Jawaharlal Nehru

AUTOBIOGRAFIE

JAWAHARLAL NEHRU

KAMALEI,
care nu mai este

PREFAȚĂ

ACEASTĂ carte — cu excepția post scriptumului și a unor modificări neînsemnate făcute mai tîrziu — a fost în întregime scrisă în închisoare, în perioada iunie 1934-februarie 1935. Scopul principal pe care mi-l propusesem atunci cînd am început să o scriu era acela de a-mi crea o ocupație — lucru atît de necesar în îndelungata singurătate a vieții de închisoare — și totodată de a arunca o privire retrospectivă asupra evenimentelor din India, la care am participat, pentru a le putea înțelege mai bine. M-am apucat de lucru hotărît să mă supun unei autoanalize, și această dispoziție sufletească s-a menținut, în mare măsură, pînă la sfîrșit. Nu scriam pentru un anumit cerc de cititori; și chiar dacă mă gîndeam la un public oarecare, aveam în vedere pe compatrioții și compatrioatele mele. Pentru cititori străini aș fi scris probabil altfel sau aș fi insistat asupra altor lucruri, subliniind unele momente care în această povestire nu sînt decît fugitiv atinse și pomenind numai în treacăt altele, cărora aici le-am acordat un loc destul de mare. Din acestea din urmă multe pot părea neinteresante cititorului neindian sau el le-ar putea considera ca neesențiale sau prea evidente pentru a se vorbi și discuta despre ele. Am considerat însă că pentru India de azi ele au o anumită însemnătate. De asemenea vor prezenta poate puțin interes pentru străini o serie de observații privitoare la politica noastră internă și la diferite persoane.

Nădăjduiesc că cititorul va ține seamă de faptul că am scris această carte într-o perioadă deosebit de grea a vieții mele. Și acest lucru s-a răsfrînt vădit asupra ei. Dacă aș fi scris-o în condiții mai normale, cartea ar fi fost altfel și pe alocuri, poate, mai reținută. M-am hotărît totuși s-o las neschimbată, căci și în această formă ea poate prezenta un oarecare interes pentru cititori, deoarece reflectă ceea ce simțeam în momentul în care am scris-o.

N-am încercat să expun istoria modernă a Indiei, ci am vrut să urmăresc, în măsura posibilității, istoria propriei mele dezvoltări spirituale. Faptul că aparent această povestire seamănă cu o astfel de expunere îl poate induce în eroare pe cititor și-l poate determina să-i atribuie o însemnătate mai mare decît merită. Trebuie, de aceea, să-l previn că această povestire este extrem de unilaterală și, inevitabil, subiectivă; multe evenimente importante

sînt cu totul omise, iar multe persoane proeminente, care au avut o influenţă hotărîtoare asupra desfăşurării evenimentelor, sînt abia amintite. Aşa ceva ar fi de neiertat într-o adevărată expunere a evenimentelor trecute, dar o expunere cu caracter personal poate conta pe îngăduinţă. Cei ce doresc să studieze cu adevărat trecutul nostru apropiat vor trebui să se adreseze altor izvoare. Această povestire personală, ca şi alte cărţi asemănătoare îi vor ajuta, poate, să completeze unele goluri, punîndu-le la dispoziţie material faptic pentru studierea realităţii.

Îmi spun deschis părerea despre unii din colegii mei cu care am avut cinstea să lucrez timp de mulţi ani şi pentru care nutresc cel mai profund respect şi ataşament ; de asemenea, critic, uneori poate destul de aspru, unele grupuri şi persoane. Această critică nu ştirbeşte stima pe care o am pentru mulţi dintre ei. Consider însă că cei ce activează pe tărîm obştesc trebuie să fie sinceri atît între ei cît şi cu publicul pe care, după cum susţin, ei îl slujesc. Politeţea exterioară şi ocolirea problemelor care pot duce la o situaţie dificilă şi provoacă uneori amărăciune nu contribuie la stabilirea unei adevărate înţelegeri reciproce sau la înţelegerea problemelor ce ne stau în faţă. O adevărată colaborare trebuie să se bazeze pe luarea în considerare atît a punctelor de vedere comune cît şi a divergenţelor, precum şi pe recunoaşterea faptelor, oricît de neplăcute ar fi ele. Nădăjduiesc însă că în ceea ce am scris nu există faţă de nimeni nici urmă de răutate sau de rea-voinţă.

Intenţionat am evitat să ating problemele litigioase ale Indiei contemporane, sau am făcut-o cel mult în linii generale şi indirect. În închisoare nu eram în măsură să mă lămuresc temeinic asupra acestor probleme sau să hotărăsc măcar pentru mine însumi ceea ce ar trebui întreprins. Chiar şi după eliberarea mea n-am socotit necesar să aduc vreo completare în această privinţă. Mi se părea că acest lucru nu ar cadra cu cele scrise de mine. Această „povestire autobiografică" rămîne deci o relatare fragmentară, personală şi incompletă a trecutului, ajungînd pînă în pragul prezentului, evitînd însă cu grijă atingerea cu acesta.

JAWAHARLAL NEHRU

Badenweiler
2 ianuarie 1936

CAPITOLUL ÎNTÎI

ORIGINARI DIN CAŞMIR

Să scrii despre tine însuţi este un lucru greu şi delicat : ţi-e neplăcut să vorbeşti rău despre tine, cînd însă autorul se laudă singur, aceasta supără urechea cititorului.

ABRAHAM COWLEY

UNICUL fiu al unor părinţi înstăriţi are toate şansele, mai ales în India, să fie un copil răsfăţat. Dacă i se mai întîmplă, pe deasupra, ca în timpul primilor unsprezece ani ai vieţii sale să fie unicul copil în familie, el va deveni aproape sigur un răsfăţat. Cele două surori ale mele sînt mult mai tinere decît mine ; între fiecare din noi este o mare diferenţă de vîrstă. Am crescut, aşadar, şi mi-am petrecut anii copilăriei destul de singuratic, fără societatea celor de o vîrstă cu mine. Nici chiar colegi de şcoală n-am avut, deoarece n-am mers niciodată nici la grădiniţă, nici la şcoala primară. Educaţia mea a fost încredinţată guvernantelor sau profesorilor particulari.

În casa noastră era lume multă, căci locuiau acolo, sub acelaşi acoperiş, numeroşi veri de-ai mei şi alte rude apropiate, aşa cum se obişnuieşte în familiile hinduse. Toţi verii mei erau însă mult mai mari decît mine. Ei urmau liceul sau universitatea şi mă considerau prea mic pentru a lua parte la îndeletnicirile şi jocurile lor. De aceea mă simţeam în mijlocul acestei mari familii destul de singuratic şi de cele mai multe ori mă dedam visurilor sau mă jucam de unul singur.

Familia noastră se trage din Caşmir. În urmă cu mai bine de 200 de ani, la începutul secolului al XVIII-lea, un strămoş al nostru, în căutare de glorie şi avere, a coborît din această vale de munte în cîmpiile mănoase care se întindeau la poalele munţilor. Era perioada de decădere a imperiului mogol, după moartea lui Aurangzeb, sub domnia împăratului Farrukhsiar. Strămoşul nostru se numea Raj Kaul. El a ajuns vestit în Caşmir ca bun cunoscător al sanscritei şi al limbii persane şi a fost remarcat de Farrukhsiar cînd acesta vizitase Caşmirul. În jurul anului 1716, probabil la stăruinţa împăratului, familia sa se mută la Delhi, capitala imperiului. Raj Kaul a primit în dar o moşie — *jaghir* —

cu o casă aşezată pe malul unui canal. Din această cauză numelui său i s-a adăugat cuvîntul „Nehru" (de la *nahar*, care înseamnă „canal"). Kaul era numele de familie; el s-a transformat în Kaul-Nehru, iar mai tîrziu „Kaul" a dispărut şi am început să ne numim numai Nehru.

În vremurile instabile care au urmat, familia noastră a avut de îndurat multe vitregii ale soartei; *jaghirul* se tot micşora şi în cele din urmă a dispărut cu totul. Străbunicul meu, Lakşmi Naraian Nehru, a fost prim-*vakil* al „Companiei Sarkar" la curtea-fantomă a împăratului din Delhi. Înaintea marii răscoale din 1857, bunicul meu Ganga Dhar Nehru a fost cîtva timp *kotval* la Delhi. A murit tînăr, în 1861, în vîrstă de 34 de ani.

Răscoala din 1857 a însemnat sfîrşitul legăturilor familiei noastre cu Delhi, şi tot atunci au fost distruse toate hîrtiile şi documentele vechi ale familiei noastre. Pierzîndu-şi aproape întreaga avere, familia noastră se alătură numeroşilor fugari care părăseau vechea capitală a imperiului şi se îndreptă spre Agra. Tatăl meu nu se născuse încă, dar cei doi unchi ai mei erau deja adolescenţi. Ei cunoşteau în oarecare măsură limba engleză, ceea ce l-a salvat pe cel mai tînăr dintre ei, ca şi pe alţi cîţiva membri ai familiei, de la un sfîrşit neaşteptat şi lipsit de glorie. Unchiul plecase din Delhi împreună cu cîteva rude, printre care şi sora lui cea mai mică. Aceasta era o fetiţă cu părul bălai, cum sînt uneori copiii din Caşmir. Pe drum au întîlnit cîţiva soldaţi englezi, care, crezînd că micuţa mea mătuşă este un copil englez, îl învinuiră pe unchiul meu că ar fi răpit-o. În zilele acelea acuzarea, judecata şi execuţia se săvîrşeau în cîteva minute, iar unchiul meu şi ceilalţi membri ai familiei ar fi putut foarte bine să fie spînzuraţi de primul copac. Din fericire pentru ei însă, cunoştinţele de limbă engleză ale unchiului meu întîrziară puţin desfăşurarea evenimentelor, iar întîmplarea făcu apoi să treacă pe acolo un cunoscut care l-a salvat pe unchiul meu şi pe ceilalţi.

Timp de cîţiva ani familia noastră a locuit în Agra şi tot aici s-a născut, la 6 mai 1861, tatăl meu [1]. El a venit pe lume după moartea tatălui său, deoarece bunicul meu decedase cu trei luni înainte de naşterea lui. Un mic portret care s-a păstrat în familie îl înfăţişează pe bunic în haine de curtean mogol, cu o sabie încovoiată în mînă, şi el poate fi perfect de bine luat drept un aristocrat mogol, deşi faţa lui avea trăsăturile tipice ale băştinaşilor din Caşmir.

Întreaga grijă pentru întreţinerea familiei căzu acum pe umerii celor doi unchi ai mei, care erau mult mai în vîrstă decît tata. Curînd după aceea, unchiul mai vîrstnic, Bansi Dhar Nehru, ocupă

[1] O coincidenţă curioasă şi interesantă: poetul Rabindranath Tagore s-a născut în aceeaşi zi, lună şi an.

un post în Departamentul justiţiei al guvernului englez din India. El era mereu mutat în diferite regiuni ale ţării, din care cauză a fost într-o oarecare măsură rupt de restul familiei. Unchiul mai tînăr, Nand Lal Nehru, intră în serviciul unuia din statele indiene ; timp de 10 ani a fost *divan* al statului Khetri în Rajputana. Mai tîrziu el studie dreptul şi se stabili la Agra ca avocat pledant. Tatăl meu locuia la dînsul şi a crescut sub supravegherea şi îngrijirea lui. Ei erau foarte legaţi unul de celălalt, iar raporturile dintre ei erau un ciudat amestec de raporturi frăţeşti şi părinteşti-filiale. Tatăl meu, ca mezin al familiei, era, firește, preferatul mamei sale. Aceasta era o doamnă în vîrstă şi cu o voinţă puternică, şi nu admitea să nu se ţină seamă de părerile ei. Au trecut peste 50 de ani de cînd a încetat din viaţă, dar doamnele bătrîne originare din Caşmir îşi mai amintesc şi astăzi de ea ca de o femeie foarte autoritară : dacă cineva îndrăznea să-i nesocotească voinţa, se isca o adevărată furtună.

Unchiul meu practica pe lîngă Înalta Curte de justiţie de curînd înfiinţată, şi cînd această instanţă judecătorească se mută din Agra la Allahabad, familia noastră se stabili acolo. Mulţi ani mai tîrziu am venit şi eu pe lume la Allahabad. Încet, încet, unchiul meu îşi formă o clientelă numeroasă şi deveni unul din avocaţii de seamă de pe lîngă Înalta Curte. În tot acest timp tata a urmat şcoala primară şi liceul la Kanpur şi Allahabad. La început el a învăţat numai limbile persană şi arabă, dar după ce împlinise 13 ani începu să înveţe şi engleza. La această vîrstă era de-acum considerat ca bun cunoscător al limbii persane ; de asemenea cunoştea destul de bine limba arabă şi prin cunoştinţele sale îşi cîştigase stima unor oameni mult mai în vîrstă decît dînsul. Dar, în ciuda acestei dezvoltări precoce, anii de şcoală au rămas memorabili mai mult prin numeroasele sale pozne şi escapade. El nu a fost de loc un elev model. Jocurile şi romanele de aventuri îl atrăgeau mai mult decît lecţiile, iar la liceu era socotit ca unul din căpeteniile strengarilor. Începu să se îmbrace europeneşte şi îşi însuşi multe din felul de viaţă occidental într-un timp cînd acest lucru nu era încă nicăieri uzual la indieni, afară doar de marile oraşe, ca Bombay şi Calcuta. Deşi avea o comportare cam zburdalnică, profesorii englezi îl iubeau şi adesea îl scoteau din impas. Le plăcea caracterul lui, cu atît mai mult cu cît avea o minte ageră şi dacă era puţin îmboldit învăţa bine. După ani de zile el ne mai vorbea adesea cu drag de Harrison, unul din profesorii săi, director al Colegiului central Muir din Allahabad, şi păstra cu grijă o scrisoare primită de la el, ca amintire a îndepărtaţilor ani de învăţătură.

Examenele universitare şi le-a luat fără calificative excepţionale. În sfîrşit sosi ziua examenului de licenţă. El nu se pregătise cum trebuie pentru acest examen şi a fost foarte nemulţumit de

felul în care s-a prezentat la prima probă. Pierzînd nădejdea de a reuşi, deoarece credea că prima probă compromisese totul, el hotărî să nu se mai prezinte la celelalte probe şi-şi petrecu timpul la Taj Mahal (pe atunci examenele universitare se ţineau la Agra). Mai tîrziu profesorul lui a trimis să-l cheme şi era foarte supărat pe el, căci, după spusele lui, tata trecuse prima probă destul de bine şi făcuse o prostie neprezentîndu-se la celelalte. Oricum o fi fost, cu aceasta se încheiase cariera universitară a tatălui meu. El n-a mai dobîndit niciodată un titlu universitar.

El voia să reuşească în viaţă şi să se afirme într-o profesiune oarecare. Privirile lui se îndreptau, firește, spre drept, deoarece pe vremea aceea era singura profesie în India care oferea unele posibilităţi de afirmare a talentului şi promitea să răsplătească reuşita. În plus, avea în faţă exemplul fratelui său. Tata se prezentă la examenul de vakil pe lîngă Înalta Curte de justiţie şi nu numai că reuşi, dar ieşi primul şi obţinu medalia de aur. El a îndrăgit această profesiune, sau, mai bine zis, s-a străduit din răsputeri să reuşească în activitatea pe care şi-o alesese.

El începu să practice avocatura la tribunalele districtuale din Kanpur şi, însufleţit de dorinţa de succes, muncea mult, astfel că reuşi în curînd să progreseze. Îşi păstră totuşi dragostea pentru jocuri şi alte distracţii, cărora, ca şi în trecut, le consacra o parte din timpul său. Avea interes mai ales pentru lupte şi *dangal*. Pe atunci Kanpur era vestit prin competiţiile sale de lupte.

Terminîndu-şi stagiul de practică de trei ani la Kanpur, tata se mută la Allahabad, unde începu să profeseze pe lîngă Înalta Curte. Curînd după aceasta Pandit Nand Lal muri subit. A fost o grea lovitură pentru tatăl meu. Pierdea un frate mult iubit, care îi fusese aproape un părinte. Era totodată pierderea principalului susţinător al familiei. Sarcina întreţinerii numeroasei noastre familii a căzut de atunci mai ales pe tinerii săi umeri.

Hotărît să reuşească, el se cufundă în muncă şi multe luni în şir nu se mai ocupă de nimic altceva. Aproape toate procesele unchiului meu au fost preluate de tata şi, fiindcă izbuti să le facă faţă cu succes, obţinu în scurt timp succesul profesional atît de mult dorit, succes care i-a adus noi procese şi bani. Încă de tînăr tata îşi făcuse o reputaţie de avocat priceput, dar aceasta l-a costat scump : din ce în ce mai mult el deveni sclavul geloasei sale iubite — jurisprudenţa — şi nu-i mai rămase timp pentru nici o altă activitate obştească sau privată ; pînă şi concediile şi sărbătorile le consacra avocaturii. În această perioadă Congresul naţional începuse să atragă atenţia claselor mijlocii care posedau limba engleză. Tata a frecventat cîteva din primele lui sesiuni şi îi împărtăşea — în teorie — concepţiile. Pe atunci însă nu manifesta un interes deosebit pentru activitatea Congresului, căci era prea absorbit de profesiunea sa. La aceasta se mai adăuga şi faptul că

nu-şi formase încă o concepţie bine precizată în problemele politice şi sociale, că nu acordase pînă atunci prea multă atenţie acestor probleme şi că nici nu le cunoştea prea bine. Nu voia să se alăture nici unei mişcări sau organizaţii în care ar fi trebuit să aibă rolul de vioară a doua. Spiritul bătăios care-l caracterizase în copilărie şi în adolescenţă fusese aparent înfrînat, el a apărut însă într-o nouă formă — în dorinţa lui de a se impune. În profesiune aceasta i-a adus succes şi i-a sporit orgoliul şi încrederea în sine. Îi plăcea să lupte, să înfrîngă dificultăţile şi totuşi, oricît ar părea de ciudat, el se ţinea în vremea aceea departe de arena politică. Ce-i drept, pe atunci politica Congresului naţional era foarte puţin combativă. Fapt este că pentru el era un domeniu necunoscut, iar mintea îi era complet absorbită de munca asiduă impusă de profesiunea sa. El păşea cu toată energia pe scara succesului, pe care o urca treaptă cu treaptă, tot mai sus, conştient fiind că nu datoreşte aceasta bunăvoinţei cuiva sau vreunui ajutor din afară, ci exclusiv propriei sale voinţe şi inteligenţe.

Tata era, desigur, naţionalist în sensul vag al cuvîntului, dar era, totodată, un admirator al englezilor şi al modului lor de viaţă. Considera că compatrioţii săi decăzuseră şi-şi meritau aproape soarta. El avea un oarecare sentiment de dispreţ pentru politicieni, care tot vorbesc şi vorbesc fără a face ceva. De altfel nici el nu avea o idee clară de ce ar putea ei să facă. Orgoliul de pe urma succeselor l-a dus şi la ideea că mulţi dintre cei ce se ocupau cu politica — deşi nu toţi, fireşte — erau nişte rataţi ai vieţii.

Sporirea neîncetată a veniturilor a adus multe schimbări în viaţa noastră, deoarece creşterea veniturilor însemna şi o creştere a cheltuielilor. Ideea de a strînge bani era pentru tata expresia neîncrederii în capacitatea sa de a cîştiga oricînd atît cît dorea. Iubind distracţiile, plăcîndu-i să trăiască bine, el cheltuia cu uşurinţă banii cîştigaţi. Felul nostru de trai se apropia tot mai mult de cel european.

Aşa se prezenta căminul nostru în primii ani ai copilăriei mele [1].

[1] M-am născut la Allahabad, la 14 noiembrie 1889, iar după calendarul samvat la 7 Margşirş Badi 1946.

CAPITOLUL AL DOILEA

COPILĂRIA

AŞADAR se poate spune că am avut o copilărie îndestulată şi lipsită de evenimente. Eram atent la discuţiile dintre verii mei mai vîrstnici, deşi uneori nu le înţelegeam în întregime. Vorbeau despre caracterul despotic şi despre comportarea jignitoare a englezilor şi a eurasienilor [1] faţă de indieni şi că este datoria fiecărui indian de a nu se împăca cu această situaţie şi de a i se împotrivi. Ciocnirile dintre stăpînitori şi supuşi erau un fenomen curent, şi aceste cazuri erau viu comentate. Era un fapt notoriu că, atunci cînd un englez asasina un indian, tribunalul, compus din compatrioţi ai asasinului, îl achita. În trenuri se rezervau compartimente speciale pentru europeni şi, oricît de aglomerat ar fi fost trenul — şi trenurile erau de obicei arhipline —, nici un indian nu avea voie să călătorească în aceste compartimente, chiar dacă rămîneau neocupate. Englezul putea însă să ocupe orice compartiment în tren şi să nu permită accesul nici unui indian. În parcuri şi în alte locuri publice erau de asemenea rezervate scaune şi bănci speciale pentru europeni. Eram plin de indignare împotriva stăpînitorilor venetici ai patriei mele, purtarea lor mă revolta şi mă bucuram ori de cîte ori un indian le dădea riposta cuvenită. Deseori unul din verii mei sau vreunul din prietenii lor era eroul unor asemenea ciocniri, şi în astfel de cazuri eram, bineînţeles, cu toţii foarte emoţionaţi. Unul din verii mei, considerat în familia noastră ca foarte puternic, nu scăpa nici un prilej pentru a provoca o ceartă cu un englez, sau, ceea ce se întîmpla mai des, cu un eurasian. Trebuie să spun că eurasienii, poate din dorinţa de a sublinia apartenenţa lor la rasa dominantă, aveau adesea o comportare mai jignitoare decît aceea a oricărui funcţionar sau negustor englez. Asemenea certuri se iscau mai ales în timpul călătoriilor cu trenul.

Dar, cu toată indignarea pe care prezenţa şi comportarea stăpînitorilor venetici începuse să o provoace în sufletul meu, nu resimţeam, pe cît îmi amintesc, nici un sentiment duşmănos faţă de englezi luaţi individual. Am avut guvernante englezoaice şi mă în-

---

[1] În India, metişii, născuţi din căsătorii mixte între englezi şi indieni, sînt de obicei denumiţi eurasieni. — *Nota Red.*

tîlneam uneori cu englezi, prieteni ai tatălui meu care îl vizitau. În fundul sufletului meu îi admiram chiar.

Seara, cînd tata se odihnea după o zi de muncă încordată, îl vizitau de obicei numeroşi prieteni, şi casa răsuna de rîsul său zgomotos. Rîsul lui era vestit în Allahabad. Uneori, ascuns după o draperie, îl urmăream pe furiş pe el şi pe prietenii lui, încercînd să înţeleg despre ce discută aceşti oameni maturi. Cînd eram prins asupra faptului, mă scoteau din ascunziş şi — aşa speriat cum eram — mă lăsau să şed pe genunchii tatălui meu. O dată l-am văzut bînd claret sau alt vin roşu. Cunoşteam whisky şi-l văzusem adesea pe tata şi pe prietenii săi bînd această băutură. Dar lichidul roşu, necunoscut mie, m-a îngrozit şi am fugit repede să spun mamei că tata bea sînge.

Aveam pentru tatăl meu o admiraţie nemărginită. În ochii mei era întruchiparea forţei, a bărbăţiei şi a înţelepciunii şi era cu mult deasupra tuturor celorlalţi bărbaţi pe care îi cunoşteam ; mă legănam cu speranţa că, atunci cînd voi fi mare, îi voi semăna. Dar, cu toată dragostea şi admiraţia ce i-o purtam, mi-era frică de el. Avusesem prilejul să-l văd furios, năpustindu-se asupra servitorilor sau altor oameni. În asemenea clipe trezea în mine o groază atît de cumplită, încît tremuram de frică. Uneori această frică se amesteca în sufletul meu cu un sentiment de revoltă cînd vedeam cum se purta cu cîte un servitor. Furia lui era într-adevăr înspăimîntătoare şi nici mai tîrziu în viaţă nu mi-a fost dat să văd ceva asemănător. Din fericire, tatăl meu avea simţul umorului puternic dezvoltat şi o voinţă de fier, astfel încît aproape întotdeauna reuşea să se stăpînească la timp. Cu trecerea anilor această putere de stăpînire s-a dezvoltat şi foarte rar i se întîmpla să aibă accese de furie care să aducă cu cele din trecut.

Una din primele mele amintiri este legată tocmai de un asemenea acces de mînie, fiindcă victima eram chiar eu. Aveam, probabil, pe atunci 5—6 ani. Văzusem o dată pe birou, în cabinetul său de lucru, două tocuri pe care le rîvneam de mult. Mi-am spus că în nici un caz tata nu va avea nevoie de amîndouă tocuri deodată şi de aceea am luat unul din ele. Dispariţia tocului a fost însă curînd descoperită şi au început cercetări intense. M-am speriat teribil de ceea ce făcusem, dar n-am mărturisit nimic. Tocul a fost însă găsit la mine, iar greşeala mea a fost aflată de toată lumea. Tata s-a supărat foarte tare şi mi-a tras o bătaie zdravănă. Orbit aproape de durere şi jignire am alergat la mama, şi timp de cîteva zile micul meu trup, tremurînd şi chinuit de durere, a fost uns cu tot felul de alifii şi pomade.

Nu-mi amintesc ca această pedeapsă să fi trezit în mine un sentiment de duşmănie faţă de tata. Îmi dădeam, probabil, seama că pedeapsa a fost meritată, deşi, poate, exagerată. Dar, deşi admiraţia şi dragostea mea pentru el au rămas aceleaşi, la ele se mai

adăuga acum şi teama. Raporturile mele cu mama erau cu totul altele. De ea nu mă temeam, căci ştiam că va ierta totul, orice aş face, şi, profitînd de această dragoste excesivă şi atotiertătoare, încercam uneori să-mi impun voinţa faţă de ea. Petreceam mult mai mult timp cu ea decît cu tata, îmi părea mult mai apropiată şi îi încredinţam tainele mele, care nici prin minte nu mi-ar fi trecut vreodată să le încredinţez tatii. Ea era foarte scundă şi în curînd am ajuns aproape tot atît de înalt ca şi dînsa şi mă simţeam oarecum egalul ei. Îi admiram frumuseţea şi-mi plăceau mîinile şi picioarele ei, surprinzător de mici şi de frumoase. Provenea dintr-o familie originară din Caşmir care-şi părăsise locul de baştină mai tîrziu decît familia noastră, abia de două generaţii.

Un alt confident al copilăriei mele a fost un *munşi* al tatălui meu, Munşi Mubarak Ali. El se trăgea dintr-o familie înstărită din Badaun. Răscoala din 1857 i-a ruinat familia, iar soldaţii englezi îi uciseră aproape pe toţi. Această nenorocire îl făcuse indulgent şi blajin faţă de toată lumea, şi mai ales faţă de copii, iar pentru mine constituia un refugiu sigur cînd aveam vreun necaz sau cînd intram într-un bucluc. Cu frumoasa lui barbă căruntă, el îmi apărea în închipuirea mea de copil ca un moşneag venerabil, păstrător al vechilor legende. Ghemuindu-mă lîngă el, stăteam uneori ceasuri în şir ascultînd, cu ochii mari deschişi, nenumăratele lui poveşti, vechi basme din „O mie şi una de nopţi" şi din alte cărţi sau povestiri despre evenimentele din 1857 şi 1858. „Munşiji" a murit mult mai tîrziu, cînd devenisem matur, şi îi păstrez în suflet o amintire duioasă.

În vremea aceea am ascultat şi alte povestiri, luate din mitologia hindusă şi din epopeele „Ramaiana" şi „Mahabharata", istorisite de mama şi de mătuşa mea. Aceasta, văduva lui Pandit Nand Lal, cunoştea bine vechea literatură indiană şi poseda o comoară nesecată de asemenea povestiri, astfel încît cunoştinţele mele de mitologie şi folclor indian erau destul de bogate.

Despre religie aveam o ideie foarte vagă. Mi se părea că e o îndeletnicire a femeilor. Tata şi verii mei mai mari aveau faţă de religie o atitudine de ironie, refuzînd s-o ia în serios. Femeile din familia noastră săvîrşeau însă din cînd în cînd diferite ceremonii şi *puja*, care-mi plăceau, deşi încercam să imit în oarecare măsură atitudinea indiferentă a bărbaţilor. O însoţeam uneori pe mama sau pe mătuşa mea pe malurile Gangelui pentru abluţiuni, alteori vizitam templele din Allahabad, Benares şi din alte localităţi sau mergeam să vizităm un *saniasi*, care avea reputaţia de om sfînt. Toate acestea nu au lăsat însă urme prea adînci în conştiinţa mea.

Trebuie să amintesc şi de zilele marilor sărbători, de *Holi*, cînd în întregul oraş domnea o veselie zgomotoasă şi puteam să ne stropim unul pe altul cu apă; de *Divali*, sărbătoarea luminii, cînd toate casele erau luminate cu mii de luminiţe pîlpîitoare care ar-

deau în vase de lut ; de *Janmaştami*, sărbătoare închinată lui Krişna, care se născuse la miezul nopţii în închisoare (ne era însă foarte greu să veghem pînă la o oră atît de tîrzie) ; de *Dasehra* şi *Ram Lila*, cînd prin tablouri vii şi procesiuni, pe care se adunau să le privească mase imense de oameni, se reda vechea istorie a lui *Ramaceandra* şi cucerirea insulei *Lanka* (Ceilon) de către el. Toţi copiii se duceau să vadă şi procesiunea *Moharram* cu *alami* de mătase şi cu pomenirea îndurerată a tragicei soarte pe care au avut-o Hasan şi Husein în îndepărtata Arabie. Iar cînd sosea sărbătoarea *Id*, care ţine două zile, Munşiji se îmbrăca în straiele lui cele mai bune şi se ducea să se închine în marea geamie, iar apoi mă duceam la el în vizită şi mă îndopam cu tăiţei dulci şi cu alte bunătăţi. Se celebrau şi sărbători de mai mică importanţă, foarte numeroase în calendarul hindus : *Rakşabandhan*, *Bhaiaduj* şi altele.

Ca şi celelalte familii din Caşmir, mai aveam şi cîteva sărbători speciale, pe care majoritatea hinduşilor nu le celebrau. Cea mai importantă era *Naoroz*, Anul nou după calendarul samvat. Era pentru noi o zi însemnată, deoarece toţi ne îmbrăcam în haine noi, iar tineretul primea mici daruri în bani.

Mai mult însă decît toate aceste sărbători pe mine mă interesa un eveniment care se repeta în fiecare an şi în care eu jucam rolul central : sărbătorirea zilei mele de naştere. Era pentru mine o zi plină de emoţii. Dis-de-dimineaţă eram cîntărit pe un cîntar mare, unde în locul greutăţilor se puneau saci cu grîu şi alte obiecte care se împărţeau apoi la săraci. După aceea eram îmbrăcat în haine noi şi primeam cadouri, iar mai tîrziu soseau oaspeţi. Mă simţeam eroul zilei. Îmi părea tare rău că zilele de naştere sînt atît de rare. Încercasem chiar să fac propagandă ca ziua de naştere să fie mai des sărbătorită. Pe atunci nu ştiam că va veni vremea cînd ziua de naştere va deveni o reamintire neplăcută a trecerii anilor.

Uneori întreaga familie pleca într-un oraş îndepărtat la nunta unuia din verii mei, a unei alte rude mai puţin apropiate, sau a unui prieten. Pentru noi, copiii, aceste călătorii erau pline de emoţii, căci în zilele ceremoniilor nupţiale toate restricţiile slăbeau şi ne bucuram de o libertate aproape totală. Multe familii locuiau de obicei laolaltă în aceeaşi *şadi hana*, casa în care avea loc nunta. Acolo erau o mulţime de copii, băieţi şi fete, aşa că nimeni nu se mai putea plînge de singurătate. Zburdam şi făceam năzbîtii pentru care eram uneori certaţi de cei mari.

Despre risipa exagerată care se face la nunţile indiene, atît în familiile bogate cît şi în cele sărace, s-au spus multe cuvinte de reprobare. Toate sînt întemeiate. Fără a mai vorbi de risipa ca atare, este penibil să vezi cît de vulgar se etalează bogăţiile chiar dacă nu au nici o valoare artistică sau estetică. (Există, desigur, şi excepţii). Adevăraţii vinovaţi sînt clasele mijlocii. Săracii fac şi ei excese, înglodîndu-se din această cauză în datorii împovărătoare,

este însă culmea absurdităţii să susţii, aşa cum o fac unii, că sărăcia ar fi ea însăşi rezultatul datinilor. Se uită adesea că viaţa săracilor este îngrozitor de searbădă şi monotonă, şi atunci cînd, din timp în timp, are loc o nuntă cu ospeţele şi cîntecele ei, aceasta reprezintă pentru săraci o oază în deşertul muncii istovitoare, în viaţa de izolare mohorîtă, cu zilele ei cenuşii, veşnic aceleaşi. Cine ar avea inima să-i lipsească de această mîngîiere pe nişte oameni care au atît de rar prilejul să se înveselească ? Mă rog, puneţi capăt risipei, înfrînaţi excesele (deşi aceste cuvinte sînt prea tari şi nepotrivite pentru modestele distracţii pe care săracii şi le pot îngădui în sărăcia lor !), dar nu încercaţi să le faceţi viaţa mai mohorîtă şi mai monotonă decît este.

Aceasta e valabil şi pentru clasele mijlocii. Abstracţie făcînd de risipă şi excese, aceste nunţi sînt mari reuniuni obşteşti la care se întîlnesc, după o îndelungată despărţire, rude îndepărtate şi vechi prieteni. India este o ţară întinsă şi prietenii nu se pot întîlni atît de uşor, iar ca un mare număr de oameni să se întîlnească în acelaşi timp este şi mai anevoios. De aici şi popularitatea de care se bucură nunţile. Singurul lor rival, care le întrece în multe privinţe chiar şi ca reuniuni obşteşti, sînt adunările politice, diferitele conferinţe sau sesiuni ale Congresului.

Caşmirienii aveau un avantaj faţă de multe alte popoare ale Indiei, mai ales faţă de cele din nordul ţării. La ei nu a existat niciodată parda, adică izolarea femeilor. În cîmpiile Indiei unde au descălecat din munţi, ei au găsit acest obicei înrădăcinat şi l-au adoptat, dar numai în parte, în raporturile lor cu ceilalţi oameni care nu se trăgeau din Caşmir. În India de nord, unde s-a stabilit majoritatea caşmirienilor, obiceiul acesta era considerat ca un indiciu obligatoriu al unei anumite poziţii sociale. Între ei însă, contactul între bărbaţi şi femei a rămas neîngrădit şi fiecare caşmirian avea acces liber în casa oricărui conaţional. La sărbătorile şi ceremoniile kaşmirienilor, femeile şi bărbaţii se întîlneau şi şedeau laolaltă, deşi adesea femeile se ţineau deoparte. Băieţii şi fetele se întîlneau mai mult sau mai puţin ca egali, deşi, firește, fără a avea libertatea care există în Occidentul modern.

Aşa s-au scurs primii ani ai copilăriei mele. Uneori se iscau în casă certuri, inevitabile într-o familie numeroasă. Cînd certurile luau amploare, ajungeau la urechile tatălui meu. El se supăra şi socotea, pare-se, că astfel de incidente se datoresc prostiei femeilor. Eu nu înţelegeam bine ce se petrecea, simţeam însă că ceva nu e în regulă, că oamenii vorbeau parcă neprietenos unul cu altul sau se evitau. Mă simţeam foarte nenorocit. Intervenţia tatei, cînd se producea, ne zgîlţîia pe toţi.

Mi s-a întipărit în memorie o întîmplare măruntă din primii ani ai copilăriei. Trebuie să fi avut pe atunci 7 sau 8 ani. Aveam obiceiul să fac zilnic o plimbare călare însoţit de un *savar* dintr-o

unitate de cavalerie care staţiona pe atunci la Allahabad. Într-o seară, în timpul unei asemenea plimbări, am căzut şi poneiul meu — un animal frumos cu amestec de sînge arab — s-a întors acasă fără mine. Tata avea musafiri care veniseră să joace tenis. Toţi s-au speriat teribil. Oaspeţii, în frunte cu tata — un întreg cortegiu de diferite echipaje — au pornit în căutarea mea. Văzîndu-mă pe şosea teafăr, ei mi-au făcut o primire de parcă aş fi săvîrşit cine ştie ce faptă eroică !

CAPITOLUL AL TREILEA

TEOZOFIA

CÎND împlinisem 10 ani ne-am mutat într-o casă nouă, mult mai spațioasă decît cea veche. Tata i-a dat numele de „Anand Bhavan" („Lăcașul bucuriei"). Casa avea o grădină mare și un bazin de înot și la tot pasul făceam descoperiri tulburătoare. Lîngă casă se construiau dependințele : muncitorii săpau pămîntul, construiau, iar mie îmi plăcea foarte mult să privesc cum lucrează.

În casă era un mare bazin de înot. Am învățat repede să înot și mă simțeam foarte sigur pe mine atît în apă cît și sub apă. În lungile și călduroasele zile de vară mă duceam adesea să mă scald. Seara se strîngeau în jurul bazinului numeroși prieteni ai tatălui meu. Bazinul era o noutate. O inovație, necunoscută pînă atunci în Allahabad, era și lumina electrică ce fusese instalată în jurul bazinului și în casă. Îmi plăcea foarte mult să mă scald, iar distracția mea permanentă era să-i sperii pe cei ce nu știau să înoate împingîndu-i sau trăgîndu-i în apă. Îmi amintesc în special de doctorul Tej Bahadur Sapru, pe vremea aceea avocat stagiar la baroul din Allahabad. Nu știa să înoate și nici nu încerca să învețe. Avea obiceiul să se așeze pe treapta de sus a bazinului, unde nivelul apei nu depășea 15 țoli și refuza categoric să coboare măcar o singură treaptă, iar dacă cineva încerca să-l împingă, începea să țipe. Nici tata nu era mare înotător, putea totuși, încleștîndu-și dinții și încordîndu-și forțele, să traverseze bazinul înot.

Pe atunci avea loc războiul anglo-bur. Eu îi urmăream cu interes desfășurarea și toată simpatia mea era de partea burilor. Începusem că citesc ziarele pentru a urmări mersul luptelor.

Dar atenția mi-a fost sustrasă de un eveniment care s-a petrecut la noi acasă tocmai în vremea aceea. E vorba de nașterea surorii mele. De mult mă necăjeam în secret că nu aveam nici frate, nici soră. Aproape toate cunoștințele mele aveau frați și surori. De aceea, cînd mi s-a spus că în curînd voi avea și eu un frățior sau o surioară m-am bucurat foarte mult. Tata era atunci în Europa. Îmi amintesc cu cîtă emoție așteptam pe verandă acest eveniment. Unul din medici ieși pe verandă și-mi anunță că evenimentul a avut loc. Totodată adăugă, desigur în glumă, că trebuie să mă bucur că nu este un băiat, care să-mi ia o parte din moștenire. Îmi amintesc cît

m-a supărat şi m-a mîhnit ideea că cineva mă poate considera capabil de gînduri atît de meschine.

Călătoriile tatălui meu în Europa provocau de fiecare dată o furtună printre membrii comunităţii brahmane a caşmirienilor din India. La întoarcere el refuza să facă *praiaşcit*, adică ceremonia purificării. Cîţiva ani înainte, un alt brahman caşmirian, Pandit Bişan Naraian Dar, care ulterior a devenit preşedintele Congresului, plecase în Anglia pentru a obţine dreptul de a profesa avocatura. La întoarcerea sa, membrii ortodocşi ai comunităţii au refuzat să mai aibă legături cu el, fiind socotit un renegat, deşi făcuse ceremonia *praiaşcit*. Aceasta a dus la scindarea comunităţii în două tabere aproximativ egale. Mai tîrziu mulţi tineri caşmirieni plecau să studieze în Europa, iar la înapoiere se alăturau taberei reformiste, însă numai după ce făceau de formă ceremonia purificării. Ceremonia ca atare nu era decît o farsă, avînd foarte puţin comun cu religia. Ea nu marca decît un ataşament formal faţă de datinile statornicite şi supunerea faţă de voinţa unui anumit grup. O dată ceremonia făcută, fiecare putea săvîrşi orice erezie, să vină în contact şi să mănînce la aceeaşi masă cu nebrahmani şi cu nehinduşi.

Tata a făcut un pas mai departe: el refuză să facă orice fel de ceremonie şi să se supună, fie chiar şi numai formal şi de ochii lumii, aşa-numitei purificări. Aceasta a aţîţat foarte mult patimile, mai ales din cauza atitudinii categorice şi destul de dispreţuitoare pe care o adoptase tata. În cele din urmă, un număr considerabil de caşmirieni i s-au alăturat şi astfel a luat naştere un al treilea grup. Cîţiva ani mai tîrziu, toate aceste grupuri s-au contopit, deoarece ideile oamenilor s-au schimbat şi fostele restricţii au dispărut. O mulţime de tineri şi tinere caşmiriene plecau la studii în Europa şi America şi nici nu se mai punea măcar problema ca ei să se supună la întoarcere vreunei ceremonii. Restricţiile în privinţa mîncării dispăruseră de asemenea aproape în întregime, menţinîndu-se numai la un mic număr de oameni habotnici, în majoritate femei bătrîne, iar faptul de a mînca la aceeaşi masă cu persoane care nu erau caşmirieni, hinduşi sau care erau musulmani a devenit un fenomen obişnuit. Izolarea femeilor — *parda* — a dispărut la caşmirieni chiar şi în relaţiile lor cu alte comunităţi. Ultimul impuls în această direcţie l-au constituit evenimentele politice din 1930. Dar căsătoriile între membrii diferitelor comunităţi tot nu sînt încă răspîndite, deşi devin tot mai frecvente. Cele două surori ale mele s-au căsătorit cu necaşmirieni, iar un tînăr din familia noastră s-a căsătorit recent cu o unguroaică. Obiecţiile împotriva căsătoriilor cu necaşmirieni nu se întemeiază pe considerente de ordin religios, ci mai ales rasial. Mulţi caşmirieni vor neapărat să menţină particularităţile grupului nostru etnic şi trăsăturile noastre caracteristice ariene şi se tem că le vom pierde în oceanul tri-

burilor indiene şi neindiene. În această ţară vastă noi sîntem puţini la număr.

Primul brahman din Caşmir care în epoca modernă a vizitat ţările occidentale a fost, probabil, Mirza Mohan Lal — „caşmirianul", cum îşi zicea —, care a trăit acum aproape 100 de ani. Era un tînăr capabil şi frumos, student la Colegiul misionarilor din Delhi. Fusese invitat să însoţească o misiune engleză la Kabul în calitate de translator din limba persană. Ulterior a cutreierat întreaga Asie centrală şi Persia. Oriunde sosea reuşea să-şi găsească o nouă soţie, alegîndu-şi-o, de obicei, din înalta societate. El a trecut la islamism şi s-a căsătorit în Persia cu o fată din familia regală. De aici provine şi titlul său de mirza. A vizitat şi Europa, unde a fost prezentat tinerei regine Victoria. Ne-a lăsat memorii şi descrieri captivante despre călătoriile sale.

Cînd aveam aproape 11 ani mi s-a angajat un nou profesor particular, Ferdinand T. Brooks. În vinele lui curgea şi sînge irlandez (din partea tatălui), pe cînd mama era franţuzoaică sau belgiană. Era un teozof înfocat şi fusese recomandat tatălui meu de d-na Annie Besant. El a stat la noi aproximativ trei ani şi în multe privinţe a avut o mare influenţă asupra mea. Alt profesor pe care l-am avut în vremea aceea a fost un pandit bătrîn şi simpatic care trebuia să mă înveţe limbile hindi şi sanscrită. Dar după eforturi de ani de zile el nu reuşi să mă înveţe decît foarte puţin, atît de puţin încît jalnicele mele cunoştinţe de sanscrită pot să le compar doar cu cunoştinţele mele de limbă latină, pe care am învăţat-o mai tîrziu la Harrow. Vina era, fără îndoială, a mea. Nu am aptitudini pentru limbi străine şi gramatica nu mă atrăgea de loc.

F. T. Brooks mi-a insuflat dragoste pentru lectură şi am citit o mulţime de cărţi englezeşti, ce-i drept cam nesistematic. Cunoşteam destul de bine literatura pentru copii şi literatura specială pentru băieţi. Cărţile mele preferate erau cele ale lui Lewis Carroll, precum şi „Cartea junglei" şi „Kim" de Kipling. Am fost fermecat de ilustraţiile lui Gustave Doré la „Don Quijote", iar cartea „Spre pol" a lui Fridtjof Nansen mi-a deschis o nouă lume de aventuri. Ţin minte că am citit multe romane de Scott, Dickens şi Thackeray, operele lui H. G. Wells, Mark Twain, aventurile lui Sherlock Holmes. M-a zguduit „Prizonierul din Zenda", iar „Trei oameni într-o barcă" de Jerome K. Jerome mi se părea o capodoperă a umorului. Îmi amintesc şi de alte cărţi : „Trilby" de Du Maurier şi „Peter Ibbetson". Îmi plăcea de asemenea poezia, şi, în oarecare măsură, am păstrat această dragoste, cu toate schimbările care au intervenit în gusturile mele.

Brooks m-a iniţiat şi în tainele ştiinţei. Am amenajat împreună un mic laborator, unde-mi petreceam cu pasiune ore îndelungate şi interesante făcînd experienţe de fizică şi chimie elementară.

În afara studiilor mele, F. T. Brooks a exercitat asupra mea o influenţă şi în alt domeniu, şi un timp această influenţă a fost foarte puternică. Mă refer la teozofie. O dată pe săptămînă se ţinea la el o reuniune de teozofi. Am participat şi eu la aceste reuniuni şi treptat mi-am însuşit frazeologia şi ideile teozofice. Se purtau dispute metafizice, discuţii despre reîncarnare, despre corpuri astrale şi alte corpuri supranaturale, despre emanaţiile spiritului şi despre doctrina karma ; se citeau nu numai operele d-nei Blavatsky şi ale altor teozofi, dar şi cărţile sfinte hinduse „*Dhammapada*" buddistă, Pitagora, Apollonius din Tiana, precum şi diferiţi filozofi şi mistici. Multe din cele ce se spuneau nu le înţelegeam, dar totul suna foarte atrăgător şi misterios şi mi se părea că tocmai aici se ascunde cheia enigmelor creării lumii. Pentru prima oară începeam să meditez conştient şi concentrat asupra religiei şi altor lumi. În ochii mei religia hindusă crescuse foarte mult, dar nu partea ei de ritual şi de ceremonii, ci măreţele ei cărţi, „*Upanişadele*" şi „*Bhagavadghita*". Fireşte, nu le înţelegeam, dar mi se păreau minunate. Vedeam în vis corpuri astrale şi mă închipuiam zburînd la mari distanţe. Visam că plutesc în aer la mari înălţimi (fără nici un fel de aparat), iar acest vis s-a repetat mai tîrziu foarte des în tot cursul vieţii mele. Uneori era foarte viu şi realist şi pămîntul se întindea la picioarele mele ca o vastă panoramă. Nu ştiu cum ar interpreta acest vis tălmăcitorii moderni ai viselor — Freud şi alţii.

D-na Annie Besant a vizitat în vremea aceea Allahabadul, ţinînd cîteva conferinţe pe teme teozofice. Elocvenţa ei m-a tulburat profund şi plecam de la conferinţe uluit şi păşind ca în vis. M-am hotărît să mă înscriu în Societatea teozofică, deşi n-aveam decît 13 ani. Cînd i-am cerut tatălui meu aprobarea, el mi-a dat-o rîzînd. Probabil că nu atribuia acestui pas al meu prea multă însemnătate. Am fost puţin jignit de indiferenţa lui. Oricît de mult îl preţuiam, în multe privinţe mi se părea insuficient de spiritualizat. În realitate el fusese un vechi teozof şi aderase la Societatea teozofică încă în prima perioadă a existenţei ei, cînd d-na Blavatsky se afla în India. Pe cît se pare, fusese atras spre teozofi mai mult din curiozitate decît din porniri religioase şi după scurt timp părăsi societatea, dar unii din prietenii săi care aderaseră o dată cu el au rămas şi au reuşit să ocupe poziţii înalte în ierarhia spirituală a acestei societăţi.

Astfel am devenit la vîrsta de 13 ani membru al Societăţii teozofice, şi însăşi d-na Besant a săvîrşit ceremonia iniţierii mele, ceremonie care consta din sfaturi şi din explicarea unor semne misterioase, probabil reminiscenţe ale francmasoneriei. Am fost complet captivat. Am luat parte la Congresul teozofilor din Benares, unde l-am văzut pe bătrînul colonel Olcott cu frumoasa lui barbă.

Este greu să-ţi faci o imagine de cum arătai şi ce simţeai în anii adolescenţei, în urmă cu 30 de ani. Mi-am format însă o anumită impresie, şi anume că pe vremea cînd mă pasiona teozofia aveam o înfăţişare apatică şi lipsită de viaţă, care uneori este un indiciu al pietăţii şi este adesea caracteristică teozofilor, fie ei bărbaţi sau femei. Mă îndepărtam de oameni, avînd sentimentul că fac parte din cei aleşi. Într-un cuvînt, eram probabil un tovarăş cu totul nepotrivit şi neplăcut pentru orice băiat sau fată de vîrsta mea.

Scurt timp după plecarea lui F. T. Brooks am pierdut orice legătură cu teozofia şi într-un răstimp surprinzător de scurt (în parte fiindcă am plecat la studii în Anglia) ea a dispărut cu desăvîrşire din viaţa mea. Totuşi, aceşti ani petrecuţi cu F. T. Brooks au avut, fără îndoială, asupră-mi o influenţă puternică şi mă simt îndatorat faţă de el şi faţă de teozofie. Mă tem însă că între timp am mai pierdut din consideraţia pe care o aveam pentru teozofi. Am constatat că aceşti oameni nu sînt aleşi ai naturii, ci oameni foarte mediocri, care preferă siguranţa riscului şi o slujbă mănoasă unei vieţi de mucenic. Pentru d-na Annie Besant însă am avut întotdeauna un sentiment de caldă admiraţie.

Un alt eveniment important care, după cîte îmi amintesc, a exercitat asupra mea o puternică înrîurire a fost războiul ruso-japonez. Victoriile japonezilor mă entuziasmau şi în fiecare zi aşteptam cu nerăbdare ultimele ziare pentru a afla noutăţi. Îmi procurasem o mulţime de cărţi despre Japonia şi încercam să citesc unele din ele. Nu mă puteam descurca în istoria Japoniei, îmi plăceau însă povestirile cu fapte cavalereşti din vechea Japonie şi proza captivantă a lui Lafcadio Hearn.

Capul mi-era plin de idei naţionaliste. Mă gîndeam la eliberarea Indiei şi la eliberarea Asiei de jugul european. Visam fapte eroice, îmi imaginam cum voi lupta, cu spada în mînă, pentru India, contribuind la eliberarea ei.

Aveam 14 ani. În casa noastră s-au produs schimbări. Cei mai în vîrstă dintre verii mei, ajungînd să aibă o profesiune, părăsiră casa comună şi se stabiliră separat cu propriile lor familii. În conştiinţa mea începeau să mijească unele gînduri noi şi vise nedefinite şi începeam să manifest ceva mai mult interes pentru sexul opus. Preferam totuşi încă societatea băieţilor şi consideram puţin înjositor pentru mine să mă aflu în societatea fetelor. Uneori însă, fie la seratele caşmirienilor, unde erau destule fete drăguţe, fie în alte locuri, o privire sau o atingere a lor mă tulbura.

În mai 1905, la vîrsta de 15 ani, am plecat în Anglia. Am plecat cu toţii : tata, mama, micuţa mea surioară şi eu.

CAPITOLUL AL PATRULEA

HARROW ŞI CAMBRIDGE

LA sfîrşitul lunii mai am ajuns la Londra. În tren, venind de la Dover, am citit despre marea victorie a japonezilor în bătălia navală de la Ţuşima. Eram foarte bine dispus. A doua zi avea loc derby-ul, şi ne-am dus să vedem cursa. Îmi amintesc că puţin timp după sosirea noastră la Londra l-am întîlnit pe M. A. Ansari, pe atunci un tînăr vioi şi inteligent care reuşise să se distingă prin succese strălucite în domeniul ştiinţei. Era chirurg la un spital din Londra.

Am izbutit să intru la Harrow datorită unei împrejurări favorabile, deoarece depăşisem cu puţin vîrsta admisă pentru înscriere — împlinisem 15 ani. Ai mei au plecat pe continent, iar după cîteva luni s-au înapoiat în India.

Pînă atunci nu fusesem încă niciodată absolut singur printre străini, mă simţeam părăsit şi mi-era dor de casă. Dar această situaţie nu a durat mult. De bine, de rău am reuşit să mă încadrez în viaţa şcolii, iar lecţiile şi jocurile îmi absorbeau tot timpul. Dar niciodată nu m-am acomodat acolo complet. Permanent aveam sentimentul că sînt străin pentru ei şi ceilalţi simţeau, probabil, şi ei acest lucru. De aceea eram în oarecare măsură în voia mea. În general luam însă parte activă la jocuri, şi, deşi nu excelam în nici unul, nu eram totuşi considerat ca un chiulangiu.

Din cauza slabelor mele cunoştinţe de latină am fost la început repartizat într-una din clasele inferioare, dar după scurt timp am fost trecut în clasa următoare, deoarece la multe materii, şi mai cu seamă în privinţa cunoştinţelor generale, îmi depăşeam colegii. Cercul preocupărilor mele era, fără îndoială, mai larg şi citeam mult mai multe cărţi şi ziare decît majoritatea colegilor mei. Îmi amintesc că i-am scris tatei cît de plictisitori sînt majoritatea băieţilor englezi, care nu sînt în stare să discute de nimic altceva decît de jocurile lor. Am întîlnit, desigur, şi excepţii, mai ales cînd am ajuns în clasele superioare.

Foarte mult mă interesau alegerile generale, care, pe cît îmi amintesc, au avut loc la sfîrşitul anului 1905 şi s-au terminat cu o mare victorie a liberalilor. La începutul lui 1906, dirigintele clasei noastre ne-a întrebat ce ştim despre noul guvern, şi, spre marea lui surprindere, am fost singurul din clasă care am putut să-i dau infor-

maţii detaliate în această chestiune şi chiar să numesc pe aproape toţi membrii cabinetului Campbell-Bannerman.

Un alt domeniu care mă pasiona, în afară de politică, erau primele începuturi ale aviaţiei. Era perioada fraţilor Wright şi Santos Dumont (după care au urmat curînd Farman, Latham şi Blériot). Plin de entuziasm, i-am scris tatălui meu din Harrow că, fără îndoială, va veni curînd vremea cînd voi putea zbura în India pentru a-mi petrece week-end-ul acasă.

Pe timpul meu mai erau cu mine la Harrow încă 4 sau 5 băieţi indieni. Cu cei ce locuiau în alte pensionate mă întîlneam rar, dar în pensionatul nostru, condus de însuşi directorul şcolii, se afla unul din fiii *gaekvar*-ului din Baroda. Era mult mai mare ca mine şi ca bun jucător de crichet se bucura de mare popularitate. El părăsi şcoala curînd după sosirea mea. Mai tîrziu s-a înscris la noi fiul mai mare al maharajahului din Kapurthala, Paramjit Singh, actualmente Tikka Sahab. El nu se acomodă de loc cu mediul, se simţea nefericit şi nu putea de fel să se împrietenească cu ceilalţi băieţi, care adesea îşi băteau joc de el şi de obiceiurile lui. Aceasta îl irita foarte mult şi uneori le spunea că se va răfui cu ei dacă vor veni cîndva la Kapurthala. Se înţelege de la sine că acest lucru nu contribuia la îmbunătăţirea situaţiei sale. El petrecuse cîtva timp în Franţa şi vorbea curent franceza, dar, oricît ar părea de ciudat, metoda de predare a limbilor străine în şcolile engleze era de aşa natură, încît acest fapt nu se reflecta aproape de loc în notele sale la limba franceză.

O dată s-a petrecut un incident curios. În mijlocul nopţii a intrat pe neaşteptate în camera noastră directorul pensionatului şi a făcut o percheziţie amănunţită. Paramjit Singh îşi pierduse frumosul lui baston cu mîner de aur. Cercetările nu au avut nici un rezultat. Peste două sau trei zile, la Lord a avut loc un meci între Eton şi Harrow şi îndată după aceasta bastonul a reapărut la locul lui. Era evident că cineva se folosise de el la Lord şi-l restituise apoi pe furiş proprietarului.

În pensionatul nostru, ca şi în alte pensionate, erau cîţiva evrei. Învăţau bine, însă starea de spirit antisemită se făcea aici totdeauna simţită. Li se spunea „ovrei blestemaţi" şi, aproape fără să-mi dau seama, m-am deprins curînd să consider această stare de spirit ca ceva perfect firesc. Cu toate acestea nu am resimţit niciodată nici cea mai mică duşmănie faţă de evrei, iar mai tîrziu mi-am găsit printre ei mulţi prieteni apropiaţi.

Mă obişnuisem cu Harrow şi-mi plăcea acolo, simţeam totuşi că-l depăşisem. Mă atrăgea universitatea. Tocmai atunci, în 1906—1907, mă alarmau veştile sosite din India. Din ziarele engleze nu puteam afla decît ştiri foarte incomplete despre cele ce se petreceau, dar şi ele erau suficiente pentru a înţelege că în patria mea, în Bengal, Penjab şi Maharaştra se petreceau evenimente mari.

Lala Lajpat Rai şi S. Ajit Singh fuseseră deportaţi. În Bengal aveau loc tulburări. Ştirile sosite din Puna pomeneau des numele lui Tilak ; se desfăşura campania *svadeşi* şi cea de boicotare a mărfurilor străine. Toate acestea mă frămîntau foarte mult. La Harrow nu aveam pe nimeni cu care să pot discuta aceste chestiuni, dar în zilele mele libere mă întîlneam cu cîţiva veri de-ai mei sau cu unul din prietenii mei indieni şi atunci aveam prilejul să-mi descarc sufletul.

Am primit o dată ca recompensă pentru succese la învăţătură cartea lui G. M. Trevelyan despre Garibaldi. Această carte m-a fascinat. Mi-am procurat după scurt timp şi celelalte două volume din această serie şi după ele am studiat foarte amănunţit întreaga istorie a lui Garibaldi. Îmi imaginam evenimente asemănătoare în India şi o luptă eroică pentru eliberarea patriei. India şi Italia se amestecau ciudat în mintea mea. Harrow îmi apărea acum ca prea strîmt şi înăbuşitor şi voiam să evadez spre orizonturile mai largi ale universităţii. Am reuşit să-l conving pe tata să-şi dea consimţămîntul, şi astfel am părăsit Harrow-ul după ce petrecusem acolo numai doi ani, adică mult mai puţin decît perioada uzuală.

Părăseam Harrow-ul la cererea mea şi totuşi îmi amintesc bine că atunci cînd sosise ceasul despărţirii eram tulburat şi aveam ochii plini de lacrimi. Îndrăgisem acest loc, iar plecarea însemna acum sfîrşitul unei anumite perioade din viaţa mea. Mă întreb totuşi : regretam eu oare într-adevăr că părăsesc Harrow-ul ? Nu se datora oare aceasta în parte conştiinţei că trebuie să fiu întristat aşa cum o cereau tradiţiile Harrow-ului şi imnul şcolii ? Eram receptiv faţă de aceste tradiţii, căci, pentru a mă simţi în armonie cu mediul, nu le opusesem în mod conştient nici o rezistenţă.

Cambridge, Trinity College, începutul lunii octombrie 1907. Am 17 ani, sau, mai bine zis, aproape 18. Îmi amintesc că eram încîntat de a fi student şi ca atare aveam mult mai multă libertate decît în şcoală şi puteam să fac tot ce voiam. Mă eliberasem de cătuşele adolescenţei şi mă simţeam, în sfîrşit, îndreptăţit să mă consider adult. Plin de mine însumi, mă plimbam prin largile curţi ale universităţii şi pe străzile înguste ale Cambridge-ului şi eram încîntat cînd întîlneam un cunoscut.

La Cambridge am stat trei ani, trei ani liniştiţi pe care aproape nimic nu i-a tulburat. Ei s-au scurs încet, asemeni apelor liniştite ale Camei. Erau ani plăcuţi : o mulţime de prieteni, cursuri, sporturi, lărgirea treptată a orizontului intelectual. M-am înscris la secţia de ştiinţe naturale, alegîndu-mi trei materii : chimia, geologia şi botanica. Interesul meu nu se limita însă la aceasta. Mulţi din cei pe care îi întîlneam la Cambridge sau, în timpul vacanţei, la Londra şi în alte localităţi discutau cu un aer savant despre cărţi, literatură, istorie, politică şi economie. La început mă simţeam puţin stingherit în aceste discuţii de diletanţi, dar, după ce citisem cîteva

cărți, am ajuns repede să pătrund sensul lor și puteam să particip la discuții fără a da dovadă de prea mare ignoranță în problemele discutate. Astfel vorbeam despre Nietzsche (de care oamenii erau pe atunci foarte entuziasmați la Cambridge), despre prefețele scrise de Bernard Shaw și despre ultima carte a lui Lowes Dickinson. Ne socoteam foarte competenți și discutam cu multă siguranță despre problema sexului și a moralei, citînd, cu un aer de superioritate, pe Ivan Block, Havelock Ellis, Kraft Ebbing sau Otto Weininger. Ni se părea că în ce privește latura teoretică a problemei cunoșteam tot ce trebuie să știe un nespecialist.

În realitate, însă, cu toate discursurile noastre curajoase, cei mai mulți dintre noi erau foarte timizi în tot ce privea relațiile dintre sexe. Cel puțin eu eram așa și mulți ani — pînă la absolvirea Universității din Cambridge — cunoștințele mele în acest domeniu au rămas pur teoretice. E greu de spus care era cauza. Majoritatea dintre noi eram foarte preocupați de problema sexuală și mă îndoiesc ca cineva dintre noi să fi legat această preocupare cu noțiunea de păcat. Eu în orice caz nu aveam asemenea idei ; tot astfel nu existau pentru mine nici un fel de interdicții religioase. Noi nu consideram acest domeniu nici moral, nici imoral, socotind că el se situează dincolo de limitele moralei. Cu toate acestea, mă reținea o oarecare timiditate, precum și dezgustul provocat de metodele ce se foloseau de obicei. Căci pe vremea aceea eram un tînăr foarte timid, ceea ce se explica, poate, prin copilăria mea singuratică.

Concepția mea despre viață reprezenta ceva ce aducea cu hedonismul, ceea ce în parte era apanajul tinereței, iar în parte era rezultatul influenței lui Oscar Wilde și Walter Pater. E atît de lesne și de plăcut să dai dorinței de plăceri și de viață ușoară o lungă denumire grecească ! Aici se ascundea însă ceva mai profund, deoarece viața ușoară nu avea pentru mine o atracție deosebită. Cum nu eram religios și nu-mi plăceau restricțiile impuse de religie, era firesc să-mi caut alt stindard. Eram superficial și nu aprofundam nimic. De aceea mă atrăgeau aspectele plăcute ale vieții. Să-ți trăiești din plin viața, fără a te deda satisfacerii vulgare a dorințelor tale, cerînd totuși vieții maximum ce-ți poate da, și să trăiești o viață bogată și multilaterală — această idee mi se părea foarte atrăgătoare. Iubeam viața și nu înțelegeam de ce trebuie s-o consider ca păcătoasă. Totodată mă atrăgeau riscul și primejdia. Ca și tatălui meu, mi-a plăcut și mie totdeauna într-o anumită măsură hazardul ; la început jucam pe bani, iar mai tîrziu miza jocului erau marile probleme ale vieții. În 1907 și 1908 se săvîrșea o cotitură în viața politică a Indiei. Voiam să iau parte activă la ea, ceea ce nu prevestea însă o viață ușoară. Toate aceste dorințe variate și uneori contradictorii au provocat confuzii în capul meu. Concepțiile mele erau neclare și haotice, dar aceasta nu mă neliniștea, deoarece momentul de a lua o hotărîre definitivă era încă departe. Deocam-

dată viaţa era plăcută atît din punct de vedere fizic cît şi intelectual, mi se deschideau mereu noi orizonturi şi erau atît de multe de făcut, atît de multe de văzut, atîtea drumuri noi de explorat! În lungile seri de iarnă şedeam adesea la gura sobei şi discutam pe îndelete pînă tîrziu după miezul nopţii, şi numai după ce se stingeau ultimele pîlpîiri ale flăcării din cămin ne despărţeam, tremurînd de frig, şi ne duceam la culcare. În cursul acestor convorbiri ne îndepărtam cîteodată de tonul nostru obişnuit : în focul discuţiei ridicam glasul şi ne înflăcăram. Dar totul nu era decît un joc. Cu o seriozitate afectată jonglam cu problemele vieţii omeneşti, deoarece ele nu deveniseră încă pentru noi probleme reale şi nu eram încă prinşi în angrenajul treburilor lumii. Lumea care ne înconjura era lumea de la începutul secolului al XX-lea, din ajunul războiului mondial. Această lume era sortită să dispară curînd şi să cedeze locul alteia, care avea să aducă tineretului moarte, jale şi suferinţe. Dar toate acestea ne erau ascunse de vălul viitorului, iar noi vedeam în jurul nostru rînduieli trainice, care deveneau tot mai desăvîrşite, şi lucrul acesta era plăcut pentru cei ce aveau posibilitatea să se bucure de ele.

Scriu aici despre hedonism şi despre alte lucruri asemănătoare, precum şi despre diferitele idei care pe atunci au exercitat o influenţă asupra mea. Ar fi însă greşit să se creadă că pe vremea aceea aş fi avut o idee clară despre toate aceste chestiuni sau că aş fi socotit măcar necesar să-mi formez o imagine clară şi precisă despre ele. Nu erau decît vagi fantezii care mi se cuibăriseră în conştiinţă, imprimîndu-i mai mult sau mai puţin pecetea lor. În realitate aceste gînduri nu mă frămîntau prea mult. Viaţa mea era compusă din învăţătură, sport şi distracţii, şi singurul lucru care-mi tulbura uneori liniştea sufletească era lupta politică din India. Una dintre cărţile care m-au influenţat din punct de vedere politic în perioada şederii mele la Cambridge a fost cartea lui Meredith Townsend „Asia şi Europa".

Începînd din 1907 India a fost timp de cîţiva ani cuprinsă de frămîntări şi dezordini. Pentru prima oară de la răscoala din 1857, India se ridicase la luptă şi nu se mai supunea cu resemnare dominaţiei străine. Ştirile despre activitatea lui Tilak şi despre condamnarea lui, despre Aravindo Ghoş şi despre jurămîntul făcut de masele populare din Bengal de a respecta *svadeşi* şi boicotul ne emoţionau pe noi, indienii care trăiam în Anglia. Aproape toţi eram tilakişti, sau extremişti, cum erau denumiţi pe atunci partizanii acestui nou partid din India.

Indienii din Cambridge aveau o asociaţie numită „Majlis". Adesea discutam acolo probleme politice, dar într-un fel oarecare disputele noastre nu erau reale. Se depuneau eforturi nu atît pentru a soluţiona problema discutată, cît pentru a copia stilul şi maniera oratorilor care luau cuvîntul în parlament şi în asociaţia univer-

sitară. Mă duceam des la „Majlis", dar în decurs de trei ani nu am luat nici o singură dată cuvîntul. Nu eram în stare să-mi înfrîng timiditatea şi şovăiala. Aceste însuşiri mă stinghereau şi în asociaţia de discuţii a college-ului, denumită „Palavragiii", şi unde exista regula ca un membru al asociaţiei care în decursul unui semestru nu a luat niciodată cuvîntul să plătească o amendă. Eu am plătit-o deseori.

Îmi amintesc că la „Palavragiii" venea adesea Edwin Montagu, care ulterior a devenit secretar de stat pentru India. El învăţase la Trinity College şi era pe vremea aceea deputat de Cambridge. De la el am auzit pentru prima oară definiţia modernă a religiei, şi anume că este credinţa în ceva ce, după datele raţiunii noastre, nu poate fi adevărat, căci dacă ar fi confirmat de raţiune n-ar mai putea fi vorba de credinţă oarbă. Eram influenţat de studiile mele ştiinţifice la universitate şi aveam, în parte, acel sentiment de siguranţă care caracteriza ştiinţa de atunci. Căci ştiinţa secolului al XIX-lea şi cea de la începutul secolului al XX-lea era — spre deosebire de cea de azi — foarte sigură de sine şi de lume.

În cadrul „Majlis"-ului şi în convorbiri particulare, studenţii indieni emiteau adesea — cînd discutau problemele politice ale Indiei — păreri extremiste. Ei îşi exprimau admiraţia chiar şi faţă de actele de violenţă care pe atunci aveau loc în Bengal. Aceiaşi oameni au devenit mai tîrziu funcţionari ai Serviciului civil indian, judecători la Înalta Curte de justiţie, jurişti foarte realişti şi cumpătaţi etc. Numai foarte puţini din aceşti revoluţionari de salon au luat mai tîrziu parte cît de cît activă la mişcările politice din India.

La Cambridge am fost vizitaţi de cîţiva oameni politici de seamă din India din acea vreme. Aveam faţă de ei o atitudine respectuoasă, dar totuşi nu lipsită de o nuanţă de superioritate. Ne simţeam mai culţi şi mai capabili de o viziune mai largă. Printre cei care ne-au vizitat au fost : Bepin Ceandra Pal, Lajpat Rai şi G. K. Gokhale. L-am primit pe Bepin Pal într-unul din saloanele noastre. Nu eram decît cîţiva oameni, dar el vorbea cu o voce atît de puternică, de parcă ar fi avut în faţa sa un auditoriu de zeci de mii de oameni. Era atîta zgomot încît abia puteam urmări sensul a ceea ce spunea. Lalaji vorbea cu noi pe un ton mai normal şi discursul lui m-a impresionat. I-am scris tatei că mi-a plăcut mai mult cuvîntarea lui Lalaji decît cea a lui Bepin Pal, ceea ce i-a făcut plăcere, deoarece pe vremea aceea nu prea îi avea la inimă pe agitatorii bengalezi. Gokhale a vorbit la un mare miting din Cambridge. În legătură cu acea zi mi-a rămas întipărită în memorie mai ales cuvîntarea rostită de A. M. Hvaj la sfîrşitul mitingului. El s-a ridicat din fundul sălii şi a început să pună întrebări. A vorbit atît de mult, încît majoritatea dintre noi a uitat cu ce începuse şi despre ce era vorba.

De mare stimă se bucura printre indieni Hardaial. Cu puţin înainte de a mă fi mutat la Cambridge el se afla la Oxford. În timpul şederii mele la Harrow l-am întîlnit o dată sau de două ori la Londra.

Printre indienii aflaţi la Cambridge în acelaşi timp cu mine erau cîţiva care mai tîrziu au jucat un rol de seamă în activitatea politică a Congresului naţional indian. J. M. Sen-Gupta a părăsit Cambridge-ul scurt timp după sosirea mea acolo. Saif-ud-din Kitcililew, Said Mahmud şi Tasadduk Ahmad Şervani se aflau acolo cam în acelaşi timp cu mine. S. M. Suleiman, actualul preşedinte al Înaltei Curţi de justiţie din Allahabad, era de asemenea la Cambridge o dată cu mine. Alţi colegi ai mei au ajuns mai tîrziu miniştri şi funcţionari ai Serviciului civil indian.

La Londra auzeam adesea vorbindu-se şi despre Şiamji Krişnavarma şi despre „Asociaţia indiană" condusă de el, dar nu l-am întîlnit niciodată şi nici nu am frecventat această asociaţie. Uneori ne cădea în mînă publicaţia lui — „Indian Sociologist". Mult mai tîrziu, în 1926, l-am întîlnit pe Şiamji la Geneva. Buzunarele tot îi mai erau pline cu numere vechi din „Indian Sociologist" şi aproape în fiecare indian care se apropia de el vedea un spion trimis de guvernul englez.

La Londra exista un centru studenţesc înfiinţat de Departamentul pentru treburile Indiei. Toţi indienii considerau, nu fără temei, că această organizaţie fusese creată special pentru a-i spiona pe studenţii indieni. Cu toate acestea, mulţi indieni trebuiau, vrînd-nevrînd, să aibă de-a face cu acest centru, deoarece era aproape imposibil să fii admis în universitate fără o recomandare din partea lui.

Situaţia politică din India îl determinase pe tata să participe mai activ la viaţa politică, ceea ce m-a bucurat, deşi nu-i împărtăşeam concepţiile politice. El se alătură, firesc, moderaţilor, pe care-i cunoştea bine, mulţi dintre ei fiindu-i colegi de avocatură. Prezidase o conferinţă în provincia sa şi luase atitudine categorică împotriva extremiştilor din Bengal şi Maharaştra. El a devenit şi preşedintele Comitetului provincial al Congresului naţional din Provinciile unite. În 1907 participă la sesiunea de la Surat a Congresului, unde s-a produs sciziunea Congresului, care mai tîrziu s-a refăcut ca o grupare pur moderată.

Curînd după sesiunea de la Surat a Congresului, el a avut pentru un timp ca oaspe la Allahabad pe H. W. Nevinson, care, în cartea sa despre India, l-a caracterizat pe tata ca „moderat în toate, exceptînd generozitatea". Această apreciere era complet greşită, căci, în afară de politică, tata nu a fost niciodată şi în nimic moderat, iar ulterior natura sa l-a silit să renunţe încetul cu încetul şi la această ultimă rămăşiţă de moderaţie. Stăpînit de sentimente şi pasiuni puternice, înzestrat cu un orgoliu de necrezut şi cu o uriaşă

putere de voinţă, el a fost foarte departe de moderaţie. Cu toate acestea însă, în 1907 şi 1908, ca şi în anii imediat următori, el a fost în politică, fără îndoială, cel mai moderat dintre moderaţi şi totodată foarte îndîrjit împotriva extremiştilor, deşi cred că-l admira pe Tilak.

Cum se explica aceasta ? Era firesc ca el, care fusese educat în spiritul dreptului şi al constituţionalismului, să pornească şi în politică de la un punct de vedere juridic şi constituţional. Mintea sa clară l-a dus la concluzia că discursurile îndrăzneţe şi extremiste nu dau nici un rezultat dacă nu sînt urmate de acţiuni corespunzătoare. El nu vedea însă nici în perspectivă posibilitatea unor acţiuni eficace. După părerea lui, *svadeşi* şi boicotul nu puteau duce la rezultate substanţiale. În plus, la baza acestor mişcări stătea un naţionalism religios, cu totul străin naturii tatălui meu. El nu năzuia de fel la renaşterea vechilor rînduieli în India, căci nu avea nici o simpatie pentru ele, nu le înţelegea şi ura din adîncul inimii multe din vechile obiceiuri sociale, ca împărţirea în caste şi altele asemănătoare, considerîndu-le profund reacţionare. Privirile lui erau ţintite spre Occident ; era puternic atras de progresul din Apus şi credea că acest progres se va putea produce şi în India ca urmare a colaborării cu Anglia.

Din punct de vedere social, renaşterea naţionalismului indian în 1907 era un fenomen categoric reacţionar. Noul naţionalism din India, ca şi pretutindeni în Orient, era inevitabil un naţionalism religios. În consecinţă, moderaţii erau exponenţii unor concepţii sociale mai înaintate, dar ei formau un grup puţin numeros, fără nici o legătură cu masele. Ei se preocupau foarte puţin de probleme economice, exceptînd problemele care interesau păturile superioare ale claselor mijlocii, pături pe care, în parte, ei le reprezentau şi care aveau nevoie de cîmp liber pentru a se putea dezvolta. Ei se pronunţau şi pentru mici reforme sociale, pentru slăbirea sistemului castelor şi pentru desfiinţarea vechilor obiceiuri sociale care împiedicau creşterea.

Legîndu-şi soarta de moderaţi, tata a adoptat însă o atitudine energică. Toţi extremiştii, cu excepţia cîtorva conducători din Bengal şi Puna, erau tineri, iar pe tata îl irita faptul că aceşti tineri îndrăzneau să dea dovadă de independenţă. Intolerant faţă de orice fel de opoziţie şi neputînd suporta oamenii pe care-i socotea proşti, el se năpustea cu bucurie asupra lor, lovindu-i ori de cîte ori se ivea prilejul. Îmi amintesc că odată — aceasta s-a întîmplat, cred, după ce părăsisem Cambridge-ul — am citit un articol al său care m-a indignat. I-am scris o scrisoare destul de impertinentă, în care spuneam că guvernul englez este, fără îndoială, foarte mulţumit de activitatea lui politică. Era tocmai genul de afirmaţie care-l înfuria şi el s-a şi supărat foarte tare. S-a gîndit chiar să ceară imediata mea înapoiere din Anglia.

În timpul şederii mele la Cambridge s-a pus problema carierei pe care să mi-o aleg. Ne gîndeam la un moment dat la Serviciul civil indian, care, pe vremea aceea, mai părea încă atrăgător, ideea nu ne încînta însă prea mult nici pe mine, nici pe tata şi a fost curînd abandonată. Cred că aceasta se explica mai ales prin faptul că nu corespundeam ca vîrstă şi că, dacă aş fi ales această cale, ar mai fi trebuit să aştept după terminarea universităţii încă trei sau patru ani. La absolvirea universităţii din Cambridge aveam 20 de ani, iar în Serviciul civil indian nu se primeau persoane mai tinere de 22—24 de ani. În cazul cel mai bun, tot ar fi trebuit să mai stau încă un an în Anglia. Or, pe părinţii mei începuse să-i apese absenţa mea îndelungată şi doreau să mă întorc cît mai curînd în patrie. O altă cauză care a influenţat hotărîrea tatălui meu a fost şi faptul că, în cazul cînd aş fi devenit funcţionar al Serviciului civil indian, aş fi fost numit în diferite localităţi depărtate de casă, iar tata şi mama voiau să stau cu ei după o absenţă atît de îndelungată. În cele din urmă ne-am fixat alegerea asupra profesiunii tatălui meu, avocatura, şi am intrat într-un birou de avocatură din Inner Temple, Londra.

E ciudat că, deşi concepţiile mele politice deveneau tot mai extremiste, nu ridicam totuşi pe atunci obiecţii serioase împotriva intrării mele în Serviciul civil indian, unde ar fi trebuit să mă transform într-una din rotiţele maşinii administrative din India a guvernului englez. Mai tîrziu o asemenea idee mi s-ar fi părut odioasă.

Am părăsit Cambridge-ul în 1910, după ce-mi luasem licenţa. La examenele pentru cele trei obiecte în care mă specializasem am avut doar un succes relativ, obţinînd diploma de gradul II. În următorii doi ani am hoinărit prin Londra. Studiul dreptului îmi lua puţin timp şi examenele pentru titlul de avocat le-am dat unul după altul, fără strălucire, dar şi fără eşecuri. În tot ce priveşte restul, mă lăsam dus de curent, citeam cîte ceva, simţeam o vagă înclinaţie pentru fabieni şi ideile socialiste şi mă interesau evenimentele politice la ordinea zilei. Mă interesa îndeosebi Irlanda şi mişcarea sufragetelor. Îmi amintesc, de asemenea, că în timpul unei călătorii făcute în Irlanda în vara anului 1910 m-am interesat de primele începuturi ale mişcării Sinn Fein [1].

La Londra m-am întîlnit cu cîţiva vechi prieteni de la Harrow, şi în societatea lor am căpătat obiceiuri costisitoare. Adesea depăşeam generoasa sumă alocată de tata pentru întreţinerea mea şi el era foarte îngrijorat să nu apuc pe un drum greşit. De altfel, nu-mi îngăduiam nimic deosebit. Încercam doar să imit pe acel englez

[1] Sinn Fein — mişcare naţionalistă irlandeză. — *Nota Trad.*

care are mult succes, dar este totuşi destul de prostuţ şi căruia i se zice de obicei „om de lume". E de prisos să spun că această existenţă plăcută, dar lipsită de sens şi de scop nu contribuia de loc la formarea caracterului meu. Entuziasmul meu iniţial a început să scadă şi singurul lucru care continua probabil să se dezvolte în mine era îngîmfarea.

În vacanţă călătoream uneori pe continent. În vara anului 1909 mă aflam din întîmplare cu tata la Berlin tocmai în ziua în care contele Zeppelin sosise pe noul său dirijabil, venind de la Friedrichshafen. Era, cred, primul său zbor de mare distanţă. Cu această ocazie s-a organizat o demonstraţie pompoasă la care s-a transmis un salut oficial al kaiserului. Pe cîmpul Tempelhof, la periferia Berlinului, s-a adunat o mulţime imensă, numărînd între 1.000.000—2.000.000 de oameni. Aeronava lui Zeppelin a sosit punctual şi a descris cîteva cercuri graţioase deasupra mulţimii. În ziua aceea administraţia hotelului „Adlon" a oferit tuturor pasagerilor săi cîte un frumos portret al contelui Zeppelin, pe care-l păstrez şi azi.

Două luni mai tîrziu am văzut la Paris primul aeroplan, care a zburat deasupra oraşului şi a făcut cîteva cercuri în jurul turnului Eiffel. Numele pilotului era, pare-mi-se, contele de Lambert. Iar optsprezece ani mai tîrziu am fost la Paris în ziua sosirii lui Lindbergh, care traversase Oceanul Atlantic ca o săgeată strălucitoare.

În Norvegia, unde plecasem într-un voiaj de plăcere în 1910, curînd după terminarea universităţii, eram o dată cît pe aci să-mi pierd viaţa. Ne plimbam prin munţi. Istoviţi de căldură şi oboseală, am ajuns, în sfîrşit, la ţintă. Era un mic hotel, unde am comandat o baie. Despre aşa ceva nici nu se auzise pe acolo şi în hotel nici nu exista o încăpere care să poată servi unor asemenea scopuri. Ni s-a spus că ne putem scălda în pîrîul din apropiere. Înarmaţi cu şerveţele de masă sau — poate — cu mici prosoape ce ne fuseseră puse la dispoziţie cu generozitate de stăpînul hotelului, tovarăşul meu de drum — un tînăr englez — şi cu mine ne-am îndreptat spre zgomotosul pîrîu de munte care izvora dintr-un gheţar situat în apropiere. Am intrat în apă. Nu era adîncă, însă rece ca gheaţa, iar fundul foarte alunecos. Am alunecat şi am căzut. Apa îngheţată m-a imobilizat, membrele mi-au amorţit şi am pierdut controlul asupra lor. Nu mă puteam ridica în picioare şi am început să fiu dus de curent. Tovarăşul meu de drum, englezul, a reuşit însă să iasă la mal ; fugea după mine sărind din piatră în piatră, şi în cele din urmă izbuti să mă apuce de un picior şi să mă tragă afară. Abia după aceea am aflat ce primejdie ne ameninţase : la 200—300 de metri de acel loc torentul se rostogolea într-o prăpastie fără fund, formînd o cascadă, considerată drept una din principalele atracţii ale localităţii.

În vara anului 1912 am obţinut dreptul de a practica avocatura şi în toamna aceluiaşi an m-am înapoiat, în sfîrşit, în India după o şedere de peste şapte ani în Anglia. În acest răstimp fusesem de două ori în patrie, în timpul vacanţei. Acum mă întorceam însă definitiv. Mă tem că în ziua în care am debarcat la Bombay eram un tînăr încrezut despre care se puteau spune prea puţine lucruri bune.

CAPITOLUL AL CINCILEA

DIN NOU ACASĂ. VIAȚA POLITICĂ DIN INDIA ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI

LA sfîrșitul anului 1912, în India era acalmie politică. Tilak era în închisoare, extremiștii fuseseră înfrînați și, lipsiți de o conducere efectivă, nu se manifestau prin nimic ; în Bengal, după eșuarea planului de împărțire a provinciei, se restabilise liniștea, iar moderații au putut fi „îmboldiți" să sprijine planul Minto-Morley [1] privind consiliile legislative din India. Exista un oarecare interes pentru indienii aflați în străinătate și mai ales pentru situația indienilor din Africa de sud. Congresul era un grup de moderați care se întruneau anual, adoptau rezoluții de mică însemnătate și nu atrăgeau în mod deosebit atenția asupra lor.

În timpul crăciunului am participat ca delegat la sesiunea Congresului de la Bankipur. Se adunaseră acolo în special reprezentanți ai claselor de sus, oameni care posedau limba engleză și care se afișau în redingote și pantaloni cu dungă impecabilă. În fond era o adunare mondenă. Nu se simțea aici nici umbră de agitație sau de încordare politică. Printre participanți era și Gokhale, recent înapoiat din Africa de sud. El era cea mai proeminentă figură a sesiunii. Agitat, serios și plin de energie, era unul din puținii participanți la sesiune care privea cu seriozitate problemele politice și sociale și și le punea la inimă. El mi-a produs o puternică impresie.

La plecarea lui Gokhale din Bankipur s-a produs un incident caracteristic. Gokhale era pe atunci membru al Comisiei pentru problemele serviciilor comunale, ceea ce îi dădea dreptul la un compartiment rezervat în vagonul de clasa I. Era suferind și prezența multor oameni străini îl deranja. Îi plăcea singurătatea și se bucura că după încordarea din zilele sesiunii se va odihni puțin în tren. I s-a dat un compartiment special, dar toate vagoanele erau ticsite de delegați care se întorceau la Calcuta. Nu trecu mult și la Gokhale se prezentă Bhupendra Nath Basu, ajuns mai tîrziu membru al Consiliului indian, și-l întrebă, fără să se jeneze, dacă nu s-ar putea instala în compartimentul lui. Gokhale a fost consternat, deoarece Basu era foarte limbut, dar își dădu, bineînțeles, consimțămîntul. Cîteva minute mai tîrziu Basu veni din nou la Gokhale

[1] Legea din 1909 cu privire la administrarea Indiei. — *Nota Red.*

și-l întrebă dacă ar avea ceva împotrivă ca și prietenul său să ia loc în compartiment. Foarte delicat, Gokhale consimți din nou. Cu puțin înainte de plecarea trenului, Basu spuse în treacăt că atît lui cît și prietenului său le-ar fi foarte incomod să doarmă în paturile de sus și-l întrebă pe Gokhale dacă nu ar fi dispus să ia el locul de sus pentru ca ei să ocupe cele două paturi de jos. Așa a și rămas, iar bietul Gokhale a fost nevoit să se cațere sus și să petreacă o noapte proastă.

Eu mă ocupam de drept și practicam pe lîngă Înalta Curte de justiție. Într-o anumită măsură activitatea aceasta mă interesa. Primele luni după întoarcerea mea din Europa au fost plăcute. Mă bucuram că sînt din nou acasă și că-mi reînnoiesc vechile cunoștințe. Totuși, încetul cu încetul viața pe care o duceam atît eu cît și majoritatea celor ca mine începu să-și piardă din noutate și simțeam că mă cufund în rutina cenușie a unei vieți inutile și lipsite de sens. Cred că acest sentiment de nemulțumire față de mediul înconjurător se explica prin educația mixtă sau cel puțin lipsită de omogenitate pe care o primisem. Deprinderile și ideile pe care le căpătasem în cei șapte ani de studii în Anglia nu se împăcau cu ceea ce vedeam aici în jurul meu. Din fericire, atmosfera care domnea la noi în casă corespundea, în linii generale, cerințelor mele, și aceasta constituia o oarecare ușurare, deși insuficientă. Mai existau și biblioteca baroului și clubul. Acolo întîlneam însă mereu aceiași oameni, care discutau de fiecare dată aceleași vechi probleme, legate de obicei de profesiunea juridică. O asemenea ambianță nu contribuia, desigur, la stimularea gîndirii și tot mai mult aveam sentimentul că duc o viață complet searbădă. Nu existau nici măcar petreceri sau distracții cît de cît atrăgătoare.

După cum relatează E. M. Forster în recenta sa biografie despre G. Lowes Dickinson, acesta ar fi spus odată despre India : „*De ce* nu pot găsi rasele un limbaj comun ? Pur și simplu fiindcă indienii îi *plictisesc de moarte* pe englezi. E ceva elementar și de netăgăduit". Este posibil ca majoritatea englezilor să aibă un asemenea sentiment, ceea ce nu ar fi de loc de mirare. Într-o altă carte, Forster arată că în India orice englez se simte și se comportă, nu fără temei, ca soldat al unei armate de ocupație, și în asemenea condiții nu se pot, desigur, forma între cele două popoare relații firești și nestingherite. Întotdeauna englezul și indianul pozează unul față de celălalt și, după cum e și normal, se simt jenați cînd sînt împreună. Ei se plictisesc reciproc și ambii se grăbesc să se despartă pentru a respira iar în voie și a se mișca normal.

Englezul vine de obicei în contact cu același cerc de indieni, și anume cu cei care au legături cu cercurile oficiale, și rareori are prilejul să aibă de-a face cu oameni într-adevăr interesanți, și chiar dacă i-ar întîlni, i-ar veni greu să-i facă să vorbească deschis. Dominația engleză a dus în India la situația că primul loc îl ocupă

— chiar şi pe plan monden — clasa funcţionarilor, iar oamenii care aparţin acestei clase se caracterizează — fie ei englezi sau indieni — printr-un orizont extrem de îngust şi mediocru. Chiar şi un englez tînăr şi capabil devine curînd după sosirea sa în India prada unui fel de toropeală intelectuală şi culturală şi se găseşte izolat de orice idee sau mişcare vie. După ce şi-a petrecut ziua la slujbă, unde a avut de-a face cu un puhoi nesfîrşit de hîrtii oficiale, el face puţin sport, se duce apoi la club, unde întîlneşte oameni de o seamă cu el, bea whisky, citeşte „Punch" şi revistele săptămînale ilustrate venite din Anglia. Cărţi nu citeşte aproape de loc sau, în cel mai bun caz, recitește pentru a suta oară vreo carte veche care îi plăcuse pe vremuri. De treptata sa degradare intelectuală el va învinovăţi India, va înjura clima şi va blestema banda de agitatori care-i sporeşte necazurile. El nu-şi dă seama că pricina decăderii sale intelectuale şi culturale este stupidul sistem birocratic şi despotic de administraţie care înfloreşte în India şi din care el însuşi este o mică părticică.

Dacă aceasta este soarta funcţionarului englez, care se bucură totuşi de concedii şi vacanţă de vară, ar fi greu ca funcţionarul indian care lucrează cu el sau sub conducerea lui să se poată simţi mai bine, căci el încearcă să imite modelul englez. E greu să-ţi imaginezi ceva mai plictisitor decît să te afli la Delhi — acest centru al imperiului — în societatea unor funcţionari superiori, fie ei englezi sau indieni, şi să asculţi interminabilele lor discuţii despre avansări şi mutări pe linie de serviciu, despre ordinea de acordare a concediilor sau măruntele bîrfeli despre meschinăriile serviciului.

Acest spirit birocratic, funcţionăresc, a pătruns aproape pretutindeni, imprimîndu-şi pecetea asupra vieţii claselor mijlocii indiene, şi în special asupra vieţii intelectualilor care vorbeau limba engleză. Excepţie făceau, într-o anumită măsură, unele oraşe ca Bombay şi Calcuta. Chiar şi liber-profesioniştii — avocaţii, medicii şi alţii — erau contaminaţi de acest spirit, iar auditoriile academice ale universităţilor semioficiale erau de asemenea pătrunse de el. Toţi aceşti oameni trăiau într-o lume aparte, izolată de mase şi chiar de păturile de jos ale clasei mijlocii. Politica era apanajul exclusiv al păturii superioare. Mişcarea naţionalistă din 1906 din Bengal a tulburat pentru prima oară aceste rînduieli şi a insuflat viaţă nouă păturilor de jos ale claselor mijlocii şi, în oarecare măsură, chiar şi maselor. Acest proces avea să se intensifice foarte repede în anii următori, cînd conducerea mişcării a fost preluată de Gandhiji [1]. Dar naţiona-

[1] Pretutindeni în această carte îl numesc pe Gandhi, sau pe Mahatma Gandhi, „Gandhiji", deoarece el însuşi prefera această formulă în locul cuvîntului „Mahatma" adăugat numelui său. În cărţile şi în articolele autorilor englezi am găsit însă explicaţii foarte stranii ale acestui „ji". Unii cred că ar fi o particulă de alintare şi că „Gandhiji" înseamnă „iubite Gandhi" ! Aceasta este o absurditate şi dovedeşte doar o totală necunoaştere a vieţii indiene. „Ji" este una din cele mai răspîndite particule ce se adaugă numelor în

lismul, deşi e în stare să insufle o viaţă nouă, este o doctrină îngustă, iar lupta pentru traducerea în fapt a principiilor lui cere prea multă energie şi atenţie pentru a putea fi îmbinată cu vreo altă activitate.

De aceea, în primii ani după înapoierea mea în India eram nemulţumit de viaţă. Profesiunea mea nu mă entuziasma cu adevărat. Politica, care însemna pentru mine o activitate naţionalistă energică îndreptată împotriva dominaţiei străine, nu oferea nici ea posibilităţi vaste pentru un asemenea entuziasm. Am aderat la Congresul naţional şi participam la adunările lui, care se ţineau din timp în timp. Cînd se ivea un prilej deosebit, ca, de pildă, campania împotriva angajării de muncitori indieni pentru a fi trimişi în insulele Fiji sau campania împotriva discriminărilor faţă de indienii din Africa de sud, mă cufundam pînă peste cap în muncă şi lucram din răsputeri. Toate acestea nu erau însă decît ocupaţii vremelnice.

Îmi îngăduiam unele distracţii, ca, de pildă, *şikar*, deşi nu aveam aptitudini sau înclinaţii speciale pentru vînătoare. Îmi plăceau plimbările în junglă, dar nu-mi făcea nici o plăcere să ucid şi aveam reputaţia de a nu-mi fi pătat niciodată mîinile cu sînge, deşi mi s-a întîmplat o dată în Caşmir să ucid un urs. O întîmplare cu o mică antilopă a pus definitiv capăt slabei mele înclinaţii pentru *şikar*. Micul şi inofensivul animal, rănit de moarte, mi-a căzut la picioare şi m-a privit cu ochii săi mari plini de lacrimi. Privirea aceasta m-a obsedat apoi vreme îndelungată.

În acei ani mă interesa societatea „Slujitorii Indiei", înfiinţată de Gokhale. Nu m-am gîndit niciodată să ader la ea, atît fiindcă principiile ei politice îmi păreau prea moderate, cît şi fiindcă pe atunci nu aveam intenţia să renunţ la profesiunea mea. Aveam însă o profundă admiraţie pentru membrii acestei asociaţii, care se consacraseră în întregime slujirii patriei, primind pentru activitatea lor o remuneraţie derizorie. Cel puţin aici, îmi spuneam, se depune o muncă cinstită continuă, avînd un scop bine determinat, chiar dacă direcţia în care se desfăşura nu era absolut justă.

D-l Srinivas Sastri m-a indignat totuşi foarte mult, deşi era vorba de o chestiune măruntă, fără legătură cu politica. Vorbind la un miting al studenţilor din Allahabad, el declară că ei trebuie să-şi stimeze profesorii şi mentorii, să asculte de ei şi să respecte întocmai

---

India. Ea este folosită în raport cu cele mai felurite persoane, indiferent dacă e bărbat, femeie, fată sau copil. Ea conţine o nuanţă de respect, fiind oarecum echivalent cu „mister", „mistress" sau „miss". Limba hindustani este bogată în formule de politeţe, în prefixe şi sufixe, care se adaugă la nume şi titluri onorifice; dintre toate, „ji", deşi perfect corectă, este cea mai simplă şi mai puţin oficială. De la cumnatul meu Ranjit S. Pandit am aflat că acest „ji" are o origine străveche şi foarte onorabilă. El provine de la cuvîntul sanscrit *aria*, care înseamnă aristocrat sau om de obîrşie nobilă (nu în accepţiunea nazistă a cuvîntului „arian"!). În limba pracrită „aria" s-a transformat în *aja*, iar de aici a luat naştere forma simplificată „ji".

toate regulamentele şi regulile stabilite de autorităţi. Toate aceste cuvinte conformiste şi accentul pus pe respectul faţă de autoritate nu mi-au produs o prea mare impresie, ci-mi păreau triviale şi puţin deplasate. Am crezut că sînt probabil inspirate de atmosfera semioficială care domnea în India. În continuare d-l Sastri se adresă băieţilor, îndemnîndu-i să aducă imediat la cunoştinţa autorităţilor orice abatere comisă de un tovarăş. Cu alte cuvinte, li se cerea să se spioneze unul pe altul şi să facă pe informatorii. Sastri nu a pronunţat chiar aceste cuvinte grave, dar sensul discursului său era limpede şi am rămas consternat auzind aceste sfaturi prieteneşti ale unui mare lider. Eram de curînd întors din Anglia, unde în anii de şcoală şi de universitate învăţătura care mi se întipărise cel mai adînc în conştiinţă era aceea că niciodată nu trebuie să-ţi trădezi tovarăşii. Nu există păcat mai grav împotriva canoanelor bunei comportări decît să pîrăşti şi să denunţi, cauzînd astfel neplăceri unui tovarăş. Negarea totală şi făţişă a acestui principiu m-a tulburat profund. Îmi dădeam seama că între concepţiile lui Sastri despre morală şi cele în care fusesem eu educat există o prăpastie.

Curînd după aceea atenţia ne-a fost prinsă de războiul mondial. El se desfăşura departe de noi şi la început nu avea decît puţine contingenţe cu viaţa noastră. De altfel, India nu a resimţit niciodată toate ororile lui. Viaţa politică a ţării stagna complet. Ţara se afla sub imperiul Legii cu privire la apărarea Indiei (echivalentul Legii engleze pentru apărarea statului). După primul an de război începură să ajungă pînă la noi veşti despre comploturi şi execuţii şi despre metodele de recrutare forţată folosite în Penjab.

În ciuda zgomotoaselor declaraţii de loialitate, englezii nu prea erau simpatizaţi. Atît moderaţii cît şi extremiştii primeau cu satisfacţie ştirile despre victoriile germanilor. Faptul se explica, bineînţeles, nu prin dragoste pentru Germania, ci exclusiv prin dorinţa de a-i vedea umiliţi pe stăpînitorii noştri. Aşa îşi reprezenta omul slab şi neputincios pedeapsa cuvenită. Cred că cei mai mulţi dintre noi urmăreau mersul luptelor cu un sentiment mixt. Dintre toate ţările beligerante, simpatiile mele se îndreptau, probabil, mai mult spre Franţa. Propaganda aliaţilor — deşănţată şi dusă fără întrerupere — exercita o oarecare influenţă asupra noastră, deşi, oricînd o ascultam, îi aduceam în gînd corective esenţiale.

Încetul cu încetul activitatea politică începea din nou să prindă viaţă. Lokamania Tilak ieşi din închisoare. Atît el cît şi d-na Besant creară cîte o ligă de luptă pentru autonomie. Am aderat la ambele ligi, activînd însă mult în cea a d-nei Besant. D-na Besant începu să joace un rol tot mai de seamă în viaţa politică a Indiei. Sesiunile anuale ale Congresului deveniră mai animate, iar Liga musulmană hotărî să colaboreze cu Congresul. Atmosfera se înfierbîntase şi majoritatea dintre noi, tinerii, eram încîntaţi şi ne aşteptam ca într-un viitor apropiat să se producă evenimente im-

portante. Arestarea d-nei Besant spori şi mai mult agitaţia intelectualilor şi activiză în întreaga ţară mişcarea pentru autonomie. Ligile de luptă pentru autonomie strîngeau în jurul lor nu numai pe toţi foştii extremişti, care, începînd din 1907, nu mai erau admişi în Congresul naţional, dar şi un însemnat număr de elemente noi din rîndurile claselor mijlocii. Cu masele însă nu aveau contact.

Arestarea d-nei Besant a alarmat chiar şi pe oamenii din vechea generaţie, printre care şi mulţi lideri ai moderaţilor. Îmi amintesc cît de mult ne emoţionau cu puţin înainte de acest eveniment elocventele discursuri ale lui Srinivas Sastri, pe care le citeam în ziare. Şi iată că tocmai înainte de arestarea d-nei Besant sau scurt timp după aceea Sastri a început brusc să tacă. El ne-a părăsit cînd sosise ceasul acţiunii, şi tăcerea lui într-un moment cînd mai mult ca oricînd simţeam nevoia unei conduceri ne-a decepţionat şi ne-a indignat profund. În acele zile mi-am format convingerea că Sastri nu este un om de acţiune şi că nu e făcut pentru momente de criză.

Alţi lideri ai moderaţilor au făcut totuşi un pas înainte. Dintre ei, unii au bătut mai tîrziu în retragere, alţii însă au rămas pe noile poziţii. Îmi amintesc că pe atunci se duceau discuţii aprinse cu privire la noile trupe indiene de apărare, formate de guvern din reprezentanţi ai claselor mijlocii, după modelul trupelor europene de apărare din India. Tratamentul aplicat acestor soldaţi indieni se deosebea în multe privinţe de tratamentul aplicat trupelor europene, şi mulţi dintre noi consideram că n-ar trebui acordat sprijin guvernului pînă nu se va pune capăt acestor discriminări umilitoare. După îndelungate discuţii am hotărît totuşi cu toţii să colaborăm cu autorităţile de la noi, din Provinciile unite, socotind că este util ca tineretul nostru să capete o pregătire militară chiar şi în asemenea condiţii. Am solicitat înrolarea mea în noua armată şi am format la Allahabad un comitet, căruia i-a revenit însărcinarea de a sprijini planul de organizare a trupelor indiene. Dar tocmai atunci s-a aflat despre arestarea d-nei Besant. În atmosfera de indignare stîrnită de această faptă am reuşit să-i conving pe membrii comitetului — din care făceau parte tatăl meu, dr. Tej Bahadur Sapru, K. Y. Cintamani şi alţi lideri moderaţi — ca, în semn de protest împotriva acţiunilor guvernului, să se contramandeze şedinţele comitetului şi să se sisteze orice activitate în legătură cu trupele de apărare. Un comunicat în acest sens a fost imediat dat publicităţii. Cred că unii din cei care l-au semnat au regretat mai tîrziu acest act agresiv săvîrşit în timp de război.

Arestarea d-nei Besant l-a determinat şi pe tatăl meu, ca şi pe alţi lideri moderaţi, să se înscrie în liga de luptă pentru autonomie. Cîteva luni mai tîrziu majoritatea acestor lideri părăsi însă liga. Tatăl meu a rămas şi a devenit preşedintele secţiunii din Allahabad.

Treptat, tata se îndepărtase de poziţia moderată ortodoxă. Îl indignau umilinţa exagerată şi încercările de a apela la autorităţile

care ne ignorau şi ne tratau cu dispreţ. Cu toate acestea, foştii lideri ai extremiştilor nu-l atrăgeau de fel : îl şocau limbajul şi metodele lor. Cazul d-nei Besant şi evenimentele ulterioare au avut o mare influenţă asupra lui, dar tot nu se hotărî să adopte o atitudine mai consecventă. Pe vremea aceea spunea adesea că tactica moderaţilor nu e bună, dar că nu se va face nimic esenţial cît timp nu va fi găsită o soluţie pentru problema hinduso-musulmană. Promitea însă că, atunci cînd această soluţie va fi găsită, va merge înainte, mînă în mînă cu cei mai tineri dintre noi. Pe tata l-a bucurat mult faptul că în 1916, la sesiunea de la Laknau, Congresul a adoptat proiectul unui acord între Congresul naţional şi Liga musulmană, ce fusese elaborat într-o şedinţă a Comitetului executiv al Congresului ţinută la noi în casă. Acest proiect deschidea posibilităţi de unire a tuturor eforturilor, şi tatăl meu era hotărît să meargă înainte, chiar dacă ar fi fost necesar să se despartă de vechii săi tovarăşi din gruparea moderaţilor. Ei au acţionat în comun atît înainte de sosirea în India a secretarului de stat Edwin Montagu cît şi în timpul şederii lui în ţara noastră. Divergenţele au izbucnit după publicarea raportului Montagu-Chelmsford, iar ruptura definitivă s-a produs în Provinciile unite, în vara anului 1918, la conferinţa provincială extraordinară din Laknau, prezidată de tatăl meu. Moderaţii, care se aşteptau ca această conferinţă să adopte o poziţie hotărîtă împotriva propunerilor Montagu-Chelmsford, au boicotat-o. Mai tîrziu ei au boicotat şi sesiunea extraordinară a Congresului naţional convocată pentru examinarea acestor propuneri. De atunci ei au rămas în afara rîndurilor Congresului naţional.

Practica moderaţilor de a se eschiva pe tăcute, de a nu participa la sesiunile Congresului şi la celelalte adunări publice şi de a nu-şi expune şi susţine măcar punctul de vedere, chiar dacă majoritatea era împotriva lor, mi se părea cu totul nedemnă şi necorespunzătoare pentru militanţi pe tărîm obştesc. Cred că aşa simţeau mulţi oameni din ţara noastră şi sînt convins că falimentul politic aproape total al moderaţilor în India se explică în parte prin atitudinea lor timidă. Mi se pare că singurul lider al moderaţilor care a participat la cîteva din primele sesiuni ale Congresului naţional, boicotate de grupul moderaţilor, era Sastri, care şi-a expus la aceste sesiuni punctul său de vedere personal. Aceasta i-a sporit prestigiul în ochii opiniei publice.

În primii ani ai războiului, activitatea mea politică şi socială era foarte modestă şi mă abţineam de a lua cuvîntul în adunări publice. Eram încă timid şi nu îndrăzneam să vorbesc în faţa publicului. În plus, convingerea mea era că discursurile nu trebuiau ţinute în limba engleză şi mă îndoiam de posibilităţile mele de a mă exprima curent în hindustani. Îmi amintesc de o întîmplare petrecută la un miting în Allahabad, unde am fost silit să iau pentru prima oară cuvîntul în public. Era, cred, în 1915. De altfel, am

în general o memorie slabă a datelor și nu țin foarte bine minte succesiunea evenimentelor. Mitingul fusese convocat în semn de protest împotriva unei noi legi, promulgată cu scopul de a reduce presa la tăcere. Am vorbit puțin și în englezește. Imediat după terminarea mitingului, dr. Tej Bahadur Sapru, spre marea mea jenă, m-a îmbrățișat, și acolo, la tribună, în văzul tuturor, m-a sărutat. Important nu era nici ce vorbisem și nici cum vorbisem. Bucuria sa exuberantă fusese provocată de însuși faptul că luasem cuvîntul în public, ceea ce însemna că încă un recrut fusese antrenat în activitatea obștească, căci pe atunci această activitate se reducea, în mod practic, numai la discursuri.

Îmi amintesc că pe acea vreme mulți dintre noi, tinerii din Allahabad, nutream o vagă nădejde că doctorul Sapru va adopta o atitudine mai avansată în politică. Din tot grupul de moderați din oraș el părea cel mai apt pentru așa ceva, deoarece se înflăcăra repede și, uneori, era în stare să se entuziasmeze. În comparație cu el, tatăl meu părea întruchiparea calmului, deși sub acest înveliș se ascundea destul de multă pasiune. Dar încăpățînarea tatălui meu ne lăsa foarte puține nădejdi, și un timp oarecare ne puneam speranțele mai mult în doctorul Sapru. Eram, bineînțeles, atrași și de Pandit Madan Mohan Malavia, care avea o vastă experiență în activitatea obștească. Adesea discutam îndelung cu el pentru a-l convinge să ducă cu îndrăzneală țara după dînsul.

În anii aceia, la noi în casă nu se putea discuta liniștit pe teme politice. De fiecare dată cînd venea vorba despre politică — ceea ce se întîmpla foarte des — atmosfera devenea brusc încordată. Tata urmărea cu atenție înclinația mea crescîndă spre extremism și asculta permanenta critică pe care o făceam politicii vorbelor goale și insistentele mele îndemnuri la acțiune. În ce anume trebuia să constea această acțiune nu mi-era limpede, și tatei i se părea uneori că sînt pe cale să adopt tactica violenței, susținută de unii tineri din Bengal. Acest lucru îl îngrijora foarte mult. În realitate tactica violenței nu mă atrăgea. Dar ideea că nu ne putem împăca cu situația existentă și că ceva trebuie întreprins punea tot mai mult stăpînire pe mine. O activitate care din punct de vedere național să fie încununată de succes nu mi se părea nicidecum un lucru ușor, dar socoteam că atît mîndria personală cît și cea națională ne impun să adoptăm o atitudine mai ofensivă și mai combativă față de stăpînitorii străini. Tatăl meu era și el nemulțumit de filozofia moderaților, și în sufletul său se dădea o luptă. Era prea încăpățînat pentru a-și schimba poziția înainte de a se fi convins definitiv că altă ieșire nu există. Orice pas înainte însemna pentru el o îndîrjită și grea luptă lăuntrică, dar dacă, după o luptă dusă cu sine însuși, el săvîrșea acest pas, nu mai dădea înapoi. El nu acționa sub impulsul sentimentelor, ci călăuzit de rațiune, iar dacă

se hotăra într-un fel, mîndria nu-i mai permitea să privească înapoi.

Schimbări vizibile în concepţiile lui politice s-au produs cam pe vremea cînd a fost arestată d-na Besant, şi de atunci, pas cu pas, el a mers mereu înainte, lăsîndu-i cu mult în urmă pe foştii săi colegi moderaţi, pînă cînd evenimentele tragice care s-au produs în 1919 în Penjab îl determinară să rupă definitiv cu viaţa şi cu profesiunea sa de pînă atunci şi să-şi lege soarta de noua mişcare iniţiată de Gandhiji.

Toate acestea erau însă chestiuni de viitor, şi în perioada 1915—1917 el nu luase încă o hotărîre fermă cu privire la ceea ce ar trebui să facă, iar îndoielile care-l chinuiau şi la care se adăugau grijile ce şi le făcea pentru mine nu-l dispuneau la convorbiri calme despre probleme sociale de actualitate. Discuţiile noastre luau adesea un sfîrşit brusc din cauză că-l scoteam din fire.

Prima mea întîlnire cu Gandhiji a avut loc la sesiunea Congresului naţional de la Laknau, în timpul crăciunului 1916. Eram toţi plini de admiraţie pentru lupta sa eroică din Africa de sud, dar multora dintre noi, tinerii, ne părea foarte departe de noi, deosebit de cei din mediul nostru şi apolitic. Pe atunci el refuza să participe la activitatea Congresului naţional sau la vreo altă acţiune politică de importanţă naţională, limitîndu-se la problema indienilor din Africa de sud. Scurt timp după aceea el ne-a entuziasmat prin acţiunile sale îndrăzneţe şi prin victoria repurtată în Ceamparan, unde a condus lupta arendaşilor împotriva proprietarilor de plantaţii. Ne convinsesem că era hotărît să-şi aplice metodele şi în India şi că aceste metode promiteau să fie încununate de succes.

Îmi amintesc că pe atunci, după sesiunea de la Laknau, am fost puternic impresionat de cîteva strălucite cuvîntări ţinute de Sarojini Naidu la Allahabad. Ele erau adînc pătrunse de naţionalism şi patriotism, iar eu eram un naţionalist pur, deoarece confuzele mele idei socialiste de pe vremea studenţiei trecuseră pe planul al doilea. Cred că în remarcabila sa cuvîntare rostită în 1916 în faţa tribunalului, Roger Casement a exprimat tocmai acele sentimente pe care trebuie să le resimtă reprezentantul unei naţiuni asuprite. Insurecţia care avusese loc în Irlanda în zilele de paşte şi-a atras simpatia noastră prin însăşi înfrîngerea ei, căci nu era oare cu adevărat eroică comportarea acelora care s-au ridicat la luptă fără a ţine seamă de inevitabilitatea înfrîngerii, vestind întregii lumi că nici o forţă fizică nu este în stare să frîngă spiritul de neînvins al poporului ?

Acestea erau pe atunci ideile mele. Însă cărţi noi începură iar să răscolească cenuşa fostelor mele idei socialiste. Erau idei foarte vagi, mai degrabă de ordin umanitar şi utopic decît ştiinţific. Autorul meu preferat în timpul războiului şi în anii următori era Bertrand Russel.

Aceste idei și dorințe trezeau în mine un conflict tot mai ascuțit și nemulțumire față de profesiunea de avocat. Continuam să practic neavînd altă ocupație, dar mă convingeam tot mai mult de imposibilitatea de a îmbina munca de avocat cu activitatea obștească, mai ales cu o activitate de tip ofensiv, așa cum îmi plăcea mie. Nu era o chestiune de principii, ci de timp și energie. Sir Raș Behari Ghoș, eminentul jurist din Calcuta, care din nu știu ce motive prinsese simpatie pentru mine, mi-a dat o mulțime de sfaturi judicioase pentru a reuși în profesiunea mea. Mi-a recomandat îndeosebi să scriu o carte cu subiect juridic, pe care să mi-l aleg singur, afirmînd că pentru un jurist începător este cel mai bun mijloc de autoeducare. Mi-a oferit ajutorul său în discutarea ideilor care trebuiau să stea la baza cărții și mi-a promis chiar să revadă manuscrisul după ce va fi terminat. Dar bunăvoința și interesul său pentru cariera mea juridică au fost zadarnice. Nimic nu-mi repugna mai mult pe atunci decît să-mi irosesc timpul și energia scriind cărți juridice.

Sir Raș Behari devenise la bătrînețe extrem de nervos și de irascibil. Era spaima subalternilor săi. Mie personal îmi era mai degrabă simpatic și chiar și cusururile și slăbiciunile sale nu erau lipsite de un oarecare farmec. O dată am fost împreună cu tata oaspeții săi la Simla. Era, cred, în 1918. Tocmai atunci se aflase de raportul Montagu-Chelmsford. Într-o seară invită la masă cîțiva prieteni, printre care și pe bătrînul Khaparde. După masă s-a iscat între Sir Raș Behari și Khaparde o discuție violentă și dusă pe un ton ridicat, ei făcînd parte din două curente politice rivale. Sir Raș Behari era un moderat convins, iar Khaparde era considerat pe atunci ca un adept de seamă al lui Tilak, deși în anii următori a devenit blînd ca un mieluțel și mai moderat decît înșiși moderații. Khaparde începu să-l critice pe Gokhale (care murise cu cîțiva ani înainte), afirmînd că era agent englez și că-l spionase la Londra. Aceasta era mai mult decît putea suporta Sir Raș Behari, care începu să strige că Gokhale a fost cel mai bun om din lume și cel mai apropiat prieten al său și că nu permite nimănui să-l vorbească de rău. Khaparde l-a atacat atunci pe Srinivas Sastri. Nici aceasta nu i-a plăcut lui Sir Raș Behari, dar nu l-a indignat în aceeași măsură. Probabil că nu avea pentru Sastri aceeași stimă ca pentru Gokhale. Raș Behari declară că finanțase societatea „Slujitorii Indiei" cît timp trăise Gokhale, dar că după moartea acestuia a încetat să o sprijine. Drept răspuns, Khaparde începu să-l ridice în slavă pe Tilak. Iată un om cu adevărat mare, spunea el, o personalitate minunată, un sfînt. „Sfînt! — replică Sir Raș Behari. — Urăsc sfinții și nu vreau să am nimic de-a face cu ei".

CAPITOLUL AL ŞASELEA

CĂSĂTORIA MEA ŞI ÎNTÎMPLAREA DIN HIMALAIA

M-AM căsătorit în 1916, la Delhi. Nunta a avut loc în ziua Vasanta Panceami, socotită în India ca prevestitoarea primăverii. În vara aceluiaşi an noi am petrecut cîteva luni în Caşmir. Mi-am lăsat familia în vale şi, împreună cu un văr al meu, am hoinărit cîteva săptămîni prin munţi şi am făcut o ascensiune pe drumul care duce la Ladakh.

Vedeam pentru prima oară aceste văi înguste şi pustii, aşezate la mari înălţimi în pragul platoului tibetan. De pe culmea trecătorii Zojila vedeam, la picioarele noastre, într-o parte povîrnişurile muntoase acoperite de o bogată vegetaţie, iar în partea cealaltă stîncile goale şi sumbre. Urcam tot mai sus, urmînd fundul unei văi înguste. În dreapta şi în stînga noastră se ridicau munţi ale căror piscuri erau pe o parte acoperite cu zăpadă strălucitoare ; în întîmpinarea noastră alunecau mici gheţari. Un vînt rece ne pătrundea pînă la oase, dar în timpul zilei soarele dogorea puternic, iar aerul era atît de străveziu, încît greşeam de fiecare dată cînd încercam să apreciem distanţa pînă la un punct oarecare, obiectele părîndu-ne mult mai apropiate decît erau în realitate. Peisajul devenea tot mai sălbatic şi mai pustiu : nici un copac, nici o vegetaţie care să atenueze singurătatea noastră, numai stînci goale, zăpadă, gheaţă şi, din cînd în cînd, cîte o floare a cărei vedere ne încînta. Şi totuşi pustietatea şi natura sălbatică trezeau în mine un ciudat sentiment de mulţumire. Eram plin de energie şi de voie bună.

În timpul acestei călătorii s-a petrecut un episod emoţionant. Curînd după ce trecusem de trecătoarea Zojila (îmi amintesc că locul unde ne găseam se numea Mataian), am aflat că la o depărtare de numai 8 mile era peştera Amaranath. Ce-i drept, drumul spre peşteră era barat de un munte înalt acoperit în întregime de gheaţă şi zăpadă şi peste care trebuia să trecem. Dar ce importanţă avea aceasta ? 8 mile ! Cît de aproape ne părea ! Lipsiţi de experienţă, dar plini de ardoare, am hotărît să încercăm. Lăsînd în urmă tabăra (situată la o înălţime de aproximativ 11.500 de picioare), am început — însoţiţi de încă cîteva persoane — ascensiunea. Călăuza noastră era un cioban din partea locului.

Cu ajutorul funiilor izbutirăm să trecem peste cîţiva gheţari, dar mai departe obstacolele sporeau şi respiraţia devenea mai anevo-

ioasă. Deşi nu purtau poveri mari, unii din hamalii noştri sîngerau din nas. Începu să ningă, iar mersul pe gheaţă deveni periculos din cauza alunecuşului. Eram la capătul puterilor şi fiecare pas era un efort. Cu toate acestea, persistam însă în încercarea noastră nebunească. Părăsisem tabăra la 4 dimineaţa şi, după 12 ore de ascensiune aproape neîntreruptă, am fost răsplătiţi de privelişte a unui imens cîmp de gheaţă. Înconjurat de piscuri înzăpezite asemănătoare unei diademe sau unui amfiteatru al zeilor, el ne oferea o privelişte măreaţă. Ninsoarea care începuse şi ceaţa tot mai deasă au ascuns-o însă curînd privirilor noastre. Nu ştiu precis la ce altitudine ne aflam, dar cred că la vreo 15.000—16.000 de picioare, deoarece eram mult mai sus de peştera Amaranath. Trebuia acum să traversăm cîmpul de gheaţă pe o distanţă de aproximativ jumătate de milă, iar apoi să coborîm pe cealaltă parte a peşterii. Credeam că, ascensiunea fiind terminată, scăpasem de principalele dificultăţi. Foarte obosiţi, dar bine dispuşi, începurăm etapa următoare a excursiei noastre. Lucrurile s-au dovedit însă a nu fi chiar atît de simple, căci drumul era plin de crăpături, iar zăpada proaspăt căzută ascundea adesea locurile primejdioase. Zăpada aceasta era cît p-aci să-mi provoace moartea : călcînd neatent, zăpada a cedat sub greutatea mea şi m-am prăbuşit într-o crăpătură foarte lată. Era o crăpătură uriaşă şi puteai fi sigur că tot ce va cădea într-însa va fi bine conservat timp de multe epoci geologice. Dar funia a rezistat, m-am agăţat de marginea crăpăturii şi am fost tras afară. Deşi am fost zguduiţi de acest accident, am persistat totuşi şi am continuat să înaintăm. În calea noastră întîlneam însă tot mai des crăpături, din ce în ce mai largi, iar noi nu aveam nici echipamentul şi nici uneltele necesare pentru a trece peste ele. Istoviţi şi dezamăgiţi, am făcut în cele din urmă cale întoarsă fără a mai vizita peştera Amaranath.

Văile de munte şi masivele Caşmirului m-au fermecat într-atît, încît am hotărît ca la prima ocazie să mă întorc acolo. Mi-am făcut o mulţime de planuri şi am elaborat o mulţime de trasee. Unul din aceste planuri care mă entuziasma prevedea vizitarea minunatului lac Manasarovara din Tibet şi a munţilor Cailas, acoperiţi cu zăpadă, situaţi în vecinătatea lui. Sînt optsprezece ani de atunci, dar şi azi sînt încă tot atît de departe de Cailas şi Manasarovara. Nici măcar să mai vizitez o dată Caşmirul nu am reuşit, cu toate că am dorit-o atît de mult. Sînt tot mai prins în angrenajul politicii şi al vieţii publice şi, în loc să fac ascensiuni în munţi sau să străbat mările, sînt nevoit să-mi satisfac gustul pentru călătorii colindînd închisorile. Continui totuşi să-mi făuresc planuri, căci e o bucurie pe care nimeni nu mi-o poate lua, nici chiar în închisoare. De altfel ce-ţi rămîne de făcut cînd eşti închis ? Visez la ziua cînd voi hoinări prin munţii Himalaia şi, străbătîndu-i, voi ajunge la lacul şi la muntele care mă atrag atît de puternic. Dar între timp

viaţa se scurge, tinereţea lasă locul anilor de maturitate, iar după ei vine ceva şi mai rău şi uneori mi se pare că voi deveni prea bătrîn pentru a încerca să mai ajung vreodată la Cailas şi Manasarovara. De altfel, întotdeauna merită să începi o călătorie, chiar dacă nu eşti sigur că-ţi vei atinge ţinta.

Da, văd în gînd înalţii munţi
Cu purpură de-amurg pe fruntea.
Cel care-am fost, mi se arată —
Setos de neaua lor curată [1].

[1] Walter de la Mare.

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

VENIREA LUI GANDHIJI. SATIAGRAHA ŞI AMRITSAR

LA terminarea războiului mondial, India era într-o stare de surdă frămîntare. Industrializarea se extinsese în ţară, bogăţia şi influenţa clasei capitaliste crescuseră. Această pătură, puţin numeroasă, prosperase în anii războiului şi era ahtiată să-şi sporească puterea şi să capete posibilitatea de a-şi investi capitalurile acumulate pentru a-şi înmulţi bogăţiile. Imensa majoritate a poporului nu fusese însă la fel de norocoasă şi aştepta cu nerăbdare uşurarea poverii care o apăsa. Clasele mijlocii aşteptau mari schimbări constituţionale care să poată duce la instaurarea unei largi autonomii şi astfel să le uşureze soarta şi să le deschidă noi şi multiple posibilităţi de dezvoltare. Agitaţia politică, care avusese un caracter paşnic şi perfect constituţional, părea să fi adus roade, şi oamenii vorbeau plini de încredere despre autodeterminare şi autonomie. O oarecare frămîntare se observa şi în rîndurile maselor populare, în special printre ţărani. În regiunile rurale din Penjab era încă vie amintirea amară a metodelor de înrolare forţată în armată, iar condamnarea aspră a celor implicaţi în afacerea „Komagata-maru“ [1], ca şi a altor persoane trimise în judecată sub acuzaţie de complot, spori şi mai mult indignarea generală. Soldaţii care se întorceau din serviciul activ de pe fronturi îndepărtate nu mai erau, ca înainte, nişte roboţi docili. Ei crescuseră din punct de vedere intelectual, şi o puternică nemulţumire se manifesta în rîndurile lor.

Musulmanii erau indignaţi din cauza soartei Turciei şi a problemei califatului, şi agitaţia lor era în creştere. Tratatul cu Turcia nu fusese încă semnat, dar situaţia generală nu prevestea nimic bun. Spiritele agitate erau în expectativă.

În întreaga Indie starea de spirit dominantă era una de expectativă şi de speranţă, la care se adăuga un sentiment de neliniştе şi teamă. Tocmai atunci au fost publicate proiectele de lege ale lui Rowlatt [2], care conţineau articole drastice cu privire la ares-

[1] „Komagata-maru“ era un vas japonez închiriat de sikhi pentru a-i transporta în Canada. Guvernul canadian nu le-a permis să debarce şi sikhii au fost trimişi înapoi în India, unde au fost persecutaţi de cîrmuirea engleză. Mulţi din ei au pierit. — *Nota Red.*

[2] Proiectele de lege ale lui Rowlatt din 1919 acordau poliţiei şi organelor judiciare foarte largi drepturi pentru combaterea mişcării de eliberare naţională. — *Nota Red.*

tarea şi trimiterea în judecată fără nici un fel de control şi fără formalităţile prevăzute de obicei de lege. Aceste proiecte au stîrnit un val de indignare care cuprinse întreaga ţară. Pînă şi moderaţii protestau cu energie. În fond se formase o opoziţie generală care unea indieni de cele mai diferite concepţii politice. Cu toate acestea autorităţile au făcut să fie adoptate aceste proiecte, ele căpătînd putere de lege. Singura concesie mai importantă se rezuma la faptul că valabilitatea noii legi a fost limitată la trei ani.

Este foarte instructiv să arunci astăzi, după 15 ani, o privire retrospectivă asupra acestor legi şi asupra agitaţiei pe care au stîrnit-o. Deşi proiectele căpătaseră putere de lege, nu s-a recurs, după cîte ştiu, niciodată la ele în cei trei ani cît au fost în vigoare, deşi aceşti trei ani n-au fost nicidecum paşnici, ci, dimpotrivă, au fost cei mai furtunoşi ani din istoria Indiei de la răscoala din 1857. Aşadar, în ciuda opiniei publice unanime, guvernul englez din India a făcut să fie votată o lege pe care ulterior nu s-a hotărît să o aplice niciodată ; prin adoptarea acestei legi guvernul însuşi provocase agitaţia. S-ar putea crede că scopul legii era tocmai acela de a provoca dezordini.

Interesant este şi următorul fapt. În momentul de faţă, după 15 ani, există în legislaţia noastră o mulţime de legi de aplicare curentă, care sînt mult mai aspre decît legile Rowlatt. În comparaţie cu aceste noi legi şi decrete sub a căror ocrotire noi ne bucurăm azi de binefacerile dominaţiei engleze, legile Rowlatt pot fi considerate aproape ca o cartă a libertăţii. Ce-i drept, situaţia actuală se deosebeşte de cea din trecut : din 1919 şi pînă acum ni s-a servit sub forma planului Montagu-Chelmsford[1] o porţie respectabilă de ceea ce se cheamă autonomie, iar în prezent ni se spune că ne aflăm în ajunul primirii unei alte şi mari porţii. Facem progrese !

La începutul anului 1919 Gandhiji a trecut printr-o boală grea. Bolnav, ţintuit la pat, el îl implora pe viceregе să nu sancţioneze proiectele de legi Rowlatt. Însă acest apel, ca şi toate celelalte, nu a fost luat în seamă. Atunci Gandhiji, aproape împotriva voinţei sale, a preluat conducerea primei sale campanii politice indiene pe scară naţională. El organiză Satiagraha Sabha, ai cărei membri s-au angajat să nu se supună legii Rowlatt în cazul cînd le-ar fi aplicată, iar în viitor să nu se supună nici altor legi pe care asociaţia le-ar declara inacceptabile. Cu alte cuvinte, ei trebuiau făţiş şi conştient să se condamne singuri la închisoare.

Cînd am citit prima oară această propunere în ziare am resimţit o mare uşurare. Se ivise în sfîrşit o ieşire din impas, fusese găsită o metodă de acţiune directă, făţişă şi — poate — eficace. Eram entuziasmat şi am hotărît să ader imediat la Satiagraha Sabha. Nici

[1] Legea din 1919 cu privire la administrarea Indiei. — *Nota Red.*

nu mă gîndeam atunci la consecinţe — încălcarea legilor, închisoarea etc. — şi chiar cînd mă gîndeam, ele nu mă speriau. Mai tîrziu însă ardoarea mea s-a mai potolit puţin şi am înţeles că lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Tatăl meu era hotărît contra acestei noi idei. Nu era în obiceiurile sale să se lase sedus de propuneri noi, şi înainte de a se hotărî la ceva el cumpănea cu grijă consecinţele. Cu cît medita mai mult asupra Satiagraha Sabha şi programul ei, cu atît îi plăceau mai puţin. Care ar fi folosul pe care l-ar aduce întemniţarea unui mare număr de persoane izolate, ce presiune ar putea exercita acest fapt asupra guvernului ? În afară de aceste considerente generale îl frămînta mai ales un aspect pur personal : i se părea monstruos că eu aş putea fi aruncat în închisoare. Întemniţările în masă nu începuseră încă şi gîndul la închisoare părea odios. Tata era foarte ataşat de copiii săi şi, cu toate că nu-şi afişa niciodată sentimentele, îndărătul atitudinii sale reţinute se ascundea o dragoste puternică.

Această luptă lăuntrică a durat mult timp, şi fiindcă simţeam amîndoi că miza era prea mare şi că întreaga noastră viaţă ar putea fi tulburată, încercam să fim cît mai prevenitori unul faţă de altul. Doream să-i alin pe cît posibil suferinţele, dar în adîncul sufletului nu aveam nici o îndoială că trebuie să merg pe calea Satiagrahei. Amîndoi treceam prin momente grele şi nopţi de-a rîndul rătăceam singur cu sufletul zbuciumat în căutarea unei soluţii, iar tata — după cum am aflat mai tîrziu — încercase chiar să doarmă pe duşumea pentru a-şi da seama cum este, căci credea că aceasta este soarta ce mă aşteaptă în închisoare.

La invitaţia tatălui meu, Gandhiji veni la Allahabad. Ei au avut lungi discuţii la care nu am participat. În urma acestora Gandhiji mă sfătui să nu mă pripesc şi să nu întreprind nimic ce l-ar putea mîhni pe tata. Acest lucru nu m-a bucurat de loc, dar între timp s-au produs în India evenimente importante care au schimbat întreaga situaţie, iar Satiagraha Sabha îşi încetă activitatea.

Ziua Satiagrahei, *hartal*-ele generale şi încetarea totală a oricărei activităţi economice, execuţii săvîrşite de poliţie şi armată la Delhi şi Amritsar, cărora le-au căzut victimă un mare număr de oameni, rebeliuni în masă la Amritsar şi Ahmadabad, măcelul din Jallianvala Bagh, ororile şi nemaipomenitele înjosiri care au însoţit îndelungata stare excepţională din Penjab... Penjabul a fost izolat, rupt de restul Indiei, ca şi cum ar fi fost separat printr-o cortină groasă care-l ascundea privirilor din afară. De acolo nu răzbătea aproape nici o ştire şi nimeni nu putea pătrunde în această provincie sau ieşi dintr-însa.

Puţinii care izbutiseră să scape din acest infern erau atît de îngroziţi, încît nu erau în stare să facă o relatare clară a evenimentelor. Noi, care ne aflam în afara hotarelor acestei provincii, aşteptam neputincioşi veşti, iar în inimile noastre sporea îndîrjirea.

Unii din noi voiau să plece în regiunile năpăstuite ale Penjabului şi să înfrunte rigorile legii marţiale. Am fost însă reţinuţi de a o face. Între timp Congresul naţional a creat o puternică organizaţie care avea drept scop acordarea de ajutor victimelor şi efectuarea unei anchete.

Imediat după ce în principalele regiuni ale provinciei s-a ridicat starea excepţională şi accesul în Penjab a fost permis, au plecat într-acolo fruntaşi ai Congresului naţional şi multe alte persoane care îşi ofereau serviciile pentru a organiza ajutorarea locuitorilor sau pentru efectuarea anchetei. Opera de ajutorare era condusă mai ales de Pandit Madan Mohan Malavia şi Svami Şraddhananda, iar tatăl meu şi C. R. Das conduceau ancheta. Gandhiji se interesa îndeaproape de această activitate şi era adesea consultat. Deşbandhu Das se ocupa în special de regiunea Amritsar, iar eu am fost însărcinat să-l însoţesc şi să-i dau orice sprijin de care ar avea nevoie. Era prima dată cînd aveam ocazia să lucrez cu el şi sub conducerea sa; am preţuit mult posibilitatea ce mi se acordase, şi admiraţia mea pentru acest om sporea mereu. O mare parte a relatărilor martorilor oculari cu privire la Jallianvala Bagh şi la acea groaznică stradă unde fiinţe omeneşti au fost silite să se tîrască pe burtă — relatări apărute ulterior în raportul Congresului naţional — au fost scrise în prezenţa noastră. Am vizitat de multe ori aşanumitul Bagh şi am examinat acolo cu atenţie fiecare palmă de pămînt.

Cineva, pare-mi-se Edward Thompson, a emis părerea că generalul Dyer ar fi avut impresia că existau şi alte ieşiri din Bagh şi că tocmai de aceea el a continuat tirul atît de mult timp. Chiar dacă Dyer ar fi avut această impresie şi chiar dacă într-adevăr ar fi existat unele ieşiri, aceasta nu-i micşorează răspunderea. Este însă foarte ciudat că a putut avea o asemenea impresie. Oricine a stat pe înălţimea unde se afla el avea înaintea ochilor o imagine clară a locului şi putea vedea că acesta este din toate părţile închis de clădiri înalte. Numai într-o singură parte, pe o distanţă de aproximativ 100 de picioare, nu erau case, ci un zid scund, de cel mult 5 picioare înălţime. Mii de oameni, nevăzînd altă ieşire de sub focul ucigător care-i secera, s-au repezit spre acest zid încercînd să-l escaladeze. Atunci focul a fost îndreptat asupra acestui zid (după cum rezultă atît din mărturiile adunate de noi cît şi din nenumărate urme lăsate de gloanţe în zid), pentru ca oamenii să nu se poată salva sărindu-l. Iar cînd totul se terminase, s-a constatat că cei mai mulţi ucişi şi răniţi se aflau de ambele părţi ale zidului.

La sfîrşitul aceluiaşi an 1919 am călătorit odată cu un tren de noapte de la Amritsar la Delhi. În compartimentul în care intrasem, toate paturile, în afara unuia de sus, erau ocupate de pasageri care dormeau. M-am urcat în patul liber. Dimineaţa am văzut că toţi tovarăşii mei de drum erau ofiţeri. Discutau cu glas tare şi nu pu-

team să nu aud ce vorbeau. Unul din ei perora pe un ton provocator şi triumfător, şi mi-am dat seama curînd că este Dyer, eroul de la Jallianvala Bagh, şi că descrie operaţiile din Amritsar. Spunea că întregul oraş fusese la discreţia sa şi că la un moment dat voise să transforme acest oraş rebel într-un morman de cenuşă, dar i se făcuse milă şi s-a abţinut. El se înapoia probabil din Lahore, unde depusese în faţa comisiei de anchetă Hunter. Am fost indignat de cuvintele lui şi de manierele lui grosolane. La Delhi a coborît din tren îmbrăcat într-un halat pus peste o pijama în dungi de un roşu ţipător.

În timpul anchetei asupra evenimentelor din Penjab l-am văzut deseori pe Gandhiji. Propunerile lui uimeau de multe ori comitetul nostru prin noutatea lor şi erau primite cu dezaprobare. El reuşea totuşi aproape întotdeauna să ne convingă să-i adoptăm propunerile, iar evenimentele ulterioare au arătat cît de înţelepte fuseseră sfaturile lui. Căpătam tot mai multă încredere în perspicacitatea lui politică.

Evenimentele din Penjab şi ancheta asupra lor au produs o profundă impresie asupra tatălui meu. Ele au zdruncinat din temelii toate convingerile lui constituţionaliste şi încrederea în normele de drept, pregătind treptat schimbarea din conştiinţa lui care avea să se producă peste un an. El se şi depărtase vizibil de fosta lui poziţie moderată. Nemulţumit de „Leader", organul moderaţilor care apărea la Allahabad, el începu să scoată aci, în primele luni ale lui 1919, propriul său ziar, „Independent". Ziarul avu mare succes, dar acţiunea a fost chiar de la început compromisă din cauza unei conduceri complet nepricepută. Vinovaţi erau aproape toţi cei care lucrau la ziar : directorii, redactorii şi restul aparatului redacţional. Eu însumi eram unul din directorii lui, deşi nu aveam nici cea mai mică experienţă în acest domeniu, iar dificultăţile şi neplăcerile provocate de editarea ziarului s-au transformat pentru mine într-un adevărat coşmar. Curînd după aceea am fost nevoit să plec cu tata în Penjab. În timpul îndelungatei noastre absenţe, ziarul a încetat cu totul, lovindu-se de greutăţi financiare. El nu şi-a mai revenit niciodată de pe urma lor şi, deşi a avut în 1920—1921 perioade de înflorire, a decăzut din nou de îndată ce am fost întemniţaţi. La începutul anului 1923 ziarul şi-a încetat definitiv apariţia. Experienţa cu editarea ziarului m-a speriat, şi de atunci am refuzat întotdeauna să-mi asum răspunderea de director al vreunui ziar. De altfel nici n-aş fi putut s-o fac, deoarece eram sau închis, sau pînă peste cap ocupat cu alte treburi.

Tata a prezidat sesiunea de la Amritsar a Congresului naţional care s-a ţinut în timpul crăciunului 1919. El adresase liderilor moderaţi, respectiv liberali — cum începuseră să se intituleze —, un călduros apel de a participa la această sesiune dată fiind noua situaţie creată de ororile legii marţiale. „Inima sfîşiată a Penjabului"

vă cheamă, scria el. Puteau ei oare să nu răspundă chemării ? Dar ei n-au răspuns şi au refuzat să participe la sesiune. Privirile lor se îndreptau spre noile reforme, a căror înfăptuire se aştepta ca urmare a recomandărilor Montagu-Chelmsford. Refuzul acesta îl jigni pe tata şi adînci şi mai mult prăpastia dintre el şi liberali.

Sesiunea de la Amritsar a Congresului naţional a fost prima la care a participat Gandhi. Şi Lokamania Tilak era prezent la sesiune, participînd activ la lucrările ei, dar era cert că majoritatea delegaţilor, şi în şi mai mare măsură uriaşele mase de oameni care urmăreau de departe lucrările sesiunii, doreau ca Gandhi să preia conducerea. *„Mahatma Gandhi ki jai"* [1] începu să devină lozinca care domina viaţa politică a Indiei. Fraţii Ali, recent eliberaţi din închisoare, aderară imediat la Congresul naţional, iar mişcarea naţionalistă începu să capete noi forme şi o nouă orientare.

La puţin timp după aceea Muhamed Ali plecă în Europa cu o delegaţie trimisă de Comitetul califatist [2]. În India acest comitet trecea tot mai mult sub influenţa lui Gandhiji şi a început să cocheteze cu ideea lui de non-colaborare şi non-violenţă. Îmi amintesc de una din primele întruniri ale conducătorilor mişcării în favoarea califatului, la care au participat moulvi şi ulema şi care s-a ţinut la Delhi în ianuarie 1920. Delegaţia califatistă urma să se prezinte viceregelui şi Gandhiji intenţiona să se alăture acestei delegaţii. Înainte însă ca Gandhi să fi sosit la Delhi, proiectul adresei fusese trimis, conform obiceiului, viceregelui. Cînd, după sosirea sa, Gandhiji citi proiectul adresei, el îl critică aspru, declarînd chiar că nu va putea face parte din delegaţie dacă nu va fi modificat. El a arătat că proiectul este prea vag şi plin de vorbărie goală, fără să conţină o expunere clară a revendicărilor absolut minimale, pentru a căror satisfacere vor trebui să insiste musulmanii. Gandhiji declară că aceasta nu este loial nici faţă de viceregе şi guvernul englez, şi nici faţă de popor şi de noi înşine. Nu trebuie să se formuleze revendicări excesive pe care nici ei nu intenţionau să le susţină, dar trebuie în schimb formulate limpede, fără posibilitate de echivoc, revendicări minimale pe care să le apere pînă la capăt. Dacă sînt hotărîţi să acţioneze serios, aceasta este singura cale justă şi cinstită.

Aceste argumente erau ceva cu totul nou pentru cercurile politice şi chiar pentru întreaga opinie publică din India. Ne deprinsesem cu hiperbole nebuloase şi cu fraze înflorite, gîndindu-ne însă întotdeauna să ajungem la o tranzacţie. Gandhiji şi-a impus însă punctul său de vedere şi a trimis secretarului particular al viceregelui o scrisoare în care, relevînd lipsurile şi caracterul evaziv al proiectului de adresă înaintat, propunea cîteva paragrafe suplimen-

---

[1] „Să învingă marele Gandhi !" *(hindi).* — *Nota Trad.*

[2] Organul conducător al mişcării în favoarea califatului — o mişcare antiengleză a musulmanilor din India. — *Nota Red.*

tare. Aceste paragrafe enumerau revendicările minimale. Răspunsul viceregelui a fost foarte interesant. El refuză să accepte noile paragrafe şi declară că găseşte proiectul iniţial foarte convenabil. Gandhiji consideră că această corespondenţă fixase destul de clar atît propria sa poziţie cît şi cea a comitetului califatist şi de aceea, în cele din urmă, a participat totuşi la delegaţie.

Era evident că guvernul nu intenţiona să accepte revendicările comitetului califatist şi, în consecinţă, lupta trebuia să izbucnească. Începură îndelungate tratative cu moulvi şi ulema, în cursul cărora s-au dezbătut non-violenţa şi non-colaborarea, dar mai ales non-violenţa. Gandhiji declară că ei pot conta pe el, însă cu condiţia obligatorie de a accepta principiul non-violenţei cu toate consecinţele care decurg dintr-însul. În această privinţă nu trebuie să se tolereze nici un fel de indulgenţă, nici un fel de ezitare sau de rezerve mintale. Moulvilor le-a venit greu să înţeleagă această idee, dar şi-au dat consimţămîntul, subliniind că o fac numai din considerente politice, şi nu religioase, deoarece religia lor nu interzice folosirea violenţei pentru o cauză dreaptă.

În cursul anului 1920 mişcarea politică şi cea în favoarea califatului s-au dezvoltat paralel, în aceeaşi direcţie, şi, în cele din urmă, după ce Congresul naţional a adoptat principiul lui Gandhi de non-colaborare şi non-violenţă, cele două mişcări s-au unit. Comitetul califatist a fost primul care a adoptat acest program, iar începutul campaniei a fost fixat pentru data de 1 august.

Cu puţin înainte, tot în 1920, fusese convocată la Allahabad o consfătuire a reprezentanţilor musulmani pentru discutarea acestui program (după cîte îmi amintesc era o şedinţă a consiliului Ligii musulmane). Consfătuirea s-a ţinut în casa lui Said Raza Ali. Muhamed Ali mai era pe atunci în Europa, dar a participat Şaukat Ali. Această adunare mi-a rămas întipărită în minte pentru că m-a dezamăgit adînc. Şaukat Ali era, firește, plin de entuziasm, dar ceilalţi aveau aproape cu toţii nişte figuri jalnice şi stingherite. N-aveau destul curaj pentru a declara că nu sînt de acord şi totuşi era clar că nu erau dispuşi să treacă prea repede la acţiune. Aceştia să fie oare oamenii, gîndeam eu, chemaţi să stea în fruntea mişcării revoluţionare şi să arunce imperiului britanic mănuşa ? Gandhiji le-a vorbit, şi după ce l-au ascultat feţele lor deveniră şi mai speriate. El le-a vorbit pe tonul cel mai imperativ. Era modest, dar în acelaşi timp de neclintit şi dur ca o stîncă, amabil dar neînduplecat şi pătruns de o profundă convingere. Privirea lui era blîndă şi adîncă, şi scînteia totuşi de o energie şi hotărîre de neînfrînt. Va fi o luptă teribilă, a spus el, o luptă cu un adversar foarte puternic. Dacă vreţi să luaţi parte la ea, trebuie să fiţi gata să pierdeţi totul, să respectaţi cu cea mai mare strictețe principiul non-violenţei şi să vă supuneţi disciplinei. Cînd se declară război se introduce legea marţială, şi dacă vrem să învingem în lupta noastră lipsită de vio-

lenţă trebuie şi noi să instaurăm dictatura în rîndurile noastre şi să introducem legea marţială. E dreptul vostru să mă izgoniţi în orice moment, să-mi cereţi capul sau să mă pedepsiţi. Dar cît timp mă consideraţi conducătorul vostru trebuie să-mi acceptaţi condiţiile, trebuie să vă supuneţi dictaturii şi disciplinei ce decurg din legea marţială. Existenţa însă a acestei dictaturi va depinde întotdeauna de voinţa voastră, de consimţămîntul vostru, de colaborarea voastră. De îndată ce vi se va fi urît cu mine, goniţi-mă, călcaţi-mă în picioare, eu nu mă voi plînge.

Acesta era în esenţă conţinutul cuvîntării sale. Pe mulţi din ascultători i-a înfiorat seriozitatea lui implacabilă şi terminologia lui militară. Şaukat Ali îi influenţă însă pe cei şovăielnici şi, cînd s-a trecut la vot, covîrşitoarea majoritate votă — în tăcere şi ruşinaţi — pentru această propunere, adică pentru război!

Întorcîndu-ne acasă de la adunare, l-am întrebat pe Gandhiji: aşa începe oare o mare bătălie? Mă aşteptam la entuziasm, la cuvîntări înflăcărate, la priviri strălucitoare, şi n-am văzut decît o adunare foarte liniştită de oameni în vîrstă şi timizi. Şi totuşi oamenii aceştia au votat pentru război — atît de mare era presiunea maselor populare. Desigur, foarte puţini dintre aceşti membri ai Ligii musulmane au participat mai tîrziu la luptă. Mulţi dintre ei şi-au găsit un adăpost sigur în serviciul statului. Liga musulmană nu a reprezentat nici atunci şi nici mai tîrziu o parte cît de cît însemnată a opiniei publice musulmane. O organizaţie cu mult mai mult prestigiu şi influenţă a fost comitetul-califatist din 1920, şi acest comitet a participat cu entuziasm la luptă.

Gandhiji a fixat ziua de 1 august ca dată de începere a campaniei de non-colaborare, deşi Congresul naţional nu examinase şi nu adoptase încă propunerea lui. În această zi a murit la Bombay Lokamania Tilak. În dimineaţa aceleiaşi zile, după o călătorie prin Sind, Gandhiji sosi la Bombay. Eu îl însoţeam şi ne-am alăturat marii demonstraţii la care a participat aproape întreaga populaţie de milioane din Bombay, care voia să aducă omagiul ei marelui conducător pe care l-au iubit atît de mult.

CAPITOLUL AL OPTULEA

EXPULZAREA MEA ŞI URMĂRILE EI

CONCEPŢIILE mele politice erau cele ale clasei mele, adică ale burgheziei. Pe atunci (ca, de altfel, în mare măsură şi azi) întreaga activitate politică era dusă de clasele mijlocii ; atît moderaţii cît şi extremiştii erau reprezentanţi ai acestor clase şi se străduiau, fiecare în felul lor, să le îmbunătăţească situaţia. Moderaţii exprimau mai ales interesele păturii de sus, puţin numeroasă, a claselor mijlocii, care, într-un fel sau altul, prospera sub dominaţia engleză şi nu dorea nici un fel de schimbare bruscă ce i-ar fi putut ameninţa situaţia şi interesele. Ei aveau legături strînse cu guvernul englez şi cu clasa marilor moşieri. Extremiştii reprezentau interesele păturilor de jos ale clasei mijlocii. Muncitorii industriali, al căror număr sporise rapid în timpul războiului, nu dispuneau decît de unele organizaţii locale şi nu aveau mare influenţă. În ce priveşte ţărănimea, ea reprezenta o masă oarbă, mizeră şi obidită, resemnată în faţa soartei sale jalnice, înjosită şi exploatată de toţi care aveau de-a face cu ea : de guvern, moşieri, cămătari, de micii funcţionari, de poliţie, jurişti şi cler.

Celor ce citeau ziarele anglo-indiene şi indiene le venea greu să-şi închipuie că în India există mase uriaşe de ţărani şi milioane de muncitori şi că ele ar prezenta vreo importanţă. Ziarele editate de englezi erau pline de informaţii privind activitatea funcţionarilor superiori ; viaţa mondenă — cu serate, baluri mascate şi spectacole de amatori — pe care o duceau englezii în marile oraşe şi în micile forturi situate în munţi era descrisă cu lux de amănunte. Ele nu oglindeau aproape de loc concepţiile indienilor despre viaţa politică a Indiei şi pînă şi informaţiile despre sesiunile Congresului naţional apăreau doar în cîteva rînduri pe ultima pagină. Informaţiile despre aceste sesiuni nu erau considerate ca ştiri interesante decît atunci cînd un indian — om de seamă sau puţin cunoscut — hulea sau critica Congresul naţional şi pretenţiile lui. Din timp în timp apărea cîte o scurtă ştire despre vreo grevă, iar despre regiunile rurale presa pomenea numai atunci cînd se produceau dezordini.

Ziarele indiene încercau să imite pe cele anglo-indiene, acordînd însă mult mai multă atenţie mişcării naţionaliste. În plus le mai interesa numirea de indieni în posturi mai mult sau mai puţin

importante, precum şi avansarea sau transferarea lor în interes de servici, cu care ocazie se organiza invariabil în cinstea funcţionarului care pleca o serată „foarte animată". Cînd se făcea revizuirea periodică a impozitului funciar într-o regiune agricolă oarecare — ceea ce aproape întotdeauna ducea la o sporire a veniturilor guvernamentale — ziarele începeau să facă scandal, deoarece aceste sporuri aveau repercusiuni asupra buzunarului moşierilor. De micul arendaş nimeni nici nu pomenea măcar. Majoritatea acestor ziare aparţineau moşierilor şi industriaşilor şi erau controlate de ei. Aşa arăta aşa-numita presă „naţionalistă".

O revendicare susţinută cu insistenţă de însuşi Congresul naţional în primii ani ai existenţei sale era aceea de a se introduce un impozit funciar stabil în regiunile în care aceasta nu se făcuse încă, spre a asigura astfel interesele moşierilor. Şi în această problemă arendaşul era cu totul dat uitării.

Ca urmare a dezvoltării mişcării naţionaliste, situaţia s-a schimbat considerabil în ultimii douăzeci de ani, şi azi chiar şi ziarele aparţinînd englezilor sînt nevoite să acorde atenţie problemelor politice indiene dacă vor să-şi păstreze cititorii indieni. O fac însă în felul lor. Ziarele indiene privesc lucrurile ceva mai larg : ele vorbesc despre muncitori şi ţărani pe un ton plin de bunăvoinţă, deoarece aşa e moda şi fiindcă cititorii lor manifestă un interes crescînd pentru problemele industriale şi agrare. În fond însă, ele exprimă şi azi, ca şi în trecut, interesele proprietarilor lor — capitaliştii şi moşierii indieni. Mulţi prinţi indieni au început şi ei să investească bani în ziare şi au grijă ca aceste investiţii să dea profit. Multe dintre aceste ziare se intitulează „congresiste", deşi un mare număr din cei ce le controlează nici nu sînt membri ai Congresului naţional. Congresul este un cuvînt care se bucură de mare popularitate şi mulţi indivizi şi chiar grupuri întregi speculează această împrejurare. Din cauza legilor severe de presă şi a cenzurii existente, ziarele care vor să adopte o atitudine mai progresistă trăiesc bineînţeles permanent sub ameninţarea unor mari amenzi sau chiar a suspendării.

În 1920 nu aveam nici cea mai vagă idee despre condiţiile de muncă din industrie şi agricultură, iar concepţiile mele politice erau întru totul burgheze. Ştiam, desigur, că există o sărăcie şi o mizerie înspăimîntătoare şi consideram că prima sarcină a unei Indii libere din punct de vedere politic trebuie să fie soluţionarea acestor probleme. Mi se părea însă absolut evident că primul pas trebuie să fie obţinerea libertăţii politice, care va fi în mod inevitabil însoţită de instaurarea dominaţiei clasei mijlocii. După mişcările agrare din Ceamparan (Bihar) şi Kaira (Gujarat) — organizate de Gandhiji — am început să acord cea mai mare atenţie problemei ţărăneşti. În 1920 atenţia mi-a fost însă atrasă exclusiv de evenimentele politice

şi de apropiata campanie de non-colaborare care se contura la orizont.

Dar tocmai atunci au apărut pentru mine noi interese care aveau să joace un rol important în anii următori. Aproape fără voia mea am ajuns să intru în contact cu ţărănimea. Faptul acesta s-a petrecut în împrejurări puţin obişnuite.

Mama mea şi Kamala (soţia mea) erau bolnave, şi la începutul lui mai 1920 le-am dus la Mussuri. Tata pleda atunci un mare proces al unui raja în care avea ca adversar pe C. R. Das. În Mussuri am tras la hotelul „Savoy". Tocmai atunci aveau acolo loc tratative de pace între reprezentanţii afgani şi englezi (era după războiul anglo-afgan de scurtă durată din 1919 cînd pe tron se suise Amanulla). Delegaţii afgani locuiau şi ei la hotelul „Savoy", dar trăiau retraşi şi nu veneau nici în restaurantul şi nici în saloanele hotelului. Ei n-au trezit în mine un interes deosebit şi timp de o lună n-am văzut pe nici un membru al delegaţiei, sau chiar dacă îi vedeam nu ştiam cine sînt. Într-o seară veni pe neaşteptate la mine şeful poliţiei. Îmi arătă o adresă primită de la guvernul local prin care i se cerea să obţină de la mine angajamentul de a nu intra în contact cu delegaţia afgană. Faptul m-a surprins foarte mult, deoarece în tot cursul lunii nu-i văzusem niciodată şi aproape că nici nu i-aş fi putut vedea. Şeful poliţiei o ştia foarte bine, căci el organizase supravegherea delegaţiei, în jurul căreia mişunau o mulţime de agenţi secreţi. Eram revoltat că mi se cerea să-mi iau un angajament oarecare şi i-am spus-o. El mă sfătui să-l vizitez pe magistratul [1] districtului, şeful poliţiei districtului Dun, ceea ce am şi făcut. Persistînd în refuzul meu de a-mi lua angajamentul, mi se înmînă un ordin de plecare conform căruia trebuia să părăsesc districtul Dehra Dun în 24 de ore, ceea ce practic însemna că trebuia să plec din Mussuri în cîteva ore. Nu voiam să las singure pe mama şi soţia mea, care erau bolnave ; în acelaşi timp însă nu socoteam oportun să nesocotesc dispoziţia primită. Pe atunci nu începuse încă campania de nesupunere civilă. Am părăsit deci Mussuri.

Tata era în relaţii destul de bune cu Sir Harcourt Butler, pe vremea aceea guvernator al Provinciilor unite. I-a trimis o scrisoare amicală în care-şi exprima convingerea că Sir Harcourt nu ar fi putut da un ordin atît de stupid şi că acesta emană probabil de la vreun „deştept" din Simla. Sir Harcourt răspunse că ordinul nu are nimic jignitor şi că Jawaharlal îl poate foarte bine executa fără ca prin aceasta să renunţe la ceva din demnitatea lui. În răspunsul său tata a declarat că nu este de acord cu acest punct de vedere, adăugînd că, deşi nimeni nu intenţionează să încalce în mod deliberat ordinul, totuşi, dacă sănătatea mamei sau a soţiei mele o va cere,

[1] Înalt funcţionar care îndeplineşte funcţii administrative şi judiciare. — *Nota Trad.*

eu mă voi întoarce neapărat la Mussuri fără a ţine seama de nici un fel de interdicţii. Starea sănătăţii mamei se înrăutăţi într-adevăr şi împreună cu tata am plecat imediat la Mussuri. Chiar în momentul plecării am primit o telegramă de revocare a ordinului.

Primul om pe care l-am zărit în curtea hotelului a doua zi de dimineaţă după sosirea noastră a fost un afgan care ţinea fetiţa mea în braţe! Mi s-a spus că este un ministru, membru al delegaţiei afgane. Am aflat că imediat după expulzarea mea, afganii aflaseră acest lucru din ziare, şi în aşa măsură li se trezise interesul, încît şeful delegaţiei începu să trimită zilnic mamei mele cîte un coş cu fructe şi flori.

Mai tîrziu, tata şi cu mine ne-am întîlnit cu unul sau doi membri ai delegaţiei şi am primit o invitaţie amabilă de a vizita Afganistanul. Din păcate nu i-am putut da curs, şi nu ştiu dacă faţă de noile rînduieli din această ţară mai e şi azi valabilă.

Din cauza ordinului de a părăsi Mussuri am fost nevoit să petrec aproape două săptămîni la Allahabad, şi tocmai în acest interval de timp, neavînd nici o ocupaţie, am stabilit legătura cu mişcarea *kisanilor* (mişcarea ţărănească). Această legătură s-a adîncit în anii următori şi a exercitat o puternică influenţă asupra concepţiilor mele. M-am întrebat cîteodată ce s-ar fi întîmplat dacă n-aş fi fost expulzat din Mussuri şi dacă nu m-aş fi aflat atunci la Allahabad fără ocupaţie. Probabil că, mai curînd sau mai tîrziu, m-aş fi apropiat totuşi de ţărani, dar poate că aş fi făcut-o pe altă cale şi influenţa care a avut-o asupra mea această apropiere ar fi fost poate şi ea alta.

La începutul lui iunie 1920 (pe cît îmi amintesc) vreo două sute de ţărani au venit la Allahabad de la o depărtare de 50 de mile, din regiunile îndepărtate ale districtului Partabgarh, pentru a atrage atenţia fruntaşilor politici locali asupra situaţiei lor nenorocite. Erau conduşi de un oarecare Ramaceandra, care nu era ţăran de prin partea locului. Aflînd că ţăranii şi-au aşezat tabăra pe malul rîului, într-unul din *ghatele* Jumnei, m-am dus cu cîţiva prieteni într-acolo. Ei ne-au povestit despre impozitele insuportabile percepute de *talukdari*, despre tratamentul inuman la care erau supuşi şi despre faptul că situaţia lor devenise de nesuportat. Ne implorau să-i însoţim la întoarcere pentru a face o anchetă la faţa locului şi pentru a-i apăra de răzbunarea talukdarilor, care erau furioşi din cauza plecării lor la Allahabad. Nu voiau să asculte de nici o obiecţie şi se agăţau literalmente de noi. În cele din urmă le-am promis că-i voi vizita peste vreo două zile.

M-am dus acolo împreună cu cîţiva colegi şi am petrecut trei zile în aceste sate, situate departe nu numai de calea ferată, dar chiar de şosea. Pentru mine călătoria a fost o revelaţie. Întreaga populaţie rurală era cuprinsă de entuziasm şi de o ciudată excitare. Cea mai scurtă înştiinţare verbală era suficientă pentru a strînge

la adunare o imensă mulţime de oameni. Un sat se punea în legătură cu altul, acesta cu un al treilea şi aşa mai departe, şi imediat satele se goleau şi de pretutindeni veneau grăbiţi peste cîmpuri, spre locul de adunare, bărbaţi, femei şi copii. Exista încă un mijloc de legătură care acţiona şi mai rapid : văzduhul se umplea de strigătele „*Sita* — *Ram* — Sita — Ra-a-am !" Strigătele se răspîndeau în toate direcţiile şi alte sate le retrimiteau ca un ecou, şi oamenii îşi părăseau în grabă casele, mergînd sau alergînd, grăbindu-se din răsputeri. Toţi aceşti bărbaţi şi femei erau îmbrăcaţi în zdrenţe, dar feţele lor erau animate, iar ochii le străluceau ca şi cum ar fi fost în aşteptarea unor evenimente extraordinare care, ca prin farmec, să pună capăt îndelungatelor lor suferinţe.

Ei ne înconjurau cu dragostea lor şi ne priveau cu ochii afectuoşi şi plini de speranţă, ca şi cum am fi fost aducători de veşti bune, conducători care trebuiau să-i ducă în ţara făgăduinţei. Privindu-i, văzîndu-le suferinţele şi nemăsurata lor recunoştinţă eram cuprins de ruşine şi durere — durere pentru decăderea şi înspăimîntătoarea sărăcie a Indiei, ruşine pentru viaţa mea uşoară, plină de confort şi pentru meschina noastră activitate politică de orăşeni care ignoram această imensă masă semiînfometată de fii şi fiice ale Indiei. Îmi apărea în faţa ochilor o nouă imagine a Indiei : dezbrăcată, flămîndă, oprimată şi nespus de nenorocită. Încrederea ce ne-o arătau nouă, oaspeţi veniţi din întîmplare dintr-un oraş îndepărtat, mă tulbura şi-mi impunea o nouă responsabilitate care mă speria.

Le-am ascultat nesfîrşita şi dureroasa lor poveste despre povara tot mai apăsătoare a arenzii, despre biruri ilegale şi bătăi, despre izgonirea lor de pe ogoare şi din bordeiele de lut, povestea despre felul în care, încolţiţi din toate părţile de hiene care-i sfîşiau — agenţi ai zamindarului, cămătari, poliţie —, ei se trudeau zile întregi pentru a-şi da apoi seama că rodul muncii lor nu le aparţine şi că singura lor răsplată sînt loviturile, înjurăturile şi un stomac gol. Mulţi din cei de faţă erau ţărani fără pămînt, izgoniţi de moşieri de pe loturile lor şi care nu aveau nici pămînt, nici adăpost. Pămîntul era fertil, dar asupra lui apăsau sarcini prea grele ; loturile erau infime şi pentru fiecare erau prea mulţi pretendenţi. Profitînd de această foame de pămînt, moşierii, care, potrivit legii, nu aveau dreptul să majoreze arenda peste un anumit nivel, pretindeau de la arendaşi plăţi suplimentare ilegale. Arendaşul, care nu avea altă ieşire, împrumuta bani de la cămătar şi îi dădea moşierului, iar cînd nu era în stare să-şi plătească datoria, sau nici chiar arenda, era izgonit şi pierdea tot ce avea.

Procesul acesta durează de mult timp, şi progresiva pauperizare a ţărănimii s-a produs în decursul unei perioade îndelungate. Ce motiv special agravase însă situaţia şi provocase agitaţia ţără-

nimii ? Fireşte, condiţiile economice, dar aceste condiţii erau aceleaşi în întregul Aud, pe cînd tulburările ţărăneşti din 1920 şi 1921 s-au extins în special la 3 districte : Partabgarh, Rae Bareli şi Faizabad. În parte lucrul se explica prin personalitatea remarcabilă a lui Ramaceandra sau Baba Ramaceandra, care conducea mişcarea.

Ramaceandra era originar din Maharaştra, localitate situată în India apuseană. Fusese în insulele Fiji ca muncitor angajat cu contract. După înapoierea sa, a ajuns pînă în aceste districte din Aud, unde începu să colinde satele povestind opera lui Tulsidas *„Ramaiana"* şi ascultînd plîngerile arendaşilor. Era un om cu foarte puţină cultură şi într-o oarecare măsură se folosea de arendaşi pentru scopurile sale personale, dar dădea dovadă de remarcabile calităţi organizatorice. El i-a învăţat pe ţărani să se întrunească cît mai des în *sabhi* (mitinguri) şi să discute despre necazurile lor, cultivînd astfel la ei sentimentul solidarităţii. Din timp în timp se convocau mari mitinguri de masă, care creau la ţărani conştiinţa propriei lor forţe. Sita-Ram era un vechi strigăt bine cunoscut, el i-a imprimat însă semnificaţia unui strigăt aproape războinic, l-a transformat într-un semnal vestitor de evenimente extraordinare şi într-un fel de simbol al legăturii între sate. În Faizabad, Partabgarh şi Rae Bareli circulă o mulţime de vechi legende despre Ramaceandra şi Sita (aceste districte făceau parte din regatul lui Aiodhia), iar cartea preferată a maselor este „Ramaiana", epopee scrisă de Tulsidas în hindi. Mulţi cunoşteau pe de rost sute de versuri. Metoda folosită cu predilecţie de Ramaceandra era aceea de a recita din memorie fragmente din această carte şi de a reda citate care se potriveau situaţiei concrete. După ce-i organizase într-o oarecare măsură pe ţărani, le făcu tot felul de promisiuni vagi şi nebuloase, dar care aprindeau flacăra speranţei în inimile lor. El nu avea nici un fel de program, şi cînd i-a adus într-o stare de extremă agitaţie, încercă să treacă răspunderea asupra altora. Aceasta l-a şi determinat să ducă un grup de ţărani la Allahabad cu scopul de a trezi interesul orăşenilor pentru mişcare.

Timp de un an a mai continuat Ramaceandra să joace un rol de seamă în mişcarea agrară şi de două sau trei ori a stat în închisoare. Mai tîrziu s-a dovedit însă a fi un om complet lipsit de răspundere şi pe care nu te puteai bizui.

Aud era o regiune în care agitaţiile ţărăneşti deveniseră deosebit de acute. Ea a fost şi a rămas ţara talukdarilor — care se intitulează „baronii din Aud" —, şi forma cea mai hidoasă a zamindariatului era aici în floare. Jaful moşierilor devenise de nesuportat, iar numărul ţăranilor fără pămînt era în creştere. În această regiune nu exista în general decît o singură formă de arendă, ceea ce uşura unitatea de acţiune.

În linii mari, India poate fi împărţită în două părţi : într-o regiune în care predomină zamindariatul, cu mari moşieri, şi într-alta, unde există ţărani-proprietari, deşi, într-o anumită măsură, şi unii şi alţii se găsesc în ambele regiuni. Trei provincii — Bengal, Bihar şi Provinciile unite Agra şi Aud — alcătuiesc regiunea în care este răspîndit zamindariatul. Ţăranii proprietari sînt ceva mai înstăriţi, cu toate că şi situaţia lor este adesea foarte jalnică. Masele ţărăneşti din Penjab sau Gujarat (unde există sistemul proprietăţii ţărăneşti asupra pămîntului) trăiesc în condiţii mult mai bune decît arendaşii din regiunile zamindariatului. În majoritatea regiunilor zamindariatului existau o mulţime de forme de arendă : arenda ereditară, temporară, subarenda etc. Adesea există conflicte între interesele diferiţilor arendaşi, ceea ce îngreuiază unirea lor. În 1920 nu existau însă în Aud arendaşi ereditari şi nici măcar pe viaţă ; aici nu exista decît arenda pe termen scurt, căci arendaşul era mereu izgonit de pe pămînt, iar pămîntul îl primea acela care putea să plătească pe sub mînă o sumă mai mare. Întrucît aici era răspîndită o singură formă de arendă, arendaşii se puteau mai lesne organiza în vederea unor acţiuni comune.

În practică nu exista în Aud nici un fel de garanţie nici chiar în ceea ce privea arenda pe termen scurt. Aproape niciodată moşierul nu dădea chitanţă pentru arenda primită, putînd oricînd să declare că plata nu se făcuse şi să izgonească astfel de pe pămînt pe arendaşul care nu era în stare să dovedească contrariul. În afară de plata arenzii mai existau o mulţime de tot felul de plăţi ilegale. Într-un *taluk* mi s-a spus că ar exista acolo cincizeci de feluri de astfel de plăţi. S-ar putea ca această cifră să fi fost exagerată, dar este bine cunoscut de toţi că talukdarii obligau adesea pe arendaşii lor să le plătească orice cheltuială specială, ca, de pildă, nunta unui membru oarecare al familiei, întreţinerea unui fiu la studii în străinătate, balul dat în cinstea guvernatorului sau a unui alt funcţionar superior, cumpărarea unui automobil sau a unui elefant. Aceste plăţi au chiar denumiri speciale : *motrauna* (taxă pentru cumpărarea automobilului), *hathauna* (taxă pentru cumpărarea elefantului) etc.

Nu era deci de mirare că în Aud agitaţiile ţărăneşti au găsit o largă răspîndire. Ceea ce m-a uimit însă pe vremea aceea era faptul că totul s-a petrecut în mod spontan, fără vreun ajutor din partea oraşului, fără amestecul politicienilor sau al altora de o seamă cu ei. Mişcarea agrară era cu totul independentă de Congresul naţional şi nu avea nici o legătură cu mişcarea de non-colaborare care tocmai începuse. Sau, mai bine zis, aceste două mişcări puternice şi larg răspîndite au fost generate de aceleaşi cauze fundamentale. Ţărănimea participase, bineînţeles, la marile hartale proclamate de

Gandhiji în 1919 ; mai tîrziu numele lui deveni pentru ţărani un fel de cuvînt magic.

Cel mai mult m-a uimit însă totala noastră lipsă de informare despre această vastă mişcare agrară. Nici un singur ziar nu scrisese nici un rînd despre ea. Ziarele nu se interesau de regiunile agrare. Şi am înţeles, mai clar ca oricînd, cît de izolaţi sîntem de poporul nostru noi, orăşenii, care trăim, lucrăm şi ne ocupăm de agitaţie în mica noastră lume ruptă de mase.

CAPITOLUL AL NOUĂLEA

CUTREIERÎND SATELE

După trei zile petrecute în diferite sate m-am înapoiat la Allahabad, iar apoi am plecat din nou înapoi la ţară. În timpul acestor scurte călătorii, noi umblam din sat în sat, mîncam cu ţăranii, locuiam împreună cu ei în bordeiele lor de lut, stăteam ore întregi de vorbă cu ei şi luam adesea cuvîntul la mitinguri mari şi mici. La început mergeam cu automobilul şi ţăranii erau atît de bucuroşi de venirea noastră, încît ne construiau în timpul nopţii drumuri provizorii peste cîmpuri, pentru ca automobilul nostru să poată pătrunde în regiunile îndepărtate. Deseori maşina se împotmolea şi atunci zeci de voluntari o împingeau cu braţele. În cele din urmă a trebuit totuşi să renunţăm la automobil şi ne-am hotărît să ne deplasăm pe cît posibil pe jos. Pretutindeni unde mergeam eram însoţiţi de poliţişti, de agenţi ai siguranţei şi de ajutorul perceptorului din Laknau. Şi deoarece mergeam într-una peste cîmpuri, mă tem că le venea destul de greu. După scurt timp au obosit şi s-au plictisit şi de noi şi de ţărani. Ajutorul de perceptor era un filfison din Laknau care purta ghete de lac. Din timp în timp ne implora să ne mai potolim elanul şi mi se pare că în cele din urmă s-a lăsat păgubaş, nefiind în stare să se ţină după noi.

Era iunie, perioada cea mai toridă a anului, tocmai în preajma musonului. Soarele dogorea şi te orbea. Nu eram obişnuit să stau în soare şi de cînd m-am înapoiat din Anglia îmi petreceam întotdeauna o parte a verii în munţi. Acum însă mergeam zile întregi sub razele dogoritoare fără să fiu apărat nici măcar de o pălărie cu boruri largi, înfăşurînd doar un mic prosop în jurul capului. Eram atît de absorbit, încît uitasem cu totul de arşiţă şi abia după ce m-am înapoiat la Allahabad, văzînd cît de tare eram ars de soare, mi-am reamintit ce-am avut de îndurat. Eram mulţumit de mine, căci acum ştiam că pot suporta arşiţa la fel ca ceilalţi şi că degeaba mă temusem de ea. Mă convinsesem că pot suporta relativ uşor nu numai căldurile caniculare, dar şi un frig puternic; mai tîrziu această însuşire m-a ajutat foarte mult atît în activitatea mea cît şi în perioadele în care am stat în închisoare. Datoram aceasta, desigur, constituţiei mele fizice robuste, dar şi deprinderii de a practica sportul, preluată de la tata, care întotdeauna fusese puţin sportiv şi pînă aproape de sfîrşitul vieţii sale făcuse zilnic exer-

ciţii fizice. Încărunţise, faţa îi era brăzdată de zbîrcituri adînci, părea bătrîn şi istovit de atîta meditare, dar încă un an, doi înainte de moarte trupul lui părea cu douăzeci de ani mai tînăr decît era.

Încă înainte de călătoria întreprinsă de mine la Partabgarh în iunie 1920, trecusem adeseori prin sate unde mă opream şi stăteam de vorbă cu ţăranii. În timpul marilor *mela* văzusem zeci de mii de ţărani pe malurile Gangelui ; noi făceam printre dînşii propagandă pentru autonomie. Totuşi nu înţelegeam încă bine ce reprezintă şi ce înseamnă ei pentru India. Ca şi cei mai mulţi dintre noi, îi acceptam ca ceva de la sine înţeles. Abia în timpul acestor călătorii la Partabgarh am început să înţeleg, şi de atunci imaginea Indiei, care trăieşte în conştiinţa mea, este inseparabilă de această masă de oameni goi şi flămînzi. Fie că atmosfera era pe atunci — ca să zicem aşa — încărcată cu electricitate, fie că eu eram într-o stare de receptivitate deosebită, în orice caz tablourile pe care le vedeam şi impresiile pe care le-am căpătat în acele zile mi s-au întipărit adînc în conştiinţă.

Aceşti ţărani m-au lecuit de timiditate şi m-au învăţat să vorbesc maselor. Pînă atunci aproape nu luasem cuvîntul la adunări şi numai gîndul ca atare mă speria, mai ales dacă trebuia să vorbesc în limba hindustani — ceea ce era aproape întotdeauna cazul. La aceste mitinguri ale ţăranilor nu puteam însă în nici un chip să mă sustrag de a lua cuvîntul. De altfel cum aş fi putut eu oare să mă simt stingherit în faţa acestor bieţi oameni simpli ? Nu posedam arta oratorică şi de aceea le vorbeam simplu, împărtăşindu-le gîndurile mele şi tot ce aveam pe suflet. Indiferent dacă la adunări participau numai cîţiva oameni sau zece mii, sau mai mult încă, eu păstram felul meu de a le vorbi pe ton de conversaţie, ca de la om la om, şi m-am convins că, cu toate neajunsurile sale, acest fel al meu de a vorbi avea cel puţin darul de a nu mă stingheri. Vorbeam destul de liber. Poate că mulţi dintre ei să nu fi înţeles o bună parte din cele ce spuneam. Limbajul meu şi gîndurile mele nu erau destul de simple pentru ei. Dacă adunarea era foarte numeroasă, mulţi nu mă auzeau, căci nu am o voce puternică. Dar toate acestea nu aveau mare importanţă pentru ei, din moment ce aveau încredere în omul ce le vorbea.

M-am dus din nou la Mussuri, la mama şi soţia mea, dar gîndurile mele erau preocupate de ţărani şi ardeam de nerăbdare să mă întorc la ei. Imediat ce m-am înapoiat din Mussuri am reluat vizitele la sate, unde puteam urmări dezvoltarea mişcării agrare. Ţăranul asuprit începuse să aibă mai multă încredere în sine şi să-şi ţină capul mai sus. Teama sa de agenţii moşierului şi de poliţie scăzuse, şi dacă vreun arendaş era izgonit de pe pămîntul său, nici un ţăran nu voia să arendeze lotul respectiv. Cazurile de violenţă fizică exercitată de slugile zamindarilor şi birurile ilegale au devenit mai rare şi ori de cîte ori se întîmpla un asemenea caz,

faptul era imediat semnalat şi se depuneau eforturi pentru a se provoca o anchetă. Aceasta îi mai înfrîna atît pe agenţii zamindarilor cît şi poliţia. Talukdarii erau speriaţi şi se ţineau în defensivă, iar guvernul provincial promise modificarea legii cu privire la sistemul de arendare în vigoare în Aud.

Talukdarii şi marii zamindari — proprietarii pămîntului, care se intitulau plini de mîndrie „conducători înnăscuţi ai poporului" — erau răsfăţaţii guvernului englez din India. Guvernul acesta reuşise însă ca prin instrucţiunea şi educaţia specială pe care le-o dăduse, respectiv pe care nu le-o dăduse, să-i aducă, ca clasă, la o stare de totală nulitate intelectuală. Pe cînd în alte ţări moşierii au mai făcut uneori cîte ceva pentru arendaşii lor, în India nu au făcut absolut nimic, devenind, în adevăratul înţeles al cuvîntului, paraziţi ai pămîntului şi ai poporului lor. Activitatea lor se rezuma la încercări de a intra în graţiile funcţionarilor locali, fără bunăvoinţa cărora nu s-ar fi putut menţine mult timp, şi la neîncetate încercări de a li se apăra interesele şi privilegiile lor speciale.

Cuvîntul „zamindar" este destul de înşelător şi poate crea impresia că toţi zamindarii ar fi mari moşieri. În provinciile *raiotvari* el înseamnă însă ţăran-proprietar. Chiar şi în provinciile tipic zamindare, această noţiune înglobează un număr relativ restrîns de mari moşieri, mii de proprietari funciari mijlocii şi sute de mii de oameni care trăiesc în mare sărăcie nefiind cu nimic mai înstăriţi decît arendaşii. După cîte îmi amintesc, în Provinciile unite sînt consideraţi zamindari 1.500.000 de oameni, din care probabil peste 90% sînt aproape la nivelul celor mai săraci arendaşi, iar alte 9% sînt numai cu puţin mai înstăriţi. În întreaga provincie numărul proprietarilor funciari mai importanţi nu trece de 5.000 şi numai a zecea parte dintr-înşii pot fi consideraţi mari zamindari şi talukdari. În unele cazuri arendaşii unor loturi de pămînt mai mari sînt mai înstăriţi decît micii proprietari ruinaţi. Proprietarii săraci şi moşierii mijlocii, deşi adesea foarte înapoiaţi din punct de vedere intelectual, sînt în general oameni cumsecade, şi dacă ar căpăta o instruire şi o educaţie corespunzătoare, mulţi din ei ar putea deveni cetăţeni excelenţi. Ei au participat destul de activ la mişcarea naţionalistă. Nu acelaşi lucru se poate spune, cu mici excepţii, despre talukdari şi marii zamindari. Aceştia nu posedă nici măcar virtuţile aristocraţiei, sînt în curs de degenerare fizică şi intelectuală, reprezentînd de pe acum o clasă perimată. Ei pot supravieţui doar atîta timp cît îi susţine o forţă exterioară, cum e, de pildă, guvernul englez.

În tot decursul anului 1921 mi-am continuat călătoriile prin regiunile săteşti, lărgindu-mi sfera de activitate, care în cele din urmă cuprindea întreg teritoriul Provinciilor unite. Între timp, mişcarea de non-colaborare luase amploare şi vestea despre ea ajunsese pînă în cele mai îndepărtate sate. În fiecare district un

mare număr de activişti ai Congresului naţional plecau la sate, popularizînd această nouă lozincă, căreia îi adăugau adesea şi lozinca, destul de vagă, a satisfacerii doleanţelor ţăranilor. Svaraj era o noţiune atotcuprinzătoare care acoperea totul. Cu toate acestea, cele două mişcări — cea de non-colaborare şi cea agrară — erau mişcări de sine stătătoare, deşi în provincia noastră ele se împleteau şi se influenţau foarte mult una pe alta. În urma propagandei desfăşurate de Congres, numărul proceselor s-a redus considerabil şi s-au creat la sate *panceaiate* proprii pentru soluţionarea conflictelor care se iveau. Influenţa pacificatoare a Congresului se făcea deosebit de puternic resimţită, deoarece pretutindeni unde venea un reprezentant al Congresului naţional, el insista în mod special asupra noului principiu al non-violenţei. Ţăranii poate că nici nu-i înţelegeau în totul esenţa, dar acest principiu îi reţinea totuşi de la acţiuni violente.

Acest lucru era o realizare importantă. Se ştie că tulburările agrare sînt însoţite de acte de violenţă care duc la războaie ţărăneşti, iar în mai multe regiuni ale provinciei Aud desperarea ţăranilor ajunsese pe atunci la limită. O scînteie era de ajuns pentru ca focul să izbucnească. Ţăranii au rămas însă surprinzător de paşnici. Singurul caz de violenţă fizică faţă de un talukdar de care îmi aduc aminte era acela al unui ţăran care se prezentase în faţa talukdarului pe cînd acesta era acasă, înconjurat de prieteni, şi-l lovi peste faţă. Motivul era că talukdarul avea o comportare imorală şi-şi neglija soţia !

Mai tîrziu s-a produs un alt gen de violenţă, care a avut drept rezultat un conflict cu guvernul. Conflictul era însă în orice caz inevitabil, căci guvernul nu se putea împăca cu forţa crescîndă a ţărănimii unite. Ţăranii au început să călătorească în grupuri mari cu trenul fără a lua bilete. Aceasta se întîmpla mai ales atunci cînd trebuiau să participe la mitingurile de masă, convocate periodic şi la care se adunau uneori 60.000—70.000 de oameni. Era greu să-i transporţi pe toţi, şi ei — lucru nemaipomenit ! — refuzau pe faţă să se supună organelor feroviare, declarîndu-le că vechile timpuri s-au dus. Nu ştiu cine le dăduse ideea de a călători în grupuri fără a plăti. Noi nu le-o dădusem, şi ea a fost pentru noi o surpriză totală. Mai tîrziu s-a instituit un control mai strict pe căile ferate, punîndu-se astfel capăt acestei practici.

În toamna anului 1920 (pe cînd mă aflam la Calcuta la sesiunea extraordinară a Congresului naţional) cîţiva conducători ai ţăranilor au fost arestaţi pentru o mică infracţiune oarecare. Urmau să apară în faţa Tribunalului din Partabgarh. În ziua procesului însă, o imensă mulţime de ţărani umpleau străzile din jurul clădirii tribunalului şi în plus s-au înşiruit pe tot drumul ce ducea spre închisoarea în care se aflau conducătorii lor. Nervii judecătorului nu au fost destul de tari şi el a amînat procesul pentru ziua urmă-

toare. Mulţimea creştea însă şi încercuise aproape închisoarea. Ţăranii pot cu uşurinţă rezista cîteva zile hrănindu-se numai cu un pumn de grăunţe prăjite. În cele din urmă conducătorii ţăranilor au fost eliberaţi, după ce a avut — poate — loc o procedură procesuală formală chiar în închisoare. Nu-mi amintesc cum s-au petrecut lucrurile, dar pentru ţărani era o mare victorie şi ei au ajuns la convingerea că-şi vor putea întotdeauna atinge scopul dacă vor acţiona în comun. Pentru guvern o atare situaţie era intolerabilă. Scurt timp după aceea s-a mai produs un incident asemănător, dar de data aceasta cu alt rezultat.

Era la începutul lui ianuarie 1921. Abia mă întorsesem la Allahabad de la sesiunea de la Nagpur a Congresului naţional, cînd primii o telegramă din Rae Bareli. Eram rugat să vin imediat acolo, deoarece se aşteptau tulburări. Am plecat chiar a doua zi. Cu cîteva zile mai înainte cîţiva lideri ai ţărănimii fuseseră arestaţi şi trimişi în închisoarea locală. Amintindu-şi de succesul obţinut la Partabgarh şi de tactica aplicată cu acel prilej, ţăranii se îndreptaseră spre Rae Bareli pentru a organiza acolo o demonstraţie de masă. De astă dată însă guvernul nu era dispus s-o tolereze şi adusese detaşamente suplimentare de poliţie şi armată pentru a bara drumul ţăranilor. Grosul acestora fusese oprit chiar la marginea oraşului pe malul opus al unui mic rîu. Mulţi pătrunseseră totuşi în oraş prin altă parte. Sosind în gară am aflat despre cele petrecute şi m-am dus imediat spre rîu unde, după cum mi se spusese, soldaţii stăteau faţă în faţă cu ţăranii. Pe drum mi se înmînă o notă, scrisă în grabă, care emana de la magistratul districtului şi prin care mi se cerea să mă înapoiez. Am răspuns pe verso hîrtiei, întrebînd pe baza cărei legi şi a cărui paragraf îmi cere înapoierea. Fără a aştepta răspunsul mi-am continuat drumul. Cînd am ajuns la rîu se auzeau împuşcături de pe celălalt mal. Pe pod am fost oprit de soldaţi şi, în timp ce stăteam acolo, am fost deodată înconjurat de o mulţime de ţărani înspăimîntaţi, care se ascunseseră în cîmpurile de pe această parte a rîului. Am organizat pe loc un miting la care au participat cîteva mii de ţărani. Am încercat să le risipesc teama şi să potolesc spiritele agitate. Situaţia era destul de neobişnuită: pe celălalt mal al acestui mic rîu, la o aruncătură de piatră, se trăgea în fraţii lor şi pretutindeni puteau fi văzuţi soldaţi. Mitingul a avut însă mare succes şi a diminuat frica ţăranilor. Între timp magistratul districtului s-a întors de pe linia de tragere şi la cererea sa m-am dus împreună cu el acasă. Acolo m-a reţinut, sub diferite pretexte, mai bine de două ore, vrînd, pe semne, să mă izoleze de ţărani şi de tovarăşii mei din oraş.

Ulterior am aflat că împuşcăturile au ucis mulţi oameni. Ţăranii refuzau să se împrăştie sau să se întoarcă acasă, dar încolo aveau o atitudine perfect paşnică. Sînt ferm convins că dacă eu sau altcineva în care aveau încredere ar fi fost de faţă la locul

acţiunii şi i-ar fi sfătuit să se împrăştie, ei ar fi ascultat. Refuzaseră însă să se supună ordinului unor oameni în care nu aveau încredere. Cineva propusese chiar magistratului să mă aştepte, dar acesta refuzase. Nu putea admite ca un agitator oarecare să reuşească acolo unde el însuşi suferise un eşec. Aşa ceva nu intră în obiceiul guvernanţilor străini, pentru care prestigiul este un lucru atît de important.

În districtul Rae Bareli s-a tras pe vremea aceea de două ori în ţărani, iar după aceea începu ceva şi mai rău : teroarea împotriva tuturor militanţilor de seamă ai mişcării ţărăneşti şi a membrilor panceaiatelor. Guvernul se hotărîse să înăbuşe mişcarea. Din iniţiativa Congresului naţional începuse pe atunci să se răspîndească printre ţărani torsul manual cu ajutorul *cearkhilor*. De aceea cearkha-ua devenise simbolul rebeliunii : cine o poseda dădea de bucluc, iar cearkha-ua era adeseori arsă. În felul acesta, prin sute de arestări şi prin alte metode guvernul încerca să înăbuşe în regiunile săteşti Rae Bareli şi Partabgarh atît mişcarea agrară cît şi cea congresistă. Majoritatea militanţilor de frunte participau la ambele mişcări.

Ceva mai tîrziu, în 1921, s-a trecut şi în districtul Faizabad la represiuni pe scară largă. Dezordinile au început acolo într-un mod cu totul neobişnuit. Ţăranii din cîteva sate s-au dus la un talukdar şi l-au jefuit. Ulterior s-a constatat că fuseseră instigaţi de servitorii unui zamindar care-l duşmănea pe talukdar. Li s-a spus bieţilor ţărani inculţi că ar fi dorinţa lui Mahatma Gandhi ca ei să jefuiască şi ei au consimţit bucuros să-i îndeplinească ordinul, strigînd în timpul jafului „Mahatma Gandhi ki jai" !

Cînd am aflat cele petrecute, m-am mîniat foarte mult, şi la numai o zi sau două după acest incident eram la faţa locului, undeva în apropiere de Akbarpur, în districtul Faizabad. Cum am sosit, am şi convocat pentru aceeaşi zi un miting, iar după cîteva ore s-au adunat din numeroase sate de pe o rază de 10 mile cinci sau şase mii de oameni. În cuvinte aspre le-am vorbit despre oprobiul pe care l-au atras asupra lor şi asupra mişcării noastre şi am declarat că vinovaţii trebuie să-şi recunoască în public vina. (Pe vremea aceea eram pătruns de ceea ce mi se părea a fi spiritul mişcării satiagraha iniţiată de Gandhiji). Am cerut ca cei care participaseră la jaf să ridice mîna şi, oricît de ciudat ar părea, peste douăzeci de oameni au ridicat mîinile acolo în prezenţa a numeroşi agenţi de poliţie, ceea ce însemna pentru ei inevitabile neplăceri.

Cînd, mai tîrziu, am vorbit personal cu mulţi dintre ei şi le-am ascultat povestirea, spusă în cuvinte nemeşteşugite, a felului în care fuseseră induşi în eroare, am început să-i compătimesc şi să regret că am expus pe aceşti oameni naivi şi simpli la ani grei de închisoare. Dar nu numai 20 sau 30 de oameni au avut de suferit.

Ocazia era prea bună pentru a nu fi exploatată, şi autorităţile au folosit-o din plin pentru a înăbuşi mişcarea agrară din acest district. S-au făcut peste o mie de arestări, închisoarea districtuală era plină pînă la refuz, iar procesul dură aproape un an. Mulţi au murit în închisoare în timpul instrucţiei judiciare. Mulţi au fost condamnaţi la detenţiune pe termen lung, iar mai tîrziu, cînd eu însumi am fost întemniţat, m-am întîlnit cu unii din ei, adolescenţi şi tineri, care îşi petreceau tinereţea în închisoare.

Ţăranii indieni nu sînt destul de dîrzi, ei nu au energia de a se împotrivi un timp îndelungat. Foametea şi epidemiile îi seceră cu milioanele. Este surprinzător că timp de un an ei s-au împotrivit cu înverşunare atacului combinat al guvernului şi al moşierilor. Treptat au început însă să obosească, iar energica ofensivă dusă de guvern împotriva mişcării lor le-a frînt pînă la urmă moralul. Mişcarea a continuat totuşi, deşi în proporţii mai reduse. Nu mai aveau loc demonstraţiile grandioase de odinioară, dar în majoritatea satelor s-au menţinut vechii lideri ai mişcării, care nu s-au lăsat intimidaţi şi au continuat să depună o oarecare activitate. Să nu uităm că toate acestea s-au petrecut înaintea mişcării de masă pentru întemniţarea liber consimţită, iniţiată de Congresul naţional la sfîrşitul anului 1921. Ţăranii au luat parte activă şi la această din urmă mişcare, cu toate suferinţele lor din anul precedent.

Speriat de mişcarea agrară, guvernul începu să grăbească adoptarea legii cu privire la arendă. Ea promitea o oarecare uşurare a soartei ţăranilor, dar după ce s-a constatat că mişcarea a putut fi stăvilită legea a fost înrăutăţită. Principala schimbare introdusă de noua lege consta în dreptul acordat ţăranilor din Aud de a lua pămînt în arendă pe durata vieţii lor. Acest lucru suna foarte atrăgător, dar mai tîrziu s-au convins că situaţia nu li s-a îmbunătăţit cîtuşi de puţin.

Din timp în timp au mai izbucnit tulburări agrare în Aud şi în anii următori, dar în proporţii mai reduse. Depresiunea care a cuprins în 1929 întreaga lume a provocat însă din nou o criză serioasă ca urmare a scăderii preţurilor.

CAPITOLUL AL ZECELEA

NON-COLABORAREA

M-AM oprit atît de mult asupra mişcării agrare din Aud pentru că ea a fost aceea care mi-a ridicat vălul de pe ochi, dezvăluindu-mi un aspect important al problemei indiene, căreia naţionaliştii nu-i acordaseră aproape nici o atenţie. Tulburările agrare în diferite regiuni ale Indiei sînt un fenomen frecvent. Ele sînt simptome ale unor profunde frămîntări, iar mişcarea kisanilor ce a avut loc în unele regiuni din Aud în 1920 şi 1921 n-a fost decît unul din simptome, deşi în felul ei ea a fost remarcabilă şi foarte semnificativă. Prin originea ei, această mişcare nu avea nici o legătură cu politica sau cu oamenii politici, şi tot timpul cît a durat elemente străine şi oamenii politici n-au exercitat asupra ei decît o influenţă minimă. Din punct de vedere naţional indian însă, fusese un eveniment de importanţă locală şi i s-a acordat foarte puţină atenţie. În general o ignorau chiar şi ziarele din Provinciile unite. Pentru redactorii acestor ziare şi pentru majoritatea cititorilor de la oraşe acţiunile unor gloate de ţărani pe jumătate goi nu prezentau o prea mare importanţă politică sau de alt fel.

Pe atunci în centrul preocupărilor stăteau nedreptăţile comise în Penjab şi în rezolvarea problemei califatiste, atenţia generală fiind aţintită asupra mişcării de non-colaborare, care avea drept scop încercarea de a înlătura aceste nedreptăţi. În acel moment nu se punea accentul pe ţelul principal: obţinerea libertăţii naţionale, respectiv a svaraj-ului. Lui Gandhiji nu-i plăcea să formuleze sarcini ample şi imprecise; el prefera întotdeauna să-şi concentreze forţele asupra unor obiective concrete şi bine determinate. Se vorbea totuşi foarte mult despre svaraj; în sufletul poporului svaraj-ul ocupa un loc important şi la nenumărate adunări şi conferinţe se pomenea adesea despre el.

În toamna anului 1920 a fost convocată la Calcuta o sesiune extraordinară a Congresului naţional pentru a se discuta măsurile ce trebuiau luate şi, în primul rînd, pentru a lua o hotărîre în problema non-colaborării. Sesiunea a fost prezidată de Lala Lajpat Rai, care, după o lungă absenţă, se întorsese de curînd din S.U.A. Nu-i plăcea planul de non-colaborare, care era pe atunci la modă, şi se pronunţă împotriva lui. În viaţa politică a Indiei Rai era de obicei considerat ca extremist, dar în ansamblu concepţiile lui erau

evident constituționaliste și moderate. El devenise la începutul secolului aliatul lui Lokamania Tilak și al altor extremiști, exclusiv datorită împrejurărilor, și nu din propria alegere sau în virtutea convingerilor sale. În problemele economice și sociale avea însă un punct de vedere bine determinat, care s-a precizat în urma îndelungatei lui ședere în străinătate ; din această cauză avea un orizont mai larg decît majoritatea liderilor indieni.

Wilfrid Scawen Blunt povestește în „Însemnările" sale convorbirea pe care a avut-o (prin 1909) cu Gokhale și Lalaji. El are cuvinte aspre la adresa amîndurora, găsind că sînt prea prudenți și că se tem a privi realitatea în față. Totuși tocmai Lalaji ținea mult mai mult seama de realitate decît majoritatea liderilor indieni. Observațiile lui Blunt arată cît de scăzut era pe atunci nivelul mișcării noastre politice și cel al conducătorilor noștri și cum acest fapt sărea în ochii unui străin competent, cu experiență. Dar în ultimul deceniu s-au produs mari schimbări în această privință.

Lala Lajpat Rai nu era singurul care făcea opoziție ; existau mulți oameni influenți care gîndeau ca el. Împotriva rezoluției de non-colaborare, propusă de Gandhiji, ridica în fond obiecții toată vechea gardă a Congresului național. Opoziția era condusă de C. R. Das. El nu o făcea pentru că ar fi fost împotriva spiritului rezoluției — el era gata să meargă tot atît de departe sau chiar și mai departe —, ci mai ales pentru că era împotriva boicotării noilor organe legislative.

Singurul militant de seamă din vechea generație care îl sprijinea atunci pe Gandhiji a fost tatăl meu. Pentru el acest lucru nu era un pas ușor. Înțelegea obiecțiile care-i determinaseră pe cei mai mulți din vechii lui colegi de a se pronunța împotriva propunerii, și aceste obiecții exercitau o puternică influență asupra lui. Ca și ei, el ezita să facă un nou pas pe un teren necunoscut, unde cu greu și-ar fi putut păstra poziția anterioară. Era însă în mod irezistibil atras de orice formă de acțiune energică, iar propunerea ce se discuta prevedea o asemenea acțiune, deși nu corespundea întru totul cu planul la care se gîndise el. I-a trebuit mult timp pentru a se hotărî. A avut lungi convorbiri cu Gandhiji și cu C. R. Das. Pe vremea aceea C. R. Das și tata se întîlneau destul de des, căci ambii pledau — deși ca adversari — într-un mare proces. Atitudinea lor față de problemă era aproape identică, concepțiile lor deosebindu-se foarte puțin chiar și în ceea ce privește concluziile. Dar chiar și această neînsemnată deosebire se dovedi a fi suficientă ca ei să adopte poziții opuse cînd la sesiunea extraordinară a Congresului național se trecu la votarea principalei rezoluții. Trei luni mai tîrziu ei se întîlniră din nou la sesiunea de la Nagpur a Congresului și de atunci au acționat împreună și s-au apropiat tot mai mult unul de altul.

În zilele dinaintea sesiunii extraordinare de la Calcuta a Congresului național mă vedeam foarte rar cu tata. Însă de fiecare dată cînd ne întîlneam, observam că este tot timpul preocupat de această problemă. Pe lîngă aspectul național ea avea și un aspect personal. Non-colaborarea însemna pentru el renunțarea la avocatură, însemna ruptura totală cu viața de pînă atunci și reorganizarea ei completă, lucru nu tocmai ușor pentru un om de aproape 60 de ani. Însemna ruptura cu vechii colegi din activitatea sa politică, cu profesiunea sa, cu viața mondenă cu care se obișnuise, era totodată renunțarea la obiceiurile sale costisitoare cu care se deprinsese. Aspectul financiar al problemei avea o mare însemnătate și era evident că pierzînd veniturile pe care i le aducea profesiunea, era nevoit să-și reducă substanțial și cheltuielile.

Rațiunea sa, sentimentul puternic dezvoltat al demnității sale, orgoliul său, toate acestea l-au împins însă încetul cu încetul să-și lege soarta de noua mișcare. Mînia acumulată în sufletul său, generată de o serie de evenimente, al căror punct culminant l-au constituit tragedia din Penjab și consecințele ei, strigătoarele fărădelegi și nedreptăți, amarul umilirii naționale — totul cerea imperios o ieșire. El nu se lăsa însă antrenat de elanuri entuziaste. Numai după ce judecata sa, susținută de o minte încercată de jurist, cumpănise toate argumentele pentru și contra, el s-a alăturat lui Gandhiji și mișcării lui.

Gandhiji îl atrăgea ca om, ceea ce a fost fără îndoială foarte important. Nimic nu l-ar fi putut determina să devină tovarăș de luptă apropiat al unui om care i-ar fi fost dezagreabil, căci avea întotdeauna simpatii și antipatii foarte pronunțate. Cei doi formau însă o ciudată combinație : pe de o parte sfîntul, stoicul, omul religios, care trecea prin viață renunțînd la toate darurile și plăcerile fizice oferite de ea, iar pe de altă parte epicureanul, care iubea viața, se bucura de numeroasele ei daruri, le gusta din plin și nu se sinchisea de ce-i rezervă viitorul. În limbaj psihoanalitic era întîlnirea dintre un introvert și un extrovert. Ei aveau însă și puncte comune, interese comune, care-i apropiau și contribuiau la menținerea strînsei lor prietenii chiar și în anii următori, cînd concepțiile lor politice nu mai erau aceleași.

Într-una din cărțile sale, Walter Pater arată că, deși pornesc de la poziții inițiale opuse și merg pe drumuri diferite — unul pătruns de spirit religios, iar celălalt ostil acestui spirit —, sfîntul și epicureanul, deosebindu-se de oamenii cu mai puțin temperament prin puterea și sinceritatea năzuințelor lor, se înțeleg adesea mai bine decît ar înțelege fiecare din ei pe un om de rînd, și uneori se și apropie unul de celălalt.

Sesiunea extraordinară de la Calcuta a însemnat începutul erei Gandhi în viața politică a Congresului național, eră care durează de atunci și pînă azi, cu excepția unei anumite perioade, între anii

1920 şi 1930, cînd Gandhi se ţinuse rezervat, lăsînd rolul de conducere partidului svarajist, condus de Deşbandhu C. R. Das şi de tatăl meu. Întregul aspect al Congresului naţional se schimbă : îmbrăcămintea europeană dispăru şi după scurt timp nu se mai vedeau decît khadi. Congresistul tipic deveni noul delegat provenit mai ales din păturile de jos ale claselor mijlocii ; în activitatea noastră foloseam tot mai mult limba hindustani, sau uneori limba provinciei în care se ţinea sesiunea Congresului, căci mulţi delegaţi nu cunoşteau engleza şi, în plus, cercuri tot mai largi aveau o aversiune din ce în ce mai mare faţă de folosirea unei limbi străine în activitatea noastră naţională ; la sesiunile Congresului naţional pulsa o viaţă nouă, domnea o atmosferă de entuziasm şi seriozitate.

După terminarea sesiunii, Gandhiji îl vizită pe bătrînul redactor al ziarului „Amrit Bazaar Patrika", Sit Motilal Ghoş, care era pe patul de moarte. L-am însoţit şi eu. Motilal Babu îl binecuvîntă pe Gandhiji şi mişcarea condusă de acesta ; apoi adăugă că în ceea ce-l priveşte pe el însuşi, el trece într-o altă lume, şi oriunde s-ar găsi această lume, are o mare mîngîiere ; el — Motilal — va fi într-un loc unde nu există imperiul britanic. În sfîrşit va fi inaccesibil pentru acest imperiu !

La întoarcerea de la sesiunea extraordinară de la Calcuta l-am însoţit pe Gandhiji la Santiniketan, unde l-am vizitat pe Rabindranath Tagore şi pe fermecătorul său frate mai mare „Boro Dada". Am petrecut acolo cîteva zile şi-mi amintesc că C. F. Andrews mi-a dat cîteva cărţi care m-au interesat foarte mult şi au avut o mare influenţă asupra mea. În ele se vorbea despre consecinţele economice ale imperialismului în Africa. Una din aceste cărţi, „Povara omului negru" de Morell, m-a impresionat profund.

Cam pe atunci, sau puţin după aceea, C. F. Andrews a scris o broşură în care cerea să se acorde Indiei independenţa. După cîte îmi amintesc, broşura se numea „Independenţa — o necesitate urgentă". Era o lucrare admirabilă, care se baza pe cîteva scrieri ale lui Seeley despre India şi mi se părea că nu demonstrează numai într-un mod incontestabil necesitatea independenţei, dar că exprimă totodată cele mai intime sentimente ale noastre. Dorinţele noastre, numai pe jumătate conştiente, năzuinţele care trăiau în adîncul sufletului nostru şi ne călăuzeau în acţiune păreau să devină clare de îndată ce au fost exprimate prin cuvintele lui simple şi sincere. Ceea ce scria el nu conţinea nici economie, nici socialism, — nu era decît apa cristalină a naţionalismului, înţelegerea stării de asuprire a Indiei, dorinţa pasionată de a o elibera de acest jug şi de a pune capăt continuei noastre degradări. Era surprinzător cum C. F. Andrews, un străin, şi încă unul aparţinînd naţiunii dominante în India, se făcuse ecoul acestui strigăt izbucnit din tainicele adîncuri ale fiinţei noastre. După cum observase mai de mult Seeley, esenţa non-colaborării consta „în ideea că este ruşinos să-l ajuţi pe străin

în menţinerea dominaţiei lui". Iar Andrews scria că „singura cale spre renaştere este o schimbare internă radicală. Forţa explozivă necesară pentru a provoca o asemenea schimbare trebuia să se nască în însuşi sufletul Indiei. Această forţă nu poate fi creată cu ajutorul împrumuturilor, darurilor, pomenilor, concesiilor şi declaraţiilor venite din afară. Ea trebuie să izvorască dinăuntru... De aceea am resimţit nespusa bucurie de a fi eliberat de o insuportabilă povară intelectuală şi spirituală cînd am constatat naşterea acestei forţe explozive lăuntrice, care s-a săvîrşit atunci cînd Mahatma Gandhi a spus inimii Indiei *mantram*: „Fii liberă!", „Nu mai fi sclavă!" Şi inima Indiei a răspuns, s-a opintit, cătuşele ei au început să cedeze şi în faţa ei s-a deschis drumul spre libertate."

În următoarele trei luni mişcarea de non-colaborare s-a extins în întreaga ţară. Apelul de a boicota alegerile pentru noile consilii legislative a avut un succes remarcabil. Rezultatul nu a fost şi nici nu putea fi ca nimeni să nu intre în aceste organe legislative şi ca, astfel, locurile să rămînă neocupate. Chiar şi un număr infim de alegători putea alege un deputat sau se puteau face alegeri la care să nu existe contracandidaţi. Dar covîrşitoarea majoritate a alegătorilor nu s-a prezentat la urne, şi toţi cei care simţeau atît de puternic exprimată starea de spirit a patriei s-au abţinut de a-şi pune candidatura. Sir Valentine Chirol, care se afla din întîmplare la Allahabad în ziua alegerilor, se hotărî să viziteze toate centrele de votare. El s-a înapoiat surprins de eficacitatea boicotului. La unul din centrele rurale de votare situat la aproximativ 15 mile de Allahabad a constatat că nici un alegător nu se prezentase la vot. El îşi povesteşte impresiile într-una din cărţile sale despre India.

La sesiunea de la Calcuta C. R. Das şi alţii şi-au exprimat îndoiala cu privire la înţelepciunea boicotului, dar se supuseră hotărîrii Congresului. După alegeri, această sursă de divergenţe a dispărut, şi la următoarea sesiune ordinară, ţinută în decembrie 1920 la Nagpur, mulţi din vechii lideri ai Congresului s-au unit din nou pe platforma non-colaborării. Succesul mişcării a convins pe mulţi din cei care se îndoiau şi ezitau.

Cu toate acestea, după sesiunea de la Calcuta, cîţiva vechi fruntaşi, printre care şi o personalitate atît de cunoscută şi de populară ca M. A. Jinna, părăsiră Congresul naţional. Sarojini Naidu îl denumise „solul unităţii hinduso-musulmane" şi el fusese acela care jucase în trecut rolul principal în apropierea dintre Liga musulmană şi Congresul naţional. Jinna era însă categoric împotriva a ceea ce era nou în viaţa Congresului — apelul la non-colaborare şi noul statut, care a transformat Congresul într-o organizaţie mai populară şi cu un mai pronunţat caracter de masă. El nu şi-a dat consimţămîntul, invocînd motive politice, dar cauza principală ce-l reţinuse nu era de natură politică. În Congresul naţional mai existau mulţi oameni care din punct de vedere politic erau mai puţin avansaţi

decît el. Dar caracterul lui nu se prea împăca cu noul Congres. Se simţea complet străin în mijlocul unor oameni îmbrăcaţi în khadi, care cereau ca toate cuvîntările să fie ţinute în limba hindustani. Entuziasmul celor ce înconjurau localul în care se ţinea sesiunea i se părea o manifestare de isterie în masă. Între el şi masele indiene exista aceeaşi deosebire ca între Savile Row şi Bond Street pe de o parte, şi satul indian cu bordeiele lui de lut pe de altă parte. Într-o convorbire neoficială îşi exprimase odată părerea că în Congresul naţional ar trebui acceptaţi numai oameni cu studii universitare. Nu ştiu în ce măsură fusese serios cînd enunţase această idee, dar ea corespundea perfect concepţiilor sale generale. Astfel el s-a îndepărtat încetul cu încetul de Congresul naţional, devenind o figură destul de izolată în arena politică a Indiei. Din păcate, mai tîrziu fostul sol al unităţii hinduso-musulmane s-a alăturat celor mai reacţionare elemente din mişcarea comunităţilor religioase musulmane.

Moderaţii — sau liberalii — nu aveau, fireşte, nimic comun cu Congresul naţional. Nu numai că se ţineau departe de el, dar intraseră în guvern, deveniseră miniştri şi funcţionari superiori în noul aparat administrativ şi sprijineau lupta împotriva mişcării de non-colaborare şi a Congresului naţional. Ei obţinuseră aproape tot ce au urmărit ; şi cum unele reforme au fost efectuate, ei nu aveau nici un motiv de a se agita. Într-un moment cînd ţara era cuprinsă de agitaţie şi devenea tot mai revoluţionară, ei au devenit contrarevoluţionari făţişi, o parte componentă a maşinii guvernamentale. Erau complet izolaţi de popor şi luaseră obiceiul, pe care de atunci l-au păstrat neschimbat, de a adopta faţă de orice problemă punctul de vedere oficial. Au încetat de a mai fi un partid în adevăratul sens al cuvîntului şi nu formau decît un mic număr de oameni împrăştiaţi în cîteva mari oraşe. Srinivasa Sastri deveni un reprezentant al imperiului care vizită, din însărcinarea guvernului englez, diferite dominioane britanice şi Statele Unite ale Americii, criticînd aspru Congresul naţional şi pe compatrioţii săi pentru lupta pe care o duceau împotriva acestui guvern.

Şi totuşi liberalii nu erau de loc fericiţi. Nu e prea plăcut să fii izolat de poporul tău şi să-i simţi ostilitatea, chiar dacă nu o poţi vedea sau auzi. Cînd masele se pun în mişcare, ele nu se prea poartă cu mănuşi cu cei ce nu păşesc alături de ele. De altfel, în urma repetatelor avertismente ale lui Gandhiji, cei ce participau la mişcarea de non-colaborare se purtau cu adversarii lor mult mai blînd decît ar fi făcut-o în alte împrejurări. Cu toate acestea însă atmosfera era de aşa natură, încît înăbuşea pe adversarii mişcării şi totodată însufleţea şi dădea viaţă şi energie acelora care o sprijineau. Răsturnările săvîrşite cu participarea maselor largi şi mişcările cu adevărat revoluţionare au întotdeauna acest dublu efect : ele încurajează pe cei care alcătuiesc masele sau se alătură lor, contribuind la manifestarea personalităţii acestora, şi în acelaşi timp

deprimă şi înăbuşă din punct de vedere psihologic pe cei ce se separă de ele.

Iată de ce unii se plîngeau că partizanii mişcării de non-colaborare ar fi intoleranţi şi încearcă să impună o uniformitate rigidă de opinii şi acţiuni. Aceste plîngeri conţineau un sîmbure de adevăr, dar nu mai puţin adevărat era faptul că non-colaborarea era o mişcare de masă, în fruntea căreia stătea o personalitate impunătoare, care se bucura de profunda dragoste a milioane de indieni. Şi mai importantă era însă influenţa pe care această mişcare o avea asupra maselor. Ea le procura sentimentul unei mari uşurări şi a eliberării de o povară uriaşă, le dădea conştiinţa nouă a libertăţii. Frica apăsătoare dispăruse ; oamenii şi-au îndreptat spinarea şi ţineau capul sus. Pînă şi în bazarurile celor mai îndepărtate localităţi, oamenii simpli vorbeau despre Congresul naţional şi svaraj (căci sesiunea de la Nagpur declarase pînă la urmă că svaraj este ţelul Congresului naţional), vorbeau despre cele petrecute în Penjab şi despre califat, deşi cuvîntul „califat" *(hilafat)* căpătase în majoritatea regiunilor rurale un sens foarte ciudat. Poporul credea că el provine de la *„hilaf"*, care în limba urdu înseamnă „împotriva", „ostil", şi de aceea hotărîse că el înseamnă : ostil guvernului ! Oamenii simpli vorbeau bineînţeles în special de propriile lor greutăţi economice. Nenumărate mitinguri şi conferinţe contribuiră în mare măsură la educarea politică a maselor.

Mulţi dintre noi care militam pentru înfăptuirea programului Congresului naţional am trăit tot anul 1921 într-un fel de euforie. Eram plini de agitaţie, optimism şi entuziasm însufleţit. Trăiam fericirea omului care, în numele unei idei, participă la o cruciadă. Nu eram tulburaţi de îndoieli sau ezitări, drumul ni se părea limpede şi păşeam înainte însufleţiţi de entuziasmul celor din jurul nostru, ajutînd şi pe alţii să păşească înainte. Noi munceam mult mai mult decît oricînd, căci ştiam că se apropie momentul ciocnirii cu guvernul şi voiam să facem cît mai mult înainte de a fi înlăturaţi.

Aveam înainte de toate sentimentul libertăţii şi mîndria acestei libertăţi. Deprimarea şi deziluzia pe care o resimţisem în trecut dispăruseră cu desăvîrşire. Nu mai vorbeam în şoaptă, nu mai recurgeam la o frazeologie ocolită, legală, pentru a evita conflicte neplăcute cu autorităţile. Spuneam ce gîndeam şi o spuneam cu glas tare, în auzul tuturor. Nu ne păsa de consecinţe. Închisoarea ? Eram pregătiţi pentru ea ; ea nu putea decît să contribuie şi mai mult la atingerea ţelurilor noastre. Nenumăraţii spioni şi agenţi ai poliţiei secrete care ne înconjurau de obicei şi ne urmau pas cu pas jucau un rol destul de jalnic, căci noi nu aveam nici un fel de secrete pe care să le poată descoperi. Jucam întotdeauna cu cărţile pe faţă.

În afara sentimentului de satisfacţie pe care ni-l dădea conştiinţa că desfăşurăm o activitate politică utilă care schimba chiar sub ochii noştri înfăţişarea Indiei şi care, după părerea noastră, apropia

foarte mult clipa eliberării ei, mai aveam şi sentimentul plăcut al superiorităţii morale faţă de adversari, atît în privinţa ţelurilor cît şi a metodelor noastre. Eram mîndri de conducătorul nostru şi de metoda neobişnuită pe care a imaginat-o, şi adesea eram plini de mulţumire de sine. În focul luptei, pe care noi înşişi îl aţîţam, aveam un sentiment de linişte lăuntrică.

Pe măsură ce moralul nostru creştea, guvernul se pierdea tot mai mult cu firea. Nu înţelegea ce se întîmplă. I se părea că se năruie vechea lume, pe care era obişnuit s-o vadă în India. Pretutindeni se resimţea un spirit nou, agresiv, se simţea încrederea în sine, lipsa de teamă, şi era evident că reazemul dominaţiei englezilor în India — prestigiul lor — se prăbuşeşte văzînd cu ochii. Represiuni mici nu făceau decît să intensifice mişcarea, şi guvernul ezita mult înainte de a lua măsuri împotriva liderilor mai importanţi. El nu era sigur de consecinţele unei asemenea acţiuni. Putea oare să se bizuie pe armata indiană ? Va executa oare poliţia ordinele sale ? Aşa cum declarase în decembrie 1921 viceregele lord Reading, ei erau „dezorientaţi şi nedumeriţi".

În vara anului 1921 guvernul Provinciilor unite trimise funcţionarilor săi districtuali o circulară confidenţială foarte interesantă. Această circulară, care mai tîrziu a fost publicată în presă, constata cu mîhnire că „iniţiativa" aparţine întotdeauna „adversarului" — înţelegînd prin aceasta Congresul naţional — şi că acest fapt este foarte regretabil. Pentru a recăpăta iniţiativa se propuneau, în continuare, diferite metode, printre care şi crearea unor organizaţii ridicole ca „Aman sabha". Se credea că această metodă de luptă împotriva mişcării de non-colaborare fusese adoptată la propunerea miniştrilor liberali.

Mulţi funcţionari englezi au început să-şi piardă calmul. Încordarea era mare. Autorităţile trebuiau să facă faţă unei opoziţii din ce în ce mai puternice, unui spirit de nesupunere care ameninţa lumea oficială din India asemeni unui uriaş nor prevestitor de furtună, şi totodată — din pricina metodelor paşnice folosite de această mişcare — ele nu găseau nici un pretext, nimic de ce s-ar putea lega pentru a recurge la măsuri de reprimare violentă. Englezul mijlociu nu credea în *sinceritatea* tacticii de non-violenţă ; el credea că totul nu este decît un camuflaj care ascunde cine ştie ce plan secret de mare amploare, care într-o bună zi se va termina printr-o revoluţie violentă. Educat din copilărie în convingerea că Orientul este un ţinut misterios şi că în bazarurile şi uliţele lui strîmte se urzesc mereu comploturi secrete, englezul este rareori în stare să aibă o atitudine lipsită de prejudecată faţă de ceea ce se petrece în aceste ţări, pe care e deprins să le considere enigmatice. El nici nu încearcă vreodată să înţeleagă personalitatea, destul de simplă şi cu desăvîrşire lipsită de mister, a orientalului. Englezul se ţine departe de oriental şi-şi formează imaginea despre acesta din povestirile

pline de spioni şi asociaţii secrete. Cu capul împuiat de aceste povestiri, el îşi dă frîu liber imaginaţiei. Aşa s-a întîmplat la începutul lui aprilie 1919 în Penjab, cînd autorităţile şi toţi englezii localnici au fost brusc cuprinşi de spaimă, sub al cărei imperiu vedeau pretutindeni primejdii, insurecţii în masă şi o a doua răscoală însoţită de un măcel înspăimîntător ; şi atunci, din dorinţa oarbă, instinctivă, de a se salva cu orice preţ, ei au comis acele orori al căror simbol şi întruchipare vie au devenit Jallianvala şi Crawling Lane din Amritsar.

Anul 1921 a fost un an de mare încordare. Erau multe lucruri care provocau enervarea şi supărarea reprezentanţilor oficialităţii, făcîndu-i să-şi piardă cumpătul. Ceea ce se petrecea era destul de grav, dar în imaginaţia lor părea mult mai grav. Îmi amintesc de un caz care ne poate da o imagine a acestei fantezii dezlănţuite. Nunta surorii mele Svarup a fost fixată pentru ziua de 10 mai 1921, la Allahabad. Aşa cum se obişnuieşte în asemenea cazuri, data fusese stabilită după calendarul samvat, alegîndu-se o zi care era considerată a fi de bun augur. La nuntă au fost invitaţi Gandhiji şi cîţiva fruntaşi ai Congresului naţional, printre care fraţii Ali, şi pentru comoditatea lor se fixase cam în jurul aceleiaşi date şi şedinţa Comitetului de lucru al Congresului naţional tot la Allahabad. Vrînd să profite de prezenţa unor conducători atît de renumiţi, activiştii locali ai Congresului au convocat o conferinţă districtuală de masă, la care se prevedea participarea unui mare număr de ţărani din regiunile rurale învecinate.

Din cauza acestor adunări politice, la Allahabad era mare forfotă şi agitaţie. Faptul a avut un efect surprinzător asupra nervilor anumitor oameni. Un prieten de-al meu, avocat, mă informă că mulţi englezi sînt foarte alarmaţi şi se aşteaptă să izbucnească subit dezordini în oraş. Nu aveau nici o încredere în servitorii lor indieni şi purtau în permanenţă revolvere asupra lor. Se şoptea chiar pe ascuns că în fortăreaţa din Allahabad se pregătise totul pentru ca la nevoie colonia engleză să-şi poată găsi acolo un refugiu. Eram foarte mirat şi nu puteam înţelege de fel cum poate cineva să se aştepte la o răscoală în adormitul şi paşnicul Allahabad, şi mai ales într-un moment cînd urma să sosească acolo însuşi apostolul nonviolenţei. „Aşi ! — răspundeau ei la aceasta. — 10 mai (zi aleasă la întîmplare pentru nunta surorii mele) este aniversarea izbucnirii răscoalei de la Mirut din 1857, şi tocmai această aniversare vor s-o celebreze !“

Faţă de importanţa ce se acorda în 1921 mişcării în favoarea califatului, un mare număr de moulvi şi de lideri musulmani religioşi participau activ la lupta politică. Ei imprimau mişcării o nuanţă vădit religioasă, ceea ce avea o puternică înrîurire asupra maselor de musulmani. Mulţi musulmani europenizaţi, nu prea

religioşi de felul lor, începuseră să-şi lase barbă şi să respecte dogmele credinţei. Influenţa şi prestigiul moulvilor, care scăzuse în urma răspîndirii ideilor noi şi a europenizării treptate, începu din nou să crească şi să se afirme printre musulmani. Fraţii Ali, ei înşişi oameni religioşi, au contribuit la acest proces, ca de altfel şi Gandhiji, care trata pe moulvi şi pe moulani cu multă consideraţie.

Gandhiji punea întotdeauna accentul pe latura religioasă şi spirituală a mişcării. Religia lui nu era dogmatică, dar atitudinea lui faţă de viaţă avea un caracter pronunţat religios, ceea ce exercita o puternică influenţă asupra întregii mişcări. În ce priveşte însă masele, pentru ele mişcarea căpătase un caracter de înnoire religioasă. Majoritatea covîrşitoare a activiştilor Congresului naţional căutau, bineînţeles, să-şi imite conducătorul, preluînd chiar şi vocabularul şi felul său de a vorbi. Cu toate acestea, cei mai de vază colaboratori ai lui Gandhiji din comitetul de lucru al Congresului — tatăl meu, Deşbandhu Das, Lala Lajpat Rai şi alţii — nu erau oameni religioşi în sensul obişnuit al cuvîntului şi priveau problemele politice sub aspect exclusiv politic. În cuvîntările lor nu se pomenea despre religie. Indiferent însă de ce spuneau, cuvintele lor produceau mult mai puţină impresie decît forţa exemplului lor personal : oare nu renunţaseră ei la multe din ceea ce preţuieşte lumea atît de mult şi nu începuseră ei să ducă o viaţă mult mai simplă ? Chiar faptul acesta singur era considerat ca o dovadă a religiozităţii lor şi contribuia la răspîndirea spiritului de înnoire religioasă.

Mă neliniştea uneori această creştere a elementului religios în viaţa noastră politică, fenomen ce putea fi observat atît la hinduşi cît şi la musulmani, şi care nu-mi plăcea de loc. Multe din declaraţiile făcute de moulvi, moulani, svami şi alţii în cuvîntările lor mi se păreau cu totul deplasate. Concepţiile lor istorice, sociologice şi economice mi se păreau profund greşite, iar nuanţa religioasă pe care o dădeau tuturor lucrurilor împiedica o gîndire clară. Chiar şi unele expresii ale lui Gandhiji mă enervau uneori, ca, de pildă, desele lui referiri la *Rama Raj* ca la un secol de aur care trebuie să revină. Nu eram însă în stare să intervin şi mă consolam gîndindu-mă că Gandhiji foloseşte aceste cuvinte fiindcă sînt cunoscute şi înţelese de mase. Era surprinzător cum ştia el să pătrundă în sufletul oamenilor.

De altfel toate aceste probleme nu mă frămîntau prea mult. Activitatea mea şi succesele mişcării noastre mă pasionau prea mult pentru a mă preocupa de asemenea lucruri mărunte, cum consideram eu pe atunci aceste probleme. Într-o mişcare atît de grandioasă ca a noastră participau o mulţime de oameni foarte diferiţi şi cît timp principala ei orientare rămînea justă, devieri

neînsemnate într-o direcţie sau alta nu aveau nici o importanţă. Iar în ceea ce-l privea pe Gandhiji, el era un om pe care era foarte greu să-l înţelegi şi uneori limbajul său era aproape ininteligibil pentru omul de rînd din zilele noastre. Dar noi aveam sentimentul de a-l cunoaşte îndeajuns pentru a înţelege că este un om mare, care iese din comun, şi un remarcabil conducător. După ce ne cucerise încrederea, i-am lăsat — cel puţin pentru o bucată de timp — libertate de acţiune aproape completă. Vorbeam adesea între noi despre bizareriile şi curiozităţile lui şi spuneam, pe jumătate în glumă, că ele nu vor mai trebui încurajate cînd se va înfăptui svaraj-ul.

Mulţi dintre noi eram însă mult prea puternic influenţaţi de el în problemele politice şi în alte probleme pentru a rămîne complet imuni în domeniul religiei. Acolo unde atacul frontal ar fi putut să nu izbutească, numeroase incursiuni prin flanc zdruncinau serios apărarea. Aspectul exterior al religiei nu mă impresiona. Mai mult ca orice îmi displăcea exploatarea poporului de către aşa-numiţii slujitori ai religiei, şi cu toate acestea am început să am o atitudine mai tolerantă faţă de această problemă. În 1921 eram mai apropiat de concepţia religioasă decît fusesem vreodată din frageda mea copilărie. Însă nici atunci nu m-am apropiat prea mult de religie.

Ceea ce mă entuziasma era latura morală şi etică a mişcării noastre şi a mişcării satiagraha. Nu eram un adept necondiţionat al doctrinei non-violenţei şi nici nu o consideram valabilă pentru vecie, ea mă atrăgea însă tot mai mult şi mi se întărea convingerea că faţă de situaţia noastră din India, ţinînd seama de trecutul şi de tradiţiile noastre, ea era pentru noi linia politică justă. Spiritualizarea politicii — înţelegînd acest cuvînt nu în sens îngust religios — mi se părea o idee minunată. Pentru atingerea unui scop demn trebuie folosite şi mijloace demne. Aceasta îmi părea nu numai o bună doctrină etică, dar şi o sănătoasă practică politică, deoarece mijloacele nedemne compromit adesea ţelul urmărit, dînd naştere la noi probleme şi dificultăţi. De altfel, a te coborî pînă la asemenea mijloace, a te tăvăli în noroi, mi se părea abject şi înjositor pentru demnitatea omului şi a naţiunii. Cum ne puteam feri de a fi stropiţi de acest noroi ? Cum am putea înainta repede şi demn, dacă ne încovoiem spatele şi ne tîrîm pe pămînt ?

Acestea erau gîndurile mele în acea vreme. Mişcarea de noncolaborare mi-a dat tot ce doream : un scop care însemna dobîndirea libertăţii naţionale şi (după cum credeam) încetarea exploatării celor oropsiţi şi mijloace de acţiune care corespundeau concepţiilor mele morale şi-mi dădeau sentimentul libertăţii mele personale. Mulţumirea mea era atît de mare, încît nici eventualitatea insuccesului nu avea prea mare importanţă, deoarece un aseme-

nea insucces nu putea fi decît vremelnic. Nu înţelegeam partea metafizică din „Bhagavadghita" şi nu aveam înclinaţii pentru aceste probleme, dar îmi plăcea să recitesc versurile repetate zilnic de Gandhiji în rugăciunile sale şi în care se arăta cum trebuie să fie omul : încrezător în ţelul său, calm şi impasibil, îndeplinindu-şi treburile fără să se preocupe prea mult de rezultatele acţiunilor sale. Cred că acest ideal îmi impunea atît de mult tocmai fiindcă eu însumi nu prea sînt calm şi detaşat.

CAPITOLUL AL UNSPREZECELEA

ANUL 1921 ŞI PRIMA MEA ARESTARE

ANUL 1921 a fost pentru noi un an excepţional. El s-a caracterizat printr-un ciudat amestec de naţionalism, politică, religie, misticism şi fanatism. În dosul tuturor acestor curente stăteau dezordinile agrare, iar în marile oraşe — mişcarea crescîndă a clasei muncitoare. Naţionalismul şi un idealism vag dar înflăcărat, care cuprinsese întreaga ţară, căutau să unească toate aceste diferite şi uneori contradictorii manifestări de nemulţumire, reuşind surprinzător de bine. Dar chiar şi acest naţionalism era un fenomen complex — puteai distinge într-însul un naţionalism hindus şi un naţionalism musulman — care în parte îşi îndrepta privirile dincolo de hotarele Indiei şi, în sfîrşit, ceea ce corespundea mai mult spiritului vremii, mai era şi naţionalismul indian. Pentru moment ele coincideau în parte şi se dezvoltau în aceeaşi direcţie. Pretutindeni răsuna lozinca: *„Hindu — Musulman ki Jai"* [1]. Era de mirare cum, după toate aparenţele, Gandhiji izbutise să fascineze toate clasele şi grupurile sociale, adunîndu-le într-o singură masă pestriţă care se mişca într-o singură direcţie. El devenise efectiv (pentru a folosi o expresie care a fost aplicată unui alt conducător) „întruchiparea simbolică a năzuinţelor confuze ale poporului".

Şi mai remarcabil era faptul că aceste năzuinţe şi pasiuni erau relativ lipsite de ură faţă de stăpînitorii străini, împotriva cărora erau îndreptate. Naţionalismul este în esenţă un antisentiment, alimentat şi susţinut de ura şi duşmănia faţă de alte grupuri naţionale şi în special faţă de stăpînitorii străini ai ţării subjugate. În India existau, firește, în 1921 ură şi duşmănie faţă de englezi, dar comparativ cu alte ţări aflate în aceeaşi situaţie, erau mult mai puţin intensive. Era, fără îndoială, rezultatul stăruinţelor depuse de Gandhiji pentru stricta respectare a principiului non-violenţei. Faptul se explica şi prin sentimentul de uşurare şi conştiinţa forţei proprii care cuprinsese întreaga ţară o dată cu începerea mişcării, precum şi prin convingerea larg răspîndită că succesul este foarte apropiat. De ce ne-am lăsa cuprinşi de mînie şi duşmănie, cînd acţiunile noastre aveau atîta succes şi cînd în scurt

[1] „Să învingă hinduşii şi musulmanii!" *(hindi).* — *Nota Trad.*

timp trebuia să obţinem victoria ? Socoteam că ne putem îngădui să fim mărinimoşi.

În sufletele noastre nu era loc însă pentru mărinimie faţă de micul număr de compatrioţi care deveniseră adversarii noştri şi luptau împotriva mişcării naţionaliste, deşi comportarea noastră faţă de ei era circumspectă şi corectă. În fapt, conduita lor nu merita nici ură, nici mînie, căci nu aveau nici o influenţă şi-i puteam ignora complet. Îi dispreţuiam însă profund pentru slăbiciunea şi oportunismul lor, pentru faptul că au trădat onoarea naţională şi sentimentul propriei lor demnităţi.

Continuam astfel să mergem înainte fără a vedea încă clar drumul nostru, dar plini de avînt şi de bucuria acţiunii. În ce priveşte ţelul nostru, noi nu aveam despre el o imagine cît de cît clară. Pare astăzi surprinzător în ce măsură ignoram latura teoretică a mişcării noastre, filozofia ei, cîtă nepăsare manifestam faţă de formularea unui ţel precis, care să ne călăuzească în activitatea noastră ; toţi vorbeam, desigur, foarte elocvent despre svaraj, dar fiecare din noi înţelegea, probabil, acest cuvînt în felul lui. Pentru majoritatea celor tineri el însemna independenţă politică, sau ceva asemănător, şi o formă democratică de guvernămînt, lucruri despre care vorbeam în cuvîntările noastre. Mulţi din noi mai credeau că aceasta va duce inevitabil la uşurarea poverii care apăsa pe umerii muncitorilor şi ai ţăranilor. Era totuşi evident că pentru majoritatea conducătorilor noştri svaraj însemna mult mai puţin decît independenţa. În această problemă Gandhiji se pronunţa surprinzător de evaziv şi nu încuraja nici un fel de precizări. Deşi nu făcea precizări, el pornea însă întotdeauna categoric de la interesele celor oropsiţi, ceea ce constituia pentru mulţi dintre noi o mare mîngîiere, cu toate că, concomitent, era întotdeauna gata să dea asigurări şi claselor dominante. Gandhiji punea întotdeauna accentul nu pe o atitudine intelectuală faţă de problemă, ci pe caracter şi evlavie. El a avut un succes uimitor, reuşind să educe la poporul indian fermitate de caracter şi tărie spirituală. Ce-i drept, erau mulţi care nu dădeau dovadă nici de fermitate de caracter, nici de tărie spirituală şi care considerau că un trup slăbănog şi o înfăţişare molatecă pot constitui exteriorizări ale evlaviei.

Această neobişnuită dîrzenie a maselor ne dădea încredere. Oameni demoralizaţi, înapoiaţi, deznădăjduiţi îşi îndreptau deodată spinarea, ridicau capul şi luau parte la acţiuni comune, organizate pe scara întregii ţări. Noi credeam că aceste acţiuni vor da ele însele maselor o putere de neînvins. Nu ţineam seama de faptul că orice acţiune trebuie să aibă la bază o idee ; uitasem că fără o ideologie conştientă şi un scop bine determinat, energia şi entuziasmul maselor se vor irosi în zadar. Ceea ce ne susţinea într-o anumită măsură era elementul de înnoire religioasă din miş-

carea noastră şi conştiinţa că principiul non-violenţei ca instrument al mişcărilor politice sau economice sau ca mijloc de înlăturare a nedreptăţii este noua revelaţie pe care poporul nostru e chemat s-o transmită lumii. Am căzut victimă acelei stranii iluzii, proprie tuturor popoarelor şi tuturor naţiunilor, de a fi într-o anumită măsură o rasă aleasă. Pe plan moral non-violenţa era echivalentul războiului sau al oricărui fel de luptă violentă. Ea nu era numai o simplă alternativă etică, ci îşi dovedise eficienţa. Presupun că foarte puţini dintre noi împărtăşeau vechile concepţii ale lui Gandhiji despre maşini şi civilizaţia modernă. Credeam că şi el considera aceste concepţii ca utopice şi în general inaplicabile în condiţiile actuale. Cei mai mulţi dintre noi nu considerau, firește, că ar fi necesar să se renunţe la realizările civilizaţiei moderne, deşi credeam în posibilitatea adaptării lor la condiţiile din India. Personal am fost întotdeauna atras de marile mecanisme şi de mijloacele rapide de deplasare. Ideologia lui Gandhiji a influenţat însă fără îndoială pe mulţi, determinîndu-i să aibă o atitudine critică faţă de maşini şi faţă de toate consecinţele ce decurg din folosirea lor. De aceea, pe cînd unii priveau în viitor, privirile altora erau îndreptate înapoi, spre trecut. Dar oricît de ciudat ar părea, şi unii şi alţii considerau acţiunile comune la care participau ca o cauză pentru care merită să lupţi şi de aceea le era mai uşor să consimtă la sacrificii şi să dea dovadă de abnegaţie.

Eram complet absorbit şi acaparat de mişcare ; în aceeaşi situaţie erau şi mulţi alţii. Renunţasem cu totul la societate şi la orice fel de legături, renunţasem la vechii prieteni, la cărţi şi chiar la ziare, dacă nu aveau o legătură directă cu problema ce mă preocupa. Pînă atunci o parte din timp mi-o rezervasem pentru a citi noile cărţi apărute şi încercasem să urmăresc evenimentele internaţionale. Acum nu aveam timp pentru aceasta. Cu tot ataşamentul meu faţă de familie uitasem aproape de părinţi, soţie şi fetiţă. Mult mai tîrziu abia mi-am dat seama ce povară şi sursă de îngrijorare fusesem pentru ei în acele zile şi de cîtă stăpînire de sine şi răbdare dăduse dovadă soţia mea. Zile întregi le petreceam la şedinţele a tot felul de comitete, în mijlocul maselor. „Mergi la sate“ era deviza zilei şi noi parcurgeam multe mile peste cîmpuri, vizitînd sate îndepărtate şi luînd cuvîntul la mitinguri ţărăneşti. Manifestarea sentimentelor unei mase de oameni, ca şi conştiinţa că le pot influenţa mă emoţionau profund. Începusem să înţeleg puţin psihologia mulţimii, să-mi dau seama de deosebirea ce există între masele de la oraşe şi ţărănime, şi mă simţeam ca la mine acasă în praf şi lipsă de confort, în înghesuiala şi îmbulzeala marilor adunări, deşi mă irita adesea lipsa de disciplină. Mi s-a întîmplat uneori să am de-a face cu o mulţime ostilă şi întărîtată, ajunsă într-o asemenea stare, încît o scînteie ar fi fost de ajuns ca

să izbucnească un incendiu, şi sînt convins că acea experienţă timpurie şi siguranţa pe care mi-o dăduse mi-au fost de un real folos. Mă adresam întotdeauna direct mulţimii, aveam încredere în ea şi pînă acum ea mi-a răspuns de fiecare dată cu simpatie şi înţelegere, chiar şi atunci cînd eram în dezacord. Dar mulţimea este nestatornică şi s-ar putea ca în viitor să mă aştepte cu totul altceva.

Îndrăgeam mulţimea, şi mulţimea mă îndrăgea pe mine, dar niciodată nu făceam corp cu ea, întotdeauna mă simţeam ca ceva distinct de ea. O priveam în mod critic de pe poziţia mea izolată de intelectual, fără a înceta să mă mir cum de izbuteam eu, care prin obiceiuri, dorinţe, cerinţe intelectuale şi spirituale semănam atît de puţin cu miile de oameni care mă înconjurau, să le cîştig totuşi simpatia şi o oarecare încredere. S-ar putea oare ca explicaţia să fi constat în faptul că ei mă socoteau altfel decît eram în realitate ? Vor avea ei oare aceeaşi atitudine faţă de mine atunci cînd mă vor cunoaşte mai bine ? Nu cumva le-am cîştigat poate simpatia prin prefăcătorie ? Mă străduiam să fiu deschis şi cinstit faţă de ei, uneori le vorbeam chiar pe un ton aspru, criticînd multe din credinţele şi obiceiurile la care ţineau cel mai mult, şi cu toate acestea nu se supărau. Nu mă pot totuşi dezbăra de gîndul că dragostea ce mi-o arătau nu se îndrepta spre cel ce sînt în realitate, ci spre imaginea pe care şi-o făuriseră despre mine. Mult timp se va menţine oare această imagine înşelătoare ? Şi trebuie într-adevăr s-o las să dăinuiască ? Ce se va întîmpla cînd iluzia va dispare şi ei îşi vor da seama de realitate ?

Sînt în multe privinţe destul de vanitos, dar la aceste mase de oameni simpli nici vorbă nu putea fi de vanitate. Orice poză, orice trivialitate era străină de ei, ceea ce nu s-ar putea spune despre mulţi dintre noi, reprezentanţii claselor mijlocii, care ne considerăm superiori lor. Fiecare din ei luat în parte era bineînţeles plicticos, neinteresant, dar în masă trezeau un sentiment de puternică milă şi de compătimire pentru soarta lor tragică.

Cu totul alt caracter aveau adunările la tribuna cărora luau cuvîntul militanţii noştri din care făceam şi eu parte. În înflăcăratele noastre cuvîntări era multă afectare şi destulă trivialitate. Probabil că într-o măsură mai mare sau mai mică am căzut cu toţii în acest păcat, dar unii lideri mai puţin marcanţi ai mişcării în favoarea califatului îi depăşeau probabil pe toţi în această privinţă. A rămîne natural la tribună cînd eşti în faţa unui numeros auditoriu nu e uşor, şi numai puţini dintre noi aveau experienţa cuvîntărilor rostite în public. De aceea ne străduiam să avem o înfăţişare care — după părerea noastră — se potrivea unui conducător : să avem un aer îngîndurat şi serios, fără urmă de superficialitate şi uşurinţă. Cînd ne plimbam, vorbeam sau zîmbeam, simţeam permanent miile de ochi aţintiţi asupra noastră şi nici o clipă nu uitam aceasta. Discursurile noastre erau adesea foarte

elocvente, dar, tot atît de des, uimitor de lipsite de conţinut. E greu să te vezi aşa cum te văd alţii. De aceea, neputîndu-mă vedea cu ochi străini, începui să observ cu atenţie comportarea altora, îndeletnicire care mi-a pricinuit destule clipe vesele. Dar imediat îmi venea un gînd teribil: că aş putea şi eu să par altora tot atît de caraghios.

În tot cursul anului 1921 au fost arestaţi şi condamnaţi la închisoare diferiţi militanţi ai Congresului naţional, dar arestări în masă nu s-au produs. Fraţii Ali au fost condamnaţi la mulţi ani de închisoare pentru a fi aţîţat nemulţumiri în rîndurile armatei indiene. Declaraţiile pentru care au fost condamnaţi erau repetate de mii de oameni, de la sute de tribune. În vara aceluiaşi an, în urma unor cuvîntări pe care le ţinusem, am fost ameninţat cu darea în judecată pentru instigare la revoltă. Dar atunci ameninţarea nu a fost tradusă în fapt. Spre sfîrşitul anului evenimentele atinseseră punctul culminant. Urma să sosească în India prinţul de Wales şi Congresul naţional hotărîse boicotarea tuturor solemnităţilor legate de această vizită. La sfîrşitul lui decembrie, organizaţia de voluntari [1] din Bengal a Congresului naţional fu declarată în afara legii şi imediat după aceea urmă un ordin similar pentru Provinciile unite. Deşbandhu Das adresă populaţiei din Bengal un emoţionant apel: „Simt fiarele care îmi încătuşează mîinile şi greutatea lanţurilor pe trupul meu. Resimt suferinţele întemniţatului. Întreaga Indie este o uriaşă închisoare. Activitatea Congresului trebuie să continue. Ce importanţă are dacă voi fi închis sau lăsat în libertate ? Ce importanţă are dacă voi trăi sau voi muri ?“ Noi, cei din Provinciile unite, am răspuns acestui apel şi nu am declarat numai că voluntarii noştri congresişti îşi vor continua activitatea, dar am şi publicat în ziare listele nominale ale voluntarilor. Prima listă începea cu numele tatălui meu. El nu era voluntar, dar aderase la organizaţie şi consimţi să i se publice numele numai pentru a încălca ordinul guvernului. La începutul lunii decembrie, cu cîteva zile înainte de sosirea prinţului în provincia noastră, începură arestările în masă.

Ne-am dat seama că sosise, în sfîrşit, momentul critic şi că din clipă în clipă trebuia să izbucnească inevitabilul conflict între Congresul naţional şi guvern. Pînă atunci nu cunoscusem încă închisoarea, iar ideea întemniţării voluntare era încă neobişnuită. O dată, vrînd să-mi termin lucrările, am rămas pînă seara tîrziu în cancelaria din Allahabad a Congresului naţional. Deodată intră la mine un funcţionar foarte tulburat, anunţîndu-mi că sosise poliţia cu un ordin de percheziţie şi că înconjoară clădirea cancelariei.

[1] Era denumirea dată detaşamentelor formate din membri ai Congresului şi din simpatizanţi, în vederea boicotării mărfurilor străine şi menţinerii disciplinei în timpul demonstraţiilor. — *Nota Red.*

Eram, desigur, şi eu puţin emoţionat, căci eram la prima experienţă de acest fel, dar ţineam foarte mult să-mi dau aerul de a-mi fi păstrat sîngele rece şi calmul şi că acţiunile poliţiei îmi sînt complet indiferente. De aceea am cerut funcţionarului să-l însoţească pe ofiţerul de poliţie în timpul percheziţiei prin birouri şi am insistat ca toţi ceilalţi colaboratori să-şi continue activitatea obişnuită fără să dea atenţie poliţiei. Puţin mai tîrziu veni la mine, însoţit de un poliţist, unul din prietenii şi colegii mei pentru a-şi lua rămas bun, căci fusese arestat chiar la intrarea în sediu. Eram atît de obsedat de ideea că faţă de toate aceste evenimente neobişnuite trebuie să mă comport de parcă ar fi perfect normale, încît am fost cît se poate de nesimţit faţă de colegul meu. Pe un ton foarte puţin politicos i-am rugat — pe el şi pe poliţist — să aştepte pînă voi termina scrisoarea pe care tocmai o scriam. Curînd după aceea am aflat că s-au făcut şi alte arestări în oraş. Pînă la urmă m-am hotărît să mă duc acasă şi să văd ce se întîmplă acolo. Aici am aflat că poliţia — prezentă peste tot — percheziţiona tocmai o parte a marii noastre case şi mi s-a spus că venise să ne aresteze pe tata şi pe mine.

Nici o acţiune pe care am fi întreprins-o nu ar fi putut corespunde mai bine programului nostru de boicotare a vizitei prinţului. Pretutindeni unde îl duceau era întîmpinat cu hartale şi străzi pustii. Cînd prinţul a sosit la Allahabad, oraşul părea mort, iar după cîteva zile, la Calcuta, încetă brusc pe cîtva timp întreaga activitate a marelui oraş. Această atitudine era de fapt o cruzime faţă de prinţul de Wales ; el nu era cu nimic vinovat, şi nimeni nu avea pentru el nici un fel de duşmănie. Guvernul din India încerca însă să se folosească de el pentru a-şi susţine prestigiul zdruncinat.

A început o adevărată orgie de arestări şi condamnări, mai ales în Provinciile unite şi în Bengal. Toţi conducătorii şi militanţii de vază ai Congresului naţional din aceste provincii au fost arestaţi, iar voluntarii de rînd porneau cu miile spre închisori. La început erau mai ales orăşeni, şi numărul voluntarilor care se îmbulzeau să intre în închisoare părea fără sfîrşit. Întregul comitet provincial al Congresului naţional din Provinciile unite (55 de persoane) a fost arestat în timpul unei şedinţe. Mulţi din cei care pînă atunci nu participaseră de loc la activitatea Congresului naţional şi, în general, la viaţa politică, au fost cuprinşi de un val de entuziasm, cerînd insistent să fie şi ei arestaţi. Au existat cazuri cînd funcţionari guvernamentali, înapoindu-se seara de la serviciu, s-au lăsat antrenaţi de acest curent şi, în loc să ajungă acasă, nimereau la închisoare. Tineri şi băieţi se căţărau în autocamioanele poliţiei şi refuzau să se dea jos. În fiecare seară puteam auzi în închisoare cum soseau autocamioanele unul după altul ; ne-o vesteau glasurile care strigau lozincile noastre. Închisorile erau tixite, iar direcţia penitenciarelor îşi pierduse capul neştiind cum să procedeze în ase-

menea condiţii neobişnuite. Se întîmpla uneori că un autocamion al poliţiei trebuia să aducă un anumit număr de deţinuţi prevăzut în ordinul de însoţire (fără indicarea numelor), în realitate însă coborau din maşină mai mulţi oameni decît erau indicaţi în ordin, iar funcţionarii penitenciarului nu ştiau ce să facă faţă de această situaţie extraordinară. Asemenea cazuri nu erau prevăzute în regulamentul penitenciarelor.

Cu timpul guvernul renunţă la politica arestărilor la întîmplare ; începură să fie arestaţi numai militanţi de seamă. Încetul cu încetul se potolise şi prima explozie a entuziasmului popular şi, dat fiind că toţi militanţii cu experienţă se găseau în închisoare, s-a răspîndit un sentiment de nesiguranţă şi dezorientare. Schimbările acestea erau însă doar de suprafaţă, furtuna nu se potolise încă, atmosfera era încărcată şi plină de posibilităţi revoluţionare. S-a calculat că în decursul lunilor decembrie 1921 şi ianuarie 1922 au fost condamnaţi la închisoare pentru participare la mişcarea de non-colaborare circa 30.000 de oameni. Dar deşi majoritatea fruntaşilor erau închişi, conducătorul întregii lupte, Mahatma Gandhi, era încă în libertate. Zi de zi el lansa chemări şi dădea directive, care dinamizau poporul, înfrînînd totodată multe acţiuni nepotrivite. Pentru moment guvernul nu se atinsese de el, temîndu-se de consecinţe şi de impresia pe care un asemenea act ar putea-o produce asupra armatei şi poliţiei indiene.

Dar, pe neaşteptate, la începutul lunii februarie 1922, situaţia s-a schimbat şi, spre uimirea şi dezolarea noastră, am aflat în închisoare că Gandhi renunţase la caracterul ofensiv al luptei şi sistase campania de nesupunere civilă. Am citit că această hotărîre a fost luată în urma evenimentelor petrecute în apropierea satului Ceauri Ceaura, unde un numeros grup de ţărani a dat foc din răzbunare comisariatului de poliţie, cu care ocazie au ars de vii cîţiva poliţişti.

Ne-a indignat ştirea despre încetarea luptei tocmai în momentul cînd se părea că ne consolidasem poziţiile şi cînd înaintam cu succes pe tot frontul. Dar dezamăgirea şi mînia care ne cuprinsese în închisoare nu însemnau mare lucru : rezistenţa civilă a încetat, iar acţiunea de non-colaborare lîncezea. După multe luni de încordare şi de nelinişte, guvernul respira din nou în voie şi pentru prima oară căpătase posibilitatea de a lua iniţiativa. Cîteva săptămîni mai tîrziu Gandhiji a fost arestat şi condamnat la închisoare pe termen lung.

CAPITOLUL AL DOISPREZECELEA

NON-VIOLENȚA ȘI DOCTRINA SPADEI

CRED că încetarea neașteptată a mișcării noastre după incidentul de la Ceauri Ceaura a indignat pe aproape toți liderii proeminenți ai Congresului, cu excepția, bineînțeles, a lui Gandhiji. Tatăl meu (care în momentul acela era în închisoare) a fost foarte amărît de cele întîmplate. Reprezentanții tinerei generații erau, firește, și mai tulburați. O asemenea reacție era de așteptat, deoarece toate speranțele noastre se năruiseră. Mai mult însă ne afectau motivele invocate pentru justificarea acestei hotărîri și consecințele pe care păreau să le aibă. Cazul de la Ceauri Ceaura a fost într-adevăr un incident regretabil, în totală contradicție cu spiritul mișcării de non-violență. Dar era oare admisibil ca un sat îndepărtat și o gloată de țărani revoltați dintr-un cătun pierdut pe undeva să poată pune capăt, cel puțin temporar, luptei noastre naționale pentru libertate ? Dacă aceasta era consecința inevitabilă a unui act izolat de violență, era evident că în filozofia și în practica luptei non-violente trebuie să existe o lacună, căci ni se părea imposibil să ne punem la adăpost de astfel de incidente nedorite. Era oare necesar, pentru a putea merge înainte, să învățăm în prealabil peste trei sute de milioane de indieni teoria și practica non-violenței ? Dar și în acest caz, cîți dintre noi ar putea susține că vor fi în stare să rămînă perfect pașnici în fața provocărilor brutale ale poliției ? Dar chiar dacă am izbuti, cum rămîne cu numeroșii agenți provocatori, spioni sau alții de teapa lor care au pătruns în mișcarea noastră și comit ei înșiși acte de violență sau îi incită pe alții să le comită ? Dacă aceasta este o condiție indispensabilă pentru a putea fi pusă în practică, atunci metoda de împotrivire prin non-violență va fi întotdeauna sortită eșecului.

Noi am acceptat această metodă și Congresul și-a însușit-o fiindcă credeam în eficacitatea ei. Gandhiji o recomandase poporului nu numai ca o metodă justă, dar și ca cea mai eficientă pentru atingerea țelului nostru. Cu tot numele ei negativ era o metodă dinamică, diametral opusă atitudinii de supunere resemnată în fața voinței tiranului. Nu era un refugiu de lași pentru evitarea acțiunii, ci o sfidare aruncată de omul curajos răului și asupririi naționale. Dar ce folos să fii îndrăzneț și puternic dacă un pumn de oameni — poate chiar adversari de-ai noștri travestiți în prie-

teni — aveau posibilitatea să submineze sau să sisteze mişcarea prin acţiunile lor imprudente ?

Cu elocvenţa şi forţa de convingere de care dispunea în aşa mare măsură, Gandhiji pledase pentru adoptarea unei atitudini paşnice de non-violenţă şi de non-colaborare. Limbajul lui era simplu şi neafectat, vocea şi înfăţişarea lui erau calme şi senine, fără să trădeze nici o emoţie, dar sub acest exterior rece, se ascundea căldura unui foc dogoritor şi o pasiune intensă, iar cuvintele pe care le rostea pătrundeau şi vibrau ciudat în adîncul minţilor şi inimilor noastre. Drumul arătat de el era anevoios şi greu, dar era o cărare îndrăzneaţă ce părea să ducă spre pămîntul făgăduit al libertăţii. Din cauza acestei făgăduinţe îi jurasem credinţă şi păşeam înainte. În cunoscutul său articol „Doctrina spadei", scris în 1920, Gandhi spunea :

„Sînt ferm convins că, dacă n-aveam de ales decît între laşitate şi violenţă, aş recomanda violenţa. Aş prefera ca India să recurgă la arme pentru a-şi apăra onoarea, decît să devină sau să rămînă — din cauza laşităţii — victima neputincioasă a propriei sale ruşini. Cred însă că non-violenţa este infinit superioară violenţei şi că iertarea este mai mărinimoasă decît pedeapsa...

Iertarea este podoaba soldatului. Dar a te abţine de la violenţă este iertare numai atunci cînd ai şi forţa de a pedepsi. Simulată de o fiinţă neputincioasă, ea îşi pierde sensul. Şoricelul nu iartă pisica cînd se lasă sfîşiat de ea. Dar eu nu cred că India este neputincioasă, după cum nu mă consider nici pe mine o fiinţă neputincioasă...

N-aş vrea să fiu greşit înţeles. Forţa nu izvorăşte din puterea fizică, ci dintr-o voinţă de neînfrînt...

Nu sînt un vizionar. Pretind a fi un idealist practic. Religia non-violenţei nu este numai pentru rişi şi sfinţi. Ea se adresează şi oamenilor simpli. Non-violenţa este legea speciei noastre, aşa cum violenţa este legea fiarelor. În fiară spiritul doarme şi ea nu cunoaşte altă lege decît cea a forţei fizice. Demnitatea omului cere ca el să se supună unei legi superioare — forţei spiritului.

De aceea m-am încumetat să propun Indiei vechea lege a sacrificiului de sine. Căci satiagraha şi consecinţele sale — non-colaborarea şi rezistenţa civilă — nu sînt decît noi denumiri ale legii suferinţei. Rişii, care în plină violenţă au descoperit legea non-violenţei, au fost genii mai mari decît Newton. Ei au fost ostaşi mai mari decît Wellington. Deşi cunoşteau mînuirea armelor, ei le-au înţeles zădărnicia şi au propovăduit unei lumi chinuite că salvarea nu-i va veni prin violenţă, ci prin non-violenţă...

În forma ei dinamică, non-violenţa înseamnă a accepta conştient suferinţa. Ea nu înseamnă supunerea resemnată faţă de răufăcător, ci înseamnă a te opune voinţei tiranului cu toată forţa sufletului tău. Călăuzindu-se după această lege a fiinţei noastre,

chiar și un singur om poate înfrunta întreaga putere a unui imperiu păcătos, pentru a-și salva onoarea, religia și spiritul și pentru a pregăti condițiile căderii sau a regenerării acestui imperiu.

Așadar, eu nu pledez ca India să practice non-violența pentru că ar fi slabă. Vreau ca ea să practice non-violența, fiind conștientă de forța și puterea ei... Vreau ca India să înțeleagă că are un suflet ce nu poate pieri, un suflet care poate birui orice slăbiciune fizică și desfide forțele fizice unite ale întregii lumi...

Non-colaborarea este cu totul diferită de mișcarea sinnfeinerilor, căci non-colaborarea este astfel concepută, încît să fie incompatibilă cu violența. Chiar și partizanilor violenței le recomand să încerce metoda non-colaborării pașnice. Dacă această metodă va da greș, faptul nu se va datora unei slăbiciuni inerente. S-ar putea să dea greș dacă nu va trezi suficient ecou. Atunci situația va deveni într-adevăr periculoasă. Oamenii inimoși care nu mai pot îndura umilirea națiunii vor voi să dea frîu liber indignării lor. Ei vor recurge la violență. Sînt convins că vor pieri fără a izbăvi de nedreptate patria lor și nici pe ei înșiși. Dacă India va adopta doctrina spadei, ea ar putea repurta o victorie de moment. Dar atunci va înceta de a mai fi mîndria inimii mele. Sînt devotat Indiei pentru că ei îi datorez totul. Am profunda convingere că ea are o misiune specială în lume".

Aceste argumente ne impresionau, dar pentru noi și pentru Congresul național metoda non-violenței nu era și nu putea fi o religie, un crez infailibil sau o dogmă. Ea nu putea fi decît o politică și o metodă care promitea anumite rezultate, și pînă la urmă va trebui să fie judecată în funcție de aceste rezultate. Oameni izolați o pot transforma în religie sau crez absolut, dar nici o organizație politică, cît timp rămîne politică, nu poate proceda astfel.

Evenimentele de la Ceauri Ceaura și consecințele lor ne-au obligat să analizăm aceste particularități ale non-violenței, ca metodă. Am ajuns la concluzia că dacă argumentele lui Gandhiji în favoarea încetării campaniei de nesupunere civilă erau întemeiate, adversarii noștri vor putea întotdeauna crea condiții care să ne oblige să renunțăm la luptă. Era oare aceasta vina metodei non-violenței ca atare, sau a interpretării care i-o dădea Gandhiji ? La urma urmei, el era autorul și promotorul ei și cine altul putea să judece mai bine ce este sau ce nu este această metodă ? Și apoi ce-ar fi fost mișcarea noastră fără Gandhiji ?

Mult mai tîrziu, scurt timp înainte de începerea campaniei de nesupunere civilă din 1930, Gandhiji a lămurit această chestiune, spre deplina noastră satisfacție. El a declarat că mișcarea nu trebuie să înceteze din cauza unor acte sporadice de violență. Dacă metoda de luptă non-violentă nu s-ar putea aplica din cauza unor asemenea incidente aproape inevitabile, ar fi evident că nu este

metoda ideală, oricînd valabilă, iar acest lucru el nu voia să-l recunoască. Pentru dînsul metoda, din moment ce era justă, trebuia să fie valabilă în orice împrejurare şi să poată fi aplicată, fie şi într-o măsură limitată, chiar într-o atmosferă de ostilitate. Nu ştiu dacă această interpretare, care lărgea sfera de acţiune a non-violenţei, reprezenta sau nu o anumită evoluţie a concepţiilor sale.

În realitate, sistarea campaniei de nesupunere civilă în februarie 1922 nu fusese, desigur, provocată numai de incidentul de la Ceauri Ceaura, deşi cei mai mulţi o credeau. Incidentul n-a fost decît ultima picătură care a făcut să se reverse paharul. Gandhiji acţiona adesea aproape instinctiv. Contactul îndelungat şi strîns cu masele dezvoltase probabil într-însul — aşa cum se întîmplă adesea la marii conducători de popoare — un nou simţ, care îi indica ce simte, ce face şi ce e în stare să facă masa. El reacţionează la acest simţ instinctiv, călăuzindu-se de el în acţiunile sale, şi abia ulterior — faţă de mirarea şi nemulţumirea colegilor săi — încearcă să-şi îmbrace hotărîrea în vestmîntul argumentelor. Argumentele par adesea insuficiente, aşa cum s-a întîmplat şi după Ceauri Ceaura. În timpul acela, cu toată forţa ei aparentă şi cu tot entuziasmul general, mişcarea noastră se destrăma. Toată organizarea şi disciplina se năruia. Aproape toţi oamenii de nădejde erau în închisoare, iar masele nu erau încă suficient de educate pentru a duce singure acţiunea mai departe. Orice necunoscut ar fi putut, dacă voia, să pună mîna pe conducerea comitetului Congresului. Şi de fapt, o mulţime de intruşi, printre care şi agenţi provocatori, apăruseră pe primul plan, controlînd chiar şi unele organizaţii locale ale Congresului sau ale mişcării în favoarea califatului. Era cu neputinţă să te fereşti de ei.

Într-o asemenea luptă fenomene de acest fel sînt într-o anumită măsură aproape inevitabile. Conducătorii trebuie să dea exemplu şi să intre primii în închisoare, încredinţînd altora continuarea luptei. Singurul lucru ce se poate face este de a învăţa masele unele forme simple de activitate şi, ceea ce e şi mai important, de a le învăţa să se abţină de la alte forme. În 1930 aveam în urma noastră cîţiva ani de asemenea educaţie, mulţumită căreia mişcarea de nesupunere civilă din acel an, ca şi aceea din 1932, a fost o acţiune foarte puternică şi bine organizată. Acest lucru lipsea în 1921—1922, cînd se observa doar agitaţia şi entuziasmul poporului. Este aproape sigur că dacă mişcarea ar fi continuat, cazurile sporadice de violenţă ar fi devenit în multe locuri tot mai frecvente. Guvernul le-ar fi reprimat sîngeros, iar rezultatul ar fi fost un regim de teroare care ar fi dus la o profundă demoralizare a poporului.

Acestea erau, probabil, argumentele şi considerentele care s-au cristalizat în mintea lui Gandhiji şi, dacă admitem premisele de la care pornea şi dorinţa lui ca practica non-violenţei să continue, hotărîrea lui era justificată. El trebuia să stăvilească procesul de des-

compunere şi să construiască totul din nou. Dintr-un alt punct de vedere cu totul diferit, hotărîrea sa putea fi socotită greşită, dar acest punct de vedere nu avea nimic comun cu metoda non-violenţei. Era imposibil de a merge pe ambele căi. Desigur, încercările de reprimare sîngeroasă la care ar fi putut da loc asemenea acţiuni sporadice n-ar fi putut pune capăt mişcării naţionale, căci astfel de mişcări renasc din propria lor cenuşă. Insuccese temporare contribuie adesea la clarificarea problemelor şi oţelesc spiritul. Ceea ce importă nu e un insucces sau o aparentă înfrîngere, ci principiile şi idealurile. Dacă masele pot menţine neîntinate aceste principii, situaţia va fi curînd restabilită. Care erau însă în 1921 şi 1922 principiile şi ţelurile noastre ? Svaraj-ul, destul de vag formulat şi fără o ideologie precisă, şi o tehnică specială de luptă — non-violenţa. Această din urmă metodă n-ar fi putut, fireşte, continua dacă în ţară acţiunile sporadice de violenţă ar fi luat proporţii mai mari, iar pe svaraj singur nu ne puteam bizui. În covîrşitoarea lor majoritate oamenii nu aveau destulă tărie pentru a continua lupta un timp îndelungat şi, cu toată nemulţumirea aproape generală faţă de dominaţia străină şi cu toată simpatia faţă de Congres, ei nu erau destul de hotărîţi şi de organizaţi. Nu aveau putere de rezistenţă. Chiar şi miile de oameni care intrau în închisoare o făceau sub imboldul momentului, crezînd că totul se va termina în foarte scurt timp.

De aceea s-ar putea ca hotărîrea de a înceta în 1922 campania de nesupunere civilă să fi fost justificată, deşi felul în care a fost pusă în practică a lăsat mult de dorit şi a dus la o oarecare demoralizare.

S-ar putea însă ca această bruscă oprire a unei mari mişcări să fi contribuit la tragicele evenimente petrecute în ţară. Alunecarea luptei politice spre acte sporadice şi inutile de violenţă a fost stăvilită, dar violenţa încătuşată trebuia să-şi găsească o ieşire şi poate tocmai de aceea s-au agravat în anii următori dezordinile religioase. Liderii diferitelor comunităţi religioase — în majoritatea lor politicieni reacţionari — fuseseră nevoiţi să stea liniştiţi atîta timp cît masele sprijiniseră atît de puternic mişcarea de non-colaborare şi de nesupunere civilă. Acum ieşeau din nou la lumină. Mulţi alţii — agenţi ai poliţiei secrete şi oameni care căutau să fie pe placul autorităţilor provocînd fricţiuni între comunităţile religioase — acţionau şi ei în aceeaşi direcţie. Răscoala comunităţii religioase mopla [1] şi reprimarea ei extrem de barbară — ce groaznică a fost arderea de vii a deţinuţilor mopla închişi în vagoane de cale ferată ! — a fost un pretext binevenit pentru cei care aţîţau discordia între comunităţile religioase. Nu este exclus ca, în cazul cînd campania de nesupunere civilă n-ar fi fost oprită, iar mişcarea

[1] Mopla — musulmani de pe litoralul regiunii Malabar. În 1921 mopla s-au răsculat împotriva dominaţiei engleze. — *Nota Red.*

ar fi fost înăbuşită de guvern, să fi existat mai puţină înverşunare religioasă şi să fi rămas mai puţin surplus de energie pentru excesele religioase care au urmat.

Înainte de încetarea campaniei de nesupunere civilă s-a petrecut un incident care ar fi putut avea cu totul alte urmări. Primul val de nesupunere civilă a luat guvernul prin surprindere şi l-a speriat. Viceregele, lordul Reading, declarase atunci într-o cuvîntare publică că este tulburat şi îngrijorat. Prinţul de Wales era tocmai în India şi prezenţa lui a agravat mult răspunderea guvernului. În decembrie 1921, scurt timp după arestările în masă făcute la începutul lunii, guvernul încercase să ajungă la o înţelegere cu Congresul, mai ales în vederea vizitei pe care prinţul urma s-o facă la Calcuta. S-au dus tratative neoficiale între reprezentanţi ai guvernului din Bengal şi Deşbandhu Das, care era atunci în închisoare. Se pare că se făcuse propunerea de a se organiza o aşa-numită Conferinţă a mesei rotunde, la care urma să participe un număr restrîns de reprezentanţi ai guvernului şi ai Congresului. Propunerea căzuse, pare-se, din cauză că Gandhiji insistase ca Maulana Muhammed Ali — pe atunci întemniţat la Caraci — să participe la conferinţă. Guvernul nu fusese însă de acord cu aceasta.

C. R. Das nu a aprobat poziţia adoptată de Gandhiji în această problemă, şi, mai tîrziu, după ce ieşise din închisoare, l-a criticat în public, declarînd că acesta comisese o greşeală. Cei mai mulţi dintre noi eram pe atunci în închisoare şi nu cunoşteam amănuntele celor întîmplate. E greu să judeci ceva fără să dispui de toate elementele problemei, dar se pare că în situaţia de atunci conferinţa nu ar fi fost de mare folos. Era o încercare a guvernului de a aranja lucrurile într-un fel oarecare pe timpul şederii prinţului la Calcuta. Principalele probleme care ne interesau ar fi rămas nerezolvate. Nouă ani mai tîrziu, cînd poporul şi Congresul erau mult mai puternici, s-a ţinut o asemenea conferinţă fără să fi dat rezultate cît de cît însemnate. Dar chiar abstracţie făcînd de aceste consideraţii, cred că insistenţele lui Gandhiji ca şi Muhammed Ali să fie prezent la conferinţă erau perfect justificate. Participarea lui era absolut necesară nu numai ca lider al Congresului, dar şi în calitatea sa de conducător al mişcării în favoarea califatului, această problemă ocupînd pe atunci un loc de seamă în programul Congresului naţional. Niciodată nu poate fi justă o politică sau o manevră care să implice părăsirea unui coleg. Însuşi faptul că guvernul refuzase să-l elibereze din închisoare dovedea că nu ne puteam aştepta la vreun rezultat de pe urma conferinţei.

Tatăl meu şi cu mine eram condamnaţi de tribunale diferite şi pe baza unor învinuiri diferite la cîte 6 luni închisoare. Procesele erau o adevărată farsă şi, după obiceiul nostru, nu am participat la ele. Nu era desigur greu să găseşti în cuvîntările şi în celelalte acţiuni ale noastre suficient material pentru o condamnare. Dar ale-

gerea acestui material era într-adevăr amuzantă. Tata a fost trimis în judecată sub acuzația de a fi membru al unei organizații ilegale — voluntarii Congresului —, iar dovada o constituia un formular de adeziune semnat de el în hindi. Semnătura era, fără îndoială, a lui, dar întîmplarea făcuse ca el să nu fi semnat pînă atunci aproape niciodată în limba hindi și foarte puțini ar fi putut certifica autenticitatea acestei semnături. Față de această situație a fost adus ca martor un om îmbrăcat în zdrențe care, sub prestare de jurămînt, a identificat semnătura. Omul era complet analfabet și, pe cînd examina semnătura, ținea formularul de-a-ndoaselea. Fetița mea, pe atunci în vîrstă de 4 ani, a făcut pentru prima oară cunoștință cu banca acuzaților la procesul tatălui meu, care o ținea tot timpul în brațe.

Infracțiunea mea consta în difuzarea de îndemnuri la hartal. Pe atunci legea nu considera aceasta ca infracțiune, deși astăzi cred că e calificată ca atare, căci mergem cu pași repezi pe calea spre obținerea statutului de dominion ! Totuși am fost condamnat. După trei luni mi s-a comunicat în închisoarea unde mă aflam cu tatăl meu și cu alții că o oarecare instanță de revizuire ajunsese la concluzia că am fost condamnați pe nedrept și că urma să fiu pus în libertate. Eram surprins, căci nu intervenise nimeni pentru mine. Probabil că încetarea campaniei de nesupunere civilă a determinat organele de revizuire să aibă o activitate mai vie. Îmi părea rău să plec și să-l las pe tata în închisoare.

M-am hotărît să plec cît mai curînd la Allahabad, unde se afla Gandhiji. Dar înainte de a fi ajuns acolo, el a fost arestat, iar întrevederea noastră a avut loc în închisoarea din Sabarmati. Am asistat la procesul lui. A fost un eveniment memorabil, pe care cei prezenți în sală cu greu îl vor uita. Judecătorul, un englez, a avut o comportare demnă și înțelegătoare. În fața tribunalului Gandhiji a făcut o declarație emoționantă și am părăsit sala profund impresionați, întipărindu-mi-se în minte expresiile lui colorate și imaginile sale plastice.

M-am înapoiat la Allahabad. Mă simțeam nenorocit și singur în libertate, cînd atîția prieteni și colegi de-ai mei lîncezeau îndărătul gratiilor. Am constatat că lucrurile nu prea merg bine în organizațiile Congresului și am încercat să pun ordine în treburi. Mă interesam în special de boicotul țesăturilor importate. Acest punct din programul nostru rămînea în vigoare, deși campania de nesupunere civilă încetase. Aproape toți negustorii de textile din Allahabad se obligaseră să nu importe și să nu cumpere țesături străine, în care scop au înființat o asociație specială. Statutul asociației prevedea că orice încălcare va fi sancționată printr-o amendă. Am constatat că mai mulți mari negustori își încălcaseră angajamentul și importau țesături străine, ceea ce nu era de loc loial față de cei care își respectaseră cuvîntul. Am încercat să-i convingem, dar fără mare

succes, iar asociaţia negustorilor de textile nu era, pare-se, în stare să întreprindă vreo acţiune. Am hotărît atunci să organizăm pichete în faţa magazinelor acestor negustori. Simpla aluzie la organizarea de pichete s-a dovedit a fi suficientă pentru atingerea scopului. Amenzile au fost plătite, iar angajamentele reînnoite. Fondurile obţinute din amenzi au fost puse la dispoziţia asociaţiei negustorilor de textile.

Două, trei zile mai tîrziu am fost arestat împreună cu cîţiva colegi de-ai mei care participaseră la tratativele cu negustorii. Eram acuzaţi de intimidare în scopuri criminale şi de şantaj! Mie mi se mai aduceau o serie de alte acuzaţii, printre care şi aceea de aţîţare la răscoală. Nu m-am apărat, dar am făcut în faţa tribunalului o lungă declaraţie. Am fost condamnat pe baza a cel puţin 3 articole de lege, inclusiv intimidare şi şantaj, dar acuzaţia de instigaţie n-a fost menţinută, considerîndu-se, probabil, că primisem atît cît meritam. După cîte mi-aduc aminte s-au pronunţat trei sentinţe, din care două de cîte 18 luni, ce puteau fi executate concomitent. În total cred că am fost condamnat la un an şi nouă luni. Aceasta era a doua condamnare a mea. M-am întors în închisoare după ce petrecusem în libertate vreo şase săptămîni.

CAPITOLUL AL TREISPREZECELEA

ÎNCHISOAREA DISTRICTUALĂ DIN LAKNAU

În 1921 întemnițarea pentru delicte politice nu era o noutate în India. După frămîntările provocate de împărțirea Bengalului [1], numărul celor întemnițați a crescut deosebit de mult (mulți dintre ei fiind condamnați pe termene foarte lungi). Existau și cazuri de întemnițare fără judecată. Lokamania Tilak, cel mai de seamă conducător indian de pe atunci, fusese condamnat spre sfîrșitul vieții sale la 6 ani de închisoare. Războiul mondial a accelerat acest proces de internare și întemnițare, și tot mai frecvente deveneau procesele de complot care se soldau de obicei cu condamnări la moarte sau la închisoare pe viață. Frații Ali și Abul Kalam Azad erau printre internații de război. Legea marțială, introdusă în Penjab curînd după terminarea războiului, a mărit numărul celor năpăstuiți, mulți oameni fiind condamnați pentru complot sau prin sentințe ale curților marțiale. Întemnițarea pe motive politice devenise astfel un fenomen destul de frecvent în India, totuși nimeni pînă atunci nu o căutase în mod intenționat. Întemnițarea se producea fie ca o consecință a activității persoanei respective, fie pentru că aceasta nu era pe placul poliției secrete ; la tribunal se foloseau toate mijloacele de apărare posibile pentru a se evita condamnarea. Ce-i drept, în Africa de sud, Gandhiji și miile de oameni care îl urmau ne-au dat, bineînțeles, prin mișcarea satiagraha un cu totul alt exemplu.

Dar în 1921 închisoarea era un loc aproape necunoscut, și foarte puțini știau ce se petrece în dosul porților întunecoase după ce înghițeau pe noul deținut. Ni-i închipuiam vag pe deținuți ca pe niște oameni disperați și criminali periculoși. În mintea noastră închisoarea era legată de izolare, umilire și suferință, dar mai presus de toate era teama de necunoscut. Începînd din 1920, desele știri despre închisoare și întemnițarea de bunăvoie a multor tovarăși de ai noștri ne-au obișnuit, încetul cu încetul, cu această idee și au atenuat aproape complet sentimentul involuntar de repulsie și aversiune. Dar nici o pregătire morală prealabilă nu putuse în-

[1] În timpul cînd vicerege era Curson, Bengalul a fost împărțit în două provincii, ceea ce a stîrnit multă nemulțumire în India, mai ales printre bengalezi. — *Nota Red.*

lătura încordarea şi surescitarea nervoasă în care ne aflam cînd am păşit pentru prima oară prin porţile grele de fier. Sînt treisprezece ani de atunci, şi cred că în timpul acesta cel puţin 300.000 de indieni, bărbaţi şi femei, au păşit pragul acestor porţi, fiind condamnaţi pentru crime politice, deşi de multe ori acuzaţia se întemeia pe alte articole ale Codului penal. Mii de oameni au intrat şi au ieşit în repetate rînduri prin aceste porţi şi au ajuns să ştie bine ce-i aşteaptă acolo. Ei încercau să se adapteze condiţiilor neobişnuite de viaţă din închisoare, în măsura în care te poţi adapta unei existenţe anormale, plină de chinuitoare suferinţă şi de îngrozitoare monotonie. Ne obişnuisem cu această viaţă, cum te obişnuieşti aproape cu orice, şi totuşi de fiecare dată cînd treceam din nou pragul acestor porţi retrăiam în anumită măsură vechea emoţie, aveam un sentiment de tensiune, simţeam o strîngere de inimă. Involuntar ochii se îndreptau înapoi, pentru a mai privi încă o dată tot ce rămînea afară — iarba verde şi vastele orizonturi, oamenii şi vehiculele ce forfoteau pe străzi şi figurile cunoscute, pe care poate mult timp nu vom mai avea prilejul să le vedem.

Prima mea întemniţare, care s-a terminat pe neaşteptate după 3 luni, a fost o perioadă foarte agitată atît pentru noi cît şi pentru personalul închisorii. Funcţionarii penitenciarului erau aproape paralizaţi de afluxul noului tip de deţinuţi. Numărul acestor noi veniţi, care sporea zi de zi, era extraordinar de mare şi dădeau impresia unui potop care putea să mătură din cale toate vechile rînduieli tradiţionale. Ceea ce deruta cel mai mult era specificul acestor noi veniţi. Toate clasele erau reprezentate, dar majoritatea aparţinea clasei mijlocii. Toţi aveau însă ceva comun — nu se asemănau de loc cu deţinuţii obişnuiţi, şi a-i trata după vechile metode, nu era de loc uşor. Autorităţile îşi dădeau seama de aceasta, dar n-aveau cum să înlocuiască vechiul regulament; nu exista nici un precedent şi nici nu aveau experienţa necesară. În general deţinuţii membri ai Congresului naţional nu erau foarte supuşi şi docili, şi chiar între zidurile închisorii marele lor număr le dădea un sentiment de putere. Agitaţia din afara zidurilor închisorii şi interesul publicului pentru tot ce transpira din închisoare întărea acest sentiment. Cu toată această atitudine oarecum agresivă, noi duceam în general o politică de colaborare cu personalul penitenciarului. Fără ajutorul nostru situaţia funcţionarilor ar fi fost mult mai dificilă. Gardienii veneau deseori să ne roage să mergem în barăcile în care erau deţinuţi voluntarii noştri spre a-i linişti sau a-i convinge să facă ceea ce li se cerea.

Ne aflam în închisoare din propria noastră voinţă, iar mulţi voluntari intraseră aproape cu forţa. De aceea nici nu putea fi vorba ca vreunul din noi să încerce a evada. Dacă cineva ar fi vrut să plece, ar fi putut-o face foarte bine, exprimîndu-şi regretul

pentru acţiunile sale sau luîndu-şi angajamentul de a se abţine în viitor de la asemenea acţiuni. O încercare de evadare ar fi însemnat o infamie şi echivala cu o renunţare la orice activitate politică de tipul nesupunerii civile. Directorul închisorii din Laknau înţelesese foarte bine situaţia şi spunea adesea gardianului (care era un Han Sahib) că, dacă ar reuşi să determine pe cîţiva deţinuţi membri ai Congresului să evadeze, l-ar propune guvernului pentru titlul de Han Bahadur.

Cei mai mulţi dintre tovarăşii noştri de închisoare erau ţinuţi în nişte barăci imense aşezate în curtea interioară a închisorii. Vreo optsprezece dintre noi erau ţinuţi — probabil în vederea unui tratament mai bun — într-un vechi atelier de ţesătorie, înconjurat de o curte mare. Tatăl meu, doi veri de ai mei şi cu mine locuiam într-un mic şopron de aproximativ 20×16 picioare. Puteam circula aproape liber de la o baracă la alta. Se îngăduia rudelor aflate în libertate să ne viziteze destul de des. Primeam ziare, iar ştirile zilnice despre noile arestări şi despre mersul luptei noastre întreţineau o atmosferă de agitaţie. Discuţiile şi convorbirile ne luau mult timp, astfel încît nu puteam citi prea mult şi nici să mă apuc de o treabă serioasă. Dimineaţa mi-o petreceam curăţînd şi spălînd şopronul nostru, spălînd rufele tatălui meu şi ale mele şi torcînd fire. Era iarnă, cel mai bun anotimp din India de nord. În primele săptămîni ni s-a permis să organizăm cursuri pentru voluntarii noştri, predînd pentru neştiutorii de carte limbile hindi şi urdu, precum şi alte cunoştinţe elementare. După-amiezile jucam volei [1].

Încetul cu încetul se înmulţeau restricţiile. Ni s-a interzis să mai ieşim din ţarcul nostru sau să vizităm acea parte a închisorii unde erau deţinuţi majoritatea voluntarilor noştri. Au încetat, bineînţeles, şi cursurile. Cam pe vremea aceea am fost eliberat din închisoare.

Am ieşit din închisoare la începutul lunii martie şi în aprilie, după şase-şapte săptămîni, am fost din nou întemniţat. Am constatat că situaţia se schimbase foarte mult. Tata fusese transferat la închisoarea din Naini-Tal şi curînd după aceea a fost introdus un nou regulament. Toţi deţinuţii care fuseseră cazaţi în marele atelier de ţesătorie, unde fusesem şi eu deţinut, au fost mutaţi în închisoarea interioară. Ei au fost cazaţi în barăci (compuse din cîte o încăpere mare). Fiecare baracă era de fapt o închisoare înăuntrul închisorii, şi orice contact între barăci era interzis. Vizite şi scri-

[1] În presă apăruse o dată o poveste ridicolă şi — deşi dezminţită — mai continuă să apară şi acum din cînd în cînd. Se spunea că Sir Harcourt Butler, pe atunci guvernator al Provinciilor unite, ar fi trimis tatălui meu şampanie în închisoare. Sir Harcourt nu i-a trimis absolut nimic tatălui meu în închisoare, şi nimeni nu i-a trimis şampanie sau vreo altă băutură alcoolică. În realitate tata renunţase la alcool în 1920, după ce Congresul hotărîse campania de non-colaborare, şi de atunci nu consuma nici o băutură alcoolică.

sori nu mai erau permise decît o dată pe lună. Hrana s-a înrăutăţit mult, dar ni se permitea să ne-o completăm şi din afara închisorii.

În baraca în care eram cazat se mai aflau vreo 50 de oameni. Eram foarte înghesuiţi ; între paturi era o distanţă de trei-patru picioare. Din fericire cunoşteam aproape pe toţi din baracă şi aveam mulţi prieteni printre ei. Totuşi prezenţa permanentă — ziua şi noaptea — a atîtor oameni devenea tot mai greu de suportat. Mereu aceiaşi oameni care se uitau la tine, mereu aceleaşi neplăceri şi supărări mărunte şi nici o posibilitate de a te izola în vreun colţişor liniştit. Făceam baie în public şi ne spălam rufele în public, alergam în jurul barăcii pentru a ne dezmorţi şi vorbeam şi discutam pînă ce nu mai eram în stare să ducem o conversaţie coerentă. Această viaţă avea toate aspectele plicticoase ale vieţii de familie — şi încă accentuate de o sută de ori — fără a avea în schimb farmecul ei şi compensaţiile pe care le oferă aceasta, totul petrecîndu-se printre oameni de cele mai diferite caractere şi gusturi. Nervii tuturor erau puşi la grea încercare şi adesea mi-era tare dor de singurătate. Mai tîrziu aveam să am destulă singurătate şi izolare în închisoare, cînd luni de zile nu vedeam pe nimeni, decît ocazional un funcţionar al penitenciarului. Şi atunci trăiam într-o stare de tensiune nervoasă, dar de astă dată îmi doream o societate agreabilă. Mă gîndeam atunci aproape cu regret la mulţimea de oameni din închisoarea din Laknau în 1922, deşi îmi dădeam foarte bine seama că, între aceste două feluri de existenţă, preferam singurătatea, cu condiţia să pot citi şi scrie.

Trebuie totuşi să spun că oamenii erau foarte de treabă şi plăcuţi şi că ne înţelegeam de minune. Cred însă că tot ne mai plictiseam din cînd în cînd unul pe altul şi doream să scăpăm de ceilalţi, să ne izolăm puţin. Singurul lucru ce-l puteam face era să ies din baracă şi să şed în curtea ce ne era rezervată. Era perioada musonului, şi cerul înnorat făcea adesea acest lucru posibil. Înfruntam arşiţa şi uneori chiar şi ploaia, căutînd să stau cît mai mult timp în afara barăcii.

Mă culcam pe pămînt şi contemplam cerul şi norii. Mai puternic ca oricînd simţeam nespusa frumuseţe a nuanţelor lor schimbătoare :

> Trec norii.
> Bolta cerului priveşte-o,
> Şi clipa de răgaz blagosloveşte-o.

Pentru noi însă răgazul nu era o fericire, ci mai curînd o povară, dar timpul pe care-l petreceam contemplînd aceşti nori musonici în veşnică mişcare era pentru mine plin de încîntare şi de linişte sufletească. Simţeam bucuria de a fi făcut aproape o descoperire şi aveam sentimentul de a fi evadat din temniţă. Nu ştiu de ce tocmai acest muson m-a impresionat atît de mult ; nici

în trecut, nici mai tîrziu nu am mai simţit ceva asemănător. Şi în munţi şi pe mare văzusem multe răsărituri şi apusuri de soare minunate, frumuseţea lor mă încîntase şi o clipă măreţia lor mă emoţionase. După ce le văzusem însă, le consideram aproape ca ceva de la sine înţeles şi nu mă ocupam prea mult de ele. Dar în închisoare nu vedeam răsărituri şi apusuri. Orizontul ne era ascuns şi abia spre prînz razele fierbinţi ale soarelui apăreau deasupra zidurilor care ne înconjurau. Totul era lipsit de culoare, iar ochii noştri oboseau şi-şi pierdeau din vioiciune, privind mereu aceeaşi searbădă privelişte : un zid murdar şi o baracă. Ochii noştri erau însetaţi de lumină, umbră şi culoare, iar încîntarea neaşteptată a norilor musonici care goneau vesel pe cer luînd forme fantastice şi jucînd în toate culorile, îmi tăia respiraţia şi eu îi urmăream aproape în extaz. Uneori norii se deschideau şi prin gaura formată vedeam minunatul fenomen musonic al unui albastru închis, de o profunzime uimitoare, ce părea a fi un crîmpei al infinitului.

Restricţiile la care eram supuşi se înmulţeau treptat, iar regimul devenea tot mai sever. Guvernul, care îşi dăduse seama de amploarea mişcării noastre, voia să ne facă să simţim din plin cît era de nemulţumit că am îndrăznit să-l sfidăm. Introducerea noului regulament sau modul în care era aplicat a provocat fricţiuni între direcţia închisorii şi deţinuţii politici. Timp de cîteva luni aproape toţi — şi erau atunci în acea închisoare cîteva sute de oameni — am renunţat în semn de protest la vorbitor. Direcţia bănuia probabil că printre noi sînt cîţiva instigatori, şi şapte deţinuţi am fost mutaţi într-o aripă îndepărtată a închisorii, complet izolată de barăcile principale. Printre cei izolaţi erau Puruşottam Das Tandon, Mahadev Desai, George Joseph, Balkrişna Şarma, Devadas Gandhi şi cu mine.

Am fost cazaţi într-un spaţiu mai mic cu condiţii de locuit mai proaste. În general, însă, eram mulţumit de această schimbare. Era mai puţină înghesuială şi puteam avea mai multă linişte şi singurătate. Aveam mai mult timp pentru citit şi pentru alte ocupaţii. Eram complet izolaţi de colegii noştri din restul închisorii, ca şi de lumea exterioară, căci deţinuţii politici nu mai aveau acum dreptul să primească ziare.

Nu primeam ziare, dar unele ştiri transpirau totuşi pînă la noi aşa cum se întîmplă totdeauna în închisoare. Vorbitorul şi corespondenţa, îngăduite odată pe lună, ne aduceau şi ele unele informaţii. Vedeam că mişcarea e în declin. Momentul magic trecuse şi se părea că abia într-un viitor îndepărtat ne mai puteam aştepta la succese. Congresul naţional se scindase în două fracţiuni : în adepţi şi adversari ai schimbărilor. Prima, condusă de Deşbandhu Das şi de tatăl meu, voia ca Congresul să participe la noile alegeri pentru consiliile centrale şi provinciale, şi să încerce a cuceri majoritatea în aceste organe legislative. Cea de-a doua fracţiune,

condusă de C. Rajagopalaceari, se opunea schimbării vechiului program de non-colaborare. Gandhiji era pe atunci în închisoare. Înaltele idealuri ale mişcării noastre, a căror forţă ne ducea înainte ca pe creasta valurilor, erau acum înăbuşite de meschinăriile şi intrigile luptei pentru putere. Ne-am dat seama cu cît e mai uşor să săvîrşeşti fapte mari şi îndrăzneţe în clipe de entuziasm şi exaltare decît să continui lupta zi de zi, cînd elanul a trecut. Veştile din afară ne deprimau şi, grefate pe starea de spirit specifică închisorii, ne otrăveau şi mai mult viaţa. Dar conştiinţa că ne păstrasem demnitatea şi respectul de sine şi că, neţinînd seama de consecinţe, ne-am comportat aşa cum se cuvine, ne dădea un sentiment de mulţumire sufletească. Viitorul era tulbure, dar, indiferent de cum ar evolua evenimentele, mulţi dintre noi eram, probabil, sortiţi să ne petrecem o mare parte a vieţii în închisoare. Cam în felul acesta discutam între noi, şi îmi amintesc în special de o convorbire cu George Joseph în urma căreia am ajuns la această concluzie. De atunci Joseph s-a îndepărtat mult de noi şi a devenit un critic înverşunat al acţiunilor noastre. Aş fi curios să ştiu dacă şi el îşi mai aminteşte de convorbirea pe care am avut-o într-o seară de toamnă în închisoarea districtuală din Laknau.

Ne-am supus ritmului monoton de viaţă, alternînd munca cu exerciţii fizice. Pentru a ne dezmorţi, făceam de cîteva ori în fugă ocolul micii noastre curţi sau înhămîndu-ne cîte doi scoteam cu o uriaşă găleată de piele apă din puţul curţii. În felul acesta udam mica noastră grădină de zarzavat. Cei mai mulţi dintre noi îşi petreceau o parte din zi torcînd. Lectura era însă principala mea ocupaţie în acele zile şi lungi seri de iarnă. Aproape de fiecare dată cînd venea directorul mă găsea citind. Se pare că această pasiune pentru citit îl cam enerva, şi odată făcuse chiar o observaţie în această privinţă adăugînd că în ceea ce-l priveşte el terminase cu cititul încă de la vîrsta de 12 ani! Fără îndoială că această abstinenţă îl ajutase pe bravul colonel englez să evite gînduri tulburătoare şi poate că mai tîrziu l-a ajutat să ajungă inspector general al penitenciarelor din Provinciile unite.

Lungile seri de iarnă şi seninul cer indian au trezit în noi interesul pentru stele şi cu ajutorul cîtorva hărţi am identificat multe din ele. În fiecare noapte aşteptam apariţia lor şi le salutam cu bucurie ca pe nişte vechi prieteni.

Aşa ne petreceam timpul şi încet, încet, zilele deveneau săptămîni, iar săptămînile luni. Ne obişnuisem cu existenţa noastră monotonă. Dar dincolo de zidurile închisorii adevărata povară apăsa pe umerii femeilor, a mamelor, a soţiilor şi a surorilor noastre. Lunga aşteptare le chinuia şi însăşi libertatea li se părea odioasă, fiindcă cei ce le erau dragi lîncezeau în dosul gratiilor.

Scurt timp după prima noastră arestare, din decembrie 1921, poliţia începu să facă dese vizite la Anand Bhavan — casa noastră din Allahabad. Venea să încaseze amenda la care fusesem condamnaţi tatăl meu şi cu mine. Tactica Congresului cerea să refuzăm plata amenzilor. De aceea poliţiştii veneau zilnic pentru a sechestra şi a ridica cîte o mobilă. Fetiţa mea Indira, pe atunci de 4 ani, era foarte indignată de jaful acesta care nu mai contenea. Ea protesta şi-şi exprima faţă de poliţişti profunda ei nemulţumire. Mă tem că aceste impresii din copilărie vor influenţa viitoarele ei păreri despre poliţie în general.

În închisoare s-au luat toate măsurile pentru a ne ţine izolaţi de condamnaţii de drept comun. De regulă existau închisori speciale pentru deţinuţii politici. O separare totală era însă imposibilă şi veneam adesea în contact cu cei de drept comun, ajungînd să cunoaştem — atît de la ei cît şi prin ceea ce observam singuri — adevărata stare de lucruri din închisorile de atunci. Pretutindeni domnea violenţa, corupţia şi venalitatea. Hrana era inimaginabil de proastă — am gustat-o de cîteva ori şi am găsit-o efectiv necomestibilă. Personalul era de obicei complet incapabil şi foarte prost plătit; avea însă posibilitatea să-şi completeze veniturile storcînd cu orice prilej imaginabil bani de la deţinuţi sau de la rudele acestora. Regulamentul penitenciarelor impunea directorului, subdirectorilor şi gardienilor atîtea obligaţii şi răspunderi, încît era cu neputinţă să fie îndeplinite conştiincios şi în bune condiţii. În general, politica dusă de administraţia penitenciarelor din Provinciile unite (şi, probabil, din celelalte provincii) nu avea nimic comun cu reeducarea sau îndreptarea deţinutului, sau cu dorinţa de a-l învăţa o meserie folositoare. Scopul muncii în închisoare era de a-l vlăgui pe deţinut[1]. Intenţia era de a-l intimida şi a-l constrînge la o supunere oarbă. El trebuia să ducă cu sine teama şi groaza de închisoare pentru ca în viitor să nu mai comită crime şi să evite o nouă încarcerare.

În ultimii ani au intervenit unele schimbări în bine. Hrana, îmbrăcămintea şi celelalte condiţii de trai s-au îmbunătăţit întru-

---

[1] Art. 987 — azi abrogat — din Regulamentul penitenciarelor din Provinciile unite prevedea: „Munca în închisoare nu trebuie considerată numai ca un mijloc de a-l ocupa pe deţinut, ci, în primul rînd, ca o pedeapsă; de asemenea nu trebuie dată prea multă importanţă productivităţii ei, principalul obiectiv fiind ca munca din închisoare să fie obositoare şi grea şi să inspire groază răufăcătorilor".

Este interesant să comparăm aceste prevederi cu următoarele articole din Codul penal al R.S.F.S.R.: „Art. 9: Măsurile de apărare socială nu urmăresc pricinuirea de suferinţe fizice sau înjosirea demnităţii omeneşti, neavînd de scop răzbunarea sau pedepsirea".

„Art. 26: Sentinţa, fiind o măsură de apărare, nu trebuie să conţină nici un element de chinuire şi nu trebuie să pricinuiască infractorului suferinţe inutile sau exagerate".

cîtva. Acest lucru se datorează în mare măsură agitaţiei făcute de deţinuţii politici după eliberarea lor din închisoare. Tot un rezultat al mişcării de non-colaborare a fost şi sporirea simţitoare a salariului gardienilor, gîndită ca un stimulent în plus pentru a-i face să rămînă credincioşi *sarkar-ului*. Se fac azi şi unele încercări timide pentru a-i învăţa carte pe tinerii deţinuţi. Însă oricît de binevenite ar fi aceste schimbări sînt totuşi numai de suprafaţă şi vechea mentalitate rămîne în fond aceeaşi.

Covîrşitoarea majoritate a deţinuţilor politici trebuia să se mulţumească cu regimul general stabilit pentru deţinuţii de drept comun. Ei nu se bucurau de nici un privilegiu sau regim special, dar fiind mai agresivi şi mai inteligenţi decît ceilalţi, nu puteau fi atît de uşor exploataţi şi nici nu li se putea stoarce bani. Din această cauză personalul închisorii, firește, nu-i simpatiza şi, cînd vreunul din ei încălca disciplina închisorii, el era aspru pedepsit. Pentru o astfel de încălcare a disciplinei, un tînăr de 15—16 ani — Azad pe nume — a fost condamnat la bătaie. A fost dezbrăcat şi legat de un stîlp. La fiecare lovitură care-i sfîşia trupul, el striga: „Mahatma Gandhi ki jai!". Repetă această lozincă la fiecare lovitură, pînă cînd şi-a pierdut cunoştinţa. Tînărul acesta a devenit mai tîrziu unul din conducătorii grupului terorist din India de nord.

CAPITOLUL AL PAISPREZECELEA

DIN NOU LIBER

MULTE îi lipsesc omului în închisoare, dar poate cel mai mult resimte lipsa glasului de femeie şi a rîsului de copil. Sunetele pe care le aude de obicei nu sînt din cele mai plăcute. Vocile sînt aspre şi ameninţătoare, iar vorbele grosolane şi pline de înjurături. Îmi amintesc că o dată am devenit conştient şi de o altă lipsă. Eram în închisoarea districtuală din Laknau şi mi-am dat seama că de 7 sau 8 luni nu mai auzisem un lătrat de cîine.

În ultima zi a lunii ianuarie 1923 toţi deţinuţii politici am fost eliberaţi din închisoarea Laknau. Pe atunci erau acolo, probabil, 100—200 de deţinuţi de „categorie specială". Toţi care în decembrie 1921 sau la începutul lui 1922 fuseseră condamnaţi la un an închisoare sau la mai puţin îşi ispăşiseră pedeapsa. Au rămas doar cei cu condamnări mai lungi sau cei închişi pentru a doua oară. Această eliberare neaşteptată ne-a luat prin surprindere, deoarece nimic nu prevestea o amnistie. Consiliul legislativ provincial adoptase o rezoluţie în favoarea unei amnistii politice, dar autorităţile executive ţin rareori seama de astfel de revendicări. Din întîmplare însă guvernul socoti momentul favorabil. Congresul naţional nu întreprindea nici un fel de acţiune împotriva guvernului, iar membrii Congresului erau absorbiţi de disensiuni interne. În închisoare nu mai rămăseseră decît puţini militanţi de seamă ai Congresului, şi de aceea guvernul se hotărî să facă acest gest.

Cînd ieşi pe porţile închisorii ai întotdeauna un sentiment de uşurare şi de emoţie plină de bucurie. Aerul curat, spaţiile deschise, străzile animate şi întîlnirea cu vechii prieteni — toate acestea te tulbură şi te ameţesc. Prima reacţie la contactul cu lumea exterioară are aproape o nuanţă de isterie. Eram cu toţii cuprinşi de o veselie exuberantă, dar acest sentiment n-a ţinut mult, căci treburile Congresului se aflau într-o stare destul de deprimantă. Intrigile înlocuiseră idealurile, iar diferite clici încercau să acapareze conducerea Congresului, folosindu-se de procedeele obişnuite care au făcut din „politică" un cuvînt odios pentru orice om scrupulos.

În ce mă priveşte, eram categoric împotriva intrării în consiliile legislative, căci, după părerea mea, rezultatul ar fi fost, inevitabil, o tactică de compromis şi o continuă îngustare a obiectivului nostru. Totuşi nu exista efectiv nici un alt program politic în ţară. Adver-

sarii schimbării politicii noastre puneau accentul pe un „program constructiv", care în fond era un program de reforme sociale, meritul său principal fiind de a pune pe activiştii noştri în contact cu masele. Dar aceasta nu-i putea satisface pe cei care credeau în necesitatea activităţii politice şi era clar că după un val de acţiuni directe lipsite de succes trebuia să urmeze o perioadă de activitate parlamentară. Liderii noii mişcări, Deşbandhu Das şi tatăl meu, concepeau însă şi această activitate ca o activitate de obstrucţie şi de nesupunere, şi nu ca o colaborare constructivă.

C. R. Das fusese întotdeauna pentru participarea la lucrările organelor legislative, urmărind prin aceasta să se ducă lupta naţională şi în cadrul lor. Tatăl meu era mai mult sau mai puţin de aceeaşi părere, şi cînd consimţise, în 1920, la boicotarea consiliilor legislative, el renunţase în parte la propriul său punct de vedere în favoarea celui al lui Gandhiji. El voia să participe din plin la luptă, iar pe atunci nu o putea face decît acceptînd întru totul formula lui Gandhi. Mulţi reprezentanţi ai tinerei generaţii erau atraşi de tactica sinnfeinerilor, care, după ce au cucerit mandatele parlamentare, au refuzat să-şi ocupe locurile în Camera comunelor. Îmi amintesc că am încercat, în vara 1920, să-l conving pe Gandhiji să adopte această variantă a boicotului, dar în asemenea probleme el era neînduplecat. Muhammed Ali era pe atunci în Europa ca membru al unei delegaţii califatiste. La înapoiere, şi-a exprimat şi el regretul faţă de metoda de boicot adoptată; ar fi preferat calea sinnfeinerilor. Dar ceea ce gîndeau ceilalţi în această chestiune nu avea nici o importanţă, căci pînă la urmă tot părerea lui Gandhiji era hotărîtoare. El era iniţiatorul mişcării şi de aceea toată lumea recunoştea că trebuie să i se dea deplină libertate în problemele de detaliu. Principala sa obiecţie împotriva metodei sinnfeinerilor (abstracţie făcînd de faptul că ea implica violenţa) era că masele nu o vor înţelege tot atît de uşor cum ar înţelege chemarea directă de a boicota secţiile de vot şi alegerile. A te lăsa ales şi a refuza după aceea ocuparea locurilor în consiliile legislative ar crea confuzie în mintea maselor. În plus, odată aleşi, oamenii noştri vor fi atraşi de consiliile legislative şi va fi greu să-i opreşti să-şi ocupe locurile. Mişcarea noastră nu era destul de disciplinată şi de puternică pentru a-i putea împiedica mult timp să intre în consiliile legislative, iar rezultatul ar fi fost tendinţa demoralizatoare de a uza de toate căile directe şi indirecte, pentru a profita de protecţia acordată de autorităţi consiliilor legislative.

Erau argumente serioase de justeţea cărora ne-am putut într-adevăr convinge în 1924—1926, cînd partidul svarajist a intrat în consiliile legislative. Şi totuşi nu poţi să nu te întrebi ce s-ar fi întîmplat dacă în 1920 Congresul s-ar fi hotărît să cucerească organele legislative. Nu încape îndoială că, sprijinit de comitetul

califatist, ar fi cucerit aproape toate locurile elective din consiliile provinciale şi din Adunarea legislativă centrală. Astăzi (august 1934) se discută din nou ca Congresul să propună candidaţi pentru Adunarea legislativă ; şi a fost chiar creat un comitet parlamentar special al Congresului. Dar din 1920 încoace s-au întîmplat multe lucruri care au adîncit fisura în structura noastră socială şi politică şi, oricît de important ar fi succesul Congresului în apropiatele alegeri, el nu va putea fi atît de mare cum ar fi putut fi în 1920.

După eliberarea mea din închisoare, am încercat, împreună cu alţi cîţiva, să realizăm o înţelegere între grupările rivale. N-am avut însă succes, iar mie mi-era lehamite de lupta dintre partizanii şi adversarii schimbării programului politic. Ca secretar al comitetului provincial al Congresului naţional din Provinciile unite m-am consacrat muncii organizatorice. După zguduirea din anul precedent, erau foarte multe de făcut. Lucram mult, dar fără a avea un scop precis. Mintea nu-mi era preocupată. Dar curînd mi s-a deschis un nou cîmp de activitate. Cîteva săptămîni după eliberare am fost numit preşedinte al Consiliului municipal din Allahabad. Alegerea mea a fost atît de neaşteptată, încît cu patruzeci şi cinci de minute înainte nimeni nu-mi pronunţase încă numele şi poate nici nu se gîndise măcar la mine în legătură cu această alegere. În ultimul moment însă partizanii Congresului şi-au dat seama că sînt singurul din grupul lor care poate fi sigur de succes.

În anul acela s-a întîmplat ca în toată ţara fruntaşii Congresului să devină preşedinţi de municipalităţi. C. R. Das a devenit primar general în Calcuta, Vithalbhai Patel — preşedinte al Consiliului municipal din Bombay, iar Sardar Vallabhbai Patel — al celui din Ahmadabad. Majoritatea marilor municipii din Provinciile unite erau conduse de membri ai Congresului.

Activitatea consiliilor municipale cu toate variatele ei aspecte a început să mă intereseze şi i-am consacrat tot mai mult din timpul meu. Unele probleme mă fascinau. Am început să le studiez şi să concep planuri ambiţioase de reforme municipale. Mai tîrziu aveam să mă conving că felul cum sînt azi organizate municipalităţile din India nu prea deschide perspective pentru acţiuni îndrăzneţe sau reforme grandioase. Aveam totuşi posibilitatea să muncesc pentru epurarea şi perfecţionarea aparatului şi am lucrat mult în această direcţie. Tot atunci am început să fiu mai ocupat în cadrul Congresului, deoarece, în afara funcţiei mele de secretar al comitetului provincial, am mai fost numit şi secretar al Comitetului executiv al Congresului naţional. Aceste diferite ocupaţii mă obligau adesea să lucrez cîte 15 ore în şir, astfel că la sfîrşitul zilei eram complet epuizat.

Prima scrisoare pe care am găsit-o acasă după ce m-am întors din închisoare era de la Sir Grimwood Mears, pe atunci președinte al Înaltei Curți de justiție din Allahabad. Scrisoarea fusese scrisă înainte de eliberarea mea, dar autorul ei știa, desigur, că voi fi eliberat. Am rămas oarecum surprins de tonul cordial și de invitația de a-l vizita cît mai des. Ne cunoșteam foarte puțin. Venise la Allahabad în 1919, cînd începusem să renunț la practicarea avocaturii. Cred că pledasem o singură dată în fața sa, în ultimul proces pe care-l susținusem la Înalta Curte. Din cine știe ce motive a început să mă simpatizeze aproape fără a mă cunoaște. După cum mi-a spus-o mai tîrziu, avea impresia că voi ajunge departe și voia să mă influențeze în bine, făcîndu-mă să înțeleg punctul de vedere englez. Metoda lui era foarte subtilă. Era de părere — și această părere este și azi împărtășită de mulți englezi — că în general militantul politic „extremist" din India a devenit antienglez fiindcă englezii se purtaseră urît cu el în societate. De aici au luat naștere resentimentele, amărăciunea și extremismul. Circulă povestea — repetată de persoane serioase — că tatălui meu i s-ar fi refuzat admiterea într-un club englez, din care cauză a devenit antienglez și extremist. Povestea este lipsită de orice temei și este o denaturare a unui incident de cu totul altă natură [1]. Pentru mulți englezi însă asemenea cazuri, adevărate sau nu, constituie totuși o explicație simplă și suficientă a originii mișcării naționaliste. În realitate nici tatăl meu, nici eu nu aveam motive speciale pentru resentimente de acest gen. Față de fiecare din noi englezii au fost în general foarte politicoși și ne împăcăm bine cu ei, deși, ca toți indienii, simțeam, desigur, asuprirea noastră rasială și ea ne revolta profund. Trebuie să recunosc că și azi mă împac foarte bine cu englezii, cu condiția să nu fie funcționari și să nu aibă intenția de a mă tutela, dar și în acest caz relațiile noastre nu sînt lipsite de umor. Am, probabil, mai multe elemente comune cu englezii decît au liberalii sau alți oameni din India, care colaborează cu ei pe tărîm politic.

Intenția lui Sir Grimwood era de a înlătura această cauză inițială de animozitate prin raporturi amicale și printr-o atitudine sinceră și politicoasă. M-am întîlnit cu el de cîteva ori. Sub pretextul că nu e de acord cu un impozit municipal oarecare, venea la mine și discuta cu totul alte probleme. Odată i-a atacat pe liberalii indieni, calificîndu-i oportuniști timizi și fără voință, lipsiți de caracter și de fermitate. A folosit expresii tari și disprețuitoare. „Credeți că avem cîtuși de puțină considerație pentru ei?" — spunea el. Nu înțelegeam de ce-mi vorbește în felul acesta; credea, probabil, că asemenea cuvinte puteau să-mi facă plăcere.

[1] Pentru o relatare mai amănunțită a acestui incident, vezi observația la capitolul XXXVIII.

Apoi a început să discute despre noile consilii legislative şi despre noii miniştri, arătînd marile posibilităţi pe care le au aceştia de a-şi servi ţara. O problemă de importanţă vitală pentru ţară era aceea a învăţămîntului. Un ministru al învăţămîntului căruia i s-ar da mînă liberă de acţiune nu ar avea el oare o ocazie minunată de a plămădi soarta a milioane de oameni, o posibilitate care se iveşte o singură dată în viaţă ? Să presupunem, continuă el, că în această provincie conducerea învăţămîntului ar fi încredinţată unui om ca dv. — inteligent, cu caracter, cu idealuri şi cu energia necesară pentru a le traduce în viaţă. N-ar putea un asemenea om face minuni ? Referindu-se la o recentă întrevedere pe care o avusese cu guvernatorul, el m-a asigurat că mi s-ar da libertate deplină pentru a-mi elabora propriul meu program politic. Apoi, dîndu-şi probabil seama că a mers prea departe, mi-a spus că nu poate, firește, lua vreun angajament oficial în numele cuiva şi că totul nu este decît o sugestie personală a sa.

M-a amuzat procedeul diplomatic şi calea ocolită pe care o folosise Sir Grimwood pentru a-şi face propunerea. Pentru mine ideea de a mă lega de guvern şi a deveni ministru era de neconceput ; mai mult încă — mi-era odioasă. Dar şi atunci — ca şi mai tîrziu — mi-am dorit adesea să capăt posibilitatea de a avea o activitate serioasă, pozitivă, creatoare. Nu s-ar putea spune că distrugerea, agitaţia şi non-colaborarea ar fi activităţi normale ale oamenilor. Dar aşa e soarta noastră : pentru a dobîndi posibilitatea de a desfăşura o operă de construcţie în propria noastră ţară, trebuie să trecem prin pustiul conflictelor şi al distrugerilor. Şi s-ar putea ca cei mai mulţi dintre noi să-şi irosească energia şi viaţa pentru a înfrînge aceste nisipuri mişcătoare, iar opera de construcţie să fie făcută de copiii noştri sau de copiii copiilor noştri.

Pe vremea aceea portofoliile ministeriale nu erau la preţ, cel puţin în Provinciile unite. Cei doi miniştri liberali care fuseseră în funcţiune în tot decursul perioadei de non-colaborare demisionaseră. Cît timp mişcarea organizată de Congresul naţional ameninţase ordinea existentă, guvernul încercase să folosească pe miniştrii liberali în lupta împotriva Congresului. Ei se bucurau atunci de respect, iar autorităţile executive le dădeau toate onorurile, căci în acele vremuri de neliniște exista interesul de a-i menţine ca partizani ai guvernului. Liberalii îşi închipuiau, probabil, că respectul şi onorurile li se cuvin de drept şi nu-şi dădeau seama că totul nu era decît reacţia guvernului la puternica ofensivă a Congresului. Cînd ofensiva a fost respinsă, valoarea miniştrilor liberali a scăzut simţitor pentru guvern şi, ca prin farmec, au dispărut şi respectul şi onorurile. Miniştrii era indignaţi, dar nu le-a folosit la nimic, şi în curînd au fost siliţi să demisioneze. A început atunci căutarea de noi miniştri, pentru moment însă fără prea

mult succes. Cei cîțiva liberali din Consiliul legislativ se mențineau în rezervă din spirit de solidaritate cu colegii lor care fuseseră izgoniți într-un mod atît de puțin ceremonios. Printre ceilalți, în majoritate zamindari, erau foarte puțini oameni de oarecare cultură. Deoarece Congresul boicotase consiliile legislative, se adunase acolo o lume foarte pestriță.

Se povestește cazul unei persoane căreia i se oferise — atunci sau mai tîrziu — un portofoliu ministerial în Provinciile unite. Se spune că, la această propunere, persoana în chestiune ar fi răspuns că nu este atît de încrezut încît să se considere un om excepțional de deștept, dar că se socotește totuși relativ inteligent, poate chiar ceva peste medie, și nădăjduiește că și alții au aceeași părere despre el. Dorește oare guvernul ca el să accepte un portofoliu ministerial și să recunoască astfel în fața întregii lumi că e complet idiot ?

Acest protest avea o oarecare justificare. Miniștrii liberali aveau un orizont îngust și erau cu desăvîrșire lipsiți de perspectivă în problemele politice și sociale, ceea ce era un rezultat al sterilității doctrinei liberale. Aveau însă abilitatea profesionistului și-și îndeplineau conștiincios munca lor de zi cu zi. Cîțiva din cei care le-au luat locul proveneau din rîndurile zamindarilor. Cultura lor — chiar formal privită — era foarte limitată. Cred că puteau fi considerați știutori de carte, dar nu mai mult. S-ar putea aproape presupune că guvernatorul a ales intenționat pe acești gentlemeni și i-a pus în posturi înalte pentru a demonstra totala incapacitate a indienilor. Despre ei s-ar putea spune cu drept cuvînt :

> Te-nalță Soarta, lumii vrînd s-arate
> Că ea pe toate să le facă poate [1].

Dar culți sau nu, acești miniștri dispuneau de voturile zamindarilor și puteau organiza recepții fastuoase pentru înalții funcționari. Ce întrebuințare mai demnă s-ar fi putut oare da banilor obținuți de la arendașii lor înflămînziți ?

[1] Richard Garnett.

CAPITOLUL AL CINCISPREZECELEA

ÎNDOIELI ŞI CONFLICTE

MĂ ocupam de o sumedenie de treburi, încercînd să mă sustrag în felul acesta problemelor care mă frămîntau. Dar nu puteam să scap de ele ; nu puteam înlătura întrebările pe care mi le puneam mereu şi cărora nu le puteam da un răspuns satisfăcător. Într-o anumită măsură munca era în vremea aceea pentru mine o încercare de a fugi de mine însumi şi nu mai reprezenta ca în 1920—1921 expresia sinceră a *eului* meu. Ieşisem din carapacea care mă apărase pînă atunci şi-mi aruncam privirile asupra Indiei şi lumii înconjurătoare. Am constatat multe schimbări pe care înainte nu le observasem, am descoperit noi idei, noi conflicte şi, în loc de lumină, vedeam un haos tot mai mare. Mi-am păstrat încrederea în Gandhiji ca conducător, dar am început să privesc mai critic unele părţi ale programului său. De altfel, el era în închisoare, departe de noi, şi nu puteam să-i cer sfatul. Nu mă atrăgea nici una din cele două fracţiuni care existau pe atunci în sînul Congresului naţional — nici partizanii participării la organele legislative, nici adversarii modificării programului politic. Cei dintîi alunecau vădit pe panta reformismului şi a constituţionalismului, ceea ce, după părerea mea, nu putea să-i ducă decît la un impas. Adversarii modificării erau consideraţi adepţi înflăcăraţi ai lui Mahatma, dar ca cei mai mulţi discipoli ai oamenilor mari preţuiau mai mult litera doctrinei decît spiritul ei. Nu era nimic dinamic într-înşii, iar cei mai mulţi erau în practică nişte reformatori sociali inofensivi şi evlavioşi. Aveau totuşi o calitate. Menţineau legătura cu masele ţărăneşti, pe cînd svarajiştii din consiliile legislative nu se preocupau decît de tactica parlamentară.

Curînd după eliberarea mea din închisoare, Deşbandhu Das încercă să mă convertească la svarajism. Nu m-am lăsat convins de pledoaria sa, deşi nu mi-era de loc clar ce trebuia să fac. Tatăl meu — pe atunci înfocat adept al partidului svarajist — n-a încercat niciodată să exercite o presiune asupra mea sau să mă influenţeze în această privinţă. E ciudat şi surprinzător, dar foarte caracteristic pentru dînsul. Era evident că s-ar fi bucurat dacă m-aş fi alăturat luptei lui, dar din consideraţie pentru mine îmi lăsa libertate deplină în această problemă.

În vremea aceea s-a legat o strînsă prietenie între tatăl meu şi C. R. Das. Era mult mai mult decît o camaraderie politică. În relaţiile lor era multă căldură şi intimitate, ceea ce mă uimea întrucîtva, căci rareori se leagă prietenii intime la o vîrstă înaintată. Tata avea o mulţime de cunoscuţi cu care glumea şi rîdea, dar prietenia şi-o dăruia cu zgîrcenie, şi în ultimii ani devenise mai degrabă cinic. Şi totuşi aveai impresia că între el şi Deşbandhu căzuseră barierele şi că ei ţineau din toată inima unul la altul. Tatăl meu era cu nouă ani mai în vîrstă şi din punct de vedere fizic, probabil, mai puternic şi mai sănătos. Deşi aveau aceeaşi educaţie juridică şi aceleaşi succese la bară, ei erau în multe privinţe oameni diferiţi. Deşi jurist de profesie, Das era poet şi avea temperamentul emotiv al poetului. Ştiu că a scris versuri frumoase în limba bengali. Era un bun orator şi avea o fire religioasă. Tatăl meu era mai practic şi mai prozaic ; era un excelent organizator şi foarte puţin religios. Fusese întotdeauna o fire de luptător, gata oricînd să dea şi să primească lovituri puternice. Nu putea suporta oamenii pe care îi considera proşti, sau în orice caz îi suporta cu neplăcere şi nu admitea nici o opoziţie. I se părea că e o provocare, care trebuia imediat măturată din cale. Oricît de diferiţi ar fi fost în anumite privinţe, tata şi Deşbandhu se înţelegeau totuşi de minune şi reprezentau o combinaţie admirabilă şi reuşită pentru conducerea partidului, fiecare dintre ei compensînd într-o anumită măsură deficienţele celuilalt. Între ei domnea o încredere absolută, mergînd atît de departe, încît fiecare autorizase pe celălalt să facă uz de numele său pentru orice declaraţie, chiar fără înştiinţare sau consultare prealabilă.

Acest factor de ordin personal a contribuit mult la consolidarea partidului svarajist şi la influenţa şi prestigiul pe care-l căpătase în ţară. Încă din primele zile apăruseră în acest partid tendinţe scizioniste, căci în rîndurile lui au pătruns mulţi carierişti şi oportunişti, atraşi de posibilităţile de parvenire oferite de consiliile legislative. Existau şi unii moderaţi sinceri, care înclinau spre o colaborare mai strînsă cu guvernul. Cînd aceste tendinţe au ieşit după alegeri la iveală, conducerea partidului le-a înfierat. Tatăl meu a declarat că nu va ezita „să taie crăcile uscate" ale partidului, şi a procedat într-adevăr în conformitate cu această declaraţie.

Începînd din 1923, viaţa de familie mi-a procurat multă bucurie şi fericire, deşi nu-i consacram decît puţin timp. Eram fericit printre ai mei şi în clipele grele familia îmi era consolare şi refugiu. Cu un sentiment de ruşine îmi dădeam seama cît de puţin merit aveam în această privinţă şi cît de mult datoram soţiei mele pentru admirabila ei comportare din 1920 încoace. Deşi mîndră şi sensibilă, ea nu-mi suporta numai capriciile, dar găseam la dînsa îmbărbătare şi destindere, ori de cîte ori aveam mai multă nevoie de ele.

Începînd din 1920, felul nostru de trai se schimbase întrucîtva : devenise mult mai simplu şi aveam mult mai puţini servitori. Dar şi

în aceste condiţii dispuneam de confortul strict necesar. Parte pentru a scăpa de obiecte inutile, parte pentru a ne procura banii necesari cheltuielilor curente, vîndusem multe lucruri — cai, trăsuri şi obiecte din casă, care nu mai cadrau cu noul nostru fel de viaţă. Parte din mobilă fusese sechestrată şi vîndută de poliţie. Rămasă cu mobilă prea puţină, casa noastră îşi pierduse aspectul frumos şi îngrijit, iar grădina — din lipsă de grădinari — ajunsese în paragină. Timp de aproape trei ani s-a dat foarte puţină atenţie casei şi grădinii. Obişnuit să cheltuiască mult, tatălui meu nu-i plăcea să facă prea multe economii. De aceea se hotărî ca în timpul său liber să exercite profesiunea de avocat consultant şi în felul acesta să cîştige ceva bani. Timp liber avea foarte puţin, dar totuşi reuşea să cîştige destul de bine.

Mi-era penibil şi oarecum neplăcut să depind materialiceşte de tata. De cînd renunţasem la avocatură, nu mai aveam de fapt nici un venit propriu, cu excepţia unor neînsemnate dividende din acţiuni. Soţia mea şi cu mine nu cheltuiam mult. Eram chiar surprins cît de puţin cheltuiam. Era una din descoperirile făcute de mine în 1921, care mă bucurase foarte mult. Pentru îmbrăcăminte khadi şi călătorii în vagoane de clasa a treia nu e nevoie de mulţi bani. Locuind cu tata, nu-mi dădusem bine seama că mai există nenumărate alte cheltuieli casnice, care împreună totalizau o cifră însemnată. Nu mă obsedase însă niciodată teama de a rămîne fără bani ; cred că la nevoie aş putea cîştiga suficient, iar noi ne mulţumim cu relativ puţin.

Nu eram o povară prea grea pentru tata, şi cea mai vagă aluzie de acest fel l-ar fi îndurerat foarte mult. Situaţia în care mă aflam mi-era totuşi neplăcută, şi timp de trei ani consecutivi problema m-a preocupat, fără a o putea soluţiona. Mi-aş fi putut găsi fără prea mare dificultate o muncă bine retribuită, dar aceasta ar fi însemnat să renunţ la activitatea politică sau, cel puţin, să o reduc. Pînă atunci îmi consacrasem tot timpul activităţii în Congres şi în Consiliul municipal. Nu voiam să renunţ la această muncă de dragul cîştigului. De aceea am respins propunerile, foarte avantajoase, din punct de vedere material, pe care mi le făcuseră unele mari firme industriale. Acestea erau dispuse să mă plătească foarte bine, probabil nu atît pentru cunoştinţele mele, cît pentru posibilitatea de a se folosi de numele meu. Ideea de a mă lega în felul acesta de marea industrie îmi displăcea. De asemenea nu se putea pune problema de a relua meseria de avocat. Antipatia mea pentru această profesiune crescuse şi continua să crească.

La sesiunea Congresului din 1924 se făcuse propunerea ca secretarii generali să fie retribuiţi. Din întîmplare eram pe atunci unul din secretari şi am salutat această propunere. Mi se părea nedrept să se pretindă cuiva să-şi consacre tot timpul acestei activităţi fără a i se plăti măcar o sumă minimă, necesară pentru exis-

tenţă. Altfel ar fi trebuit aleşi oameni care dispun de mijloace proprii, iar asemenea domni fără ocupaţii nu sînt întotdeauna recomandabili din punct de vedere politic şi nu li se poate încredinţa răspunderea acestei activităţi. Congresul n-ar fi plătit cine ştie ce, cotizaţiile fiind destul de reduse. În India există însă o prejudecată ciudată şi complet neîntemeiată că nu trebuie să primeşti salariul din fonduri obşteşti (cu excepţia salariilor primite de la stat), iar tatăl meu se opunea categoric ca eu să accept propunerea. Celălalt secretar, care avea şi el mare nevoie de bani, considera de asemenea că este sub demnitatea sa de a primi ceva de la Congres. Şi în felul acesta, eu — care nu-mi făceam din această chestiune o problemă de demnitate şi eram gata să accept un salariu — am fost nevoit să renunţ.

O singură dată am discutat cu tata această chestiune şi i-am arătat cît de mult îmi displăcea ideea de a fi dependent din punct de vedere material. I-am vorbit pe ocolite şi cît am putut de delicat, căutînd să nu-l jignesc. Mi-a explicat că ar fi absurd din partea mea să-mi irosesc tot timpul sau o mare parte din timp pentru a cîştiga o sumă neînsemnată, în loc să depun o activitate obştească. Lui îi era mult mai uşor să cîştige în cîteva zile întreaga sumă de care soţia şi cu mine aveam nevoie un an întreg. Argumentul era serios, dar nu m-a convins. Am continuat totuşi să procedez în concordanţă cu el.

Cu asemenea probleme familiare şi griji materiale s-a scurs timpul de la începutul lui 1923 şi pînă la sfîrşitul anului 1925. Între timp situaţia politică se schimbase ; aproape împotriva voinţei mele am fost atras în diferite combinaţii şi am acceptat un post de răspundere în organul conducător al Congresului. În 1923 se crease o situaţie curioasă. C. R. Das fusese — la Gaia — preşedintele sesiunii precedente a Congresului şi ca atare era din oficiu preşedinte al Comitetului executiv al Congresului naţional pe anul 1923. Majoritatea comitetului era însă împotriva lui şi a politicii svarajiste — deşi această majoritate era neînsemnată, ambele grupări dispunînd de forţe aproximativ egale. Criza s-a produs la începutul verii 1923 la şedinţa din Bombay a Comitetului executiv. Das a demisionat din postul de preşedinte, iar un mic grup de centru a format noul comitet de lucru. Acest grup de centru nu avea nici un sprijin în Comitetul executiv şi nu putea exista decît prin bunăvoinţa uneia din cele două fracţiuni principale. În alianţă cu una din ele putea pune în minoritate cealaltă fracţiune. Dr. Ansari a devenit noul preşedinte, iar eu unul din secretari.

Curînd ne-am lovit din ambele părţi de dificultăţi. Gujarat, care era citadela adversarilor schimbării politicii Congresului, a refuzat să aducă la îndeplinire unele directive date de centru. La sfîrşitul aceleiaşi veri s-a convocat o nouă şedinţă a Comitetului executiv, de astă dată la Nagpur, unde se continua mişcarea satiagraha în pro-

blema drapelului naţional. Aici s-a încheiat scurta şi puţin glorioasa carieră a Comitetului nostru de lucru, format din nenorocosul grup de centru. El a trebuit să demisioneze, deoarece nu reprezenta pe nimeni şi încercase să domine pe cei care deţineau efectiv puterea în organizaţiile Congresului. Demisia a fost provocată de eşecul unei tentative de a sancţiona organizaţia din Gujarat pentru indisciplină. Mi-aduc aminte cu cîtă bucurie mi-am prezentat demisia şi ce sentiment de uşurare am avut. Chiar şi această scurtă participare la manevrele politice de partid fusese insuportabilă, şi eram pur şi simplu indignat de intrigile la care sînt capabili să recurgă unii fruntaşi ai Congresului.

La această adunare C. R. Das m-a acuzat de „impasibilitate". Avea, probabil, dreptate ; totul depinde de etalonul de comparaţie. În comparaţie cu mulţi prieteni şi colegi ai mei, sînt un om impasibil. Şi totuşi mi-a fost întotdeauna teamă să nu fiu copleşit de sentimente, de emoţie sau de mînie. Ani de zile m-am străduit să devin „impasibil" şi mă tem că în această privinţă succesul pe care l-am obţinut nu e decît foarte relativ.

CAPITOLUL AL ŞAISPREZECELEA

INCIDENTUL DIN NABHA

ÎNTRE svarajişti şi adversarii schimbării politicii Congresului a continuat lupta pentru preponderenţă, primii cucerind tot mai mult teren. Un nou jalon, care a marcat o nouă întărire a poziţiilor svarajiştilor, a fost sesiunea extraordinară a Congresului ţinută la Delhi în toamna anului 1923. Curînd după terminarea sesiunii am avut o ciudată şi neaşteptată aventură.

În Penjab s-au produs în repetate rînduri conflicte între sikhi — în special *akali* — şi guvern. Printre sikhi apăruse o mişcare de înnoire religioasă care îşi propunea să purifice gurdvarele, izgonind pe mahanţii [1] corupţi, şi să ia în stăpînire lăcaşurile de rugăciune şi bunurile ce le aparţineau. Guvernul a intervenit, şi imediat a izbucnit conflictul. Această mişcare era, în parte, efectul trezirii generale provocate de campania de non-colaborare, iar metodele folosite de akali erau copiate după mişcarea non-violentă satiagraha. S-au produs multe incidente, dar cel mai important a fost vestita luptă de la Guru-ka Bag [2], unde zeci de sikhi, din care mulţi foşti soldaţi, s-au lăsat bătuţi de poliţie fără să riposteze şi fără să înceteze a-şi îndeplini misiunea. India a fost profund impresionată de această uluitoare manifestare de tenacitate şi curaj. Guvernul declară comitetul mişcării ca ilegal, iar lupta a mai continuat timp de cîţiva ani şi se termină cu victoria sikhilor. Congresul naţional simpatiza, bineînţeles, cu sikhii, şi un timp oarecare exista chiar un împuternicit special la Amritsar, pentru a menţine o legătură strînsă cu mişcarea akalilor.

Incidentul pe care vreau să-l povestesc avea foarte puţin de-a face cu mişcarea generală a sikhilor, deşi nu încape îndoială că s-a produs din cauza acestor agitaţii. Între cîrmuitorii a două state sikhe din Penjab — Patiala şi Nabha — exista o violentă ceartă personală, care, în cele din urmă, a dus la destituirea maharajahului din Nabha de către guvernul englez din India, iar la conducerea statului Nabha a fost numit un administrator englez. Desti-

---

[1] Gurdvara — templu; mahant — preotul principal al templului. — *Nota Trad.*

[2] Guru-ka Bag (grădina predicatorilor din Guru) — unul din principalele locuri sfinte ale sikhilor. — *Nota Trad.*

tuirea a stîrnit nemulţumirea sikhilor, iar nemulţumirea s-a transformat în tulburări atît în Nabha cît şi dincolo de hotarele ei. În toiul tulburărilor, noul administrator oprise o ceremonie religioasă care se desfăşura în tîrguşorul Jaito din Nabha. În semn de protest şi totodată cu scopul făţiş declarat de a continua ceremonia întreruptă, sikhii au început să trimită la Jaito *jatha* (grupuri de oameni). Poliţia oprea aceste jatha, bătea oamenii, îi aresta şi, aşa cum făcea de obicei, îi ducea undeva într-un loc pierdut din junglă, lăsîndu-i acolo. Citeam din timp în timp ştiri despre aceste bătăi, şi cînd am aflat, la Delhi, îndată după terminarea sesiunii extraordinare a Congresului, că o nouă jatha fusese trimisă şi că sînt invitat să plec acolo pentru a vedea ce se petrece, am primit bucuros invitaţia. Însemna să-mi pierd doar o zi, căci Jaito e situat în apropiere de Delhi. M-au însoţit doi colegi de-ai mei care luaseră parte la sesiunea Congresului — A. T. Ghidvani şi K. Santanum din Madras. Jatha mergea cea mai mare parte din drum pe jos. Convenisem ca noi să călătorim pînă la gara cea mai apropiată, şi de acolo să încercăm să ajungem pe şosea pînă la graniţa statului Nabha în apropiere de Jaito, astfel încît să sosim acolo o dată cu jatha. Am ajuns la timp, într-o căruţă ţărănească, şi am mers la oarecare distanţă în urma jathei. La sosirea la Jaito, jatha a fost oprită de poliţie, iar mie mi s-a înmînat un ordin semnat de administratorul englez prin care mi se ordona să nu calc pe teritoriul statului Nabha, iar dacă o făcusem să-l părăsesc imediat. Un ordin asemănător au primit şi Ghidvani şi Santanum, dar fără a se fi specificat numele lor, pe care autorităţile locale nu le cunoşteau. Colegii mei şi cu mine am declarat ofiţerului de poliţie că ne aflăm aici nu în calitate de participanţi la jatha, ci ca spectatori şi că nu intenţionăm să încălcăm vreo lege a statului Nabha. Pe de altă parte, întrucît ne şi aflam pe teritoriul statului Nabha, interdicţia de a intra îşi pierde sensul, iar noi, evident, nu putem să ne evaporăm aşa dintr-o dată. Primul tren din Jaito va pleca probabil abia peste cîteva ore, şi pînă atunci intenţionăm să rămînem pe loc. Am fost imediat arestaţi şi închişi. După arestarea noastră s-a procedat cu jatha în modul obişnuit.

Am stat închişi pînă seara, iar apoi am fost duşi la gară. Santanum şi cu mine eram încătuşaţi unul de altul, mîna lui stîngă de mîna mea dreaptă, iar lanţul cătuşelor îl ţinea un poliţist care mergea înaintea noastră. Procesiunea o încheia Ghidvani, şi el în cătuşe şi lanţuri. Alaiul nostru pe străzile oraşului Jaito mi-a evocat involuntar imaginea unui cîine dus de zgardă. La început eram destul de enervaţi, dar ne-am dat seama de ridicolul situaţiei şi în general experienţa ne-a amuzat. Mai puţin amuzantă a fost însă noaptea care a urmat. În parte am petrecut-o în vagoanele ticsite de clasa a treia ale unui tren care abia se mişca, fiind — mi se pare — şi transbordaţi la miezul nopţii, iar restul — în arestul cir-

cumscripţiei de poliţie din Nabha. Tot timpul, pînă în dimineaţa zilei următoare, cînd am fost în sfîrşit depuşi la închisoarea din Nabha, am fost ţinuţi în cătuşe şi lanţuri. Nici unul din noi nu se putea mişca fără ajutorul celuilalt. A fi legat de alt om o noapte întreagă şi o parte din zi nu este o experienţă pe care aş mai vrea s-o repet.

În închisoarea din Nabha am fost ţinuţi toţi trei într-o celulă murdară şi fără aer. Era mică şi igrasioasă, cu tavanul atît de jos, încît îl puteam aproape atinge cu mîna. Noaptea dormeam pe podea şi nu o dată am tresărit şi m-am trezit îngrozit fiindcă îmi umblase un şobolan sau un şoarece pe obraz.

După două sau trei zile am fost duşi la tribunal pentru a fi judecaţi. Acolo s-a desfăşurat zile de-a rîndul o procedură judiciară neobişnuită şi grotescă. Magistratul, sau judecătorul, părea a fi un om complet incult. El nu cunoştea, bineînţeles, limba engleză şi mă îndoiesc chiar că ştia să scrie în urdu, limba care se folosea în faţa tribunalului. L-am observat mai bine de o săptămînă, şi în tot acest timp n-a scris niciodată măcar un rînd. Dacă trebuia să scrie ceva, punea pe grefier să o facă. Am înaintat cîteva mici cereri. În prezenţa noastră nu punea nici o rezoluţie, ci le păstra şi le aducea a doua zi, purtînd însemnări scrise de altcineva. Propriu-zis noi nu ne apăram. În timpul campaniei de non-colaborare ne obişnuisem în aşa măsură să nu ne apărăm în faţa tribunalului, încît chiar atunci cînd era evident că ar fi fost justificat să o facem, însăşi ideea apărării ni se părea aproape indecentă. Am prezentat totuşi tribunalului o lungă declaraţie în care am expus faptele şi mi-am arătat părerea despre rînduielile din Nabha, mai ales despre cele ce se petrec sub administraţia engleză.

Deşi foarte simplu, procesul nostru se tărăgăna de mai multe zile, cînd deodată monotonia a fost întreruptă. Într-o după masă, după şedinţa tribunalului, am fost lăsaţi să aşteptăm în incinta tribunalului. Pe la ora şapte seara am fost duşi în altă cameră, unde şedea cineva la o masă. În cameră mai erau şi alţi oameni, printre care şi vechea noastră cunoştinţă, ofiţerul de poliţie care ne arestase la Jaito. Acesta se ridică şi începu să facă o declaraţie. Am întrebat unde sîntem şi ce se petrece. Mi s-a spus că sîntem într-o sală a tribunalului şi că sîntem judecaţi pentru complot. Era un proces care nu avea nici o legătură cu cel în care fusesem implicaţi pînă atunci şi unde eram acuzaţi de a fi încălcat interdicţia de a intra pe teritoriul statului Nabha. S-a socotit, de bună seamă, că şase luni de închisoare — termenul maxim la care puteam fi condamnaţi pentru această infracţiune — era o pedeapsă prea mică pentru noi şi că trebuia să ni se aducă o acuzaţie mai gravă. Trei oameni li se părură, probabil, prea puţini pentru un complot, şi de aceea au mai arestat şi pe un al patrulea, cu care nu aveam nici o legătură şi pe care l-au judecat împreună cu noi.

Nu-l cunoşteam pe acest nefericit sikh, dar îl zărisem undeva pe cîmp atunci cînd ne îndreptam spre Jaito.

Juristul din mine era uimit de uşurinţa cu care se înscenase un proces de complot. Acuzaţia era mincinoasă de la început pînă la sfîrşit, dar, din decenţă, trebuia să se respecte anumite formalităţi. I-am atras atenţia judecătorului că nu ni se adusese niciodată la cunoştinţă această nouă acuzaţie şi că am fi vrut, poate, să ne pregătim apărarea. Dar spusele noastre nu l-au tulburat de loc. Aşa erau rînduielile în Nabha. Dacă vrem să angajăm un avocat, putem alege pe unul din Nabha. Cînd i-am arătat că aş putea avea dorinţa de a chema un avocat din altă parte, mi s-a obiectat că aşa ceva este contrar dispoziţiilor. Apoi ni s-au adus la cunoştinţă particularităţile procedurii judiciare din Nabha. Scîrbiţi, am declarat judecătorului că poate proceda cum îi place, dar, în ce ne priveşte, noi nu vom participa la dezbateri. N-am fost totuşi în stare să mă ţin pînă la capăt de această hotărîre. Era greu să taci ascultînd cele mai neverosimile minciuni la adresa noastră, şi de aceea ne exprimam din cînd în cînd — scurt, dar caustic — părerea despre martori. De asemenea am înaintat tribunalului o declaraţie scrisă conţinînd expunerea faptelor. Judecătorul care conducea procesul de complot era un om mai cult şi mai inteligent decît primul.

Ambele procese îşi urmau cursul, şi noi aşteptam cu nerăbdare vizitele zilnice în cele două săli ale tribunalului, căci însemnau o scăpare temporară din celula infectă a închisorii. Între timp, directorul închisorii ni s-a adresat în numele administratorului statului Nabha, spunîndu-ne că, dacă ne-am cere scuze şi ne-am obliga să părăsim Nabha, acţiunea împotriva noastră ar fi retrasă. I-am răspuns că, în ce ne priveşte, n-avem pentru ce să ne cerem scuze şi că administratorul este acela care trebuie să ne prezinte nouă scuze. De asemenea nu intenţionăm să ne luăm nici un angajament.

Ambele procese s-au terminat la circa două săptămîni după arestarea noastră. Tot acest răstimp a fost folosit de procuror, căci noi nu ne-am apărat. O bună parte s-a irosit în aşteptări îndelungate, deoarece la cea mai mică dificultate şedinţele se amînau pentru ca judecătorul să se adreseze unei instanţe de după culise, probabil administratorului englez. În ultima zi, după ce procurorul îşi terminase rechizitoriul, am înaintat declaraţiile noastre scrise. Tribunalul care judecase primul caz s-a retras pentru deliberare şi, spre surprinderea noastră, s-a întors după scurt timp cu o hotărîre foarte lungă, scrisă în limba urdu. Era clar că hotărîrea nu a putut fi scrisă în timpul cît şedinţa fusese întreruptă. Ea fusese pregătită înainte de înmînarea declaraţiilor noastre. Hotărîrea nu ne-a fost citită. Ni s-a spus numai că sîntem condamnaţi la termenul

maxim — şase luni de închisoare — pentru a fi încălcat ordinul de a părăsi teritoriul statului Nabha.

În procesul de complot am fost condamnaţi în aceeaşi zi la un an şi jumătate sau doi ani — nu-mi amintesc precis. Această condamnare se adăuga la cea de şase luni, aşa că primisem în total doi ani sau doi ani şi jumătate de închisoare.

În timpul procesului s-au petrecut o mulţime de incidente foarte interesante, care ne-au permis să ne formăm o imagine despre adevăratul caracter al administraţiei unui stat indian, sau, mai bine zis, al administraţiei engleze a unui stat indian. Toată procedura judiciară nu era decît o farsă. Cred că aceasta a fost cauza pentru care nici un gazetar şi în general nimeni din afară nu fusese admis să asiste la proces. Poliţia făcea totul după bunul ei plac şi adesea îl ignora chiar pe judecător şi nu ţinea seamă de dispoziţiile lui. Bietul judecător înghiţea totul foarte docil, dar noi nu aveam nici un motiv pentru a face la fel. De cîteva ori am fost nevoit să mă ridic şi să cer poliţiei să se comporte corect şi să asculte de judecător. Uneori poliţia îşi permitea pur şi simplu să-şi însuşească cu forţa documente, şi cum judecătorul era incapabil de acţiune şi nici măcar ordine la el în tribunal nu era în stare să facă, a trebuit în oarecare măsură să o facem noi în locul lui! Bietul judecător era într-o situaţie foarte neplăcută. Se temea de poliţie şi se pare că-i era puţin frică şi de noi, deoarece se făcuse zarvă în presă în jurul arestării noastre. Dacă aşa ceva se putea întîmpla cu oameni politici mai mult sau mai puţin proeminenţi, cum eram noi, ce soartă îi aştepta pe alţii, mai puţin cunoscuţi?

Tatăl meu ştia, în oarecare măsură, cum stau lucrurile în statele indiene şi de aceea a fost foarte îngrijorat de neaşteptata mea arestare la Nabha. Nu se cunoştea decît faptul arestării, aproape nici o altă ştire nu putuse transpira. În desperare de cauză, el telegrafiase însuşi viceregelui, rugîndu-l să-i dea ştiri despre mine. I s-au făcut tot felul de dificultăţi pentru a-l împiedica să mă viziteze la Nabha, dar în cele din urmă i s-a permis să mă vadă în închisoare.

Nu mă putea ajuta cu nimic, fiindcă nu mă apăram şi l-am rugat să se înapoieze la Allahabad şi să nu-şi facă griji pentru mine. El a plecat, dar a lăsat la Nabha pe Kapil Dev Malavia, tînăr avocat şi coleg de-al nostru, pentru a urmări procesul. Cunoştinţele lui Kapil Dev în materie de drept şi procedură judiciară trebuie să se fi îmbogăţit considerabil în urma scurtei experienţe pe care o avusese cu tribunalele din Nabha. În plină şedinţă publică poliţia încercase să-i ia cu forţa unele documente pe care le poseda.

Majoritatea statelor indiene sînt bine cunoscute pentru starea lor de înapoiere şi pentru rînduielile lor semifeudale. Ele sînt stă-

pînite de autocraţi incapabili şi lipsiţi de bunăvoinţă. Se petrec acolo multe lucruri stranii care niciodată nu sînt date publicităţii. Incapacitatea administraţiei statelor atenuează însă, în anumite privinţe, răul şi uşurează povara ce apasă asupra nenorocitei lor populaţii, căci ea se reflectă într-o slăbiciune a puterii executive, ceea ce are ca rezultat că tirania şi nedreptatea devin şi ele ineficiente. Tirania nu devine, din această cauză, mai suportabilă, dar e totuşi mai limitată şi mai puţin cuprinzătoare. Este curios cum instaurarea într-un stat indian a controlului englez direct duce la modificarea acestui echilibru. Condiţiile semifeudale sînt păstrate, autocraţia se menţine, vechile legi şi dispoziţii rămîn în principiu în vigoare, toate îngrădirile aduse libertăţii personale, libertăţii de asociere şi libertăţii cuvîntului continuă să existe (şi ele sînt atotcuprinzătoare), dar se produce o modificare care schimbă cu desăvîrşire tabloul. Puterea executivă se întăreşte, acţiunile ei devin mai eficace, iar rezultatul e că toate cătuşele feudale şi autocrate devin mai apăsătoare. Cu timpul, administraţia engleză va schimba, fără îndoială, unele obiceiuri şi metode arhaice, deoarece ele îngreuiază o guvernare eficientă şi penetraţia comercială. Deocamdată însă englezii profită din plin de aceste obiceiuri şi metode pentru a-şi întări puterea asupra poporului, care are acum de suportat nu numai feudalismul şi autocraţia, dar şi sprijinul eficace pe care o putere executivă forte îl dă acestor instituţii.

Ceva din toate acestea am observat şi la Nabha. Statul era condus de un administrator englez, funcţionar al Serviciului civil indian, care avea toate drepturile unui autocrat şi nu era subordonat decît guvernului englez din India. Şi totuşi, pentru a se justifica încălcarea celor mai elementare drepturi, se invocau mereu legile şi regulile procedurii judiciare din Nabha. Aveam de-a face cu o combinaţie de feudalism şi de maşină birocratică modernă şi care avea dezavantajele amîndurora, fără a avea însă şi avantajele lor.

Procesul nostru se terminase deci şi am fost condamnaţi. Nu cunoşteam conţinutul sentinţei, dar faptul incontestabil că eram condamnaţi pe termen lung ne-a trezit. Am cerut să ni se dea copii de pe sentinţe, dar ni s-a spus că trebuie să prezentăm în acest scop o cerere oficială.

În aceeaşi seară, cînd ne-am întors la închisoare, am fost chemaţi de director, care ne-a comunicat un ordin al administratorului prin care, pe baza codului de procedură penală, ni se suspenda executarea sentinţei. Ordinul era necondiţionat, iar consecinţa juridică era că pentru noi înceta efectul condamnării. Directorul ne citi apoi încă un ordin — un aşa-numit ordin executiv —, emis tot de administrator, prin care ni se punea în vedere să părăsim Nabha şi să nu ne mai întoarcem în acest stat fără autorizaţie specială. Am cerut copii după cele două ordine, dar am fost refuzat. Apoi ne-au

dus sub pază la gară, unde am fost puşi în libertate. Nu cunoşteam pe nimeni în Nabha, iar noaptea porţile oraşului erau închise. Am aflat că peste scurt timp pleacă un tren spre Ambala, pe care l-am şi luat. Din Ambala am plecat la Delhi şi de acolo la Allahabad.

Din Allahabad i-am scris administratorului, cerîndu-i să-mi trimită copii după cele două ordine, pentru a putea cunoaşte conţinutul lor exact, precum şi copii de pe cele două sentinţe. El a refuzat să mi le elibereze. I-am atras atunci atenţia că voi face poate apel, dar el a persistat în refuzul său. Cu toate repetatele mele încercări, nu am avut niciodată posibilitatea de a citi aceste sentinţe, care ne condamnau — pe cei doi colegi ai mei şi pe mine — la doi ani, sau doi ani şi jumătate de închisoare. S-ar putea ca aceste condamnări să mai fie şi azi valabile şi să fie puse în aplicare oricînd ar dori-o autorităţile din Nabha sau guvernul englez din India.

Noi trei am fost eliberaţi pe calea „suspendării" pedepsei, dar n-am izbutit niciodată să aflu ce s-a întîmplat cu cel de-al patrulea participant la pretinsul complot, sikhul care fusese implicat cu noi în cel de-al doilea proces. Cel mai verosimil e că nu a fost eliberat. N-avea cine să-l ajute — nici prieteni, nici interesul publicului — şi ca mulţi alţii a fost probabil dat uitării în vreo închisoare a statului. Noi însă nu l-am uitat. Am făcut tot ce am putut, dar aceasta era foarte puţin. De cazul lui se interesa, pare-se, şi comitetul gurdvara. Am aflat că era unul din cei acuzaţi în vechea afacere „Komagata-maru" şi că ieşise abia de curînd din închisoare după o îndelungată detenţiune. Poliţiei nu-i place să lase asemenea oameni în libertate şi de aceea îl implicase în procesul înscenat împotriva noastră.

Ghidvani, Santanum şi cu mine am adus din celula închisorii din Nabha un musafir neplăcut — bacilul tifosului — şi toţi trei ne-am îmbolnăvit de febră tifoidă. Eu m-am îmbolnăvit serios şi un timp starea mea era destul de ameninţătoare, dar totuşi mai uşoară decît a celorlalţi, căci n-am stat în pat decît trei sau patru săptămîni, pe cînd ceilalţi doi au fost timp îndelungat foarte grav bolnavi.

Episodul din Nabha a mai avut o consecinţă. Şase luni mai tîrziu Ghidvani era la Amritsar în calitate de reprezentant al Congresului şi ţinea legătura cu comitetul sikhilor pentru problemele gurdvarelor. Comitetul a trimis la Jaito o jatha specială alcătuită din cinci sute de oameni, iar Ghidvani s-a hotărît s-o însoţească ca observator pînă la frontiera statului Nabha. El nu intenţionase să pătrundă pe teritoriul statului. La graniţă poliţia a tras asupra jathei şi cred că au fost mulţi morţi şi răniţi. Pe cînd se ducea să-i ajute pe răniţi, poliţia s-a năpustit asupra lui Ghidvani şi l-a ridicat. Nu i s-a intentat nici un proces. A fost pur şi simplu

ţinut în închisoare aproape un an, pentru ca apoi — cu sănătatea complet zdruncinată — să fie pus în libertate.

Arestarea şi întemniţarea lui Ghidvani mi s-a părut un monstruos abuz de putere. Am scris administratorului (era acelaşi funcţionar englez al Serviciului civil indian), întrebîndu-l de ce s-a procedat astfel cu Ghidvani. Mi-a răspuns că acesta a fost închis pentru încălcarea interdicţiei de a intra pe teritoriul statului Nabha fără autorizaţie specială. Am contestat atît legalitatea acestui act cît şi, firește, admisibilitatea arestării unui om care dădea ajutor răniţilor, şi am cerut administratorului să-mi trimită, sau să publice, o copie a ordinului, dar el a refuzat să o facă. Am avut intenţia să plec eu însumi la Nabha pentru a-i da administratorului posibilitatea de a proceda şi cu mine la fel cum procedase cu Ghidvani. Eram de părere că lealitatea faţă de un coleg îmi impunea acest gest. Dar mulţi prieteni de-ai mei priveau altfel lucrurile şi m-au reţinut. M-am prevalat de sfaturile lor pentru a găsi un pretext care să justifice propria-mi slăbiciune. Căci în fond ceea ce m-a reţinut a fost slăbiciunea mea şi faptul că nu voiam de loc să mă pomenesc iar în închisoarea din Nabha. Şi astăzi mai mi-e puţin ruşine de a fi părăsit un coleg în nevoie. Aşa cum se întîmplă adesea, am preferat şi eu prudenţa curajului.

CAPITOLUL AL ŞAPTESPREZECELEA

KOKONADA ŞI M. MUHAMMED ALI

ÎN decembrie 1923, sesiunea anuală a Congresului s-a ţinut la Kokonada, în sud. Preşedinte era Maulana Muhammed Ali, care, după obiceiul său, rosti o nesfîrşită cuvîntare de deschidere, de altfel foarte interesantă. El a vorbit despre creşterea sentimentelor politice şi sectariste-religioase printre musulmani şi a arătat că faimoasa delegaţie musulmană condusă de Aga Han, care s-a dus la vicerege în 1908, prilejuind prima declaraţie oficială în favoarea colegiilor electorale separate, fusese organizată chiar la îndemnul guvernului.

Muhammed Ali m-a convins, împotriva dorinţei mele, să accept pe timpul cît era preşedinte funcţia de secretar al Congresului naţional din India. Neavînd o imagine clară despre politica care trebuia urmată în viitor, nu voiam să-mi asum o răspundere administrativă. Nu puteam însă refuza pe Muhammed Ali, căci amîndoi ne dădeam seama că nici un alt secretar nu s-ar putea înţelege atît de bine ca mine cu noul preşedinte. Era un om cu simpatii şi antipatii pronunţate, iar eu aveam fericirea de a face parte din „simpatii". Ne legau relaţii de prietenie şi de stimă. Era un om profund religios şi chiar — după părerea mea — religios pînă la absurd, ceea ce eu nu eram de loc, dar mă atrăgeau seriozitatea lui, energia lui exuberantă şi mintea lui ageră. Era un om spiritual, dar sarcasmul său incisiv rănea uneori adînc, din care cauză pierduse mulţi prieteni. Nu putea niciodată să se abţină de la o observaţie spirituală, oricare ar fi fost consecinţele.

M-am înţeles bine cu el cît timp a fost preşedinte al Congresului, deşi se iscau adesea mici divergenţe. Eu am introdus în birourile Comitetului executiv obiceiul de a ne adresa tuturor membrilor noştri în mod simplu, pe nume, fără adăugarea de prefixe sau sufixe, de titluri onorifice sau de alte adaosuri de felul acesta. În India există o mulţime de asemenea titulaturi: Mahatma, Maulana, Pandit, Şeih, Said, Munşi, Moulvi, iar recent s-au introdus Sriut şi Şri — fără a mai vorbi de Mister şi Esquire — şi ele sînt atît de mult — adesea fără rost — folosite, încît voiam să dau un exemplu bun în această privinţă. Dar n-am reuşit. Muhammed Ali mi-a trimis o telegramă violentă, prin care, „în calitate de preşedinte", îmi

cerea să revin la vechea noastră practică şi mai ales să mă adresez întotdeauna lui Gandhi, cu titlul de Mahatma.

Un alt subiect de dispute frecvente era Atotputernicul. Muhammed Ali avea un talent extraordinar să pomenească, într-un fel sau altul, de dumnezeu pînă şi în rezoluţiile Congresului — fie exprimîndu-şi recunoştinţa, fie sub formă de rugăciune. De obicei protestam, şi atunci mă certa pentru necredinţa mea. Şi cu toate acestea, oricît de ciudat ar părea, mi-a spus odată, mai tîrziu, că, în ciuda aparenţei şi a declaraţiilor mele contrarii, era ferm convins că sînt profund religios. M-am întrebat de multe ori cît adevăr o fi în afirmaţia lui. Depinde, probabil, de ce se înţelege prin „religie" şi „religios".

În discuţiile cu el evitam să ating problema religiei, căci ştiam că ne-am fi iritat reciproc şi l-aş fi putut jigni. Religia este întotdeauna un subiect greu de discutat cu adepţi convinşi ai unei credinţe, dar, cel mai greu este, probabil, să ai asemenea discuţii cu musulmani, cărora oficial nu li se îngăduie nici o libertate în materie de gîndire. Din punct de vedere ideologic drumul pe care merg ei e drept şi îngust, credinciosul neavînd voie să se abată nici la dreapta, nici la stînga. În privinţa aceasta hinduşii sînt într-o oarecare măsură diferiţi, deşi nu întotdeauna. Ei pot să fie în practică foarte ortodocşi ; ei pot practica, şi practică efectiv, cele mai învechite, mai reacţionare şi chiar dăunătoare obiceiuri, dar sînt totuşi de obicei de acord să discute în materie de religie cele mai radicale idei. Cred că adepţii de azi ai mişcării Aria Samaj [1] nu au în general un asemenea larg orizont intelectual. Ca şi musulmanii, ei îşi urmează calea lor dreaptă şi îngustă. Printre hinduşii culţi există o anumită tradiţie filozofică care, deşi nu-i influenţează în practică, schimbă totuşi poziţia lor ideologică faţă de religie. Cred că aceasta se explică în parte prin marea varietate de opinii şi obiceiuri, adesea contradictorii, care conviеţuiesc în cadrul comunităţii religioase hinduse. Nu odată s-a spus, de altfel, că hinduismul n-ar fi propriu-zis o religie, în sensul obişnuit al cuvîntului. Şi totuşi ce trăinicie uimitoare, ce vitalitate uriaşă are ! Poţi fi un ateu convins — cum a fost, de pildă, vechiul filozof hindus Cearvaka —, şi cu toate acestea nimeni nu va îndrăzni să spună că ai încetat de a mai fi hindus. Hinduismul îi ţine pe copiii săi aproape împotriva voinţei lor. Eu m-am născut brahman şi se pare că voi rămîne brahman, orice aş spune şi aş face în materie de religie sau obiceiuri sociale. Pentru indieni eu sînt „panditul" cutare, oricît n-aş vrea eu să se adauge numelui meu acest sau alt titlu onorific. Îmi amintesc că m-am întîlnit odată în Elveţia cu un savant turc căruia îi trimisesem în prealabil o scrisoare de recomandare în care eram denumit

[1] Aria Samaj — mişcare religioasă apărută în secolul al XIX-lea, care îşi propune să adapteze hinduismul la necesităţile societăţii burgheze moderne. — *Nota Red.*

„Pandit Jawaharlal Nehru". Văzîndu-mă, a fost surprins şi puţin dezamăgit, căci, după cum mi-a explicat, titlul de pandit îl făcuse să se aştepte la un domn în vîrstă, venerabil şi învăţat.

Aşadar nu discutam cu Muhammed Ali despre religie. Dar tăcerea nu era una din virtuţile sale, şi cîţiva ani mai tîrziu (cred că era prin 1925 sau la începutul lui 1926) nu s-a mai putut reţine de a discuta acest subiect. Într-o bună zi, pe cînd îl vizitam la Delhi, a izbucnit, spunîndu-mi că insistă să discute cu mine problema religiei. Am încercat să mă sustrag, argumentînd că punctele noastre de vedere sînt foarte diferite şi că nu e probabil să ne convingem unul pe celălalt. Dar el continuă să insiste. „Trebuie să clarificăm problema — spunea el. — Dumneata crezi, desigur, că sînt un fanatic. Îţi voi arăta însă că nu e chiar aşa". Mi-a spus că el studiase problema religiei în amănunt şi sub toate aspectele. Mi-a arătat rafturi ticsite cu cărţi despre diferite religii, mai ales despre islamism şi creştinism, inclusiv cîteva cărţi moderne, ca, de pildă, „God, the Invisible King" [1] de H. G. Wells. În decursul lungilor ani de internare din timpul războiului recitise de mai multe ori Coranul şi studiase pe toţi comentatorii lui. Mi-a spus că, în urma acestor studii, a ajuns la convingerea că circa 97% din conţinutul Coranului este absolut rezonabil şi poate fi dovedit şi fără ajutorul Coranului. Restul de 3% nu poate fi — la prima vedere — acceptat de raţiunea sa. Dar nu este oare mai probabil ca totuşi Coranul, care are evident dreptate în proporţie de 97%, să aibă dreptate şi în ceea ce priveşte restul de 3% decît ca slaba lui minte să aibă dreptate, iar Coranul nu? El a ajuns la concluzia că şansele sînt puternice în favoarea Coranului şi, în consecinţă, îl acceptă ca 100% adevărat.

Logica acestui argument nu era chiar atît de evidentă, dar nu aveam nici o dorinţă să-l contrazic. Cele ce au urmat m-au uimit însă cu adevărat. Muhammed Ali mi-a spus că e ferm convins că oricine va citi Coranul cu o minte nepreconceputăşi receptivă se va convinge de adevărul lui. Ştia, adăugă el, că Bapu (Gandhiji) îl citise cu multă atenţie şi de aceea se convinsese, desigur, de adevărul islamismului. Dar mîndria îl împiedică să o recunoască.

După ce trecu anul preşedinţiei sale, Muhammed Ali începu să se îndepărteze treptat de Congres, sau poate — după cum ar fi spus el —, Congresul începu să se îndepărteze de el. A fost un proces lent şi el mai continuă cîţiva ani să participe foarte activ la sesiunile Congresului şi ale Comitetului executiv. Totuşi prăpastia se adîncea şi înstrăinarea devenea tot mai accentuată. Vina nu era, probabil, a nimănui în particular, ci era consecinţa inevitabilă a unor condiţii obiective din ţară. Dar această consecinţă

[1] „Dumnezeu — regele invizibil". — *Nota Trad.*

era foarte regretabilă şi a mîhnit pe mulţi dintre noi, căci oricîte divergenţe ar fi existat în problema comunităţilor religioase, în problemele politice existau foarte puţine divergenţe între noi. Era devotat ideii independenţei Indiei. Iar mulţumită acestei comunităţi de vederi politice se putea ajunge totdeauna cu el în problema comunităţilor religioase la o soluţie acceptabilă pentru ambele părţi. Din punct de vedere politic el nu avea nimic comun cu reacţionarii, care se dădeau drept apărători ai intereselor comunităţilor religioase.

A fost o nenorocire pentru India că în vara 1928 plecase în Europa. Pe atunci se depuneau mari eforturi pentru a se soluţiona problema comunităţilor religioase şi era cît pe aci să reuşim. Dacă Muhammed Ali ar fi fost atunci în India, lucrurile ar fi putut poate lua o altă întorsătură. Dar la înapoierea sa ruptura se produsese, şi era inevitabil ca el să fie de partea cealaltă.

Doi ani mai tîrziu, în 1930, cînd mulţi dintre ai noştri erau în închisoare şi mişcarea de nesupunere civilă era în toi, Muhammed Ali nu a ţinut seama de hotărîrea Congresului şi participă la Conferinţa mesei rotunde. Atitudinea lui m-a mîhnit mult, şi cred că în fundul sufletului său era şi el nemulţumit. Activitatea desfăşurată de el la Londra ne-a dat destule dovezi în această privinţă. El simţea că adevăratul său loc era printre cei ce luptau în India, şi nu în sala inutilei Conferinţe de la Londra. Sînt convins că, dacă s-ar fi înapoiat în patrie, ar fi luat parte la luptă. Fiziceşte era un om condamnat, şi în ultimii ani boala i se agravase. La Londra, dorinţa lui arzătoare de a obţine ceva, de a face ceva folositor — în timp ce el avea nevoie de odihnă şi îngrijire — i-a grăbit sfîrşitul. A fost o grea lovitură pentru mine cînd în închisoarea din Naini, am primit vestea despre moartea lui.

L-am văzut pentru ultima oară în decembrie 1929, la sesiunea de la Lahore a Congresului, prezidată de mine. Nu-i plăcuseră unele pasaje din cuvîntarea de deschidere pe care o ţinusem în calitatea mea de preşedinte şi le-a criticat aspru. Îşi dădea seama că Congresul îşi continua acţiunea şi că politica sa devine mai agresivă. Era el însuşi un om destul de agresiv şi ca atare nu-i plăcea să rămînă pe un plan secundar şi să îngăduie altora să ocupe primul loc. El m-a avertizat solemn: „Te previn, Jawaharlal, că actualii tăi colegi te vor părăsi. Se vor lepăda de tine în momentul cel mai critic. Propriii tăi colegi din Congresul naţional te vor trimite la spînzurătoare". Sinistră prevestire!

Sesiunea de la Kokonada din decembrie 1923 a fost pentru mine de un deosebit interes, căci acolo s-au pus bazele organizaţiei de voluntari din India — Hindustani Seva Dal. Este adevărat că nu lipseau nici înainte organizaţii de voluntari atît pentru munca organizatorică cît şi pentru intrarea de bună voie în închisoare. Dar nu prea aveau coeziune şi disciplina lăsa de dorit. Dr. N. S. Hardiker

a avut ideea de a crea o organizaţie pe întreaga Indie cu o disciplină strictă şi instruită special pentru a activa pe linia naţională, sub îndrumarea generală a Congresului. A insistat să colaborez cu dînsul, şi eu am consimţit bucuros, căci ideea îmi surîdea. Bazele au fost puse la Kokonada. Mai tîrziu am rămas surprinşi de opoziţia pe care o manifestau faţă de Seva Dal fruntaşii Congresului. Unii spuneau că este o iniţiativă primejdioasă, deoarece înseamnă introducerea în Congres a elementului militar şi că militarii ar putea să capete supremaţie asupra autorităţii civile ! Alţii erau de părere că singura disciplină necesară pentru voluntari este de a se supune ordinelor de sus, iar pentru rest n-ar fi de dorit nici chiar ca voluntarii să meargă în pas cadenţat. Unii dintre ei porneau, probabil, de la premisa că ideea creării de detaşamente de voluntari disciplinaţi şi instruiţi milităreşte nu se prea potriveşte cu principiul non-violenţei, adoptat de Congres. Hardiker şi-a consacrat totuşi toate forţele acestei opere şi, printr-o muncă perseverentă de mai mulţi ani, a dovedit că voluntarii noştri instruiţi milităreşte sînt mai activi şi respectă chiar mai strict decît alţii principiul non-violenţei.

Curînd după ce m-am înapoiat de la Kokonada, în ianuarie 1924, am participat, la Allahabad, la o acţiune de un gen nou pentru mine. Scriu din memorie şi s-ar putea să încurc datele. Cred însă că 1924 a fost anul în care a avut loc Kumbh, sau Ardh-Kumbh, marea sărbătoare a abluţiunii — *mela* — de pe malurile Gangelui, la Allahabad. De obicei vin aici un foarte mare număr de pelerini, din care cei mai mulţi îşi fac abluţiunea la confluenţa Gangelui cu Jumna, într-un loc denumit Triveni, căci legenda spune că tot în acest loc li se alătură celor două fluvii mitica Sarasvati. Albia Gangelui e largă cam de o milă, însă iarna apele se retrag, lăsînd libere mari întinderi acoperite cu nisip, foarte potrivite pentru taberele pelerinilor. În limitele acestei albii Gangele îşi schimbă adesea cursul. În 1924 Gangele urma un astfel de curs, încît era, fără îndoială, primejdios ca un mare număr de oameni să se scalde la Triveni. Primejdia putea fi însă considerabil redusă dacă se luau anumite măsuri de precauţie şi dacă se limita numărul celor care se scăldau în acelaşi timp.

Personal chestiunea nu mă interesa, căci n-aveam intenţia să-mi fac un merit din scăldatul în fluviu la zile prescrise. Am aflat însă din ziare că între Pandit Madan Mohan Malavia şi guvernul provincial există o controversă, deoarece acesta din urmă (sau autorităţile locale) interziseră printr-un ordin special scăldatul la locul de confluenţă al fluviilor. Malaviaji protestă împotriva acestui ordin, căci din punct de vedere religios important era ca abluţiunea să se facă tocmai la locul de confluenţă. Guvernul avusese perfectă dreptate luînd măsuri de precauţie pentru a preîntîmpina accidente sau chiar pieirea unui mare număr de oameni, dar aşa cum făcea

de obicei, procedase cît se poate de neîndemînatic şi de provocător.

Cînd sosi marea zi în care urma să aibă loc Kumbh, am plecat în zori la fluviu pentru a privi mela. Nu aveam de loc intenţia să mă scald. Ajuns la malul fluviului, am aflat că Malaviaji trimisese magistratului districtual un fel de ultimatum redactat în termeni politicoşi prin care cerea autorizaţia de a se scălda la Triveni. Malaviaji era agitat, iar atmosfera încordată. Magistratul refuză să dea aprobarea. Malaviaji hotărî atunci să recurgă la satiagraha şi, însoţit de vreo 200 de oameni, se îndreptă spre locul de confluenţă. Mă interesa cum vor evolua lucrurile şi, sub imboldul momentului, m-am alăturat şi eu grupului care declarase satiagraha. Drumul spre mal era barat de un gard foarte înalt pentru a-i împiedica pe oameni să ajungă la locul de confluenţă. În faţa gardului am fost opriţi de poliţie, care ne luă scara pe care o adusesem cu noi. Ca adepţi ai mişcării non-violente satiagraha, ne-am aşezat în linişte pe nisip lîngă gard. Am stat acolo toată dimineaţa şi o parte a după-amiezii. Timpul trecea, soarele dogorea tot mai puternic, nisipul se încingea, iar nouă ni se făcuse foame. Din ambele părţi eram înconjuraţi de poliţie pedestră şi călare. Mi se pare că era acolo şi o unitate de trupe de cavalerie. Cei mai mulţi dintre noi începeau să-şi piardă răbdarea şi declarau că ar trebui să se întreprindă ceva. Cred că şi autorităţile îşi pierduseră răbdarea şi se hotărîră să precipite evenimentele. Cavaleriştii primiră un ordin şi încălecară. Mi s-a părut (nu ştiu dacă aveam dreptate) că vor să se năpustească asupra noastră şi astfel să ne alunge. Perspectiva de a fi urmărit de cavalerişti nu-mi surîdea şi în plus mă plictisisem stînd acolo. Am spus deci celor din jurul meu că am putea tot atît de bine să trecem gardul şi m-am căţărat pe el. Exemplul meu a fost imediat urmat de zeci de oameni, iar unii din ei au smuls chiar cîteva şipci, deschizînd astfel un drum de trecere. Cineva mi-a înmînat un steag naţional, pe care l-am înfipt în partea de sus a gardului, pe care continuam să şed. Eram foarte agitat şi-mi făcea plăcere să privesc oamenii cum escaladau gardul sau treceau prin deschizătura făcută în timp ce cavaleriştii încercau să-i dea înapoi. Trebuie să recunosc că cavaleria s-a comportat cît se poate de omenos. Cavaleriştii agitau lăncile lor de lemn şi împingeau oamenii cu ele, căutînd însă să nu-i rănească. Îmi veneau în minte vagi amintiri despre baricade revoluţionare.

În sfîrşit, am coborît de cealaltă parte a gardului şi, fiindcă mă încălzisem în urma eforturilor depuse, m-am decis să fac o baie în Gange. Întorcîndu-mă la mal, am văzut cu surprindere că Malaviaji şi mulţi alţii continuau să şadă ca şi înainte de cealaltă parte a gardului. Poliţia pedestră şi călare formase însă acum zid între participanţii la satiagraha şi gard. M-am întors atunci pe o cale ocolită şi m-am aşezat din nou lîngă Malaviaji. Un timp am con-

tinuat să şedem, dar vedeam că Malaviaji era foarte agitat : dădea impresia că încearcă să-şi stăpînească o emoţie puternică. Deodată, fără să spună cuiva un cuvînt, a făcut un salt şi s-a strecurat prin cordonul de poliţişti şi de cai. Un asemenea salt ar fi fost surprinzător pentru oricine, dar pentru un om bătrîn şi slab ca Malaviaji era pur şi simplu de necrezut. În orice caz, l-am urmat cu toţii ; toţi au trecut prin cordon. După cîteva tentative de a ne opri, cavaleria şi poliţia au încetat să mai intervină. După scurt timp au plecat.

Credeam că guvernul va întreprinde vreo acţiune împotriva noastră, dar nu s-a întîmplat nimic. El nu voia, probabil, să ia măsuri împotriva lui Malaviaji, şi de aceea au scăpat de pedeapsă şi alţii mai puţin importanţi.

CAPITOLUL AL OPTSPREZECELEA

TATĂL MEU ŞI GANDHIJI

LA începutul anului 1924 a venit pe neaşteptate vestea că Gandhiji s-a îmbolnăvit grav în închisoare şi că a fost transferat la spital, unde a fost operat. Întreaga Indie a fost copleşită de îngrijorare ; plin de teamă aşteptam cu sufletul la gură. Criza trecu şi din toate colţurile ţării porniră către Puna o mulţime de oameni care voiau să-l vadă. El mai era în spital, ţinut sub pază, ca deţinut, dar i se îngăduia să vadă un număr limitat de prieteni. Tatăl meu şi cu mine l-am vizitat la spital.

De aici el n-a mai fost dus înapoi la închisoare. Avînd în vedere că era în convalescenţă, guvernul îl eliberă înainte de termen. Făcuse doi ani de închisoare din cei şase la care fusese condamnat şi plecă să se refacă la Juhu, un tîrguşor pe litoral în apropiere de Bombay.

Familia noastră plecă de asemenea la Juhu şi ne instalarăm într-o mică vilă pe malul mării. Am stat acolo cîteva săptămîni şi după mult timp am petrecut, în sfîrşit, o vacanţă după placul meu, căci puteam să înot, să alerg şi să călăresc. Dar principalul scop al şederii noastre acolo nu era odihna, ci discuţiile cu Gandhiji. Tatăl meu voia să-i explice poziţia svarajiştilor şi să obţină, dacă nu participarea sa activă, cel puţin o colaborare pasivă. Şi eu voiam să-mi clarific unele probleme care mă preocupau. Voiam să ştiu care va fi în viitor programul său de acţiune.

În ce priveşte pe svarajişti, convorbirile de la Juhu n-au izbutit să-l atragă pe Gandhiji de partea lor şi nici măcar să-l influenţeze cît de cît. În ciuda discuţiilor prieteneşti şi a atitudinii politicoase, fapt este că nu s-a putut ajunge la un compromis. Cele două părţi au rămas la părerile lor şi în acest sens s-a remis ziarelor un comunicat.

Şi eu m-am înapoiat puţin dezamăgit de la Juhu, căci Gandhiji nu soluţionase nici unul din dubiile mele. Potrivit obiceiului său, refuzase să privească în viitor sau să formuleze un program pe termen lung. Trebuia să continuăm „a sluji" cu răbdare poporul, să muncim pentru înfăptuirea programului constructiv şi de reforme sociale al Congresului şi să aşteptăm pînă se va ivi momentul pentru acţiuni agresive. Adevărata dificultate era, bine înţeles, următoarea : chiar dacă acest moment va sosi, nu ne va încurca oare

toate socotelile şi nu ne va reţine oare din nou un incident ca cel de la Ceauri Ceaura ? Acestei întrebări el nu i-a dat atunci nici un răspuns. Şi nici despre ţelurile noastre nu spunea nimic precis. Mulţi din noi voiam să ştim clar încotro ne îndreptăm, deşi nu era cazul ca Congresul să facă în acel moment vreo declaraţie oficială în această privinţă. Ne vom menţine oare revendicarea independenţei şi a anumitor transformări sociale, sau liderii noştri erau dispuşi să încheie un compromis mult mai modest ? Numai cu cîteva luni în urmă insistasem asupra independenţei în cuvîntarea de deschidere pe care, în calitatea mea de preşedinte, o ţinusem la conferinţa provincială a Congresului din Provinciile unite. Conferinţa avusese loc în toamna 1923, la scurt timp după înapoierea mea de la Nabha. Începusem tocmai să-mi revin după boala contractată în închisoare şi nu puteam participa la conferinţă, dar s-a dat citire cuvîntării pe care am scris-o în pat, pe cînd mai aveam încă febră.

În timp ce unii din noi voiau ca Congresul să se pronunţe clar în problema independenţei, prietenii noştri liberali se îndepărtaseră într-atîta de noi, sau, poate, ne îndepărtasem noi de ei, încît se făleau în public cu măreţia şi puterea imperiului, deşi imperiul acesta trata pe compatrioţii noştri ca pe nişte otrepe, iar dominioanele îi menţineau pe indieni în situaţia de sclavi sau le interziceau cu totul accesul în ţară. Sastri devenise trimis imperial, iar Sir Tej Bahadur Sapru declarase plin de mîndrie la conferinţa imperială ţinută la Londra în 1923 : „Pot spune cu mîndrie că ţara mea este aceea care face din Marea Britanie un imperiu".

Aveam impresia că ne desparte un ocean de aceşti lideri liberali ; trăiam în lumi diferite, vorbeam limbi diferite, iar visele noastre — dacă în genere am avut vreodată vise — n-aveau nimic comun între ele. În asemenea condiţii nu era oare necesar să ne definim clar şi precis ţelul pe care-l urmăream ?

Dar numai puţini gîndeau pe atunci în felul acesta. În general oamenilor nu le place precizia, mai ales cînd e vorba de o mişcare naţionalistă, care prin însăşi natura ei este lipsită de precizie şi oarecum mistică. În primele luni ale anului 1924, atenţia opiniei publice era concentrată mai ales asupra svarajiştilor din Adunarea legislativă şi din consiliile provinciale. Ce acţiuni vor întreprinde aceste grupuri după îndrăzneţele lor cuvîntări despre „opoziţia din interior" şi despre distrugerea consiliilor ? Au avut cîteva gesturi frumoase. Adunarea a respins bugetul pe anul în curs şi s-a adoptat o rezoluţie care cerea discuţii în jurul mesei rotunde pentru a stabili condiţiile în care se va acorda Indiei libertatea. Consiliul din Bengal, condus de Deşbandhu, a dat şi el dovadă de curaj, votînd împotriva alocaţiilor prevăzute în buget. Dar în Adunarea legislativă şi în provincii viceregele, respectiv guvernatorul, a aprobat bugetele şi ele au căpătat putere de lege. Cîteva discursuri, o oarecare emoţie în organele legislative, impresia unui triumf de

moment la svarajişti, titluri cu litere de o şchioapă în ziare — şi cu asta s-a terminat totul. Ce mai puteau să facă ? Puteau într-adevăr să repete tactica folosită, dar atracţia noutăţii se pierduse : agitaţia se potolise, iar opinia publică se obişnuise ca viceregele sau guvernatorul să aprobe bugetul şi legile. Pasul următor nu mai putea, desigur, fi făcut de svarajişti în cadrul consiliilor legislative. El nu putea fi întreprins decît în afara acestor organe.

Cam pe la mijlocul aceluiaşi an (1924) avu loc la Ahmadabad o şedinţă a Comitetului executiv al Congresului. La această şedinţă s-a iscat pe neaşteptate un conflict violent între Gandhiji şi svarajişti, care a dus la unele scene dramatice. Iniţiativa pornise de la Gandhiji. El a propus o modificare serioasă a statutului Congresului, prin care se schimbau condiţiile de primire de noi membri. Pînă atunci putea să devină membru al Congresului oricine recunoştea primul articol al statutului, în care sînt expuse ţelurile svarajului şi metodele paşnice pentru înfăptuirea lor, şi care plătea suma de patru anna. Gandhiji voia acum să limiteze calitatea de membru al Congresului la cei care vor depune în locul celor patru anna o anumită cantitate de fire lucrată de ei înşişi. Era o limitare serioasă a accesului în Congres, şi Comitetul executiv nu era, firește, competent să ia o asemenea hotărîre. Dar Gandhiji ţinea rareori seama de litera statutului cînd aceasta se dovedea a fi o piedică pentru el. Eram indignat de propunerea lui, pe care o consideram drept o încălcare a statutului, şi am prezentat Comitetului de lucru demisia mea din funcţia de secretar. Au intervenit însă anumite evenimente noi şi eu n-am mai insistat asupra cererii de demisie. În Comitetul executiv propunerea lui Gandhiji întîmpină împotrivirea energică a tatălui meu şi a lui Das, care, în semn de dezaprobare categorică, au părăsit pînă la urmă şedinţa înainte de votare, urmaţi fiind de un număr destul de mare de partizani de-ai lor. Au mai rămas însă în comitet unii adversari ai rezoluţiei. Aceasta a fost adoptată cu majoritate de voturi, dar în cele din urmă a fost retrasă, deoarece Gandhiji a fost teribil de afectat de plecarea svarajiştilor şi de atitudinea intransigentă adoptată în această chestiune de Deşbandhu şi de tatăl meu. Era într-o mare tensiune nervoasă, şi o observaţie făcută la întîmplare de un membru al comitetului îl iritase într-atîta, încît cedă. Era evident că fusese atins în punctul cel mai vulnerabil. El adresă comitetului cuvinte foarte impresionante, care pe mulţi i-au mişcat pînă la lacrimi. Era o scenă emoţionantă şi neobişnuită [1].

[1] Episodul de mai sus l-am scris din memorie în închisoare. Am constatat însă că memoria m-a înşelat şi că am omis un aspect important al discuţiilor din şedinţa Comitetului executiv, creînd astfel o impresie greşită despre cele întîmplate. Ceea ce îl enervase pe Gandhiji era o rezoluţie prezentată în şedinţă — şi pînă la urmă respinsă — privitoare la un tînăr terorist bengalez (Gopinath Saha). După cîte îmi amintesc, rezoluţia condamna

Niciodată n-am putut înțelege de ce insistase el atunci atît de mult ca plata să se facă exclusiv sub formă de fire toarse, căci trebuia să fi știut că va întîmpina o opoziție hotărîtă. Voia probabil ca Congresul să fie alcătuit numai din oameni care să creadă în programul său constructiv simbolizat prin khadi etc., și era decis să izgonească pe toți ceilalți sau să-i oblige să se supună cerințelor lui. Dar deși avea majoritatea, el șovăia în hotărîrea sa și a început să caute un compromis. În decursul următoarelor trei sau patru luni el și-a modificat, spre surprinderea mea, de cîteva ori punctul de vedere în această chestiune. Dădea impresia că e complet dezorientat și că nu putea să-și precizeze atitudinea. Acest lucru nu cadra de loc cu firea lui și de aceea eram atît de surprins. Problema în sine nu mi se părea a fi de importanță vitală. Ideea de a face din muncă o condiție obligatorie pentru a deveni membru al Congresului era foarte atrăgătoare, dar, în forma limitativă sub care se prezentase, ea își pierdea în parte sensul.

Am ajuns la concluzia că dificultățile lui Gandhiji izvorau din aceea că se mișca într-un mediu cu care nu era obișnuit. În sfera sa specială de acțiune directă, bazată pe principiile satiagrahei, era splendid și instinctul îi arăta fără greș calea justă. Era de asemenea foarte priceput să ducă munca în mase în favoarea reformelor sociale și știa să-i facă pe ceilalți să ducă în liniște această muncă. El putea înțelege fie un război total, fie o pace totală. Tot ce era între aceste două extreme nu-i spunea nimic. Programul svarajist de luptă și opoziție în cadrul consiliilor legislative îl lăsa rece. Dacă

---

fapta, dar își exprima simpatia față de motivele care l-au călăuzit. Mai mult încă decît rezoluția ca atare, l-au mîhnit pe Gandhiji cuvîntările pe marginea ei. Îl supărase impresia pe care o avea că mulți membri ai Congresului nu iau în serios declarația cu privire la non-violență. Într-un articol publicat scurt timp după aceea în „Young India" și consacrat acestei ședințe, el spunea: „Am reușit să obțin majoritatea în favoarea celor patru rezoluții. În realitate însă trebuie să o consider drept o minoritate. Comitetul era împărțit în două tabere aproape egale. Rezoluția privitoare la Gopinath Saha a fost decisivă. Cuvîntările, rezultatul votului și scenele la care am asistat mi-au deschis ochii... După votarea rezoluției cu privire la Gopinath Saha, dispăruse orice simț al demnității propriu. Și în fața acestor oameni trebuia să-mi prezint ultima rezoluție! Pe măsură ce ședința își urma cursul eram tot mai îngrijorat. Îmi venea să fug de această scenă apăsătoare și mi-era penibil să-mi prezint rezoluția... Nu știu dacă am arătat destul de clar că nici unul din vorbitori nu era rău intenționat. Ceea ce mă chinuia însă era iresponsabilitatea inconștientă și disprețul față de doctrina sau de politica non-violenței adoptată de Congres... Faptul că s-au găsit șaptezeci de reprezentanți ai Congresului care să sprijine rezoluția a fost o revelație îngrijorătoare". Atît incidentul în sine cît și comentariile lui Gandhiji sînt foarte semnificative, căci ne arată marea însemnătate pe care Gandhiji o atribuia principiului non-violenței și reacțiile sale la orice încercare — chiar inconștientă și indirectă — de a-l nesocoti. Multe din acțiunile sale ulterioare au fost probabil rezultatul unor asemenea reacții. Non-violența a fost și rămîne baza politicii și activității sale.

cineva vrea să intre în organele legislative, să o facă, dar să o facă pentru a colabora cu autorităţile la îmbunătăţirea legilor etc., şi nu pentru a face opoziţie. Dacă nu vrea să procedeze în acest fel, n-are decît să nu intre. Svarajiştii nu adoptaseră nici una din aceste atitudini, şi de aceea îi era greu să se înţeleagă cu ei.

În cele din urmă el s-a împăcat totuşi cu ei. Plata cotizaţiei de înscriere în fire toarse personal de cel ce voia să devină membru al Congresului a devenit o formă alternativă, menţinîndu-se şi vechea cotizaţie de patru anna. El a ajuns aproape să binecuvînteze activitatea depusă de svarajişti în consiliile legislative, dar el personal se ţinea strict în rezervă. Se povestea că s-ar fi retras din politică, iar guvernul englez şi funcţionarii săi credeau că popularitatea lui este în declin şi că e o forţă epuizată. Se spunea că Das şi Nehru l-ar fi împins pe Gandhiji pe planul al doilea şi că ei par să domine arena politică. În ultimii cincisprezece ani s-au repetat de multe ori asemenea zvonuri — în diferite variante — şi de fiecare dată ele au demonstrat cît de surprinzător de puţin cunosc cîrmuitorii noştri sentimentele poporului indian. Din momentul apariţiei lui Gandhiji pe arena politică a Indiei, popularitatea sa în rîndul maselor nu a scăzut nici o clipă. Popularitatea lui creştea mereu, şi acest proces mai continuă şi azi. Poate că masele nu executau dorinţele lui, căci natura omenească este adesea slabă, dar inimile lor erau pline de dragoste pentru el. Cînd există condiţii obiective, masele se ridică dînd naştere la mişcări uriaşe, iar cînd asemenea condiţii lipsesc, ele rămîn inerte. Un conducător nu creează o mişcare de masă din nimic, ca prin farmec, cu ajutorul unei baghete magice. El poate profita de condiţii favorabile atunci cînd se ivesc, el poate pregăti terenul pentru asemenea condiţii, dar nu le poate crea.

Se poate însă afirma cu deplin temei că printre intelectuali popularitatea lui Gandhiji este cînd în scădere, cînd în creştere. În momentele de avînt în creştere ei îl urmează, cînd survine însă inevitabila reacţie, încep să-l privească cu ochi critici. Totuşi, marea majoritate a intelectualilor îl respectă. În parte acest lucru se datoreşte lipsei oricărui alt program de acţiune. Liberalii şi alte diferite grupuri similare, cum ar fi responsiviştii, nu contează ; cei care cred în violenţa teroristă şi-au pierdut orice influenţă în lumea modernă şi sînt consideraţi ca ineficace şi învechiţi. Programul socialist e încă puţin cunoscut şi sperie pe membrii Congresului care aparţin claselor de sus.

După o înstrăinare politică de scurtă durată, pe la jumătatea anului 1924 vechile raporturi ce au existat între tatăl meu şi Gandhiji au fost reluate şi au devenit chiar mai cordiale decît au fost. Deşi se deosebeau atît de mult, fiecare avea pentru celălalt o mare

consideraţie şi un profund respect. Ce anume preţuiau ei atît de mult ? Tata ne-a dat o oarecare indicaţie a ceea ce gîndea în scurta sa prefaţă la broşura „Curentele gîndirii", care conţinea texte alese din operele lui Gandhiji.

„Mi s-a întîmplat să aud — scrie el — de sfinţi şi supraoameni, dar n-am avut niciodată plăcerea să-i întîlnesc şi trebuie să mărturisesc că sînt sceptic în privinţa existenţei lor. Cred însă în oameni şi în ceea ce e făurit de mîna omului". „Curentele gîndirii", cuprinse în acest volum, emană de la un om şi sînt creaţia unui om. Ele sînt mărturia a două minunate însuşiri ale naturii umane — Credinţa şi Forţa...

Unde duc toate acestea ? — întreabă omul fără credinţă şi forţă. Răspunsul „la victorie sau la moarte" nu face să vibreze nici o coardă într-însul... În schimb însă, omul modest şi smerit, care stă ferm... pe baza trainică a credinţei neclintite şi a forţei de neînvins, continuă să adreseze compatrioţilor săi mesajul jertfei şi al suferinţei pentru patrie. Mesajul său găseşte un ecou în milioane de inimi..."

Şi el încheie printr-un citat din Swinburne :

> Nu-s la noi oameni de viţă regească,
> Oameni meniţi stăpîni peste lucruri să fie ?

El voia, evident, să sublinieze că-l admiră pe Gandhiji nu ca sfînt sau ca mahatma, ci ca om. El însuşi puternic şi intransigent, admira la Gandhiji forţa spiritului său, căci era clar că în acest om mic de statură şi slab fiziceşte există ceva tare ca oţelul şi neclintit ca stînca, ceva ce nu cedează în faţa nici unei forţe fizice, oricît de puternică ar fi. Dar cu toate trăsăturile lui puţin expresive, cu toate că trupul său aproape gol nu era acoperit decît de o fîşie de pînză, el avea într-însul ceva majestuos, regesc, care forţa oamenii să-i dea de bunăvoie ascultare. Deşi conştient şi cu intenţie blînd şi smerit, avea totuşi o mare putere lăuntrică şi multă autoritate. El era conştient de acest lucru şi uneori era destul de imperativ, dînd ordine care trebuiau să fie executate. Ochii săi profunzi şi liniştiţi subjugau oamenii şi privirea lor pătrundea pînă în suflet, iar vocea sa — sonoră şi clară — mergea drept la inimă şi trezea acolo ecouri răscolitoare. Indiferent dacă auditoriul său era compus dintr-un singur om sau dintr-o mie, farmecul şi magnetismul acestui om îi captiva pe toţi şi fiecare din ei avea sentimentul unei comuniuni sufleteşti cu vorbitorul. Acest sentiment n-avea nici o legătură cu raţiunea, deşi Gandhiji se adresa şi ei. Dar mintea şi raţiunea jucau rolul secundar. Această „vrăjire" nu era rezultatul elocvenţei sau al hipnozei obţinute prin fraze meşteşugite. Vorbea întotdeauna simplu şi la subiect şi rareori folosea un cuvînt de

prisos. Ceea ce captiva ascultătorii era extrema sinceritate a omului şi personalitatea sa ; dădea impresia că dispune de uriaşe rezerve de forţă. S-ar putea ca legendele care s-au ţesut în jurul numelui său să fi contribuit la crearea acestei atmosfere prielnice. Un străin care n-ar cunoaşte aceste legende şi n-ar trăi în mediul acesta n-ar fi sensibil la această vrajă, sau, în orice caz, nu în aceeaşi măsură. Totuşi, una din cele mai remarcabile însuşiri ale lui Gandhiji a fost şi este darul său de a-i cuceri pe adversari, sau, cel puţin, de a-i dezarma.

Gandhiji nu ştia să aprecieze frumuseţea sau calităţile artistice ale obiectelor create de om, dar admira frumuseţea naturii. Taj Mahal nu era pentru el decît o întruchipare a sistemului de muncă forţată. Simţul olfactiv îi era slab dezvoltat. În felul său, el a descoperit însă arta de a trăi şi de a face din viaţa sa un tot artistic. Fiecare gest pe care-l făcea îşi avea sensul şi graţia sa, fără nici un fel de notă falsă. Nu exista la dînsul nici o asprime sau stîngăcie, nici o urmă de vulgaritate sau trivialitate, însuşiri care, din păcate, sînt atît de frecvente la clasele noastre mijlocii. Ajungînd el însuşi la o pace lăuntrică, el o comunica şi celor din jurul său şi păşea pe cărările întortocheate ale vieţii cu pasul sigur şi neabătut.

Cît de mult se deosebea de el tatăl meu ! Şi acesta avea o puternică individualitate şi un fel de majestate impunătoare, iar versurile din Swinburne, pe care le citase, i se potriveau şi lui. Oriunde ar fi fost, el era invariabil în centrul atenţiei tuturor. Cînd şedea la masă, locul pe care-l ocupa devenea — după cum a spus mai tîrziu un eminent judecător englez — întotdeauna capul mesei. Nu era nici blînd, nici suplu în atitudinea sa şi, tot spre deosebire de Gandhiji, rareori îi menaja pe cei cu alte concepţii. Cu bună ştiinţă autoritar, el trezea la alţii un devotament puternic sau o opoziţie înverşunată. Era greu să rămîi neutru ; el ori îţi plăcea, ori îţi displăcea. Cu fruntea lui înaltă, cu buzele strînse şi cu bărbia voluntară, el semăna uimitor de mult cu împăraţii romani ale căror busturi împodobesc muzeele italiene. Această asemănare au sezisat-o mulţi prieteni de-ai noştri din Italia cînd i-au văzut fotografia. În ultimii ani ai vieţii, cînd părul i se presărase cu fire argintii — spre deosebire de mine, el şi-a păstrat părul pînă la sfîrşit —, înfăţişarea sa căpătase un aer de nobleţe şi măreţie, atît de rar întîlnite astăzi. Sînt probabil preconceput în favoarea lui, dar în această lume plină de micimi şi slăbiciuni îmi lipseşte prezenţa sa plină de nobleţe, şi în zadar caut în jurul meu măreţia şi minunata sa forţă.

Îmi amintesc cum odată, în 1924, pe cînd Gandhiji lupta împotriva partidului svarajist, i-am arătat o fotografie a tatălui meu. În acea fotografie tata nu avea mustăţi, iar pînă atunci Gandhiji îl

văzuse întotdeauna purtînd nişte mustăţi splendide. La vederea acestei fotografii a sărit aproape în sus şi a privit-o îndelung. Lipsa mustăţilor scotea la iveală severitatea gurii şi a bărbiei, iar Gandhiji a remarcat, cu un zîmbet rece, că abia acum îşi dă seama cu cine are de luptat. Această asprime era însă atenuată de expresia ochilor şi de ridurile ce i se formaseră datorită rîsului. Dar ochii aceştia scăpărau uneori scîntei.

Tata era atras de munca în Adunarea legislativă ca raţa de apă. Ea corespundea educaţiei şi practicii sale juridice şi constituţionale şi — spre deosebire de satiagraha şi de variantele ei — regulile acestui joc îi erau bine cunoscute. El menţinea o disciplină strictă în partidul său, reuşind chiar să convingă alte grupări şi persoane să-i dea sprijinul. După scurt timp a început să aibă dificultăţi cu propriii săi adepţi. În prima perioadă a existenţei sale, partidul svarajist trebuia să lupte împotriva grupului din Congres care era împotriva oricăror modificări a programului politic şi, pentru a-şi întări poziţia în Congres, primise în rîndurile sale multe elemente indezirabile. Apoi veniră alegerile. Pentru campania electorală erau necesari bani, care trebuiau să fie procuraţi de la bogătaşi. Buna dispoziţie a acestora trebuia deci menajată, unora din ei propunîndu-li-se chiar să figureze pe lista de candidaţi ai partidului svarajist. „Politica — spune un socialist american (citat după Sir Stafford Cripps) — este arta subtilă de a obţine voturi de la săraci şi fonduri electorale de la bogaţi, promiţînd şi unora şi altora de a-i apăra pe unii împotriva celorlalţi".

Toate aceste elemente slăbiseră partidul de la bun început. Activitatea în Adunarea legislativă şi în consiliile provinciale obliga la permanente compromisuri cu alte grupări mai moderate, şi în aceste condiţii spiritul combativ şi principiile nu se puteau menţine mult timp. Încet, încet slăbea disciplina şi moralul partidului ; elementele mai puţin ferme şi oportuniştii începeau să creeze neplăceri. Partidul svarajist intrase în organele legislative cu scopul făţiş declarat de a face „opoziţie din interior". Dar jocul putea fi jucat de ambele părţi, şi guvernul se hotărîse să participe la el, creînd în rîndurile svarajiştilor opoziţie şi sciziune. Celor mai slabi la suflet li se ofereau posturi înalte şi tot felul de avantaje. N-aveau decît să întindă mîna. Se lăudau talentele lor, însuşirile lor de oameni de stat şi remarcabila lor înţelepciune. Erau învăluiţi într-o atmosferă plăcută, mieroasă, foarte diferită de praful şi agitaţia satelor şi tîrgurilor.

Moralul svarajiştilor scădea. Din cînd în cînd mai trecea cîte unul de partea adversarului. Tatăl meu tuna şi fulgera şi vorbea de necesitatea de a se tăia „crăcile uscate". Dar această ameninţare nu are prea mare efect, cînd însăşi craca arde de dorinţa de a se rupe de pom. Unii svarajişti deveniseră miniştri, alţii — mai

tîrziu — membri ai consiliilor executive. Iar alţii formară un grup aparte intitulîndu-se „responsivişti" sau „partizani ai colaborării" — denumire folosită iniţial în cu totul alte împrejurări de Lokamania Tilak. Aşa cum este acum folosită, ea înseamnă : pune mîna pe postul care ţi se oferă şi caută să storci cît mai mult din el. În ciuda acestor defecţiuni, partidul svarajist îşi continuă activitatea, dar tata şi Das erau destul de dezgustaţi de întorsătura pe care o luaseră evenimentele şi întrucîtva plictisiţi de ceea ce părea a fi o activitate fără folos în organele legislative. La această oboseală morală se mai adăuga şi tensiunea tot mai mare între hinduşi şi musulmani în India de nord, care uneori ducea la dezordini.

Unii membri ai Congresului care în 1921 şi 1922 fuseseră cu noi în închisoare erau acum miniştri sau ocupau posturi însemnate în guvern. În 1921 avuseserăm satisfacţia de a fi declaraţi în afara legii şi condamnaţi la închisoare de un guvern din care făceau parte cîţiva liberali (tot foşti membri ai Congresului). Mai tîrziu ne-a fost dat să avem — cel puţin în unele provincii — şi bucuria de a fi aruncaţi în închisoare şi scoşi de sub protecţia legii de către unii din vechii noştri colegi. Noii miniştri şi membri ai Consiliului executiv erau mult mai indicaţi pentru această meserie decît liberalii. Ei ne cunoşteau pe noi şi slăbiciunile noastre şi ştiau să le folosească ; ne cunoşteau metodele şi aveau o oarecare experienţă în privinţa maselor şi a stării lor de spirit. Ca şi naziştii, ei cochetaseră — înainte de a-şi renega convingerile — cu metodele revoluţionare, şi graţie cunoştinţelor lor ei puteau reprima pe foştii lor colegi din Congres cu mult mai multă eficacitate decît au putut-o face în ignoranţa lor instanţele administrative oficiale sau miniştrii liberali.

În decembrie 1924 sesiunea Congresului naţional avu loc la Belgaum, Gandhiji fiind preşedinte. A deveni preşedinte al Congresului era pentru el, într-un anumit sens, o coborîre, deoarece timp îndelungat fusese permanent un fel de supra-preşedinte. Cuvîntarea lui de deschidere nu mi-a plăcut. Mi-a părut foarte puţin mobilizatoare. La propunerea lui Gandhiji am fost reales, la sfîrşitul sesiunii, secretar de lucru al Comitetului executiv pe anul următor. Împotriva voinţei mele începeam să devin un secretar semi-permanent al Congresului.

În vara anului 1925 tata s-a îmbolnăvit ; îl supăra mult astma. Plecă cu familia la Dalhuzi, în Himalaia, unde mai tîrziu m-am dus şi eu pentru scurt timp. Din Dalhuzi am făcut o mică excursie pînă la Ceamba, regiune din fundul Himalaiei. Am ajuns într-o zi de iunie, cam obosiţi după un drum făcut pe poteci de munte. Acolo am primit o telegramă în care ni se anunţa moartea lui Citta Ranjan Das. Copleşit de durere, tata a rămas mult timp nemişcat, fără a scoate o vorbă. Era o lovitură cumplită pentru el, şi rar mi-a

fost dat să-l văd atît de zdruncinat. Omul care-i fusese cel mai apropiat şi mai drag tovarăş îl părăsise deodată, lăsîndu-l să-şi ducă singur povara. Iar această povară devenise tot mai grea, şi ei amîndoi, tata şi Deşbandhu, obosiseră din cauza ei şi a slăbiciunii poporului lor. Ultima cuvîntare a lui Deşbandhu — ţinută la conferinţa din Faridpur — a fost cuvîntarea unui om care dădea semne de oboseală.

În dimineaţa următoare am părăsit Ceamba, am străbătut din nou munţii pînă la Dalhuzi, de acolo am mers cu maşina pînă la gara îndepărtată şi apoi cu trenul la Allahabad şi Calcuta.

CAPITOLUL AL NOUĂSPREZECELEA

DISCORDIILE DINTRE COMUNITĂŢILE RELIGIOASE

BOALA din toamna anului 1923, pe care o contractasem după ieşirea mea din închisoarea din Nabha, cînd a trebuit să mă lupt cu bacilul tifosului, a fost pentru mine ceva cu totul neobişnuit. Pînă atunci nu fusesem niciodată obligat să zac la pat cu temperatură ridicată şi să mă simt slăbit fiziceşte. Eram destul de mîndru de sănătatea mea şi nu eram contaminat de ipohondrie, fenomen destul de răspîndit în India. Tinereţea şi organismul meu puternic m-au ajutat să scap, însă, după ce trecuse criza, am mai stat multă vreme în pat slăbit şi refăcîndu-mi cu încetul forţele. În această perioadă aveam o ciudată senzaţie de detaşare de tot ce mă înconjura şi de munca de toate zilele, privind la toate parcă din depărtare, din afară. Mi se părea că pot face abstracţie de fiecare copac în parte şi să văd dintr-o dată întreaga pădure; mintea mea era parcă mai limpede şi mai liniştită ca înainte. Probabil că toţi care au trecut printr-o boală grea resimt acelaşi lucru sau ceva asemănător. La mine însă era un fel de experienţă spirituală (nu folosesc cuvîntul în sens îngust religios), care a exercitat asupră-mi o mare înrîurire. Aveam sentimentul că mă ridicasem deasupra atmosferei emoţionale a vieţii noastre politice şi că puteam vedea mai limpede ţelurile şi motivele propriilor mele acţiuni. Această stare de luciditate a dat însă naştere şi la noi întrebări, cărora nu le găseam un răspuns satisfăcător. Mă îndepărtam totuşi din ce în ce mai mult de concepţia religioasă despre viaţă şi politică. Nu pot scrie prea multe în legătură cu aceasta, căci era un sentiment greu de redat. Lucrurile s-au petrecut cu unsprezece ani în urmă, iar reminiscenţele sînt acum foarte palide. Îmi aduc însă bine aminte că acest sentiment a exercitat o puternică înrîurire asupra mea şi asupra felului meu de a gîndi şi încă doi ani după aceea — deşi mă ocupam de munca mea — mai aveam în oarecare măsură această senzaţie de detaşare.

Faptul se explica în parte, fără îndoială, prin unele evenimente asupra cărora nu aveam nici un fel de putere şi cu care nu mă puteam de loc împăca. Am pomenit mai sus de unele schimbări politice. Mult mai importantă era însă continua înrăutăţire a raporturilor dintre hinduşi şi musulmani, mai ales în India de nord. În marile oraşe avuseseră loc cîteva ciocniri, extrem de sălbatice şi

brutale. Atmosfera de neîncredere şi de mînie crea noi motive de conflicte, despre care cei mai mulţi dintre noi nici nu auzisem înainte. Un motiv frecvent de discordie îl constituia în trecut problema jertfirii vacilor mai ales în ziua Bakr-id. Se produceau fricţiuni şi atunci cînd sărbătorile hinduse şi cele musulmane cădeau în aceeaşi zi, aşa cum s-a întîmplat, de pildă, odată, cînd Moharram a coincis în timp cu sărbătoarea Ram Lila. Moharram, care evoca amintirea unei tragedii din trecut, provoca lacrimi şi un sentiment de întristare, pe cînd Ram Lila era o sărbătoare a bucuriei, sărbătoarea triumfului binelui asupra răului. Cele două sărbători nu se potriveau una cu cealaltă. Din fericire, ele nu cădeau în aceeaşi zi decît cam o dată la treizeci de ani, căci Ram Lila se sărbătoreşte după calendarul solar, mereu în acelaşi anotimp, pe cînd Moharram se marchează după calendarul lunar şi cade în anotimpuri diferite.

Acum însă se ivise un nou pretext pentru fricţiuni care răbufneau mereu. Era vorba de executarea muzicii în apropierea moscheilor. Musulmanii nu admiteau ca muzica sau orice alt zgomot să le stînjenească rugăciunile în moscheie. În fiecare oraş sînt o sumedenie de moschei, unde se ţin de cinci ori pe zi slujbe, în care timp pe străzi este, firește, destul zgomot şi au loc diverse procesiuni (ca, de pildă, cele nupţiale sau funerare). Aşadar, pretexte pentru fricţiuni existau întotdeauna. Musulmanii protestau îndeosebi împotriva procesiunilor şi a zgomotului în orele cînd în moscheie se făcea rugăciunea de seară. Dar la aceeaşi oră se oficiază şi slujba de seară în templele hinduse, slujbă însoţită de lovituri de gong şi de dangăt de clopote. Această slujbă se numeşte *arti*, iar conflictele dintre arti şi *namaz* luaseră acum proporţii serioase.

Pare surprinzător că o chestiune care putea fi soluţionată într-un spirit de respect reciproc faţă de sentimentele celor două părţi şi pentru care nu trebuia să se ia decît unele măsuri de reglementare a dus la atîta întărîtare şi dezordine. Însă atunci cînd sînt în joc pasiuni religioase nu mai poate fi vorba de chibzuială sau de respect faţă de sentimentele altora, nu mai poate fi vorba de măsuri de reglementare ; iar aceste pasiuni pot fi lesne aţîţate cînd o terţă parte, care ocupă o poziţie dominantă, poate asmuţi un grup împotriva celuilalt.

Importanţa acestor dezordini care au avut loc în cîteva oraşe din nord nu trebuie exagerată. În majoritatea oraşelor mari şi mici, precum şi în toate regiunile rurale ale Indiei continua să domnească pacea, care nu era aproape de loc tulburată de aceste evenimente ; însă ziarele exagerau, bineînţeles, orice conflicte, chiar şi pe cele mai mărunte, care se produceau între comunităţile religioase. Este însă incontestabil că în oraşe s-au accentuat fricţiunile şi ura dintre comunităţi. La această înrăutăţire contribuiau vîrfurile comunităţilor. O repercusiune a acestei situaţii au constituit-o re-

vendicările politice mai rigide pe care au început să le formuleze comunităţile. Datorită fricţiunilor dintre comunităţi, fruntaşii politici musulmani reacţionari — care timp de ani de zile cît durase mişcarea de non-colaborare se menţinuseră în umbră — au ajuns acum, cu ajutorul guvernului englez din India, să se afle pe primul plan. În fiecare zi ei formulau revendicări noi şi din ce în ce mai mari, care loveau în însăşi baza unităţii naţionale şi a libertăţii Indiei. Şi printre liderii de seamă ai comunităţilor religioase hinduse existau politicieni reacţionari care, sub pretextul de a apăra interesele hinduşilor, făceau în mod evident jocul guvernului. Ei n-au reuşit să obţină satisfacerea revendicărilor lor, căci, oricît s-ar fi străduit, lucrul acesta era imposibil faţă de metodele folosite de ei ; ei n-au izbutit decît să înăsprească şi mai mult vrajba dintre comunităţile religioase.

Congresul se afla într-o situaţie dificilă. Avînd în vedere că era foarte sensibil faţă de sentimentele naţionale, al căror purtător de cuvînt era, aceste pasiuni religioase nu puteau să nu-l afecteze. Sub haina naţională a multor membri ai Congresului se ascundeau concepţii îngust religioase. Conducerea Congresului avea însă o atitudine fermă şi, în general, refuza să ia partea uneia din comunităţile religioase, sau, mai bine zis, a unuia din grupurile religioase, căci sikhii şi alte minorităţi mai puţin importante începură şi ele să-şi revendice acum cu glas tare drepturile. Procedînd astfel, era inevitabil ca Congresul să-şi atragă dezaprobarea ambelor părţi.

Cu mult înainte, încă de pe vremea primelor începuturi ale mişcării de non-colaborare, sau poate chiar mai înainte, Gandhiji propusese formula sa de rezolvare a problemei comunităţilor religioase. După părerea sa, problema nu putea fi rezolvată decît cu bunăvoinţa şi generozitatea grupului majoritar ; de aceea el era gata să sprijine orice revendicare a musulmanilor. El voia să-i atragă de partea sa, şi nu să încheie cu ei o tranzacţie. Cu clarviziune şi cunoscînd adevărata valoare a lucrurilor, el căuta să obţină ceva ce avea valoare reală, pe cînd alţii, care credeau că cunosc preţul de piaţă al tuturor lucrurilor, fără a cunoaşte însă adevărata lor valoare, foloseau metode ce se practicau pe piaţă. Ei îşi dădeau perfect de bine seama cît îi costa lucrul cumpărat, n-aveau însă nici o noţiune de adevărata valoare a obiectului achiziţionat.

Este uşor să-i critici şi să-i învinovăţeşti pe alţii şi este aproape cu neputinţă să rezişti tentaţiei de a găsi o justificare oarecare a eşecului suferit de propriile tale planuri. Nu se datorează oare eşecul anumitor piedici create intenţionat de alţii, şi nicidecum faptului că propriile tale aprecieri sau acţiuni au fost greşite ? Noi aruncăm vina pe guvern şi pe comunităţile religioase, iar acestea, la rîndul lor, o aruncă asupra Congresului. Guvernul şi aliaţii săi

ne puneau, bineînţeles, piedici şi o făceau în mod conştient şi perseverent. De asemenea, se înţelege de la sine că în trecut, ca şi în prezent, politica guvernului englez din India se baza pe provocarea de dezbinări în rîndurile noastre. Imperiile au urmat întotdeauna principiul „dezbină şi stăpîneşte", şi în aceeaşi măsură în care această politică a lor avea succes, ele îşi menţineau dominaţia asupra celor exploataţi. Ar fi inutil să ne plîngem împotriva acestui fapt şi cu atît mai mult să ne mirăm. Ar fi însă o greşeală de gîndire dacă n-am ţine seama de această practică şi dacă n-am lua nici o măsură împotriva ei.

Cum trebuie să luptăm împotriva acestei practici ? Firește, nu prin tranzacţii sau tocmeli şi, în general, nu cu ajutorul tacticii folosite pe piaţă, căci orice ofertă am face, oricît de ridicat ar fi preţul pe care l-am da noi, un terţ poate întotdeauna nu numai să ofere un preţ mai mare, dar — în plus — poate să-şi întărească cuvintele prin fapte. Dacă între noi nu va fi unitate de concepţii în problemele naţionale sau sociale, nu vor exista nici acţiuni comune împotriva duşmanului comun. Dacă vom lua ca punct de pornire orînduirea politică şi economică existentă şi dacă nu vom dori decît s-o îndreptăm pe ici, pe colo, s-o reformăm, „s-o indianizăm", nu va exista nici un stimulent pentru acţiuni comune. În acest caz scopul devine participarea la împărţirea prăzii, iar rolul hotărîtor îl va juca neapărat cel de-al treilea, stăpînitorul, care va împărţi recompense acelora pe care îi va socoti că le merită. Numai dacă ne vom propune ca obiectiv schimbarea sistemului politic şi — ceea ce e şi mai important — a sistemului social, vom putea crea o bază trainică pentru acţiuni comune. Ideea principală pe care se baza revendicarea independenţei era aceea de a face poporul să înţeleagă că noi luptăm pentru făurirea unei orînduiri politice cu totul noi, şi nu numai pentru a crea o variantă indianizată a orînduirii existente (menţinînd în culise controlul englez), care înseamnă statutul de dominion. Prin independenţă politică înţelegeam, desigur, numai libertatea politică ; nu aveam în vedere nici un fel de schimbări sociale sau acordarea de libertăţi economice maselor. Revendicarea noastră însemna însă ruperea lanţurilor financiare şi economice care ne legau de City-ul londonez, iar acest lucru ne-ar fi uşurat schimbarea orînduirii sociale. Aşa gîndeam pe atunci. Aş mai adăuga acum că, după părerea mea, este puţin probabil ca adevărata libertate politică să ne vină singură. Cînd va veni, ne va aduce în mare măsură şi libertatea socială.

Aproape toţi liderii noştri continuau însă să gîndească în tiparele înguste şi rigide ale orînduirii politice — şi, bineînţeles, sociale — existente. Ei abordau orice problemă, fie ea religioasă sau constituţională, de pe aceste poziţii, făcînd astfel în mod

inevitabil jocul guvernului englez, care exercita un control deplin asupra acestei orînduiri. Ei nici nu puteau proceda altfel, căci întregul sistem al concepțiilor lor era în esență reformist, și nu revoluționar, deși din cînd în cînd recurgeau și la acțiuni directe. Trecuse însă de mult vremea cînd vreo problemă a Indiei — politică, economică sau religioasă — putea fi rezolvată satisfăcător cu metode reformiste. Situația cerea o atitudine revoluționară, planuri și soluții revoluționare. Dar nici unul dintre lideri nu era în stare de așa ceva.

Lipsa de idealuri și țeluri clare în lupta noastră pentru libertate contribuia, fără îndoială, la răspîndirea spiritului de închistare religioasă. Masele populare nu vedeau o legătură directă între suferințele pe care le îndurau zi de zi și lupta pentru svaraj. Uneori ele luptau destul de bine, lăsîndu-se conduse de instinct, dar instinctul este o armă nesigură, care se poate lesne toci sau poate fi chiar îndreptată spre alte țeluri. Lipsea rațiunea, iar în perioadele de reacțiune campionii vrajbei dintre comunitățile religioase puteau să speculeze cu ușurință sentimentele maselor, folosindu-le, în numele religiei, pentru propriile lor scopuri. Cu toate acestea, nu se poate să nu rămîi uimit în ce măsură burghezia hindusă și musulmană — folosind numele sfînt al religiei — izbutise să cîștige simpatia maselor, făcîndu-le să sprijine programe și revendicări care nu aveau nici o contingență cu masele și chiar cu păturile de jos ale clasei mijlocii. Orice revendicare a comunităților religioase, formulată de unul din grupurile religioase, era în fond o revendicare de posturi ; iar aceste posturi nu puteau reveni decît unui număr restrîns de reprezentanți ai păturilor de sus ale clasei mijlocii. Se cere, ce-i drept, și acordarea de locuri speciale și de locuri în plus în organele legislative, care sînt considerate ca simbol al puterii politice, însă și aici se are în vedere mai ales posibilitatea de a acorda protecție. Aceste revendicări politice mărginite, care pot aduce foloase, în cel mai bun caz, unui număr limitat de reprezentanți ai vîrfurilor claselor mijlocii și care adesea ridică piedici în calea unității naționale și a progresului, erau cu abilitate prezentate ca revendicări ale maselor grupului religios respectiv. Pentru a ascunde caracterul lor mărginit, erau învăluite în haina fanatismului religios.

În felul acesta politicieni reacționari au reapărut pe arena politică sub înfățișarea de lideri ai comunităților religioase, iar diversele acțiuni pe care le-au întreprins izvorau în realitate nu atît din prejudecățile lor religioase, cît din dorința de a împiedica progresul politic. Se înțelege că pe tărîm politic nu ne puteam aștepta de la ei decît la o atitudine de opoziție, ne indigna însă cu deosebire faptul cît de departe erau ei în stare să meargă pe această cale. Liderii comunităților religioase musulmane născoceau cele

mai neverosimile lucruri şi dădeau impresia că naţionalismul indian sau libertatea Indiei îi interesează prea puţin ; iar fruntaşii comunităţilor religioase hinduse, deşi aparent vorbeau întotdeauna în numele naţionalismului, erau în realitate foarte departe de el. Incapabili de orice acţiune adevărată, ei se străduiau să cîştige merite în faţa guvernului, dar nici asta nu le folosea la nimic. Şi unii şi alţii condamnau mişcarea socialistă, ca şi orice alte mişcări „subversive" asemănătoare. Între ei exista o înduioşătoare unanimitate faţă de orice propunere care atingea interesele grupurilor privilegiate. Liderii comunităţilor religioase musulmane spuneau şi făceau multe lucruri care prejudiciau libertatea politică şi economică, însă fie că acţionau în grup sau separat, ei păstrau faţă de guvern şi de opinia publică o oarecare demnitate. Despre liderii comunităţilor religioase hinduse nu s-ar putea spune acelaşi lucru.

În Congres erau mulţi musulmani. În rîndurile lor erau destui oameni capabili, printre care şi cei mai cunoscuţi şi populari lideri musulmani din India. Mulţi dintre aceşti membri musulmani ai Congresului s-au constituit într-un grup care se intitula „Partidul musulman naţionalist" şi luptau împotriva liderilor comunităţilor religioase musulmane. La început au avut destul de mult succes şi o bună parte din intelectualii musulmani erau, pare-se, de partea lor. Toţi aparţineau însă păturii de sus a clasei mijlocii şi printre ei nu erau personalităţi dinamice. Ei erau absorbiţi de profesiunea lor, de afacerile lor, pierzînd legătura cu masele. În fond nici nu veneau vreodată în contact cu masele. Tactica lor consta în a ţine întruniri în saloane şi a încheia acorduri şi pacte mutuale, însă adversarii lor, liderii comunităţilor religioase, erau mult mai versaţi în acest joc. Aceştia din urmă îi îndepărtau încetul cu încetul pe musulmanii naţionalişti de pe poziţiile lor, determinîndu-i să renunţe pas cu pas la principiile pe care le susţineau. De fiecare dată musulmanii naţionalişti încercau să împiedice o nouă retragere şi să-şi consolideze poziţiile, aplicînd tactica „răului celui mai mic", ceea ce în mod inevitabil atrăgea după sine o nouă retragere şi alegerea unui nou „cel mai mic rău". Veni, în sfîrşit, vremea cînd nu le mai rămăsese nimic care putea fi numit proprietatea lor, nici un principiu fundamental, cu excepţia unuia singur, care constituia, literalmente, ultima ancoră de care se crampona grupul lor, şi anume revendicarea circumscripţiilor electorale comune. Însă politica celui mai mic rău îi puse şi de data aceasta în faţa unei alternative fatale, pierzînd cu această ocazie şi ultima lor ancoră. În felul acesta musulmanii naţionalişti au renunţat şi la ultimele rămăşiţe ale principiilor şi tacticii pe baza cărora se constituise grupul lor şi cărora le juraseră credinţă pînă la capăt ; ei au pierdut totul, în afară de nume !

Falimentul și lichidarea naționaliștilor musulmani ca grup (ca persoane izolate ei rămîn, firește, lideri de seamă ai Congresului) e o poveste tristă. Ea a durat mai mulți ani, iar ultimul capitol a fost scris abia anul acesta (1934). În 1923 și în anii următori ei constituiau un grup puternic, care adoptase o atitudine agresivă față de liderii comunităților religioase musulmane. Existau chiar cazuri cînd Gandhiji fusese de acord să accepte — deși nu-i plăceau — unele revendicări ale acestor comunități, dar a fost împiedicat de propriii săi colegi, liderii naționaliștilor musulmani, a căror opoziție era intransigentă.

După 1920 s-au făcut numeroase încercări de a reglementa problema comunităților religioase prin tratative și discuții, prin așa-numitele „conferințe ale unității". Cea mai importantă a fost conferința convocată de Muhammed Ali, care în 1924 era președintele Congresului național. Conferința se ținu la Delhi, în timp ce Gandhiji făcea o grevă a foamei de 21 de zile. La lucrările acestor conferințe au participat mulți oameni serioși și bine intenționați și ei s-au străduit să ajungă la o înțelegere. S-au adoptat cîteva rezoluții frumoase și bine intenționate, însă problema principală a rămas tot nerezolvată. De altfel nici nu putea fi rezolvată cu ajutorul unor asemenea conferințe, căci pentru soluționarea ei nu se cerea majoritate de voturi, ci unanimitate de fapt, iar la conferințe participau întotdeauna extremiști din diverse grupuri care vedeau rezolvarea problemei în subordonarea totală a tuturor față de propriile lor concepții. Involuntar se năștea întrebarea dacă anumiți fruntași de seamă ai comunităților religioase doreau în genere ca problema să fie rezolvată. Mulți dintre ei erau reacționari și n-aveau nimic comun cu cei ce doreau schimbări politice radicale.

Adevăratele dificultăți aveau însă rădăcini mult mai adînci și nu erau numai un rezultat al faptului că anumite persoane își renegaseră vechile convingeri. În numele comunității lor religioase începuseră cu multă zarvă să-și formuleze acum revendicările și sikhii, iar în Penjab se crease o situație extrem de complicată. Penjabul devenise de fapt centrul întregii probleme, iar teama pe care fiecare grup o avea de celelalte grupuri crea o atmosferă de pasiuni și prejudecăți. În unele provincii conflictele agrare — de pildă problema zamindarilor hinduși și a arendașilor musulmani din Bengal — îmbrăcau forma de conflicte între comunități religioase. În Penjab și în Sind, bancherii și reprezentanții claselor avute erau mai ales hinduși, pe cînd debitorii erau țărani musulmani, iar ura debitorilor ruinați față de creditorul care îi jupuia contribuia și mai mult la aținarea fanatismului religios. De obicei, musulmanii alcătuiau o comunitate mai săracă, iar liderii comunităților religioase musulmane izbuteau să folosească în propriile lor

scopuri antagonismul dintre săraci şi bogaţi, deşi, oricît de ciudat ar părea, aceste scopuri n-aveau nimic de-a face cu îmbunătăţirea soartei celor neavuţi. Datorită acestei situaţii, liderii comunităţilor religioase musulmane reprezentau într-o anumită măsură masele, şi de aici îşi trăgeau puterea. Din punct de vedere economic, liderii comunităţilor religioase hinduse erau reprezentanţii marilor bancheri şi ai liber-profesioniştilor de la oraşe, neavînd decît foarte puţin sprijin din partea maselor hinduse, deşi uneori izbuteau să le cîştige simpatia.

În felul acesta existenţa acestor grupări economice complică în oarecare măsură problema, lucru de care, din păcate, oamenii nu-şi dau seama. Situaţia asta poate duce la un conflict şi mai făţiş între diferitele clase economice, însă, dacă faptul se va produce, actualii lideri ai comunităţilor religioase — reprezentînd clasele de sus ale tuturor grupurilor religioase — se vor grăbi să uite de divergenţele care-i despart pentru a întîmpina în front unit pe duşmanul de clasă comun. Chiar în situaţia actuală s-ar putea uşor ajunge la o reglementare politică, cu condiţia ca în această acţiune să nu intervină şi o a treia parte, însă, din păcate, această condiţie e iluzorie.

Nici nu se terminase bine, în 1924, „conferinţa unităţii" de la Delhi, şi la Allahabad s-au şi produs ciocniri între hinduşi şi musulmani. Judecînd după numărul victimelor, dezordinile au fost relativ neînsemnate, era însă foarte neplăcut gîndul că toate acestea se petrec în oraşul tău natal. Împreună cu alţii m-am grăbit să mă întorc de la Delhi acasă. În momentul reîntoarcerii mele, pogromurile încetaseră, însă urmările lor s-au resimţit încă multă vreme atît sub formă de manifestări de ură, cît şi sub formă de procese. Nu-mi amintesc care fusese motivul ciocnirilor. În acelaşi an, sau poate mai tîrziu, s-au produs la Allahabad dezordini în legătură cu sărbătoarea Ram Lila. Probabil ca protest împotriva interzicerii de a face zgomot în apropierea moscheilor se renunţase la această sărbătoare, însoţită întotdeauna de uriaşe procesiuni. Trecuseră vreo opt ani de cînd la Allahabad nu se mai sărbătorea Ram Lila, şi pentru sute de mii de locuitori din acest district această importantă sărbătoare anuală ajunsese aproape o amintire dureroasă. Cît de bine mi-o amintesc de pe vremea cînd eram copil! Cît de emoţionaţi eram cu toţii! Şi ce mulţime uriaşă de oameni venea din toate colţurile districtului şi chiar din alte oraşe pentru a admira serbarea. Era o sărbătoare hindusă, dar se ţinea sub cerul liber, şi veneau în grupuri mari şi musulmanii să asiste la solemnităţi, iar pretutindeni domnea bucuria şi veselia. Negoţul înflorea. Mulţi ani mai tîrziu, cînd ajunsesem om matur, am asistat din nou la această sărbătoare, dar nu mi-a provocat nici o emoţie, iar procesiunile şi tablourile vii mi se păreau chiar destul de plicticoase.

Devenisem mai exigent în materie de artă şi de distracţii. Dar şi atunci am văzut cum o uriaşă mulţime de oameni se desfăta şi se bucura de acest spectacol. Pentru ei era un adevărat carnaval. Şi iată că au trecut opt sau nouă ani de cînd copiilor din Allahabad, fără să mai vorbesc de oamenii maturi, nu li s-a mai oferit prilejul să admire acest spectacol şi să petreacă plini de emoţie şi bucurie măcar o singură zi, care să întrerupă cenuşia monotonie a vieţii lor. Şi totul din cauza unor meschine neînţelegeri şi conflicte! Într-adevăr, religia şi spiritul religios vor trebui să răspundă pentru multe. Ce bine ştiu ele să ucidă bucuria!

CAPITOLUL AL DOUĂZECILEA

ACTIVITATE MUNICIPALĂ

TIMP de doi ani am continuat să lucrez, deşi cu tot mai puţină tragere de inimă, în Consiliul municipal din Allahabad. Durata mandatului meu de preşedinte era de trei ani. Încă de la începutul celui de-al doilea an am încercat să scap de această răspundere. Munca îmi plăcea şi îi consacrasem mult timp şi multă atenţie. Reuşisem să am oarecare succese şi să-mi atrag simpatia tuturor colegilor. Chiar şi guvernul provincial a trecut în aşa măsură peste antipatia politică pe care o avea faţă de mine, încît aprobase unele din măsurile luate de mine în cadrul activităţii municipale. Şi totuşi mă simţeam cu mîinile legate, mă loveam de piedici şi nu aveam posibilitate să fac ceva cu adevărat valoros.

Nu era vorba de o obstrucţie conştientă din partea cuiva, dimpotrivă, eram ajutat cu o surprinzătoare bunăvoinţă. Pe de o parte însă aveam de-a face cu aparatul guvernamental, iar pe de alta se făcea simţită apatia membrilor Consiliului municipal şi a opiniei publice. Sistemul anchilozat al administraţiei municipale, creat de guvern, era o piedică în calea unei dezvoltări serioase şi a oricăror inovaţii. Politica financiară era de aşa natură, încît Consiliul municipal depindea întotdeauna de guvern. Legile municipale în vigoare nu îngăduiau traducerea în viaţă a celor mai multe din programele radicale de impunere fiscală sau de dezvoltare socială. Dar chiar şi acele planuri care erau autorizate de lege trebuiau să fie sancţionate de guvern, şi numai optimiştii, dispuşi să aştepte ani de zile, puteau cere şi aştepta cu încredere această sancţiune. Eram surprins cît de încet, de greoi şi de ineficient se mişca aparatul guvernamental cînd era vorba de o măsură socială sau de construcţia naţională. Nu era însă de loc încet sau ineficient cînd un adversar politic trebuia ţinut în frîu sau nimicit. Contrastul era frapant.

Departamentul guvernului provincial care se ocupa de administraţia locală era condus de un ministru, însă această zeitate supremă era de obicei un om complet ignorant în problemele municipale, ca, de altfel, şi în toate treburile publice. El se bucura de foarte puţină autoritate şi nu prea era luat în serios nici de propriul său departament, care era de fapt condus de funcţionarii de carieră ai Serviciului civil indian. Aceşti funcţionari se călăuzeau după concepţia dominantă în rîndurile înalţilor demnitari din In-

dia, şi anume că sarcinile guvernului s-ar reduce în special la funcţii poliţieneşti. Această concepţie includea şi unele urme de despotism binevoitor, fără a se admite însă necesitatea unor măsuri sociale pe scară largă.

Guvernul este întotdeauna creditorul municipalităţilor, şi, pe lîngă comportarea de poliţist, se comportă faţă de ele şi ca creditor. Se fac la timp vărsămintele în contul amortizării datoriilor ? Este municipalitatea perfect solvabilă şi are ea un bilanţ destul de favorabil ? Toate acestea sînt probleme extrem de necesare şi importante, dar adesea se trece cu vederea că administraţia municipală este chemată să exercite şi unele funcţii pozitive — să se preocupe de învăţămînt, de îmbunătăţirea condiţiilor sanitare etc. — şi că nu este numai o organizaţie care există doar pentru a lua bani cu împrumut şi a-i restitui apoi la anumite intervale. Acţiunile sociale înfăptuite de municipalităţile indiene sînt foarte puţine la număr, dar şi acestea sînt reduse ori de cîte ori se ivesc dificultăţi financiare, iar primul care are de suferit este, de obicei, învăţămîntul. Clasele dominante nu sînt direct interesate în dezvoltarea şcolilor municipale. Copiii lor învaţă în şcoli particulare, mai moderne şi mai scumpe şi care adesea primesc subvenţii de la stat.

Majoritatea oraşelor indiene pot fi împărţite în două părţi : oraşul propriu-zis, cu o populaţie densă, şi o zonă întinsă, cu vile şi cottage-uri, înconjurate de obicei de curţi sau grădini destul de mari. Această din urmă zonă este de obicei denumită de englezi „civil lines". Aici locuiesc funcţionarii şi oamenii de afaceri englezi, precum şi numeroşi indieni aparţinînd păturii de sus a claselor mijlocii — liber-profesionişti, funcţionari de stat şi alţii. Venitul obţinut de municipalitate de la zona urbană propriu-zisă este mai mare decît cel obţinut de la civil lines, în timp ce cheltuielile pentru această din urmă zonă depăşesc cu mult pe cele făcute pentru oraş. Explicaţia este că civil lines, ocupînd o suprafaţă mult mai întinsă, are nevoie de mai multe drumuri, iar drumurile trebuie reparate, măturate, stropite şi iluminate ; reţeaua de canalizare, de conducte de apă, de măsuri sanitare este aici, de asemenea, mult mai vastă. Zona urbană este întotdeauna neglijată, iar cartierele sărace ale oraşului sînt, bineînţeles, aproape complet delăsate. În oraş sînt puţine drumuri bune, iar multe din ulicioare sînt prost iluminate, nu au canalizarea corespunzătoare şi sînt într-o stare sanitară deplorabilă. Oraşul suportă cu răbdare toate aceste neajunsuri şi se plînge foarte rar ; iar cînd se plînge, o face fără multă şansă de succes. Aproape toţi „grangurii" mari şi mici locuiesc în civil lines.

Pentru a repartiza mai echitabil povara şi pentru a realiza unele îmbunătăţiri, voiam să introduc un impozit pe proprietatea funciară. Dar nu apucasem să fac această sugestie, că se şi ivise protestul unui funcţionar guvernamental — cred că era magistratul

districtual —, care declară că acest impozit ar contraveni diverselor legi şi regulamente privind proprietăţile funciare. Era evident că acest impozit trebuia să apese mai mult asupra proprietarilor de vile din civil lines. În acelaşi timp, guvernul aprobă întru totul un impozit indirect, şi anume taxa de barieră, care îngreuiază comerţul, duce la majorarea preţurilor — inclusiv la produsele alimentare — şi loveşte deosebit de puternic în cei săraci. Această taxă antisocială şi dăunătoare constituie temelia financiară pentru majoritatea municipalităţilor indiene, cu toate că se pare că în oraşele mai mari ea începe, deşi foarte lent, să dispară.

Ca preşedinte al Consiliului municipal a trebuit, aşadar, să am de-a face, pe de o parte, cu un aparat guvernamental impersonal şi autoritar care se tîra anevoie pe un făgaş de mult croit şi refuza cu încăpăţînare să se mişte mai repede sau în altă direcţie, iar, pe de altă parte, cu colegii mei membri ai Consiliului municipal, dintre care cei mai mulţi se obişnuiseră şi ei cu căile bine bătătorite. Unii erau idealişti, plini de entuziasm în muncă în general, însă nu străluceau printr-un orizont prea larg şi nici prin năzuinţă spre schimbări şi îmbunătăţiri. Vechea rînduială era destul de bună, de ce să te aventurezi în experienţe care poate n-ar da rezultate ? Pînă şi idealiştii şi entuziaştii cădeau treptat sub influenţa efectului narcotizant al rutinei de zi de zi. Exista totuşi o problemă capabilă întotdeauna să provoace un aflux de energie la membrii Consiliului municipal, aceea a protecţiei şi a numirilor în posturi. Dar interesul pentru această problemă nu avea totdeauna ca rezultat o activitate mai eficientă a lor.

An de an hotărîrile guvernului, diferiţi funcţionari şi unele ziare critică consiliile municipale şi administraţiile locale, arătînd numeroasele lor deficienţe. De aici se trage concluzia că instituţiile democratice nu s-ar potrivi pentru India. Lipsurile acestor instituţii sînt într-adevăr evidente, dar cînd sînt criticate se dă foarte puţină atenţie sistemului în cadrul căruia sînt obligate să funcţioneze. Acest sistem nu este nici democratic, nici autocratic, ci un amestec avînd deficienţele ambelor sisteme. Se poate admite ca guvernul central să aibă un anumit drept de supraveghere şi control, dar acest lucru nu va crea piedici în activitatea organului de administraţie locală decît atunci cînd însuşi guvernul central va fi democratic şi va avea înţelegere pentru nevoile poporului. Acolo unde această condiţie nu e îndeplinită, atunci fie că se naşte o luptă între cele două organe, fie că se observă o subordonare docilă faţă de voinţa autorităţii centrale, care, în felul acesta, îşi exercită puterea fără să poarte nici o răspundere. O asemenea situaţie este, bineînţeles, nesatisfăcătoare şi slăbeşte eficacitatea controlului public. Pînă şi membrii Consiliului municipal ţin mai mult seamă de autorităţile centrale decît de propriii lor alegători, iar, la rîndul ei, populaţia ignorează şi ea adesea Consiliul. Problemele care au în-

tr-adevăr o importanţă socială nu sînt aproape niciodată examinate de Consiliu, mai ales fiind că nu sînt de competenţa sa, principala sa activitate fiind încasarea impozitelor, ceea ce nu contribuie la popularitatea sa.

Dreptul de vot pe baza căruia se efectuează alegerile pentru organele locale este şi el un drept restrîns şi ar trebui considerabil lărgit. Chiar consiliile municipale ale unor mari oraşe, ca, de pildă, cel din Bombay, sînt alese, după cîte ştiu, pe baza unui drept de vot foarte limitat. O rezoluţie prin care se cerea lărgirea dreptului de vot a fost nu de mult respinsă de însuşi Consiliul municipal. E limpede că majoritatea consilierilor municipali erau mulţumiţi de soarta lor şi nu vedeau nici un motiv pentru care s-o schimbe sau să şi-o pericliteze.

Însă, indiferent de cauze, faptul rămîne : organele noastre locale nu constituie, de obicei, un model strălucit de reuşită şi eficienţă, deşi chiar aşa cum sînt pot susţine comparaţia cu unele administraţii municipale din ţările democratice avansate. De obicei ele nu sînt corupte, ci sînt doar ineficiente. Punctul lor slab este nepotismul, iar concepţiile lor sînt profund greşite. Lucrurile acestea sînt absolut firești. Pentru ca democraţia să aibă succes este nevoie de o opinie publică informată şi de simţul răspunderii. Noi trăim însă într-o atmosferă de despotism care pătrunde peste tot, iar condiţiile inerente unei democraţii lipsesc cu desăvîrşire. Noi nu avem un sistem de învăţămînt cu caracter de masă ; nu se depun eforturi de a crea în ţară o opinie publică care să se întemeieze pe cunoaşterea faptelor. Nu e de mirare că atenţia opiniei publice se concentrează asupra problemelor de ordin personal, sau religios, sau asupra altor probleme mărunte asemănătoare.

Principala grijă a guvernului în privinţa activităţii administraţiei municipale este ca aceasta să nu facă „politică". Orice rezoluţie care exprimă simpatia cu mişcarea naţională este primită cu dezaprobare ; în şcolile municipale sînt interzise manualele care au o tendinţă cît de cît naţionalistă şi nu sînt îngăduite nici măcar portretele conducătorilor naţionali. Consiliul municipal nu are dreptul să arboreze steagul naţional dacă nu vrea să fie dizolvat. Se pare că în ultima vreme guvernele cîtorva provincii încearcă să înlăture pe toţi membrii Congresului din consiliile municipale şi orăşeneşti. Pentru atingerea acestui scop era de obicei suficient să se exercite o presiune indirectă, însoţită de ameninţarea de a se retrage municipalităţii subvenţiile guvernamentale pentru învăţămînt şi alte nevoi. În unele cazuri însă, ca, de pildă, cel al Consiliului municipal din Calcuta, a fost promulgată o lege specială care interzicea alegerea în administraţia municipală a persoanelor care fuseseră condamnate la închisoare în legătură cu campania de nesupunere civilă sau cu orice altă mişcare politică îndreptată împotriva guvernului. Scopul urmărit era pur politic — nu se punea problema

lipsei de competenţă sau de capacitate necesară pentru postul respectiv.

Aceste cîteva exemple arată de cîtă libertate se bucură consiliile noastre municipale şi districtuale şi cît de puţin democratice sînt. Încercarea de a-i înlătura pe adversarii politici — care intrau, firește, în serviciul statului nu pentru a colabora — de la orice participare la activitatea consiliilor municipale şi a altor organe locale merită o oarecare atenţie. S-a calculat că în ultimii 14 ani au fost deţinute în închisoare în diverse perioade în total circa trei sute de mii de persoane şi, dacă facem abstracţie de considerente politice, nu încape nici o îndoială că printre aceste trei sute de mii de persoane erau oamenii cei mai dinamici şi idealişti, cei mai pătrunşi de conştiinţă socială şi cei mai dezinteresaţi. Erau perseverenţi şi energici şi îi însufleţea idealul de a sluji cauza comună. Aceşti oameni erau deci cei mai potriviţi pentru instituţiile publice şi pentru întreprinderile comunale. Şi totuşi guvernul depunea toate eforturile, mergînd pînă la editarea de legi speciale, pentru a-i înlătura şi în felul acesta a-i pedepsi pe ei şi pe cei care simpatizau cu dînşii. Guvernul preferă şi susţine pe lachei şi apoi se plînge că organele noastre locale lucrează prost. Şi, deşi spune că politica nu e de competenţa instituţiilor locale, guvernul nu are nimic împotrivă ca ele să facă politică dacă o fac pentru a-l sprijini. De frică să nu-şi piardă slujba, învăţătorii şcolilor locale de la oraşe erau efectiv obligaţi să plece la sate pentru a face propagandă în favoarea guvernului.

În ultimii cincisprezece ani, activiştii Congresului au avut de întîmpinat multe greutăţi şi au trebuit să-şi asume o mare răspundere; ei au luptat — şi nu fără succes — împotriva unui guvern puternic şi bine consolidat. Această şcoală aspră a dezvoltat în ei un sentiment de încredere în sine, un spirit activ şi dîrzenie, le-a format acele însuşiri pe care poporul indian le pierduse în urma îndelungatei influenţe distructive exercitate de un guvern autoritar. Ca şi în orice mişcare de masă, existau, firește, şi în mişcarea condusă de Congres multe persoane indezirabile — oameni proşti, nepricepuţi sau chiar şi mai rău. Dar nu mă îndoiesc o clipă că un activist mijlociu al Congresului este, probabil, un lucrător mult mai bun şi mai dinamic decît altă persoană de calificare similară.

Chestiunea mai are şi un aspect de care guvernul şi sfetnicii săi nu ţin poate seamă. Adevăraţii revoluţionari salută încercările guvernului de a-i lipsi pe activiştii Congresului de orice slujbă şi de a le răpi orice posibilitate de a fi angajaţi. Este îndeobşte cunoscut că membrul de rînd al Congresului nu este un revoluţionar şi că după o perioadă de activitate semirevoluţionară se întoarce la viaţa şi activitatea sa monotonă. El e absorbit de afaceri sau de profesiune, sau se afundă în labirintul politicii locale. Problemele de mai mare amploare par să dispară din conştiinţa sa, iar ardoa-

rea revoluționară, care-l caracteriza, slăbește. Mușchii se transformă în grăsime, iar spiritul — în dorința unei existențe asigurate. Din cauza acestei inevitabile tendințe a tuturor activiștilor proveniți din clasele mijlocii, membrii progresiști ai Congresului având idei revoluționare se străduiau întotdeauna să împiedice pe tovarășii lor de a se încurca în hățișurile constituționale ale adunărilor legislative și ale organelor administrației locale, sau să ocupe posturi permanente care să-i împiedice de a depune o activitate efectivă. Într-o anumită măsură, guvernul le-a venit acum în ajutor, îngreuind și mai mult activiștilor Congresului posibilitatea de a căpăta de lucru, astfel încît ei își vor putea păstra, probabil, ceva din ardoarea revoluționară sau s-ar putea chiar ca aceasta să crească.

După un an și mai bine de activitate în administrația municipală simțeam că nu am aici o întrebuințare corespunzătoare forțelor mele. Singurul lucru pe care-l puteam face era să accelerez munca și s-o fac ceva mai eficientă. Nu puteam înfăptui nici un fel de schimbări serioase. Voiam să renunț la postul de președinte, dar toți membrii Consiliului insistau să rămîn. Întotdeauna ei mi-au arătat bunăvoință și gentilețe și mi-a fost greu să-i refuz. Însă după ce s-au împlinit doi ani de cînd lucram în acest post, mi-am prezentat totuși demisia.

Era în 1925. În toamnă soția mea s-a îmbolnăvit grav și a stat cîteva luni în spitalul din Laknau. În acel an sesiunea Congresului s-a ținut la Kanpur, și, oarecum năucit, făceam iarăși naveta între Allahabad, Kanpur și Laknau (eu tot mai eram încă secretar general al Congresului).

Soției mele i se recomandă să-și continue tratamentul în Elveția. Am primit cu bucurie această idee, căci aveam nevoie de un pretext pentru a părăsi India. Mintea mi-era încețoșată, nu mai vedeam în față un drum clar și mi se părea că, dacă voi fi departe de India, voi izbuti poate să văd totul dintr-o perspectivă mai bună și să luminez ungherele întunecate din conștiința mea.

Împreună cu soția și cu fiica mea m-am îmbarcat, la începutul lunii martie 1926, la Bombay spre Veneția. Pe același vapor cu noi a plecat sora și cumnatul meu Ranjit S. Pandit. Ei se pregătiseră să plece în Europa cu mult înainte de a se fi pus problema călătoriei noastre.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI UNULEA

ÎN EUROPA

MĂ întorceam în Europa după mai bine de 13 ani. Au fost ani de război, de revoluţie şi de grandioase schimbări. Vechea lume pe care o cunoscusem pierise în sînge şi în ororile războiului şi mă aştepta o lume nouă. Aveam de gînd să stau în Europa şase-şapte luni sau, cel mult, pînă la sfîrşitul anului. În realitate însă am rămas acolo un an şi nouă luni.

A fost pentru mine o perioadă de linişte şi de odihnă, atît morală cît şi fizică. Am petrecut acest timp mai mult în Elveţia — la Geneva şi în sanatoriul alpin de la Montana. La începutul verii 1926 a venit din India şi sora mea mai mică, Krişna, care a rămas cu noi tot timpul cît am mai stat în Europa. Nu puteam să-mi las soţia multă vreme singură şi de aceea nu făceam decît unele excursii scurte în alte localităţi. Mai tîrziu, cînd soţia mea începu să se simtă mai bine, am făcut o mică călătorie în Franţa, Anglia şi Germania. Pe vîrful muntelui nostru, în mijlocul zăpezilor iernii, mă simţeam complet izolat atît de India cît şi de lumea europeană. India şi evenimentele de acolo mi se păreau foarte îndepărtate. Eram un observator foarte detaşat: citeam, urmăream evenimentele, mă familiarizam cu noua Europă, cu viaţa ei politică şi economică, cu relaţiile mult mai libere dintre oameni şi mă străduiam să înţeleg toate aceste lucruri. Cînd am fost la Geneva m-am interesat, bineînţeles, de activitatea Ligii Naţiunilor şi a Biroului internaţional al muncii.

Însă, o dată cu venirea iernii, atenţia mi-a fost acaparată de sporturile de iarnă; timp de cîteva luni interesul meu se concentrase asupra lor, iar sportul era principala mea ocupaţie. De patinat, patinasem şi înainte, însă schiurile erau pentru mine un sport nou şi m-am lăsat prins de farmecul lui. A trebuit să mă chinui mult timp, dar, deşi cădeam de nenumărate ori, am perseverat voinicește şi, în cele din urmă, acest sport a început să-mi dea satisfacţii.

Viaţa trecea, în general, monotonă. Zilele se scurgeau una după alta şi treptat forţele şi sănătatea soţiei mele începură să-i revină. Ne întîlneam cu foarte puţini indieni şi de fapt nu vedeam aproape pe nimeni afară de locuitorii micii colonii din staţiunea noastră climaterică alpină. Însă în decursul celor un an şi nouă luni pe care le-am petrecut în Europa am avut prilejul să ne întîlnim cu o seamă

de exilaţi indieni şi de vechi revoluţionari ale căror nume îmi erau cunoscute.

Printre ei era Şiamji Krişnavarma, care locuia cu soţia sa bolnavă în mansarda unui imobil din Geneva. Cei doi bătrîni trăiau singuri, fără servitoare. În camerele lor aerul era greu şi înăbuşitor ; totul era acoperit de un strat gros de praf. Şiamji avea mulţi bani, dar nu-i plăcea să-i cheltuiască. Prefera chiar să meargă pe jos pentru a economisi cele cîteva centime de tramvai. Şiamji era bănuitor faţă de toţi vizitatorii şi, pînă la proba contrarie, vedea în ei fie agenţi englezi, fie tîlhari, care atentau la banii săi. Buzunarele îi erau pline de exemplare vechi din ziarul „Indian sociologist", pe care îl editase cîndva ; avea obiceiul să le scoată din buzunar şi să-ţi arate plin de emoţie cine ştie ce articol pe care-l scrisese cu zece ani în urmă. Vorbea mereu despre vremurile de altădată, despre India House din Hampstead, despre diversele persoane trimise de guvernul englez pentru a-l spiona, despre felul cum le identifica şi le trăgea pe sfoară. Pereţii locuinţei sale erau acoperiţi de rafturi ticsite cu cărţi vechi. Prăfuite şi zdrenţuite, ele priveau cu tristeţe din înălţimea lor pe orice intrus. Cărţile şi ziarele acopereau şi duşumeaua ; se vedea că sînt acolo de multe zile, săptămîni, sau poate chiar şi luni. Peste tot domnea o atmosferă de melancolie şi de năruire ; viaţa părea aici un oaspete nepoftit şi cînd păşeai prin tăcutele şi întunecatele coridoare aveai impresia că de după colţ te va întîmpina fantoma morţii. Cînd ieşeai din această locuinţă şi aspirai aerul curat, simţeai, fără să vrei, o uşurare.

Şiamji voia să dea o anumită întrebuinţare banilor săi, să instituie un fond public oarecare, de preferinţă pentru ajutorarea indienilor care învăţau în străinătate. Îmi propuse să devin unul din curatorii acestui fond, dar nu m-am arătat prea încîntat să-mi asum această răspundere. N-aveam nici o dorinţă de a mă amesteca în chestiunile lui financiare şi, în plus, îmi dădeam seama că, dacă voi manifesta cît de cît un interes deosebit pentru această chestiune, el va începe imediat să mă bănuiască că rîvnesc la banii lui. Nimeni nu ştia ce avere are. Se zvonea că ar fi pierdut mult în urma inflaţiei din Germania.

Din cînd în cînd treceau prin Geneva militanţi indieni de seamă. Cei care veneau la sesiunile Ligii Naţiunilor aparţineau cercurilor oficiale, şi, bineînţeles, că Şiamji nici nu se apropia vreodată de ei. La sesiunile Biroului internaţional al muncii veneau însă uneori personalităţi marcante care n-aveau legături cu lumea oficială, şi printre ei erau şi militanţi cunoscuţi ai Congresului. Cu ei Şiamji căuta să se întîlnească. Era interesant să vezi cum se purtau cu el. Toţi se simţeau stingheriţi în prezenţa lui, căutau să-l evite în public şi, sub diferite pretexte, se eschivau să-l întîlnească chiar şi în particular. A întreţine legături cu el sau a apărea în societatea lui era considerat oarecum periculos.

Aşa îşi duceau viaţa lor singuratică Şiamji şi soţia sa, fără copii, fără rude şi prieteni, neavînd aproape cu nimeni contact sau legături. Era o relicvă a trecutului, evident îşi supravieţuise sie însuşi. Nu se putuse de loc adapta prezentului, iar lumea trecea pe lîngă el fără să-i acorde nici o atenţie. Privirea lui mai păstrase însă ceva din flacăra de odinioară şi, deşi existau foarte puţine lucruri comune între noi, nu puteam să nu am faţă de el simpatie şi respect.

Recent ziarele au anunţat moartea lui, şi curînd după aceea a murit bătrîna şi nobila doamnă din Gujarat, care toată viaţa l-a însoţit printre străini în exil. Se spunea că ar fi lăsat o sumă importantă pentru femeile indiene care studiau în străinătate.

O altă personalitate cunoscută de care auzisem adesea, dar pe care am întîlnit-o pentru prima oară în Elveţia, era Raja Mahendra Pratap. Era (şi cred că mai este) un optimist adorabil, mereu cu capul în nori, care refuza să ţină seamă de realitate. Prima oară cînd l-am văzut am rămas puţin surprins. A apărut îmbrăcat într-un ciudat costum amestecat, care ar fi fost poate potrivit undeva în podişul Tibetului sau în cîmpiile Siberiei, dar era cu totul deplasat în toiul verii la Montreux. Era un fel de costum semimilitar, completat cu nişte cizme înalte ruseşti. Costumul avea o sumedenie de buzunare largi, toate pline de documente, fotografii etc. Printre ele era o scrisoare a cancelarului german Bethmann-Hollweg, o fotografie a kaiserului cu autograf, un frumos sul primit de la Dalai Lama din Tibet şi o mulţime de documente şi fotografii. Era surprinzător cîte lucruri încăpeau în aceste buzunare. Ne povestea că pierduse cîndva în China o servietă cu documente importante şi de atunci hotărîse că e mai sigur să poarte documentele asupra sa ! De aici şi marele număr de buzunare.

Mahendra Pratap avea un sac inepuizabil de povestiri despre peregrinările şi aventurile sale din Japonia, China, Tibet şi Afganistan. Avusese o viaţă bogată în impresii, a cărei poveste era extrem de interesantă. Ultima sa pasiune era „Societatea fericirii", pe care o întemeiase chiar el şi a cărei deviză era : „Fii fericit". Se pare că cel mai mare succes l-a avut în Letonia (sau, poate, în Lituania ?).

Metoda sa de propagandă era de a trimite periodic participanţilor la diversele conferinţe ce se întruneau la Geneva şi în alte localităţi cărţi poştale pe care era tipărit textul unui apel scris de el. El semna însă aceste apeluri cu un nume neobişnuit de lung şi de fiecare dată cu altul. „Mahendra Pratap" era comprimat şi redat numai prin iniţiale, dar în schimb adăuga o sumedenie de alte nume, fiecare însemnînd, după cît se pare, una dintre ţările sale preferate pe care le vizitase. În felul acesta el sublinia caracterul său internaţionalist şi cosmopolit ; şi în acest spirit el adăuga sub acest nume neobişnuit titulatura „Slujitorul omenirii". Era greu să-l iei în serios. Părea un personaj ieşit dintr-un roman medieval,

un Don Quijote care întîmplător nimerise în secolul al douăzecilea. Era însă un om perfect cinstit şi absolut sincer.

La Paris am întîlnit-o pe bătrîna doamnă Kama, cu un aspect foarte feroce, care băga frica în tine cînd, după ce se apropia şi te privea drept în ochi, întindea degetul şi te întreba tăios cine eşti. Răspunsul nu avea nici o importanţă (era, probabil, prea surdă pentru a-l auzi), căci îşi forma o părere proprie despre tine pe care o păstra cu încăpăţînare, chiar dacă era în contradicţie cu faptele.

Trebuie să mai amintesc despre Moulvi Obeidulla, pe care l-am întîlnit întîmplător în Italia. Mi-a făcut impresia unui om inteligent, însă mai ales în sensul că avea aptitudini pentru manevre politice de modă veche. Obeidulla era cu totul străin de ideile moderne. El întocmise un plan de creare a „statelor unite" sau a „republicilor unite ale Indiei", care era o încercare foarte ingenioasă de a rezolva problema comunităţilor religioase. Mi-a povestit unele lucruri despre activitatea pe care o avusese pe vremuri la Istambul (care pe atunci se mai numea Constantinopol). Cum nu i-am dat prea mare importanţă, am uitat totul în foarte scurt timp. Cîteva luni mai tîrziu Obeidulla s-a întîlnit cu Lala Lajpat Rai, căruia i-a repetat probabil aceeaşi poveste. Pe Lalaji însă l-a impresionat puternic şi l-a emoţionat profund. Această povestire, care conţinea multe afirmaţii nejustificate şi concluzii uimitoare, a jucat un rol important în timpul alegerilor din acel an pentru Consiliul de stat indian. Mai tîrziu Moulvi Obeidulla a plecat în Hedjaz, şi de ani de zile n-am mai auzit nimic de el.

Un alt Moulvi, Barkatulla, cu care m-am întîlnit pentru prima oară la Berlin, era un om de cu totul alt gen. Era un bătrîn plin de farmec, foarte entuziast şi foarte drăguţ. Era destul de naiv, nu prea inteligent, dar încerca totuşi să-şi însuşească ideile noi şi să înţeleagă lumea modernă. A murit la San Francisco în 1927, pe cînd ne aflam în Elveţia. Vestea morţii lui m-a mîhnit mult.

La Berlin locuiau mulţi dintre cei care în timpul războiului alcătuiseră grupul indian. Grupul ca atare se destrămase însă de mult. Între ei nu mai exista nici o legătură; erau în ceartă şi se suspectau reciproc de trădare. Aceasta este, pare-se, pretutindeni soarta emigranţilor politici. Mulţi dintre aceşti indieni de la Berlin s-au apucat de îndeletniciri burgheze — acolo unde acest lucru era posibil (ceea ce în Germania de după război nu era chiar atît de frecvent) — şi au pierdut orice urmă de spirit revoluţionar. Evitau chiar să se ocupe de politică.

Istoria acestui vechi grup din timpul războiului este interesantă. În acea vară fatală a anului 1914, cei mai mulţi dintre ei erau studenţi la universităţile germane. Duceau aceeaşi viaţă ca şi studenţii germani: cîntau cîntecele lor, participau la jocurile lor, beau împreună cu ei bere, aveau simpatie şi stimă pentru cultura lor. Războiul nu-i atingea, însă valul de isterie naţionalistă care se abătuse

asupra Germaniei i-a cuprins, involuntar, şi pe ei. În realitate, starea lor de spirit nu era progermană, ci antiengleză, iar naţionalismul lor indian îi împingea de partea duşmanilor Angliei.

Curînd după izbucnirea războiului au mai venit în Germania, trecînd prin Elveţia, cîţiva indieni cu concepţii revoluţionare mai bine conturate. Aceştia au constituit un comitet şi l-au chemat pe Hardaial, care pe atunci se afla pe litoralul apusean al Statelor Unite. Hardaial a venit peste cîteva luni, dar între timp comitetul căpătase o însemnătate destul de mare. Acest lucru se datora guvernului german, care dorea, bineînţeles, să folosească pentru propriile sale scopuri orice stare de spirit antiengleză. Pe de altă parte, indienii voiau să profite de situaţia internaţională pentru scopurile lor naţionaliste şi nu doreau să fie folosiţi exclusiv în interesul Germaniei. Nu aveau prea multă libertate de alegere, îşi dădeau însă seama că au ceva de oferit ce autorităţile germane doreau teribil de mult să obţină, şi acest fapt le dădea posibilitatea de a sta la tocmeală. Ei cereau asigurări şi promisiuni că Indiei i se va acorda libertatea. Ministerul Afacerilor Externe al Germaniei a încheiat, probabil, cu ei o convenţie în toată regula prin care se obliga a recunoaşte — în caz de victorie — independenţa Indiei. Numai cu condiţia aceasta şi cu o serie de alte condiţii mai mărunte, grupul indian a promis să sprijine războiul. Comitetului i se dădeau tot felul de onoruri oficiale, iar reprezentanţii săi erau trataţi aproape ca ambasadorii statelor străine.

Importanţa pe care o căpătase dintr-o dată acest mic grup, alcătuit mai ales din tineri lipsiţi de experienţă, li s-a urcat unora dintre ei la cap. Îşi închipuiau că joacă un rol istoric şi că participă la evenimente mari, epocale. Mulţi dintre ei au trecut prin aventuri pasionante şi au scăpat ca prin gaura acului din situaţii extrem de primejdioase. În ultima perioadă a războiului, importanţa lor a slăbit considerabil şi au început să nu mai fie luaţi în seamă. Hardaial, care venise din America, fusese de mult dat la o parte. El nu convenea de loc comitetului şi atît membrii acestuia cît şi guvernul începuseră să-l considere nesigur şi încet-încet l-au înlăturat. Mulţi ani mai tîrziu, prin 1926—1927, cînd eram în Europa, m-a uimit cît de îndîrjiţi şi de porniţi erau împotriva lui Hardaial majoritatea indienilor care trăiau în Europa. El locuia pe vremea aceea în Suedia şi n-am avut prilejul să-l întîlnesc.

Războiul se terminase şi o dată cu el îşi încetase existenţa şi comitetul indian din Berlin. După ce toate speranţele se spulberaseră, viaţa a devenit anevoioasă pentru membrii săi. Mizaseră pe o carte mare şi pierduseră. În orice caz, viaţa trebuia să le fi părut monotonă după captivantele aventuri din timpul războiului, cînd jucaseră un rol atît de important. Însă nici măcar la o viaţă monotonă fără grija zilei de mîine nu se puteau aştepta. În India nu se puteau întoarce, iar după război nu era uşor de trăit în Germania

învinsă. Ei au trebuit să lupte din greu. Mai tîrziu guvernul englez a permis unora dintre ei să se întoarcă în India, însă mulţi au trebuit să rămînă în Germania. Situaţia lor era cu totul specială. Nu erau cetăţenii nici unui stat şi nu aveau paşapoarte valabile. Era aproape imposibil să plece din Germania şi chiar rămînerea lor în Germania era legată de dificultăţi şi depindea de bunăvoinţa poliţiei locale. Duceau o viaţă plină de nesiguranţă şi privaţiuni, de necazuri zilnice şi de permanentă grijă pentru o bucată de pîine.

Instaurarea regimului nazist, la începutul anului 1933, le sporea nenorocirile dacă nu acceptau integral doctrina nazistă. În Germania, străinii de rase nenordice, şi îndeosebi asiaticii, nu sînt agreaţi; ei sînt toleraţi cît timp se poartă bine. Hitler s-a declarat făţiş partizan al dominaţiei imperialiste engleze în India, ceea ce se explică, fără îndoială, prin dorinţa sa de a-şi cîştiga simpatia Angliei, şi nu voia să încurajeze pe nici un indian care provocase nemulţumiri guvernului englez.

Printre emigranţii pe care i-am întîlnit la Berlin era şi un membru de seamă al vechiului grup din timpul războiului, Ceampakraman Pillai. Avea un aer destul de îngîmfat şi tinerii studenţi indieni îi dăduseră o poreclă puţin reverenţioasă. Pillai privea totul exclusiv prin prisma naţionalismului şi refuza să privească problemele din punct de vedere social sau economic. Avea legături foarte strînse cu naţionaliştii germani membri ai Căştilor de oţel. Era unul dintre foarte puţinii indieni din Germania care se aveau bine cu naziştii. Acum cîteva luni am citit, în închisoare, că murise la Berlin.

Cu totul alt gen de om era Virendranath Ceattopadhíaía, care aparţinea unei vestite familii indiene. Era un om foarte capabil şi plin de farmec, căruia i se spunea simplu Ceatto. Situaţia lui materială era totdeauna foarte strîmtorată, era prost îmbrăcat şi de multe ori n-avea bani nici pentru mîncare. Însă simţul umorului şi buna dispoziţie nu-l părăseau niciodată. Pe vremea cînd învăţam în Anglia, el era cu cîţiva ani mai avansat decît mine. Cînd m-am înscris la Harrow, el era deja la Oxford. De atunci Ceatto nu s-a mai înapoiat în India. Din cînd în cînd îl apuca dorul de patrie şi voia teribil de mult să se întoarcă acasă. Toate legăturile sale cu patria erau de mult rupte şi sînt sigur că, dacă s-ar fi înapoiat în India, s-ar fi simţit foarte curînd nefericit şi derutat. Dar, în ciuda anilor îndelungaţi de absenţă şi de pribegie, dorul de patrie rămîne. Nici un proscris nu poate să evite această boală tipică, această oftică a sufletului, cum a denumit-o Mazzini.

Trebuie să spun că majoritatea emigranţilor politici indieni pe care am avut prilejul să-i întîlnesc în străinătate n-au produs asupra mea o impresie deosebită, deşi eram plin de admiraţie pentru sacrificiile lor şi îi compătimeam pentru suferinţele lor şi pentru greutăţile de netăgăduit prin care treceau. N-am întîlnit decît pu-

ţini, dar cîţi nu sînt împrăştiaţi prin lumea întreagă! Numai de unii din ei mai ştim cîte ceva, şi asta din auzite, ceilalţi au dispărut parcă din lumea indiană şi sînt daţi uitării de compatrioţii lor, pe care s-au străduit să-i slujească. Din puţinii pe care am avut prilejul să-i întîlnesc, numai V. Ceattopadhiaia şi M. N. Roy m-au impresionat prin însuşirile lor intelectuale. Pe Roy nu l-am văzut decît vreo jumătate de oră, la Moscova. Pe vremea aceea era un comunist cunoscut, deşi mai tîrziu concepţiile sale comuniste s-au abătut de la linia ortodoxă a Internaţionalei comuniste. Cred că Ceatto nu era propriu-zis comunist, dar înclina spre comunism. În prezent Roy se află de mai bine de trei ani într-o închisoare din India.

Mai erau însă şi mulţi alţi indieni care cutreierau Europa, rosteau fraze revoluţionare, făceau propuneri îndrăzneţe şi fanteziste, puneau întrebări ciudate. Purtau parcă pecetea poliţiei secrete engleze.

Ne întîlneam, bineînţeles, şi cu mulţi europeni şi americani. Nu o dată ne-am dus de la Geneva în pelerinaj la vila „Olga" din Villeneuve pentru a-l vizita pe Romain Rolland (prima oară cu o scrisoare de recomandare din partea lui Gandhiji). O altă amintire plăcută mi-au lăsat-o întîlnirile cu Ernst Toller, un tînăr poet şi dramaturg german, care astăzi, sub dominaţia naziştilor, nu mai este considerat german, precum şi cu Roger Baldwin din Liga libertăţilor cetăţeneşti din New York. La Geneva ne-am împrietenit şi cu scriitorul Dhan Gopal Mukerji, care s-a stabilit în America.

Încă înaintea plecării mele în Europa l-am întîlnit în India pe Frank Buchman, conducătorul mişcării cunoscute sub numele de grupul din Oxford. El mi-a dat literatură privind mişcarea sa, şi am rămas foarte mirat citind-o. Conversiuni şi spovedanii neaşteptate, ca şi întreaga atmosferă de înnoire religioasă mi se păreau greu conciliabile cu raţiunea. Nu înţelegeam cum puteau unii oameni care păreau realmente inteligenţi să aibă asemenea emoţii ciudate şi să se lase în asemenea măsură influenţaţi de ele. Toate acestea îmi trezeau curiozitatea. La Geneva m-am întîlnit din nou cu Frank Buchman şi el m-a invitat la una din adunările sale internaţionale, care de data aceasta trebuia — cred — să aibă loc în Romînia. Am regretat că nu m-am putut duce, pentru a cunoaşte mai îndeaproape acest nou emoţionalism. Curiozitatea mea a rămas deci nesatisfăcută şi, cu cît citesc mai mult despre creşterea mişcării grupului din Oxford, cu atît sînt mai nedumerit.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI DOILEA

CONTROVERSE ÎN INDIA

CURÎND după sosirea noastră în Elveţia, a izbucnit în Anglia greva generală. Ea m-a impresionat mult, toată simpatia mea fiind, firește, de partea greviştilor. Eşecul grevei, care s-a produs după cîteva zile, a fost pentru mine aproape o lovitură personală. Cîteva luni mai tîrziu am avut prilejul să petrec cîteva zile în Anglia. Minerii continuau încă lupta şi în timpul nopţii Londra era cufundată în semiîntuneric. Am făcut o scurtă călătorie într-o regiune carboniferă, mi se pare undeva în Derbyshire. Am văzut bărbaţi, femei şi copii cu feţele supte şi istovite şi — ceea ce era şi mai grăitor — am văzut cum mulţi grevişti şi soţiile lor erau judecaţi la judecătoria locală sau la tribunalul comitatului. Judecătorii erau chiar directorii sau administratorii minelor de cărbuni ; ei judecau şi condamnau pe mineri pentru infracţiuni mărunte, pe baza unor legi excepţionale. Unul dintre aceste procese m-a indignat în mod special : trei sau patru femei cu copii în braţe au ajuns pe banca acuzării pentru faptul de a fi huiduit pe spărgătorii de grevă. Tinerele mame şi copiii lor trăiau, evident, în mizerie şi erau subnutrite. Lupta îndelungată îşi făcuse efectele, le zdruncinase forţele şi le îndîrjise împotriva spărgătorilor de grevă, care le luau bucata de pîine de la gură.

Aveam adesea prilejul să citim despre justiţia de clasă, care în India e un fenomen foarte obişnuit ; nu mă aşteptam totuşi că voi avea ocazia de a mă lovi de o atît de revoltătoare manifestare a ei în Anglia. Eram pur şi simplu indignat. O altă împrejurare care m-a surprins întrucîtva era atmosfera generală de teamă care domnea printre mineri. Erau vădit terorizaţi de poliţie şi de autorităţi şi, după părerea mea, acceptau cu prea multă resemnare tratamentul jignitor ce li se aplica. E drept că erau complet epuizaţi de lupta îndelungată, că moralul le era zdruncinat şi că tovarăşii lor din celelalte trade-unionuri îi părăsiseră de mult. Şi totuşi, între situaţia lor şi aceea a bietului muncitor indian era o foarte mare diferenţă. Minerii englezi mai dispuneau încă de o organizaţie puternică, aveau de partea lor simpatia mişcării sindicale naţionale şi chiar mondiale, aveau la dispoziţie mijloace de publicitate şi diferite alte resurse. Muncitorul indian n-avea nimic din toate acestea. Dar şi

unii şi alţii aveau aceeaşi privire speriată şi terorizată, surprinzător de asemănătoare.

În anul acela au avut loc în India alegerile pentru Adunarea legislativă şi pentru consiliile provinciale, care se ţin o dată la trei ani. Aceste alegeri nu mă interesau. Ajungeau însă pînă la mine în Elveţia unele ecouri ale luptei înverşunate care se dădea cu prilejul lor. Am aflat, astfel, că Pandit Madan Mohan Malavia şi Lala Lajpat Rai creaseră un nou partid, opus partidului svarajist, care devenise acum partidul Congresului în Adunarea legislativă. Noul partid se intitula naţionalist. N-am putut înţelege şi nu înţeleg nici astăzi care erau temeiurile sau principiile fundamentale care deosebeau noul partid de cel vechi. În fond, majoritatea actualelor partide indiene din Adunarea legislativă seamănă unul cu altul ca două picături de apă ; nu există între ele nici un fel de deosebire într-adevăr principială. Partidul svarajist a introdus primul un element nou, agresiv în organele legislative ; el promova o linie politică mai extremistă decît celelalte partide, însă diferenţa era numai de grad, şi nu de esenţă.

Noul partid naţionalist era mai moderat în concepţiile sale şi mult mai de dreapta decît cel svarajist. Era un partid exclusiv hindus, care colabora strîns cu Hindu Mahasabha. Rolul de conducător pe care-l avea Pandit Malavia în acest partid era explicabil, căci partidul naţionalist exprima în foarte mare măsură concepţiile sale sociale. Datorită vechilor sale legături, el continua să rămînă în Congres, dar concepţiile sale nu erau prea deosebite de cele ale liberalilor şi ale moderaţilor. Nu aproba non-colaborarea şi noile metode de acţiune directă adoptate de Congres şi nu participa la elaborarea liniei politice a Congresului. Deşi foarte respectat şi întotdeauna binevenit, el era în fond străin de noul Congres. Malavia nu era membru al Comitetului de lucru, organul executiv restrîns al Congresului. El nu se conforma instrucţiunilor Congresului, îndeosebi celor ce priveau activitatea organelor legislative. Malavia era totodată şi cel mai popular conducător al mişcării Hindu Mahasabha, şi în problemele comunităţilor religioase linia sa politică se deosebea de aceea a Congresului. Faţă de Congres avea un ataşament sentimental, ca organizaţie de care era legat de la primele ei începuturi ; ataşamentul său se explica în parte printr-o înclinaţie emoţională către lupta pentru libertate, dîndu-şi seama că Congresul era singura organizaţie care făcea într-adevăr ceva în această direcţie. Cu sufletul el era, astfel, adesea de partea Congresului, mai ales în perioadele de luptă, dar cu raţiunea se afla în celălalt lagăr. Era fatal ca acest fapt să ducă la conflicte în sufletul său şi uneori la încercarea de a acţiona, simultan, în două direcţii diferite. Rezultatul era o confuzie generală, dar naţionalismul însuşi este un amestec confuz, iar Malavia nu era decît naţionalist şi nu se interesa de transformări sociale sau economice.

Din punct de vedere cultural, social şi economic, el a fost şi este partizanul vechii ordini ; prinţii indieni, talukdarii şi marii zamindari îl consideră, pe bună dreptate, un prieten binevoitor. Singura schimbare pe care o doreşte cu pasiune este înlăturarea completă a controlului străin în India. Educaţia politică şi cărţile pe care le-a citit în tinereţe continuă să-şi exercite influenţa asupra minţii sale, şi el priveşte această lume postbelică a secolului al XX-lea — dinamică şi revoluţionară — prin prisma semistaticului secol al XIX-lea, prin prisma lui T. H. Green, John Stuart Mill, Gladstone şi Morley, de pe fundalul celor trei-patru mii de ani ai vechii culturi şi sociologii hinduse. E o ciudată combinaţie, plină de contradicţii, dar el are o uimitoare încredere în capacitatea sa de a rezolva contradicţiile. Faptul că din prima sa tinereţe a stat vreme îndelungată în slujba societăţii în cele mai diferite sfere, succesul pe care l-a avut creînd o instituţie atît de importantă cum este Universitatea hindusă din Benares, sinceritatea şi probitatea sa incontestabilă, elocvenţa impresionantă, firea sa gingaşă şi farmecul său personal l-au făcut drag publicului indian, mai ales hinduşilor, şi, chiar dacă mulţi nu sînt de acord cu el şi nu-i împărtăşesc concepţiile politice, au totuşi faţă de el respect şi afecţiune. Atît prin vîrstă cît şi prin îndelungata sa activitate obştească, el este Nestorul politicii indiene, însă un Nestor puţin anacronic şi care a pierdut în mare măsură legătura cu lumea modernă. Vocea sa mai continuă să atragă atenţia, însă mulţi nu mai înţeleg limba pe care o vorbeşte.

Era deci firesc ca Malavia să nu adere la partidul svarajist, care din punct de vedere politic era prea avansat pentru el şi care cerea respectarea disciplinată a politicii Congresului. El avea nevoie de altceva, de ceva mai de dreapta, care să-i permită o mai mare libertate de acţiune atît sub raport politic cît şi sub cel al comunităţilor religioase, şi el a găsit ceea ce trebuia în noul partid, al cărui întemeietor şi conducător era.

Aderarea lui Lala Lajpat Rai la acest nou partid era mai greu de înţeles, cu toate că şi el înclina întrucîtva spre dreapta şi spre o orientare mai apropiată de cea a comunităţilor religioase. În vara aceluiaşi an îl întîlnisem pe Lalaji la Geneva şi din convorbirile noastre nu mi-a făcut impresia că ar avea intenţia de a adopta o atitudine împotriva partidului Congresului. Nu pot să înţeleg nici pînă astăzi cum de s-a întîmplat aceasta. În timpul campaniei electorale, el adusese unele vagi acuzaţii care dădeau o indicaţie despre orientarea ideilor sale. El îi învinuise pe liderii Congresului de a fi intrigat cu persoane străine de India. Îi mai acuzase şi de faptul că rezultatul unei asemenea intrigi ar fi fost constituirea unei secţiuni a Congresului la Kabul. Nu cred ca el să-şi fi precizat vreodată acuzaţiile sau să fi dat detalii concrete, deşi i se ceruse în repetate rînduri s-o facă.

Îmi amintesc că am rămas surprins citind acuzaţiile lui Lalaji în ziarele indiene pe care le primeam în Elveţia. Ca secretar al Congresului eram la curent cu toate chestiunile ce priveau organizaţia noastră. Eu însumi contribuisem la afilierea comitetului din Kabul (iniţiativa o avusese Deşbandhu Das) şi, deşi pe atunci nu cunoşteam amănuntele învinuirii (după cum nu le cunosc nici acum), puteam totuşi afirma, judecînd după caracterul lor general, că, în măsura în care priveau Congresul, ele erau lipsite de orice temei. Nu ştiu ce l-a îndus în eroare pe Lalaji. Poate dăduse crezare zvonurilor şi cred că fusese probabil influenţat de convorbirea sa recentă cu Moulvi Obeidulla, deşi nimic din această convorbire nu-mi părea a fi ieşit din comun. Alegerile sînt însă un fenomen foarte ciudat. Ele au curioasa însuşire de a scoate oamenii din sărite şi de a răsturna noţiunile obişnuite. Cu cît văd mai multe, cu atît sînt mai surprins, iar în mine creşte o repulsie, complet nedemocratică, faţă de ele.

Dar chiar abstracţie făcînd de persoane, apariţia partidului naţionalist sau a unui alt partid asemănător era inevitabilă, dată fiind înăsprirea vrajbei dintre comunităţile religioase. Pe de o parte se putea observa teama pe care o aveau musulmanii de majoritatea hindusă, iar pe de alta — nemulţumirea hinduşilor faţă de ceea ce considerau drept un şantaj al musulmanilor. Mulţi hinduşi găseau că musulmanii au o atitudine prea dictatorială şi că prea des recurg la ameninţarea de a trece de partea adversarului, încercînd în felul acesta să obţină privilegii speciale. Din această cauză, Hindu Mahasabha căpătă o oarecare influenţă ca reprezentant al naţionalismului hindus şi al spiritului religios hindus, care se opunea celui musulman. Activitatea agresivă dusă de Mahasabha aţîţa, la rîndul său, şi mai mult spiritul religios musulman şi în felul acesta, printr-un şir întreg de acţiuni şi reacţiuni, se înăsprea tot mai mult vrajba dintre comunităţile religioase. Fondul chestiunii era de fapt problema raportului dintre grupul majoritar din ţară şi o importantă minoritate. Este totuşi interesant că în unele regiuni ale ţării situaţia era inversată. În Penjab şi în Sind, hinduşii şi sikhii erau în minoritate, majoritatea alcătuind-o musulmanii, iar aceste minorităţi provinciale se temeau tot atît să nu fie strivite de o majoritate ostilă cît şi musulmanii din restul Indiei. Mai bine zis, în fiecare din aceste grupuri, vînătorii de posturi grase proveniţi din clasa mijlocie se temeau să nu fie cumva înlăturaţi de celălalt grup, iar cercurile privilegiate se temeau şi ele, în oarecare măsură, de schimbări radicale care ar fi putut lovi în privilegiile lor.

Intensificarea vrajbei dintre comunităţile religioase a avut repercusiuni negative asupra partidului svarajist. Cîţiva din membrii săi musulmani îl părăsiră, aderînd la organizaţiile religioase, iar unii svarajişti hinduşi trecură în partidul naţionalist. Malaviaji şi Lala Lajpat Rai erau foarte populari printre alegătorii hinduşi, iar

Lalaji avea o mare influenţă în Penjab, principalul centru al vrajbei dintre comunităţile religioase. În partidul svarajist, respectiv în Congres, aproape toată povara campaniei electorale căzu pe umerii tatălui meu. C. R. Das, care ar fi putut împărţi cu el această povară, nu mai era printre cei vii. Tatălui meu îi plăcea lupta, în orice caz nu se eschiva niciodată de la ea, iar forţa crescîndă a opoziţiei l-a determinat să se avînte cu toată energia sa uriaşă în campania electorală. Primea dar şi dădea lovituri puternice. Nici una dintre părţi nu-şi cruţa sau ierta adversarul. Aceste alegeri mi-au lăsat o sumedenie de amintiri amare.

Partidul naţionalist obţinuse un succes destul de mare, dar acest succes a făcut să scadă vizibil nivelul politic al Adunării legislative. Centrul de greutate s-a deplasat spre dreapta. Partidul svarajist fusese el însuşi aripa de dreapta a Congresului. Încercînd să-şi lărgească rîndurile, el a permis multor elemente dubioase să pătrundă în partid, ceea ce a dus la o scădere calitativă a sa. Partidul naţionalist a urmat aceeaşi linie, dar la un nivel mai jos, şi o adunătură pestriţă de persoane cu titluri de nobleţe, de mari proprietari funciari, industriaşi şi alţii, care n-aveau nici o legătură cu politica, au îngroşat rîndurile lui.

Sfîrşitul anului 1926 a fost umbrit de o tragedie care a cutremurat de groază întreaga Indie. Ea a arătat pînă unde putea ajunge poporul nostru din cauza pasiunilor religioase. Svami Şraddhananda a fost asasinat în pat de un fanatic. Ce moarte pentru un om care-şi descoperise pieptul în faţa baionetelor gurkilor şi păşise plin de curaj în întîmpinarea gloanţelor! Cu aproape opt ani în urmă, pe cînd era unul dintre conducătorii organizaţiei Aria Samaj, stătuse pe amvonul marelui templu Jami Masjit din Delhi şi, în faţa unei mari mulţimi de musulmani şi hinduşi, propovăduia necesitatea unităţii şi libertăţii Indiei. Mulţimea îl aclamase cu strigăte puternice de *Hindu — Musulman ki jai*, iar apoi, ieşind în stradă, ei şi-au întărit acest strigăt cu sîngele lor. Acum el zăcea mort, ucis de un compatriot al său, care credea, fără îndoială, că a făcut o faptă merituoasă, ce-l va duce drept în rai.

Am admirat întotdeauna curajul fizic, curajul de a înfrunta pentru o cauză dreaptă suferinţele fizice şi chiar moartea. Cred că cei mai mulţi dintre noi admiră un astfel de curaj. Era uimitor în ce măsură Svami Şraddhananda era lipsit de frică. Era înalt de statură şi avea multă prestanţă. Purta un costum de saniasi şi, în ciuda vîrstei sale înaintate, se ţinea foarte drept. Ochii îi străluceau, iar pe faţă îi trecea uneori o umbră de enervare sau de mînie provocată de slăbiciunea altora. Cît de bine mi s-a întipărit această figură luminoasă şi cît de des îmi revine în minte!

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI TREILEA

CONGRESUL POPOARELOR ASUPRITE DE LA BRUXELLES

LA sfîrşitul anului 1926 eram, din întîmplare, la Berlin, unde am aflat despre un apropiat congres al popoarelor asuprite care urma să aibă loc la Bruxelles. Ideea mă atrăgea şi am scris în patrie, sugerînd ca şi Congresul naţional indian să participe oficial la Congresul de la Bruxelles. Sugestia mea a fost acceptată şi am fost numit delegat al Congresului indian la Bruxelles.

Congresul de la Bruxelles s-a ţinut la începutul lunii februarie 1927. Nu ştiu cine a fost promotorul ideii. Berlinul era pe atunci un centru de atracţie pentru emigranţii politici şi pentru elementele radicale din alte ţări; încetul cu încetul el întrecea Parisul în această privinţă. Erau acolo şi foarte multe elemente comuniste. Ideea unor acţiuni comune ale popoarelor asuprite, cît şi cea a unor acţiuni comune ale lor cu aripa de stînga a mişcării muncitoreşti pluteau în aer. Oamenii îşi dădeau tot mai mult seama că lupta pentru libertate este o luptă comună împotriva unui adversar comun — imperialismul, şi că ar fi de dorit consultări şi, pe cît posibil, acţiuni comune. Puterile colonialiste — Anglia, Franţa, Italia etc. — erau, firește, ostile oricăror încercări de acest fel, însă Germania nu mai era după război o putere colonială, iar guvernul german privea cu o binevoitoare neutralitate intensificarea frămîntărilor în coloniile şi în posesiunile celorlalte puteri. Era una din cauzele pentru care Berlinul devenise un centru de atracţie pentru elementele progresiste şi nemulţumite din alte ţări. Rolul cel mai important şi mai activ îl jucau chinezii aparţinînd aripii de stînga a gomindanului, care tocmai în vremea aceea înainta nestăvilit în China, măturînd din calea sa vechile elemente feudale. În faţa acestui nou fenomen, chiar şi puterile imperialiste îşi pierduseră deprinderile lor agresive şi tonul ameninţător. Se părea că rezolvarea problemei unităţii şi libertăţii Chinei nu mai poate fi amînată mult timp. Gomindanul era îmbătat de succes, dar îşi dădea seama de dificultăţile ce-l aşteaptă în viitor şi voia să-şi consolideze poziţia cu ajutorul propagandei internaţionale. E probabil ca aripa de stînga a partidului, care colabora cu comuniştii şi simpatizanţii lor de peste hotare, să fi fost aceea care punea accentul asupra acestei propagande atît pentru a întări poziţiile naţionale ale Chinei în străinătate cît şi pentru a-şi consolida propriile poziţii în partid.

Pe atunci gomindanul nu se scindase încă în două sau mai multe grupuri rivale şi profund ostile, ci se prezenta — cel puţin în aparenţă — într-un front unit.

Reprezentanţii gomindanului din Europa au salutat de aceea ideea unui congres al popoarelor asuprite ; s-ar putea chiar ca împreună cu alţii ei să fi fost promotorii ideii. Unii comunişti şi simpatizanţi comunişti sprijiniseră şi ei de la început această propunere, în general însă comuniştii stăteau în rezervă. Ajutor şi sprijin activ venea şi din America latină, unde pe atunci clocotea revolta împotriva imperialismului economic al Statelor Unite. Mexicul, avînd în frunte un preşedinte radical şi ducînd o politică radicală, încerca să ia conducerea unui bloc al Americii latine împotriva Statelor Unite, din care cauză manifesta un mare interes pentru Congresul de la Bruxelles. Oficial guvernul nu putea participa, dar trimisese pe unul din diplomaţii săi de vază să asiste ca observator binevoitor.

La Bruxelles au participat şi delegaţi ai organizaţiilor naţionale din Iava, Indochina, Palestina, Siria, Egipt, ai arabilor din Africa de nord şi ai negrilor africani. Erau, de asemenea, reprezentate numeroase organizaţii muncitoreşti de stînga, iar printre participanţi se găseau şi cîţiva militanţi de seamă care o viaţă întreagă au jucat un rol de frunte în lupta clasei muncitoare europene. La congres erau şi comunişti şi ei au participat activ la lucrări, dar nu veniseră în calitate de comunişti, ci ca delegaţi ai sindicatelor sau ai altor organizaţii asemănătoare.

Preşedinte fu ales George Lansbury, care rosti o strălucită cuvîntare de deschidere. Acest simplu fapt era o dovadă că în fond Congresul nu era chiar atît de extremist şi că nu-şi legase soarta de comunism. Este însă incontestabil că Congresul avea o atitudine prietenească faţă de comunişti şi că, în ciuda divergenţelor ce existau în unele probleme, erau — pare-se — şi puncte de vedere comune.

Lansbury a consimţit să fie şi preşedintele organizaţiei permanente create la Congres, Liga antiimperialistă. După scurt timp a regretat însă hotărîrea sa pripită, sau poate că această hotărîre n-a fost aprobată de colegii săi din partidul laburist englez. Acesta era pe atunci „opoziţia majestăţii sale", care trebuia în curînd să se transforme în „guvernul majestăţii sale", iar viitori miniştri nu se pot aventura într-o politică riscantă şi revoluţionară. Invocînd ocupaţiile sale multiple, Lansbury demisionă din funcţia de preşedinte al ligii şi se retrase chiar din ligă. M-a mîhnit acest reviriment neaşteptat la un om a cărui cuvîntare mă entuziasmase cu numai două sau trei luni în urmă.

Printre conducătorii Ligii antiimperialiste erau însă destul de multe personalităţi distinse, ca Einstein, d-na Sun Iat-sen şi, cred, Romain Rolland. Einstein a demisionat după cîteva luni, nefiind

de acord cu politica proarabă a ligii în conflictele arabo-evreieşti din Palestina.

Congresul de la Bruxelles, ca şi şedinţele ulterioare ale comitetului ligii, care se ţineau din timp în timp în diverse localităţi, m-au ajutat să înţeleg unele probleme ale ţărilor coloniale şi dependente. Ele mi-au permis să cunosc şi conflictele interne ale mişcării muncitoreşti din Occident. Cunoşteam şi înainte cîte ceva despre aceste conflicte, căci citisem despre ele, dar cunoştinţele mele erau pur abstracte, fiindcă nu avusesem contacte personale. Acum aveam unele contacte şi cîteodată trebuia să mă ocup de chestiuni care reflectau aceste conflicte interne. În privinţa Internaţionalei a II-a şi a Internaţionalei a III-a, simpatiile mele erau de partea acesteia din urmă. Întreaga activitate a Internaţionalei a II-a de la război încoace îmi displăcea profund, iar noi în India avusesem suficientă ocazie să ne convingem, prin propria noastră experienţă, de metodele folosite de unul din cei mai puternici stîlpi ai ei — partidul laburist englez. Era deci inevitabil ca atitudinea mea faţă de comunism să fie plină de bunăvoinţă, căci, oricare ar fi fost lipsurile sale, cel puţin nu era nici ipocrit, nici imperialist. Nu aderasem la doctrină, căci nu cunoşteam decît foarte puţin din subtilităţile doctrinei comuniste, cunoştinţele mele limitîndu-se pe vremea aceea numai la principiile ei generale. Acestea mă atrăgeau, la fel ca şi grandioasele schimbări care se săvîrşeau în Rusia. Comuniştii mă iritau însă adesea cu felul lor dictatorial de a fi, cu metodele lor agresive şi destul de vulgare şi cu obiceiul lor de a înjura pe oricine nu este de acord cu ei. Această reacţie a mea era fără îndoială — cum ar spune ei — rezultatul educaţiei mele burgheze.

Este interesant că la şedinţele comitetului Ligii antiimperialiste eram, de obicei, în problemele mărunte de partea englezilor şi americanilor. În concepţiile noastre era o anumită asemănare, cel puţin în privinţa metodei. Şi ei şi eu eram împotriva rezoluţiilor declamatorii şi prolixe, care semănau cu manifeste. Preferam rezoluţii mai simple şi mai scurte, dar tradiţia ţărilor continentale era alta. Se iscau adesea divergenţe de păreri între comunişti şi necomunişti. De obicei se ajungea la un compromis. Mai tîrziu unii din noi s-au reîntors în patrie şi n-au mai putut participa la şedinţele comitetului.

Ministerele afacerilor străine şi ministerele coloniilor din ţările imperialiste priveau cu oarecare consternare Congresul de la Bruxelles. Într-una din cărţile sale, cunoscutul autor „Angur", care avea legătură cu Ministerul Afacerilor Externe englez, a făcut o descriere destul de senzaţională şi pe alocuri ridicolă a congresului. Congresul era, probabil, plin de spioni internaţionali, iar mulţi delegaţi erau chiar reprezentanţi ai poliţiei secrete a diverselor state. Ne-am convins de aceasta printr-o întîmplare amuzantă. La un prieten al meu american care se afla la Paris a venit într-o zi

un francez care era în serviciul poliției secrete franceze. Era o vizită cu totul amicală, avînd drept scop obținerea de informații în anumite chestiuni. După ce terminase cu întrebările sale, l-a întrebat pe american dacă nu-l recunoaște, deoarece ei se mai întîlniseră cîndva în trecut. Americanul îl privi cu atenție, fu însă silit să-i spună că nu-l recunoaște. Atunci agentul secret îi povesti că-l întîlnise la Congresul de la Bruxelles, la care participase ca delegat al negrilor, după ce-și înnegrise în prealabil fața și mîinile !

Una dintre ședințele comitetului Ligii antiimperialiste, la care am participat și eu, s-a ținut la Colonia. După terminarea ședinței ni s-a propus să plecăm în apropiere, la Düsseldorf, pentru a asista la un miting în favoarea lui Sacco și Vanzetti. La întoarcere poliția ne-a cerut să-i prezentăm pașapoartele. Cei mai mulți aveau pașapoartele la ei, eu însă îl lăsasem pe al meu la hotelul din Colonia, deoarece plecasem la Düsseldorf numai pentru cîteva ore. Am fost condus la circumscripția de poliție. Din fericire, aveam tovarăși de nenorocire — un englez împreună cu soția sa, care-și lăsaseră și ei pașapoartele la Colonia. După o așteptare de circa o oră, în care timp s-au luat probabil informații prin telefon, șeful poliției ne-a permis, foarte amabil, să plecăm.

În anii următori Liga antiimperialistă se apropie mai mult de comuniști, deși, după cîte știu, nu și-a pierdut niciodată caracterul său de sine stătător. Eu nu puteam întreține cu ea decît legături prin corespondență. În urma rolului pe care l-am avut în armistițiul încheiat la Delhi între Congres și guvernul englez din India, liga s-a supărat teribil pe mine în 1931 și m-a excomunicat cu mult alai, sau — pentru a fi mai precis — m-a exclus printr-o rezoluție specială. Trebuie să recunosc că liga avea motive serioase să procedeze astfel, dar ar fi trebuit să-mi ofere totuși posibilitatea de a-mi explica atitudinea.

În vara anului 1927, tatăl meu veni în Europa. M-am întîlnit cu el la Veneția, și în lunile care au urmat am fost adesea împreună. Tata, soția mea, sora mea mai mică și cu mine am făcut în noiembrie o scurtă călătorie la Moscova, cu ocazia sărbătoririi celei de-a zecea aniversări a Puterii sovietice. Călătoria, la care ne hotărîsem în ultima clipă, a fost foarte scurtă. Am petrecut cu totul trei sau patru zile la Moscova. Ne-am bucurat totuși că ne-am dus, căci chiar și această fugitivă vizită merita să fie făcută. În urma acestei călătorii n-am aflat, și de altfel nici nu puteam afla, multe lucruri despre noua Rusie, dar ne-a oferit posibilitatea de a înțelege mai bine ceea ce citeam despre această țară. Pentru tatăl meu toate aceste idei sovietice și colectiviste erau ceva cu totul nou. Educația lui fusese în întregime juridică și constituționalistă și nu-i era ușor să iasă din acest cadru. Era totuși foarte impresionat de tot ce văzuse la Moscova.

Eram la Moscova cînd pentru prima oară s-a anunţat instituirea comisiei Simon. Am citit informaţia într-un ziar din Moscova. Cîteva zile mai tîrziu tatăl meu se înfăţişă la Londra alături de Sir John Simon, în faţa Consiliului privat, într-un apel referitor la un proces din India. Era vorba de un vechi proces al unui zamindar, de care — în primele sale stadii — mă ocupasem şi eu cu mulţi ani în urmă. Procesul nu mă mai interesa de loc, dar la sugestia lui Sir John Simon l-am însoţit o dată pe tata la biroul lui Sir John pentru consultaţie.

Anul 1927 se apropia de sfîrşit, iar şederea noastră în Europa se prelungise peste măsură. Ne-am fi înapoiat probabil mai repede dacă n-ar fi intervenit călătoria tatălui meu în Europa. Intenţia noastră era de a petrece la reîntoarcere cîtva timp în sud-estul Europei, Turcia şi Egipt. Nu ne mai rămase însă timp, căci voiam neapărat să mă întorc la timp pentru a putea participa la sesiunea Congresului care urma să se ţină de crăciun la Madras. La începutul lunii decembrie, soţia, sora, fiica mea şi cu mine ne-am îmbarcat la Marsilia spre Colombo. Tata a mai rămas în Europa încă trei luni.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI PATRULEA

MĂ REÎNTORC ÎN INDIA ŞI DIN NOU MĂ AFUND ÎN POLITICĂ

MĂ înapoiam din Europa într-o bună condiţie fizică şi sufletească. Soţia mea nu se restabilise încă complet, dar se simţea mult mai bine, din care cauză eram mai puţin îngrijorat de starea ei. Mă simţeam plin de forţă şi de vitalitate şi pentru moment dispăruse sentimentul de conflict lăuntric şi de dezamăgire care înainte vreme mă chinuise atît de des. Vederile mele deveniseră mai largi, iar naţionalismul ca atare mi se părea o doctrină vădit mărginită şi neîndestulătoare. Libertatea politică, independenţa aveau fără îndoială o importanţă esenţială, dar nu constituiau totuşi decît primii paşi pe drumul cel bun ; fără libertate socială şi o structură socialistă a societăţii şi a statului, nici ţara, nici omul nu se puteau dezvolta prea mult. Îmi dădeam seama că mă orientez mai bine în problemele internaţionale, că înţeleg mai bine lumea modernă, oricît o fi ea în permanentă schimbare. Citisem mult nu numai despre politică şi problemele curente, dar şi despre multe alte probleme de cultură şi ştiinţă care mă interesau. Marile schimbări care se petreceau în Europa şi America mi se păreau un obiect de studiu captivant. În ciuda anumitor aspecte neplăcute, Rusia Sovietică exercita o puternică atracţie asupra mea ; ea părea să transmită întregii lumi un mesaj dătător de speranţă. Pe la mijlocul deceniului al 3-lea, Europa încerca să-şi reglementeze într-un fel existenţa ; marea depresiune era încă de domeniul viitorului. M-am înapoiat însă de acolo convins că această reglementare era pur superficială şi că, într-un viitor apropiat, vor avea loc în Europa şi în întreaga lume mari zguduiri şi schimbări.

Sarcina noastră imediată era, evident, aceea de a pregăti ţara noastră în vederea acestor evenimente mondiale pentru ca, în măsura posibilităţilor, să nu fim luaţi prin surprindere. Pregătirea era în mare măsură ideologică. Înainte de toate nu trebuia să existe nici un dubiu că obiectivul nostru este independenţa politică. Trebuia să se înţeleagă clar că pentru noi acesta era singurul ţel politic posibil şi că era cu totul altceva decît vagile şi confuzele discuţii despre statutul de dominion. Mai era apoi şi ţelul nostru social. Îmi dădeam seama că în momentul acela nu se putea aştepta de la Congres să meargă prea departe pe această linie. Congresul era o organizaţie pur politică şi naţionalistă, nedeprinsă să gîn-

dească în alte tipare. Dar un început putea fi totuşi făcut. În afara Congresului, printre muncitori şi în rîndurile tineretului, această idee putea fi dusă mult mai departe. De aceea nu voiam să ocup nici un fel de funcţie în Congres ; totodată aveam o vagă intenţie de a petrece cîteva luni în regiunile rurale îndepărtate pentru a studia situaţia lor. Dar soarta a vrut altfel, şi evenimentele m-au adus din nou în centrul vieţii politice a Congresului.

Imediat după sosirea noastră la Madras am fost prins de vîrtej. Am prezentat Comitetului de lucru o serie de rezoluţii — cu privire la independenţă, la pericolul de război, la colaborarea cu Liga antiimperialistă — şi aproape toate au fost adoptate, devenind rezoluţii oficiale ale Comitetului de lucru. A trebuit apoi să le supun şedinţei deschise a Congresului şi, spre surprinderea mea, au fost aproape în unanimitate aprobate. Rezoluţia cu privire la independenţă a fost sprijinită pînă şi de d-na Annie Besant. Acest sprijin unanim era foarte îmbucurător, dar aveam senzaţia neplăcută că ori nu se înţelesese ce însemnau rezoluţiile, ori că sensul lor fusese denaturat. Acest lucru s-a dovedit a fi exact curînd după terminarea sesiunii, cînd s-a iscat o controversă asupra sensului rezoluţiei cu privire la independenţă.

Rezoluţiile mele se deosebeau întrucîtva de rezoluţiile obişnuite ale Congresului ; ele reflectau un nou fel de a pune problemele. Fără îndoială că multor congresişti rezoluţiile le erau pe plac, alţii aveau o vagă aversiune faţă de ele, nu însă într-atîta încît să se pronunţe împotriva lor. Aceştia din urmă credeau, probabil, că sînt rezoluţii pur academice, fără mare importanţă, şi că cel mai bun mijloc de a scăpa de ele era să le voteze, pentru a trece apoi la lucruri mai importante. Rezoluţia cu privire la independenţă nu exprima deci pe atunci, aşa cum a fost cazul un an sau doi mai tîrziu, o revendicare vitală şi neapărată a Congresului ; ea reflecta însă o stare de spirit larg răspîndită şi tot mai puternică.

Gandhiji era la Madras şi asista la şedinţele deschise ale Congresului, dar nu participa cu nimic la stabilirea liniei politice. El nu asista la şedinţele Comitetului de lucru, al cărui membru era. Aceasta era, în general, atitudinea sa politică în Congres de cînd partidul svarajist dobîndise preponderenţa. Era însă adesea consultat şi rareori se lua vreo măsură importantă fără ştirea sa. Nu ştiu în ce măsură era de acord cu rezoluţiile pe care le prezentasem Congresului. Sînt înclinat să cred că nu-i plăceau, nu atît prin conţinutul lor cît prin orientarea lor generală şi prin concepţia lor. Totuşi niciodată nu le-a criticat. După cum am mai spus, tatăl meu era pe atunci în Europa.

Cît de nereală era rezoluţia cu privire la independenţă ieşi la iveală chiar la aceeaşi sesiune a Congresului, cînd se discută rezoluţia care condamna comisia Simon şi îndemna la boicotarea ei.

În completarea acestei din urmă rezoluţii se mai propusese şi convocarea unei conferinţe a tuturor partidelor pentru elaborarea unei constituţii a Indiei. Era evident că grupările moderate, a căror colaborare era solicitată, nu erau în nici un caz în stare să gîndească în termeni de independenţă. În cel mai bun caz puteau să meargă pînă la o formă oarecare de statut de dominion.

Din nou am devenit secretar al Congresului. Lucrul se datora unor considerente de ordin personal: dorinţei preşedintelui pe acel an, dr. M. A. Ansari, care mi-era un vechi şi bun prieten, ca şi faptului că multe din rezoluţiile mele fiind adoptate, aveam datoria să urmăresc traducerea lor în viaţă. Ce-i drept, rezoluţia cu privire la convocarea conferinţei partidelor anihila în parte efectul rezoluţiilor mele. Dar multe lucruri şi-au păstrat valabilitatea. Adevărata cauză care m-a îndemnat să accept din nou această funcţie era teama ca, sub influenţa conferinţei partidelor sau din alte motive, Congresul să nu alunece din nou pe o poziţie mai moderată, de compromis. Părea să fie într-o stare de spirit şovăielnică, oscilînd dintr-o extremă într-alta. Pe măsura puterilor mele voiam să împiedic revenirea la linia moderată şi să obţin ca şi de acum înainte Congresul să-şi menţină ca ţel independenţa.

Cu ocazia sesiunilor anuale ale Congresului naţional se organizau întotdeauna numeroase manifestări de mai mică importanţă. La Madras, una dintre aceste manifestări a fost o conferinţă republicană, convocată în acel an pentru prima (şi ultima) oară. Mi s-a propus să o prezidez. Ideea îmi surîdea, căci mă consideram republican. Cu toate acestea şovăiam, neştiind cine e în spatele acestei noi iniţiative şi nevoind să mă asociez unor acţiuni neserioase. În cele din urmă am consimţit să prezidez, dar mai tîrziu m-am căit, căci — ca şi multe altele — conferinţa republicană s-a dovedit a fi o acţiune născută moartă. Timp de cîteva luni am încercat în zadar să obţin textul rezoluţiilor adoptate de conferinţă. E ciudat cîţi oameni există la noi cărora le place să lanseze o nouă acţiune pe care o dau apoi cu totul uitării, lăsînd lucrurile baltă. Critica ce ni se aduce că nu sîntem perseverenţi conţine o mare doză de adevăr.

Înainte de a ne fi despărţit după sesiunea de la Madras, am primit vestea că Hakim Ajmal Han murise la Delhi. Fost preşedinte al Congresului, el fusese unul dintre cei mai vechi militanţi ai săi, dar el fusese mai mult decît atît şi ocupase un loc cu totul deosebit printre conducătorii Congresului. Educat în vechile principii conservatoare, fără urmă de modernism şi crescut în cultura vechiului Delhi de pe vremea imperiului mogolilor, era o încîntare să-i admiri politeţea rafinată, să-i asculţi vocea liniştită şi să-i apreciezi umorul sec. Prin felul său era un tipic aristocrat de modă veche, cu o privire şi o ţinută princiară; chiar şi faţa lui amintea surprinzător de mult de miniaturile care înfăţişau monarhi

mogoli. Oamenii de felul acesta se ţin, de obicei, departe de vălmăşagul politicii, iar englezii din India îşi aminteau adeseori cu regret de asemenea oameni de tip vechi cînd noua generaţie de agitatori le crea dificultăţi. În tinereţe Hakim Sahab se ţinuse şi el departe de politică. Cap al unei vestite familii de medici, el era ocupat cu imensa sa clientelă. Dar, încă de pe timpul evenimentelor de la sfîrşitul războiului şi sub influenţa vechiului său prieten şi coleg d-rul M. A. Ansari, el începuse să se apropie de Congres, iar evenimentele ulterioare — starea de asediu din Penjab şi problema califatului — îl impresionară adînc şi el întîmpină cu aprobare noua tactică de non-colaborare iniţiată de Gandhiji. El a adus Congresului o calitate rară şi un dar preţios, devenind veriga de legătură între noua şi vechea ordine şi asigurînd mişcării naţionale sprijinul acesteia din urmă ; el izbuti să creeze o armonie între ele şi imprimă forţă şi o anumită stabilitate avangărzii mişcării. El i-a apropiat foarte mult pe hinduşi de musulmani, căci şi unii şi alţii îl respectau, iar exemplul lui avea o mare înrîurire asupra lor. Pentru Gandhiji devenise un prieten credincios, al cărui sfat în problema relaţiilor hinduso-musulmane era hotărîtor. Tatăl meu şi Hakimji aveau multă simpatie unul faţă de celălalt.

Anul trecut unii conducători ai organizaţiei Hindu Mahasabha m-au învinuit că nu înţeleg sentimentele hinduşilor din cauza educaţiei mele defectuoase şi a fondului meu de cultură „persană". Cred că mi-ar fi greu să spun ce fel de cultură posed, sau dacă în general mi-am însuşit vreo cultură. Din păcate, nici nu cunosc limba persană. E adevărat însă că tatăl meu a crescut în atmosfera culturii indo-persane, care s-a menţinut în India de nord ca o moştenire a vechiului imperiu de la Delhi. Chiar şi în vremurile noastre de decadenţă, Delhi şi Laknau continuă să rămînă cele două centre principale ale acestei culturi. Brahmanii din Caşmir aveau o surprinzătoare adaptabilitate ; descălecînd în cîmpiile Indiei şi constatînd că aici cultura indo-persană era predominantă, ei au adoptat-o, iar din rîndurile lor au ieşit mulţi cunoscători excelenţi ai limbilor persană şi urdu. Mai tîrziu, cînd deveni necesară cunoaşterea limbii engleze şi a elementelor de cultură europeană, ei s-au adaptat tot atît de repede noilor condiţii. Dar şi astăzi încă mai există printre caşmirienii din India numeroşi cunoscători eminenţi ai limbii persane, ca, de pildă, — pentru a nu menţiona decît doi dintre ei — Sir Tej Bahadur Sapru şi Raja Narendra Nath.

Hakim Sahab şi tatăl meu aveau multe trăsături comune şi îşi descoperiseră chiar şi nişte vechi legături de rudenie. Au devenit buni prieteni şi îşi spuneau bhai sahab — frate. Dintre multele legături ce existau între ei, politica era legătura cea mai puţin importantă. În viaţa sa de familie, Hakim era extrem de conservator. El sau familia sa nu se puteau dezbăra de vechile obiceiuri. Niciodată n-am văzut o respectare atît de strictă a pardei, adică a izo-

lării femeilor, ca în familia sa. Şi totuşi Hakim era ferm convins că nici o ţară nu poate progresa fără emanciparea femeilor. Acest lucru mi-l explică în amănunt şi-mi povesti cît de mult admira el femeile turce pentru rolul pe care-l jucaseră în lupta pentru libertate. Kemal Paşa, spunea el, repurtase victoria în primul rînd mulţumită femeilor turce.

Moartea lui Hakim Ajmal Han a fost o grea lovitură pentru Congres, care pierdea în el un sprijin foarte puternic. De atunci, ori de cîte ori veneam la Delhi, parcă ne lipsea tuturor ceva, căci pentru noi Delhi era strîns legat de Hakimji şi de casa sa din Billimaran.

Anul 1928 a fost un an foarte bogat în evenimente politice; în întreaga ţară se desfăşura o vie activitate. Noi impulsuri păreau să împingă oamenii înainte, noi frămîntări se manifestau în cele mai diferite straturi ale societăţii. Schimbarea se produsese probabil încetul cu încetul, în timpul îndelungatei mele absenţe, căci la înapoiere mi s-a părut frapantă. La începutul anului 1926, India fusese încă inertă, pasivă, de parcă nu-şi revenise încă complet de pe urma celor trăite în perioada 1919—1922; în 1928 ea părea proaspătă, activă, plină de energie reţinută. Fenomenul se putea observa pretutindeni: printre muncitorii industriali, printre ţărani, la tineretul din clasa mijlocie şi, în general, la intelectuali.

Mişcarea sindicală se dezvoltase mult, iar Congresul sindicatelor din India, constituit cu şapte sau opt ani în urmă, era acum o organizaţie puternică şi reprezentativă. Nu crescuse numai ca număr şi putere de organizare, dar şi ideologia sa devenea tot mai combativă şi mai radicală. Grevele ajunseseră un fenomen frecvent, iar conştiinţa de clasă creştea. Cei mai bine organizaţi erau textiliştii şi feroviarii, iar cele mai puternice şi mai înaintate sindicate erau: sindicatul Girni kamgar din Bombay şi sindicatul muncitorilor de la Marea cale ferată din peninsula Indiei. O dată cu dezvoltarea organizaţiilor muncitoreşti era inevitabil ca din Occident să pătrundă germenii conflictelor şi ai dezbinărilor interne, iar mişcarea sindicală indiană — abia înfiripată — era ameninţată de scindarea în două lagăre rivale şi ostile. Unii erau partizani ai Internaţionalei a II-a, pe cînd alţii înclinau spre Internaţionala a III-a; unii aveau concepţii moderat reformiste, iar alţii erau făţiş revoluţionari şi urmăreau prefaceri radicale. Între aceste două grupuri mai existau tot felul de concepţii intermediare de diferite nuanţe şi — cum se întîmplă, din păcate, în toate organizaţiile de masă — diferite forme de oportunism.

Ţărănimea era şi ea în fierbere. Acest lucru putea fi observat în Provinciile unite şi mai ales în Aud, unde marile adunări de protest ale arendaşilor ajunseseră un fenomen obişnuit. Devenise evident că noua lege a arenzii ce fusese adoptată în Aud, care introdusese arenda pe viaţă şi promisese foarte multe, nu a schimbat

în realitate aproape de loc soarta grea a țăranului. În Gujarat s-a produs un important conflict între țărănime și guvern în urma încercării făcute de acesta de a majora impozitul funciar. Gujarat este o regiune de țărani proprietari unde guvernul are de-a face direct cu țăranii. Această luptă era cunoscută sub denumirea de satiagraha din Bardoli și era condusă de Sardar Valabhbhai Patel. Spre admirația întregii Indii, ea a fost dusă cu curaj pînă la capăt. Țăranii din Bardoli au obținut succese serioase, însă adevăratul succes al campaniei lor a fost efectul pe care l-a avut asupra țărănimii din întreaga Indie. Pentru țăranii indieni Bardoli a devenit un stindard și un simbol al speranței, puterii și victoriei.

Un alt fenomen foarte important din India anului 1928 a fost creșterea mișcării de tineret. Pretutindeni se creau ligi de tineret și se țineau conferințe ale tineretului. Ele aveau un caracter extrem de variat: de la grupuri semireligioase pînă la adunări în care se dezbăteau probleme de ideologie și tactică revoluționară; dar, indiferent de originea și de inițiatorii lor, aceste adunări ale tineretului începeau întotdeauna să discute probleme sociale și economice curente, de importanță vitală, iar tendința lor era în general în favoarea unor schimbări radicale.

Din punct de vedere pur politic, anul 1928 a fost marcat prin boicotarea comisiei Simon și prin conferința partidelor (considerată ca latură constructivă a boicotului). Grupările moderate colaborau cu Congresul la înfăptuirea boicotului, care a avut un succes remarcabil. Oriunde se deplasa comisia, pretutindeni era întîmpinată de o mulțime ostilă care striga „Simon go back“ [1]. În felul acesta, mari mase de indieni învățaseră nu numai numele lui Sir John Simon, dar și două cuvinte englezești, de altfel singurele pe care le cunoșteau. Aceste cuvinte trebuie să fi devenit o odioasă obsesie pentru membrii comisiei. Se povestește că odată, pe cînd locuiau la „Western Hostel“ din New Delhi, membrilor comisiei li se păru că aud acest refren din întunericul nopții. Au fost foarte indignați că nici noaptea nu sînt lăsați în pace. În realitate zgomotul care-i supărase era făcut de șacalii care mișunau pe maidanele capitalei imperiului.

Conferința partidelor n-a întîmpinat nici un fel de dificultate la elaborarea principiilor fundamentale ale Constituției, care urmau să fie parlamentare și democratice, astfel încît aproape oricine le putea redacta. Adevărata și singura dificultate consta în problema comunităților religioase, respectiv în cea a minorităților, și cum la conferință participau reprezentanți ai tuturor organizațiilor religioase extremiste era foarte greu să se ajungă la o înțelegere. Era o reeditare a vechilor și sterilelor conferințe ale unității. Tatăl meu, care se înapoiase în primăvară din Europa, s-a interesat mult de

[1] „Simon, cară-te acasă!“ — *Nota Trad.*

această conferință. În cele din urmă s-a instituit — ca încercare supremă — un comitet restrîns, cu tatăl meu ca președinte, pentru a elabora proiectul de Constituție și a prezenta un raport amănunțit în problema comunităților religioase. Acest comitet a devenit cunoscut sub denumirea de Comitetul Nehru, iar raportul prezentat de el sub cea de Raportul Nehru. Sir Tej Bahadur Sapru era și el membru al comitetului și întocmise o parte a raportului.

Nu făceam parte din comitet, însă ca secretar al Congresului am avut mult de lucru cu el. Eram într-o situație falsă, căci consideram absolut inutil a se întocmi pe hîrtie constituții amănunțite cînd adevărata problemă era cucerirea puterii. O altă dificultate era, după mine, faptul că acest comitet mixt trebuia în mod inevitabil să limiteze țelul nostru la ceea ce purta denumirea de statut de dominion, dar care, în fapt, reprezenta chiar mai puțin decît atîta. Pentru mine adevărata însemnătate a comitetului consta în posibilitatea de a găsi o ieșire din impasul în care ajunsese problema comunităților religioase. Nu mă așteptam ca această chestiune să poată fi rezolvată definitiv printr-un pact sau o convenție ; o asemenea soluție nu era posibilă decît dacă atenția s-ar fi îndreptat asupra problemelor sociale și economice, însă chiar și un pact temporar — cu condiția ca să fie aprobat de cercuri destul de largi — ar putea contribui la îmbunătățirea situației și ar face astfel posibil ca să ne ocupăm de alte chestiuni. Nu voiam deci să împiedic activitatea comitetului și îl ajutam pe cît puteam.

Se părea că succesul e aproape. Rămîneau să fie reglementate două sau trei probleme, din care una într-adevăr importantă era aceea a Penjabului, unde exista triunghiul hinduso-musulmano-sikh. În raportul său, comitetul prezenta problema Penjabului dintr-un punct de vedere nou, și în susținerea recomandărilor sale cita cîteva cifre semnificative privind repartizarea populației. Dar totul a fost zadarnic. Părțile continuau să se privească cu teamă și suspiciune, iar pasul neînsemnat ce mai era necesar pentru a trece distanța care le despărțea n-a mai fost făcut.

Conferința partidelor s-a întrunit la Laknau pentru a discuta raportul comitetului. Unii dintre noi am fost din nou puși în fața unei dileme, căci nu voiam să împiedicăm reglementarea problemei comunităților religioase în cazul în care acest lucru ar fi fost cu putință, dar totodată nu eram dispuși să facem concesii în problema independenței. Noi rugasem ca conferința să lase deschisă această problemă pentru ca fiecare participant să-și poată păstra libertatea de acțiune — aderenții Congresului pentru independență, iar grupările mai moderate pentru statutul de dominion. Tatăl meu ținea însă foarte mult la raportul comitetului și nu voia — sau poate că în situația dată nu putea — să cedeze. În consecință, grupul nostru (foarte numeros) de partizani ai independenței mi-a cerut să fac în numele lui o declarație la conferință prin care ne

desolidarizam de tot ce ar fi diminuat ţelul nostru — dobîndirea independenţei. Totodată am subliniat că nu vom face obstrucţie, căci nu voim să împiedicăm rezolvarea problemei comunităţilor religioase.

O asemenea atitudine într-o chestiune atît de importantă nu era prea eficientă, în cazul cel mai bun era un gest negativ. O măsură pozitivă pe care am luat-o a fost înfiinţarea, în aceeaşi zi, a Ligii independenţei Indiei.

Conferinţa partidelor mi-a mai pricinuit şi o altă mîhnire — mai puternică — prin faptul că, la stăruinţa talukdarilor din Aud, a adăugat la drepturile fundamentale prevăzute în proiectul de Constituţie şi un articol care le garanta privilegiile în talukurile lor. Întreaga Constituţie se întemeia, firește, pe principiul proprietăţii private, consideram însă că ar fi o crimă să se transforme dreptul proprietarilor unor uriaşe latifundii semifeudale într-una din bazele de neclintit ale Constituţiei. Era o dovadă clară că conducerea Congresului şi cu atît mai mult cei care nu făceau parte din Congres preferau să aibă de-a face cu magnaţii funciari decît cu grupurile înaintate din punct de vedere social din propriile lor rînduri. Era evident că între noi şi mulţi dintre liderii noştri exista o adîncă prăpastie, şi în asemenea condiţii părea destul de absurd să continui a rămîne secretar general al Congresului. Mi-am prezentat deci demisia, invocînd faptul că sînt unul din întemeietorii Ligii independenţei Indiei. Dar Comitetul de lucru nu mi-a acceptat-o, declarîndu-mi (ca, de altfel, şi lui Subhas Bose, care demisionase şi el din acelaşi motiv) că ne putem continua activitatea în cadrul ligii fără a intra în conflict cu politica Congresului. Într-adevăr, Congresul se pronunţase în favoarea independenţei. Am cedat din nou. Era uimitor cît de uşor mă lăsam înduplecat să-mi retrag o cerere de demisie. Faptul se repetase de cîteva ori şi cum, în fond, nici una dintre părţi nu dorea ruptura, orice pretext ne era bun pentru a o evita.

Gandhiji n-a participat în nici un fel nici la lucrările conferinţei partidelor, nici la şedinţele comitetului. Nici măcar la conferinţa de la Laknau n-a asistat.

Între timp comisia Simon continua să călătorească prin ţară, urmărită de steaguri negre şi de mulţimi ostile care strigau : „Căraţi-vă acasă!“ Uneori se produceau mici încăierări între poliţie şi mulţime. Incidentul de la Lahore a agravat situaţia şi a indignat întreaga ţară. În acest oraş demonstraţia împotriva comisiei Simon fusese condusă de Lala Lajpat Rai. Pe cînd stătea la marginea drumului, în fruntea a mii de demonstranţi, a fost atacat de un tînăr ofiţer de poliţie englez care l-a lovit de cîteva ori cu bastonul în piept. Nici mulţimea, şi cu atît mai puţin Lalaji nu făcuseră nici o încercare de a recurge la violenţă. Totuşi poliţia l-a bătut crunt pe el şi pe mulţi din cei care-l însoţeau, deşi nu făceau altceva

decît să stea liniştiţi pe stradă. Oricine participă la demonstraţii de stradă riscă să intre în conflict cu poliţia şi, deşi demonstraţiile noastre erau aproape întotdeauna absolut paşnice, Lalaji trebuia să fi cunoscut acest risc şi să şi-l fi asumat în mod conştient. Chiar aşa fiind însă, felul atacului şi inutila sa brutalitate au impresionat puternic foarte mulţi oameni din India. Pe atunci nu eram încă deprinşi cu bastoanele poliţiştilor, iar sensibilitatea noastră nu era încă tocită de desele lor brutalităţi. Faptul că pînă şi cel mai de seamă lider al nostru, cel mai cunoscut şi mai popular om din Penjab putuse fi tratat astfel ni se părea pur şi simplu monstruos şi întreaga ţară, şi îndeosebi India de nord, era cuprinsă de o profundă mînie. Cît de neputincioşi şi de jalnici eram, dacă nici măcar onoarea conducătorilor pe care ni i-am ales n-o puteam apăra !

Leziunile pricinuite lui Lalaji erau destul de serioase, căci fusese lovit în piept, iar el suferise mult timp de o boală de inimă. Probabil că pentru un om tînăr şi sănătos loviturile n-ar fi fost prea grave, dar Lalaji nu era nici tînăr, nici sănătos. E greu de stabilit în ce măsură moartea lui, survenită cîteva săptămîni mai tîrziu, a fost sau nu o consecinţă a acestor lovituri, deşi medicii considerau că ele i-au grăbit sfîrşitul. După părerea mea însă este neîndoielnic că lovitura morală care a însoţit-o pe cea fizică a avut asupra lui Lalaji un efect extraordinar de puternic. Era supărat şi indignat, şi nu atît de umilirea sa personală, cît de umilirea pe care o suferise întreaga naţiune prin atacul împotriva sa.

Sentimentul umilirii naţionale apăsa greu asupra Indiei şi cînd, curînd după aceea, a survenit moartea lui Lalaji era inevitabil ca ea să fie pusă în legătură cu acest atac, iar durerea să cedeze locul mîniei şi indignării. E necesar să ţinem seamă de acest lucru, căci numai astfel vom putea înţelege evenimentele ce au urmat şi un astfel de fenomen ca acţiunile lui Bhagat Singh şi brusca şi surprinzătoarea popularitate pe care a căpătat-o în India de nord. Este foarte uşor şi în aceeaşi măsură absurd să condamni oameni sau fapte fără a încerca să înţelegi resorturile ascunse ale acţiunilor, cauzele care au stat la baza lor. Pînă atunci Bhagat Singh nu fusese prea cunoscut şi n-a devenit popular printr-un act de violenţă sau de terorism. Timp de aproape 30 de ani apăreau din cînd în cînd teroriştii în India, dar, exceptînd prima perioadă din Bengal, nici unul dintre ei n-a ajuns să aibă nici măcar o părticică din popularitatea pe care şi-a cîştigat-o Bhagat Singh. E un fapt evident şi incontestabil, care trebuie recunoscut ca atare. Un alt fapt tot atît de evident e că terorismul, cu toate recidivele sale ocazionale, şi-a pierdut cu desăvîrşire atracţia pentru tineretul din India. Cincisprezece ani de propovăduire a non-violenţei au schimbat întreaga atmosferă din India, masele devenind mult mai indiferente şi chiar ostile faţă de terorism ca metodă de acţiune politică. Chiar

şi clasele din rîndurile cărora se recrutează de obicei teroriştii — păturile de jos ale claselor mijlocii şi intelectualitatea — au fost puternic influenţate de propaganda dusă de Congres împotriva metodelor violente. Elementele active şi nerăbdătoare din rîndurile acestora, ale căror gînduri se îndreaptă spre acţiuni revoluţionare, îşi dau şi ele astăzi perfect de bine seama că revoluţia nu se realizează prin terorism şi că acesta e o metodă perimată şi sterilă, o piedică în calea acţiunilor cu adevărat revoluţionare. În India, ca şi în celelalte ţări, terorismul e pe cale de dispariţie nu din cauza măsurilor represive luate de guvern, care nu poate decît să-l reprime sau să-l împiedice, nu însă să-l dezrădăcineze, ci în urma unor cauze profunde şi a evenimentelor mondiale. Terorismul corespunde de obicei perioadei de copilărie a avîntului revoluţionar dintr-o ţară. Dar această perioadă trece şi o dată cu ea terorismul încetează de a mai juca un rol de seamă chiar dacă răbufniri ocazionale ar mai putea fi provocate de cauze locale sau de represiuni individuale. India a depăşit, fără îndoială, această etapă şi desigur că şi răbufnirile ocazionale vor dispărea şi ele treptat. Acest lucru nu înseamnă însă că în India nu mai crede nimeni în eficacitatea metodelor violente. Marea majoritate nu mai crede în violenţă şi teroare individuală, dar mai sînt, fără îndoială, mulţi care cred că va veni poate vremea cînd pentru cucerirea libertăţii vor fi necesare metode violente organizate, aşa cum au fost deseori necesare în alte ţări. Astăzi problema aceasta este pur teoretică şi abia timpul va hotărî în privinţa ei ; ea nu are însă nimic comun cu metodele teroriste.

Aşadar, Bhagat Singh devenise popular nu din cauza actului său terorist, ci fiindcă în momentul acela părea să fi răzbunat onoarea ultragiată a lui Lala Lajpat Rai şi, implicit, a întregii ţări. Devenise un simbol ; actul a fost uitat, dar simbolul a rămas, şi în mai puţin de cîteva luni numele său a răsunat în toate oraşele şi satele Penjabului şi în măsură ceva mai mică în celelalte regiuni ale Indiei de nord. Nenumărate cîntece i-au fost închinate, iar popularitatea acestui om a luat proporţii într-adevăr extraordinare.

Curînd după maltratarea sa cu ocazia demonstraţiei împotriva comisiei Simon, Lala Lajpat Rai a participat la şedinţa de la Delhi a Comitetului executiv al Congresului naţional indian. Se mai vedeau urmele loviturilor primite şi mai suferea încă de pe urma consecinţelor. Şedinţa s-a ţinut după terminarea conferinţei partidelor de la Laknau şi din nou s-a pus sub diferite forme problema independenţei. Am uitat ce anume chestiune a fost în discuţie, dar îmi amintesc a fi rostit o cuvîntare destul de lungă, în care am arătat că a sosit momentul ca Congresul să aleagă fie o metodă revoluţionară, implicînd transformări radicale în orînduirea noastră politică şi socială, fie obiective şi metode reformiste. Cuvîntarea ca atare n-avea prea mare importanţă şi aş fi uitat, desigur, de ea

dacă la şedinţă nu mi-ar fi răspuns Lalaji, criticînd unele părţi ale cuvîntării. Printre altele ne-a atras atenţia că nu trebuie să ne aşteptăm la nimic din partea partidului laburist englez. În ce mă priveşte, avertismentul era de prisos, căci nu eram un admirator al conducerii oficiale a laburiştilor englezi ; singurul lucru care m-ar fi putut surprinde din partea acestei conduceri ar fi fost un sprijin dat luptei pentru libertatea Indiei sau acţiuni cu adevărat antiimperialiste sau care ar fi putut duce la socialism.

Înapoindu-se la Lahore, Lalaji s-a ocupat din nou de cuvîntarea pe care o ţinusem la şedinţa Comitetului executiv şi a început să publice în săptămînalul său „People" o serie de articole consacrate diverselor probleme atinse de mine în această cuvîntare. N-a apărut însă decît primul articol, căci Lalaji muri înainte ca al doilea să fi putut apărea în numărul următor. Interesul meu pentru acest prim articol, neterminat — au fost, cred, ultimele sale rînduri scrise pentru presă — a fost umbrit de tristeţe.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI CINCILEA

SIMT PE PROPRIA MEA PIELE BASTOANELE POLIŢIŞTILOR

MALTRATAREA lui Lala Lajpat Rai şi moartea sa, care i-a urmat, au dat un nou impuls demonstraţiilor împotriva comisiei Simon în regiunile pe care aceasta le-a vizitat după aceea. Comisia era aşteptată la Laknau, iar comitetul local al Congresului se pregătea intens pentru „primirea" ei. Cu mult înainte de sosirea comisiei fuseseră organizate uriaşe procesiuni, mitinguri şi demonstraţii, atît în scop de propagandă cît şi ca repetiţie pentru momentul decisiv. Am plecat la Laknau, unde am asistat la unele dintre ele. Era evident că succesul acestor demonstraţii pregătitoare, care au decurs toate în perfectă ordine şi linişte, a întărîtat autorităţile, care începură să le pună piedici şi să publice ordonanţe prin care se interzicea trecerea procesiunilor prin anumite locuri. Cu acest prilej mi-a fost dat să-mi îmbogăţesc experienţa şi să simt pe propria mea piele loviturile aplicate de poliţişti cu bastoanele de cauciuc şi lathi.

Procesiunile fuseseră interzise sub pretextul că ar împiedica circulaţia pe străzi. Ne-am hotărît atunci să nu oferim nici un prilej pentru plîngeri în această privinţă, organizînd grupuri restrînse, după cîte îmi amintesc de cîte şaisprezece persoane, care să se îndrepte separat, pe căi puţin umblate, spre locul adunării. Formal era, fără îndoială, o încălcare a ordinului, căci şaisprezece oameni cu un steag sînt o procesiune. Eu conduceam unul dintre aceste grupuri de şaisprezece oameni, iar în urma noastră, la o mare distanţă, venea alt grup condus de colegul meu Govind Ballabh Pant. Grupul meu parcursese vreo 200 de yarzi de-a lungul unei străzi pustii, cînd deodată am auzit în urma noastră tropot de copite. Uitîndu-ne înapoi, am văzut un grup de circa 20—30 de poliţişti călări care se apropiau de noi în goana cailor. Ne-au ajuns repede din urmă şi năvala cailor a spart mica noastră coloană de şaisprezece oameni. Poliţiştii călări începură atunci să lovească în voluntarii noştri cu bastoanele şi ciomegele, iar aceştia încercau, instinctiv, să scape de lovituri refugiindu-se pe trotuare, unii din ei intrînd chiar în prăvălii. Erau urmăriţi şi doborîţi în bătăi. În clipa cînd văzusem caii năpustindu-se asupra noastră, mi-a trecut instinctiv prin gînd că trebuie să caut o scăpare, căci privelişte a era demoralizatoare. După aceea însă nu ştiu ce alt instinct m-a ţin-

tuit, probabil, locului și am rezistat primului asalt, care a fost ținut în loc de voluntarii care se aflau în urma mea. Deodată am rămas singur în mijlocul drumului ; în jurul meu la o distanță de cîțiva yarzi erau polițiști care loveau în voluntarii noștri. Mașinal am început să mă îndrept încet spre marginea drumului pentru a fi mai puțin vizibil, dar din nou m-am oprit și am început o scurtă controversă cu mine însumi, după care am hotărît că nu mi-ar ședea bine să mă îndepărtez. Totul n-a durat decît cîteva secunde, îmi amintesc însă perfect de bine acest conflict lăuntric și hotărîrea dictată, probabil, de orgoliul meu, care nu putea tolera gîndul că m-aș putea comporta ca un laș. Dar granița dintre lașitate și curaj e aproape imperceptibilă și m-aș fi putut foarte bine afla de cealaltă parte a ei. Nici nu luasem bine hotărîrea, cînd, întorcînd capul, văzui un polițist călare care se apropia în trap de mine, agitînd un lung baston nou-nouț. I-am strigat să-și vadă de drum și m-am întors, făcînd o nouă încercare de a-mi salva capul și fața. El mi-a aplicat două lovituri puternice pe spinare. Eram complet amețit și tremuram din tot corpul, dar, spre surprinderea și bucuria mea, am constatat că mă mai țin încă pe picioare. Curînd după aceea poliția a fost rechemată, primind ordinul să ne blocheze drumul. Voluntarii noștri s-au adunat din nou, mulți din ei plini de sînge și cu capul spart. Am fost ajunși de Pant și de oamenii săi, care fuseseră de asemenea maltratați, și cu toții ne-am așezat pe jos cu fața spre polițiști. Am stat așa cam o oră. Se înnoptase. Pe o parte a străzii se adunaseră diferiți reprezentanți ai autorităților, iar pe măsură ce se răspîndea vestea celor întîmplate începuse să se strîngă pe cealaltă parte o mare mulțime de oameni. În cele din urmă ni s-a permis să urmăm drumul inițial stabilit, ceea ce am și făcut, iar polițiștii care ne atacaseră și ne maltrataseră mergeau înaintea noastră ca un fel de escortă.

Am redat atît de amănunțit acest incident mărunt din cauza efectului pe care l-a avut asupra mea. Uitasem complet de durerea fizică în urma sentimentului de adîncă bucurie că mă dovedisem destul de puternic pentru a suporta loviturile bastoanelor. M-a surprins și faptul că tot timpul cît durase incidentul, chiar cînd eram bătut, mintea îmi rămăsese perfect limpede și că-mi putusem analiza în mod conștient senzațiile. Această repetiție mi-a prins foarte bine în dimineața următoare, cînd a trebuit să trecem printr-o încercare mult mai aspră. A doua zi dimineață urma să sosească comisia Simon și trebuia să aibă loc marea noastră demonstrație.

Tatăl meu era pe atunci la Allahabad și mă temeam că vestea maltratării mele, pe care o va citi în ziarele de a doua zi dimineața, îl va îngrijora atît pe el cît și restul familiei. De aceea i-am telefonat în aceeași seară pentru a-l asigura că totul e în ordine și că nu trebuie să se neliniștească. Dar el era totuși îngrijorat și,

pierindu-i din această cauză somnul, se hotărî pe la miezul nopţii să vină la Laknau. Cum ultimul tren plecase, porni cu automobilul. Pe drum a avut o pană, astfel încît era aproape ora cinci dimineaţa cînd a ajuns la Laknau, frînt de oboseală, după un drum de 146 de mile.

Tocmai atunci ne pregăteam să pornim în procesiune spre gară. Incidentele petrecute cu o seară înainte puseseră în mişcare oraşul mai mult decît am fi putut-o face noi în mod voit. Încă înainte de răsăritul soarelui, o mare mulţime de oameni începuse să se îndrepte spre gară. Din diferite cartiere ale oraşului veneau nenumărate mici coloane, în timp ce de la sediul Congresului pornise procesiunea principală, care număra cîteva mii de oameni încolonaţi în rînduri de cîte patru. Noi mergeam în coloana principală. Cînd ne-am apropiat de gară, am fost opriţi de poliţie. În faţa gării era un imens teren viran, lat cam de o jumătate de milă şi cam tot atît de lung (azi se găseşte aici noua clădire a gării), iar noi am fost siliţi să ne aliniem de-a lungul unei laturi a acestui *maidan*. Procesiunea s-a oprit acolo fără a face vreo tentativă de a mai înainta. Maidanul era tixit de poliţişti pedeştri şi călări, precum şi de soldaţi. Mulţimea de spectatori, care ne priveau cu simpatie, creştea mereu şi mulţi dintre ei reuşiseră să pătrundă în grupuri de două-trei persoane în spaţiul rămas liber. Deodată am văzut în depărtare o masă în mişcare. Erau două sau trei rînduri lungi de cavalerişti sau de poliţişti călări. Ocupînd întreaga întindere a terenului, înaintau în galop spre noi, lovind şi călcînd cu copitele cailor numeroasele persoane care se aflau pe maidan. Năvala călăreţilor înaintînd în galop ar fi fost o privelişte foarte frumoasă dacă n-ar fi fost tragediile pe care le provocau în calea lor. Sub copitele cailor căzură o sumedenie de gură-cască complet inofensivi şi foarte surprinşi de cele ce li se întîmplau. În urma atacanţilor, ei zăceau pe jos: unii dintre ei nefiind încă în stare să facă vreo mişcare, alţii zvîrcolindu-se în dureri, iar întregul maidan amintea de cîmpul unei bătălii. Dar n-am avut mult răgaz să privim această scenă sau să facem reflexii asupra ei. Foarte curînd călăreţii ajunseseră în apropierea noastră, cei din rîndul din faţă ciocnindu-se cu demonstranţii noştri aproape în galopul cailor. Am rămas pe locurile noastre şi, cum era clar că n-aveam de gînd să ne retragem, poliţiştii au fost siliţi în ultima clipă să-şi oprească caii. Caii se cabrară astfel, încît copitele ajunseseră deasupra capetelor noastre. În momentul acela atît poliţiştii călări cît şi cei pedeştri au început să ne lovească cu lathii şi cu nişte bastoane lungi. Era îngrozitor, iar luciditatea pe care în ajun mi-o păstrasem m-a părăsit de această dată. Tot ce ştiam era că trebuie să rămîn acolo unde sînt şi că n-am voie să cedez sau să dau înapoi. Din pricina loviturilor nu mai vedeam în faţa ochilor, iar uneori mă cuprindea o furie oarbă

și dorința de a riposta la lovituri. Mă gîndeam cît de ușor ar fi să-l trag de pe cal pe ofițerul de poliție din fața mea și să încalec eu în locul lui, însă îndelungata educare și disciplină îșI arătau roadele și n-am ridicat mîna decît pentru a-mi apăra fața de lovituri. În plus, îmi mai dădeam foarte bine seama că orice acțiune agresivă din partea noastră ar fi atras după sine o tragedie îngrozitoare și că mulți dintre oamenii noștri ar fi fost împușcați și omorîți.

După un oarecare interval de timp care mi se păruse nesfîrșit de lung, deși nu trecuseră, probabil, decît cîteva minute, rîndurile noastre începură să se retragă încet, pas cu pas, fără însă să se destrame. Din această cauză ajunsesem să fiu oarecum izolat și mai expus de ambele părți. Loviturile se abătură din nou asupra mea, cînd deodată cineva din spate mă luă în brațe și — în ciuda mea — mă duse înapoi. Cîțiva din tinerii mei colegi, crezînd că polițiștii vor să mă omoare, au hotărît să mă apere pe această cale.

Demonstranții noștri s-au regrupat la circa 100 de picioare de poziția noastră inițială. Polițiștii se retrăseseră și ei și stăteau alineați la o distanță de 50 de picioare de noi. În timp ce noi stăteam față în față, comisia Simon — cauza tuturor acestor tulburări — se strecură pe furiș din gara situată la o depărtare de peste o jumătate de milă de locul unde ne aflam. N-au reușit totuși să scape de steagurile negre și de demonstranți. Curînd după aceea ne-am întors încolonați la sediul Congresului de unde ne-am împrăștiat. Eu m-am dus la tatăl meu care ne aștepta cu nerăbdare.

După ce trecuse starea de agitație simțeam dureri în tot corpul și eram frînt de oboseală. Totul mă durea și trupul mi-era acoperit de contuziuni și vînătăi. Din fericire, nu-mi fusese atins nici un organ important. Mulți dintre tovarășii noștri — mai puțin norocoși — aveau răni serioase. Govind Ballabh Pant, care stătuse alături de mine, fusese o țintă mult mai bună din cauza staturii sale de peste 6 picioare. Rănile pe care le căpătase îi pricinuiseră o boală lungă și foarte dureroasă, care multă vreme l-a împiedicat să-și îndrepte spatele și să-și reia activitatea. În urma acestor întîmplări am căpătat o și mai bună părere despre condiția mea fizică și despre puterea mea de rezistență. Dar ceea ce mi-a rămas întipărit în memorie e — în mult mai mare măsură decît bătăile propriu-zise — imaginea fețelor multor polițiști, în special a ofițerilor, care ne atacaseră. Aproape toată bătaia și toate loviturile erau opera sergenților europeni; polițiștii de rînd — indieni de origine — s-au purtat mai blînd. Ce chipuri pline de ură și de cruzime, aproape demente, lipsite de orice urmă de compătimire și de omenie! Probabil că și fețele noastre erau în momentul acela tot atît de respingătoare, iar faptul că eram în general pasivi nu însemna că resimțeam dragoste pentru adversarii noștri și nu contribuia la frumusețea aspectului nostru. Și totuși nici una dintre

părți nu avea resentimente speciale față de cealaltă parte, nu existau nici un fel de conflicte personale, nici o rea-voință. Întîmplarea a făcut să reprezentăm în acel moment forțe ciudate și puternice, care ne țineau și ne aruncau dintr-un loc într-altul. Punînd pe nesimțite stăpînire pe mințile și pe inimile noastre, aceste forțe ne ațîțau dorințele și pasiunile, transformîndu-ne în uneltele lor oarbe. Luptam orbește, fără să știm pentru ce luptăm și încotro mergem. Ne susținea excitația acțiunii, însă imediat ce aceasta trecea ne puneam întrebarea : pentru ce toate acestea ? Pentru ce ?

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI ŞASELEA

CONGRESUL SINDICATELOR

PRINCIPALELE evenimente politice ale anului au fost boicotarea comisiei Simon şi conferinţa partidelor. Dar interesele mele şi principala mea activitate erau — în mare măsură — orientate în altă direcţie. Ca secretar general al Congresului eram ocupat cu treburile acestuia, cu consolidarea organizaţiei congresiste, străduindu-mă îndeosebi să îndrept atenţia oamenilor asupra necesităţii prefacerilor sociale şi economice. De asemenea trebuia consolidat succesul dobîndit la Madras în problema independenţei, cu atît mai mult cu cît conferinţa partidelor avea tendinţa de a ne trage înapoi în această chestiune. De aceea călătoream mult prin ţară şi luam cuvîntul la multe întruniri importante. Cred că în 1928 am prezidat patru conferinţe provinciale ale Congresului — în Penjab, Malabar, (în sud), la Delhi şi în Provinciile unite —, precum şi conferinţa Ligii tineretului şi conferinţele studenţeşti din Bengal şi de la Bombay. Din cînd în cînd plecam prin satele din Provinciile unite, iar cîteodată vorbeam şi în faţa muncitorilor industriali. Conţinutul cuvîntărilor mele era în esenţă întotdeauna acelaşi, deşi forma varia în funcţie de condiţiile locale, iar tezele asupra cărora insistam erau determinate de caracterul auditoriului în faţa căruia vorbeam. Pretutindeni însă vorbeam despre independenţă politică şi libertate socială, subliniind că prima revendicare e un pas pe drumul înfăptuirii celei de-a doua. Mă străduiam să propag ideologia socialismului, mai ales printre activiştii Congresului şi printre intelectuali, căci aceşti oameni, care constituiau osatura mişcării naţionale, erau în majoritatea lor adepţi ai unui naţionalism extrem de îngust. În cuvîntările lor, ei puneau accentul pe gloria vremurilor de odinioară, vorbeau despre prejudiciul material şi moral pricinuit Indiei de stăpînirea străină, despre suferinţele poporului nostru, arătau cît este de umilitor să te supui dominaţiei străine şi spuneau că onoarea noastră naţională ne cere să fim liberi, subliniind necesitatea de a aduce jertfe pe altarul patriei. Erau lucruri cunoscute care găseau răsunet în fiecare inimă de indian, iar naţionalistul din mine era emoţionat şi se făcea ecoul acestor cuvîntări (cu toate că niciodată n-am avut o admiraţie oarbă pentru vechile rînduieli din India sau din altă parte). Dar, deşi aceste adevăruri rămîneau valabile, ele începeau să se uzeze şi să se tocească de prea

multă întrebuinţare, iar permanenta lor repetare ne împiedica să ne ocupăm de alte probleme şi aspecte de însemnătate vitală ale luptei noastre. Provocau emoţie, dar nu stimulau gîndirea.

Eram departe de a fi un pioner pe tărîmul socialismului din India. La drept vorbind, rămăsesem chiar în urmă şi înaintasem anevoie, pas cu pas pe drumul croit de mulţi dintre cei ce mergeau în frunte. Din punct de vedere ideologic mişcarea sindicală muncitorească era categoric socialistă. Acelaşi lucru se putea spune despre majoritatea ligilor de tineret. La înapoierea mea din Europa, în decembrie 1927, un socialism vag şi confuz era destul de răspîndit în India şi chiar mai înainte existau mulţi socialişti izolaţi. Cei mai mulţi erau utopişti, dar teoria marxistă îi influenţa tot mai mult, iar unii se considerau marxişti sută la sută. Evenimentele din Uniunea Sovietică, şi în special planul cincinal, au accentuat această tendinţă în India, ca de altfel şi în Europa şi America.

Rolul meu ca militant socialist era determinat de faptul că eram un membru proeminent al Congresului şi deţineam funcţii importante în cadrul lui. Mai erau şi mulţi alţi militanţi cunoscuţi ai Congresului care începeau să gîndească la fel. Lucrul era deosebit de vizibil în comitetul provincial al Congresului din Provinciile unite, unde încă în 1926 încercasem chiar să elaborăm un moderat program socialist. Provincia noastră e o regiune de zamindari şi talukdari, şi prima problemă de care trebuia să ne ocupăm era aceea a pămîntului. Am declarat că actualul sistem de proprietate funciară trebuie să dispară şi că între stat şi cel ce lucrează pămîntul nu trebuie să existe nici un fel de intermediari. Eram nevoiţi să procedăm cu multă prudenţă, căci asemenea idei erau pînă atunci neobişnuite pentru cei din jurul nostru.

În anul următor, 1929, comitetul Congresului din Provinciile unite făcu încă un pas înainte, supunînd spre cercetare Comitetului executiv al Congresului naţional indian o recomandare cu caracter categoric socialist. Comitetul executiv, întrunit în vara anului 1929 la Bombay, adoptă preambulul rezoluţiei comitetului Provinciilor unite, aprobînd deci implicit principiul socialismului care stătea la baza întregii rezoluţii. Examinarea amănuntelor programului cuprins în această rezoluţie a fost însă amînată. Cei mai mulţi par să fi uitat de aceste rezoluţii ale Comitetului executiv al Congresului şi ale comitetului Provinciilor unite şi cred că problema socialismului a apărut brusc în Congres acum un an sau doi. De altfel, trebuie să recunosc că Comitetul executiv al Congresului votase această rezoluţie fără a se gîndi prea mult, iar cei mai mulţi dintre membrii săi nici nu-şi dăduseră probabil seama de ceea ce aprobă.

Secţiunea Ligii independenţei Indiei din Provinciile unite (alcătuită în întregime din cadrele de bază ale organizaţiei provinciale a Congresului) era categoric socialistă şi a mers ceva mai departe

decît putea merge un organ atît de eterogen cum era comitetul Congresului. Într-adevăr, unul dintre obiectivele Ligii independenţei era libertatea socială. Sperasem să creăm în întreaga Indie o puternică organizaţie a ligii pe care s-o folosim pentru propagarea independenţei şi a socialismului. Din păcate şi spre marea mea dezamăgire, liga n-a izbutit să obţină un oarecare succes decît în Provinciile unite. Cauza nu era lipsa de sprijin în ţară. Majoritatea activiştilor noştri erau însă totodată şi activişti de frunte ai Congresului, şi cum acesta adoptase — cel puţin teoretic — principiul independenţei, ei puteau oricînd acţiona prin intermediul organizaţiei congresiste. O altă cauză era aceea că unii dintre iniţiatorii ligii nu o luau destul în serios ca organizaţie care trebuia dezvoltată. Pentru ei ea nu reprezenta decît un instrument care putea fi folosit pentru a face presiuni asupra conducerii Congresului, sau chiar pentru a influenţa alegerea Comitetului de lucru al Congresului. Aşadar, Liga independenţei lîncezea şi cu cît Congresul devenea mai combativ, cu atît atrăgea mai mult elementele dinamice, iar liga devenea tot mai slabă. O dată cu începerea campaniei de nesupunere civilă din 1930, liga se dizolvă în Congres şi dispăru ca organizaţie de sine stătătoare.

În a doua jumătate a anului 1928 şi în 1929 se vorbea cu insistenţă despre apropiata mea arestare. Nu ştiu pe ce se bazau ştirile apărute în presă şi numeroasele avertismente pe care le primeam de la prieteni ce păreau bine informaţi, dar fapt e că aceste avertismente îmi creaseră un sentiment de nesiguranţă şi că aveam tot timpul impresia că sînt pe punctul de a fi arestat. Gîndul în sine nu mă neliniştea prea mult, căci ştiam că oricare mi-ar fi viitorul, în nici un caz nu-mi făgăduia o viaţă tihnită şi monotonă. Cu cît mai repede mă obişnuiam cu incertitudinea şi cu schimbări şi arestări neaşteptate, cu atît mai bine. Cred că, în general, am izbutit să mă deprind cu acest gînd (s-a deprins cu el şi familia mea, deşi într-o măsură cu mult mai mică), astfel încît de fiecare dată cînd eram arestat acceptam situaţia cu mult mai mult calm decît era de aşteptat. Zvonurile despre arestarea mea aveau deci şi o latură pozitivă, căci imprimau o anumită stare de încordare şi tensiune vieţii mele de toate zilele. Fiecare zi de libertate era preţioasă, era o zi cîştigată. În realitate anii 1928 şi 1929 au fost pentru mine un îndelungat răgaz, căci am fost arestat abia în aprilie 1930. De atunci scurtele perioade petrecute în afara închisorii avea ceva ireal; locuiam în propria mea casă ca un străin sosit pentru o scurtă vizită şi trăiam în nesiguranţă, neştiind ce-mi rezervă ziua de mîine şi aşteptînd mereu să fiu din nou trimis la închisoare.

Pe măsură ce se apropia sfîrşitul anului 1928, se apropia şi sesiunea ordinară a Congresului care trebuia să aibă loc la Calcuta. Sesiunea urma să fie prezidată de tatăl meu. Acesta era absorbit

de conferința partidelor și de raportul său, dorind ca acesta să fie aprobat de Congres. Știa că nu-l voi susține, căci nu admiteam nici un fel de compromis în problema independenței, și aceasta îl irita. Discutam foarte rar cu el această problemă, simțeam însă amîndoi foarte puternic conflictul ideologic — fiecare înclinînd în altă direcție. Și înainte existaseră între noi divergențe, și încă divergențe esențiale, care ne reținuseră pe poziții politice diferite. Am totuși impresia că nici înainte, nici mai tîrziu n-a existat între noi o tensiune atît de puternică. Amîndoi ne simțeam destul de prost din această cauză. La Calcuta lucrurile ajunseseră pînă acolo încît tatăl meu declarase că va refuza să prezideze sesiunea dacă Congresul nu va fi de acord cu el, adică dacă nu va avea o majoritate în favoarea rezoluției sale prin care se aproba raportul conferinței partidelor. O atare atitudine era absolut rațională și legitimă. Totuși, acest fapt a dezorientat pe mulți dintre adversarii săi care nu voiau ca lucrurile să ajungă atît de departe. În Congres — ca, probabil, și în alte organizații — se observă adesea tendința de a critica și de a condamna, însă totodată și aceea de a se eschiva de la răspundere. Oamenii speră că prin critică vor determina partea adversă să-și schimbe pozițiile în favoarea noastră, fără să arunce totuși asupra noastră povara conducerii corăbiei. Cînd ni se refuză orice răspundere și cînd există o autoritate inamovibilă și iresponsabilă cum e cazul guvernului actual din India, singurul lucru care ne rămîne de făcut (firește, în afară de acțiune) este de a critica, și această critică nu poate fi decît negativă. Însă chiar așa, pentru ca această critică negativă să fie eficientă, ea trebuie să fie întărită printr-o pregătire ideologică și prin hotărîrea de a prelua, în orice moment s-ar ivi posibilitatea, conducerea și răspunderea deplină pentru toate sectoarele — civile și militare, interne și externe. A nu cere decît un control parțial, așa cum fac liberalii în privința armatei, înseamnă a recunoaște incapacitatea noastră de a guverna și a lipsi critica noastră de ascuțișul ei.

O asemenea atitudine de critică și de condamnare și totodată de eschivare de la consecințele ei naturale a putut fi deseori observată la cei care îl criticau pe Gandhiji. În Congres sînt mulți care nu aprobă multe din acțiunile sale și le critică cu asprime, dar care nu se decid să-l înlăture din Congres. Această atitudine e ușor de înțeles, dar nu prea e corectă nici față de Gandhiji și nici față de ei înșiși.

Unele dificultăți de acest fel s-au ivit și la sesiunea de la Calcuta. Între cele două grupuri s-au dus tratative, apoi s-a anunțat că s-ar fi ajuns la o formulă de compromis, care însă pînă la urmă a fost respinsă. Totul era destul de confuz și foarte puțin îmbucurător. În forma ei definitivă, rezoluția principală a Congresului aproba raportul conferinței partidelor, însă arăta că dacă în decurs de un an guvernul englez nu va consimți la adoptarea

constituției prevăzute de acest raport, Congresul va reveni la revendicarea independenței. De fapt se propunea un răgaz de un an, dar totodată se prezenta și un ultimatum politicos. Rezoluția era, fără îndoială, o abatere de la idealul independenței, căci raportul conferinței partidelor nu ceruse nici măcar acordarea statutului complet de dominion. Era totuși, probabil, o rezoluție înțeleaptă în sensul că a evitat o sciziune într-un moment cînd nimeni nu era pregătit pentru așa ceva și a menținut unitatea Congresului pentru lupta care a început în 1930. Era evident că în decurs de un an guvernul englez nu se va declara de acord cu constituția elaborată de conferința partidelor. Lupta era inevitabilă, iar în situația existentă atunci în țară o asemenea luptă nu putea fi încununată de succes dacă nu era condusă de Gandhiji.

În ședința deschisă a Congresului m-am pronunțat — deși nu cu dragă inimă — împotriva rezoluției. Cu toate acestea am fost din nou ales secretar general! Indiferent de ce se întîmpla, eu tot îmi păstram postul de secretar, jucînd — pare-se — în Congres rolul faimosului vicar din Bray [1]. Indiferent de cine ocupa tronul de președinte al Congresului, eu rămîneam secretar și răspundeam mai departe de problemele organizatorice.

Cu cîteva zile înainte de sesiunea de la Calcuta se ținuse la Jharia, centrul unei regiuni carbonifere, sesiunea Congresului sindicatelor din India. Primele două zile am asistat la această sesiune, participînd la lucrări, apoi însă a trebuit să plec la Calcuta. Era cel dintîi congres sindical la care luam parte. De fapt eram un străin aici, deși activitatea mea printre țărani, și în ultima vreme și printre muncitori, îmi crease o oarecare popularitate în mase. Am constatat că mai continua încă vechea luptă între reformiști și elementele mai înaintate și revoluționare. Principalele puncte de divergență erau problema afilierii la una dintre cele două Internaționale, la Liga antiimperialistă și la Uniunea Pacificului, precum și oportunitatea trimiterii de reprezentanți la conferința Biroului internațional al muncii de la Geneva. Mai importante decît aceste probleme erau deosebirile de concepție între cele două grupări ale Congresului sindicatelor. Pe de o parte era vechea grupare sindicală, moderată din punct de vedere politic, care nu vedea cu ochi buni introducerea politicii în chestiuni economice. Ea nu admitea decît lupta economică — și aceasta cu multă prudență —, iar țelul pe care și-l propunea era o îmbunătățire treptată a situației muncitorilor. Liderul acestui grup era N. M. Joși, care a reprezentat deseori sindicatele indiene la Geneva. Cealaltă grupare, mai combativă, susținea metoda acțiunilor politice și proclama pe față concepții revoluționare. Ea se afla sub înrîurirea

[1] Personaj dintr-un cîntec din secolul al XVII-lea, personificare a lipsei de principii. — *Nota Trad.*

— dar nicidecum sub controlul — cîtorva comuniști și simpatizanți comuniști. Această din urmă grupare a cîștigat de partea ei pe muncitorii textiliști din Bombay și, sub conducerea ei, s-a organizat la Bombay o mare grevă a textiliștilor, care s-a terminat cu un succes parțial. La Bombay s-a creat un nou și puternic sindicat al muncitorilor din textile — sindicatul Girni kamgar —, care juca rolul principal în mișcarea muncitorească a provinciei. Un alt sindicat puternic, aflat sub influența grupului progresist, era cel al muncitorilor de la Marea cale ferată din peninsula Indiei.

Din momentul întemeierii Congresului sindicatelor, conducerea se afla în mîinile lui N. M. Joși și a colegilor săi apropiați, Joși fiind acela care a organizat mișcarea. Grupul radical, deși mai puternic printre membrii de rînd, nu avea influență asupra politicii conducerii. O asemenea situație era anormală și nu corespundea adevăratului raport de forțe. Se iviră nemulțumiri și fricțiuni, iar elementele radicale voiau să cucerească puterea în Congresul sindicatelor. Dar de teama sciziunii nimeni nu voia să învenineze lucrurile. Mișcarea sindicală din India era încă la începuturile ei; era slabă și în mare măsură conducătorii nu erau de origine muncitorească. În asemenea situație există întotdeauna tendința ca acești conducători să-i folosească pe muncitori în propriile lor scopuri, ceea ce era destul de evident atît în Congresul sindicatelor cît și în sindicatele propriu-zise. N. M. Joși s-a dovedit totuși în decursul lungii sale activități un militant sindical serios și cinstit, și chiar cei care-l socoteau politiceşte înapoiat și moderat îi recunoșteau meritele ce le avea față de mișcarea muncitorească indiană. Despre foarte puțini militanți, fie ei moderați sau radicali, se poate spune același lucru.

La Jharia simpatiile mele erau de partea grupului progresist, însă, fiind încă novice, nu înțelegeam prea bine conflictele interne din Congresul sindicatelor și de aceea hotărîsem să mă țin deoparte. După ce am plecat din Jharia au avut loc alegerile anuale ale organelor de conducere ale Congresului sindicatelor, și la Calcuta am aflat că fusesem ales președinte pentru anul următor. Am fost propus de grupul moderat, probabil fiindcă-și dăduse seama că am mai multe șanse decît oricine de a reuși împotriva candidatului propus de grupul radical, care era un muncitor de la căile ferate. Dacă aș fi fost la Jharia în ziua alegerilor sînt sigur că aș fi renunțat în favoarea candidatului muncitor. Mi se părea pur și simplu o lipsă de decență ca un nou venit, și încă un nemuncitor, să devină din senin președinte. Faptul în sine era o dovadă a lipsei de experiență și a slăbiciunii mișcării sindicale din India.

1928 a fost un an bogat în conflicte industriale și în greve. Tot astfel a fost și în 1929. Rolul conducător în aceste greve îl

aveau muncitorii de la întreprinderile textile din Bombay, a căror situaţie era foarte proastă şi care erau plini de spirit combativ. O mare grevă avu loc la fabricile de iută din Bengal ; au izbucnit greve şi la uzinele metalurgice din Jamşedpur şi, mi se pare, la căile ferate. O luptă îndîrjită şi curajoasă a fost dusă timp de cîteva luni la fabrica de tablă din Jamşedpur. Deşi aveau de partea lor simpatia opiniei publice, muncitorii au fost înfrînţi de puternica societate căreia îi aparţinea uzina (societate înrudită cu „Burma Oil Company").

În general aceşti doi ani au fost plini de frămîntări în industrie, unde condiţiile de muncă se înrăutăţeau mereu. Anii de după război au fost ani de optimă conjunctură pentru industria indiană şi au adus profituri uriaşe. Timp de cinci sau şase ani fabricile de bumbac şi de iută au dat, în medie, dividende de peste 100%, iar adesea chiar de 150%. Toate aceste uriaşe profituri reveneau în întregime patronilor şi acţionarilor, în timp ce muncitorii continuau să ducă acelaşi trai ca şi înainte. Uşoara creştere a salariilor era de obicei anihilată de creşterea preţurilor. În acele vremuri cînd într-o atmosferă de febrilitate se cîştigau milioane, majoritatea muncitorilor continuau să locuiască în cocioabe nenorocite şi pînă şi femeile lor nu aveau aproape cu ce să se îmbrace. Situaţia la Bombay era destul de proastă, cred însă că şi mai proastă era soarta muncitorilor de la fabricile de iută, la numai o oră de palatele din Calcuta. Femei în zdrenţe, istovite şi murdare lucrau în schimbul cîtorva gologani, pentru ca profiturile uriaşe să curgă fără întrerupere spre Glasgow şi Dundee, precum şi în buzunarele cîtorva indieni.

Cît timp durase conjunctura totul a mers bine în industrie, deşi muncitorii trăiau ca şi înainte, iar situaţia lor se îmbunătăţise foarte puţin. Cînd însă conjunctura trecuse şi nu mai era atît de uşor a obţine profituri grase, principala povară a căzut, firește, pe umerii muncitorilor. De vechile profituri nu se mai vorbea : fuseseră cheltuite. Iar dacă acum profiturile nu mai erau suficiente, putea oare industria să-şi continue activitatea ? Toate acestea au provocat frămîntări în rîndurile muncitorilor, conflicte în întreprinderi şi greve uriaşe la Bombay, care au produs o profundă impresie asupra tuturor şi au înspăimîntat atît pe patroni cît şi guvernul. În mişcarea muncitorească creştea conştiinţa de clasă, devenind combativă şi ameninţătoare, atît ca ideologie cît şi ca organizaţie. Evenimentele politice se precipitau şi ele şi, deşi situaţia economică şi cea politică erau două lucruri deosebite, fără ca între ele să existe o legătură, ele se desfăşurau în parte paralel, iar guvernul nu avea motive să privească viitorul cu încredere.

În martie 1929 guvernul lovi pe neaşteptate în organizaţiile muncitoreşti, arestînd cîţiva dintre cei mai proeminenţi activişti ai grupurilor progresiste. Au fost arestaţi conducătorii sindicatului

Girni kamgar din Bombay, precum şi conducătorii sindicali din Bengal, Provinciile unite şi Penjab. Unii dintre ei erau comunişti, alţii simpatizanţi comunişti, iar alţii simpli activişti sindicali. Era începutul faimosului proces de la Mirut, care a durat patru ani şi jumătate.

S-a constituit, sub preşedinţia tatălui meu, un comitet pentru apărarea acuzaţilor în procesul de la Mirut. Din comitet făceau parte — între alţii — doctorul Ansari şi cu mine. Sarcina noastră era grea. A strînge bani nu era de loc uşor. Se pare că oamenii cu bani n-aveau o simpatie deosebită pentru comunişti, socialişti şi muncitorii-agitatori. Iar avocaţii nu consimţeau să-şi vîndă serviciile decît contra bani. Printre membrii comitetului nostru erau cîţiva jurişti eminenţi — tatăl meu şi alţii —, care ne stăteau oricînd la dispoziţie pentru consultaţii şi îndrumări generale. Ei nu cereau nici un ban, dar nu puteau sta la Mirut luni în şir. Ceilalţi avocaţi cărora ne-am adresat păreau să considere acest proces ca un bun prilej de a cîştiga cît mai mult.

În afară de procesul de la Mirut, aveam legătură şi cu alte cîteva comitete de apărare, — în procesul lui M. N. Roy şi în altele. De fiecare dată mă minuna lăcomia colegilor mei de profesiune. Prima mare surpriză am avut-o în 1919, la procesele din Penjab în baza legii stării de asediu, cînd un eminent reprezentant al profesiunii a insistat ca victimele stării de asediu, printre care era şi un avocat coleg al său, să-i plătească onorariul complet — şi era un onorariu enorm —, astfel încît mulţi au fost nevoiţi să se împrumute sau să-şi vîndă toată averea pentru a-i plăti. Mai tîrziu experienţele mele au fost şi mai dureroase. Trebuia să adunăm bani, adesea de la cei mai săraci muncitori, pentru a plăti onorariile grase ale avocaţilor. Era un lucru odios. Pe de altă parte toată agitaţia părea cu totul inutilă, căci, indiferent dacă îi apăram sau nu pe cei daţi în judecată pe considerente politice sau sindicale, rezultatul era probabil acelaşi. Într-un proces ca cel de la Mirut, apărarea era însă, bineînţeles, absolut necesară din multe puncte de vedere.

Comitetul de apărare a celor implicaţi în procesul de la Mirut avea destule greutăţi chiar cu acuzaţii. Erau printre ei fel de fel de oameni, care-şi construiau în mod cu totul diferit apărarea şi adesea nu exista între ei nici un fel de înţelegere. După cîteva luni am lichidat comitetul ca atare, dar fiecare din noi a continuat personal să-i ajute pe acuzaţi. Evoluţia situaţiei politice ne acapara din ce în ce mai mult atenţia, iar în 1930 am ajuns noi înşine cu toţii în închisoare.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI ŞAPTELEA

BUBUITURI DE TUNET

În 1929 sesiunea Congresului trebuia să aibă loc la Lahore. După o întrerupere de zece ani ea se ţinea din nou în Penjab. Sărind acest deceniu, oamenii se întorceau cu gîndul la evenimentele din 1919 : Jallianvala Bagh, starea de asediu cu toate umilinţele ei, sesiunile Congresului de la Amritsar, urmate de începuturile mişcării de non-colaborare. Multe evenimente se petrecuseră în aceşti zece ani, înfăţişarea Indiei se schimbase, însă, cu toate acestea, existau destule analogii. Tensiunea politică sporea, atmosfera de luptă evolua rapid, iar asupra ţării plana umbra conflictului ce se apropia.

Adunarea legislativă şi consiliile provinciale nu mai prezentau de mult nici un interes pentru nimeni, cu excepţia celor cîtorva oameni care se mişcau în sacrele lor orbite. Ele îşi continuau existenţa monotonă, constituind un fel de manta (ruptă şi zdrenţuită!) sub care se camufla caracterul autoritar şi despotic al guvernului. Rostul lor era de a îngădui unora să afirme că în India ar exista un parlament şi, totodată, să asigure deputaţilor o leafă. Ultima oară cînd Adunarea legislativă a reuşit să atragă atenţia opiniei publice a fost în 1928, cînd votase o rezoluţie prin care refuza să colaboreze cu comisia Simon.

Ulterior a mai izbucnit şi un conflict între preşedintele adunării şi guvern. Din cauza atitudinii sale de independenţă faţă de autorităţi, preşedintele Adunării legislative, svarajistul Vithalbhai Patel, devenise un spin în ochii guvernului, care încerca să-l tempereze. Asemenea incidente atrăgeau atenţia, însă în general publicul era acum preocupat de evenimentele ce se petreceau în afara zidurilor Adunării legislative. Tatăl meu era profund dezamăgit de activitatea consiliilor şi nu o dată şi-a exprimat părerea că în situaţia de atunci organele legislative nu ne mai pot fi de nici un folos. El însuşi voia să-şi dea demisia la momentul potrivit. Deşi educat în spirit constituţionalist şi deprins cu metodele şi procedura legală, el a ajuns prin forţa împrejurărilor la concluzia dureroasă că în India aşa-numitele metode constituţionale sînt ineficace şi inutile. Faţă de propria sa conştiinţă de om al legilor îşi justifica atitudinea spunînd că în India nu există constituţie, după cum nu există nici o

adevărată autoritate a legii, din moment ce legile răsar deodată, ca iepurii de casă din pălăria unui scamator, sub formă de ordonanţe sau sub alte forme asemănătoare, după bunul plac al unei persoane oarecare sau al unui grup dictatorial. Prin firea şi mentalitatea sa, era departe de a fi revoluţionar şi, dacă la noi ar fi existat cît de cît o democraţie burgheză, ar fi fost fără îndoială un stîlp al constituţiei. Însă în situaţia dată, discuţiile despre elaborarea unei constituţii în India şi etalarea de ochii lumii a unui parlament-marionetă începeau să-l enerveze din ce în ce mai mult.

Abstracţie făcînd de participarea sa la sesiunea de la Calcuta, Gandhiji continua să se ţină departe de politică. Era însă la curent cu evenimentele şi liderii Congresului îi cereau adesea sfatul. Timp de cîţiva ani principala sa activitate a fost propaganda pentru îmbrăcămintea khadi, în care scop el a întreprins lungi călătorii prin toată India. A cutreierat pe rînd fiecare provincie, vizitînd fiecare district, aproape fiecare oraş ceva mai mare şi chiar sate îndepărtate. Pretutindeni el atrăgea mulţimi uriaşe de oameni, iar pentru realizarea acestui program trebuia depusă, în prealabil, o vastă muncă de organizare. El a străbătut astfel de cîteva ori întreaga Indie, ajungînd să cunoască fiecare colţişor al întinsei noastre ţări — din nord şi pînă în extremul sud, de la munţii din răsărit pînă la mările din apus. Nu cred că a mai existat vreo fiinţă omenească care să fi călătorit atît prin India.

Au existat, desigur, în trecut vestiţi călători, mereu pe drumuri, firi de rătăcitori, plini de wanderlust [1], dar mijloacele lor de locomoţie erau încete şi o viaţă întreagă de asemenea pribegie nu se poate compara cu un an de călătorii pe calea ferată şi cu automobilul. Gandhiji călătorea cu trenul şi cu automobilul, dar nu se limita la ele, ci mergea şi pe jos. Tocmai de aceea a cunoscut el mai bine ca oricine India şi poporul ei şi zeci de milioane de oameni l-au putut vedea şi veni în contact personal cu el.

Într-una din călătoriile sale de propagandă în favoarea îmbrăcămintei khadi, el vizită în 1929 Provinciile unite, petrecînd aici multe săptămîni în anotimpul cel mai călduros. Din cînd în cînd îl însoţeam timp de cîteva zile, şi, cu toată experienţa mea din trecut, nu puteam să nu mă minunez de uriaşele mulţimi de oameni care îl întîmpinau. Fenomenul acesta era deosebit de impresionant în districtele răsăritene, ca, de pildă, în Gorakhpur, unde mulţimile de oameni aminteau stolurile de lăcuste. În regiunile rurale prin care treceam ne întîmpinau la fiecare cîteva mile adunări de zece pînă la douăzeci şi cinci de mii de oameni, iar la mitingul principal, prevăzut de programul zilei, asistau cîteodată peste o sută de mii de

[1] — dor de ducă. — *Nota Trad.*

oameni. Nicăieri, cu excepţia cîtorva mari oraşe, nu existau nici un fel de instalaţii de amplificare şi era evident imposibil să te faci auzit de aceste mulţimi de oameni. Ele nici nu se aşteptau probabil să audă ceva ; erau satisfăcute dacă-l vedeau pe Mahatma. Gandhiji le ţinea de obicei o scurtă cuvîntare, evitînd orice efort excesiv, căci altfel ar fi fost cu totul imposibil să continue în acest ritm zi de zi şi ceas de ceas.

Nu l-am însoţit în toate călătoriile sale prin Provinciile unite deoarece nu-i puteam fi de prea mare folos, iar să-l însoţesc numai pentru a-i mări suita n-avea nici un rost. Nu aveam nimic împotriva mulţimilor, însă nu exista nici un motiv destul de puternic pentru a mă lăsa înghesuit, îmbrîncit şi în plus călcat pe picioare — soarta obişnuită a celor ce-l însoţeau pe Gandhiji. Aveam o sumedenie de alte treburi şi nu ţineam de loc să mă limitez la propagarea îmbrăcămintei khadi, ceea ce — faţă de evoluţia situaţiei politice — mi s-ar fi părut o activitate relativ minoră. Faptul că Gandhiji era preocupat de probleme ce n-aveau legătură cu politica mă necăjea oarecum şi n-am putut niciodată înţelege substratul gîndurilor sale. Pe vremea aceea strîngea fonduri pentru organizarea producţiei de khadi şi spunea adesea că are nevoie de bani pentru *Daridranarayana* — „dumnezeul săracilor" sau „dumnezeul care trăieşte în omul sărac" —, înţelegînd pe semne prin aceasta că vrea să-i ajute pe săraci să-şi găsească de lucru în industria meşteşugărească. Dar în dosul acestui cuvînt părea să se ascundă o proslăvire a sărăciei ; dumnezeu era în primul rînd un dumnezeu al săracilor, iar aceştia — poporul său ales. Cred că de obicei acesta este pretutindeni principiul religiei. Nu puteam fi de acord cu aşa ceva, căci sărăcia mi se părea un lucru odios, care trebuia combătut şi distrus din rădăcină şi nicidecum încurajat. Dar o asemenea mentalitate trebuia să ducă inevitabil la atacuri împotriva sistemului care tolera şi producea sărăcia, iar cei care se fereau să o facă trebuiau, vrînd-nevrînd, să justifice într-un fel sărăcia. Ei nu puteau porni decît de la premisa sărăciei şi erau incapabili să-şi imagineze o lume în care se vor găsi din belşug toate cele necesare traiului ; ei cred, probabil, că la noi trebuie să existe întotdeauna bogaţi şi săraci.

De fiecare dată cînd discutam cu Gandhiji această problemă, el sublinia că bogaţii trebuie să-şi considere avuţiile ca un fel de bun public ce li s-a dat în păstrare. E o concepţie foarte veche şi o întîlnim deseori atît în India cît şi în Europa evului mediu. Mărturisesc că n-am înţeles niciodată cum poate cineva să creadă că aşa ceva ar fi posibil sau să-şi închipuie că astfel s-ar putea rezolva problema socială.

Aşa cum am arătat mai sus, Adunarea legislativă începea să intre într-un fel de letargie şi foarte puţini erau cei care manifestau vreun

interes pentru plicticoasa ei activitate. O crudă trezire veni în ziua cînd din loja oaspeţilor Bhagat Singh şi B. K Datt au aruncat două bombe în sala de şedinţe. Nimeni n-a fost serios rănit şi e probabil ca bombele să nu fi avut scopul de a răni pe cineva, ci — astfel cum au declarat ulterior acuzaţii — să facă zgomot şi să provoace panică.

Panică au provocat într-adevăr atît în Adunarea legislativă cît şi în afara ei. Alte acţiuni ale teroriştilor n-au mai fost atît de inofensive. La Lahore a fost împuşcat un tînăr ofiţer de poliţie englez despre care se spunea că l-ar fi lovit pe Lala Lajpat Rai. În Bengal şi în alte regiuni, teroriştii îşi reluaseră activitatea. Au fost intentate cîteva procese sub acuzaţia de complot, iar numărul deţinuţilor — fie condamnaţi, fie deţinuţi fără judecată sau condamnare — creştea rapid.

În timp ce se judeca procesul complotului de la Lahore, poliţia a provocat chiar în sala de şedinţe unele scene cu totul neobişnuite, ceea ce a trezit în mare măsură interesul publicului pentru proces. În semn de protest împotriva tratamentului ce li s-a aplicat în timpul judecăţii şi în închisoare, cei mai mulţi dintre acuzaţi au declarat greva foamei. Nu-mi amintesc exact motivul care a declanşat-o, însă pînă la urmă chestiunea a căpătat o amploare mai mare, punîndu-se problema regimului deţinuţilor, mai ales al celor politici. Greva foamei a continuat săptămîni de-a rîndul, provocînd frămîntări în toată ţara. Din cauza stării lor de slăbiciune, acuzaţii nu puteau fi aduşi în sala de judecată, astfel încît judecarea procesului a trebuit să fie de cîteva ori amînată. Guvernul englez din India iniţia atunci o lege care permitea continuarea procesului chiar în absenţa acuzaţilor sau a avocaţilor lor. Guvernul a trebuit să se ocupe şi de problema regimului din închisori.

Am fost din întîmplare la Lahore la o lună de la declararea grevei foamei. Am primit autorizaţia de a vizita cîţiva deţinuţi în închisoare şi m-am folosit de ea. Atunci i-am văzut pentru prima oară pe Bhagat Singh, pe Jatindranath Das şi pe alţi cîţiva. Toţi erau foarte slabi şi nu se puteau mişca din pat, astfel încît era greu să stai mai multă vreme de vorbă cu ei. Bhagat Singh avea o figură inteligentă şi atrăgătoare, surprinzător de liniştită şi de calmă. Părea cu desăvîrşire lipsit de duşmănie. Înfăţişarea sa şi felul său de a vorbi erau foarte blînde, dar cred că după un post de o lună oricine ar avea o înfăţişare blîndă şi spiritualizată. Jatin Das arăta şi mai blînd — era liniştit şi delicat ca o fată tînără. Cînd l-am văzut suferea cumplit, iar mai tîrziu a murit de inaniţie în cea de-a şaizeci şi una zi de grevă a foamei.

Cea mai mare dorinţă a lui Bhagat Singh era să-l vadă sau măcar să primească veşti de la unchiul său Sardar Ajit Singh, care fusese surghiunit în 1907 împreună cu Lala Lajpat Rai şi a trăit mulţi ani ca emigrant în străinătate. Se zvonea vag că s-ar fi stabilit

în America de Sud, nu cred însă să se fi ştiut ceva precis despre soarta lui. Nici nu ştiu măcar dacă mai e sau nu în viaţă.

Moartea lui Jatin Das a produs vîlvă în întreaga ţară. Ea a atras atenţia tuturor asupra problemei regimului deţinuţilor politici, iar guvernul a numit o comisie specială pentru cercetarea acestei chestiuni. În urma dezbaterilor din comisie s-a publicat un nou regulament, potrivit căruia deţinuţii erau împărţiţi în trei categorii, fără să se creeze însă o categorie specială a deţinuţilor politici. Acest nou regulament, care părea să promită unele modificări în bine, n-a dus în realitate la schimbări cît de cît însemnate, iar situaţia a rămas — şi mai rămîne şi acum — extrem de nesatisfăcătoare.

Odată cu trecerea verii şi a musonilor şi cu apropierea toamnei, începură şi comitetele provinciale ale Congresului să se pregătească pentru alegerea preşedintelui sesiunii de la Lahore. Procedura alegerii e destul de îndelungată şi ţine de obicei din august pînă în octombrie. În 1929 exista aproape o unanimitate pentru Gandhiji. Această dorinţă de a-l vedea pentru a doua oară în funcţia de preşedinte nu însemna desigur o înălţare a sa în ierarhia Congresului, căci timp de mulţi ani el fusese un fel de suprapreşedinte. Toţi erau însă de părere că, din moment ce lupta era iminentă şi că el va fi conducătorul ei de fapt, Gandhiji ar trebui să fie şi conducătorul de drept al Congresului. Pe de altă parte, nici nu exista în afară de el o altă persoană destul de cunoscută a cărei candidatură la postul de preşedinte să se fi impus de la sine.

De aceea comitetele provinciale recomandară candidatura lui Gandhiji. Dar el nu voia să audă de aşa ceva. Deşi categoric, refuzul său părea să mai lase loc pentru discuţii şi se spera că va reveni asupra hotărîrii luate. La Laknau avu loc şedinţa Comitetului executiv al Congresului la care urma să se ia hotărîrea definitivă şi aproape pînă în ultima clipă am crezut cu toţii că va accepta. Însă Gandhiji persista în refuzul său, iar în ultimul moment propuse candidatura mea. Comitetul executiv a fost destul de surprins de refuzul său definitiv şi oarecum nemulţumit că fusese pus într-o situaţie grea şi neplăcută. În lipsa unei alte candidaturi, comitetul, resemnîndu-se, m-a ales pînă la urmă pe mine.

Rar mi-a fost dat să-mi fie atîta ciudă şi să mă simt atît de umilit ca la această alegere. Nu se poate spune că nu apreciam onoarea ce mi se făcea, căci era într-adevăr o mare cinste şi dacă aş fi fost ales pe calea obişnuită ar fi fost o mare bucurie pentru mine. Însă n-am ajuns aici nici prin intrarea principală şi nici măcar prin intrarea de serviciu, ci am apărut deodată ca dintr-o trapă, iar asistenţa — derutată — a fost nevoită să mă accepte. Au făcut-o salvînd aparenţele, înghiţind parcă o doctorie necesară. Eram jignit în orgoliul meu şi mă gîndeam chiar să refuz această cinste.

Din fericire, m-am abţinut însă să mă dau în spectacol şi, cu inima strînsă, m-am furişat afară din sala de şedinţe.

Cel care s-a bucurat probabil cel mai mult de această hotărîre a fost tatăl meu. Nu era el întru totul de acord cu concepţiile mele politice, dar mă iubea foarte mult şi orice succes al meu îl bucura. Adesea mă critica şi vorbea destul de aspru cu mine, însă nimeni n-avea voie să se lege de mine în prezenţa sa dacă ţinea să-şi păstreze bunăvoinţa tatălui meu.

Alegerea a fost într-adevăr o mare cinste pentru mine, dar şi o mare răspundere. Era fără precedent ca fiul să fie succesorul direct al tatălui său în fotoliul de preşedinte. S-a spus adesea că aş fi fost cel mai tînăr preşedinte al Congresului (cînd am fost ales aveam 40 de ani). Însă această afirmaţie nu este exactă. Cred că Gokhale avea cam aceeaşi vîrstă, iar Maulana Abul Kalam Azad (deşi ceva mai în vîrstă decît mine) nu a avut probabil nici 40 de ani cînd fusese ales preşedinte. Însă încă de pe vremea cînd abia se apropia de vîrsta de 40 de ani, Gokhale era considerat ca unul din vechii activişti ai Congresului, iar Abul Kalam Azad căutase în mod special să-şi dea înfăţişarea unui om de vîrstă respectabilă, care să corespundă marii sale erudiţii. Întrucît calităţile necesare unui om de stat erau rareori considerate una dintre virtuţile mele şi cum nimeni nu mă învinuise vreodată de exces de erudiţie, nu mi se aducea deocamdată acuzaţia de a fi bătrîn, deşi părul îmi încărunţise, iar înfăţişarea mă dădea de gol.

Se apropia sesiunea de la Lahore. Între timp evenimentele mergeau înainte implacabil, pas cu pas, împinse parcă de o forţă lăuntrică. Diferitele personalităţi — oricîtă activitate ar fi depus — jucau un rol cu totul neînsemnat. Fiecare simţea că nu e decît un mic şurub al unei uriaşe maşini aflate în permanentă mişcare.

Sperînd probabil să oprească mersul destinului, guvernul englez făcu un prim pas : viceregele, lordul Irwin, făcu o declaraţie cu privire la viitoarea convocare a Conferinţei mesei rotunde. Declaraţia era abil redactată şi putea însemna sau mult sau foarte puţin, deşi multora dintre noi le părea mai probabilă ultima alternativă. În orice caz, chiar dacă declaraţia ar fi avut un conţinut mai substanţial, ea era încă foarte departe de ceea ce doream noi. Imediat după publicarea declaraţiei viceregelui a fost convocată la Delhi, cu o grabă aproape indecentă, „conferinţa liderilor", la care au fost invitaţi reprezentanţi ai diferitor grupări. Au asistat Gandhiji şi tatăl meu ; de asemenea şi Vithalbhai Patel (care mai era încă preşedinte al Adunării legislative), precum şi unii lideri ai moderaţilor ca Sir Tej Bahadur Sapru şi alţii. S-a dat publicităţii o rezoluţie, respectiv un manifest comun, care accepta în anumite condiţii declaraţia viceregelui, subliniindu-se că aceste condiţii erau de însemnătate vitală şi trebuie îndeplinite. Dacă gu-

vernul le va accepta i se va promite colaborarea. Condiţiile [1] erau destul de serioase şi acceptarea lor ar fi avut o importanţă reală.

Faptul că o asemenea rezoluţie a fost aprobată de reprezentanţii tuturor grupărilor, atît ai celor moderate cît şi ai celor radicale, era desigur un succes. Pentru Congres rezoluţia însemna un regres, dar ca expresie a acordului la care se ajunsese ea reprezenta un mare progres. Dar exista aici o împrejurare fatală. Condiţiile erau privite din cel puţin două puncte de vedere diferite. Reprezentanţii Congresului le considerau ca esenţiale, ca un sine qua non fără de care nu putea fi vorba de colaborare. Pentru ei ele erau un minim strict necesar. Acest lucru a fost clar exprimat în şedinţa Comitetului de lucru al Congresului care a avut loc curînd după aceea şi unde s-a mai precizat că propunerea rămîne în vigoare numai pînă la următoarea sesiune a Congresului. Pentru grupările moderate însă aceste condiţii erau maximum ce se putea dori; ele trebuiau cerute, fără însă a se merge cu insistenţele pînă la un refuz de colaborare. Deşi recunoscute ca vitale, condiţiile nu erau pentru ei condiţii adevărate.

Din această cauză s-a şi întîmplat mai tîrziu că, deşi nici una dintre aceste condiţii n-a fost îndeplinită, iar cei mai mulţi dintre noi zăceam în puşcărie împreună cu alte zeci de mii de oameni, prietenii noştri moderaţi şi responsivişti, care semnaseră alături de noi manifestul, colaborau din plin cu temnicerii noştri.

Cei mai mulţi dintre noi bănuiam că aşa se va întîmpla, deşi nu ne aşteptam ca lucrurile să capete o asemenea amploare. Speram însă că această acţiune comună, de dragul căreia Congresul sacrificase în parte poziţia sa principială, va reţine pe liberali şi pe alţii de la tendinţa lor de colaborare totală şi aproape permanentă cu guvernul englez. Pentru unii dintre noi cărora ne displăcea profund rezoluţia de compromis mai exista şi un alt motiv, mult mai important, şi anume dorinţa de a menţine strîns unite rîndurile Congresului. Nu ne puteam permite o sciziune în ajunul unei mari bătălii. Toţi ştiam că nu e probabil ca guvernul să accepte condiţiile noastre şi că atunci poziţia noastră va deveni mai puternică, iar noi vom putea cu uşurinţă antrena aripa noastră de dreapta să ne urmeze. Totul era o chestiune de cîteva săptămîni: nu mai era mult pînă în decembrie şi deci pînă la sesiunea de la Lahore.

---

[1] Condiţiile erau următoarele:

1. La conferinţa propusă, discuţiile trebuie să pornească de la premisa că se va acorda Indiei statutul de dominion.

2. Participanţii la conferinţă trebuie să fie în majoritate membri ai Congresului.

3. Amnistie generală pentru deţinuţii politici.

4. În măsura în care în condiţiile date acest lucru este posibil, guvernul Indiei trebuie să se comporte de pe acum ca un guvern de dominion.

Totuşi acest manifest comun a fost pentru unii dintre noi o pilulă greu de înghiţit. A renunţa la revendicarea independenţei, chiar numai teoretic şi pentru scurt timp, era greşit şi primejdios; acest lucru însemna că revendicarea noastră nu era decît o chestiune de tactică, un obiect de tocmeală, şi nu ceva esenţial, fără de care noi niciodată n-am putea fi mulţumiţi. De aceea şovăiam şi refuzam să semnez manifestul (Subhas Bose declarase categoric că refuză să-l semneze), dar, aşa cum se întîmplă adesea cu mine, m-am lăsat înduplecat şi l-am semnat. Am plecat însă foarte deprimat, iar a doua zi m-am gîndit chiar să mă retrag din funcţia de preşedinte al Congresului, ceea ce i-am şi scris lui Gandhiji. Deşi eram extrem de necăjit, nu cred totuşi că mă gîndeam serios la demisie. O scrisoare liniştitoare primită de la Gandhiji şi trei zile de gîndire m-au făcut să-mi regăsesc calmul.

În ajunul deschiderii sesiunii de la Lahore s-a făcut o ultimă încercare de a găsi o bază de înţelegere între Congres şi guvern. Avu loc o întrevedere cu viceregele, lordul Irwin. Nu ştiu cine luase iniţiativa acestei întrevederi, cred însă că rolul principal l-a avut Vithalbhai Patel. Gandhiji şi tatăl meu au participat la această întrevedere ca reprezentanţi ai Congresului. Au mai asistat, mi se pare, Jinna, Sir Tej Bahadur Sapru şi preşedintele Adunării legislative, Patel. Întrevederea n-a dus la nici un rezultat, căci nu exista un limbaj comun, iar poziţiile celor două părţi principale — guvernul şi Congresul — erau prea diferite. Congresului nu-i rămînea acum nimic altceva de făcut decît să meargă mai departe pe drumul său. Răgazul de un an pe care sesiunea de la Calcuta îl acordase guvernului se apropia de sfîrşit. Urma deci să se proclame în mod definitiv că ţelul Congresului este independenţa şi să se ia măsurile necesare ca lupta pentru dobîndirea ei să fie continuată.

În ultimele săptămîni înaintea deschiderii sesiunii de la Lahore am fost nevoit să mă ocup de o chestiune importantă în alt domeniu. La Nagpur se întrunea Congresul general al sindicatelor din India, iar eu, ca preşedinte pe acel an, trebuia să prezidez sesiunea. Era o coincidenţă rară ca aceeaşi persoană să prezideze, la interval de cîteva săptămîni, atît sesiunea Congresului naţional cît şi aceea a Congresului sindicatelor. Speram că voi putea deveni o verigă de legătură între aceste două organizaţii şi să le apropii una de alta, astfel încît Congresul naţional să capete un caracter mai socialist, mai proletar, iar mişcarea muncitorească organizată să se alăture luptei naţionale.

Era pesemne o speranţă deşartă, căci naţionalismul nu se poate dezvolta în direcţia socialismului sau proletariatului decît încetînd de a mai fi naţionalism. Îmi dădeam însă seama că, oricît de burgheză ar fi fost concepţia Congresului naţional, el reprezenta totuşi singura forţă cu adevărat revoluţionară din ţară. Ca atare, mişca-

rea muncitorească trebuia să-l ajute, să colaboreze cu el şi să-l influenţeze, menţinîndu-şi însă neatinsă propria ei individualitate şi ideologie. Nădăjduiam că mersul evenimentelor şi participarea la acţiuni directe vor impune Congresului o ideologie mai radicală, silindu-l să se ocupe de probleme sociale şi economice. În ultimii ani atenţia Congresului fusese concentrată asupra ţărănimii şi a satului. Dacă dezvoltarea ar fi continuat în această direcţie, Congresul s-ar fi transformat cu timpul într-o vastă organizaţie ţărănească, sau, în orice caz, într-o organizaţie în care ar fi predominat elementul ţărănesc. În multe comitete districtuale ale Congresului din Provinciile unite, ţărănimea este de pe acum larg reprezentată, deşi rolul conducător îl au intelectualii proveniţi din clasa mijlocie.

Eternul conflict dintre oraş şi sat putea deci să aibă o înrîurire asupra raporturilor dintre Congresul naţional şi Congresul sindicatelor. Pentru moment însă problema nu se pune, deoarece în prezent Congresul naţional este condus de oameni proveniţi din clasele mijlocii şi este controlat de oraş ; atîta timp cît problema libertăţii naţionale nu va fi rezolvată, naţionalismul va păstra întîietatea şi va rămîne sentimentul preponderent în ţară. Mi se părea totuşi de dorit ca Congresul să se apropie de mişcarea muncitorească organizată şi de aceea, în Provinciile unite, invitasem secţiunea provincială a Congresului sindicatelor să-şi trimită delegaţi în comitetul provincial al Congresului. De asemenea numeroşi membri ai Congresului participau activ la munca sindicatelor.

Muncitorii înaintaţi se ţineau însă departe de Congresul naţional. Nu aveau încredere în liderii acestuia şi considerau ideologia sa drept burgheză şi reacţionară, ceea ce era de altfel şi adevărat din punctul de vedere al clasei muncitoare. Congresul naţional era, după cum rezulta din însăşi denumirea sa, o organizaţie naţionalistă.

În tot timpul anului 1929, sindicatele indiene erau în mare agitaţie din cauza unei probleme nou apărute : numirea unei comisii regale pentru problemele muncii din India, cunoscută sub numele de comisia Witley. Aripa de stînga era pentru boicotarea comisiei, iar aripa de dreapta pentru colaborare ; aici mai intervenea şi un factor de ordin personal, căci unora dintre liderii de dreapta li se propusese să facă parte din comisie. În această chestiune, ca şi în multe altele, simpatiile mele erau de partea celor de stînga, cu atît mai mult cu cît atitudinea lor coincidea cu politica Congresului naţional. Ar fi fost absurd să colaborăm cu comisii oficiale tocmai în momentul în care noi continuam, sau eram pe punctul de a continua, lupta prin metode de acţiune directă.

La sesiunea de la Nagpur a Congresului sindicatelor, boicotarea comisiei Witley a devenit problema centrală ; în această problemă, ca şi în alte cîteva probleme cntroversate, victoria a

fost repurtată de aripa de stînga. Eu personal am jucat la această sesiune un rol destul de șters. Ca nou venit în mișcarea sindicală, care-și căuta abia drumul, eram oarecum șovăitor. În general mă pronunțam pentru grupările mai progresiste, dar evitam să acționez alături de un grup anumit și jucam mai degrabă rolul de președinte imparțial decît de președinte care îndrumează efectiv lucrările. Am asistat deci ca spectator aproape pasiv la scindarea Congresului sindicatelor și la formarea unei noi organizații moderate. Personal îmi dădeam seama că grupările de dreapta procedau greșit despărțindu-se de Congresul sindicatelor, dar era un fapt că unii lideri de stînga forțaseră nota și oferiseră celor de dreapta pretextul pentru a ieși din organizație. Între cei de dreapta și cei de stînga rămăsese un numeros grup de centru, care se simțea oarecum dezorientat. Bine condus, el ar fi putut poate să-i potolească și pe unii și pe ceilalți și să preîntîmpine scindarea Congresului sindicatelor sau, chiar dacă scindarea s-ar fi produs, ea n-ar fi avut urmări atît de neplăcute.

Dar așa cum stăteau lucrurile, mișcarea sindicală din India a primit o puternică lovitură, de pe urma căreia nu și-a revenit nici pînă astăzi. Guvernul începuse între timp campania împotriva elementelor înaintate din mișcarea muncitorească, unul dintre primele rezultate fiind procesul de la Mirut. Campania continua. Patronii au socotit și ei că venise momentul pentru a trece la ofensivă. În iarna anului 1929—1930 începuse criza mondială. Sub loviturile ei, clasa muncitoare indiană, atacată din toate părțile și cu organizații sindicale ce treceau printr-o perioadă de declin, era într-o situație extrem de grea și asista neputincioasă la înrăutățirea continuă a condițiilor sale de trai. După un an sau doi s-a produs o nouă sciziune în Congresul sindicatelor, desprinzîndu-se din el o grupare comunistă. În felul acesta existau în teorie trei federații sindicale: gruparea moderată, Congresul sindicatelor propriu-zis și gruparea comunistă. În realitate toate erau slabe și ineficace, iar certurile dintre ele îndepărtau de ele pe muncitorii de rînd. Începînd din 1930 n-am mai luat parte la toate aceste frămîntări, căci majoritatea timpului am fost în închisoare. În scurtele perioade de libertate am auzit că se făceau încercări pentru a restabili unitatea. Aceste încercări n-au reușit însă [1]. Sindicatele moderate s-au întărit prin adeziunea muncitorilor de la căile ferate. Față de celelalte grupări aveau avantajul de a fi fost recunoscute de guvern, care accepta recomandările lor pentru sesiunile Biroului internațional al muncii de la Geneva. Tentația de a vizita Geneva atrăsese de partea lor pe unii lideri sindicali care aduseseră cu ei și uniunile lor sindicale.

[1] Eforturile depuse mai tîrziu de a se ajunge la unitatea sindicală au avut mai mult succes, iar în prezent există o oarecare colaborare între diferitele grupări.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI OPTULEA

REZOLUŢIA DESPRE INDEPENDENŢĂ ŞI EVENIMENTELE ULTERIOARE

SESIUNEA de la Lahore mi-a rămas viu întipărită în memorie ca o dîră luminoasă. E de altfel şi firesc, deoarece la un moment dat am avut rolul principal şi uneori îmi reamintesc cu plăcere de emoţiile pe care le-am resimţit în acele zile bogate în evenimente. Nu voi uita niciodată primirea entuziastă şi impresionantă prin amploarea şi sinceritatea ei, pe care mi-au făcut-o locuitorii din Lahore. Ştiam foarte bine că acest entuziasm exuberant se adresa unui simbol şi unei idei, iar nu mie personal. Totuşi nu era puţin lucru să devii chiar şi pentru scurt timp un asemenea simbol în ochii şi în inimile unei mulţimi imense de oameni. De aceea resimţeam nespusă bucurie şi însufleţire. Dar sentimentele mele personale n-aveau prea mare însemnătate, căci era vorba de rezolvarea unor probleme de mare importanţă. Atmosfera era plină de tensiune şi de încordare, provocate de gravitatea momentului. Hotărîrile noastre nu trebuiau să se mărginească numai la critică, la proteste sau la expunerea punctului nostru de vedere, ci să fie o chemare la acţiune care trebuia să zguduie întreaga ţară şi să afecteze viaţa a milioane de oameni.

Nimeni nu se încumeta să prezică ce va rezerva viitorul îndepărtat ţării şi nouă personal, dar viitorul apropiat era destul de clar şi promitea lupte şi suferinţe atît pentru noi cît şi pentru cei ce ne erau dragi. Acest gînd ne potolea entuziasmul şi ne făcea conştienţi de răspunderea noastră. Orice vot al nostru echivala cu o renunţare la linişte şi confort, la fericirea vieţii de familie şi la legături prieteneşti şi ne prevestea zile şi nopţi de singurătate, suferinţe fizice şi morale.

Principala rezoluţie, aceea cu privire la independenţă şi la acţiunea ce trebuia întreprinsă în vederea luptei pentru libertate, a fost adoptată aproape în unanimitate : abia cîţiva zeci de oameni dintr-un total de multe mii au votat împotriva ei. Votul propriu-zis s-a dat pentru o chestiune secundară, care se prezentase sub forma unui amendament la rezoluţie. Amendamentul a fost respins şi, printr-o curioasă coincidenţă, atît rezultatul votului cît şi adoptarea rezoluţiei principale au fost anunţate la 31 decembrie, în clipa în care ceasornicul a sunat miezul nopţii, cînd anul vechi ceda locul celui nou. Aşadar, chiar în momentul cînd expirase anul de

răgaz fixat de sesiunea de la Calcuta se adopta noua hotărîre şi începeau pregătirile de luptă. Roţile s-au pus în mişcare, dar noi tot nu ştiam nici cum şi nici cînd vom începe să acţionăm. Comitetul executiv al Congresului naţional a fost autorizat să elaboreze şi să pună în aplicare planul campaniei noastre, dar toţi ştiau că adevărata hotărîre o va lua Gandhiji.

La sesiunea de la Lahore a Congresului a participat şi multă lume din Provincia de graniţă, care se afla în apropiere. Delegaţi răzleţi veniseră întotdeauna din această provincie la sesiunile Congresului, şi de cîţiva ani participa la lucrările noastre Abdul Gaffar-han. La Lahore un numeros grup de tineri de nădejde din Provincia de graniţă a luat pentru prima oară contact cu curentele politice din întreaga Indie. Tinerele lor minţi au fost puternic impresionate şi ei s-au înapoiat acasă pătrunşi de sentimentul unităţii cu restul Indiei în lupta pentru libertate şi plini de entuziasm pentru această luptă. Erau oameni de acţiune, simpli dar energici, mult mai puţin înclinaţi spre discuţii şi vorbărie decît locuitorii altor provincii indiene. Au început să organizeze poporul şi să propage noile idei. Eforturile lor au fost încununate de succes, şi locuitorii Provinciei de graniţă, care aderaseră ultimii la luptă, au jucat, începînd din 1930, un rol important şi frumos.

Conform hotărîrii, tatăl meu invită imediat după sesiunea de la Lahore pe toţi membrii Congresului din Adunarea legislativă şi din consiliile provinciale să renunţe la mandatele lor. Aproape toţi au plecat in corpore ; numai foarte puţini au refuzat, deşi acest lucru însemna o încălcare a obligaţiilor asumate cu ocazia alegerilor.

Şi, cu toate acestea, viitorul ne apărea încă foarte puţin clar. În ciuda entuziasmului care domnise la sesiunea Congresului, nimeni nu ştia cum va răspunde ţara la programul nostru de acţiune. Noi am ars punţile în urma noastră şi nu mai puteam da înapoi, dar ţara se întindea în faţa noastră ca un ţinut aproape necunoscut şi neexplorat. Pentru a începe campania noastră şi în parte pentru a sonda starea de spirit a ţării, ziua de 26 ianuarie a fost proclamată Zi a independenţei. În această zi trebuia să se depună în întreaga ţară jurămîntul de a lupta pentru independenţă.

Şi astfel, plini de îndoieli în privinţa programului nostru, dar totodată mînaţi de entuziasm şi de dorinţa de a face ceva folositor, noi aşteptam desfăşurarea evenimentelor. În prima jumătate a lunii ianuarie eram la Allahabad ; tatăl meu era aproape tot timpul plecat. Era perioada cînd se ţinea marele tîrg anual Maghmela. După cîte îmi amintesc, era un an Kumbh [1], şi sute de mii de

[1] Kumbh mela — sărbătoare religioasă care se celebrează la Allahabad şi Hardvar o dată la doisprezece ani şi în timpul căreia pelerinii fac abluţiuni în apele Gangelui la răsăritul soarelui. — *Nota Red.*

bărbați și femei se îndreptau fără încetare spre Allahabad, sau — după cum îl denumeau pelerinii — spre sfîntul Praiag. Erau oameni dintre cei mai feluriți, în cea mai mare parte țărani, dar erau și mulți muncitori, dughengii, meseriași, negustori, oameni de afaceri și liber-profesioniști ; cu drept cuvînt se putea spune că întreaga Indie hindusă era reprezentată. Privind această uriașă mulțime și acest nesfîrșit șuvoi de oameni care mergeau spre fluviu și se înapoiau, mă întrebam cum vor răspunde ei chemării la rezistență civilă și la acțiune directă pașnică. Cîți dintre ei cunoșteau sau luau în seamă hotărîrile de la Lahore ? Ce uimitor de puternică era această credință care de mii de ani îi aducea pe ei și pe strămoșii lor din cele mai îndepărtate colțuri ale Indiei spre malurile Gangelui pentru a se scălda în apele sale sfinte ! N-ar putea ei oare îndrepta o parte din această uriașă energie spre lupta politică și economică pentru a-și ușura propria lor soartă ? Sau era mintea lor prea îmbîcsită de datinile și dogmele religioase pentru a mai putea cuprinde și alte idei ? Știam, desigur, că aceste alte idei pătrunseseră între timp în conștiința lor, tulburînd liniștea de veacuri. Efervescența pe care aceste idei și dorințe confuze au produs-o în mase a constituit cauza zguduirilor din ultimii ani și a schimbat înfățișarea Indiei. Era neîndoielnic că aceste idei și dorințe există și că sînt un uriaș potențial de forță dinamică. Și totuși aveam îndoieli și ne puneam întrebări cărora nu li se putea da un răspuns imediat. Ce răspîndire căpătaseră aceste idei ? Ce se ascundea în dosul lor ca forță și capacitate de acțiune organizată, ca putere de rezistență ?

Casa noastră atrăgea o mulțime de pelerini. Era așezată în apropiere de Bharadvaj, unul din locurile de pelerinaj unde altădată exista un fel de universitate primitivă. În zilele de mela veneau la noi din zori și pînă în seară șuvoaie nesfîrșite de vizitatori. Cred că cei mai mulți veneau din curiozitate și din dorința de a vedea oameni cunoscuți despre care auziseră multe, în special pe tatăl meu. Însă mulți dintre cei ce veneau la noi se interesau de politică și puneau întrebări despre Congres, despre hotărîrile luate și despre ceea ce se va întîmpla. Erau foarte preocupați de propriile lor greutăți materiale și voiau să știe ce să facă. Ei cunoșteau foarte bine lozincile noastre politice și le strigau toată ziua de răsuna întreaga casă. La început adresam cîteva cuvinte fiecărui grup, pe măsură ce venea, format din cîte douăzeci, cincizeci sau o sută de oameni. Mi-am dat însă curînd seama că aceasta e peste puterile mele și mă limitam să-i salut în tăcere cînd veneau. Dar și asta avea o limită și atunci am încercat să mă ascund. Însă totul era zadarnic. Lozincile răsunau din ce în ce mai tare, toate verandele casei erau ticsite de acești vizitatori și prin fiecare ușă și fereastră ne urmăreau privirile lor curioase. Nu mai puteai nici să lucrezi, nici să discuți, nici să mănînci, nu mai puteai să faci nimic.

Situaţia nu numai că ne stînjenea, dar ne plictisea şi ne enerva, dar ce puteam face ? Oamenii aceştia ne priveau cu ochi plini de afecţiune ; de generaţii îndurase nevoi şi suferinţe şi totuşi ne dăruiau recunoştinţa şi dragostea lor fără să ceară aproape nimic în schimb decît înţelegere şi simpatie. Era cu neputinţă să nu te umileşti şi să nu te închini în faţa acestei copleşitoare afecţiuni şi a acestui devotament.

Pe vremea aceea locuia la noi o bună prietenă de-a noastră şi de multe ori nu puteam sta de vorbă cu ea fiindcă la fiecare cinci minute, dacă nu mai des, trebuiam să mă duc să spun cîteva cuvinte mulţimii adunate, iar între timp eram nevoiţi să ascultăm lozincile şi strigătele ce se auzeau din stradă. Prietena noastră era amuzată de situaţia în care mă găseam şi cred că şi întrucîtva impresionată de ceea ce numea ea marea mea popularitate în rîndul maselor. (În realitate atracţia principală era tatăl meu, dar, cum el lipsea, trebuia eu să-i ţin locul). Adresîndu-mi-se pe neaşteptate, ea m-a întrebat cum îmi place această admiraţie şi dacă nu sînt mîndru de ea ? Am ezitat puţin înainte de a răspunde, ceea ce a făcut-o să creadă că m-a pus poate în încurcătură cu această întrebare prea personală şi în consecinţă a început să-şi ceară scuze. În realitate nu mă pusese de loc în încurcătură, dar mi-era greu să răspund la întrebare. Gîndurile mele au mers în cu totul altă direcţie şi am început să-mi analizez propriile sentimente şi reacţii, care erau foarte contradictorii.

E adevărat că îmi cîştigasem, aş putea spune, din întîmplare, o neobişnuită popularitate în rîndul maselor ; intelectualii mă apreciau, iar pentru tineret eram un fel de erou şi în ochii lor imaginea mea era înconjurată de o aureolă romantică. Se compuseseră cîntece despre mine şi se răspîndiseră cele mai neverosimile şi ridicole legende. Pînă şi adversarii mei mă vorbeau adesea de bine şi recunoşteau, cu condescendenţă, că nu sînt lipsit de cunoştinţe şi de bună-credinţă.

Numai un sfînt sau poate un monstru lipsit cu desăvîrşire de trăsături omeneşti ar fi putut trece prin aşa ceva fără să se resimtă, iar eu nu fac parte din nici una din aceste categorii. Toate acestea mi s-au urcat la cap şi m-au ameţit puţin, mi-au dat încredere şi putere. Căpătasem (aşa cred cel puţin, căci e greu să te analizezi imparţial pe tine însuţi) unele apucături oarecum despotice, aproape dictatoriale. Totuşi nu cred să fi devenit mult mai încrezut. Aveam impresia că îmi apreciez capacităţile la justa lor valoare şi nu le minimalizez cîtusi de puţin. Dar îmi dădeam foarte bine seama că nu sînt de loc extraordinar şi eram foarte conştient de slăbiciunile mele. Deprinderea introspecţiunii m-a ajutat, probabil, să-mi menţin echilibrul şi să judec obiectiv evenimentele legate de mine. Experienţa activităţii publice m-a învăţat că adesea se bucură de popularitate persoane care n-au nici un fel de merite

și că, desigur, ea nu este un indiciu infailibil al virtuții sau inteligenței. Dar atunci se datora oare popularitatea mea slăbiciunilor sau calităților mele ? Și în fond de ce eram eu popular ? Desigur nu prin cunoștințele mele intelectuale, căci nu erau de loc excepționale, și, în orice caz, nu ele creează popularitatea. Nu se datora nici așa-numitelor mele sacrificii, căci este evident că sute și mii de oameni au avut de suferit în vremea noastră în India infinit mai mult decît mine, mergînd uneori pînă la jertfa supremă. Reputația mea de erou e complet neîntemeiată ; nu mă simt cîtuși de puțin un erou, iar atitudinea eroică sau poza dramatică în viață mi se par în general stupide. În ce privește romantismul, trebuie să spun că sînt omul cel mai puțin romantic din cîți există pe lume. E adevărat, nu sînt lipsit de un oarecare curaj fizic și moral, dar la baza lui stă probabil orgoliul — personal, de grup și național —, ca și aversiunea de a mă supune constrîngerii.

Nu puteam găsi un răspuns satisfăcător întrebării mele. Atunci am abordat-o sub un alt aspect. Constatasem că una dintre cele mai persistente legende despre tatăl meu și despre mine spunea că noi am avea obiceiul de a trimite în fiecare săptămînă rufele la o spălătorie din Paris. De repetate ori dezmințisem această născocire, însă legenda persista. Greu îmi pot imagina ceva mai fantezist și mai absurd ; iar dacă ar exista cineva destul de nebun pentru a practica astfel de snobisme costisitoare, cred că ar trebui socotit ca un iremediabil imbecil.

O altă legendă, tot atît de persistentă și — în ciuda dezmințirilor — des repetată, pretinde că aș fi fost coleg de școală cu prințul de Wales. Povestea merge mai departe, afirmînd că în 1921, cînd prințul venise în India, el ar fi întrebat de mine ; eu eram atunci în închisoare. Adevărul este nu numai că nu fusesem coleg de școală cu el, dar că nici nu am avut vreodată prilejul să-l văd sau să-i vorbesc.

Nu vreau să susțin că reputația sau popularitatea mea, oricare ar fi fost, se explică prin aceste legende sau altele asemănătoare. Această reputație sau popularitate are probabil un temei mai serios, dar ceea ce s-a construit pe această bază e, fără îndoială, învăluit în mult snobism, așa cum o dovedesc aceste povești. A contat în orice caz și ideea că, după ce am avut legături cu înalta societate și am trăit în lux, am renunțat apoi la toate acestea, iar renunțarea a inspirat întotdeauna respect indienilor. Un asemenea temei pentru reputația mea nu intră în vederile mele. Prefer virtuțile active celor pasive, iar renunțarea și sacrificiul îmi impun ca atare foarte puțin respect. Le prețuiesc din alt punct de vedere — din cel al exercițiului intelectual și spiritual, tot astfel cum unui sportiv îi e necesară o viață simplă și cumpătată pentru a-și menține buna condiție fizică. Iar capacitatea de a suporta și de a persevera în ciuda oricărei lovituri grele este esențială pentru oricine

vrea să participe la acțiuni măreţe. Dar nu am nici o înclinaţie pentru o viaţă ascetică, pentru negarea vieţii, sau pentru abstinenţă timorată de la bucuriile şi senzaţiile pe care viaţa ni le poate oferi. Conştient n-am renunţat niciodată la nimic din ceea ce preţuiam, însă criteriile de apreciere nu rămîn aceleaşi.

Întrebarea ce mi-o pusese prietena mea a rămas totuşi fără răspuns : nu eram eu oare mîndru de admiraţia mulţimii ? Admiraţia aceasta nu-mi plăcea, voiam să fug de ea, şi totuşi mă obişnuisem cu ea, iar atunci cînd nu o simţeam de loc îi duceam lipsa. Aşadar, mulţumit nu eram nici cu, nici fără admiraţie, dar în general faptul de a fi înconjurat de mulţime îmi împlinise într-un fel o necesitate lăuntrică. Gîndul că-i pot influenţa pe aceşti oameni şi că-i pot determina să acţioneze îmi dădea un sentiment de putere asupra minţii şi inimii lor, ceea ce îmi satisfăcea în oarecare măsură dorinţa de dominaţie. Dar şi ei, la rîndul lor, exercitau asupră-mi un fel de tiranie foarte subtilă, căci încrederea şi dragostea lor mă răscoleau pînă în adîncurile fiinţei mele, trezind în mine ecouri emoţionale. Deşi sînt individualist, aveam uneori impresia că barierele individualismului se năruiau şi simţeam că e mai bine să fii blestemat împreună cu aceşti nenorociţi decît să fii salvat singur. Barierele erau însă prea puternice pentru a dispărea cu totul şi pe deasupra lor priveam cu uimire la acest fenomen pe care nu-l puteam înţelege.

Mulţumirea de sine, întocmai ca şi depunerile de grăsime de pe corpul omului, creşte pe nesimţite, strat după strat, iar omul căruia i se întîmplă nu-şi dă seama de aceste adaosuri zilnice. Din fericire, loviturile brutale ale lumii smintite în care trăim domolesc această mulţumire de sine, iar uneori o distrug cu totul, şi noi în India n-am dus lipsă de asemenea lovituri brutale în ultimii ani. Am trecut printr-o grea şcoală a vieţii, iar suferinţele sînt un aspru învăţător.

Eu am avut noroc şi din alt punct de vedere, căci am avut rude, prieteni şi tovarăşi care m-au ajutat să-mi păstrez simţul măsurii şi să nu-mi pierd echilibrul sufletesc. Solemnităţile publice, adresele primite de la consilii municipale, de la organe locale şi de la alte organizaţii obşteşti, procesiunile etc. au fost o grea încercare nu numai pentru nervii mei, dar şi pentru simţul meu al umorului şi al realităţii. În asemenea ocazii se folosea de obicei un limbaj atît de înflorit şi de pompos şi toţi arătau atît de solemni şi de gravi, încît simţeam o dorinţă aproape irezistibilă să izbucnesc în rîs, să scot limba sau să mă aşez cu capul în jos numai pentru a scandaliza această augustă adunare şi a vedea mutrele pe care le vor face. Din fericire pentru reputaţia mea şi pentru sobrietatea şi bună-cuviinţa ce domneau în viaţa publică din India, îmi înfrînam această dorinţă nesăbuită şi mă comportam de obicei aşa cum se cuvine. Dar nu chiar întotdeauna. Uneori mă dădeam în

spectacol la vreun miting foarte populat, sau, lucru și mai frecvent, în timpul procesiunilor, pe care nu le pot suferi. Părăseam brusc o procesiune organizată în cinstea noastră și dispăream în mulțime, lăsîndu-mi soția sau alte persoane care mă însoțeau să rămînă în automobil sau în trăsură și să meargă mai departe cu procesiunea.

Aceste eforturi permanente de a-ți înfrîna sentimentele și de a te purta în lume așa cum se cuvine sînt destul de obositoare și te fac să iei pentru ocaziile solemne o mutră posacă și gravă. Poate tocmai de aceea într-un articol apărut într-o revistă hindusă s-a spus despre mine că am înfățișarea unei văduve hinduse! Trebuie să mărturisesc că, în ciuda admirației pe care o am pentru văduvele hinduse de modă veche, această comparație m-a șocat. Autorul voise evident să mă laude pentru unele însușiri pe care, după părerea sa, le aveam: spirit de resemnare smerită și de renunțare, devotament auster față de muncă. Însă eu credeam că am — și aș dori să le aibă și văduvele hinduse — însușiri mai active, mai energice, și simț al umorului și capacitatea de a rîde. Într-unul din interviurile sale, Gandhiji declarase că, dacă n-ar fi avut simțul umorului, probabil că s-ar fi sinucis sau ar fi făcut altceva în genul acesta. Pe semne că n-aș fi mers atît de departe, dar viața mi-ar fi fost fără îndoială aproape insuportabilă dacă n-aș fi avut alături de mine oameni care să-i dea o notă de umor și să nu o ia în tragic.

Pînă și popularitatea mea și adresele pompoase pe care le primeam și care (așa cum e uzual în asemenea adrese în India) erau presărate cu fraze meșteșugite și înflorite și cu metafore exagerate deveniseră în cercul familiei și al prietenilor mai apropiați obiectul unor ironii lipsite de răutate. Soția și surorile mele, ca și ceilalți, reluau cuvintele și titlurile bombastice și pompoase ce se adresează adeseori militanților de seamă ai mișcării naționale și le foloseau într-un mod foarte puțin reverențios. Îmi spuneau *Bharat Bhușan* — „Mărgăritarul Indiei" sau *Tiagamurti* — „O, întruchipare a sacrificiului!" Această comportare ușuratică a lor mă calma, iar starea de tensiune pe care mi-o pricinuiau solemnele adunări publice, la care trebuia să mă supraveghez cu grijă, dispărea încetul cu încetul. Pînă și mica mea fiică intrase în joc. Numai mama continua să mă ia în serios și niciodată nu admitea glume sau ironii la adresa scumpului ei fiu. Tatăl meu se amuza: avea un fel al său de a-și exprima pe tăcute profunda sa înțelegere și simpatie.

Însă mulțimile zgomotoase, serbările plictisitoare și extenuante, discuțiile nesfîrșite, frămîntările și agitația vieții politice mă afectau doar la suprafață, deși uneori destul de puternic. Adevăratul conflict se petrecea în mine însumi. Era un conflict de idei, dorințe și simpatii, o luptă a subconștientului împotriva mediului exterior, o sete lăuntrică nepotolită. Mă transformasem într-un cîmp

de bătălie pe care luptau diverse forţe pentru a pune stăpînire pe mine. Căutam o scăpare ; încercam să găsesc armonie şi echilibru şi în acest scop m-am avîntat într-o viaţă plină de acţiune. Această viaţă mi-a dat o oarecare linişte sufletească ; conflictul exterior a atenuat încordarea luptei lăuntrice.

De ce scriu despre toate acestea acum, cînd stau în închisoare ? Problemele au rămas aceleaşi, fie că sînt închis, fie că sînt liber, şi-mi pun pe hîrtie sentimentele şi trăirile mele din trecut în speranţa că astfel voi obţine o oarecare pace şi mulţumire sufletească.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI NOUĂLEA

ÎNCEPUTUL CAMPANIEI DE NESUPUNERE CIVILĂ

VENI şi ziua de 26 ianuarie 1930, Ziua independenţei, cînd am putut vedea, ca la lumina unui fulger, gravitatea şi entuziasmul ce cuprinsese întreaga ţară. Era profund impresionant să priveşti uriaşele adunări paşnice şi solemne ce se ţineau pretutindeni şi la care — fără discursuri sau insistenţe — oamenii jurau să lupte pentru independenţă [1]. Această solemnitate îi dădu lui Gandhiji impulsul de care avea nevoie, şi cu simţul său pentru starea de spirit a poporului îşi dădu seama că sosise momentul acţiunii. Din clipa aceea evenimentele au început să se precipite ca într-o dramă care se apropie de punctul culminant.

Pe măsură ce se apropia începutul campaniei de nesupunere civilă şi atmosfera devenea tot mai încordată, gîndurile noastre se întorceau la mişcarea din 1921—1922 şi la brusca ei întrerupere după incidentul de la Ceauri Ceaura. Ţara era acum mai disciplinată şi poporul înţelegea mai bine caracterul luptei noastre. Într-o anumită măsură oamenii îşi însuşiseră şi tactica de luptă, dar ceea ce după părerea lui Gandhiji era şi mai important era că fiecare îşi dădea perfect de bine seama cu cîtă seriozitate privea Gandhiji principiul non-violenţei. Acum nu mai putea fi nici un dubiu în această privinţă, aşa cum existase probabil acum zece ani în mintea multora. Totuşi, puteam noi fi oare siguri că nu se va produce într-o localitate oarecare — spontan sau instigat — un act de violenţă ? Şi, dacă un asemenea incident s-ar produce, ce repercusiuni ar avea el asupra mişcării de nesupunere civilă ? Va fi ea iarăşi brusc întreruptă, cum se întîmplase odinioară ? O asemenea perspectivă era foarte îngrijorătoare.

Gandhiji se gîndea, probabil, şi el la această problemă, dar, după cîte îmi puteam da seama din convorbiri întîmplătoare, pentru el chestiunea se punea altfel.

Pentru el metoda acţiunilor non-violente era singura metodă justă pentru a obţine schimbări în bine, şi — aplicată cum se cuvine — era şi infailibilă. Mai era oare necesar să se menţioneze că, pentru a fi eficientă şi a avea succes, această metodă presupunea o

[1] Textul jurămîntului este reprodus în anexa A.

ambianţă deosebit de favorabilă şi că n-ar trebui să se recurgă la ea dacă condiţiile exterioare nu sînt corespunzătoare ? Ar fi rezultat deci că metoda non-violenţei nu este indicată în toate împrejurările şi că nu este deci nici universală, nici infailibilă. Gandhiji nu admitea o asemenea concluzie deoarece era ferm convins că e o metodă universală şi infailibilă. În consecinţă, ea trebuia aplicată chiar dacă condiţiile exterioare nu erau prielnice şi chiar în plină luptă şi violenţă. Felul în care era aplicată putea varia pentru a corespunde împrejurărilor schimbătoare, însă a o întrerupe ar însemna o recunoaştere a eşecului metodei ca atare.

S-ar putea ca acesta să fi fost raţionamentul său, deşi nu pot să ştiu cum gîndea. Noi aveam impresia că în concepţia sa se produsese o uşoară schimbare şi că, o dată începută, campania de nesupunere civilă nu va trebui întreruptă din cauza unui act sporadic de violenţă. Dacă însă violenţa ar deveni într-un fel oarecare o parte integrantă a însăşi mişcării, atunci aceasta ar înceta de a mai fi o mişcare de nesupunere civilă paşnică şi ar trebui limitată sau îndrumată pe o altă cale. Aceste explicaţii i-au liniştit în mare măsură pe mulţi dintre noi. Marea problemă care se punea acum era : cum şi cu ce să începem ? Ce formă de nesupunere civilă să alegem pentru ca ea să fie eficace, să corespundă situaţiei existente şi să se bucure de popularitate în rîndul maselor ? Pînă la urmă ne-a sugerat o idee Mahatma.

„Sarea" a devenit deodată un cuvînt magic, înzestrat cu o putere deosebită. Trebuia să atacăm impozitul pe sare, să încălcăm legile cu privire la monopolul sării. Eram dezorientaţi, căci nu puteam lega în mintea noastră lupta naţională de un lucru atît de banal cum e sarea. O surpriză tot atît de mare au fost cele „Unsprezece puncte" proclamate de Gandhiji. Ce rost avea să facem o enumerare a unor reforme politice şi sociale — indiscutabil bune — din moment ce vorbeam de independenţă ? Înţelegea oare Gandhiji acelaşi lucru ca noi cînd folosea acest cuvînt, sau vorbeam limbi diferite ? Timp de discuţie nu aveam, căci evenimentele nu stăteau în loc. În faţa ochilor noştri, evenimentele politice din India evoluau de la o zi la alta şi, fără ca în acel moment să ne fi dat bine seama, ele evoluau cu rapiditate şi în întreaga lume, strînsă în chingile unei teribile crize. Preţurile scădeau şi orăşenii se bucurau, considerînd acest lucru ca un semn al unei viitoare abundenţe, fermierul însă şi arendaşul priveau viitorul cu îngrijorare.

A urmat apoi schimbul de scrisori între Gandhiji şi vicerege şi a început marşul sării din Aşram pe rîul Sabarmati, spre Dandi. Lumea urmărea zi de zi înaintarea acestei coloane de pelerini, iar atmosfera din ţară devenea tot mai încărcată. La Ahmadabad se ţinu o şedinţă a Comitetului executiv al Congresului pentru a pune la punct ultimele pregătiri în vederea luptei iminente. Conducătorul luptei nu era de faţă, căci era în drum spre mare cu ceata sa

de pelerini şi refuzase să se întoarcă. Comitetul executiv al Congresului elaboră un plan de măsuri ce trebuiau luate în cazul cînd s-ar produce arestări. Preşedintelui Congresului i se acordară largi împuterniciri pentru a putea acţiona în numele comitetului, dacă acesta nu s-ar putea întruni, dîndu-i-se şi dreptul de a numi noi membri ai Comitetului de lucru în locul celor arestaţi şi de a-şi desemna un succesor cu aceleaşi împuterniciri. Comitetele provinciale şi locale ale Congresului dădură împuterniciri asemănătoare preşedinţilor lor.

În felul acesta s-a instaurat un regim în care aşa-numiţii „dictatori" erau în floare şi conduceau lupta în numele Congresului. Secretarii de stat pentru India, viceregii şi guvernatorii ridicau îngroziţi mîinile spre cer şi denunţau halul de decădere a Congresului, care ajunsese să creadă în dictatură, ei fiind, fireşte, adepţi convinşi ai democraţiei. Presa moderată din India ne dădea şi ea, din cînd în cînd, lecţii despre superioritatea democraţiei. Noi ascultam toate acestea în tăcere (căci eram în închisoare) şi plini de uimire. Era greu să-ţi imaginezi o făţărnicie mai neruşinată. India e guvernată cu metodele violente ale unei dictaturi absolute, acţionînd cu ajutorul decretelor excepţionale şi înăbuşind orice libertate cetăţenească, şi, cu toate acestea, cîrmuitorii noştri vorbeau mieros de democraţie. Chiar în vremuri normale existase oare cîndva în India măcar o urmă de democraţie ? Era fără discuţie firesc ca guvernul englez să-şi apere puterea şi privilegiile din India şi să-i reprime pe cei ce căutau să-i sfideze autoritatea. Însă afirmaţia sa că tocmai aceasta este metoda democratică merită să fie consemnată ca obiect de admiraţie şi meditaţie pentru generaţiile viitoare.

Congresul trebuia să ţină seamă de faptul că va veni o vreme cînd nu va mai putea acţiona în mod normal, cînd va fi declarat o organizaţie ilegală şi cînd, pentru a discuta sau a lua hotărîri, comitetele sale nu se vor mai putea întruni decît în secret. Noi nu încurajam conspirativitatea, căci voiam ca lupta noastră să rămînă absolut făţişă, pentru a ne menţine la vechea noastră linie şi a ne păstra influenţa asupra maselor. De altfel, nici activitatea conspirativă n-ar fi putut da rezultate prea mari. Toate cadrele noastre de conducere — atît bărbaţi cît şi femei, atît la centru cît şi în provincie, ca şi în organizaţiile locale — erau şortite a fi arestate. Atunci cine va continua lupta ? Tot ce puteam face era să urmăm exemplul unei armate operative şi să desemnăm din timp alţi comandanţi pentru cazul că cei vechi ar fi scoşi din luptă. Nu ne puteam aşeza pe cîmpul de luptă pentru a ţine şedinţe de comitet. E drept, uneori am procedat în felul acesta, dar rezultatul inevitabil a fost arestarea în bloc a întregului comitet. Nu aveam nici măcar avantajul de a dispune de un stat-major care să fie în siguranţă undeva, în spatele frontului, sau de un cabinet de miniştri care să se afle în şi mai multă siguranţă, în altă parte. Prin însuşi caracterul luptei pe

care o duceam, statele noastre majore şi cabinetele noastre trebuiau să stea pe poziţiile cele mai înaintate şi mai expuse, din care cauză au şi fost arestate şi scoase din luptă din primele ei stadii. Şi apoi, ce puteri am acordat noi „dictatorilor" noştri ? Pentru ei era o mare cinste să devină simbolul hotărîrii poporului de a continua lupta, însă puterea reală de care dispuneau se reducea, în mare măsură, la aceea de a-şi „dicta" propria lor arestare. Nu puteau acţiona decît atunci cînd comitetul pe care-l reprezentau nu se putea întruni din cauză de forţă majoră ; şi oricînd şi oriunde comitetul respectiv se putea întruni, „dictatorul" îşi pierdea puterea personală. Ei nu puteau hotărî în probleme de bază sau cînd era vorba de principii ; „dictatorul" nu putea dispune decît în chestiunile minore sau pur formale ale mişcării. În realitate, funcţia de „dictator" al Congresului era o anticameră a închisorii, şi faptul se repeta zi de zi, mereu noi oameni luînd locul celor scoşi din luptă.

După ce terminasem ultimele pregătiri ne-am luat rămas bun la Ahmadabad de la tovarăşii noştri din Comitetul executiv al Congresului naţional, căci nimeni din noi nu ştia cînd şi unde ne vom revedea sau dacă, în general, ne vom mai vedea vreodată. Ne-am întors în grabă fiecare la postul său pentru a lua pe teren ultimele măsuri în conformitate cu noile directive ale Comitetului executiv şi — după expresia lui Sarojini Naidu — a ne împacheta periuţele de dinţi pentru voiajul la închisoare.

La înapoiere am trecut, împreună cu tatăl meu, pe la Gandhiji. Era la Jambusar cu pelerinii săi. Am petrecut cîteva ore cu el şi l-am văzut apoi plecînd din nou la drum împreună cu grupul său, continuîndu-şi călătoria spre Marea Sărată. Aşa l-am văzut atunci pentru ultima oară, cu toiagul în mînă, cu o faţă liniştită, dar neînfricată, păşind cu hotărîre în fruntea discipolilor săi. Era o privelişte emoţionantă.

La Jambusar, tatăl meu s-a hotărît — după ce se sfătuise cu Gandhiji — să doneze poporului vechea sa casă din Allahabad şi să-i schimbe denumirea în Svaraj Bhavan. La înapoierea sa, el şi-a anunţat hotărîrea şi a predat casa efectiv reprezentanţilor Congresului. O parte a fost transformată în spital. Tata n-a putut îndeplini atunci toate formalităţile legale şi, potrivit dorinţei sale, am trecut eu după un an şi jumătate casa în proprietatea unei fundaţii special create.

Veni luna aprilie, şi Gandhiji se apropiase foarte mult de mare. Aşteptam semnalul pentru a începe campania de nesupunere civilă prin încălcarea monopolului sării. Luni de zile ne ocupasem de instruirea voluntarilor noştri. Kamala şi Krişna (soţia şi sora mea) se alăturară voluntarilor, punîndu-şi în acest scop îmbrăcăminte bărbătească. Voluntarii n-aveau, bineînţeles, nici arme şi nici chiar bastoane. Scopul instrucţiunii era ca ei să-şi îndeplinească mai bine munca şi să se deprindă cu aglomerările mari de oameni. 6 aprilie

era prima zi din Săptămîna naţională, care se sărbătoreşte în fiecare an în amintirea evenimentelor din 1919 — din ziua satiagraha pînă la Jallianvala Bagh. În acea zi, pe plaja din Dandi, Gandhiji începu să încalce monopolul sării, iar trei sau patru zile mai tîrziu toate organizaţiile congresiste au primit dezlegarea de a face la fel şi de a începe — fiecare în regiunea sa — campania de nesupunere civilă.

Era ca şi cum s-ar fi destins brusc un resort. În toată ţara, în fiecare oraş şi în fiecare sat, nu se vorbea decît de extracţia sării şi se recurgea la tot felul de experienţe originale pentru a o produce. Cum aveam cunoştinţe foarte sumare în această materie, de aceea ne-am documentat cît mai mult posibil din cărţi şi scoteam foi volante cu îndrumările necesare. De asemenea colectam oale şi lighene, şi în cele din urmă am izbutit să preparăm un fel de substanţă foarte dubioasă, pe care o purtam cu mîndrie şi o vindeam adesea la licitaţie la preţuri fantastice. N-avea efectiv nici o importanţă dacă această substanţă era bună sau rea, principalul era încălcarea odiosului monopol al sării, ceea ce ne reuşise, deşi calitatea sării noastre era infectă. Văzînd cît de mare este entuziasmul poporului şi că prepararea sării se răspîndea în toată ţara, ca un incendiu în stepă, ne simţeam puţin jenaţi şi ruşinaţi de a ne fi îndoit de eficacitatea acestei metode atunci cînd Gandhiji o propusese pentru prima oară. Şi ne minunam de extraordinara capacitate a acestui om de a influenţa mulţimea şi de a o face să acţioneze în mod organizat.

Am fost arestat la 14 aprilie, în momentul cînd mă urcam în tren pentru a pleca la Raipur, în Provinciile centrale, unde trebuia să particip la o conferinţă. În aceeaşi zi am şi fost judecat în închisoare şi condamnat la şase luni pe baza legii monopolului sării. Prevăzînd arestarea, desemnasem (potrivit noilor împuterniciri conferite mie de Comitetul executiv) ca preşedinte al Congresului pe timpul absenţei mele pe Gandhiji, dar, cum mă temeam că el va refuza, desemnasem în subsidiar pe tatăl meu. După cum mă aşteptasem, Gandhiji n-a vrut să accepte şi astfel tatăl meu deveni preşedinte ad-interim al Congresului. Deşi starea sănătăţii sale era proastă, s-a avîntat cu toată energia în muncă, şi în acele luni de început conducerea sa fermă şi introducerea unei discipline de fier au adus mari foloase mişcării. Mişcarea a cîştigat foarte mult, dar cu preţul sănătăţii sale şi al ultimelor forţe fizice de care mai dispunea.

Era un timp bogat în veşti emoţionante : procesiuni, maltratări şi asasinate organizate de poliţie, frecvente hartale organizate în semn de protest împotriva arestării activiştilor de seamă, solemnităţi speciale, ca, de pildă, Ziua Peşavar, Ziua Garhvali etc. Boicotul ţesăturilor străine şi al tuturor mărfurilor engleze era aproape total. Am fost profund emoţionat aflînd că bătrîna mea mamă şi, fi-

reşte, surorile mele stăteau sub razele fierbinţi ale soarelui de vară, participînd la pichetele postate în faţa magazinelor unde se vindeau ţesături străine. Kamala făcea şi ea acelaşi lucru, dar activitatea ei era mai vastă. Se avîntase cu atîta energie şi hotărîre în mişcarea din oraşul şi regiunea Allahabad, încît mă uimea şi pe mine, care de mult timp credeam că o cunosc atît de bine. Uitase că e bolnavă şi zile întregi umbla sub soarele dogorîtor, dînd dovadă de remarcabile însuşiri de organizator. Cîte ceva despre activitatea ei am auzit în închisoare. Mai tîrziu, cînd a fost închis şi tatăl meu, am aflat cît de mult preţuia el activitatea Kamalei şi în special talentul ei de organizare. Nu-i plăcea s-o vadă pe mama sau fetele agitîndu-se toată ziua prin soare, dar, cu excepţia unor rare observaţii, el nu se amesteca.

Cea mai importantă veste care ne-a parvenit în acele zile de început al mişcării a fost ştirea despre evenimentele petrecute la 23 aprilie la Peşavar şi apoi şi în întreaga Provincie de graniţă. Oriunde s-ar fi produs, o asemenea manifestare de curaj disciplinat şi paşnic, sub gloanţele mitralierelor, ar fi impresionat întreaga Indie, dar în Provincia de graniţă faptul căpăta o semnificaţie specială, căci patanii, vestiţi prin curajul lor, nu excelau prin spirit paşnic ; iar acum aceşti patani dăduseră un exemplu nemaiîntîlnit în India. Tot în Provincia de graniţă s-a produs şi cunoscutul incident cînd soldaţii garhvali au refuzat să tragă în populaţia civilă. Au refuzat să tragă din cauza aversiunii pe care o au soldaţii de a trage într-o mulţime neînarmată, dar, fără îndoială, şi din simpatie faţă de această mulţime. De obicei însă simpatia nu este suficientă pentru a-l determina pe soldat să comită o acţiune atît de gravă ca aceea de a refuza să asculte de ordinul ofiţerului. El ştie ce-l aşteaptă. Garhvalii au făcut-o, probabil (ca, de altfel, în alte localităţi şi alte regimente a căror nesupunere n-a fost dată publicităţii), din cauza ideii greşite că puterea englezilor se prăbuşeşte. Numai cînd soldatul e stăpînit de o asemenea idee îndrăzneşte el să acţioneze potrivit cu propriile sale simpatii şi înclinaţii. Starea generală de agitaţie şi nesupunerea civilă îi făcuse probabil pe unii să creadă timp de cîteva zile sau săptămîni că au sosit ultimele zile ale dominaţiei engleze, ceea ce a influenţat asupra unei părţi a armatei indiene. A devenit însă repede evident că nimic asemănător nu se va produce într-un viitor apropiat şi de atunci nu a mai fost vorba de nesupunere în armată. S-au luat totodată măsuri pentru a nu-i mai pune pe soldaţi în faţa unor asemenea alternative.

Multe lucruri stranii s-au petrecut atunci, însă, fără îndoială, cel mai surprinzător a fost rolul jucat de femei în lupta naţională. Multe dintre ele au ieşit din izolarea casei lor şi, deşi neobişnuite cu activitatea publică, s-au aruncat în vîltoarea luptei. Femeile şi-au asumat în întregime sarcina de a forma pichete în faţa magazinelor care vindeau ţesături şi vinuri străine. În toate oraşele

aveau loc procesiuni uriaşe de femei, şi în general atitudinea lor era mai intransigentă decît cea a bărbaţilor. De multe ori ele erau „dictatorii" Congresului în provincii şi în organizaţiile locale.

După scurt timp încălcarea legii monopolului sării devenise doar una dintre formele noastre de activitate, nesupunerea civilă extinzîndu-se asupra altor domenii. Acest lucru ne era cu atît mai uşor, cu cît viceregele emitea tot felul de decrete interzicînd o serie de activităţi. Pe măsură ce se înmulţea numărul decretelor şi interdicţiilor, se înmulţeau şi ocaziile de a le încălca, iar rezistenţa civilă consta în a face tocmai ceea ce se interzicea prin decrete. Iniţiativa rămînea categoric de partea Congresului şi a poporului, şi cum din punctul de vedere al guvernului nici un decret nu reuşea să restabilească ordinea, viceregele emitea mereu alte decrete. Numeroşi membri ai Comitetului de lucru al Congresului fuseseră arestaţi, dar el îşi continua activitatea cu noi membri cooptaţi, şi oricărui decret oficial i se răspundea printr-o rezoluţie a Comitetului de lucru conţinînd directive asupra atitudinii ce trebuia adoptată. Directivele erau aduse la îndeplinire în toată ţara cu o surprinzătoare uniformitate, cu singura excepţie a directivei privind editarea ziarelor.

Cînd se publicase decretul cu privire la intensificarea controlului presei şi se ceruse ziarelor să depună o cauţiune bănească, Comitetul de lucru îndemnă presa naţionalistă să refuze depunerea oricărei cauţiuni şi să-şi înceteze mai bine apariţia. Pentru ziarişti a fost o lovitură grea, căci interesul publicului pentru noutăţi era pe atunci foarte mare. Totuşi, marea majoritate a ziarelor, cu excepţia cîtorva gazete moderate, îşi încetară apariţia. Rezultatul a fost că au început să se răspîndească tot felul de zvonuri. Dar ziariştii n-au putut rezista multă vreme — prea era mare tentaţia, prea era de nesuportat să stea şi să se uite cum concurenţii lor moderaţi le furau afacerea. În consecinţă, majoritatea ziarelor au reînceput să apară.

Gandhiji fusese arestat la 5 mai. După arestarea sa s-au organizat pe litoralul apusean mari razii la instalaţiile de preparare a sării şi la depozitele de sare. În timpul acestor razii s-au produs incidente foarte penibile de brutalitate poliţienească. În centrul atenţiei se afla pe atunci Bombay, cu uriaşele lui hartale şi procesiuni şi cu atacurile poliţiei însoţite de bătăi în masă. S-au organizat cîteva spitale de urgenţă pentru îngrijirea victimelor acestor maltratări. Multe lucruri importante s-au petrecut la Bombay şi, cum era un oraş mare, exista posibilitatea de a fi aduse la cunoştinţa opiniei publice. Întîmplări la fel de importante petrecute în oraşe mici şi în sate nu erau date publicităţii.

În a doua jumătate a lunii iunie, tatăl meu plecă la Bombay. Împreună cu el au plecat mama mea şi Kamala. Li s-a făcut o primire impunătoare. În timpul şederii lor în oraş au avut loc cîteva

atacuri poliţieneşti extrem de barbare, ceea ce devenise de altfel un fenomen curent la Bombay. Circa două săptămîni mai tîrziu avu loc un incident ce ieşea din comun şi care a durat toată noaptea. În fruntea unei mulţimi imense, Malaviaji şi alţi membri ai Comitetului de lucru au stat toată noaptea, înfruntînd poliţia care le barase drumul.

La înapoierea sa de la Bombay, tatăl meu a fost arestat la 30 iunie. O dată cu el a fost arestat şi Said Mahmud. Tata a fost arestat în calitatea sa de preşedinte ad-interim al Congresului, iar Said Mahmud ca secretar al Comitetului de lucru, care fusese declarat ilegal. Amîndoi au fost condamnaţi la cîte şase luni închisoare. Arestarea tatălui meu se datora probabil faptului că publicase o expunere în care se precizau îndatoririle soldatului sau ale poliţistului în caz că primea ordin de a trage în populaţia civilă. Expunerea era strict legală şi conţinea dispoziţiile respective ale legii în vigoare şi azi în India britanică. S-a considerat totuşi că este un document provocator şi periculos.

Călătoria la Bombay a reprezentat un mare efort pentru tatăl meu. Era ocupat din zori şi pînă seara tîrziu şi trebuia să-şi asume răspunderea pentru orice hotărîre importantă. De mult nu se simţise el bine, însă acum s-a înapoiat complet extenuat; la recomandările insistente ale medicilor se hotărî să plece imediat pentru a se odihni serios. Făcuse toate pregătirile în vederea plecării la Mussuri şi îşi împachetase lucrurile, dar în ajunul plecării ne-am pomenit cu el în baraca noastră, în închisoarea centrală din Naini.

CAPITOLUL AL TREIZECILEA

ÎN ÎNCHISOAREA DIN NAINI

MĂ reîntorceam în închisoare după aproape şapte ani şi amintirile mele despre viaţa de deţinut se mai estompaseră. Mă aflam în închisoarea centrală din Naini, una dintre cele mai mari închisori ale provinciei ; şi, contrar obiceiului, de data aceasta urma să fiu ţinut separat de restul deţinuţilor. Curtea clădirii în care se afla celula mea era izolată de curtea principală a închisorii, în care erau ţinuţi între 2.200 şi 2.300 de oameni. Era un spaţiu redus de formă circulară, cu un diametru de circa 100 de picioare, înconjurat de un zid înalt cam de 15 picioare. În centru era o clădire urîtă, de un galben murdar, avînd patru celule. Mi s-au repartizat două din aceste celule care comunicau între ele şi din care una trebuia să-mi servească drept baie şi toaletă. Celelalte două au rămas cîtva timp neocupate.

După viaţa trepidantă pe care o dusesem în libertate, mă simţeam acum destul de singur şi de abătut. Eram tare obosit şi primele două-trei zile am dormit foarte mult. Deoarece începuse anotimpul călduros mi se îngădui să dorm noaptea în aer liber, în afara celulei mele, în spaţiul îngust dintre clădirea interioară şi zidul înconjurător. Patul era fixat solid cu un lanţ pentru ca să nu-l ridic şi să plec cu el sau, mai probabil, ca să nu-l pot folosi drept scară cu ajutorul căreia să mă caţăr pe zid. Noaptea era plină de zgomote ciudate. Gardienii, recrutaţi dintre deţinuţi, care păzeau zidul principal se strigau adesea între ei pe diferite voci, uneori atît de prelung încît strigătele lor aminteau şuieratul îndepărtat al vîntului. În barăci paznicii de noapte numărau regulat deţinuţii ce le erau daţi în grijă şi strigau că totul e în ordine. De cîteva ori pe noapte, cîte un funcţionar al închisorii trecea prin curtea noastră în timpul rondului şi punea cu glas tare întrebări paznicului de serviciu. Curtea mea fiind la o oarecare distanţă de celelalte, majoritatea acestor voci nu ajungeau pînă la mine decît nedesluşit, astfel încît, la început, nu-mi dădeam seama despre ce e vorba. Aveam uneori impresia că sînt la marginea unei păduri şi că ţăranii alungă prin strigăte fiarele sălbatice de pe ogoare ; alteori însă mi se părea că sînt chiar în pădure şi că aud urletele fiarelor de noapte.

O fi oare numai produsul fanteziei mele sau într-adevăr un zid circular îţi dă o mai puternică impresie de captivitate decît un zid dreptunghiular ? Lipsa ungherelor şi a colţurilor face parcă atmosfera mai apăsătoare. În timpul zilei, zidul ascundea pînă şi cerul, din care abia vedeam o mică părticică. Cu melancolie priveam

La peticul de-azur, pe care
Prizonierii-l numesc „cer"
Şi la bărcuţa sclipitoare
A fiecărui nor stingher.

În timpul nopţii, zidul acesta mă strîngea şi mai mult şi mă simţeam ca în fundul unui puţ. Alteori, bucata de cer înstelat pe care o vedeam căpăta un aspect ireal şi părea să facă parte dintr-un planetariu artificial.

Baraca mea şi curtea din jurul ei erau cunoscute în întreaga închisoare sub denumirea de Kuttaghar — Coteţul cîinelui. Era o veche poreclă care n-avea nici o legătură cu mine. Iniţial mica baracă fusese construită ceva mai departe de celelalte pentru criminali deosebit de periculoşi, care trebuiau ţinuţi izolaţi. Mai tîrziu a fost folosită pentru deţinuţii politici, pentru cei arestaţi fără motiv legal şi pentru alţii de acest fel, care puteau fi astfel ţinuţi separat de restul închisorii. În faţă se înălţa la o oarecare distanţă o construcţie al cărei aspect m-a îngrozit cînd am văzut-o pentru prima oară prin fereastra barăcii mele. Ea semăna cu o uriaşă colivie înăuntrul căreia nişte oameni se învîrteau mereu în cerc. Am aflat mai tîrziu că era o pompă de apă pusă în mişcare de oameni şi la care lucrau simultan şaisprezece persoane. Cu timpul m-am obişnuit şi cu ea, aşa cum te obişnuieşti cu orice pe lume, dar o asemenea folosire a forţei de muncă mi s-a părut întotdeauna teribil de stupidă şi barbară. De fiecare dată cînd trec pe lîngă ea îmi amintesc de o grădină zoologică.

Timp de cîteva zile nu mi s-a îngăduit să ies la plimbare sau în alt scop dincolo de curticica mea. Mai tîrziu mi s-a permis să ies o jumătate de oră, dis-de-dimineaţă, cînd mai era aproape întuneric şi să umblu sau să alerg de-a lungul zidului principal. Mi se fixase această oră matinală pentru a nu avea posibilitatea de a intra în contact cu ceilalţi deţinuţi sau de a fi văzut de ei. Plimbările acestea îmi plăceau şi mă înviorau foarte mult. Pentru a face cît mai mult exerciţiu în timpul limitat pe care-l petreceam în aer liber am început să merg în pas alergător, ajungînd, treptat, la peste două mile pe zi.

Mă sculam foarte devreme, cam pe la patru dimineaţa sau chiar la trei şi jumătate, cînd mai era încă întuneric. O făceam, în parte, fiindcă mă culcam devreme din pricina luminii proaste care nu-mi permitea să citesc prea mult. Îmi plăcea să privesc stelele, iar poziţia unor constelaţii cunoscute îmi îngăduia să de-

termin cu aproximaţie ora. De pe locul unde stăteam culcat puteam zări de după zid steaua polară şi era o adevărată bucurie pentru mine că o găseam întotdeauna la locul ei. Înconjurată de bolta cerească în continuă mişcare, ea îmi apărea ca un simbol îmbucurător al permanenţei şi stabilităţii.

Timp de o lună n-am avut nici un tovarăş, totuşi nu eram singur căci erau acolo gardianul şi supraveghetorii aleşi dintre deţinuţi, precum şi un bucătar şi un îngrijitor, de asemenea deţinuţi. Uneori veneau pentru diverse treburi şi alţi deţinuţi, majoritatea ispăşind pedepse pe termen lung, care îndeplineau funcţia de gardian. „Vieţaşii" — deţinuţii condamnaţi la închisoare pe viaţă — erau un fenomen obişnuit. De obicei se socotea că un condamnat pe viaţă nu rezistă decît douăzeci de ani sau chiar mai puţin, dar erau mulţi care se aflau în închisoare de peste douăzeci de ani. La Naini am văzut un caz interesant. Deţinuţilor li se fixează pe umăr o mică placă de lemn pe care sînt înscrise condamnarea şi data eliberării. Pe placa unuia dintre deţinuţi am citit că urma să fie eliberat în 1996 ! În 1930 se afla în închisoare de mai mulţi ani şi era un om de vîrstă mijlocie. Probabil că fusese condamnat de mai multe ori şi pedepsele se cumulaseră. Cred că totalizau 75 de ani.

Mulţi dintre aceşti „vieţaşi" nu văd ani de zile nici copii, nici femei şi nici chiar animale. Ei pierd cu desăvîrşire orice legătură cu lumea exterioară şi nu mai au contact cu oamenii. Aceşti condamnaţi îşi petrec timpul meditînd, cufundaţi în gînduri negre, de teamă, de răzbunare şi de ură ; ei uită de tot ce e frumos în lume, de bunătate şi de bucurie, şi trăiesc închistaţi în rele, pînă cînd şi ura se toceşte treptat, iar viaţa devine un lucru fără suflet, o rutină maşinală. Îşi duc zilele ca nişte automate, fiecare din aceste zile semănînd ca două picături de apă cu cealaltă, şi nu mai au decît foarte puţine senzaţii cu excepţia uneia — teama ! Din timp în timp deţinuţii sînt cîntăriţi şi măsuraţi. Dar se pot oare cîntări mintea şi spiritul care se ofilesc şi pier în această înspăimîntătoare atmosferă de oprimare ? Există oameni care sînt împotriva pedepsei cu moartea şi argumentele lor mi se par întemeiate. Cînd văd însă lenta agonie a unei vieţi petrecute în închisoare am impresia că pedeapsa cu moartea e poate preferabilă acestei uciderii lente şi treptate. Într-o zi unul dintre aceşti „vieţaşi" s-a apropiat de mine şi m-a întrebat : „Dar cu noi, vieţaşii, ce se va întîmpla ? Ne va elibera svarajul din acest infern ?"

Cine sînt aceşti vieţaşi ? Mulţi dintre ei provin din procese pentru crime comise în grup, iar în asemenea cazuri pot fi condamnaţi deodată un mare număr de oameni — 50 sau chiar 100. Unii dintre ei sînt probabil vinovaţi, mă îndoiesc însă ca majoritatea celor condamnaţi să fie într-adevăr vinovaţi ; oamenii pot fi lesne implicaţi în asemenea procese. Nu e nevoie decît de depoziţia unuia

dintre coacuzaţi şi o vagă identificare. În zilele noastre banditismul e în creştere, iar numărul deţinuţilor sporeşte an de an. Ce să facă însă omul cînd flămînzeşte? Judecătorii şi anchetatorii penali vorbesc cu multă elocvenţă despre creşterea criminalităţii, dar închid ochii în faţa cauzelor economice evidente ale acestui fenomen.

Mai sînt printre ei şi ţărani care se încăieraseră din cauza unui conflict oarecare pentru pămînt. Ciomegele intră în acţiune, cineva moare, iar rezultatul este că mulţi oameni sînt aruncaţi pentru toată viaţa sau pe timp îndelungat în închisoare. Adesea ajung astfel în închisoare toţi bărbaţii unei familii şi femeile rămîn singure să se descurce cum or putea. Nici unul dintre aceşti oameni nu e din fire criminal. În general sînt tineri dezgheţaţi, care atît din punct de vedere fizic cît şi intelectual sînt cu mult superiori unui ţăran mijlociu. Învăţaţi-i să facă ceva, oferiţi-le alte preocupări şi îndeletniciri, şi aceşti oameni vor deveni un capital preţios pentru ţară.

În închisorile indiene există, desigur, şi criminali înrăiţi, elemente antisociale agresive şi periculoase pentru societate. Am fost însă uimit descoperind în închisoare mulţi tineri şi bărbaţi admirabili, în care m-aş fi putut încrede fără ezitare. Nu ştiu care este proporţia între adevăraţii criminali şi elementele necriminale şi probabil că nimănui din direcţia închisorilor nu i-a trecut măcar prin minte să facă o asemenea distincţie. Cifre interesante în această privinţă citează Lewis E. Lawes, directorul închisorii Sing-Sing din New York. El afirmă că, după cum îi este cunoscut, 50% din deţinuţii închisorii nu au de loc înclinaţii criminale, 25% sînt victimele împrejurărilor şi ale mediului, iar din restul de 25% probabil că numai jumătate, adică 12,5%, sînt într-adevăr elemente antisociale agresive. Este un lucru bine cunoscut că criminalitatea e în floare mai mult în marile oraşe şi în centrele civilizaţiei moderne decît în ţările slab dezvoltate. Gangsterismul american este de notorietate publică, iar Sing-Sing are reputaţia specială de a fi închisoarea cu criminalii cei mai periculoşi. Şi totuşi, după cum spune directorul acestei închisori, numai 12,5% din deţinuţi sînt cu adevărat înrăiţi. Cred că se poate afirma cu toată certitudinea că în închisorile din India acest procent este mult mai mic. Dacă s-ar duce o politică economică mai chibzuită, dacă s-ar da oamenilor posibilităţi mai mari de lucru şi s-ar îmbunătăţi învăţămîntul, închisorile noastre ar deveni în curînd pustii. Desigur însă că pentru a obţine succese în această direcţie este nevoie de un plan radical care să afecteze întreaga noastră orînduire socială. Cealaltă alternativă este ceea ce face guvernul englez: sporirea forţelor poliţieneşti şi înmulţirea închisorilor. În India numărul persoanelor întemniţate este înspăimîntător de mare. Într-un raport publicat recent de secretarul Societăţii indiene pentru ajutorarea

deținuților se spune că, în 1933, numai în districtul Bombay au fost deținuți în închisori 128.000 de oameni, iar în Bengal totalul s-a ridicat, în același an, la 124.000 [1]. Nu am date pentru toate provinciile, dar, dacă în două provincii totalul trece de un sfert de milion, este foarte posibil ca pe întreaga Indie el să se ridice la aproape un milion. Această cifră nu reprezintă, bineînțeles, numărul pensionarilor permanenți ai închisorilor, deoarece mulți sînt condamnați pe termene scurte. Numărul deținuților permanenți trebuie să fie mult mai mic, dar totuși enorm. Se spune că administrațiile închisorilor din unele din marile provincii indiene ar fi printre cele mai mari din lume. Se crede că și Provinciile unite s-ar bucura de această dubioasă cinste și este foarte probabil ca administrația închisorilor de aici să fie — sau să fi fost — una dintre cele mai retrograde și reacționare. Nu se face nici cel mai mic efort de a-l considera pe deținut ca pe o ființă omenească, de a-l ajuta să se îndrepte sau de a se îngriji de starea lui sufletească. Singura calitate prin care se distinge administrația închisorilor din Provinciile unite este priceperea de a-i păzi pe deținuți. Tentativele de evadare sînt aici extrem de rare și mă îndoiesc că măcar unul din zece mii reușește să evadeze.

Una dintre cele mai regretabile particularități ale închisorilor indiene este marele număr de tineri în vîrstă de 15 ani și mai mult. Cei mai mulți sînt băieți dezghețați, care, dacă li s-ar da posibilitatea, ar putea să devină elemente utile. În ultima vreme s-a început a li se preda cunoștințe elementare de scriere și citire, dar, de obicei, aceste încercări sînt cu totul insuficiente și ineficace. Posibilitățile de a face sport sau de a se recrea sînt foarte reduse, primirea gazetelor este interzisă, iar citirea cărților nu e încurajată. Douăsprezece ore pe zi sau chiar mai mult, deținuții sînt ținuți închiși în barăcile sau în celulele lor și nu au cu ce să-și ocupe serile nesfîrșite.

Vorbitor și corespondență nu sînt îngăduite decît o dată la trei luni — termen îngrozitor de lung! Dar mulți dintre deținuți nu pot profita nici de această îngăduință. Dacă nu știu carte — și acesta e cazul celor mai mulți —, ei trebuie să roage pe un funcționar al închisorii să le scrie scrisorile, iar acesta se eschivează de obicei, neavînd nici un interes să se încarce cu o muncă în plus peste obligațiile sale. Însă chiar dacă scrisoarea a fost scrisă, adresa este greșit indicată și scrisoarea nu ajunge la destinație. Și mai greu e să obții o aprobare pentru vorbitor. Pentru aceasta trebuie aproape întotdeauna mituit un funcționar al închisorii. De multe ori deținuții sînt transferați în alte închisori, iar rudele le pierd urma. Am întîlnit numeroși deținuți care de ani de zile au pierdut orice legătură cu familia lor și nu mai știau

[1] „Statesman" din 11 decembrie 1934.

nimic de ea. Vorbitorul, atunci cînd are loc, o dată la trei luni, sau chiar mai rar, este destul de straniu. Un anumit număr de deţinuţi şi cei care îi vizitează se aşează de cele două părţi ale barierei şi toţi încearcă să vorbească deodată. Toată lumea strigă şi face zgomot, şi astfel se pierde cu totul chiar şi cea mai mică posibilitate de a trezi sentimentele omeneşti pe care ar putea-o oferi aceste întîlniri.

Foarte puţini deţinuţi, de obicei maximum unul la o mie (cu excepţia europenilor), se bucură de avantaje speciale, adică de o alimentaţie mai bună şi obţin mai des vorbitor şi corespondenţă. În perioade de mari mişcări politice de rezistenţă civilă, cînd în închisori se află zeci de mii de deţinuţi politici, numărul celor privilegiaţi creşte întrucîtva, însă şi atunci rămîne foarte mic. Circa 95% din deţinuţii politici, bărbaţi şi femei, sînt supuşi regimului comun şi nu li se acordă nici măcar aceste avantaje.

Unele persoane condamnate pentru activitate revoluţionară la închisoare pe viaţă sau pe termene îndelungate sînt adeseori ţinute mult timp în celule izolate. Cred că în Provinciile unite toţi deţinuţii din această categorie sînt supuşi, în mod automat, detenţiunii celulare. În mod normal detenţiunea în celulă izolată este o pedeapsă aplicată pentru încălcarea regulamentului închisorii. Dar aceşti oameni — de cele mai multe ori tineri — sînt ţinuţi izolaţi chiar dacă comportarea lor în închisoare a fost exemplară. În felul acesta, Direcţia generală a închisorilor adaugă, fără nici un temei, la condamnarea pronunţată de justiţie o pedeapsă suplimentară şi îngrozitoare. E un procedeu cu totul neobişnuit şi în afara oricărei dispoziţii legale. Chiar pe un termen scurt detenţiunea izolată este foarte greu de suportat, iar dacă se prelungeşte ani de-a rîndul devine ceva îngrozitor. Ea provoacă o lentă şi continuă zdruncinare a minţii, care îl duce pe om pînă în pragul nebuniei ; el capătă o privire absentă sau începe să semene cu o fiară încolţită. E o ucidere treptată a spiritului, o vivisecţiune a sufletului. Chiar dacă omul supravieţuieşte, el devine anormal şi absolut impropriu pentru viaţa în societate. Şi întotdeauna se pune întrebarea : s-a făcut oare într-adevăr omul acesta vinovat de vreo infracţiune sau greşeală ? Metodele poliţiei din India sînt de mult suspecte şi acest lucru este cu atît mai valabil cînd e vorba de chestiuni politice.

Deţinuţii europeni sau eurasieni, indiferent de situaţia lor socială şi de infracţiunea comisă, sînt automat încadraţi într-o categorie superioară şi primesc o hrană mai bună, capătă o muncă mai uşoară şi li se îngăduie mai des vorbitor şi corespondenţă. Vizita săptămînală a preotului îi ţine în contact cu lumea exterioară. El le aduce ziare ilustrate şi umoristice străine şi, la nevoie, se pune în legătură cu familiile lor.

Nimeni nu le ia în nume de rău deţinuţilor europeni că se bucură de aceste privilegii, căci sînt destul de neînsemnate, dar e puţin penibil să constaţi lipsa totală de umanitate cu care sînt trataţi ceilalţi, fie ei bărbaţi sau femei. Condamnatul nu este considerat o fiinţă omenească şi rareori e tratat ca atare. În închisoare ni se înfăţişează sub forma sa cea mai odioasă aspectul inuman al aparatului coercitiv al statului. E o maşină care funcţionează fără inimă şi consideraţie, zdrobind pe cel care îi cade în gheare, iar regulamentul închisorii este intenţionat astfel alcătuit încît să amintească mereu caracterul acestei maşini. Pentru bărbaţii şi femeile cu o oarecare sensibilitate, acest regim lipsit de suflet e o tortură şi un chin. Am văzut deţinuţi care-şi ispăşeau pedepse pe termene lungi prăbuşindu-se din cauza acestei monotonii sinistre şi plîngînd ca nişte copii. Şi era de ajuns un singur cuvînt de compasiune sau de îmbărbătare — atît de rar în asemenea atmosferă — pentru ca brusc chipul să li se lumineze de bucurie şi de recunoştinţă.

Cu toate acestea, printre deţinuţi nu rare sînt cazurile de bunătate şi de camaraderie înduioşătoare. Într-o zi urma să fie eliberat un deţinut orb care petrecuse treisprezece ani în închisoare şi ajunsese acolo un fel de client permanent. După atîţia ani se întorcea — lipsit de mijloace — într-o lume ostilă. Tovarăşii săi de închisoare voiau să-l ajute, dar nu puteau face de cît prea puţin. Unul i-a dat cămaşa sa, care se păstra la cancelaria închisorii, altul i-a mai dăruit ceva de îmbrăcat. Un al treilea primise tocmai în dimineaţa aceea o pereche de ceappali (sandale de piele) noi pe care, plin de mîndrie, mi le arătase şi mie. În închisoare asemenea sandale erau un lucru de preţ. Dar atunci cînd a văzut că tovarăşul său de nenorocire, care mai era şi orb şi cu care petrecuse atîţia ani, iese din închisoare desculţ, el a renunţat cu dragă inimă la sandalele sale noi. M-am gîndit atunci că în închisoare pare să fie mai multă omenie decît în afara ei.

1930 a fost un an bogat în situaţii dramatice şi în evenimente încurajatoare. Mai mult ca orice ne uimea darul uluitor pe care-l avea Gandhiji de a însufleţi şi a entuziasma un popor întreg. Avea ceva aproape hipnotic într-însul, şi ne aminteam de cuvintele lui Gokhale care spunea că Gandhiji are puterea de a face din lut eroi. Nesupunerea civilă paşnică părea să se fi verificat ca tactică pentru atingerea unor mari ţeluri naţionale; în ţară sporea convingerea, împărtăşită atît de prieteni cît şi de adversari, că mergem spre victorie. O stranie agitaţie îi cuprinse pe cei care activau în mişcare, şi într-o anumită măsură această agitaţie se resimţea şi în închisoare. „Vine svarajul!“ — spuneau deţinuţii de rînd şi-l aşteptau cu nerăbdare, nutrind speranţa egoistă că li se va uşura şi lor soarta. Gardienii, care auziseră discuţiile de prin pieţe, cre-

deau şi ei că svarajul nu mai e departe ; micii funcţionari ai închisorii deveneau şi mai nervoşi.

În închisoare nu aveam ziare, dar o revistă săptămînală în limba hindi ne aducea unele veşti, care de multe ori ne înflăcărau imaginaţia : poliţia ataca zilnic mulţimea cu bastoane lathi, uneori trăgea în ea, iar la Şolapur Curtea marţială pronunţa condamnări la zece ani închisoare pentru vina de a fi arborat drapelul naţional ! Eram mîndri de poporul nostru şi în special de femei. Activitatea mamei mele, a soţiei şi a surorilor mele, ca şi a multor verişoare şi prietene îmi dădea un sentiment de deosebită mulţumire. Deşi eram în închisoare şi departe de ele, ne-am simţit totuşi mai apropiaţi unii de alţii, uniţi prin conştiinţa de a fi tovarăşi într-o cauză măreaţă. Familia părea să se dizolve într-un grup mai larg, păstrîndu-se însă vechea ei frumuseţe şi intimitate. Kamala mă uimea, căci energia şi entuziasmul i-au biruit boala, şi, cel puţin un timp, s-a simţit bine, cu toată activitatea ei încordată.

Începuse să mă chinuie gîndul că în închisoare duc o viaţă relativ uşoară, în timp ce alţii, în libertate, suferă şi se expun primejdiilor. Ardeam de dorinţa de a pleca din închisoare, şi, cum nu o puteam face, mi-am impus o viaţă aspră, plină de muncă. În fiecare zi torceam aproape trei ore la cearkha-ua mea, iar două-trei ore ţeseam *nevar*, cerînd pentru aceasta o aprobare specială de la administraţia închisorii. Aceste îndeletniciri îmi plăceau. Mă ocupau fără a-mi cere un efort special sau prea multă atenţie şi în plus îmi calmau neliniştea. Citeam foarte mult, iar restul timpului mi-l petreceam cu dereticatul, cu spălatul rufelor etc. Executam această muncă fizică din proprie iniţiativă, căci fusesem condamnat la detenţiune „simplă". Aşa îmi petreceam zilele în închisoarea din Naini, cu gîndul la evenimentele din afară şi urmînd rutina monotonă a vieţii de puşcărie.

Privind cum se desfăşoară activitatea unei închisori indiene, mă gîndeam că seamănă cu guvernul englez din India. Aparatul de stat este foarte eficient şi nu are decît un singur ţel : să întărească autoritatea guvernului, fără nici o preocupare — sau aproape nici una — pentru resursele umane ale ţării. Privită din afară, închisoarea pare a fi administrată cu pricepere, şi pînă la un anumit punct aceasta e chiar adevărat. Însă nimeni nu pare să se gîndească că scopul principal al închisorii trebuie să fie acela de a îndrepta şi ajuta pe nenorociţii care au ajuns să fie închişi. Frîngeţi-i ! — aceasta e ideea de bază. Frîngeţi-i în aşa fel încît atunci cînd vor ieşi din închisoare să nu mai fie nici urmă de vitalitate în ei. Şi cum e administrată o închisoare, cum sînt ţinuţi în frîu şi pedepsiţi deţinuţii ? În mare parte cu ajutorul deţinuţilor înşişi. Unii dintre ei sînt numiţi deţinuţi-gardieni sau deţinuţi-supraveghetori ; de frică sau în speranţa unei recompense şi a unor

reduceri speciale de pedeapsă sînt ademeniţi să colaboreze cu autorităţile. Gardieni salariaţi sînt relativ puţini ; în interiorul închisorii paza este exercitată mai ales de gardienii şi de supraveghetorii recrutaţi chiar din rîndurile deţinuţilor. Închisoarea este acoperită de o reţea ramificată de spionaj, deţinuţii fiind încurajaţi să devină agenţi provocatori şi să se spioneze reciproc ; nu se îngăduie, bineînţeles, nici o înţelegere sau acţiune comună a deţinuţilor. Acest lucru este lesne de înţeles, căci numai dezbinaţi pot fi ţinuţi în frîu.

Dincolo de zidurile închisorii regăsim în sistemul de guvernare a ţării multe din aceste practici aplicate pe o scară mult mai largă, deşi nu atît de făţiş. Acolo gardienii şi supraveghetorii poartă alte denumiri. Au titluri impunătoare, iar uniformele lor sînt mai luxoase. Dar în spatele lor stă — ca şi în închisoare — forţa armată, gata oricînd să impună ascultare.

Cît de importantă şi de esenţială este închisoarea pentru statul modern ! Cel puţin aşa începe să gîndească deţinutul, iar numeroasele funcţii administrative şi de altă natură ale statului par aproape secundare şi neînsemnate în comparaţie cu funcţiile esenţiale ale închisorii, poliţiei şi armatei. În închisoare începi să preţuieşti teoria marxistă că statul este în realitate un aparat de constrîngere menit să impună voinţa grupului care deţine puterea.

Timp de o lună am fost singur în baracă. După aceea mi s-a mai dat un tovarăş — Narmada Prasad Singh ; şi venirea lui a fost pentru mine o alinare. Două luni şi jumătate mai tîrziu, în ultima zi a lunii iunie 1930, în mica noastră baracă domnea o neobişnuită agitaţie. Pe neaşteptate, în zorii zilei, fusese adus tatăl meu şi doctorul Said Mahmud. Amîndoi fuseseră scoşi din pat şi arestaţi în aceeaşi dimineaţă la Anand Bhavan.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI UNULEA

TRATATIVELE DE LA IERAVDA

DUPĂ arestarea tatălui meu, sau puţin înainte de aceasta, Comitetul de lucru al Congresului a fost declarat în afara legii, ceea ce crease o situaţie nouă, căci întregul comitet putea fi arestat în bloc în timpul unei şedinţe. Pe baza împuternicirilor acordate preşedinţilor ad-interim, în comitet au fost cooptaţi noi membri, şi astfel cîteva femei au devenit membri supleanţi ai comitetului. Una din ele era Kamala.

Cînd tatăl meu a fost adus în închisoare, starea sănătăţii sale era foarte proastă, iar condiţiile în care era deţinut — extrem de grele. Acest fapt nu era în intenţia guvernului, căci el era dispus să facă tot ce putea pentru a atenua aceste inconveniente. Dar mult nu se putea face în închisoarea din Naini. Toţi patru eram acum înghesuiţi în cele patru minuscule celule ale barăcii mele. Directorul închisorii propusese ca tata să fie instalat în altă parte a închisorii, unde ar fi putut avea ceva mai mult spaţiu, am preferat însă să rămînem împreună, pentru ca unul din noi să-l poată îngriji.

Începuse tocmai perioada musonilor şi nici în celule nu era uşor să rămîi perfect uscat, căci uneori ploaia trecea prin acoperiş şi picura prin diferite locuri. Noaptea era o problemă, în care parte a micei verande de zece pe cinci picioare — situată lîngă celula noastră — să aşezăm patul tatei pentru a-l feri de ploaie. Uneori tata avea febră. În cele din urmă conducerea închisorii s-a hotărît să construiască lîngă celula noastră încă o verandă mai frumoasă şi mai spaţioasă. Veranda a fost construită si a însemnat o îmbunătăţire serioasă, dar tata n-a profitat mult de ea, deoarece curînd după ce a fost construită a fost eliberat din închisoare. Mai tîrziu ea a fost de mare folos pentru aceia dintre noi care am rămas în baracă.

Spre sfîrşitul lunii iulie a început să se vorbească mult de eforturile pe care le-a depus Sir Tej Bahadur Sapru şi M. R. Jaiakar pentru a se ajunge la o înţelegere între Congres şi guvern. Noi am aflat ştirea din ziarul pe care tata îl primea ca un privilegiu deosebit. În acest ziar am citit schimbul de scrisori între vicerege, lordul Irwin, şi Sapru şi Jaiakar ; şi tot atunci am aflat că aşa-numiţii „pacificatori" îl vizitaseră pe Gandhiji. Noi nu ştiam ce-i de-

terminase să ia această inițiativă sau ce scop urmăreau. Mai tîrziu ne-au explicat că îi îndemnase la acest pas o scurtă declarație cu care tata fusese de acord la Bombay, cu cîteva zile înainte de a fi fost arestat. Declarația fusese redactată de Slocombe (un corespondent al ziarului londonez „Daily Herald" care se afla pe atunci în India) după o convorbire avută cu tata, și fusese aprobată de acesta. Declarația [1] admitea posibilitatea ca Congresul să revoce campania de nesupunere civilă, sub rezerva ca guvernul să accepte o serie de condiții. Declarația era vagă, avînd caracterul unei încercări, și specifica absolut limpede că nici aceste condiții vagi nu pot fi luate în discuție înainte ca tatăl meu să fi avut posibilitatea de a se sfătui cu Gandhiji și cu mine. Eu fusesem menționat în declarație în calitatea mea de președinte al Congresului pe acel an. Îmi amintesc că după arestarea sa, tata mi-a vorbit la Naini de această chestiune, adăugînd că-i pare rău că dăduse în grabă o asemenea declarație vagă, deoarece putea fi greșit interpretată. Ea a și fost într-adevăr greșit interpretată, cum de altfel e probabil ca și cele mai precise și explicite declarații să fie greșit interpretate de oameni care nu gîndesc la fel.

La 27 iulie ne-au vizitat pe neașteptate, în închisoarea Naini, Sir Tej Bahadur Sapru și Jaiakar, care ne-au adus un bilet de la Gandhiji. În aceeași zi și în cea următoare am avut lungi discuții cu ei, care pentru tata au fost extrem de obositoare deoarece avea febră. Concepțiile noastre politice erau atît de deosebite, încît convorbirile și discuțiile se învîrteau într-un cerc vicios, nici una din părți neputînd înțelege limbajul și gîndurile celeilalte. Pentru noi era evident că în situația dată nu exista nici cea mai mică șansă de pace între Congres și guvern. Am refuzat să facem vreo

---

[1] Declarație, datată 25 iunie 1930, Bombay, și aprobată de Pandit Motilal Nehru: „Dacă în anumite împrejurări guvernul englez și guvernul din India — deși nici unul nici celălalt nu sînt în măsură să anticipeze asupra recomandărilor pe care în deplină libertate le-ar putea face Conferința mesei rotunde sau asupra atitudinii pe care ar adopta-o parlamentul englez față de aceste recomandări — ar fi totuși de acord să dea asigurări neoficiale că ar susține revendicarea creării unui guvern indian complet responsabil, sub rezerva stabilirii unor aranjamente reciproce și a unor termene de transferare a puterii reclamate de nevoile și condițiile speciale ale Indiei și de îndelungatele ei legături cu Marea Britanie și care ar fi hotărîte de Conferința mesei rotunde — Pandit Motilal Nehru va transmite personal o asemenea asigurare — sau indicația primită de la o terță persoană responsabilă, că o asemenea asigurare va fi dată, — lui Gandhi și Panditului Jawaharlal Nehru. Dacă o asemenea asigurare ar fi dată și acceptată, ea ar face posibilă aplicarea unor măsuri de ordin general în vederea concilierii, măsuri care ar implica revocarea mișcării de nesupunere civilă, simultan cu încetarea actualei politici de represiuni duse de guvern și cu o amnistie generală pentru deținuții politici, și ar fi urmată de participarea Congresului la Conferința mesei rotunde în condiții care urmează să fie stabilite de comun acord".

propunere înainte de a ne fi sfătuit cu colegii noştri din Comitetul de lucru şi în primul rînd cu Gandhiji. În acest sens i-am şi scris lui Gandhiji.

Unsprezece zile mai tîrziu, la 8 august, dr. Sapru ne-a vizitat din nou, aducîndu-ne răspunsul viceregelui. Viceregele nu se opunea călătoriei noastre la Ieravda (închisoarea din Puna în care era deţinut Gandhiji), însă atît el cît şi Consiliul său nu ne puteau îngădui să ne întîlnim cu Sardar Vallabhbhai Patel, cu Maulana Abul Kalam Azad şi cu ceilalţi membri ai Comitetului de lucru care erau în libertate şi continuau să ducă o intensă campanie împotriva guvernului. Dr. Sapru ne-a întrebat dacă în asemenea condiţii sîntem dispuşi să plecăm la Ieravda. I-am răspuns că nu avem şi nici nu puteam avea vreo obiecţie de a merge să-l vedem pe Gandhiji, dar de vreme ce nu ne puteam întîlni cu ceilalţi colegi ai noştri, nu există nici o şansă ca noi să luăm o hotărîre definitivă. În aceeaşi zi (sau poate în ajun) am aflat din ziare despre un atac sălbatic cu bastoane lathi întreprins de poliţie la Bombay şi despre arestarea lui Vallabhbhai Patel, Malaviaji, Tasadduk Şervani şi a altor membri permanenţi sau supleanţi ai Comitetului de lucru. I-am arătat doctorului Sapru că prin aceasta situaţia nu s-a îmbunătăţit şi l-am rugat să explice acest lucru viceregelui. Dr. Sapru a susţinut însă că nu vede nici un rău în a ne întîlni cît mai curînd posibil cu Gandhiji. Anterior îi atrăsesem atenţia că, dacă vom fi trimişi la Ieravda, va trebui să vină şi colegul nostru dr. Said Mahmud, care se afla cu noi la Naini, deoarece el era secretarul Congresului.

După două zile, adică la 10 august, noi trei — tata, Mahmud şi cu mine — am fost trimişi cu un tren special de la Naini la Puna. Trenul nu se oprea în staţiile mari, pe care le treceam în mare viteză, oprind numai la halte. Dar vestea despre călătoria noastră mergea mai repede decît noi şi mari mulţimi de oameni se adunau atît în staţiile în care ne opream, cît şi în cele în care nu ne opream. În seara zilei de 11 august am ajuns la Kirki, în apropiere de Puna.

Speram că vom fi instalaţi în aceeaşi baracă cu Gandhiji sau cel puţin că-l vom vedea foarte curînd. Acestea erau de altfel şi dispoziţiile date de directorul închisorii din Ieravda, dar în ultimul moment a trebuit să le modifice în urma unor instrucţiuni primite prin ofiţerul de poliţie care ne însoţise de la Naini. Comandantul închisorii, locotenent-colonelul Martin, nu voia să ne dezvăluie secretul, însă prin cîteva întrebări abil puse de tatăl meu am înţeles că intenţia era ca noi să nu ne întîlnim cu Gandhiji (cel puţin prima oară) decît în prezenţa lui Sapru şi a lui Jaiakar. Se temeau că dacă ne-am întîlni mai întîi singuri, am deveni mai intransigenţi

sau am putea avea o atitudine mai unitară decît în caz contrar. Din această cauză, noaptea aceea şi toată ziua şi noaptea următoare am fost ţinuţi izolaţi într-o baracă separată, ceea ce îl irită teribil pe tatăl meu. Era chinuitor şi supărător de a fi acolo şi a nu-l putea vedea pe Gandhiji, pentru care făcuse tot drumul de la Naini. În dimineaţa zilei de 13 august ni s-a comunicat că Sir Tej Bahadur Sapru şi Jaiakar sosiseră, că Gandhiji se află împreună cu ei în cancelaria închisorii şi că sîntem invitaţi să mergem şi noi acolo. Tata a refuzat şi n-a consimţit decît după ce ni s-au dat explicaţii şi ni s-au cerut scuze şi, în plus, cu condiţia de a-l vedea mai întîi pe Gandhiji singur. După aceea, la cererea noastră comună, ni s-a permis ca la consfătuire să participe şi Vallabhbhai Patel şi Jairamdas Doulatram, care fuseseră aduşi la Ieravda, precum şi Sarojini Naidu, care era deţinută în închisoarea pentru femei. În aceeaşi seară tata, Mahmud şi cu mine am fost mutaţi în baraca lui Gandhiji, unde am rămas tot timpul cît am stat la Ieravda. Vallabhbhai Patel şi Jairamdas Doulatram au fost şi ei aduşi acolo pentru aceste cîteva zile, ca să ne putem sfătui cu ei.

Tratativele din cancelaria închisorii cu Sapru şi Jaiakar au durat trei zile — 13, 14 şi 15 august ; am avut un schimb de scrisori în care ne-am expus concepţiile şi am arătat condiţiile minime pe care le socoteam necesare şi care ne-ar îngădui să revocăm nesupunerea civilă şi să oferim guvernului colaborarea noastră. Mai tîrziu aceste scrisori au fost publicate în presă [1].

Tata s-a resimţit de pe urma acestor consfătuiri şi temperatura i s-a ridicat brusc. Acest fapt a întîrziat înapoierea noastră şi abia în noaptea de 19 august, tot cu un tren special, am pornit spre Naini. Autorităţile din Bombay şi-au dat toată silinţa să-i asigure tatei o călătorie comodă, şi chiar în timpul scurtei noastre şederi la Ieravda s-au îngrijit de confortul său. Îmi amintesc de o întîmplare amuzantă petrecută în noaptea sosirii noastre la Ieravda. Comandantul închisorii, locotenent-colonelul Martin, l-a întrebat pe tata ce ar dori să mănînce. Tata i-a spus că mănîncă foarte simplu şi numai mîncăruri uşoare, şi i-a enumerat apoi toate deziderateie sale începînd cu ceaiul de dimineaţa servit în pat şi terminînd cu masa de seară. (La Naini i se aducea zilnic mîncare de acasă). Lista pe care i-a prezentat-o tata cu toată simplitatea şi naivitatea era, desigur, alcătuită din mîncăruri uşoare, dar era impresionantă. La „Ritz" sau la „Savoy" ar fi fost probabil considerată o hrană simplă şi obişnuită, aşa cum o considera şi tata. În închisoarea din Ieravda ea părea însă ciudată, fantezistă şi cu totul ne la locul ei. Mahmud şi cu mine eram extrem de amuzaţi privind expresia pe care o luase faţa locotenent-colonelului Martin în timp ce i se

[1] Scrisoarea conţinînd aceste condiţii minime este reprodusă în anexa B.

înşira sumedenia de mîncăruri scumpe de care are nevoie tata. Sub paza lui Martin stătuse un timp îndelungat cel mai de seamă şi mai vestit lider indian, dar acesta nu ceruse decît lapte de capră, curmale şi, poate, ocazional, portocale. Noul tip de lider pe care-l întîlnise acum era cu totul diferit.

Înapoindu-ne de la Puna la Naini, am trecut din nou în viteză prin staţiile mari şi opream numai la halte. Dar mulţimile erau şi mai numeroase, umplînd peroanele şi uneori acoperind chiar şinele, mai ales la Harda, Itarsi şi Sohagpur. Era cît pe-aci să se întîmple accidente.

Starea tatei se înrăutăţea rapid. A fost examinat de numeroşi medici, atît de medicii săi curanţi cît şi de alţii trimişi de guvernul provincial. Era evident că închisoarea era cel mai prost loc pentru el şi că aici nu i se putea asigura un tratament corespunzător. Cu toate acestea, atunci cînd unul din prietenii noştri făcuse în presă o aluzie că ar trebui eliberat pe motive de boală, tata a fost indignat, deoarece socotea că oamenii ar putea crede că această propunere porneşte de la el. A mers chiar atît de departe, încît i-a trimis lordului Irwin o telegramă declarînd că nu vrea să fie eliberat printr-o favoare specială. Însă starea sa se înrăutăţea din zi în zi. Slăbea văzînd cu ochii şi începuse să arate ca propria sa umbră. La 8 septembrie a fost eliberat după o detenţiune de zece săptămîni.

După plecarea lui, baraca noastră deveni un loc mohorît şi lipsit de viaţă. Cît timp era cu noi aveam multe de făcut — mici servicii care-i făceau viaţa mai comodă ; noi toţi, Mahmud, Narmada Prasad şi cu mine ne ocupam zilele cu aceste servicii, pe care le prestam cu atîta plăcere. Eu încetasem să ţes, torceam foarte puţin şi nici pentru cărţi nu-mi rămăsese mult timp. Acum însă, după plecarea lui, am revenit cu inima grea şi fără nici o plăcere la vechiul nostru trai monoton. După eliberarea tatălui meu nici măcar ziarul nu-l mai primeam. Patru-cinci zile mai tîrziu a fost arestat şi cumnatul meu, Ranjit S. Pandit, care veni şi el în baraca noastră.

După o lună, la 14 octombrie, expirînd cele şase luni la care fusesem condamnat, am ieşit din închisoare. Ştiam că libertatea nu-mi va fi de lungă durată, căci lupta continua şi creştea în intensitate. Încercările „pacificatorilor" — domnii Sapru şi Jaiakar — eşuaseră. Chiar în ziua eliberării mele au fost emise încă cîteva decrete speciale. Mă bucuram că ieşisem din închisoare şi ardeam de dorinţa să fac o muncă serioasă în scurtul răgaz ce mi se acorda.

Kamala era pe atunci la Allahabad, unde lucra din însărcinarea Congresului, tata se trata la Mussuri, iar mama şi surorile mele erau cu el. Înainte de a pleca cu Kamala la Mussuri, am petrecut

o zi şi jumătate la Allahabad. Marea problemă care ni se punea în acel moment era de a şti dacă trebuie să începem campania pentru neplata impozitelor la sate. Se apropia momentul încasării arenzii şi al plăţii impozitului funciar. Din cauza scăderii enorme a preţurilor la produsele agricole era de prevăzut că în orice caz încasarea arenzii şi a impozitului se va lovi de greutăţi. Scăderea preţurilor pe piaţa mondială se resimţea acum puternic şi în India.

Se părea că aceste împrejurări creau posibilităţi ideale pentru a organiza o campanie pentru neplata impozitelor fie ca parte a mişcării de nesupunere civilă, fie ca o campanie de sine stătătoare. Era evident că nici moşierii, nici arendaşii nu erau în stare să-şi plătească din recolta acelui an toate datoriile. Nu le rămînea altceva de făcut decît fie să se atingă de rezerve vechi, dacă le aveau, fie să recurgă la împrumuturi. De obicei zamindarii dispuneau de unele rezerve şi puteau mai lesne obţine un împrumut. Arendaşii mijlocii, care sînt întotdeauna în pragul mizeriei şi al foamei, n-aveau în general nici un fel de rezerve. În orice stat democratic sau în orice ţară în care agricultorii sînt bine organizaţi şi se bucură de influenţă, în asemenea condiţii ar fi cu neputinţă să se încaseze prea mult de la ei. În India însă, influenţa lor era infimă, dacă facem abstracţie de faptul că în unele regiuni Congresul le lua apărarea şi, bineînţeles, de permanenta teamă de răscoale ţărăneşti atunci cînd situaţia lor devenea insuportabilă. Dar de sute de ani fuseseră deprinşi să îndure aproape orice fără să crîcnească.

În Gujarat şi în alte cîteva regiuni se desfăşurau pe atunci campanii pentru neplata impozitelor, care aveau însă un caracter aproape exclusiv politic, fiind întreprinse în cadrul mişcării de nesupunere civilă. În aceste regiuni predomina sistemul raiotvari, ţăranii proprietari avînd de-a face direct cu guvernul. Neplata impozitului funciar afecta nemijlocit veniturile statului. Alta era însă situaţia în Provinciile unite, care erau o regiune de zamindari şi talukdari şi unde existau intermediari între agricultori şi stat. Dacă arendaşii încetau să plătească arenda, moşierul avea imediat de suferit. Se punea deci şi o problemă de clasă. Congresul ca atare era o organizaţie pur naţionalistă, şi printre membrii săi erau mulţi zamindari mijlocii şi chiar cîţiva din cei mari. Liderii Congresului se temeau foarte mult să întreprindă ceva care ar fi putut ridica această problemă de clasă sau ar fi provocat nemulţumirea elementelor zamindare. De aceea, în primele şase luni de nesupunere civilă ei s-au ferit să pornească la sate o campanie generală pentru neplata impozitelor, deşi, după părerea mea, existau condiţiile necesare. Nu mă temeam să ridic într-un fel sau altul problema de clasă, îmi dădeam însă seama că, aşa cum era, Congresul nu putea încuraja un conflict de clasă. Putea totuşi să cheme

ambele părți, atît pe zamindari cît și pe arendași, la neplata impozitelor. Zamindarul mijlociu și-ar fi plătit probabil impozitul funciar cerut de guvern, dar în acest caz greșeala ar fi fost a lui.

În octombrie, cînd am fost eliberat din închisoare, condițiile politice și economice reclamau, după părerea mea, imperios o campanie pentru neplata impozitelor la sate. Dificultățile economice ale agricultorilor erau destul de evidente. Din punct de vedere politic, mișcarea noastră de nesupunere civilă, deși mai repurta încă pretutindeni succese, începuse totuși să stagneze puțin. Oamenii mai continuau să intre la închisoare în grupuri mici, și uneori chiar în grupuri mari, dar elanul nu mai era același. Orașele și clasele mijlocii începuseră să se cam plictisească de hartale și procesiuni. Era evident că mișcarea trebuia reanimată, că-i trebuia o infuzie de sînge proaspăt. Dar cine putea s-o facă dacă nu țărănimea, iar rezervele acesteia erau uriașe. Mișcarea ar fi devenit din nou o mișcare de masă care ar fi afectat interesele vitale ale maselor și — ceea ce pentru mine era foarte important — ar fi pus o serie de probleme sociale.

Colegii mei și cu mine am discutat aceste chestiuni în scurtul interval de o zi și jumătate cît am stat la Allahabad. Am convocat în grabă o ședință a Comitetului executiv provincial al Congresului și, după lungi dezbateri, am hotărît să aprobăm campania pentru neplata impozitelor și să permitem tuturor districtelor s-o înceapă. Comitetul ca atare n-a proclamat-o în nici o parte a provinciei, și, pentru a evita pe cît posibil conflicte de clasă, am cerut ca această campanie să fie valabilă atît pentru zamindari cît și pentru arendași. Știam, bineînțeles, că la această chemare vor răspunde mai ales țăranii.

Obținînd permisiunea de a acționa, districtul Allahabad voia să facă primul pas. Am decis să convocăm peste o săptămînă o conferință cu delegații țăranilor din district și să dăm astfel un impuls noii campanii. Aveam sentimentul că prima zi de libertate am folosit-o bine. În plus am mai organizat un mare miting în orașul Allahabad, unde am rostit o amplă cuvîntare. Pentru această cuvîntare am fost mai tîrziu din nou condamnat.

La 13 octombrie, Kamala și cu mine am plecat la Mussuri pentru a petrece trei zile împreună cu tata. Arăta ceva mai bine și mă gîndeam cu bucurie că pericolul trecuse și că era pe cale de însănătoșire. Îmi amintesc foarte bine de aceste trei zile minunat de liniștite ; era atît de bine să fii din nou în sînul familiei ! Fiica mea, Indira, era și ea acolo împreună cu trei nepoțele, fetițele surorii mele. Mă jucam cu copiii, și uneori organizam procesiuni solemne în jurul casei, în frunte cu un steag purtat de fetița cea mai mică — în vîrstă de trei-patru ani —, iar noi toți cîntam

imnul nostru, „Jhanda uncea rahe hamara“ [1]. Aceste trei zile au fost ultimele ce mi-au fost dat să le petrec cu tata înainte ca moartea să mi-l răpească.

Aşteptîndu-se să fiu în curînd din nou arestat şi voind probabil să fie cît mai mult cu mine, tata se hotărî pe neaşteptate să se înapoieze şi el la Allahabad. Kamala şi cu mine trebuia să plecăm din Mussuri la 17 octombrie, pentru a putea participa la conferinţa ţărănească fixată pentru 19 octombrie la Allahabad. Tata împreună cu ceilalţi membri ai familiei s-au pregătit să plece o zi după noi, la 18 octombrie.

La înapoiere, Kamala şi cu mine am avut o călătorie destul de agitată. La Dehra-Dun, cu cîteva minute înainte de plecarea trenului, mi s-a înmînat un ordin emis pe baza articolului 144 din Codul de procedură penală. La Laknau, unde coborîsem pentru cîteva ore din tren, am aflat că mă aşteaptă un alt ordin emis tot pe baza articolului 144, ordin care nu mi-a fost însă efectiv înmînat, deoarece, din cauza marii aglomerări de oameni, ofiţerul de poliţie n-a izbutit să răzbată pînă la mine. Administraţia municipală mi-a înmînat o adresă de salut şi am plecat apoi cu automobilul spre Allahabad, oprindu-ne pe drum în cîteva localităţi pentru a lua cuvîntul la adunări ţărăneşti. Am ajuns la Allahabad în seara zilei de 18 octombrie.

Dimineaţa zilei de 19 octombrie mi-a adus un nou ordin pe baza articolului 144. Era clar că guvernul mă urmărea pas cu pas şi că orele îmi erau numărate. Ţineam neapărat să asist la conferinţa ţărănească înainte de a fi din nou arestat. Noi o consideram ca o conferinţă închisă la care puteau să participe numai delegaţi, şi într-adevăr n-am permis accesul altor persoane. Conferinţa era foarte reprezentativă pentru districtul Allahabad şi, după cîte îmi amintesc, au participat circa 1.600 de delegaţi. Cu mult entuziasm conferinţa a luat hotărîrea de a porni în district campania pentru neplata impozitelor. Printre cadrele noastre de bază se puteau observa unele şovăieli şi îndoieli în privinţa succesului unor asemenea acţiuni, căci influenţa marilor zamindari sprijiniţi de guvern era foarte mare şi tot astfel priceperea lor de a-i teroriza pe ţărani. De aici şi îndoiala că aceştia vor fi în stare să le reziste. Dar la cei peste 1.600 de ţărani care asistaseră la conferinţă nu existau nici şovăieli, nici îndoieli, cel puţin nu aparent. Am fost unul din cei care au luat cuvîntul la conferinţă. Nu ştiu dacă prin aceasta am încălcat ordinul emis pe baza articolului 144, care-mi interzicea să iau cuvîntul în public.

După aceea m-am dus la gară să-l întîmpin pe tata şi pe ceilalţi membri ai familiei. Trenul a avut întîrziere, şi imediat după

[1] „Să ţinem sus stindardul nostru“. — *Nota Trad.*

sosire i-am părăsit pentru a asista la un miting la care participau laolaltă țărani din împrejurimi și orășeni. Frînți de oboseală, Kamala și cu mine ne întorceam de la acest miting după orele opt seara. Eu doream să stau de vorbă cu tata, care știam că mă așteaptă, căci abia putusem schimba cîteva vorbe cu el la gară. În apropierea casei noastre automobilul nostru a fost oprit, iar eu am fost arestat și condus dincolo de rîul Jamna, la vechea mea reședință de la Naini. Kamala a plecat singură la Anand Bhavan pentru a înștiința familia de cele întîmplate, și fix la ora nouă eu am trecut din nou marea poartă a închisorii din Naini.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI DOILEA

CAMPANIA PENTRU NEPLATA IMPOZITELOR ÎN PROVINCIILE UNITE

După o absenţă de opt zile m-am reîntors la Naini, la Said Mahmud, Narmada Prasad şi Ranjit Pandit în aceeaşi veche baracă. După cîteva zile am fost judecat în închisoare, aducîndu-mi-se o serie de acuzaţii, toate bazate pe diverse extrase din cuvîntarea ce o rostisem la Allahabad a doua zi după eliberare. Conform obiceiului nostru, nu m-am apărat, dar am făcut în instanţă o scurtă declaraţie. Pe baza art. 124 A am fost condamnat pentru rebeliune la un an şi jumătate temniţă grea şi la o amendă de 500 de rupii, pe baza legii sării din 1882 — la şase luni închisoare şi la o amendă de 100 de rupii, iar pe baza decretului VI din 1930 (am uitat la ce se referea) — tot la şase luni închisoare şi la o amendă de 100 de rupii. Cum ultimele două pedepse se executau simultan, am fost condamnat, în total, la doi ani temniţă grea, la care se mai adăugau, în caz de neplată a amenzii, încă cinci luni de închisoare. Era a cincea mea detenţiune.

Cîtva timp, faptul că am fost arestat şi condamnat din nou a avut o oarecare înrîurire asupra mişcării de nesupunere civilă. care a căpătat un nou imbold şi a dat dovadă de mai multă energie. Era mai ales un merit al tatei. Cînd a aflat prin Kamala despre arestarea mea, a avut un acces destul de neplăcut. Şi-a revenit însă imediat şi, lovind cu pumnul în masă, a declarat că nu mai are de gînd să fie bolnav. Va fi sănătos, va lucra aşa cum trebuie şi nu se va mai resemna în faţa bolii. Era o hotărîre curajoasă, dar, din păcate, nici o voinţă, oricît de puternică, nu putea birui şi înlătura vechea boală care-l măcina. Totuşi, spre surprinderea celor din jurul lui, această hotărîre a avut pentru cîteva zile un efect vizibil. De cîteva luni, şi anume de la vizita sa la Ieravda. avea sînge în spută. Acest lucru a încetat brusc după ce luase această hotărîre şi cîteva zile sîngele n-a mai revenit. Era încîntat şi, vizitîndu-mă în închisoare, mi-a povestit-o cu oarecare mîndrie. Din nefericire, nu era decît un scurt răgaz, căci ulterior sîngele a reapărut în cantităţi mai mari şi boala şi-a revendicat din nou drepturile. În acest interval, el a lucrat cu energia sa de odinioară, dînd un nou impuls mişcării de nesupunere civilă în toată India. Discuta cu o sumedenie de oameni din diferite localităţi şi dădea instrucţiuni amănunţite. A fixat o zi specială (era ziua mea de naş-

tere, care cădea în noiembrie !), ca zi de sărbătoare în întreaga Indie, cînd s-au citit la mitinguri pasajele încriminate din cuvîntarea mea, pentru care fusesem osîndit. În ziua aceea poliţia a maltratat o mulţime de oameni şi au fost împrăştiate cu forţa procesiuni şi mitinguri. Se spunea că numai în acea zi s-au făcut în întreaga ţară circa cinci mii de arestări. A fost o neobişnuită sărbătorire a zilei mele de naştere.

O asemenea răspundere şi un asemenea consum de energie erau foarte dăunătoare stării sănătăţii sale şi l-am implorat să se gîndească la o odihnă completă. Îmi dădeam seama că în India o asemenea odihnă nu este cu putinţă pentru el, căci va fi tot timpul preocupat de peripeţiile luptei noastre şi nu se va putea evita ca oamenii să nu vină la el după sfaturi. De aceea i-am propus să facă o scurtă călătorie pe mare, la Rangun, Singapore şi în Indiile Olandeze, idee care i-a surîs destul de mult. Aranjasem cu un medic — prieten cu el — să-l însoţească. Cu această intenţie plecă la Calcuta, însă starea lui se înrăutăţea din ce în ce şi n-a putut călători la mari depărtări. Şapte săptămîni a stat într-o suburbie din Calcuta şi întreaga familie a venit la el, cu excepţia Kamalei, care-şi petrecea majoritatea timpului la Allahabad, unde lucra pentru Congres.

Rearestarea mea a fost probabil grăbită de activitatea ce o depusesem în legătură cu campania pentru neplata impozitelor. De fapt, puţine lucruri ar fi putut fi de mai mult folos campaniei decît arestarea mea tocmai în ziua aceea, imediat după conferinţa ţărănească, cînd delegaţii ţăranilor mai erau încă la Allahabad. Entuziasmul lor a devenit şi mai puternic, şi ei au dus hotărîrile conferinţei pînă în aproape toate satele districtului. În cîteva zile întregul district ştia că începuse campania pentru neplata impozitelor şi pretutindeni a fost întîmpinată cu bucurie.

Principala noastră dificultate era pe atunci problema comunicaţiilor, a mijloacelor de a informa oamenii de ceea ce facem sau de ceea ce voiam ca ei să facă. Ziarele nu publicau informaţiile noastre de teamă ca guvernul să nu le amendeze sau chiar să le suprime ; tipografiile nu voiau să ne tipărească proclamaţiile şi anunţurile ; scrisorile şi telegramele erau cenzurate şi deseori reţinute. Singura metodă de legătură sigură de care dispuneam era trimiterea de depeşe prin curieri, însă uneori erau arestaţi şi mesagerii noştri. Metoda era costisitoare şi necesita o vastă muncă organizatorică. Totuşi a fost organizată cu destul succes, iar centrele provinciale au menţinut o permanentă legătură cu conducerea centrală şi cu principalele lor centre districtuale. În oraşe era lesne să răspîndim orice informaţii. În multe din ele apăreau, fără autorizaţie legală, buletine zilnice sau săptămînale trase de obicei la şapirograf şi care erau întotdeauna foarte mult cerute. O metodă folosită de noi în oraşe pentru înştiinţările noastre era aceea de a le aduce la

cunoştinţa generală cu bătăi de tobă. Rezultatul era de obicei arestarea toboşarului, ceea ce nu avea însă nici o importanţă, căci arestările erau căutate, nu evitate. Toate aceste metode erau bune pentru oraş, dar în regiunile săteşti aplicarea lor nu era uşoară. Se menţinea o oarecare legătură cu principalele centre rurale prin curieri şi înştiinţări trase la şapirograf, însă legătura era nesatisfăcătoare şi trecea destul de mult timp pînă cînd instrucţiunile noastre pătrundeau în satele îndepărtate.

Conferinţa ţărănească de la Allahabad a rezolvat această dificultate. La conferinţă veniseră delegaţi din aproape toate satele importante ale districtului şi, înapoindu-se la casele lor, au dus în toate colţurile districtului veşti despre noile hotărîri care priveau ţărănimea, precum şi despre arestarea mea care s-a produs în legătură cu ele. Toţi cei 1.600 de delegaţi deveniră propagandişti iscusiţi şi entuziaşti ai campaniei pentru neplata impozitelor. Succesul iniţial al mişcării a fost astfel asigurat şi era cert că în această regiune ţărănimea nu va plăti deocamdată arenda şi că n-o va plăti de loc dacă nu va fi terorizată. Nimeni nu putea, fireşte, să prevadă care va fi puterea lor de rezistenţă faţă de actele de violenţă şi terorism ale autorităţilor sau zamindarilor.

Noi chemasem la neplata impozitelor atît pe zamindari cît şi pe arendaşi; teoretic chemarea nu era adresată unei singure clase. În practică, majoritatea zamindarilor, chiar şi dintre cei care simpatizau cu lupta naţională, şi-au achitat totuşi impozitul funciar. Asupra lor se exercita o presiune puternică şi ei aveau mai mult de pierdut. În schimb arendaşii se ţineau dîrz şi nu plăteau, astfel încît campania noastră deveni de fapt o campanie pentru neplata arenzii. Din districtul Allahabad ea s-a răspîndit în alte cîteva districte ale Provinciilor unite. În multe districte n-a fost adoptată sau proclamată oficial, însă în fapt arendaşii nu plăteau arenda, sau, adesea, nu erau în stare s-o plătească din cauza scăderii preţurilor. Fapt e că timp de cîteva luni, nici guvernul şi nici marii zamindari n-au întreprins nici o acţiune de mari proporţii pentru a-i teroriza pe arendaşii recalcitranţi. Nu se simţeau stăpîni pe situaţie, căci, pe de o parte, aveau de înfruntat lupta politică şi mişcarea de nesupunere civilă, iar pe de alta — criza economică care a avut grave repercusiuni asupra agriculturii. Ambele probleme se împleteau, iar guvernul s-a temut întotdeauna de o răscoală agrară. Cît timp avea loc la Londra conferinţa mesei rotunde, guvernul nu voia să complice situaţia din India sau să facă o şi mai izbitoare demonstraţie a politicii sale de „mînă forte".

În Provinciile unite, mişcarea pentru neplata impozitelor a dus la un rezultat important. Ea a deplasat centrul de greutate al luptei noastre din oraşe la sate, dînd astfel viaţă nouă mişcării şi aşezînd-o pe o bază mai largă şi mai solidă. Deşi orăşenii noştri erau plictisiţi şi obosiţi, iar activiştii proveniţi din clasele mijlocii

manifestau o vădită pasivitate, în Provinciile unite mişcarea era tot atît de puternică ca oricînd în trecut, sau poate chiar mai puternică. În celelalte provincii, această trecere de la oraş la sat, de la problemele politice la cele economice nu s-a produs în aceeaşi măsură şi de aceea rolul dominant continuau să-l joace oraşele, iar mişcarea suferea tot mai mult de pe urma oboselii elementelor provenite din clasele mijlocii. Chiar şi oraşul Bombay, care tot timpul jucase un rol proeminent în mişcare, începu să devină ceva mai pasiv. Sfidarea autorităţilor continua acolo ca şi în alte regiuni, şi tot astfel continuau şi arestările, dar totul părea a fi oarecum artificial. Stimulentul lăuntric dispăruse. Fenomenul era destul de firesc, căci nu e cu putinţă să menţii activitatea revoluţionară a maselor vreme îndelungată la acelaşi nivel de intensitate. În mod normal este o chestiune de zile, însă nesupunerea civilă avea remarcabila însuşire de a lungi această perioadă la multe luni şi să continue chiar după aceea o perioadă nedeterminată, deşi la un nivel ceva mai scăzut.

Represiunile guvernului se intensificau. Comitete locale ale Congresului, ligi de tineret etc. care, spre surprinderea noastră, îşi putuseră pînă atunci continua activitatea au fost declarate ilegale şi interzise. În închisori se înrăutăţise tratamentul deţinuţilor politici. Guvernul era deosebit de întărîtat atunci cînd se înapoiau la închisoare oameni condamnaţi a doua oară scurt timp după ce fuseseră eliberaţi. Faptul că, în ciuda pedepsei, ei nu puteau fi frînţi afecta moralul stăpînitorilor. În noiembrie, sau la începutul lui decembrie 1930, în închisorile din Provinciile unite au fost cazuri cînd unor deţinuţi politici li s-au aplicat pedepse corporale, sub motiv de încălcare a disciplinei închisorii. Veştile despre aceasta ne-au parvenit în închisoarea din Naini şi ne-au indignat, căci bătaia mi se părea o pedeapsă nepotrivită chiar şi pentru criminali înrăiţi de cea mai ordinară speţă. E drept că de atunci ne-am obişnuit cu asemenea lucruri ca şi cu altele mult mai grave care se petreceau în India. Folosirea bătăii faţă de tineri sensibili pentru încălcări formale ale disciplinei era pur şi simplu o barbarie. Noi, adică cei patru deţinuţi din baracă, am trimis guvernului o scrisoare în această chestiune, dar, neprimind timp de circa două săptămîni nici un răspuns, ne-am hotărît să luăm măsuri mai energice, pentru a marca protestul nostru împotriva pedepselor corporale şi simpatia faţă de victimele acestei barbarii. Am declarat greva foamei pe trei zile, adică pe 72 de ore. Ca post propriu-zis nu era chiar atît de mult, însă nimeni din noi nu era deprins cu postitul şi nu ştiam cum îl vom suporta. Pînă atunci rareori postisem mai mult de 24 de ore.

Noi am suportat greva foamei fără mari greutăţi, iar eu m-am bucurat să constat că această încercare nu este chiar atît de grea

cum mă temeam. Am făcut însă prostia să continui în tot timpul grevei exerciţiile mele obositoare : alergări, sărituri etc. Nu cred că mi-au făcut mult bine, cu atît mai mult cu cît încă dinainte nu mă simţeam prea sănătos. În aceste trei zile fiecare din noi a slăbit cu 7—8 funţi, în afara celor 15—26 de funţi pe care toţi îi pierdusem în lunile anterioare de detenţiune la Naini.

Cu totul independent de greva noastră a foamei, pedepsele corporale au produs în ţară o agitaţie destul de mare, şi cred că guvernul Provinciilor unite a dat ordin Direcţiei generale a închisorilor să nu mai recurgă la ele. Acest ordin n-a rămas însă multă vreme în vigoare şi, după un an şi ceva, se bătea destul de mult în închisorile din Provinciile unite şi din celelalte provincii.

Dacă facem abstracţie de aceste incidente ocazionale, viaţa noastră în închisoare decurgea liniştit. Vremea era frumoasă, căci la Allahabad iarna este foarte plăcută. Ranjit Pandit s-a dovedit o achiziţie preţioasă pentru baraca noastră, căci se pricepea la grădinărit şi curînd curtea noastră mohorîtă fu plină de flori care ne desfătau privirile cu culorile lor variate. În acest spaţiu mic şi îngust el amenajase chiar şi un teren de golf în miniatură !

O variaţie binevenită în viaţa noastră de închisoare o aduceau avioanele care zburau deasupra capetelor noastre. Allahabad este unul din locurile de aterizare pentru principalele linii aeriene între Orient şi Occident, iar uriaşele avioane care zburau spre Australia, Iava şi Indochina franceză treceau aproape direct deasupra noastră. Cele mai impunătoare erau avioanele olandeze, care făceau curse regulate spre Batavia şi înapoi. Dacă aveam noroc, vedeam uneori un avion în primele ore ale dimineţii de iarnă, cînd era încă întuneric şi se mai vedeau stelele pe cer. Marele avion de pasageri era puternic luminat, iar la cele două extremităţi ale aripilor ardeau lumini roşii. Era o privelişte frumoasă cînd îl vedeai trecînd în zbor pe fondul întunecat al cerului de dimineaţă.

Pandit Madan Mohan Malavia a fost şi el transferat la Naini dintr-o altă închisoare. Era ţinut izolat, într-o altă baracă ; ne vedeam însă zilnic şi probabil că mai des m-am întîlnit cu el în închisoare decît în afara ei. Malavia era un camarad încîntător, plin de viaţă şi de interes tineresc pentru totul. Cu ajutorul lui Ranjit începu chiar să înveţe limba germană, dînd dovadă de o memorie remarcabilă. Cînd primisem vestea despre pedepsele corporale el era la Naini. A fost foarte indignat şi i-a trimis o scrisoare guvernatorului ad-interim al provinciei. Curînd după aceea s-a îmbolnăvit, căci nu putea suporta frigul din închisoare. Boala i s-a agravat şi a trebuit să fie transferat la spitalul din oraş, iar mai tîrziu să fie eliberat înainte de termen. Din fericire, s-a însănătoşit în spital.

Anul nou — 1 ianuarie 1931 — ne-a adus vestea despre arestarea Kamalei. Mi-a părut bine, căci mult îşi dorise ea să urmeze

în închisoare pe numeroşii ei camarazi. În mod normal, dacă ar fi fost bărbaţi, ea şi sora mea şi numeroase alte femei ar fi fost de mult arestate. Pe atunci însă guvernul evita, pe cît putea, să aresteze femei, şi astfel au scăpat atîta timp. Acum i se împlinea în sfîrşit dorinţa! Mă gîndeam cît de mult trebuia să se bucure. Eram însă îngrijorat, căci fusese întotdeauna debilă şi mi-era teamă ca regimul de închisoare să nu-i pricinuiască multe suferinţe.

Un reporter care asistase la arestare a rugat-o să spună cîteva cuvinte. Sub imboldul momentului şi aproape fără să-şi dea seama a făcut o mică declaraţie caracteristică pentru ea: „Sînt nespus de fericită şi de mîndră că păşesc pe urmele soţului meu. Nădăjduiesc că poporul va duce stindardul înainte". Probabil că dacă ar fi avut timpul să se gîndească n-ar fi spus aceste cuvinte, căci se considera o luptătoare pentru drepturile femeii împotriva tiraniei bărbatului. Însă în momentul acela precumpănea într-însa soţia hindusă şi a uitat pînă şi de tirania bărbaţilor.

Tatăl meu se afla la Calcuta şi nu se simţea bine de loc, dar vestea arestării şi condamnării Kamalei l-au impresionat profund şi se hotărî să revină la Allahabad. O trimise imediat la Allahabad pe sora mea Krişna şi după cîteva zile plecă şi el cu ceilalţi membri ai familiei. La 12 ianuarie m-a vizitat la Naini. Nu-l mai văzusem aproape două luni; m-am îngrozit văzîndu-l, şi numai cu greu mi-am putut ascunde emoţia. Părea să nu observe consternarea pe care mi-a produs-o înfăţişarea sa şi mi-a spus că se simte mult mai bine decît în ultima vreme la Calcuta. Faţa îi era buhăită, dar el credea probabil că aceasta se datoreşte unei cauze trecătoare.

Înfăţişarea lui mă obseda. Era atît de diferită de cea normală. Pentru prima oară mi se strecură în suflet teama că e într-adevăr în pericol. În mintea mea el era întotdeauna întruchiparea forţei şi sănătăţii, şi pentru mine el şi moartea erau noţiuni incompatibile. Rîdea întotdeauna de ideea morţii, făcea glume pe socoteala ei şi ne spunea că are intenţia să mai trăiască mulţi ani. În ultima vreme observasem că de fiecare dată cînd îi murea un prieten din tinereţe avea sentimentul singurătăţii, sentimentul de a fi rămas singur printre străini şi chiar presimţirea sfîrşitului care se apropie. De obicei însă, această stare de spirit trecea şi vitalitatea lui exuberantă se afirma din nou, iar noi, cei din jurul său, ne obişnuisem atît de mult cu personalitatea lui bogată şi cu căldura atotcuprinzătoare a dragostei lui, încît cu greu ne puteam închipui lumea fără el.

Înfăţişarea lui m-a alarmat şi sufletul mi-era plin de presentimente rele. Nu credeam totuşi că-l ameninţă vreo primejdie într-un viitor apropiat. Din motive necunoscute, pe atunci nu mă simţeam nici eu bine.

Erau ultimele zile ale primei Conferinţe a mesei rotunde, iar frazele şi gesturile pompoase cu care se terminase ne-au făcut puţin să rîdem şi cred că în rîsul nostru era şi o nuanţă de dispreţ. Toate aceste cuvîntări, aceste banalităţi şi discuţii ni se păreau rupte de realitate şi inutile, dar un lucru era foarte real : chiar în ceasul celor mai grele încercări care s-au abătut asupra patriei noastre, cînd poporul dăduse dovadă de un curaj atît de minunat, s-au găsit totuşi compatrioţi de-ai noştri care erau gata să întoarcă spatele luptei noastre şi să dea sprijin moral părţii adverse. Ne dădeam acum mai bine seama decît înainte că sub vălul înşelător al naţionalismului acţionează interese economice contradictorii şi că, în numele acestui naţionalism, cei privilegiaţi încearcă să-şi păstreze şi în viitor privilegiile. Era evident că la conferinţa mesei rotunde s-au adunat reprezentanţii acestor grupuri privilegiate. Mulţi din ei s-au opus luptei noastre ; alţii stătuseră tăcuţi de o parte, amintindu-ne totuşi din cînd în cînd că şi „cei ce stau şi aşteaptă servesc cauza". Perioada de aşteptare a luat însă un sfîrşit brusc de îndată ce Londra îi chemase, şi ei s-au strîns pentru a-şi apăra interesele personale şi a lua parte la împărţirea noii prăzi. Această regrupare generală a forţelor la Londra a fost grăbită de constatarea că Congresul se orientează tot mai mult spre stînga şi că în sînul său creşte influenţa maselor. Ei şi-au dat instinctiv seama că dacă în India s-ar produce schimbări politice importante, aceasta ar însemna dominaţia sau cel puţin influenţa precumpănitoare a elementelor populare, care ar insista neapărat asupra unor transformări sociale radicale, punînd astfel în primejdie interesele grupurilor privilegiate. Acestea s-au speriat de o asemenea perspectivă alarmantă şi s-au pronunţat împotriva oricăror schimbări politice de mari proporţii. Ele doreau ca englezii să rămînă în India ca factor hotărîtor, pentru a ocroti orînduirea socială existentă şi actualele privilegii. Acesta era substratul real al cererii lor insistente de a se acorda statutul de dominion. Un cunoscut lider al liberalilor indieni se supărase odată pe mine fiindcă insistasem asupra faptului că retragerea imediată a armatei engleze din India şi subordonarea armatei indiene unui control indian democratic trebuie să constituie o parte esenţială a oricărui acord cu Marea Britanie. El a mers pînă acolo încît a afirmat că chiar dacă guvernul englez ar accepta aşa ceva, el s-ar împotrivi din răsputeri. El era deci împotriva acestei premise evidente şi esenţiale a oricărei libertăţi naţionale nu pentru că în situaţia dată ar fi fost greu de înfăptuit, ci fiindcă o considera neindicată. Atitudinea sa ar putea fi explicată, în parte, prin teama de o invazie din afară şi fiindcă dorea ca armata engleză să ne apere împotriva ei. Indiferent dacă o asemenea invazie e sau nu posibilă, însuşi gîndul de a apela la pro-

tecţia unor străini trebuia să pară umilitor pentru orice indian demn de acest nume. Cred însă că nu acesta era adevăratul motiv al dorinţei de a menţine dominaţia engleză în India ; englezii erau necesari pentru a apăra interesele grupurilor privilegiate din India împotriva indienilor înşişi, împotriva adevăratei democraţii, împotriva unei ridicări a maselor.

Delegaţii indieni la Conferinţa mesei rotunde — nu numai reacţionarii făţişi şi militanţii comunităţilor religioase, dar şi cei care se proclamau progresişti şi naţionalişti — şi-au descoperit multe puncte comune cu guvernul englez. Naţionalismul părea să fie într-adevăr o noţiune foarte cuprinzătoare şi elastică dacă putea îngloba atît pe cei care mergeau în închisoare în numele luptei pentru libertate, cît şi pe cei care strîngeau mîinile temnicerilor noştri şi discutau cu ei despre o politică comună. Mai existau la noi şi alţi naţionalişti viteji şi pricepuţi în cuvîntări care încurajau prin toate mijloacele mişcarea svadeşi, explicîndu-ne că ea constituie esenţa svarajului şi îndemnîndu-i pe compatrioţii lor să o sprijine chiar cu preţul unor sacrificii. Din fericire pentru ei, mişcarea nu le-a cerut nici un fel de jertfe, ci le-a adus o înflorire a afacerilor şi o creştere a dividendelor. Şi în timp ce atîţia oameni erau aruncaţi în închisori sau înfruntau bastoanele poliţiei, ei stăteau în birourile lor şi-şi numărau banii. Mai tîrziu, cînd naţionalismul agresiv devenise mai riscant, ei şi-au moderat cuvîntările, condamnînd pe „extremişti" şi încheind pacte şi acorduri cu partea adversă.

La urma urmei pe noi nu ne interesa şi nu ne preocupa ce făcea Conferinţa mesei rotunde. Ea era ceva îndepărtat, rupt de realitate şi fantomatic, pe cînd lupta se desfăşura aici, în oraşele şi satele noastre. Noi nu ne făceam nici un fel de iluzii despre un sfîrşit apropiat al luptei noastre sau despre primejdiile care ne aşteptau ; totuşi evenimentele din 1930 ne-au făcut mai încrezători în forţa şi dîrzenia poporului nostru şi, înarmaţi cu această încredere, priveam viitorul în faţă.

Un incident petrecut în decembrie sau la începutul lui ianuarie ne-a mîhnit mult. Srinivasa Sastri, într-o cuvîntare rostită la Edinburgh, unde cred că i s-a atribuit titlul de cetăţean de onoare, a vorbit cu oarecare dispreţ despre participanţii la mişcarea de nesupunere civilă, care mergeau de bunăvoie în închisoare. Atît cuvîntarea în sine cît mai ales prilejul cu care fusese rostită ne-au jignit mult, căci, cu toate importantele noastre divergenţe politice, noi îl respectam pe d-l Sastri.

Închizînd Conferinţa mesei rotunde, Ramsay MacDonald a rostit una din obişnuitele sale cuvîntări în care făcea apel la înfrăţirea generală ; cuvîntarea părea să cuprindă o chemare indirectă

adresată Congresului de a renunța la rele și de a se alătura taberei celor fericiți. Tocmai pe atunci — la mijlocul lunii ianuarie 1931 — s-a întrunit la Allahabad Comitetul de lucru al Congresului și, printre alte probleme, au fost discutate această cuvîntare și apelul pe care-l cuprindea. Eram atunci în închisoarea din Naini și abia după eliberare am aflat de cele întîmplate. Tata revenise tocmai atunci de la Calcuta și, deși grav bolnav, a insistat totuși ca membrii Comitetului să se întrunească la patul său și să discute acolo această problemă. Cineva propuse să se încerce o apropiere de MacDonald și să se atenueze mișcarea de nesupunere civilă. Această propunere l-a iritat pe tata la culme ; s-a așezat în pat și a declarat că nu va face nici un fel de concesii atîta timp cît țelul național nu va fi fost atins, și că va continua lupta chiar dacă ar rămîne singurul care s-o facă. Emoția îi era foarte dăunătoare și, cum i se ridicase temperatura, medicii au izbutit în sfîrșit să-i îndepărteze pe vizitatori și să-l lase singur.

În bună parte la insistența sa, Comitetul de lucru adoptă o rezoluție intransigentă. Înainte de publicarea ei sosi o telegramă de la Sir Tej Bahadur Sapru și Srinivasa Sastri adresată tatălui meu. În telegramă se cerea Congresului să nu ia nici un fel de hotărîri înainte de a se fi stat de vorbă cu ei. Ei erau în drum spre patrie. Li s-a răspuns că Comitetul de lucru luase deja o hotărîre, dar că nu va fi publicată în presă înainte de sosirea lui Sapru și Sastri și înainte de a se fi discutat cu ei.

În închisoare noi nu cunoșteam toate aceste evenimente ; știam însă că se petrece ceva și eram destul de îngrijorați. Mai mult decît orice ne preocupa apropierea zilei de 26 ianuarie — prima aniversare a Zilei independenței — și ne întrebam cum va fi sărbătorită. Ulterior am aflat că în întreaga țară s-au organizat mari mitinguri, la care a fost reafirmată rezoluția cu privire la independență, adoptîndu-se peste tot o rezoluție identică denumită „Rezoluție în memoria participanților la luptă“ [1]. Organizarea acestei sărbătoriri a fost o realizare remarcabilă, căci nu puteam dispune de ziare și tipografii și nici nu puteam folosi poșta și telegraful. Și totuși, la marile adunări ce s-au ținut aproape simultan în nenumărate localități rurale și urbane în toată țara s-au adoptat rezoluții identice redactate în limba provinciei respective. Majoritatea acestor adunări s-au ținut contrar dispozițiilor legale și au fost împrăștiate de poliție.

26 ianuarie ne-a găsit în închisoarea din Naini cu gîndul la anul care trecuse și la cel care începea. În cursul dimineții am fost anunțat pe neașteptate că starea tatălui meu s-a agravat și că tre-

[1] Rezoluția este reprodusă în anexa B.

buie să plec imediat acasă. La întrebarea mea mi s-a răspuns că voi fi eliberat. O dată cu mine pleca şi Ranjit.

În aceeaşi seară au mai fost eliberaţi în întreaga Indie o mulţime de oameni din diverse închisori. Erau membrii permanenţi şi supleanţi ai Comitetului de lucru al Congresului. Guvernul ne oferea posibilitatea de a ne întîlni şi discuta situaţia. Aş fi fost deci în orice caz eliberat în seara aceea. Starea tatălui meu mi-a grăbit doar cu cîteva ore eliberarea. După o scurtă detenţiune de 26 de zile, Kamala a fost de asemenea eliberată în aceeaşi zi din închisoarea din Laknau, fiind şi ea membru supleant al Comitetului de lucru.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI TREILEA

MOARTEA TATĂLUI MEU

L-AM revăzut pe tata după o întrerupere de două săptămîni, căci îmă vizitase la Naini în ziua de 12 ianuarie, cînd mă impresionase înfăţişarea sa. De atunci s-a produs o schimbare în rău, iar faţa îi era şi mai umflată. Vorbea cu oarecare dificultate şi nu era întotdeauna perfect lucid. Voinţa rămăsese însă aceeaşi şi continua să-i susţină trupul şi mintea.

Revederea cu Ranjit şi cu mine l-a bucurat. Peste vreo două zile, Ranjit (care nu făcea parte din categoria membrilor Comitetului de lucru) a fost retrimis la închisoarea din Naini. Acest fapt l-a necăjit pe tata, care întreba mereu de Ranjit şi se plîngea că, în timp ce atîţia oameni din regiuni îndepărtate ale Indiei vin să-l vadă, propriul său ginere este ţinut departe. Medicii erau alarmaţi de această insistenţă, căci era evident că-i dăuna. După trei-patru zile — cred că la sugestia medicilor —, guvernul Provinciilor unite îl eliberă pe Ranjit.

La 26 ianuarie, în aceeaşi zi cu mine, a fost eliberat şi Gandhiji din închisoarea Ieravda. Eu ardeam de nerăbdare să-l revăd la Allahabad, şi, cînd i-am spus tatii că a fost eliberat, am constatat că şi el ţinea mult să-l vadă. Imediat a doua zi, Gandhiji plecă din Bombay, după ce se ţinuse în cinstea lui un uriaş miting de masă, de proporţii neobişnuite chiar şi pentru Bombay. El sosi la Allahabad noaptea tîrziu, însă tata s-a ţinut treaz în aşteptarea lui; prezenţa lui Gandhiji şi cele cîteva cuvinte pe care i le-a spus au avut un vădit efect liniştitor asupra tatei. Şi pentru mama sosirea lui Gandhiji era o mîngîiere şi o uşurare.

În timpul acesta, membrii permanenţi şi supleanţi ai Comitetului de lucru care fuseseră puşi în libertate stăteau şi aşteptau directive pentru fixarea unei şedinţe. Mulţi dintre ei, alarmaţi de starea sănătăţii tatălui meu, voiau să vină imediat la Allahabad. În consecinţă s-a hotărît a-i chema pe toţi la o şedinţă. Două zile mai tîrziu au sosit treizeci sau patruzeci de membri ai comitetului, iar consfătuirea s-a ţinut la Svaraj Bhavan, alături de casa noastră. Mă duceam din cînd în cînd la aceste consfătuiri, eram însă mult prea abătut pentru a participa activ la lucrări, iar acum nici nu-mi

mai amintesc ce hotărîri s-au luat. Cred că s-a decis continuarea mişcării de nesupunere civilă.

Toţi aceşti vechi prieteni şi colegi, dintre care mulţi veniseră direct din închisoare şi se aşteptau să fie curînd din nou arestaţi, voiau să-l viziteze pe tata, să-l vadă — probabil pentru ultima oară — şi să-şi ia ultimul „rămas bun" de la el. Veneau cîte doi-trei, dimineaţa şi seara, iar tata insista să-şi primească vechii camarazi şezînd în fotoliu. Şedea masiv şi aproape fără expresie, căci din cauză că faţa îi era umflată ea devenise aproape imobilă. Însă pe măsură ce vechii săi prieteni şi colegi se perindau unul după altul, el îi recunoştea şi atunci ochii i se luminau ; el înclina uşor capul şi îşi unea mîinile într-un gest de salut. Deşi nu putea să vorbească mult, rostea din cînd în cînd cîteva cuvinte, şi nici chiar acum nu-şi pierduse vechiul simţ al umorului. Şedea ca un leu bătrîn rănit de moarte, care şi-a pierdut aproape toată forţa fizică, dar totuşi foarte leonin şi majestuos. Privindu-l mă întrebam ce gînduri i-o fi trecînd prin minte şi dacă încetase a se mai interesa de activitatea noastră. Se vedea că de multe ori se lupta cu sine însuşi, încercînd să reţină ceva ce ameninţa să-l părăsească. Această luptă a continuat pînă la sfîrşit. El nu se dădea bătut şi uneori vorbea cu noi surprinzător de limpede. Iar atunci cînd, din cauza unui spasm în gîtlej, nu mai putea articula clar cuvintele, începea să scrie pe bucăţele de hîrtie ceea ce voia să spună.

În fapt el nu se interesa de loc de şedinţele Comitetului de lucru care se ţineau în casa de alături. Cu două săptămîni înainte, aceste şedinţe l-ar fi preocupat, acum însă se simţea foarte departe de tot ce se întîmpla. „În curînd voi pleca, Mahatmaji — îi spunea el lui Gandhiji —, şi nu voi mai vedea svarajul. Ştiu însă că l-aţi cucerit şi că în curînd îl veţi avea".

Majoritatea celor veniţi din alte oraşe şi provincii plecaseră. Rămăseseră doar Gandhiji, cîţiva prieteni şi rude apropiate şi trei medici eminenţi, vechi prieteni ai tatii — M. A. Ansari, Bidhan Ceandra Roy şi Jivraj Mehta —, cărora, după cum le spunea, îşi încredinţase corpul spre păstrare.

În dimineaţa zilei de 4 februarie se simţea parcă ceva mai bine şi am hotărît să profităm de această împrejurare pentru a-l duce la Laknau, unde putea urma un tratament cu raze X, ceea ce nu era posibil la Allahabad. În aceeaşi zi l-am transportat cu automobilul. Gandhiji şi mulţi alţii veneau în urma noastră. Deşi mergeam încet, tata era totuşi extenuat. A doua zi păru să-şi revină de pe urma oboselii, persistau însă unele simptome alarmante. În zorii zilei de 6 februarie stăteam de veghe lîngă patul lui. Avusese o noapte grea şi agitată ; deodată am observat că faţa îi devenise calmă şi că dispăruse expresia de încordare. Am crezut că adormise

şi mă bucuram. Dar ochii mamei mele erau mai pătrunzători şi ea scoase un ţipăt. M-am întors spre ea şi am rugat-o să nu-l deranjeze pe tata, care adormise. Era însă ultimul său somn, somn fără de sfîrşit, din care nimeni nu se mai trezeşte.

În aceeaşi zi am transportat corpul tatei cu maşina la Allahabad. În afară de mine şi de Ranjit, care conducea, mai era în maşină şi Hari, servitorul preferat al tatei. În urma noastră venea un alt automobil cu mama şi Gandhiji, iar apoi alte maşini. Toată ziua am trăit ca într-o ceaţă, fără să-mi dau încă bine seama de ce se petrecuse, iar evenimentele care se succedau şi mulţimea uriaşă de oameni nu mă lăsau să mă concentrez. Îmi amintesc marea de oameni de la Laknau, care se adunase cu iuţeala fulgerului, călătoria halucinantă de la Laknau la Allahabad, alături de corpul tatei învăluit în drapelul nostru naţional şi cu un mare drapel arborat pe maşină, sosirea la Allahabad şi imensele mulţimi de oameni aliniate pe o distanţă de mai multe mile pentru a-i cinsti memoria. Acasă au avut loc ceremonii funebre şi apoi ultimul drum spre Gange, înconjuraţi fiind de o mare mulţime de oameni. În ziua aceea de iarnă, cînd amurgul învăluise malurile fluviului, flăcările uriaşe s-au înălţat spre cer şi au mistuit corpul aceluia care însemnase atît de mult pentru noi, cei apropiaţi lui, cît şi pentru milioane de oameni din întreaga Indie. Gandhiji adresă cîteva cuvinte mişcătoare mulţimii, iar apoi, într-o tăcere desăvîrşită, ne-am îndreptat cu toţii încet spre casă. Pe cer răsăriseră şi sclipeau pline de viaţă stelele, pe cînd noi ne întorceam singuri şi nemîngîiaţi.

Mama şi cu mine am primit mii de scrisori de condoleanţe. Lordul şi lady Irwin i-au trimis şi ei mamei o scrisoare politicoasă. Bunăvoinţa şi compasiunea care ne-au înconjurat în atît de mare măsură au atenuat întrucîtva acuitatea durerii noastre, dar prezenţa minunat de liniştitoare şi de consolatoare a lui Gandhiji ne-a ajutat mai mult decît orice — pe mama şi pe noi toţi — să biruim această criză a vieţii noastre.

Mi-era greu să mă împac cu gîndul că tata nu mai este. Trei luni după aceea eram cu soţia şi cu fiica mea în Ceilon, unde petreceam cîteva zile liniştite şi pline de odihnă la Nuvara Elia. Localitatea îmi plăcea şi deodată îmi trecu prin minte că i-ar plăcea şi tatei. De ce să nu-l aducem aici ? Trebuie să fie tare obosit şi odihna i-ar face bine. Eram cît pe-aci să-i trimit o telegramă la Allahabad.

Într-o bună zi după ce mă înapoiasem din Ceilon, poşta îmi aduse o scrisoare neobişnuită. Adresa de pe plic era scrisă de mîna tatei şi plicul era acoperit cu nenumărate semne şi ştampile aplicate de diferite oficii poştale. După ce am desfăcut cu mirare plicul, am constatat că într-adevăr era o scrisoare de la tata, însă datată

28 februarie 1926. Ea mi-a fost înmînată în vara anului 1931, deci după ce călătorise cinci ani şi jumătate. Scrisoarea fusese scrisă de tata la Ahmadabad, în 1926, în ajunul plecării mele cu Kamala în Europa, şi-mi fusese adresată la Bombay pe vaporul italian cu care călătoream. Nemaigăsindu-ne acolo, ea a rătăcit probabil prin diverse locuri şi a rămas poate uitată prin multe cutii, pînă ce un om cu spirit de iniţiativă mi-a trimis-o mie. Curios e că a fost o scrisoare de adio.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI PATRULEA

PACTUL DE LA DELHI

În aceeaşi zi şi aproape la aceeaşi oră la care murise tata, la Bombay sosi un numeros grup de participanţi indieni la Conferinţa mesei rotunde. Srinivasa Sastri, Sir Tej Bahadur Sapru şi poate şi alţii, de care nu-mi mai amintesc, au venit direct la Allahabad. Gandhiji şi cîţiva membri ai Comitetului de lucru al Congresului se şi aflau aici. În casa noastră s-au ţinut cîteva şedinţe neoficiale, în cadrul cărora a fost prezentat un raport despre rezultatele conferinţei. Însă chiar de la început s-a produs un mic incident. Din proprie iniţiativă, Sastri îşi exprimă regretul pentru ceea ce spusese la Edinburgh. El adăugă că se lasă întotdeauna influenţat de mediul înconjurător şi că „prolixitatea sa exuberantă" îl face adesea să spună mai mult decît îi e intenţia.

Delegaţii la Conferinţa mesei rotunde nu ne-au spus nimic important ce n-am fi cunoscut încă despre această conferinţă. Ne-au povestit diferite intrigi de culise şi ce declarase în particular cutare sau cutare lord sau sir. Întotdeauna am avut impresia că amicii noştri, liberalii din India, atribuie mai mare importanţă convorbirilor şi bîrfelilor particulare cu sau despre persoane sus-puse decît principiilor sau situaţiei reale din India. Discuţiile noastre neoficiale cu liderii liberalilor n-au dus la nimic şi n-au făcut decît să confirme părerea noastră că hotărîrile Conferinţei mesei rotunde n-au nici o valoare. Cineva — nu-mi mai amintesc cine — a propus ca Gandhiji să ceară viceregelui o întrevedere pentru a avea cu el o discuţie deschisă. Gandhiji a consimţit, deşi nu cred că se aştepta la rezultate prea importante. Din principiu era însă totdeauna gata să facă tot ce-i stătea în putinţă pentru a se întîlni cu adversarii săi şi a discuta orice problemă cu ei. Profund convins de justeţea poziţiei sale, el spera să convingă şi partea adversă ; dar el urmărea poate mai mult decît o simplă convingere, bazată pe raţiune. Important pentru el era întotdeauna transformarea sufletească, înlăturarea barierelor ridicate de ură şi neîncredere şi apropierea de înţelegerea şi de partea nobilă a oamenilor. El ştia că, dacă se va produce o asemenea schimbare, îi va fi mult mai uşor să-i convingă pe oameni şi, chiar dacă nu-i va convinge, opoziţia lor nu va mai fi aceeaşi, iar conflictul îşi va pierde din acuitate. Prin felul său de a trata oamenii ce-i

erau ostili, el a repurtat multe victorii ; era uimitor cum numai prin puterea personalităţii sale el îi cîştiga de partea sa pe adversari. Mulţi dintre cei ce-l criticau şi-şi băteau joc de el fuseseră copleşiţi de personalitatea lui şi se transformau în admiratori sau, chiar dacă ei continuau să-l critice, nu mai era nici urmă de batjocură în această critică.

Conştient de forţa sa, Gandhiji era întotdeauna gata să se întîlnească cu cei de alte concepţii. Dar una era să ai de-a face cu oameni izolaţi şi să discuţi cu ei probleme personale sau minore şi cu totul altceva să te ridici împotriva unei forţe impersonale, cum era guvernul englez, întruchipare a imperialismului victorios. Dîndu-şi seama de acest lucru, Gandhiji nu-şi punea mari speranţe în întîlnirea cu lordul Irwin. Campania de nesupunere civilă mai continua, deşi cu mai puţină intensitate, căci se răspîndiseră numeroase zvonuri despre tratative neoficiale cu guvernul.

Întrevederea a fost repede organizată şi Gandhiji plecă la Delhi, spunîndu-ne că, dacă vor începe tratative mai serioase cu viceregele în privinţa unei reglementări provizorii, va trimite după membrii Comitetului de lucru. După cîteva zile am fost cu toţii chemaţi la Delhi, unde am rămas trei săptămîni, în care timp am avut consfătuiri zilnice şi am purtat lungi şi obositoare discuţii. Gandhiji avea dese întrevederi cu lordul Irwin, dar uneori intervenea o întrerupere de trei-patru zile, probabil pentru ca guvernul englez din India să se consulte cu Departamentul pentru treburile Indiei din Londra. Uneori tratativele erau ţinute în loc de probleme în aparenţă neînsemnate sau chiar de anumite formulări. Un asemenea cuvînt era, de pildă, „suspendarea" mişcării de nesupunere civilă. Gandhiji subliniase mereu că nesupunerea civilă nu poate fi definitiv oprită şi că nu se putea renunţa definitiv la ea, deoarece era singura armă în mîna poporului ; dar ea poate fi totuşi suspendată. Lordul Irwin era împotriva acestui cuvînt şi dorea să fie folosit un cuvînt care să exprime caracterul definitiv al hotărîrii, lucru cu care nu mai era însă de acord Gandhiji. În cele din urmă ne-am oprit la cuvîntul „întrerupt". Lungi discuţii s-au dus şi în jurul organizării de pichete în faţa magazinelor care vindeau ţesături şi băuturi străine. Cea mai mare parte a timpului nostru a fost consacrată examinării măsurilor provizorii ce trebuiau luate în vederea încheierii pactului ; în schimb problemelor de bază nu li s-a acordat decît puţină atenţie. Se credea, probabil, că problemele fundamentale vor putea fi examinate mai tîrziu, în împrejurări mai favorabile, după ce se va fi ajuns la o reglementare provizorie şi după ce lupta de fiecare zi va fi întreruptă. Noi socoteam că aceste tratative vor duce la un armistiţiu, după care ar putea urma noi tratative privind adevăratele probleme litigioase.

În perioada aceea Delhi era punctul de atracție pentru cei mai diferiți oameni. Erau acolo numeroși ziariști străini, îndeosebi americani, care nu prea erau mulțumiți de discreția noastră. Ne spuneau că mai multe află despre convorbirile dintre Gandhiji și lordul Irwin de la secretariatul din Delhi decît de la noi, ceea ce era într-adevăr exact. Mai erau acolo și multe personalități marcante, care se grăbeau să-i prezinte omagii lui Gandhiji, căci nu era oare steaua lui Mahatma în ascensiune ? Era foarte amuzant să-i vezi pe acești oameni care se ținuseră departe de Gandhiji și de Congres și de multe ori chiar îi condamnaseră grăbindu-se acum să-și schimbe atitudinea. Treburile Congresului păreau să meargă bine, și nimeni nu știa ce poate aduce viitorul. Era în orice caz mai prudent să te afli în raporturi bune cu Congresul și cu liderii săi. Un an mai tîrziu, ei și-au schimbat din nou atitudinea și-și strigau în gura mare oroarea de Congres și de întreaga sa activitate, declarînd că se desolidarizează întru totul de acțiunile sale.

Pînă și militanții comunităților religioase erau neliniștiți de evenimente și se gîndeau cu oarecare teamă că ar putea poate să nu aibă un rol de frunte în noua ordine. De aceea mulți dintre ei veneau la Mahatma și-l asigurau că sînt foarte dispuși să ajungă la un acord în problema comunităților religioase și că, dacă el va lua inițiativa, nu va fi greu să se ajungă la o înțelegere.

Oameni de toate categoriile sociale veneau fără întrerupere la casa doctorului Ansari, unde locuia pe atunci atît Gandhiji cît și cei mai mulți dintre noi, și pentru noi era interesant și instructiv să-i privim în clipele noastre de răgaz. De cîțiva ani venisem în contact mai ales cu păturile sărace de la orașe și sate, precum și cu deținuți sau foști deținuți. Toți acești domni cu situații prospere care veneau să-l viziteze pe Gandhiji ne-au dezvăluit un alt aspect — și încă unul adaptabil — al firii omului, căci oriunde adulmecau putere și succes ei se înființau și le întîmpinau cu zîmbetul fericirii pe buze. Mulți dintre ei erau un sprijin de nădejde al guvernului englez din India. Era liniștitor să știi că ei vor fi în egală măsură un sprijin de nădejde al oricărui alt guvern care ar exista în India, numai să fie puternic.

În zilele acelea îl însoțeam adesea pe Gandhiji în plimbările sale matinale prin Delhi. Era de obicei singura posibilitate de a sta de vorbă cu el, căci tot restul zilei era ocupat pînă la ultimul minut. Chiar și plimbarea de dimineață era uneori consacrată unui interlocutor, de obicei din străinătate, sau unui prieten venit pentru o consultație personală. Discutam despre multe : de trecut, de prezent și mai ales de viitor. Îmi amintesc cît m-a surprins una dintre ideile lui Gandhiji privind viitorul Congresului. Eu îmi închipuisem că, o dată cu obținerea libertății, Congresul ca atare își va înceta automat existența. El socotea că Congresul trebuie menținut, cu condiția însă ca el să adopte o hotărîre de autorenunțare,

statuînd că nici unul dintre membrii săi nu poate ocupa o slujbă de stat plătită, iar dacă cineva ar dori să ocupe o funcţie de răspundere în stat va trebui să părăsească Congresul. Nu-mi mai amintesc acum toate detaliile, dar ideea de bază era că, renunţînd la totul şi neurmărind nici un fel de scopuri egoiste, Congresul va putea exercita o uriaşă înrîurire morală asupra puterii executive şi asupra celorlalte puteri în stat, putîndu-le astfel menţine pe făgaşul cel bun.

Era o idee cu totul neobişnuită, pe care mi-era greu s-o înţeleg, şi realizarea ei s-ar lovi de nenumărate dificultăţi. Mi se pare că o asemenea organizaţie, chiar dacă ar putea fi concepută, ar fi folosită de anumite grupuri interesate. Făcînd însă abstracţie de posibilitatea aplicării ei, ideea ne permite să înţelegem într-o anumită măsură felul de a gîndi al lui Gandhiji. Această idee este exact contrariul concepţiei moderne despre partid, creat pentru a cuceri puterea în stat cu scopul de a-i schimba structura politică şi economică potrivit anumitor idei ; ea se deosebeşte şi de acel gen de partid — devenit în zilele noastre un fenomen destul de frecvent — a cărui principală funcţie (după expresia lui R. H. Tawney) este, pare-se, de a oferi cantitatea cea mai mare posibilă de morcovi unui număr cît mai mare de măgari.

Concepţia lui Gandhiji despre democraţie are un pronunţat caracter metafizic. Ea n-are nici o legătură cu numărul, cu majoritatea sau cu sistemul reprezentativ, în sensul lor obişnuit. Ea se bazează pe slujire şi pe jertfă şi se foloseşte de presiuni morale. Într-o declaraţie recentă [1] Gandhiji se proclamă democrat. El se consideră „un democrat înnăscut". „Declar aceasta în măsura în care totala identificare cu cei mai oropsiţi ai lumii, dorinţa de a nu trăi mai bine decît ei şi năzuinţa conştientă de a te apropia, cît poţi mai mult, de nivelul lor îţi dau dreptul să faci o asemenea declaraţie". În continuare, el discută problema democraţiei :

„Trebuie să recunoaştem că Congresul are prestigiul de a fi o organizaţie democratică şi se bucură de influenţă nu de pe urma numărului de delegaţi şi de oaspeţi care vin la sesiunile sale anuale, ci de pe urma serviciilor tot mai importante pe care le aduce societăţii. Democraţia occidentală trece acum printr-o criză, dacă nu cumva a şi dat faliment. Urez Indiei ca ei să-i fie rezervată misiunea de a elabora adevărata ştiinţă a democraţiei, dînd lumii o dovadă concretă a succesului ei.

Corupţia şi făţărnicia nu trebuie să fie produsul inevitabil al democraţiei, aşa cum, fără îndoială, este astăzi cazul. Marele număr nu constituie nici el adevăratul criteriu al democraţiei. Adevărata democraţie nu este incompatibilă cu situaţia ca un număr

[1] Din 17 septembrie 1934.

restrîns de oameni să reprezinte spiritul, speranţa şi năzuinţele acelora pe care pretind a-i reprezenta. Eu afirm că democraţia nu poate fi sădită prin metode violente ; spiritul democraţiei nu poate fi impus din afară, el trebuie să pornească dinăuntru".

Fireşte, aşa cum spune el însuşi, această democraţie nu este democraţia occidentală, însă, oricît de ciudat ar fi, există aici o oarecare asemănare cu concepţia comunistă despre democraţie, care are şi ea ceva metafizic într-însa. Mănunchiul de comunişti susţine că reprezintă adevăratele nevoi şi dorinţe ale maselor, chiar dacă acestea nu şi-ar da seama de ele. Pentru ei masa devine o noţiune metafizică şi această masă, astfel înţeleasă, ei declară că o reprezintă. Asemănarea este însă superficială şi limitată ; mult mai importante sînt deosebirile de concepţii şi de atitudine, mai ales în privinţa metodelor şi a folosirii forţei.

Nu ştiu dacă Gandhiji este sau nu un democrat, cert este însă că reprezintă masele ţărăneşti din India ; el este chintesenţa voinţei conştiente şi subconştiente a acestor milioane de oameni. S-ar putea ca aceasta să însemne mai mult decît o simplă reprezentare, căci el este personificarea idealizată a acestor milioane de oameni. Desigur, nu este un ţăran de rînd, ci un om cu o minte extrem de ageră, înzestrat cu o mare sensibilitate, cu un bun simţ şi cu o viziune largă ; el este foarte uman şi totuşi prin excelenţă un ascet care şi-a înăbuşit pasiunile şi emoţiile, sublimîndu-le şi îndreptîndu-le pe un făgaş spiritual. E o personalitate covîrşitoare, atrăgînd oamenii ca un magnet şi trezind cele mai puternice sentimente de sinceritate şi ataşament. Sub toate aceste aspecte el nu seamănă cîtuşi de puţin cu un ţăran, ci îi este mult superior. Şi totuşi el este marele ţăran, cu concepţia ţăranului despre lucruri şi cu orbirea ţăranului faţă de anumite aspecte ale vieţii. Iar India este India ţăranilor, şi Gandhiji îşi cunoaşte bine India, reacţionează la cea mai mică tresărire a ei, apreciază exact şi aproape instinctiv situaţia şi are darul de a acţiona în momentul psihologic.

Ce problemă şi ce enigmă reprezintă Gandhiji nu numai pentru guvernul englez, dar şi pentru propriul său popor, pentru tovarăşii săi de luptă cei mai apropiaţi ! În orice altă ţară el ar fi azi poate un anacronism, dar India pare să mai înţeleagă sau cel puţin să preţuiască tipul de om religios şi profetic care vorbeşte despre păcat, mîntuire şi non-violenţă. Mitologia indiană abundă în legende despre mari asceţi care, prin jertfele şi mortificările ce şi-au impus, au înălţat „un munte de virtute" care a periclitat autoritatea unor zei mai mărunţi şi a răsturnat ordinea existentă. Aceste mituri îmi veneau adesea în minte cînd contemplam uimitoarea energie şi forţă lăuntrică a lui Gandhiji ţîşnind din nu ştiu ce inepuizabil rezervor spiritual. El era evident făurit dintr-un alt metal decît oamenii de rînd, dintr-un metal di-

ferit şi rar şi din fundul ochilor săi ne privea adesea necunoscutul.

India, chiar şi India oraşelor, chiar şi noua Indie industrială, poartă amprenta ţăranului şi era deci firesc să facă din acest fiu al ei, atît de asemănător şi totodată atît de deosebit de ea, un idol şi un conducător iubit. El a reînviat amintiri străvechi, pe jumătate uitate, şi i-a îngăduit Indiei să privească în propriul său suflet. Copleşită de mizeria neagră a prezentului, ea îşi căutase alinarea în văicăreli neputincioase şi în vise confuze despre trecut şi viitor; a venit însă Gandhiji şi i-a dat speranţă sufletului şi forţă trupului ei martirizat, iar viitorul a devenit o viziune ademenitoare. Cu două feţe, ca şi Ianus, India privea şi înapoi — în trecut —, şi înainte — în viitor —, căutînd să le îmbine pe amîndouă.

Mulţi dintre noi ne-am îndepărtat de această mentalitate ţărănească, iar vechiul fel de gîndire, vechile obiceiuri şi religia ne-au devenit străine. Noi ne numeam oameni moderni şi ne gîndeam la „progres" — industrializare, nivel de trai mai ridicat şi colectivism. Socoteam punctul de vedere al ţăranilor drept reacţionar, iar unii — şi din ce în ce mai mulţi — priveau cu simpatie spre socialism şi comunism. Cum de-am ajuns să ne asociem politiceşte cu Gandhiji şi să devenim în multe cazuri discipolii săi devotaţi? E greu de răspuns la această întrebare şi probabil nici un răspuns nu-i va satisface pe cei ce nu-l cunosc pe Gandhiji. Personalitatea este ceva ce nu poate fi definit, e o forţă stranie care-şi exercită puterea asupra sufletelor oamenilor, iar Gandhiji o posedă într-o foarte mare măsură şi adesea apărea diferiţilor oameni care veneau la el sub un aspect diferit. El atrăgea oamenii, însă, pînă la urmă, aceştia veneau şi rămîneau alături de el dintr-o convingere bazată pe raţiune. Ei nu erau de acord cu filozofia sa despre viaţă sau chiar cu multe din idealurile sale. De multe ori nu-l înţelegeau. Dar acţiunile pe care le propunea Gandhiji erau ceva tangibil, ceva ce putea fi înţeles şi cîntărit de raţiune. Orice acţiune ar fi fost bine venită după lunga tradiţie de pasivitate, generată de politica noastră de supunere şi resemnare. Acţiuni curajoase şi eficiente, învăluite de o aureolă morală, atrăgeau irezistibil atît raţiunea cît şi sentimentul. Pas cu pas el ne convingea de justeţea acţiunii şi noi îl urmam, deşi nu-i acceptam filozofia. E poate o greşeală să rupi acţiunea de ideea care-i stă la bază, căci mai tîrziu aceasta trebuie să ducă la conflicte sufleteşti şi la neînţelegeri. Aveam o vagă speranţă că Gandhiji, prin excelenţă om de acţiune şi foarte sensibil la schimbări de situaţie, se va dezvolta în direcţia ce ni se părea nouă justă. În orice caz, drumul pe care îl urmase pînă atunci era cel bun şi, chiar dacă viitorul urma să ne aducă despărţirea, ar fi fost o nebunie s-o anticipăm.

Toate acestea sînt o dovadă că în mintea noastră lucrurile mai erau confuze şi că n-am ajuns la nici o certitudine. Aveam permanent sentimentul că noi sîntem poate mai logici decît Gandhiji, dar

că el cunoaşte India incomparabil mai bine decît noi, şi că omul care poate inspira o asemenea încredere şi un asemenea devotament trebuie să aibă ceva ce corespunde nevoilor şi năzuinţelor maselor. Ne dădeam seama că, dacă l-am putea convinge pe el, am putea converti la credinţa noastră şi aceste mase. Ni se părea posibil să-l convingem, căci, în ciuda mentalităţii sale de ţăran, era un răzvrătit înnăscut, un revoluţionar care năzuia spre schimbări adînci şi pe care nu-l putea opri nici un fel de teamă de consecinţe.

Ce bine ştiuse el să disciplineze poporul nostru leneş şi demoralizat şi să-l determine la acţiune — nu prin forţă sau stimulente materiale, ci printr-o privire blîndă şi un cuvînt bun şi, mai ales, prin exemplul personal ! Îmi amintesc că în perioada iniţială a mişcării satiagraha, la începutul anului 1919, Umar Sobani din Bombay îl denumise „mînătorul iubit al sclavilor". Multe se întîmplaseră în aceşti doisprezece ani. Umar n-a mai trăit să vadă schimbările petrecute, iar noi, care avusesem mai mult noroc, priveam în urmă de pe înălţimea primelor luni ale anului 1931 cu un sentiment de bucurie şi mulţumire. Într-adevăr, 1930 fusese pentru noi un an al miracolelor, şi prin atingerea sa magică Gandhiji părea să fi schimbat faţa ţării noastre. Nimeni nu era atît de naiv să-şi închipuie că am fi repurtat o victorie definitivă asupra guvernului englez. Bucuria noastră n-avea decît foarte puţin de-a face cu guvernul. Eram mîndri de aportul pe care l-au dat mişcării poporul nostru, femeile noastre, tineretul nostru, copiii noştri. Acest fapt ar fi însemnat un preţios cîştig spiritual în orice vremuri şi pentru orice popor, cu atît mai mult însă pentru noi, popor asuprit şi înrobit. Ţineam neapărat ca nimic să nu se întîmple ce ne-ar putea răpi această cucerire.

Cu mine personal Gandhiji fusese întotdeauna extrem de prietenos şi de atent, iar moartea tatălui meu ne-a apropiat şi mai mult. Ascultase întotdeauna cu multă răbdare tot ce aveam de spus şi se străduia să ţină seamă de dorinţele mele. Aceasta m-a făcut într-adevăr să cred că împreună cu alţi colegi voi izbuti poate să-l influenţez tot mai mult în sens socialist. El însuşi spunea că este gata să înainteze pas cu pas pe acest drum, pe măsură ce o va considera posibil. Pe atunci mi se părea aproape inevitabil ca el să accepte concepţia socialistă fundamentală, căci nu vedeam altă cale de a pune capăt violenţei, nedreptăţii, risipei şi mizeriei generate de ordinea existentă. Gandhiji putea să nu fie de acord cu metodele, însă nu cu idealul ca atare. Aşa gîndeam pe atunci, acum însă îmi dau seama că între idealurile lui Gandhiji şi ţelurile socialismului există deosebiri esenţiale.

Dar să ne întoarcem la evenimentele care aveau loc la Delhi în februarie 1931. Tratativele dintre Gandhiji şi Irwin au continuat, cu unele întreruperi, pentru ca la un moment dat să înceteze brusc. Timp de cîteva zile viceregele nu-l mai invitase pe

Gandhiji şi aveam impresia că se produsese ruptura. Membrii Comitetului de lucru se pregăteau să părăsească Delhi pentru a se înapoia în provinciile lor. Înainte de despărţire am discutat despre planurile de viitor şi despre mişcarea de nesupunere civilă (care în principiu mai continua). Eram convinşi că după ce ruptura va fi anunţată oficial nu vom mai avea ocazia de a ne întîlni şi de a mai ţine consfătuiri. Ne aşteptam să fim arestaţi, căci se spunea — şi lucrul părea verosimil — că guvernul va porni o ofensivă înverşunată împotriva Congresului, mult mai înverşunată decît fusese vreodată. De aceea ne-am adunat pentru ceea ce socoteam a fi ultima noastră consfătuire şi am adoptat o serie de rezoluţii care trebuiau să călăuzească mişcarea noastră în viitor. Una dintre aceste rezoluţii avea o anumită semnificaţie. Pînă atunci fiecare preşedinte ad-interim avea în caz de arestare dreptul de a desemna pe succesorul său. El putea totodată completa locurile vacante din Comitetul de lucru. Comitetele de lucru supleante n-aveau aproape nici o activitate şi n-aveau nici autoritatea necesară pentru a lua vreo iniţiativă. Singurul lucru ce-l puteau face membrii lor era să intre la închisoare. Exista însă permanent riscul ca aceste continue înlocuiri să pună Congresul într-o situaţie falsă. Pericolul era evident. De aceea Comitetul de lucru hotărî, la Delhi, ca pe viitor să nu se mai numească preşedinţi ad-interim sau membri supleanţi. Atîta timp cît cîţiva membri permanenţi ai comitetului sau chiar numai unul dintre ei rămînea în libertate, ei — sau el — vor îndeplini funcţia de comitet. Cînd toţi vor fi ajuns în închisoare nu va mai exista comitet în funcţiune, dar — spuneam noi cu oarecare emfază — fiecare bărbat şi fiecare femeie a ţării va fi învestit cu împuternicirile Comitetului de lucru şi ne-am adresat lor cu chemarea de a continua cu hotărîre lupta.

Această rezoluţie era o chemare curajoasă la continuarea luptei şi nu lăsa nici un fel de portiţă pentru compromisuri. Era şi o recunoaştere a faptului că devenea tot mai greu pentru conducerea noastră centrală să menţină legătura cu toate regiunile ţării şi să transmită cu regularitate instrucţiuni. Această situaţie nu putea fi evitată, căci majoritatea activiştilor noştri erau oameni cunoscuţi care lucrau fără să se ascundă. Oricînd puteau fi arestaţi. În 1930 fusese creat un serviciu de legătură conspirativ pentru a difuza instrucţiunile, a aduce rapoartele şi a face inspecţii. Acest serviciu a funcţionat bine şi a dovedit că sîntem în stare să organizăm cu succes o astfel de informare conspirativă. Însă, într-o anumită măsură, această muncă conspirativă nu corespundea caracterului deschis al mişcării noastre şi de aceea Gandhiji era împotriva ei. Pentru cazurile cînd conducerea centrală nu putea transmite instrucţiuni am trebuit să trecem răspunderea muncii asupra organizaţiilor locale, căci altfel ele ar fi aşteptat pur şi simplu neputin-

cioase directive de sus şi n-ar fi mişcat un deget. Ori de cîte ori era posibil se trimiteau, bineînţeles, instrucţiuni.

Aşadar, am adoptat această rezoluţie, precum şi alte rezoluţii (din cauza evenimentelor ulterioare, nici una din rezoluţii n-a fost publicată şi n-a intrat în vigoare) şi ne-am pregătit de plecare. Tocmai atunci s-a primit o nouă invitaţie din partea lordului Irwin şi tratativele au fost reluate.

În seara de 4 martie am aşteptat pînă la miezul nopţii ca Gandhiji să se înapoieze de la reşedinţa viceregelui. El s-a întors pe la două noaptea şi ne-a trezit pentru a ne spune că a ajuns la un acord. Am luat cunoştinţă de cuprinsul proiectului. Cele mai multe articole îmi erau cunoscute, căci le discutasem de multe ori. Articolul 2, în care se vorbea despre garanţii şi alte chestiuni de felul acesta, a fost însă o serioasă lovitură [1]. Pe mine m-a luat complet pe neaşteptate. Pe moment n-am spus nimic, şi noi toţi ne-am dus să ne culcăm.

Nu mai aveam ce discuta. Faptul era consumat, conducătorul nostru îşi dăduse cuvîntul şi, chiar dacă n-am fi fost de acord cu el, ce mai puteam face ? Să-l dezarmăm ? Să ne despărţim de el ? Să dăm publicităţii dezacordul nostru ? Acest lucru ne-ar fi putut procura o oarecare satisfacţie personală, dar nu schimba cu nimic hotărîrea luată. Cel puţin pentru moment mişcarea de nesupunere civilă luase sfîrşit, şi nici chiar Comitetul de lucru n-ar mai fi putut-o menţine în viaţă acum, cînd guvernul putea să declare că Gandhi a acceptat reglementarea. Ca şi ceilalţi colegi ai mei, eram dispus să suspendăm nesupunerea civilă şi să încheiem o înţelegere temporară cu guvernul. Nimănui dintre noi nu-i era uşor să-şi trimită tovarăşii în închisoare sau să contribuie ca mii de oameni să rămînă întemniţaţi. Nu-i chiar atît de plăcut să-ţi petreci zilele în închisoare, chiar dacă mulţi dintre noi sîntem în stare să ne deprindem cu această viaţă şi să vorbim cu calm despre traiul monoton şi apăsător de acolo. La aceasta se mai adăuga şi faptul că cele trei săptămîni şi mai bine de tratative dintre Gandhiji şi lordul Irwin creaseră în ţară o atmosferă de aşteptare. Oamenii credeau că se va ajunge la o înţelegere, iar o ruptură definitivă ar fi provocat dezamăgire. De aceea, noi toţi din Comitetul de lucru eram hotărît pentru un acord provizoriu (căci de bună seamă nu

---

[1] Articolul 2 din Pactul de la Delhi (din 5 martie 1931) : „În ceea ce priveşte problemele constituţionale, s-a convenit, cu asentimentul guvernului Majestăţii Sale, ca viitoarele tratative să aibă ca obiect examinarea în continuare a planului de creare a unui guvern constituţional al Indiei, aşa cum s-a discutat la Conferinţa mesei rotunde. O parte esenţială a planului schiţat acolo o constituie federaţia ; esenţiale sînt şi problema răspunderii Indiei, precum şi rezervele sau garanţiile în interesul Indiei în legătură cu unele probleme, ca, de pildă, apărarea, politica externă, situaţia minorităţilor, finanţarea Indiei şi stingerea obligaţiilor".

putea fi vorba de ceva mai mult) cu condiţia să nu renunţăm la postulate de însemnătate vitală.

În ce mă priveşte, multe din problemele care stîrniseră cele mai aprige controverse nu mă interesau prea mult. Mă interesau mai ales două chestiuni : în primul rînd ca ţelul nostru — independenţa — să nu fie atenuat sub nici o formă şi în al doilea rînd efectul pe care acordul îl va avea asupra situaţiei ţăranilor din Provinciile unite. Campania noastră pentru neplata impozitelor, respectiv a arenzii, avusese pînă atunci foarte mult succes şi în unele regiuni nu se încasase aproape nimic. Ţăranii se ţineau tari, iar situaţia de pe piaţa agricolă internaţională şi preţurile la produsele agricole erau mai proaste ca oricînd, ceea ce îngreuia şi mai mult plăţile. Campania pentru neplata impozitelor avea aspecte politice şi economice. Dacă s-ar ajunge la un acord provizoriu cu guvernul, campania de nesupunere civilă ar fi revocată, iar campania pentru neplata impozitelor şi-ar pierde baza ei politică. Dar cum rămîne atunci cu aspectul economic al problemei, cu extraordinara scădere a preţurilor şi cu imposibilitatea pentru majoritatea ţăranilor de a face faţă cît de cît plăţilor care li se cer ? Gandhiji ridicase această problemă faţă de lordul Irwin cît se poate de clar. El arătase că, deşi campania pentru neplata impozitelor va fi revocată, noi nu-i putem totuşi sfătui pe ţărani să plătească peste puterile lor. Problema nu putea fi discutată în amănunt cu guvernul englez din India, fiind de resortul provinciei. Ni s-au dat asigurări că guvernul provinciei va discuta bucuros această problemă cu noi şi va face tot ce-i stă în putinţă pentru a uşura greaua situaţie a ţărănimii. Era o promisiune vagă, dar în împrejurările date era greu să obţinem ceva mai precis. Această problemă a rămas deci deocamdată în suspensie.

Rămînea însă cealaltă problemă — de importanţă vitală —, aceea a ţelului nostru, independenţa. Din articolul 2 al pactului mi-am dat acum seama că şi rezolvarea acestei probleme e periclitată. Oare pentru a ajunge aici dăduse poporul nostru timp de un an dovadă de atîta curaj ? Oare aşa trebuiau să se termine toate vorbele noastre frumoase şi toate faptele noastre ? Cum rămîne cu rezoluţia Congresului despre independenţă, cu jurămîntul din 26 ianuarie, atît de des repetat ? Acestea erau gîndurile ce mă frămîntau în noaptea aceea de martie, iar sufletul mi-era pustiu, de parcă pierdusem pentru totdeauna ceva foarte preţios.

> Aşa îşi dă sufletul lumea :
> C-un geamăt prelung, nu c-un tunet.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI CINCILEA

SESIUNEA DE LA KARACI A CONGRESULUI

GANDHIJI aflase de la alţii despre deprimarea mea şi în dimineaţa următoare m-a rugat să-l însoţesc în plimbarea sa obişnuită. Am avut o lungă discuţie şi el a încercat să mă convingă că nu pierdusem nimic esenţial şi că nu se renunţase la nici un principiu. El interpreta articolul 2 al pactului într-un fel cu totul special, aşa încît să cadreze cu revendicarea independenţei, bazîndu-se mai ales pe cuvintele „în interesul Indiei". Interpretarea mi se părea forţată şi n-a izbutit să mă convingă, însă cuvintele lui m-au liniştit întrucîtva. I-am spus că, independent de conţinutul pactului, pe mine mă sperie felul lui de a ne face surprize. E ceva într-însul ce mi-e necunoscut, ce, în ciuda celor paisprezece ani de foarte intimă colaborare, n-am putut niciodată înţelege şi ce-mi provoacă temeri. El a admis existenţa acestui element necunoscut din-tr-însul, spunînd că nici el nu poate răspunde de acest necunoscut şi că nu poate să prevadă la ce-l poate duce.

Vreo două zile am şovăit, neştiind ce să fac. În momentul acela era exclus să mă pronunţ împotriva pactului sau să împiedic încheierea lui. Stadiul acesta fusese depăşit. Singurul lucru ce-l mai puteam face era să mă desolidarizez din punct de vedere teoretic, acceptîndu-l însă ca un fapt consumat. Această atitudine mi-ar fi măgulit vanitatea, dar cu ce ar fi ajutat ea la rezolvarea problemei principale ? Nu era mai cuminte să accept, de bună voie, ceea ce se făcuse şi să-i dau interpretarea cea mai favorabilă, aşa cum procedase Gandhiji ? Într-un interviu acordat presei imediat după încheierea acordului, Gandhiji a pus un accent deosebit pe această interpretare, subliniind că ne menţinem ferm revendicarea independenţei. El s-a dus la lordul Irwin şi i-a atras atenţia special asupra acestui fapt, pentru a se evita orice neînţelegere ce s-ar putea ivi atunci sau mai tîrziu. Gandhiji i-a spus că, în cazul cînd Congresul ar trimite un delegat al său la Conferinţa mesei rotunde, o va putea face numai pe această bază şi pentru a prezenta această revendicare. Lordul Irwin nu putea, bineînţeles, accepta revendicarea, dar a recunoscut dreptul Congresului de a o prezenta.

De aceea m-am hotărît — după multe frămîntări sufleteşti şi suferinţe fizice — să accept acordul şi să-l susţin din toată inima. Mi se părea că nu există cale de mijloc.

La întrevederile pe care le-a avut cu lordul Irwin înainte şi după încheierea pactului, Gandhiji a insistat pentru eliberarea tuturor deţinuţilor politici, nu numai a participanţilor la mişcarea de rezistenţă civilă. Aceştia din urmă trebuiau să fie eliberaţi pe baza acordului. Mai existau însă mii de alţi deţinuţi. Atît condamnaţi în diverse procese cît şi deţinuţi pur şi simplu fără a li se arăta motivul deţinerii. Mulţi dintre ei fuseseră ţinuţi în închisoare ani de zile, şi acest procedeu de detenţiune fără judecată stîrnise întotdeauna serioase nemulţumiri în toată India şi mai ales în Bengal, unde era folosit cel mai mult. Ca şi şeful statului-major din „Insula pinguinilor" (sau poate că-i vorba de afacerea Dreyfus ?), guvernul Indiei considera că cea mai bună dovadă e lipsa de dovezi. Dovezi inexistente nu pot fi infirmate. Guvernul susţinea că deţinuţii sînt, sau pot deveni, revoluţionari, adepţi ai violenţei. Gandhiji insistase pentru eliberarea lor nu ca o obligaţie derivînd din acord, ci ca o măsură extrem de oportună pentru a atenua tensiunea politică şi a crea o atmosferă mai normală în Bengal. Guvernul n-a fost însă de acord.

Guvernul n-a acceptat nici cererea insistentă a lui Gandhiji de a se comuta condamnarea la moarte a lui Bhagat Singh. Nici această cerere n-avea vreo legătură cu acordul, Gandhiji insistase însă în mod special asupra ei deoarece chestiunea provocase serioase frămîntări în toată ţara. El a insistat însă degeaba.

Îmi amintesc de un episod interesant, petrecut cam pe atunci, datorită căruia mi-am putut da oarecum seama de mentalitatea grupului de terorişti din India. El s-a produs scurt timp după eliberarea mea din închisoare, cu cîteva zile înainte sau după moartea tatălui meu. A venit să mă vadă la noi acasă un necunoscut care mi-a spus că este Ceandraşekhar Azad. Pînă atunci nu-l văzusem niciodată, dar auzisem de el cu zece ani în urmă, cînd practicase non-colaborarea încă pe băncile şcolii şi fusese arestat în timpul mişcării de non-colaborare din 1921. Ca băiat de vreo cincisprezece ani fusese bătut în închisoare pentru o încălcare oarecare a disciplinei. Mai tîrziu s-a alăturat teroriştilor, devenind unul dintre cei mai de seamă militanţi ai acestora în nordul Indiei. Despre toate acestea auzisem vag de tot, dar nu dădusem atenţie zvonurilor. De aceea m-a surprins cînd l-am văzut. A fost determinat să mă viziteze de faptul că toţi se aşteptau (datorită eliberării noastre) să aibă loc tratative între guvern şi Congres. El dorea să ştie dacă în cazul unui acord grupul său va putea trăi în linişte. Vor mai fi ei consideraţi şi trataţi ca fiind în afara legii : veşnic fugăriţi din loc în loc, cu o recompensă pentru prinderea sau uciderea lor şi cu permanenta perspectivă de a fi spînzuraţi ? Sau puteau să spere că li se va îngădui să se apuce de o muncă paşnică ? Ceandraşekhar mi-a declarat că atît el cît şi mulţi din camarazii săi sînt acum convinşi că metodele exclusiv teroriste sînt sterile şi nu duc la

nimic. El nu putea totuşi crede că India va dobîndi libertatea numai prin mijloace paşnice. Socotea că odată, în viitor, ar putea izbucni un conflict violent care nu ar avea însă caracter terorist. El respingea terorismul ca mijloc de obţinere a libertăţii Indiei. Pe de altă parte însă, a adăugat el, ce-i rămîne de făcut dacă e veşnic fugărit şi nu i se dă nici o posibilitate de a se stabili undeva ? După spusele sale, multe din acţiunile teroriste săvîrşite în ultima vreme nu erau decît acte de autoapărare.

M-am bucurat să aflu de la Azad, lucru care mi-a fost confirmat după aceea şi de alţii, că oamenii încep să nu mai aibă încredere în terorism. Practic, terorismul ca concepţie de grup dispăruse, iar cazurile izolate şi sporadice care se mai produceau nu erau, probabil, rezultatul unei concepţii, ci se datorau unor cauze speciale — acte de represalii sau de dementă ale unor indivizi izolaţi. Aceasta nu înseamnă, desigur, că vechii teroriști sau noii lor adepţi s-ar fi convertit la non-violenţă sau că ar fi devenit admiratori ai dominaţiei engleze. Dar nu mai priveau totul, ca odinioară, prin prisma terorismului. Am impresia că mulţi dintre ei au, incontestabil, o mentalitate fascistă.

Am încercat să-i explic lui Ceandraşekhar Azad concepţiile mele despre acţiunea politică şi să-l fac să accepte punctul meu de vedere. Dar n-am găsit răspuns la întrebarea lui principală : ce trebuia el să facă acum ? Nu era probabil să se întîmple ceva ce i-ar aduce lui şi celor de o seamă cu el uşurare sau linişte. Nu puteam decît să-l sfătuiesc să folosească influenţa sa pentru a evita în viitor acte teroriste, căci acestea nu puteau decît să dăuneze atît propriului său grup cît şi cauzei generale.

Două-trei săptămîni mai tîrziu, în timpul tratativelor dintre Gandhiji şi Irwin, am aflat, la Delhi, că Ceandraşekhar Azad fusese împuşcat de poliţie la Allahabad : a fost recunoscut ziua, într-un parc, şi a fost înconjurat de un mare detaşament de poliţişti. Încercase să se apere ascunzîndu-se după un copac ; a avut loc un schimb de focuri şi înainte de a fi ucis rănise unul sau doi poliţişti.

Îndată după încheierea acordului provizoriu am părăsit Delhi şi am plecat la Laknau. Noi luasem imediat măsuri pentru oprirea mişcării de nesupunere civilă în toată ţara şi întreaga organizaţie congresistă a îndeplinit cu o remarcabilă disciplină noile noastre instrucţiuni. În rîndurile noastre erau şi mulţi nemulţumiţi, mulţi exaltaţi, şi noi n-aveam posibilitatea de a-i constrînge să-şi înceteze vechea activitate. După cîte ştiu însă, uriaşa organizaţie, fără nici o excepţie, a acceptat să aplice noua linie, deşi mulţi o criticau. Mă interesa îndeosebi cum va reacţiona provincia noastră, deoarece în unele regiuni campania pentru neplata impozitelor era în toi. Prima noastră grijă a fost de a veghea ca participanţii la mişcarea de nesupunere civilă să fie eliberaţi din închisori. În fiecare zi erau eliberaţi mii de oameni şi în scurt timp n-au mai ră-

mas în închisori decît un număr oarecare de cazuri litigioase. N-au fost, bineînţeles, eliberate miile de persoane arestate sau condamnate pentru acte de violenţă.

Înapoindu-se în oraşele şi în satele lor, deţinuţii eliberaţi au fost, cum e şi firesc, primiţi cu multă bucurie de familii şi de prieteni. În cinstea lor se arborau adesea ghirlande şi steaguri, se organizau procesiuni şi mitinguri, se rosteau cuvîntări şi discursuri de bun venit. Era absolut normal şi nici nu putea fi altfel, dar ce contrast frapant faţă de timpul cînd bastonul poliţistului era mereu prezent, iar mitingurile şi procesiunile erau împrăştiate ! Poliţia nu se simţea la largul său şi probabil că mulţi dintre ai noştri ieşiţi din închisori aveau un sentiment de triumf. Erau destul de puţine motive de jubilare, dar ieşirea din închisoare îţi dă întotdeauna un sentiment de însufleţire (cu condiţia ca moralul deţinutului să nu fi fost frînt în închisoare), iar o eliberare în masă intensifică şi mai mult această bucurie.

Menţionez acest lucru deoarece în lunile următoare guvernul s-a legat de acest „aer de triumf" şi ne-a făcut din el un cap de acuzaţie ! Pentru oameni care sînt educaţi şi trăiesc într-o atmosferă autoritară, cu concepţii de militar despre guvernare şi fără rădăcini sau sprijin în popor, nu există nimic mai dureros decît subminarea a ceea ce ei socotesc a fi prestigiul lor. După cîte ştiu, nimănui dintre noi nu i-a trecut vreodată prin minte aşa ceva. De aceea am fost foarte surprinşi aflînd mai tîrziu că din înălţimile Simlei şi pînă jos în şes funcţionarii guvernului spumegau de furie şi sufereau în orgoliul lor jignit la vederea acestei impertinenţe a poporului. Ziarele care se fac ecoul concepţiilor lor nu pot să uite acest fapt nici acum ; şi astăzi încă, după trei ani şi jumătate, ele mai vorbesc cu vădită groază de acele zile teribile cînd, după cum spun, membrii Congresului se plimbau cu un aer de triumf, de parcă ar fi repurtat o mare victorie. Aceste ieşiri în presă ale guvernului şi ale prietenilor săi au fost pentru noi o revelaţie. Ele ne-au arătat în ce hal de nervozitate se aflau şi de la cîte trebuiau ei să se reţină, fapt care le dădea tot felul de complexe. E de necrezut în ce măsură cîteva procesiuni şi cuvîntări ţinute de membrii noştri de rînd puteau să-i scoată din sărite.

Realitatea e însă că pe atunci membrilor de rînd ai Congresului, şi cu atît mai puţin conducătorilor, nici nu le trecea prin minte că ar fi „înfrînt" guvernul englez. Exista însă printre noi un anumit sentiment de triumf cînd ne gîndeam la sacrificiile şi la curajul poporului nostru. Ne mîndream cu ceea ce făcuse ţara în 1930, căci ne ridica în propriii noştri ochi, ne dădea încredere şi chiar cel mai modest dintre participanţii voluntari la mişcarea noastră îşi îndrepta spatele şi purta capul mai sus cînd se gîndea la cele petrecute. Ne mai dădeam seama şi de faptul că acest mare efort, care stîrnise interesul întregii lumi, exercitase o puternică presiune asupra gu-

vernului englez şi ne apropiase de ţelul nostru. Toate acestea nu însemnau însă o înfrîngere a guvernului, iar mulţi dintre noi eram perfect conştienţi că guvernul încheiase pactul de la Delhi în condiţii destul de avantajoase. Pe aceia dintre noi care subliniau că sîntem încă departe de ţelul nostru şi că ne mai aşteaptă lupte mari şi grele, prietenii guvernului îi învinuiau de aţîţare la război şi de trădare a spiritului pactului de la Delhi.

În Provinciile unite trebuia acum să facem faţă problemei agrare. De acum înainte duceam — în măsura posibilităţilor — o politică de colaborare cu guvernul englez, şi în consecinţă am luat imediat legătură cu guvernul Provinciilor unite. După o lungă întrerupere (timp de doisprezece ani nu avusesem cu ei nici un fel de raporturi oficiale) am vizitat cîţiva funcţionari superiori ai provinciei pentru a discuta problema agrară. În această problemă am purtat de asemenea o vastă corespondenţă. Comitetul provincial al Congresului a desemnat chiar pe unul dintre activiştii noştri de seamă, Govind Ballabh Pant, ca agent de legătură care să menţină un contact permanent cu guvernul provinciei. Guvernul a recunoscut că există o criză agrară, că preţurile la produsele agricole au scăzut enorm şi că ţăranul mijlocaş nu este în stare să plătească arenda ce i se cere. Urma să se stabilească ce reduceri de arendă trebuiau să se acorde ; iniţiativa în această problemă revenea guvernului provinciei. În mod normal guvernul trata numai cu moşierii, şi nu direct cu arendaşii, iar reducerea sau păsuirea arenzii trebuia acordată de moşieri. Aceştia refuzau însă să o facă cît timp guvernul nu-i scutea de o parte a impozitului funciar ; de altfel, în general ei nu se prea grăbeau să reducă arenda. De aceea hotărîrea trebuia luată de guvern.

Comitetul provincial al Congresului înştiinţase pe ţărani de încetarea campaniei pentru neplata impozitelor şi că trebuie să plătească arenda în limita posibilităţilor lor. Ca reprezentant al ţărănimii, comitetul cerea însă reduceri substanţiale. Mult timp guvernul nu luă nici o măsură. Faptul se datora probabil absenţei guvernatorului, Sir Malcolm Hailey, plecat în concediu sau într-o misiune specială. Măsuri grabnice şi radicale erau imperios necesare, dar locţiitorul guvernatorului şi colegii săi ezitau să-şi asume vreo răspundere, preferînd să tergiverseze lucrurile pînă la venirea lui Sir Malcolm Hailey, a cărui înapoiere era aşteptată abia în vară. Această nehotărîre şi amînare au agravat situaţia, şi aşa destul de grea, şi au adus multe suferinţe arendaşilor.

Scurt timp după încheierea pactului de la Delhi m-am îmbolnăvit. Încă în închisoare nu mă simţisem prea bine, iar apoi emoţia provocată de moartea tatei şi efortul îndelungat din timpul tratativelor de la Delhi mi-au zdruncinat şi mai mult sănătatea. Pînă la deschiderea sesiunii de la Karaci îmi revenisem în oarecare măsură.

Karaci este situat departe în nord-vestul Indiei. E greu accesibil şi separat în parte de restul ţării prin regiuni de deşert. Cu toate acestea venise multă lume din cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, şi sesiunea oglindea într-adevăr starea de spirit a ţării din acel moment. Toţi aveau un sentiment de calmă, dar profundă satisfacţie pentru forţa crescîndă a mişcării naţionale din India şi de mîndrie pentru organizaţia Congresului, care pînă atunci se achitase cu cinste de grelele sarcini ce i-au fost impuse şi care se verificase din plin prin disciplină şi sacrificii. Domnea încredere în popor şi un entuziasm sobru. Totodată se putea constata un puternic sentiment de răspundere faţă de uriaşele probleme şi pericole ce ne aşteptau. Cuvîntările şi rezoluţiile noastre erau acum preludiul unor acţiuni pe plan naţional şi trebuiau deci bine chibzuite. Deşi acceptat de marea majoritate, pactul de la Delhi nu era agreat şi nu se bucura de popularitate şi existau temeri că ne-ar putea implica în tot felul de situaţii delicate. Problemele care stăteau în faţa ţării păreau a fi devenit într-un fel oarecare mai puţin clare. În ajunul sesiunii apăruse un nou element de nemulţumire : executarea lui Bhagat Singh. Nemulţumirea era deosebit de puternică în India de nord ; de aceea la Karaci, situat el însuşi în nordul ţării, venise multă lume din Penjab.

Sesiunea de la Karaci a Congresului a constituit pentru Gandhiji un şi mai mare triumf personal decît oricare din sesiunile precedente. Sesiunea era prezidată de Sardar Vallabhbhai Patel, unul dintre cei mai populari şi mai influenţi oameni din India, care se bucura de un mare prestigiu în urma succesului pe care l-a avut ca lider al mişcării din Gujarat. Dar figura centrală a fost Mahatma. La sesiune participa şi un numeros grup de „cămăşi roşii" din Provincia de graniţă, sub conducerea lui Abdul Gaffar-han. „Cămăşile roşii" se bucurau de multă popularitate şi erau ovaţionaţi oriunde apăreau, căci India a fost puternic impresionată de curajul lor neobişnuit şi calm de care au dat dovadă în faţa gravelor provocări cărora au fost expuşi. Începînd din aprilie 1930, denumirea de „cămăşi roşii" crease la unii impresia absolut greşită că ei ar fi comunişti sau laburişti de stînga. Adevărata lor denumire era „Hudai Hidmatgar", o organizaţie care se aliase cu Congresul (mai tîrziu, în 1931, aveau să devină o parte integrantă a organizaţiei congresiste). Denumirea de „cămăşi roşii" se datora pur şi simplu uniformei lor — destul de primitive — de culoare roşie. Programul lor, care era un program naţionalist şi se ocupa şi de reforme sociale, nu cuprindea nici un fel de probleme de politică economică.

Principala rezoluţie adoptată la Karaci privea pactul de la Delhi şi Conferinţa mesei rotunde. Acceptasem, bineînţeles, rezoluţia deoarece emana de la Comitetul de lucru, însă cînd Gandhiji mi-a cerut să o prezint la şedinţa deschisă a sesiunii am ezitat. Rezoluţia nu-mi plăcea şi la început am refuzat să o prezint, după aceea

însă mi-am dat seama că o astfel de atitudine ar fi greşită şi nesatisfăcătoare. Din două una : ori eram pentru, ori contra rezoluţiei, şi nu era cinstit din partea mea să mă menţin într-o atitudine evazivă şi să-i las pe oameni să facă tot felul de supoziţii. Aproape în ultimul moment, cu cîteva minute înainte de prezentarea rezoluţiei la şedinţa deschisă a sesiunii, m-am hotărît să o susţin. În cuvîntarea mea am căutat să arăt adunării cu toată sinceritatea care erau sentimentele mele, de ce acceptasem din toată inima această rezoluţie şi de ce îi îndemnam şi pe ei s-o adopte. Cuvîntarea, rostită sub impulsul momentului şi pornită din inimă, deşi lipsită aproape cu desăvîrşire de cuvinte meşteşugite şi înfloriturí, a avut probabil mai mult succes decît multe altele pe care le pregătisem cu mai multă grijă.

Am mai luat cuvîntul şi la alte rezoluţii, în special la cea privind executarea lui Bhagat Singh şi la rezoluţia privind drepturile fundamentale şi politica economică. Aceasta din urmă mă interesa în mod deosebit în parte din cauza conţinutului ei, dar mai ales din cauză că reprezenta o atitudine nouă a Congresului. Pînă atunci Congresul se menţinuse pe plan pur naţionalist şi evitase problemele economice, cu excepţia faptului că încuraja industria casnică şi în general svadeşi. Prin rezoluţia adoptată la Karaci el făcu un pas — un pas foarte mic — în direcţia socialismului, pronunţîndu-se pentru naţionalizarea principalelor ramuri ale industriei şi a celor mai importante întreprinderi comunale, precum şi pentru o serie de alte măsuri menite să uşureze povara suportată de cei săraci şi sporind-o pe aceea a bogaţilor. Toate acestea nu însemnau încă socialism şi oricare stat capitalist ar fi putut accepta cu uşurinţă aproape toate punctele acestei rezoluţii.

Această rezoluţie moderată şi prozaică i-a pus, pare-se, serios pe gînduri pe înalţii funcţionari ai guvernului englez din India. Cu obişnuita lor perspicacitate, ei şi vedeau, poate, cum aurul roşu al bolşevicilor se furişează pînă la Karaci, corupîndu-i pe liderii Congresului. Trăind într-un fel de harem politic, izolaţi de lumea exterioară şi înconjuraţi de o atmosferă de secret, ei erau foarte receptivi pentru orice poveşti cu mistere şi imaginaţie. Iar aceste poveşti erau apoi servite cititorilor în porţii mici şi într-un mod foarte misterios de ziarele favorizate, făcîndu-se totodată aluzii că, dacă s-ar ridica vălul, s-ar putea vedea mult mai multe. În forma aceasta — verificată şi des practicată — s-au scris multe despre rezoluţia cu privire la drepturile fundamentale etc., adoptată la Karaci, şi eu nu pot decît să presupun că cele ce se spuneau reprezintă părerea guvernului despre această rezoluţie. Povestea spune că această rezoluţie, sau cea mai mare parte a ei, fusese întocmită de un misterios personaj afiliat comuniştilor, care mi-a impus-o la Karaci, că apoi eu i-aş fi prezentat lui Gandhi un ultimatum, cerîndu-i să accepte această rezoluţie, dacă nu vrea să-i fac opoziţie în problema

pactului de la Delhi, iar Gandhi, pentru a mă potoli, se declarase de acord, obligînd în ultima zi atît pe membrii istoviți ai comisiei pentru examinarea rezoluțiilor cît și Congresul să o adopte.

După cîte știu, numele „persoanei misterioase" nu era pomenit, dar din numeroasele aluzii reieșea clar despre cine era vorba. Nefiind obișnuit să fac secrete din orice și nici cu metode de exprimare ocolită, prefer să declar deschis că această persoană pare să fie M. N. Roy. Ar fi interesant și instructiv pentru înaltele autorități din Simla și Delhi să afle ce gîndește despre această foarte nevinovată rezoluție M. N. Roy sau orice altă persoană „cu înclinații comuniste". Ar fi poate surprinși să constate că toate aceste persoane o privesc cu dispreț, căci pentru ei rezoluția e un produs tipic al mentalității burghezo-reformiste.

În ceea ce-l privește pe Gandhiji, am avut în cursul ultimilor șaptesprezece ani cinstea să-l cunosc destul de aproape, iar gîndul că i-aș putea prezenta un ultimatum sau că m-aș putea tocmi cu el mi se pare monstruos. Noi ne puteam pune de acord sau puteam avea păreri diferite într-o anumită problemă, dar în relațiile dintre noi nu poate fi niciodată vorba de procedee negustorești.

Ideea de a propune Congresului adoptarea unei rezoluții de acest gen era veche. Timp de cîțiva ani comitetul Congresului din Provinciile unite a dus o campanie în această chestiune, încercînd să convingă Comitetul executiv al Congresului național să adopte o rezoluție socialistă. În 1929 a reușit în oarecare măsură să obțină o aprobare de principiu. După aceea a început mișcarea de nesupunere civilă. În februarie—martie 1931, în timpul plimbărilor mele de dimineață cu Gandhiji la Delhi, am atins și această problemă, iar Gandhiji a aprobat ideea unei rezoluții privind problemele economice. Mi-a cerut să ridic această problemă la Karaci și să întocmesc un proiect de rezoluție pe care să i-l arăt. La Karaci am întocmit proiectul, iar el a introdus o serie de modificări și a făcut diferite propuneri. El dorea să ne punem de acord asupra textului înainte de a-l prezenta Comitetului de lucru spre examinare. Am trebuit să întocmesc cîteva variante, ceea ce a dus la o întîrziere de cîteva zile, cu atît mai mult cu cît eram foarte ocupați cu alte chestiuni. În cele din urmă am căzut de acord asupra textului proiectului, care a fost supus Comitetului de lucru, iar apoi comisiei pentru examinarea rezoluțiilor. Este adevărat că problema era nouă pentru comisie, iar unii dintre membrii ei au rămas surprinși. Totuși, rezoluția a trecut ușor prin comisie și la ședința deschisă a sesiunii a fost transmisă Comitetului executiv al Congresului pentru lămurirea mai temeinică și pentru completări în spiritul principiilor cuprinse în ea.

În timpul redactării rezoluției m-am sfătuit uneori cu diverse persoane care veneau de obicei la mine. Însă M. N. Roy n-a avut

nici un amestec în această rezoluţie şi-mi dădeam perfect de bine seama că el n-ar fi aprobat-o şi că şi-ar fi bătut joc de ea.

Îl văzusem pe M. N. Roy la Allahabad, cu cîteva zile înainte de a pleca la Karaci. Într-o seară venise pe neaşteptate la noi acasă şi, deşi nu ştiam că e în India, l-am recunoscut imediat căci îl întîlnisem în 1927 la Moscova. L-am văzut şi la Karaci, dar nu cred să fi fost mai mult de cinci minute împreună. În ultimii ani, în scrierile sale, Roy condamnase în nenumărate rînduri atitudinea mea politică şi izbutise adesea să mă jignească. Ne deosebeam în multe privinţe, şi totuşi mă atrăgea. Mai tîrziu, cînd a fost arestat şi era într-o situaţie grea, am dorit să-l ajut în limitele — foarte restrînse — ale posibilităţilor mele. Mă atrăgeau remarcabilele sale însuşiri intelectuale, ca şi faptul că părea atît de singur şi părăsit de toţi. Guvernul englez — firește — îl urmărea ; India naţionalistă se dezinteresa de el, iar cei ce se numeau comunişti indieni îl repudiau ca pe un trădător al cauzei lor. Ştiam că, după ce stătuse ani de zile în Rusia şi după o strînsă colaborare cu Internaţionala Comunistă, Roy se separă de ei, sau, poate, fusese silit să o facă. Nu cunoşteam motivele şi nici pînă azi nu ştiu — decît foarte vag — care sînt actualele sale concepţii sau în ce constau divergenţele sale cu comuniştii ortodocşi. Dar faptul că un om ca el fusese părăsit aproape de toţi mă mîhnea ; de aceea, contrar obiceiului meu, am intrat în comitetul de apărare. Din vara anului 1931, adică de mai bine de trei ani, el era în închisoare, bolnav şi ţinut într-o celulă izolată.

Unul din ultimele acte ale sesiunii de la Karaci a fost alegerea noului Comitet de lucru. Acesta se alege de către Comitetul executiv al Congresului naţional ; se introdusese însă uzul ca Comitetul executiv să adopte propunerile prezentate (după o consultare cu Gandhiji şi uneori cu alţi membri) de preşedintele anului respectiv. Alegerea Comitetului de lucru la Karaci a avut însă un rezultat neplăcut pe care nu-l prevăzuse nici unul din noi. Unii membri musulmani ai Comitetului executiv ridicară obiecţii împotriva rezultatului alegerilor şi mai ales împotriva unuia din cei aleşi (un musulman). Erau poate şi jigniţi că nu fusese ales nimeni din grupul lor. Într-un comitet panindian şi compus din numai cincisprezece persoane era evident imposibil să fie reprezentate toate interesele. Conflictul real, despre care noi nu ştiam nimic, era însă de natură exclusiv personală şi locală şi a avut loc în Penjab. Rezultatul a fost că grupul protestatar s-a îndepărtat treptat de organizaţia din Penjab a Congresului şi, împreună cu alţii, au creat partidul Ahrar sau „Majlis-e-Ahrar". Mulţi dintre cei mai activi şi mai populari militanţi congresişti musulmani din Penjab au aderat la acest partid, atrăgînd şi mulţi alţi musulmani din această provincie. Partidul Ahrar reprezenta mai ales păturile de jos ale clasei mijlocii şi avea strînse legături cu masele musulmane. El devenise

astfel o organizaţie influentă, mult mai puternică decît şubredele organizaţii religioase musulmane ale claselor de sus, care activau în vid sau, mai bine zis, în saloane şi în sediile comitetelor. Era inevitabil ca partidul Ahrar să alunece spre sectarism religios, însă datorită legăturii sale cu masele musulmane el rămînea o organizaţie viabilă cu concepţii economice confuze. Mai tîrziu a jucat un rol de seamă în tulburările musulmane din statele indiene, în special în Kaşmir, unde, din nefericire, calamităţile economice şi discordia dintre comunităţile religioase se împleteau într-un mod foarte ciudat. Retragerea din Congres a unor lideri ai partidului Ahrar a constituit o serioasă pierdere pentru organizaţia noastră din Penjab. La Karaci nu cunoşteam însă acest lucru, de care ne-am dat seama abia în lunile următoare. Aceste defecţiuni nu erau, desigur, provocate de nemulţumirea faţă de rezultatul alegerilor pentru Comitetul de lucru. Ea nu era decît un indiciu care arăta încotro bate vîntul. Adevăratele cauze erau cu mult mai adînci.

În timp ce ne aflam cu toţii la Karaci au sosit veşti despre încăierările hinduso-musulmane de la Kanpur, urmate după scurt timp de ştirea că Ganeş Şankar Vidiarthi fusese ucis de o mulţime exasperată pe care el încercase s-o ajute. Aceste ciocniri bestiale şi monstruoase erau în sine îngrozitoare, dar moartea lui Ganeş ne-a dovedit-o şi mai pregnant. Ganeş era cunoscut de mii de partizani ai Congresului şi nouă, celor din Provinciile unite, ne era cel mai drag tovarăş şi prieten, un om curajos şi neînfricat, clarvăzător şi înţelept, care nu-şi pierdea niciodată cumpătul, lucrînd pe tăcute şi disprefuind reclama, pompa şi zarva. În floarea vîrstei, el şi-a sacrificat de bunăvoie viaţa pentru o cauză pe care o iubea şi căreia îi slujise. Mîinile unor smintiţi i-au dat lovitura de moarte, răpind oraşului şi provinciei Kanpur cea mai mare mîndrie a ei. Vestea morţii sale a produs o adîncă durere în rîndul delegaţilor din Provinciile unite care se aflau la Karaci. Pierdusem pe cel care fusese fala noastră, dar eram mîndri că întîmpinase moartea cu atîta fermitate şi că murise atît de glorios.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI ŞASELEA

VACANŢĂ ÎN SUD

MEDICII insistau să mă odihnesc şi să schimb mediul. M-am hotărît deci să petrec o lună în Ceilon. India, deşi atît de întinsă, nu-mi oferea o posibilitate efectivă de a schimba mediul sau de a mă odihni din punct de vedere intelectual, căci oriunde m-aş fi dus aş fi dat probabil peste tovarăşii de activitate politică şi aceleaşi probleme m-ar fi urmărit pretutindeni. Ceilonul era cel mai apropiat de India şi de aceea am plecat acolo împreună cu Kamala şi Indira. Era primul meu concediu după întoarcerea noastră din Europa în 1927 ; şi pentru prima oară de atunci ne-am petrecut în linişte concediul — soţia, fata şi cu mine —, fără a avea vreo altă preocupare. De atunci n-am mai avut o asemenea posibilitate şi mă întreb uneori dacă o voi mai avea vreodată.

Şi totuşi n-am avut de fapt multă odihnă în Ceilon, dacă fac abstracţie de cele două săptămîni petrecute la Nuvara Elia. Am fost literalmente copleşiţi de ospitalitatea şi prietenia pe care ne-au arătat-o acolo oamenii de toate clasele. Era foarte plăcut să întîmpini atîta bunăvoinţă, însă de multe ori era şi obositor. La Nuvara Elia ne vizitau zilnic grupuri de muncitori agricoli, de muncitori de pe plantaţiile de ceai şi de alţi oameni care ne aduceau daruri mişcătoare — flori de cîmp, legume, unt preparat în casă. De cele mai multe ori nici nu ne puteam înţelege, ci ne mărgineam doar să ne privim şi să ne zîmbim. Căsuţa noastră era plină de aceste daruri atît de scumpe nouă, pe care ni le dădeau din puţinul ce-l aveau. Noi trimiteam darurile lor spitalului şi orfelinatelor de prin partea locului.

Am vizitat multe din vestitele locuri pitoreşti şi ruine istorice ale insulei, ca şi mănăstiri budiste şi păduri tropicale luxuriante. La Anuradhapura mi-a plăcut foarte mult o veche statuie a lui Budda şezînd. Un an mai tîrziu, pe cînd eram în închisoarea din Dehra-Dun, un prieten din Ceilon mi-a trimis o fotografie a acestei statui, fotografie pe care o ţineam pe măsuţa din celula mea. Ea a devenit pentru mine un tovarăş scump, căci trăsăturile expresive şi liniştite ale statuii lui Budda mă calmau, îmi dădeau forţă şi m-au ajutat să trec multe perioade de depresiune.

Budda a exercitat întotdeauna o puternică atracţie asupra mea. Mi-e greu să analizez această atracţie, însă desigur nu era de natură

religioasă, căci dogmele care s-au dezvoltat în jurul budismului nu mă interesează. Mă atrăgea personalitatea lui Budda, cum mă atrăgea foarte mult şi personalitatea lui Hristos.

În mănăstiri şi pe drumuri vedeam mulţi *bhikku* (călugări) budişti, care erau pretutindeni întîmpinaţi cu respect. Aproape toţi aveau întipărită pe faţă o expresie de pace şi seninătate, de ciudată detaşare de grijile lumii. În genere nu aveau chipuri de intelectuali şi pe faţa lor nu se vedeau urmele unor puternice conflicte sufleteşti. Pentru ei viaţa părea să fie un fluviu liniştit care-şi duce apele domol spre marele ocean. Şi îi priveam cu oarecare invidie, cu vaga nostalgie a unui port liniştit, dar ştiam prea bine că mie îmi este sortit un alt destin, plin de furtuni şi vijelii. Pentru mine nu exista port liniştit, căci în sufletul meu bîntuiau furtuni tot atît de cumplite ca şi cele din lumea exterioară. Şi dacă, contrar aşteptărilor, valurile m-ar fi împins spre un port liniştit, ferit de furia vînturilor, m-aş fi simţit oare mulţumit şi fericit ?

Pentru un timp limitat un asemenea port era plăcut, căci puteam sta culcat şi visa, lăsîndu-mă pradă farmecului liniştit şi moleşitor al tropicelor. Ceilonul corespundea stării mele de spirit de atunci, iar frumuseţea insulei mă încînta. Luna noastră de concediu a luat însă curînd sfîrşit şi am părăsit insula cu un sincer regret. Multe amintiri despre această ţară îmi revin în minte, şi ele îmi îndulcesc zilele lungi şi pustii din închisoare. Ţin minte o mică întîmplare petrecută, cred, în apropiere de Jafna. Învăţătorii şi elevii unei şcoli au oprit automobilul nostru şi au rostit cîteva cuvinte de salut. Feţele vioaie şi expresive ale băieţilor îţi atrăgeau atenţia ; unul din ei s-a apropiat de mine, mi-a strîns mîna şi mi-a spus numai atît : „Nu voi şovăi". Această figură de copil limpede şi plină de hotărîre, cu ochi strălucitori, mi s-a întipărit în memorie. Nu ştiu cine era şi i-am pierdut urma. Sînt însă convins că-şi va ţine cuvîntul şi că nu va şovăi atunci cînd va trebui să înfrunte grelele probleme ale vieţii.

Din Ceilon am plecat spre India de sud, debarcînd la extremitatea capului Comorin. Aici era o linişte surprinzătoare. Am trecut apoi prin Travancore, Kocin, Malabar, Maisur, Haidarabad — în majoritate state indiene, unele foarte înaintate, altele foarte înapoiate. Travancore şi Kocin au întrecut cu mult India britanică sub raportul învăţămîntului ; Maisur se situează probabil în frunte sub raport industrial ; iar Haidarabadul este o relicvă feudală aproape intactă. Pretutindeni am fost întîmpinaţi cu politeţe şi cordialitate atît de popor cît şi de autorităţi ; simţeam însă că, în dosul acestei cordialităţi a autorităţilor, se ascundea îngrijorarea ca nu cumva vizita noastră să trezească în popor idei primejdioase. La Maisur şi Travancore existau pe atunci unele libertăţi cetăţeneşti şi posibilităţi de activitate politică. La Haidarabad nu exista însă nici atît şi, în ciuda politeţii de care eram înconjuraţi, simţeam

că mă înăbuș. Mai tîrziu însă guvernele din Maisur și Travancore au desființat chiar și acele libertăți cetățenești și posibilități de activitate politică pe care le acordaseră anterior.

La o mare adunare ținută la Bangalore, în statul Maisur, am ridicat pe un uriaș stîlp de fier steagul național. Curînd după plecarea mea stîlpul a fost distrus, iar guvernul din Maisur a decretat drept crimă arborarea steagului național. Această profanare și insultă adusă steagului pe care-l înălțasem m-a afectat mult.

Astăzi, la Travancore chiar și Congresul este considerat o organizație ilegală, iar recrutarea de noi membri este interzisă, deși în India britanică Congresul are de la revocarea mișcării de nesupunere civilă o situație legală. Așadar, la Maisur și Travancore activitatea politică normală și pașnică este pedepsită și au fost desființate o serie de înlesniri care existaseră înainte. Aceste state au făcut un pas înapoi. Haidarabadul n-a trebuit să facă nici un pas înapoi și nici să desființeze înlesniri, căci el nu făcuse niciodată un pas înainte și nu acordase nici un fel de înlesniri. Mitingurile politice sînt ceva necunoscut la Haidarabad ; chiar întrunirile obștești și religioase sînt privite cu suspiciune, iar pentru a fi ținute este nevoie de o autorizație specială. Ziare care să merite acest nume nu există acolo, iar răspîndirea multor ziare editate în alte regiuni ale Indiei este interzisă pentru a împiedica pătrunderea contagiunii. Politica de izolare este atît de riguroasă, încît sînt interzise pînă și ziarele moderate.

La Kocin am vizitat cartierul așa-numiților „evrei albi" și am asistat la o slujbă în vechea lor casă de rugăciune. Această mică comunitate este foarte veche și unică în felul ei. Numărul membrilor ei e în descreștere. Ni s-a spus că acea parte din Kocin în care locuiesc seamănă cu vechiul Ierusalim. Acest cartier are fără îndoială un aspect vechi.

Am vizitat de asemenea cîteva orașe de pe coasta Malabarului, locuite mai ales de creștini, care țin de biserica siriană. Sînt puțini cei care știu că creștinismul a apărut în India încă din secolul întîi al erei noastre, cu mult înainte de convertirea Europei la creștinism, și că a prins rădăcini adînci în India de sud. Deși șeful spiritual al acestor creștini se află în Antiohia, sau undeva în Siria, practic creștinismul lor are un caracter indigen și au puține contacte cu lumea din afară.

Spre surprinderea mea, am găsit în sud și o colonie de nestorieni ; episcopul lor mi-a spus că numărul nestorienilor se ridică la zece mii. Pînă atunci aveam impresia că nestorienii fuseseră de mult absorbiți de alte secte și nu știam de existența lor în India. Mi s-a spus însă că într-o vreme ei aveau destul de mulți adepți în India și că influența lor se întindea departe spre nord, pînă la Benares.

Venisem la Haidarabad special pentru a face o vizită d-nei Sarojini Naidu şi fiicelor ei, Padmaja şi Leilamani. În timp ce eram oaspeţii lor, se adunase în jumătatea casei destinată femeilor un mic grup de femei care doreau să o cunoască pe soţia mea, şi, bineînţeles, ea le-a spus cîteva cuvinte. Probabil că le-a vorbit despre lupta femeilor pentru libertate, împotriva legilor şi obiceiurilor introduse de bărbaţi (tema ei preferată), îndemnîndu-le să nu fie prea supuse faţă de soţii lor. Chestiunea a avut o urmare interesantă : două-trei săptămîni mai tîrziu un soţ amărît din Haidarabad i-a scris Kamalei că după vizita ei în acest oraş soţia sa are o purtare ciudată. Refuză să-i dea ascultare şi să-i îndeplinească, ca mai înainte, dorinţele, îl contrazice, avînd chiar o atitudine agresivă.

Şapte săptămîni după ce ne îmbarcasem la Bombay pentru Ceilon am revenit în acest oraş, iar eu m-am aruncat din nou în vîltoarea politicii congresiste. Aveau loc şedinţe ale Comitetului de lucru la care se dezbăteau probleme de însemnătate vitală : situaţia din India, care se schimba şi se dezvolta în ritm rapid, impasul în problema agrară din Provinciile unite, uriaşa creştere a mişcării „cămăşilor roşii" în Provincia de graniţă, sub conducerea lui Abdul Gaffar-han, situaţia extrem de încordată din Bengal, unde se acumulase multă indignare şi ură, eterna problemă a comunităţilor religioase şi măruntele conflicte locale ce se iveau în diferite probleme între congresişti şi funcţionarii guvernului, care se acuzau reciproc de încălcarea pactului de la Delhi. Şi apoi mai era şi problema — mereu ridicată — dacă trebuie sau nu să fie reprezentat Congresul la cea de-a doua Conferinţă a mesei rotunde ? Dacă Mahatma Gandhi trebuia sau nu să plece acolo ?

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI ŞAPTELEA

FRICŢIUNI ÎN PERIOADA ARMISTIŢIULUI

TREBUIA să plece Gandhiji la Londra la Conferinţa mesei rotunde, sau nu ? Această întrebare se punea mereu fără a i se putea da un răspuns definitiv. Pînă în ultima clipă nimeni nu ştia nimic precis — nici Comitetul de lucru al Congresului şi nici chiar Gandhiji însuşi. Căci răspunsul la această întrebare depindea de multe împrejurări, iar evenimente noi veneau mereu să schimbe aspectul situaţiei. Îndărătul întrebării şi răspunsului se ascundeau probleme reale şi grele.

Nu odată ne afirmase guvernul englez şi prietenii săi că Conferinţa mesei rotunde elaborase cadrul constituţiei, că în linii mari tabloul este terminat şi că rămîne doar să fie finisat. Congresul era însă de altă părere. El socotea că tabloul trebuie desenat sau pictat din nou pe o pînză aproape imaculată. E adevărat că acordul de la Delhi aprobase ideea unei federaţii şi acceptase principiul garanţiilor. Dar faptul că mulţi din noi considerau, şi nu de acum, că federaţia este cea mai bună soluţionare a problemei constituţionale indiene, şi că acceptasem această idee, nu însemna cîtuşi de puţin că acceptăm şi tipul de federaţie preconizat de prima Conferinţă a mesei rotunde. Federaţia era perfect compatibilă cu independenţa politică şi cu prefaceri sociale. Mult mai greu era de a admite ideea garanţiilor, căci în mod normal astfel de garanţii ar însemna o serioasă ştirbire a suveranităţii, dar rezerva pe care o exprimau cuvintele „în interesul Indiei" ne-a ajutat să înlăturăm, cel puţin într-o anumită măsură, această dificultate deşi, poate, nu cu foarte mult succes. În orice caz, la sesiunea de la Karaci a Congresului s-a lămurit că o constituţie care să poată fi acceptată trebuie să ne asigure drepturi depline în domeniul apărării, al politicii externe şi al politicii financiare şi economice. De asemenea va trebui să se acorde Indiei dreptul de a lua o hotărîre în problema datoriilor ei externe (adică în mare măsură datoriile faţă de Anglia) ; înainte de a se lua vreo obligaţie în această privinţă, rezoluţia privitoare la drepturile fundamentale indica şi ea unele schimbări politice şi economice care ar fi de dorit. Toate acestea erau însă incompatibile cu multe din hotărîrile Conferinţei mesei rotunde, ca şi cu actualul sistem administrativ din India.

Între punctul de vedere al Congresului şi cel al guvernului englez exista o uriaşă prăpastie şi părea cu totul improbabil ca în această etapă să poată fi înlăturată. Foarte puţini membri ai Congresului se aşteptau ca la Conferinţa mesei rotunde să se ajungă la un acord între Congres şi guvern ; nici chiar Gandhiji, cu tot optimismul său nestrămutat, nu-şi făcea prea multe iluzii. El nu pierdea totuşi niciodată speranţa şi era hotărît să facă încercări pînă la sfîrşit. Toţi erau de părere că, indiferent dacă se va reuşi sau nu, trebuie depuse eforturi pentru ca acordul de la Delhi să continue să rămînă în vigoare. Existau două considerente de primă importanţă care puteau împiedica participarea noastră la cea de-a doua Conferinţă a mesei rotunde. Puteam merge la conferinţă numai dacă ni s-ar asigura deplină libertate de a expune, în toate amănuntele, punctul nostru de vedere, fără a fi împiedicaţi să o facem sub motiv că problema fusese rezolvată, sau sub orice alt motiv. Participarea noastră la Conferinţa mesei rotunde mai putea fi împiedicată şi de situaţia din India. Aici se putea crea o situaţie care să ducă la un conflict cu guvernul, sau să ne pună în faţa unor represiuni sălbatice. Dacă s-ar fi creat o asemenea situaţie şi ar fi luat foc propria noastră casă, ar fi fost cu totul deplasat ca delegaţii noştri să ignoreze acest foc şi să poarte la Londra discuţii academice despre constituţii şi alte probleme asemănătoare.

Evenimentele din India se precipitau. Lucrul era vizibil în întreaga ţară, şi mai ales în Bengal, în Provinciile unite şi în provincia de graniţă. În Bengal, acordul de la Delhi nu adusese aproape nici o schimbare, şi starea de încordare nu numai că nu dispăruse, ci, dimpotrivă, se agravase. Fuseseră eliberaţi cîţiva oameni arestaţi pentru participarea la mişcarea de nesupunere civilă, însă în închisori rămăseseră mii de deţinuţi politici care, formal, nu aparţineau acestei categorii. Persoanele arestate şi deţinute fără a li se arăta motivul deţinerii continuau de asemenea să rămînă în închisori sau lagăre. Se făceau dese arestări pentru discursuri „subversive" sau pentru altă activitate politică şi, în general, se simţea că ofensiva guvernului continuă cu aceeaşi intensitate. Problema Bengalului era extrem de dificilă pentru Congres din cauza activităţii teroriştilor. În comparaţie cu activitatea normală a Congresului şi cu mişcarea de nesupunere civilă, amploarea şi importanţa activităţii teroriste era foarte redusă, dar această activitate provoca multă zarvă şi atrăgea atenţia generală. Din cauza ei, în Bengal Congresul întîmpina greutăţi, neputîndu-şi duce activitatea ca în majoritatea celorlalte provincii, deoarece terorismul crea o atmosferă neprielnică pentru acţiuni directe cu caracter paşnic. Era inevitabil ca actele de teroare să provoace represiuni deosebit de severe din partea guvernului, iar acesta,

cu o remarcabilă imparțialitate, lovea atît în terorişti cît şi în neteroriști.

Poliția şi autoritățile executive locale rezistau cu greu tentației de a aplica legile şi decretele speciale (îndreptate împotriva teroriştilor) partizanilor Congresului, militanților din rîndurile muncitorilor şi țăranilor, ca şi tuturor acelora a căror activitate nu era pe placul autorităților. E posibil ca adevărata culpă a multor arestați care erau ținuți în închisoare ani de-a rîndul fără a li se arăta motivul deținerii să nu fi fost activitatea teroristă, ci o altă activitate politică eficientă. Nu li s-a dat posibilitatea de a aduce dovezi sau contradovezi sau măcar de a afla în ce constă crima lor. Probabil că nu sînt trimişi în fața judecății fiindcă poliția n-are suficiente dovezi împotriva lor pentru a obține condamnarea, deşi e bine ştiut că legile anglo-indiene privind infracțiunile împotriva statului sînt uimitor de amănunțite şi de cuprinzătoare şi că e foarte greu să scapi din plasa lor. Se întîmplă de multe ori ca un om achitat de instanța judecătorească să fie imediat arestat din nou şi deținut apoi fără alte formalități.

În fața complicatei probleme bengaleze Comitetul de lucru al Congresului se simțea neputincios. Ea ajunsese pentru el o permanentă obsesie, căci sub o formă sau alta problema bengaleză i se punea mereu. Comitetul o soluționa cum putea mai bine, fiind însă perfect conştient că nu atinge esența problemei. De aceea, dînd dovadă de oarecare slăbiciune, el lăsa evenimentele să-şi urmeze cursul ; şi e greu de spus ce putea face altceva, dată fiind situația în care se afla. Această atitudine a Comitetului de lucru provoca multă nemulțumire în Bengal, unde se crease impresia că atît Comitetul executiv al Congresului cît şi celelalte provincii ale țării se dezinteresează de Bengal şi că acesta a fost părăsit într-un moment de grele încercări. Era o impresie complet greşită, deoarece întreaga Indie era plină de simpatie pentru populația Bengalului, dar nu ştia cum să transforme această simpatie într-un ajutor efectiv. Şi apoi, fiecare regiune a Indiei îşi avea necazurile sale.

În Provinciile unite situația țăranilor se înrăutățea. Guvernul provincial tărăgăna rezolvarea problemei şi amînase hotărîrea cu privire la reducerea arenzii şi a impozitului funciar, începînd încasarea lor forțată. Se făceau numeroase evacuări şi sechestrări. În timp ce ne aflam în Ceilon izbucniseră în două-trei locuri tulburări agrare provocate de încercările de a încasa arenda cu forța. Tulburările erau în sine neînsemnate, din nefericire, însă, ele au dus la moartea unui moşier oarecare sau a unui agent al său. Tot în timpul şederii mele în Ceilon, Gandhiji a plecat la Naini Tal pentru a discuta situația agrară cu guvernatorul Provinciilor unite, Sir Malcolm Hailey, fără a obține însă un rezultat apreciabil. Cînd guvernul a anunțat, în sfîrşit, reducerile,

ele n-au corespuns nici pe departe aşteptărilor, şi tulburările de la sate continuau să crească. Pe măsură ce moşierii şi guvernul intensificau presiunea asupra ţăranilor şi mii de arendaşi erau alungaţi de pe loturile lor, sechestrîndu-li-se puţinul ce-l aveau, se crea o situaţie care în cele mai multe ţări ar fi provocat o mare răscoală ţărănească. Cred că dacă aşa ceva nu s-a întîmplat, e în mare măsură datorită eforturilor Congresului, care i-a oprit pe arendaşi de la acţiuni violente. Împotriva lor însă s-a făcut deseori uz de violenţă.

Toate aceste frămîntări şi situaţia grea din agricultură aveau însă şi o latură îmbucurătoare. Din cauza preţurilor foarte scăzute la produsele agricole, clasele sărace, inclusiv ţăranii — în măsura în care nu fuseseră complet ruinate — se hrăneau mai bine decît o făcuseră de ani de zile.

Ca şi Bengalului, pactul de la Delhi nu i-a adus pace nici Provinciei de graniţă. Exista aici o permanentă stare de încordare, provincia era sub administraţie militară, cu legi şi decrete speciale, cu pedepse aspre pentru cele mai mici infracţiuni. Pentru a combate această stare de lucruri, Abdul Gaffar-han a pornit o largă agitaţie, devenind în curînd o sperietoare pentru guvern. Acest ţatan voinic, înalt de şase picioare şi trei ţoli, umbla din sat în sat, înfiinţînd pretutindeni centre ale „cămăşilor roşii". Şi oriunde treceau el sau principalii săi colaboratori lăsau în urma lor o mulţime de „cămăşi roşii", şi în scurt timp întreaga provincie a fost împînzită de secţiuni ale organizaţiei „Hudai Hidmatgar". Erau organizaţii absolut paşnice şi, în ciuda unor vagi aluzii, nu au putut fi niciodată formulate împotriva lor acuzaţii concrete de folosire a violenţei. Dar, indiferent dacă erau sau nu paşnici, fapt este că aveau în urma lor o tradiţie de războaie şi violenţă şi că trăiau în apropierea unei graniţe foarte agitate, iar această creştere rapidă a unei mişcări organizate, strîns legată de mişcarea naţională indiană, neliniştea serios guvernul. Nu cred că acesta să se fi încrezut vreodată în declaraţiile lor de pace şi nonviolenţă. Dar chiar dacă i-ar fi crezut, reacţia guvernului ar fi fost una de teamă şi nervozitate. Mişcarea reprezenta o forţă prea mare — efectivă şi potenţială — pentru ca guvernul să o fi putut privi în linişte.

Conducătorul necontestat al acestei vaste mişcări era Abdul Gaffar-han — „Fahr-e-Afghan", „Fahr-e-Pathan", „Mîndria pataniilor", „Gandhi-e-Sarhad", „Gandhi al graniţei", după cum i se spunea. Abdul Gaffar-han îşi dobîndise o imensă popularitate în Provincia de graniţă exclusiv prin munca liniştită şi perseverentă pe care o ducea, fără să se lase abătut de greutăţi sau de acţiunile guvernului. El n-a fost — şi nu este — un politician în sensul obişnuit al cuvîntului ; nu cunoaşte nici tactica şi nici manevrele politice. Era un om înalt şi drept — ca spirit şi ca trup —, care

nu putea suferi zarva și palavrageala inutilă, care visa libertatea poporului Provinciei de graniță în cadrul libertății întregii Indii, care nu se pricepea însă și nici nu era interesat în constituții și în subtilități juridice. Pentru a obține ceva, era necesar să acționezi, iar Mahatma Gandhi ne-a arătat calea minunată a acțiunilor pașnice, care îl atrăgeau pe Gaffar-han. Dar pentru acțiune este nevoie de organizare. De aceea, fără vorbe de prisos și fără a-și pierde vremea cu elaborarea de statute pentru organizația sa, el a păsit la crearea ei, obținînd succese remarcabile.

Gandhiji îl atrăgea deosebit de mult. La început, sfiala și dorința de a nu se afișa l-au determinat să se țină departe de Gandhiji. Mai tîrziu au fost nevoiți să se întîlnească pentru a discuta diferite probleme și contactele dintre ei au devenit mai frecvente. Era surprinzător cum acest patan acceptase în mai mare măsură decît mulți dintre noi teoria non-violenței. Și tocmai fiindcă credea în această idee reușise să convingă poporul său de importanța unei atitudini pașnice în fața provocărilor. Ar fi absurd să se pretindă că populația Provinciei de graniță ar fi renunțat la ideea de a mai recurge vreodată la violență, după cum ar fi absurd să se afirme așa ceva, în general, despre populația oricărei alte provincii. Masele acționează sub imperiul emoțiilor, și nimeni nu poate prevedea ce sînt în stare să facă în asemenea momente. Însă stăpînirea de sine de care a dat dovadă populația Provinciei de graniță în 1930 și în anii următori a fost cu adevărat uimitoare.

Oamenii guvernului și unii din compatrioții noștri mai fricoși îl privesc cu suspiciune pe „Gandhi al granitei". Ei nu sînt în stare să-l creadă pe cuvînt, și în imaginația lor ei văd pretutindeni intrigi complicate. În ultimii ani, atît el cît și alți tovarăși de-ai săi din Provincia de graniță s-au apropiat mult de militanții Congresului din alte regiuni ale Indiei, între ei creîndu-se strînse legături tovărășești, bazate pe înțelegere și stimă reciprocă. În cercurile Congresului, Abdul Gaffar-han e bine cunoscut și apreciat de mulți ani. Dar el a devenit mai mult decît un simplu tovarăș al nostru ; pentru restul Indiei el devine simbolul curajului și al abnegației unor oameni viteji și neînduplecați, tovarăși de-ai noștri în lupta comună.

Cu mult înainte de a fi auzit de Abdul Gaffar-han, l-am cunoscut pe fratele său, doctorul Han Sahib. Fusese student la spitalul Sf. Toma din Londra pe cînd învățam la Cambridge. Mai tîrziu, cînd îmi făceam practica de avocatură la Inner Temple, am devenit buni prieteni și, cînd eram la Londra, nu trecea o zi fără să ne vedem. Eu m-am înapoiat în India, iar el a rămas mai departe în Anglia, unde a stat încă mulți ani, lucrînd ca medic în timpul războiului. Următoarea noastră întîlnire a avut loc în închisoarea din Naini.

„Cămăşile roşii" de la graniţă colaborau cu Congresul, dar erau o organizaţie de sine stătătoare. Situaţia era destul de ciudată. Adevărata verigă de legătură era Abdul Gaffar-han. În vara anului 1931 Comitetul de lucru şi liderii Provinciei de graniţă au examinat împreună această chestiune, hotărîndu-se înglobarea „cămăşilor roşii" în Congres. Ele au devenit astfel o parte a organizaţiei congresiste.

Imediat după sesiunea de la Karaci a Congresului, Gandhiji a vrut să plece în Provincia de graniţă, însă guvernul nu era dispus să îngăduie această călătorie. Cînd în lunile următoare funcţionarii guvernului se plîngeau de activitatea „cămăşilor roşii", el a insistat în repetate rînduri să i se permită să plece acolo pentru a-şi da seama de situaţie, dar cererea lui n-a fost aprobată. Nici mie nu mi s-a îngăduit să plec în această provincie. Fiind în vigoare pactul de la Delhi, noi n-am considerat oportun să mergem în Provincia de graniţă împotriva voinţei categorice a guvernului.

O altă problemă ce se punea Comitetului de lucru era aceea a comunităţilor religioase. De fapt nu intervenise nici un element nou, dar problema în sine avea însuşirea de a reapărea de fiecare dată sub un aspect nou şi neaşteptat. Datorită Conferinţei mesei rotunde, problema a căpătat în acel moment o însemnătate mai mare, căci era evident că guvernul englez o va menţine pe primul plan, subordonîndu-i toate celelalte chestiuni. Participanţii la Conferinţă, toţi numiţi de guvern, fuseseră anume aleşi pentru a sublinia cît mai mult însemnătatea problemei comunităţilor şi sectelor religioase şi pentru a pune mai mult accent pe aceste divergenţe decît pe interesele comune. Guvernul refuzase chiar foarte categoric să numească vreun lider al musulmanilor naţionalişti. Gandhiji îşi dădea seama că, dacă din pricina guvernului englez Conferinţa se va împotmoli de la bun început în problema comunităţilor, adevăratele probleme politice şi economice nu vor mai putea fi examinate aşa cum se cuvine. În asemenea condiţii prezenţa sa la Conferinţă n-ar fi fost de mare folos. De aceea el arătă Comitetului de lucru că n-ar trebui să plece la Londra decît dacă în prealabil părţile interesate ar ajunge la un acord oarecare în problema comunităţilor religioase. Instinctul său era absolut just, totuşi comitetul nu a acceptat punctul său de vedere şi a hotărît că n-are voie să refuze a pleca numai fiindcă n-am izbutit să rezolvăm problema comunităţilor religioase. Consultîndu-se cu reprezentanţii diferitelor comunităţi, comitetul a încercat să propună o soluţie, fără să fi avut însă mult succes.

Acestea erau unele din principalele probleme ce ni se puneau în vara anului 1931 şi la care se mai adăugau numeroase alte probleme de mai mică importanţă. Din toate colţurile ţării primeam mereu plîngeri de la comitetele locale ale Congresului, în care se arăta

că pactul de la Delhi este încălcat de autoritățile locale. Cele mai grave plîngeri le transmiteam guvernului, care, la rîndul său, îi învinuia pe membrii Congresului de încălcarea pactului. S-au formulat deci învinuiri și contraînvinuiri care după aceea au fost publicate în presă. Inutil să mai spunem că aceasta n-a contribuit la îmbunătățirea raporturilor dintre Congres și guvern.

În sine, aceste fricțiuni în probleme mărunte nu erau chiar atît de importante. Important era că ele constituiau mărturia maturizării unui conflict mai serios, care nu depindea de persoane, ci izvora din însăși natura luptei noastre naționale și din instabilitatea economiei noastre agrare, și care, fără transformări radicale, nu putea fi lichidat sau înlăturat prin compromisuri. Inițial mișcarea noastră națională începuse în urma dorinței păturilor de sus ale claselor mijlocii de a găsi o modalitate de a se afirma și dezvolta, iar la baza acestei dorințe stăteau cauze de ordin politic și economic. Mișcarea a cuprins păturile de jos ale claselor mijlocii și a devenit o forță în țară ; apoi a pus în mișcare masele sătești, care în ansamblu izbuteau din ce în ce mai greu să-și mențină pînă și existența lor mizeră, de foame. Vechea economie naturală nu mai exista demult. Industria meșteșugărească, care fusese o completare a agriculturii și ușurase întrucîtva povara care apăsa asupra satului, dispăruse — în parte din cauza politicii duse de stat, dar mai ales fiindcă nu putea ține pasul cu industria mecanizată în plină dezvoltare. Povara care apăsa asupra satului creștea, iar dezvoltarea industriei indiene era prea lentă pentru a modifica serios situația. Satul, nepregătit și excesiv de împovărat, fusese pe neașteptate atras în angrenajul pieței mondiale și primea lovituri din toate părțile. El nu putea concura în condiții egale. Satul folosea metode de producție înapoiate, iar sistemul său de proprietate funciară, care ducea la fărîmițarea treptată a loturilor, făcea imposibilă o ameliorare radicală. Cu excepția unor scurte perioade de conjunctură bună, clasele agrare — atît moșierii cît și arendașii — se ruinau. Moșierii încercau să treacă povara asupra arendașilor, iar pauperizarea crescîndă a țărănimii — atît a micilor proprietari cît și a arendașilor — o ducea în rîndurile mișcării naționale. Aceasta atrăgea și proletariatul agricol, adică pe numeroșii muncitori agricoli lipsiți de pămînt din regiunile rurale ; pentru toate aceste clase rurale „naționalism" sau „svaraj" însemna schimbări care trebuiau să le scape de poveri, sau cel puțin să le ușureze situația și să dea pămînt celor ce nu-l aveau. Aceste năzuințe nu-și găseau însă o expresie clară nici în rîndurile țărănimii, nici la liderii mișcării naționale care aparțineau claselor mijlocii.

Mișcarea de nesupunere civilă din 1930 a coincis cu marea criză mondială industrială și agrară, fără ca acest fenomen să fi fost de la început înțeles de liderii mișcării. Criza a lovit puternic masa populației sătești, și aceasta s-a alăturat Congresului, participînd la

mişcarea de nesupunere civilă. Ceea ce-i interesa pe ţărani nu era elaborarea unei bune constituţii la Londra sau altundeva, ci schimbări radicale în sistemul proprietăţii funciare, mai ales în regiunile zamindare. Zamindaratul părea într-adevăr perimat şi-şi pierduse orice stabilitate. În situaţia în care se găsea guvernul englez nu putea însă risca o schimbare radicală a acestui sistem de proprietate funciară. Nici chiar atunci cînd a instituit Comisia agricolă regală, el nu a împuternicit-o să pună în discuţie problema proprietăţii asupra pămîntului sau sistemul impozitului funciar.

Conflictul rezulta deci din însăşi natura lucrurilor din India de atunci şi nu putea fi înlăturat prin fraze sau compromisuri. Numai rezolvarea problemei fundamentale — aceea a pămîntului (fără a mai vorbi de celelalte probleme naţionale de importanţă vitală) — ar fi putut soluţiona acest conflict. Iar o astfel de soluţionare era imposibilă prin mijloacele la care recurgea guvernul englez. Măsuri provizorii puteau, pentru scurt timp, uşura mizeria, represiuni crunte puteau intimida poporul şi împiedica exprimarea publică a nemulţumirii ; dar nici unele, nici celelalte nu contribuiau la rezolvarea problemei.

Guvernul englez — şi cred că la fel gîndesc şi majoritatea celorlalte guverne — consideră că dezordinile din India se datoresc într-o mare măsură „agitatorilor". E o concepţie cu totul absurdă. În ultimii 15 ani India a avut un mare conducător, care şi-a cîştigat dragostea şi chiar adoraţia milioanelor de indieni şi care în multe cazuri părea a-i fi impus voinţa sa. El a jucat un rol extrem de important în istoria recentă a ţării, dar mai important decît el a fost totuşi poporul, care părea că se supune orbeşte poruncilor lui. Principalul actor era poporul, iar în spatele său stăteau. stimulîndu-l, mari forţe istorice care-l pregăteau şi-l determinau să urmeze flautul fermecat al conducătorului său. Fără aceste împrejurări istorice şi fără aceste forţe politice şi sociale, nici un fel de conducător sau de agitator n-ar fi putut convinge poporul să treacă la acţiune. Cel mai mare merit pe care l-a avut Gandhiji ca conducător a fost acela de a simţi instinctiv pulsul poporului şi de a şti cînd se maturizau condiţiile pentru a da mişcării amploare şi a păşi la acţiune.

În 1930 mişcarea naţională din India a coincis cîtva timp cu dezvoltarea forţelor sociale din ţară, din care cauză a crescut mult şi forţa ei, şi ea a dobîndit un simţ al realităţii de parcă ar fi mers într-adevăr în pas cu istoria. Congresul era exponentul acestei mişcări naţionale, iar forţa şi puterea acesteia se reflecta în creşterea prestigiului Congresului. Era un fenomen vag, insezisabil, indefinibil, dar totuşi foarte real. Ţărănimea susţinea, bineînţeles, Congresul şi îi dădea adevărata lui forţă ; păturile de jos ale clasei mijlocii formau osatura cadrelor de luptă. Chiar şi marea burghezie, neliniştită de această nouă atmosferă, a socotit prudent să fie în rapor-

turi bune cu Congresul. Marea majoritate a fabricanților de textile din India au semnat angajamentele prescrise de Congres și se temeau să întreprindă ceva ce le-ar fi putut atrage nemulțumirea Congresului. În timp ce la Londra, la prima Conferință a mesei rotunde, se discutau diferite subtilități juridice, adevărata putere părea să treacă încet și pe nesimțite de partea Congresului, ca reprezentant al poporului. Această iluzie a continuat să crească chiar și după încheierea pactului de la Delhi, nu din cauza unor discursuri lăudăroase și grandilocvente, ci ca urmare a evenimentelor din 1930 și din anii următori. În fond, nimeni nu-și dădea mai bine seama decît liderii Congresului de dificultățile și primejdiile ce ne așteptau, și ei aveau grijă să nu le minimalizeze.

Sentimentul confuz al unei dualități a puterii pe cale de a se dezvolta în țară irita, firește, foarte mult guvernul. Sentimentul n-avea de fapt nici o bază reală, deoarece forța fizică era complet de partea autorităților, dar e incontestabil că el exista ca fenomen psihologic. Era o situație inacceptabilă pentru un guvern inamovibil și despotic. Ceea ce îl irita cu adevărat era tocmai această atmosferă insezisabilă, și nu cele cîteva discursuri sau procesiuni din sate, de care s-a plîns mai tîrziu. Ciocnirea părea deci inevitabilă. Congresul nu putea accepta de bunăvoie sinuciderea, iar guvernul nu putea tolera această atmosferă de dualitate a puterii și intenționa să sugrume Congresul. Cea de-a doua Conferință a mesei rotunde a întîrziat ciocnirea. Din cine știe ce motive, guvernul englez voia cu orice preț ca Gandhiji să vină la Londra și de aceea evita pe cît posibil să întreprindă ceva ce ar fi putut împiedica acest lucru.

Totul vădea însă apropierea conflictului și ne puteam da seama că guvernul devenea mai intransigent. Curînd după încheierea pactului de la Delhi, viceregele, lordul Irwin, părăsise India, fiind înlocuit de lordul Willingdon. Circula zvonul că noul vicerege ar fi un om dur și sever, mai puțin înclinat la compromisuri decît predecesorul său. Mulți din politicienii noștri au moștenit obiceiul „liberal" de a considera politica prin prisma oamenilor, și nu a principiilor. Ei nu-și dau seama că marea politică imperială a guvernului englez nu depinde de concepțiile personale ale viceregilor. De aceea înlocuirea viceregilor n-a schimbat și nici nu putea schimba nimic, dar politica guvernului se modifica treptat pe măsură ce se schimba însăși situația. Funcționarii superiori ai serviciului civil nu vedeau cu ochi buni încheierea de acorduri și pacte cu Congresul ; așa ceva era cu totul contrar educației și concepției lor despotice despre conducere. Ei își închipuiau că, tratîndu-l pe Gandhiji aproape ca pe un egal, ei fac, chipurile, să crească influența Congresului și totodată prestigiul lui Gandhiji și că a venit timpul să-l facă să coboare tonul. Era o idee stupidă, însă niciodată nu s-a distins Serviciul civil indian prin originalitatea concepțiilor sale. Oricare ar fi fost însă motivele, fapt e că guvernul devenea mai

rigid şi-şi accentua presiunea, părînd parcă să ne spună cu vorbele profetului din vechime: „Degetul meu mic este mai greu decît coapsele tatălui meu. Tatăl meu i-a bătut cu bicele, iar eu vă voi bate cu harapnice".

Dar vremea pedepsei nu venise încă. Congresul urma să fie reprezentat, dacă era posibil, la cea de-a doua Conferinţă a mesei rotunde. De două ori s-a dus Gandhiji la Simla, unde a avut îndelungate convorbiri cu viceregele şi cu alţi funcţionari superiori. Au discutat numeroase chestiuni litigioase, în special mişcarea „cămăşilor roşii" din Provincia de graniţă şi situaţia ţăranilor din Provinciile unite, — două probleme care, dacă facem abstracţie de Bengal, îngrijorau probabil cel mai mult guvernul.

Gandhiji m-a chemat la Simla, unde am avut şi eu prilejul să mă întîlnesc cu cîţiva funcţionari superiori ai guvernului englez din India. Tratativele duse de mine s-au limitat la Provinciile unite. Au fost discuţii deschise, la care s-au dezbătut adevăratele conflicte care stăteau la baza tuturor acestor învinuiri şi contraînvinuiri mărunte. Îmi amintesc că mi s-a spus că în februarie 1931 guvernul avusese posibilitatea de a zdrobi complet mişcarea de nesupunere civilă, în cel mult trei luni. Guvernul îşi pusese la punct aparatul de represiune şi n-avea decît să apese pe buton ca el să se pună în mişcare. Preferînd pe cît posibil o reglementare obţinută prin bună înţelegere unei reglementări impuse cu forţa, guvernul se hotărîse să încerce, cu titlu de experienţă, calea tratativelor, care au şi dus la pactul de la Delhi. În cazul în care nu s-ar fi ajuns la un acord, butonul stătea permanent la îndemînă şi putea fi oricînd apăsat. Cele spuse păreau să conţină aluzia că dacă nu ne vom comporta aşa cum se cuvine, s-ar putea să se apese pe buton într-un viitor nu prea îndepărtat. Toate au fost spuse pe un ton foarte politicos şi foarte deschis, dar amîndoi ştiam că, independent de voinţa noastră sau de ce am spune sau face, conflictul era inevitabil.

Un alt funcţionar superior a făcut un compliment Congresului. Discutam tocmai probleme mai generale, care nu aveau nimic de-a face cu politica, şi mi-a spus că, abstracţie făcînd de politică, Congresul a făcut un mare serviciu Indiei. De obicei indienilor li se impută că nu ar fi buni organizatori, dar, în ciuda uriaşelor dificultăţi şi piedici ce i-au stat în cale, Congresul a desfăşurat în 1930 o minunată activitate organizatorică.

Prima vizită făcută de Gandhiji la Simla n-a dus la nici o concluzie în privinţa plecării sale la Conferinţa mesei rotunde. A doua vizită a avut loc în ultima săptămînă a lunii august. Trebuia luată o hotărîre definitivă, dar el tot nu se putea hotărî să părăsească India. Prevedea complicaţii în Bengal, în Provincia de graniţă şi în Provinciile unite şi nu dorea să plece fără să fi căpătat oarecare asigurări că în India va fi pace. Pînă la urmă s-a ajuns la o oarecare înţelegere cu guvernul, concretizată într-o declaraţie şi un schimb

de scrisori. Toate acestea s-au făcut în ultima clipă, care-i mai permitea lui Gandhiji să ia vaporul cu care plecau delegații la Conferința mesei rotunde. De fapt se depășise și această ultimă clipă, în sensul că ultimul tren plecase. S-a format un tren special de la Simla la Kalka și s-au reținut alte trenuri pentru a asigura legăturile.

L-am însoțit de la Simla la Bombay, unde, într-o dimineață senină de sfîrșit de august, mi-am luat rămas bun de la el și am privit cum îl duce vaporul spre Marea Arabiei și, mai departe, spre apus. L-am revăzut abia peste doi ani.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI OPTULEA

CONFERINŢA MESEI ROTUNDE

ÎNTR-O carte recent apărută, un ziarist englez care afirmă că s-ar fi întîlnit deseori cu Gandhi atît în India cît şi la Londra la Conferinţa mesei rotunde scrie următoarele:

„Liderii aflaţi pe bordul vasului «Mooltan» ştiau că în Comitetul de lucru al Congresului exista o conspiraţie împotriva lui Gandhi. Ei ştiau că atunci cînd va sosi momentul, Congresul l-ar putea izgoni. Dar izgonindu-l pe Gandhi, Congresul ar fi izgonit, după toate probabilităţile, jumătate din membrii săi; şi tocmai această jumătate voiau Sir Bahadur Sapru şi Jaiakar să o atragă de partea liberalilor. Ei nu şi-au ascuns niciodată că Gandhi era — pentru a folosi propria lor expresie — un «nepriceput». Dar merita să atragă de partea lor un lider «nepriceput», dacă acesta putea aduce cu sine un milion de «partizani nepricepuţi»" [1].

---

[1] *Glorney Bolton*: „The Tragedy of Gandhi". Fragmentul de mai sus l-am scos dintr-o recenzie a cărţii, deoarece pînă atunci nu avusesem ocazia să citesc cartea însăşi. Sper să nu fi comis prin aceasta o nedreptate autorului sau persoanelor menţionate în citat... Între timp am citit cartea. O serie de afirmaţii făcute de Bolton şi concluziile pe care le trage sînt, după părerea mea, cu totul neîntemeiate. Cartea conţine şi numeroase greşeli materiale, mai ales cînd vorbeşte despre ceea ce a făcut — sau nu a făcut — Comitetul de lucru în timpul tratativelor pentru încheierea pactului de la Delhi şi după aceea. Ea mai conţine şi o afirmaţie stranie, şi anume că în 1931 Vallabhbhai Patel ar fi devenit preşedintele Congresului şi, implicit, conducătorul acestuia, rivalizînd cu Gandhi. În realitate însă, Gandhi a fost în cursul ultimilor 15 ani o figură mult mai importantă în Congres (şi, fireşte, în ţară) decît ar fi putut fi vreodată oricare din preşedinţii Congresului. El era cel care desemna de fapt preşedinţii, iar sugestiile sale au fost întotdeauna urmate. În repetate rînduri refuzase funcţia de preşedinte, preferînd ca aceasta să revină unuia din colegii şi ajutorii săi. Numai datorită lui am devenit eu preşedinte al Congresului. De fapt el fusese ales, dar a refuzat şi a impus alegerea mea. Alegerea lui Vallabhbhai Patel nu s-a făcut pe calea obişnuită. Noi abia ieşisem din închisoare, iar comitetele Congresului mai erau încă organizaţii ilegale şi nu puteau funcţiona normal. De aceea Comitetul de lucru a luat asupra sa alegerea preşedintelui sesiunii de la Karaci a Congresului. Întregul comitet, inclusiv Vallabhbhai Patel, îl rugă pe Gandhi să accepte preşedinţia şi să devină astfel în anul următor, care se prevedea a fi un an critic, nu numai conducătorul de fapt, dar şi cel oficial al Congresului. El nu şi-a dat însă consimţămîntul şi a insistat ca Vallabhbhai Patel să primească această funcţie. Îmi amintesc chiar că i s-a

Nu știu în ce măsură acest citat reflectă părerile lui Sir Tej Bahadur Sapru, ale lui Jaiakar sau ale celorlalți participanți la Conferința mesei rotunde care plecaseră în 1931 la Londra. Mi se pare însă surprinzător ca cineva — fie el ziarist sau lider — care cunoaște cît de cît viața politică a Indiei să fi putut face o astfel de declarație. Eu personal am rămas uimit citind-o ; nu auzisem niciodată nimic în legătură cu aceasta, ceea ce s-ar putea însă explica ușor prin faptul că de atunci mi-am petrecut o mare parte din timp în închisoare. Cine au fost aceşti conspiratori şi ce urmăreau ei ? S-a spus uneori că președintele Vallabhbhai Patel şi cu mine am aparține aripii extremiste din Comitetul de lucru şi de aceea presupun că noi trebuie să fi fost socotiți printre conducătorii conspirației. Gandhiji n-a avut poate în toată India un coleg mai loial decît Vallabhbhai, om puternic şi hotărît în acțiunile sale şi totodată devotat atît lui Gandhiji personal cît şi idealurilor şi politicii lui. Nu pot pretinde că împărtășeam în aceeași măsură aceste idealuri, dar am avut cinstea să lucrez în strînsă colaborare cu Gandhiji, şi gîndul că aș fi putut unelti împotriva lui mi se pare monstruos. Acest lucru e valabil şi pentru întregul Comitet

---

spus atunci că el vrea să joace întotdeauna rolul lui Mussolini, făcînd din ceilalți regi temporari şi conducători cu numele.

Nu mă pot ocupa într-o simplă notă de toate celelalte inexactități comise de Bolton. Aș vrea totuşi să ating o problemă cu caracter oarecum personal. Se pare că Bolton este convins că punctul de cotitură în cariera politică a tatălui meu l-a constituit faptul că n-a fost ales membru al unui club european, ceea ce nu l-a dus numai la radicalism, dar l-a şi făcut să evite societatea englezilor. Această poveste, deşi adeseori repetată, este cu desăvîrşire lipsită de temei. Faptele reale sînt de mică importanță, dar le povestesc aici pentru a lămuri o dată misterul. În primii săi ani de avocatură, tatăl meu îşi cîştigase simpatia lui Sir John Edge, pe atunci președintele Înaltei Curți de Justiție din Allahabad. Sir John îi propuse să intre în clubul (european) din Allahabad şi voia chiar el să-i susțină candidatura. Tatăl meu îi mulțumi pentru amabila propunere, dar îi arătă că aceasta va da desigur loc la neplăceri, deoarece mulți englezi vor obiecta că e indian şi s-ar putea să voteze împotriva lui. Orice ofițer inferior ar putea împiedica alegerea lui, şi în aceste împrejurări preferă să nu-şi prezinte candidatura. Sir John declarase chiar că va determina pe generalul de brigadă care comanda districtul Allahabad să-i sprijine candidatura. În cele din urmă chestiunea a fost abandonată şi el n-a mai fost propus, deoarece tatăl meu arătase foarte clar că nu vrea să riște o eventuală jignire. Incidentul nu l-a întărîtat cîtuşi de puțin împotriva englezilor ci, dimpotrivă, l-a apropiat de Sir John Edge, iar cele mai multe din relațiile sale de prietenie cu englezii s-au statornicit în anii următori. Întîmplarea s-a petrecut în ultimul deceniu al secolului trecut, iar el a devenit un militant politic radical şi un adept al non-colaborării după aproape un sfert de secol. Schimbarea nu s-a produs dintr-o dată, dar legea marțială introdusă în Penjab a accelerat procesul, iar influența lui Gandhi la momentul oportun l-a desăvîrşit. Dar nici chiar atunci tatăl meu nu intenționa să rupă legăturile cu englezii în societate. Dar cum englezii sînt în mare parte persoane oficiale, non-colaborarea şi mişcarea de nesupunere civilă împiedică, în mod inevitabil, asemenea contacte.

de lucru. Acest comitet a fost de fapt creaţia sa ; el îl numise după ce se consultase cu cîţiva colegi, iar alegerea în sine n-a fost decît o formalitate. Osatura comitetului o alcătuiau oameni care lucraseră mulţi ani în cadrul lui şi care au ajuns să fie consideraţi aproape ca membri permanenţi. Existau între ei divergenţe politice, deosebiri de concepţii şi de temperament ; dar îndelungata muncă în comun, răspunderea comună şi pericolele comune i-au unit foarte strîns. Îi lega acum prietenie, camaraderie şi stimă reciprocă. Ei nu alcătuiau numai o coaliţie, ci o unitate organică şi nici unuia nu i-ar fi trecut prin minte să uneltească împotriva celuilalt. Gandhiji domina în comitet şi fiecare aştepta ca el să dea îndrumările. Aşa a fost timp de mulţi ani de zile şi lucrul a devenit şi mai vizibil în 1931, după marele succes obţinut în lupta noastră în 1930.

Ce puteau urmări „extremiştii" din Comitetul de lucru încercînd „să-l izgonească" pe Gandhiji ? Se avea poate în vedere faptul că avea o tendinţă prea pronunţată pentru compromisuri şi că de aceea ar fi o piedică. Dar ce ar fi devenit fără el lupta noastră, ce ar fi devenit mişcarea de nesupunere civilă şi satiagraha ? El era o parte a mişcării, era de fapt însăşi mişcarea. Întreaga noastră luptă depindea de el. Desigur, lupta naţională ca atare nu a fost creaţia lui şi nici nu depindea de vreo persoană oarecare ; ea avea rădăcini mai adînci. Dar acea fază specială a luptei al cărei simbol fusese mişcarea de nesupunere civilă era strîns legată de el. A ne despărţi de el ar fi însemnat lichidarea mişcării şi necesitatea de a o reconstrui pe altă bază. Aşa ceva ar fi fost foarte anevoios oricînd, dar în 1931 era de neconceput.

E amuzant să te gîndeşti că, după părerea anumitor oameni, unii din noi ar fi uneltit în 1931 să-l îndepărteze pe Gandhiji din Congres. De ce era nevoie să urzim un complot cînd cea mai mică aluzie ar fi fost de ajuns ? O simplă sugestie din partea sa că voia să se retragă a fost întotdeauna suficientă pentru a tulbura nu numai Comitetul de lucru, dar întreaga ţară. În aşa măsură făcea el parte din lupta noastră, încît numai gîndul că ne-ar putea părăsi era insuportabil. Ezitasem să-l trimitem la Londra, deoarece în lipsa sa întreaga povară ar fi apăsat asupra noastră, iar această perspectivă nu ne încînta de loc. Eram doar atît de obişnuiţi să aruncăm această povară pe umerii săi ! Mulţi dintre noi, atît din Comitetul de lucru cît şi din afara lui, eram atît de legaţi de Gandhiji, încît preferam un eşec suferit împreună cu el unui succes vremelnic obţinut fără el.

Dacă Gandhiji este sau nu un „nepriceput" — aceasta putem lăsa pe seama prietenilor noştri liberali să hotărască. Politica dusă de el este uneori, fără îndoială, foarte metafizică şi greu de înţeles. Dar el s-a dovedit a fi un om de acţiune, un om de un remarcabil curaj, care ştie să ducă lucrurile la bun sfîrşit, şi dacă un „nepriceput" dă în practică astfel de rezultate, el poate foarte bine sus-

ține comparația cu „politica practică" care începe și se sfîrșește în cabinet și în cercuri selecte. E adevărat că milioane de adepți ai săi erau „nepricepuți". Ei nu știau nimic despre politică sau despre constituții ; ei nu puteau gîndi decît în funcție de nevoile lor materiale, de hrană și adăpost, de îmbrăcăminte și pămînt.

Mi s-a părut întotdeauna foarte interesant că eminenți ziariști străini, deprinși să observe natura umană, greșesc cînd e vorba de India. Să fie oare din cauza imaginii adînc înrădăcinate pe care și-au format-o încă din copilărie că Orientul ar fi ceva cu totul diferit și că nu poate fi judecat după criteriile obișnuite ? Sau să fie oare — în cazul englezilor — marota imperială care domină mintea lor și le denaturează imaginile ? Ei sînt gata să creadă fără să fie cîtuși de puțin surprinși de cele mai neverosimile lucruri, căci totul li se pare posibil în acest misterios Orient. Ei scriu cărți în care găsești cîteodată, pe lîngă păreri interesante și unele observații pătrunzătoare, cele mai uimitoare nerozii.

Îmi amintesc că în 1931, în ajunul plecării lui Gandhiji în Europa, am citit un articol al unui cunoscut corespondent din Paris al unui ziar londonez. Era un articol despre India în care pomenea despre un incident care — după cum afirma el — se petrecuse în 1921, în timpul mișcării de non-colaborare, cînd India primise vizita prințului de Wales. Articolul relata că undeva (probabil la Delhi) Mahatma Gandhi s-ar fi prezentat pe neașteptate și în mod dramatic în fața prințului, că i-ar fi căzut în genunchi, cuprinzîndu-i picioarele și că, plîngînd amarnic, l-ar fi implorat să dăruiască acestei țări nenorocite pacea. Nimeni dintre noi, nici chiar Gandhiji, nu auzise vreodată de această extraordinară poveste, și i-am scris ziaristului atrăgîndu-i atenția asupra acestui lucru. El și-a exprimat regretul, dar a adăugat că primise această informație dintr-o sursă serioasă. Ce m-a surprins e că, fără să fi încercat măcar s-o verifice, luase drept bună o poveste care de la prima vedere trebuia să apară extrem de neverosimilă și căreia nici un om care avea cea mai vagă cunoștință despre Gandhi, despre Congres sau despre India nu i-ar fi putut da niciodată crezare. Din păcate, e adevărat că sînt mulți englezi în India care, deși stau ani de zile aici, nu știu nimic despre țară, despre Congres sau despre Gandhiji. Povestea era absurdă și ridicolă și ar putea fi comparată doar cu o poveste fantezistă care ar pretinde că arhiepiscopul de Canterbury s-ar fi prezentat pe neașteptate la Mussolini, că a stat cu capul în jos și că, în semn de salut, dădea din picioare în aer.

Ca exemplificare a unui alt gen de astfel de povești poate servi o informație recent apărută într-un ziar. Se spunea că Gandhiji ar dispune de sume uriașe, de milioane de lire sterline, pe care le-ar fi ascuns la prietenii săi, și că Congresul ar căuta să pună mîna pe acești bani. Congresul se teme că dacă Gandhiji s-ar retrage din rîndurile sale, el (Congresul) ar putea pierde aceste comori. Po-

vestea e evident absurdă, căci Gandhiji nu păstrează niciodată fonduri personale sau secrete şi tot ce strînge predă unei organizaţii publice. El are instinctul unui *bania* pentru socoteli exacte şi dă în mod public socoteală de toate sumele strînse de el.

Zvonul are probabil la bază povestea vestitelor zece milioane de rupii strînse de Congres în 1921. Această sumă — care pare mare, dar care repartizată pe întreaga Indie nu e în realitate chiar atît de mare — a fost folosită pentru universităţile şi şcolile naţionale, pentru stimularea industriei casnice şi în special pentru khaddar, pentru uşurarea soartei intangibililor, precum şi pentru alte activităţi utile. O bună parte a servit la crearea de fonduri speciale, care mai există şi azi şi sînt folosite pentru scopurile în vederea cărora au fost constituite. Restul sumelor strînse a fost pus la dispoziţia comitetelor locale şi folosit pentru activitatea organizatorică şi politică a Congresului. Din aceste sume a fost finanţată mişcarea de non-colaborare, precum şi activitatea Congresului în următorii cîţiva ani. Atît Gandhiji cît şi sărăcia din ţara noastră ne-au învăţat să ne ducem activitatea politică cu mijloace extrem de limitate. În general munca noastră este voluntară, iar acolo unde e plătită, se dau salarii de mizerie. Cei mai buni activişti ai noştri, oameni cu titluri universitare şi cu familii de întreţinut primesc mai puţin decît e ajutorul de şomaj în Anglia. Mă îndoiesc că o puternică mişcare politică sau muncitorească a fost vreodată dusă cu fonduri atît de mici ca cele de care dispunea mişcarea congresistă în ultimii 15 ani. Şi toate fondurile şi socotelile băneşti ale Congresului au fost publicate an de an şi nimic n-a fost ţinut secret, exceptînd perioadele de nesupunere civilă, cînd Congresul era o organizaţie ilegală.

Gandhiji a plecat la Conferinţa mesei rotunde de la Londra ca singur reprezentant al Congresului. După lungi discuţii ne-am hotărît să nu trimitem şi alţi delegaţi, în parte fiindcă voiam ca cei mai buni oameni ai noştri să fie în India într-un moment atît de critic, cînd situaţia cerea o atitudine prudentă şi mult tact. Ne dădeam seama că cu toată Conferinţa mesei rotunde, centrul de greutate era totuşi în India şi că evenimentele de aici vor trebui să aibă neapărat repercusiuni la Londra. Voiam să împiedicăm ca evenimentele să ia o întorsătură nefavorabilă şi să ţinem organizaţia pregătită. Dar nu acesta a fost adevăratul motiv care ne-a determinat să nu trimitem decît un singur delegat. Dacă am fi socotit necesar şi util, am fi trimis, desigur, şi pe alţii. Dar n-am făcut-o în mod voit.

Nu pentru a purta nesfîrşite discuţii despre detaliile mărunte ale constituţiei ne pregăteam noi să participăm la Conferinţa mesei rotunde. În această etapă nu ne interesau asemenea detalii, care puteau fi discutate numai după ce s-ar fi ajuns la un acord cu guvernul englez în problemele de bază. Adevărata problemă era

de a stabili în ce măsură va fi transmisă Indiei democrate puterea. Odată acest lucru stabilit, orice avocat putea redacta și reglementa detaliile. Poziția Congresului în aceste probleme fundamentale era foarte simplă și nu lăsa mult loc pentru discuții. Ni se părea că singura atitudine demnă era de a trimite un singur delegat, și anume pe conducătorul nostru, care să expună această poziție, să arate cît e de rezonabilă și de inevitabilă în esența ei și — dacă va putea — să încerce a convinge guvernul englez să o adopte. Știam că va fi foarte greu și că în situația dată era aproape imposibil, dar nu aveam de ales. Nu puteam renunța la această poziție, la principiile și idealurile noastre pe care le proclamasem și în care credeam. Dacă, împotriva așteptărilor, s-ar găsi totuși o bază pentru un acord în aceste probleme fundamentale, restul s-ar putea aranja fără mari greutăți. Ne-am înțeles că dacă s-ar ajunge la o asemenea înțelegere, Gandhiji va chema imediat la Londra pe unii sau chiar pe toți membrii Comitetului de lucru, pentru a putea participa la tratativele de amănunt. Trebuia să fim oricînd pregătiți pentru a fi chemați, și la nevoie să plecăm chiar cu avionul. Astfel puteam fi acolo zece zile după ce ne va fi chemat.

Dacă nu s-ar ajunge însă la un acord preliminar în problemele fundamentale, nu s-ar mai pune nici problema unor tratative ulterioare și amănunțite și deci n-ar fi necesar ca și alți delegați ai Congresului să plece la Conferința mesei rotunde. De aceea ne hotărîsem să-l trimitem numai pe Gandhiji. A mai participat la conferință încă un membru al Comitetului de lucru — d-na Sarojini Naidu —, dar nu ca delegată a Congresului. Ea fusese invitată ca reprezentantă a femeilor indiene, și Comitetul de lucru îi îngăduise să participe în această din urmă calitate.

Guvernul englez nu intenționa însă să țină seama de dorințele noastre. Politica lui era de a amîna examinarea problemelor fundamentale, astfel încît conferința să-și irosească mai mult sau mai puțin forțele cu discutarea problemelor mărunte și secundare. Chiar atunci cînd erau examinate probleme importante, guvernul evita să ia atitudine, refuza să se angajeze și promitea să-și expună părerea mai tîrziu, după o matură chibzuință. Atuul guvernului a fost, bineînțeles, problema comunităților religioase, de care s-a folosit cît a putut. Această problemă a dominat conferința.

Aproape toți indienii care au participat la conferință s-au lăsat prinși — cei mai mulți de bunăvoie, alții fără voie — în această cursă întinsă de cercurile oficiale. Era o adunare pestriță. Majoritatea delegaților se reprezentau doar pe ei înșiși. Unii erau oameni capabili și respectați, ceea ce nu se putea însă spune despre mulți alții. În general, ei reprezentau din punct de vedere politic și social cele mai reacționare cercuri din India. Erau atît de retrograzi și de reacționari, încît pînă și liberalii indieni — atît de moderați și de prudenți — păreau progresiști în comparație cu ei. Repre-

zentau păturile privilegiate din India, legate de imperialismul englez, de la care aşteptau sprijin şi ocrotire. Cel mai impunător au fost reprezentate diferitele grupuri „minoritare" şi „majoritare" ale comunităţilor religioase. Erau nişte încăpăţînaţi, aparţinînd claselor de sus, şi era notoriu că nu se puteau niciodată înţelege între ei. Din punct de vedere politic erau reacţionari pînă în măduva oaselor şi nimic nu părea să-i intereseze decît obţinerea de avantaje pentru comunitatea religioasă respectivă, chiar cu riscul de a face concesii politice. Ei au şi declarat că nu vor fi de acord cu o libertate politică ceva mai mare dacă, în prealabil, nu vor fi satisfăcute revendicările comunităţilor lor religioase. A fost un spectacol neobişnuit, care a arătat cu o precizie dureroasă cît de jos poate cădea un popor subjugat şi cum poate fi el transformat într-un pion al jocului imperialist. Nu se poate desigur pretinde că toate aceste alteţe, toţi aceşti lorzi şi alţi nobili ar fi reprezentat poporul indian. Participanţii la Conferinţa mesei rotunde au fost numiţi de guvernul englez şi, din punctul său de vedere, el a făcut o alegere bună. Şi totuşi, însuşi faptul că autorităţile engleze puteau să se folosească de noi şi să ne exploateze în felul acesta, arăta slăbiciunea poporului nostru şi ciudata uşurinţă cu care putea fi înşelat şi făcut să-şi pună singur beţe în roate. Clasele noastre de sus mai păstrau încă ideologia stăpînilor noştri imperialişti şi făceau jocul acestora. O făceau oare fiindcă n-au înţeles încă ce reprezintă această ideologie ? Sau au înţeles adevărata ei semnificaţie, acceptînd-o conştient fiindcă le era teamă de democraţie şi libertate în India ?

Corespundea caracterului acestei adunări de reprezentanţi ai cercurilor privilegiate — imperialiste, feudale, financiare, industriale, religioase — ca conducerea delegaţiei Indiei britanice să-i revină, ca de obicei, lui Aga Han, care, într-o anumită măsură, îmbina în persoana sa toate aceste interese. Strîns legat toată viaţa de imperialismul englez şi de clasa guvernantă engleză, trăind mai ales în Anglia, el era cel mai în măsură să aprecieze şi să reprezinte interesele şi punctul de vedere al stăpînilor noştri. La această Conferinţă a mesei rotunde, el ar fi putut fi un bun reprezentant al Angliei imperialiste. Ironia era că a fost considerat ca reprezentant al Indiei.

La această conferinţă şansele erau evident împotriva noastră, dar oricît de puţine iluzii ne-am fi făcut, urmăream totuşi lucrările ei cu uimire şi cu un dezgust tot mai pronunţat. Am văzut încercările jalnice şi ridicol de timide de a atinge superficial problemele naţionale şi economice, am văzut tranzacţii, intrigi şi manevre, şi cum unii compatrioţi de-ai noştri merg mînă-n mînă cu elementele cele mai reacţionare din partidul conservator englez ; am urmărit nesfîrşitele discuţii asupra unor probleme de minimă importanţă, ocolirea intenţionată a tot ce e într-adevăr important, tendinţa

permanentă de a face jocul intereselor marilor grupuri privilegiate, şi în special ale imperialismului englez, am văzut certurile alternînd cu banchete şi admiraţie reciprocă. Totul n-a urmărit decît un singur scop — posturi bănoase: posturi mari, posturi mici, posturi şi funcţii pentru hinduşi, pentru musulmani, pentru sikhi, pentru anglo-indieni, pentru europeni, — dar toate acestea erau pentru clasele de sus; masele n-aveau ce căuta aci. Oportunismul se manifesta în toată splendoarea lui, şi diferitele grupuri aminteau haitele de lupi flămînzi care dădeau tîrcoale în aşteptarea prăzii pe care trebuia să le-o asigure noua constituţie. Pînă şi noţiunea de libertate a luat forma împărţirii pe scară largă de posturi — aşa-zisa „indianizare" —, adică acordarea unui număr mai mare de locuri pentru indieni în armată, în administraţie etc. Nimeni nu se gîndea la independenţă, la adevărata libertate, la transmiterea puterii către o Indie democrată, la rezolvarea problemelor economice urgente şi de importanţă vitală şi arzătoare ce se puneau poporului indian. Oare pentru aceasta luptase India cu atîta curaj? Trebuia oare să înlocuim cu acest aer îmbîcsit atmosfera noastră curată de idealism şi sacrificiu?

În această sală aurită şi ticsită Gandhiji stătea izolat. Se deosebea de ceilalţi prin îmbrăcămintea sa, sau mai curînd prin lipsa de îmbrăcăminte, dar şi mai mare era deosebirea între gîndurile şi concepţiile sale şi gîndurile şi concepţiile tuturor acestor persoane bine îmbrăcate din jurul său. Avea o situaţie extrem de grea la această conferinţă, şi din depărtare ne miram cum de a putut-o suporta. Dar cu o uimitoare răbdare el continua să facă încercare după încercare pentru a găsi o bază de înţelegere. El a făcut un gest caracteristic care a dezvăluit dintr-o dată că îndărătul problemei comunităţilor religioase se ascunde în realitate reacţiunea politică. Multe din revendicările comunităţilor religioase formulate la conferinţă de delegaţii musulmani îi displăceau. Socotea — şi colegii săi, naţionaliştii musulmani, erau şi ei de aceeaşi părere — că unele din aceste revendicări erau un obstacol în calea libertăţii şi a democraţiei. Totuşi el a propus ca ele să fie acceptate în întregime, fără rezerve, cu condiţia ca delegaţii musulmani să meargă mînă-n mînă cu el şi cu Congresul în problema politică, adică în problema independenţei.

Era o propunere personală a sa, căci, fiind la Londra, nu putea angaja Congresul. A promis însă că va insista ca acesta să o accepte, şi nimeni care cunoştea poziţia sa în Congres nu se putea îndoi că va izbuti să obţină aprobarea acestuia. Dar propunerea n-a fost acceptată, şi e într-adevăr destul de greu să ţi-l imaginezi pe Aga Han apărînd independenţa Indiei. În felul acesta s-a făcut dovada că adevărata greutate nu era problema comunităţilor religioase, deşi a ocupat un loc important la conferinţă. Reacţiunea politică era

aceea care împiedica orice progres, ascunzîndu-se în dosul certurilor dintre comunităţile religioase. Printr-o minuţioasă selecţionare a delegaţilor, guvernul englez a adunat aceste elemente reacţionare şi, controlînd lucrările conferinţei, a transformat problema comunităţilor religioase în problema principală. Şi era în aşa fel pusă, încît excludea orice posibilitate de înţelegere între elementele ireconciliabile întrunite acolo.

Străduinţele guvernului englez au fost încununate de succes, dovedind astfel nu numai că dispune încă de forţa fizică necesară pentru a-şi menţine imperiul, dar că mai are destulă viclenie şi experienţă politică pentru a mai putea continua un timp oarecare tradiţia sa imperială. Poporul indian a suferit un eşec, cu toate că Conferinţa mesei rotunde nici nu-l reprezenta şi nici nu era un indiciu al forţei sale. A suferit un eşec fiindcă năzuinţele sale nu aveau o bază ideologică şi fiindcă putea fi cu uşurinţă indus în eroare şi înşelat. A suferit un eşec fiindcă nu se simţea destul de puternic pentru a înlătura grupurile privilegiate care-i frînau dezvoltarea. A suferit un eşec din cauza unui exces de religiozitate şi a uşurinţei cu care puteau fi atîţate pasiunile religioase. Într-un cuvînt, el a suferit un eşec fiindcă nu era suficient de dezvoltat şi de puternic pentru a obţine un succes.

Conferinţa mesei rotunde în sine nu putea fi judecată sub aspectul eşecului sau al succesului ei. Era puţin de aşteptat de la ea şi totuşi ea a jucat un anumit rol. Conferinţa precedentă, prima de acest fel, trezise foarte puţin interes în India sau în alte ţări, deoarece toată atenţia era concentrată asupra mişcării de nesupunere civilă. Delegaţii numiţi de guvernul englez care au plecat la conferinţa din 1930 erau adesea însoţiţi de steaguri negre şi de lozinci puţin măgulitoare. Dar în 1931 situaţia era cu totul alta, fiindcă la conferinţă participa Gandhiji ca reprezentant al Congresului şi ca conducător a milioane de oameni. Aceasta a sporit prestigiul conferinţei şi India i-a urmărit lucrările cu mult mai mult interes ; şi orice insucces, indiferent de cauzele lui, contribuia la discreditarea Indiei. Acum înţelegeam de ce atribuise guvernul englez o importanţă atît de mare participării lui Gandhiji.

Conferinţa ca atare, cu toate intrigile ei, cu tot oportunismul şi divagările ei inutile, nu a fost un eşec al Indiei. Conferinţa era astfel constituită încît trebuia să eşueze, iar poporul indian nu putea fi făcut răspunzător de insuccesul ei. Dar ea a reuşit să abată atenţia lumii de la adevăratele probleme ale Indiei, iar în India a provocat deziluzie, deprimare şi un sentiment de umilire. Ea a dat forţelor reacţionare un pretext comod pentru a-şi ridica din nou capul.

Poporul nostru nu putea avea succese sau eşecuri decît pe baza evenimentelor din însăşi India. Puternica mişcare naţionalistă nu

putea să dispară în urma manevrelor din Londra îndepărtată. Naționalismul era o necesitate reală și vitală a clasei mijlocii și a țărănimii, care se străduiau să-și rezolve problemele cu ajutorul lui. Mișcarea putea deci să fie încununată de succes, să-și îndeplinească funcția și să cedeze apoi locul unei alte mișcări care să ducă poporul mai departe pe drumul spre progres și libertate, sau putea fi, pentru cîtva timp, înăbușită cu forța. Lupta a izbucnit curînd și a dus la o înfrîngere vremelnică. Cea de-a doua Conferință a mesei rotunde nu putea afecta prea mult această luptă, dar i-a creat o atmosferă oarecum nefavorabilă.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI NOUĂLEA

TULBURĂRILE AGRARE DIN PROVINCIILE UNITE

CA unul din secretarii generali ai Congresului şi membru al Comitetului de lucru veneam în contact cu problemele politice din întreaga Indie şi uneori — deşi evitam pe cît puteam — eram obligat să călătoresc prin ţară. O dată cu creşterea sarcinilor şi răspunderii noastre, şedinţele Comitetului de lucru se prelungeau tot mai mult, transformîndu-se în cele din urmă în sesiuni regulate de cîte două săptămîni. Acum nu mai era vorba de adoptarea unor rezoluţii critice, ci de controlul diferitelor activităţi practice ale unei mari şi multilaterale organizaţii, precum şi de rezolvarea în fiecare zi a unor probleme grele, de soluţionarea cărora depindea liniştea întregii ţări.

Principala mea sferă de activitate erau însă Provinciile unite, unde atenţia Congresului era concentrată în special asupra situaţiei din agricultură. În Provinciile unite comitetul provincial al Congresului era alcătuit din peste 150 de persoane şi se întrunea o dată la două-trei luni. Consiliul său executiv, compus din aproximativ 15 membri, se întrunea des şi răspundea direct de secţia agrară.

În a doua jumătate a anului 1931 acest consiliu a instituit un comitet special pentru problema agrară. E interesant de notat că mai mulţi zamindari făceau permanent parte din acest consiliu şi din comitet şi că toate măsurile se luau cu acordul lor. Într-adevăr, în anul acela preşedinte al Comitetului nostru provincial (şi deci *ex officio* şeful Consiliului executiv şi al Comitetului agrar) era Tasadduk Ahmad-han Şervani, care aparţine unei cunoscute familii de zamindari. Zamindari sau aparţinînd unor familii de zamindari erau şi secretarul general, Şri Prakasa, precum şi cîţiva membri marcanţi ai Consiliului. Ceilalţi membri ai Consiliului erau liber-profesionişti şi proveneau din clasele mijlocii. În Consiliul nostru executiv provincial nu era nici un singur reprezentant al arendaşilor sau al ţăranilor săraci. Existau ţărani în comitetele noastre districtuale, însă rareori ajungeau să treacă prin diferitele alegeri care duceau în ultimă instanţă la constituirea Consiliului executiv al provinciei — organ în care predominau intelectualii proveniţi din clasele mijlocii, dar în care erau şi destul de mulţi zamindari. În nici un caz nu se putea deci spune că era o organizaţie extremistă, şi desigur că nu era extremistă în problema agrară.

În Provinciile unite nu eram decît membru al Consiliului executiv şi al Comitetului său agrar şi nimic mai mult. Participam activ la consfătuiri şi la celelalte acţiuni ale noastre, n-am avut însă sub nici un raport rolul conducător. Într-adevăr, despre nimeni nu se putea spune că ar fi jucat rolul conducător în provincia noastră, deoarece ne deprinsesem demult cu munca colectivă şi comună, accentul punîndu-se întotdeauna pe organizaţie şi nu pe individ. Preşedintele ales în anul respectiv era conducătorul nostru temporar şi el ne reprezenta, dar nici el nu dispunea de o putere deosebită.

Pe plan local, mai activam şi ca membru al Comitetului districtual din Allahabad. Sub conducerea preşedintelui său, Puruşottam Das Tandon, acest comitet jucase un rol de seamă în mişcarea agrară. În 1930 iniţiase primul în provincie campania pentru neplata impozitelor. Aceasta nu se explica prin aceea că districtul Allahabad ar fi fost cel mai atins de depresiunea din agricultură ; districtele talukdare din Aud erau într-o situaţie mult mai proastă. Dar districtul Allahabad era mai bine organizat şi mai conştient din punct de vedere politic, deoarece oraşul Allahabad era un centru de activitate politică şi satele din împrejurimi erau deseori vizitate de numeroşi activişti de frunte.

În martie 1931, imediat după încheierea pactului de la Delhi, am trimis în grabă activişti şi înştiinţări la sate, aducînd la cunoştinţa ţăranilor că mişcarea de nesupunere civilă şi de neplata impozitelor încetează. Din punct de vedere politic nimic nu-i mai împiedică să plătească arenda şi i-am sfătuit să plătească. Am adăugat însă că, faţă de teribila scădere a preţurilor, ar trebui, după părerea noastră, să li se acorde reduceri serioase şi le-am propus să încercăm împreună să le obţinem. Chiar şi în timpuri normale arenda era de multe ori o povară aproape de nesuportat ; scăderea preţurilor îi punea însă pe ţărani în imposibilitatea de a plăti întreaga arendă sau măcar o sumă care să se apropie de ea. Ţineam conferinţe cu reprezentanţii ţăranilor, propunînd, cu titlu de încercare, o reducere generală de 50%, iar în unele cazuri chiar mai mult.

Am căutat să separăm complet problema agrară de problema generală a mişcării de nesupunere civilă. Voiam, cel puţin în 1931, să o tratăm exclusiv pe plan economic, fără a face să intervină politica. Era greu, căci cele două probleme erau strîns legate între ele şi în trecut fuseseră întotdeauna asociate. În afară de aceasta, ca organizaţie congresistă aveam un pronunţat caracter politic. Pentru moment încercam să funcţionăm ca un fel de uniune ţărănească (la conducere nefiind nici elemente ţărăneşti şi nici chiar zamindare !), dar nu puteam şi nu voiam să renunţăm la caracterul politic al organizaţiei noastre, iar guvernul vedea în tot ce făceam un substrat politic. În faţa noastră era şi perspectiva unei eventuale viitoare mişcări de nesupunere civilă şi nu încăpea nici o îndoială că

în asemenea caz economicul şi politicul vor merge împreună, mînă-n mînă.

În ciuda tuturor acestor piedici evidente, din momentul încheierii pactului de la Delhi ne-am străduit permanent să nu amestecăm problema agrară cu lupta politică. Adevăratul motiv era că pactul de la Delhi nu pusese capăt luptei economice, şi tocmai aceasta voiam să arătăm cu toată claritatea atît guvernului cît şi poporului. Cred că în timpul tratativelor de la Delhi Gandhiji îl asigurase pe lordul Irwin că, şi în cazul că nu va pleca la Conferinţa mesei rotunde, campania de nesupunere civilă nu va reîncepe în timpul lucrărilor conferinţei. El declarase că va cere Congresului să dea conferinţei posibilitatea să-şi desfăşoare în linişte lucrările şi să aştepte rezultatul ei. Dar tot atunci Gandhiji a precizat că această asigurare nu priveşte o eventuală luptă economică locală care ne-ar putea fi impusă. Toţi ne gîndeam atunci la situaţia agrară din Provinciile unite, deoarece acolo au fost întreprinse acţiuni organizate; dar de fapt în întreaga Indie ţăranii se aflau într-o situaţie asemănătoare. În timpul tratativelor de la Simla, Gandhiji a repetat cele de mai sus, şi lucrul a fost menţionat în schimbul de scrisori ce s-a dat publicităţii [1].

---

[1] Următoarele scrisori constituiau o parte integrantă a acordului încheiat la Simla la 27 august 1931 :

„D-l Gandhi către d-l Emerson, şeful Departamentului afacerilor interne din India.

Simla
27 august 1931

Stimate d-le *Emerson*,

Confirm, cu mulţumiri, primirea scrisorii dv. de azi, la care era anexat noul proiect. Sir Cowasji mi-a transmis şi amendamentele propuse de dv. Colegii mei şi cu mine am examinat cu atenţie proiectul amendat, pe care sîntem gata să-l acceptăm cu următoarele observaţii :

La paragraful 4 nu pot fi de acord, în numele Congresului, cu poziţia adoptată de guvern. Noi credem că ori de cîte ori Congresul e de părere că o nedreptate care rezultă din aplicarea acordului nu a fost înlăturată, e necesar să se instituie o anchetă, dat fiind că pe toată durata cît pactul de la Delhi e în vigoare, nesupunerea civilă rămîne suspendată. Dacă însă guvernul englez din India şi guvernele locale nu vor să instituie o anchetă, colegii mei şi cu mine n-avem nimic împotrivă ca clauza să rămînă. Rezultatul va fi că în ceea ce-l priveşte, Congresul nu va insista asupra unei anchete în privinţa «celorlalte probleme ridicate pînă acum». Dacă însă, din nefericire, o nedreptate ar fi atît de puternic resimţită încît să devină o datorie primordială a Congresului să caute o metodă de remediere care — în lipsa anchetei — să ia forma unei acţiuni directe de apărare, Congresul ar fi liber să recurgă la un astfel de remediu, cu toată suspendarea nesupunerii civile.

Este de prisos să mai asigur guvernul că Congresul se va strădui întotdeauna să evite acţiunea directă şi să obţină satisfacţie prin tratative, convingere şi alte metode asemănătoare. Această expunere a poziţiei Congresului a fost necesară pentru a evita în viitor orice neînţelegeri sau acuzaţii de

Chiar în ajunul îmbarcării pentru Europa el a precizat că, independent de Conferința mesei rotunde și de problemele politice, Congresul ar putea fi pus în situația ca în luptele economice să ia apărarea drepturilor poporului, și în special ale țărănimii. El nu dorea o asemenea luptă; dorința lui era s-o evite; dar dacă ar deveni inevitabilă, va trebui întreprinsă, căci nu puteam lăsa masele în voia soartei. El se situa pe punctul de vedere că pactul de la Delhi, care privea nesupunerea civilă sub aspect general și politic, nu era o piedică în această privință.

Amintesc acestea deoarece în repetate rînduri comitetul Congresului din Provinciile unite și conducătorii săi au fost învinuiți că prin reluarea campaniei pentru neplata impozitelor ar fi încălcat pactul de la Delhi. Autorii acestei acuzații și-au ales momentul cel mai favorabil pentru ei, formulînd-o într-o vreme cînd cei împotriva cărora era îndreptată și care ar fi putut da un răspuns se aflau toți în închisoare, iar toate ziarele și publicațiile erau supuse unei cenzuri foarte stricte. Abstracție făcînd de faptul că în 1931 comitetul Provinciilor unite nu a inițiat nici o campanie pentru neplata impozitelor, țin să precizez că o asemenea campanie, dusă în scopuri economice și fără vreo legătură cu mișcarea de nesupunere civilă, nu ar fi însemnat o încălcare a pactului de la Delhi. Dacă a fost sau nu justificată este o altă problemă; dar țărănimea avea același drept să o înceapă pe care îl au muncitorii

perfidie la adresa Congresului. Presupun că, în cazul cînd actualele tratative s-ar încheia cu succes, comunicatul, scrisoarea de față și răspunsul dv. vor fi publicate concomitent.

Cu sinceritate al dv.
M. K. Gandhi".

„D-l Emerson către d-l Gandhi.

Simla
27 august 1931

Stimate d-le *Gandhi*,

Vă scriu spre a vă mulțumi pentru scrisoarea dv. de astăzi în care acceptați proiectul comunicatului, cu condiția de a se ține seamă de observațiile cuprinse în scrisoarea dv. Guvernatorul general și consiliul său au luat cunoștință că Congresul nu intenționează să insiste asupra anchetării chestiunilor ridicate pînă acum. Dar, încredințîndu-ne că Congresul se va strădui întotdeauna să evite acțiunea directă și să obțină satisfacție prin tratative, convingere și alte metode asemănătoare, dv. doriți în același timp să precizați poziția Congresului în privința unor eventuale acțiuni viitoare pe care le-ați putea hotărî. Trebuie să vă spun că guvernatorul general și consiliul său împărtășesc speranța dv. că nu se va recurge la acțiuni directe. În ceea ce privește în general poziția guvernului, trebuie să vă amintesc de scrisoarea pe care excelența sa viceregele v-a adresat-o la 19 august. Sînt însărcinat să vă aduc la cunoștință că comunicatul, scrisoarea dv. de astăzi și acest răspuns vor fi publicate de guvern concomitent.

Cu sinceritate al dv.
H. W. Emerson"

dintr-o uzină să declare grevă din cauza unor nemulţumiri cu caracter economic. Pe această poziţie ne-am situat în tot intervalul care s-a scurs între tratativele de la Delhi şi cele de la Simla, şi ea a fost nu numai înţeleasă, dar şi recunoscută de guvern.

Criza agrară din 1929 şi din anii următori a fost apogeul unei situaţii care se înrăutăţea mereu. Timp de mulţi ani preţurile mondiale la produsele agricole au avut o tendinţă de creştere, iar agricultura indiană, legată de piaţa mondială, a cunoscut şi ea această tendinţă. Disproporţia ce exista în lumea întreagă între dezvoltarea industriei şi a agriculturii a dus pretutindeni la o creştere a preţurilor la produsele agricole. Pe măsură ce aceste preţuri creşteau, creşteau în India şi impozitul funciar perceput de stat, şi arenda plătită moşierilor, astfel încît cel ce lucra efectiv pămîntul n-a profitat aproape de loc de pe urma acestei tendinţe de creştere a preţurilor. În ansamblu, situaţia ţărănimii — cu excepţia cîtorva regiuni mai favorizate — s-a înrăutăţit. În Provinciile unite arenda a crescut mult mai rapid decît impozitul funciar, proporţia fiind în primii treizeci de ani ai acestui secol de aproape 5 : 1 (citez din memorie). Aşadar, pe cînd venitul obţinut de guvern din agricultură crescuse substanţial şi veniturile moşierului sporiseră mult mai mult, arendaşul ducea ca şi mai înainte o existenţă de foame. Chiar atunci cînd preţurile scădeau sau se produceau calamităţi naturale locale — secetă, inundaţii, invazii de lăcuste, grindină etc. — arenda şi impozitul funciar rămîneau neschimbate, nefăcîndu-se reduceri decît cu mari ezitări şi numai pentru sezonul respectiv. Şi în cele mai bune vremuri nivelul arenzii era mult prea ridicat ; în celelalte perioade însă, ea nu putea fi plătită dacă nu se recurgea la cămătar. Datoriile agricole creşteau.

Toate clasele agrare (moşieri, ţărani-proprietari şi arendaşi) au devenit victimele cămătarului, care, în condiţiile existente, îndeplinea în economia rurală primitivă o funcţie indispensabilă. El exploata această funcţie în propriul său interes şi ajungea tot mai mult să aibă în mînă nu numai pămîntul, dar şi pe cei legaţi de el. El acţiona aproape fără nici un control. Legea îl sprijinea, iar el nu renunţa nici cu o iotă la drepturile sale şi reuşea să jupoaie şi pielea de pe arendaş. Încet, încet, pămîntul multor mici moşieri şi ţărani-proprietari trecea în mîna sa şi cămătarul devenea el însuşi un mare proprietar funciar, un mare zamindar, reprezentant al aristocraţiei funciare. Ţăranul-proprietar de pămînt, care pînă atunci îşi lucrase propriul său lot, ajungea aproape un iobag al bania-zamindarului sau *sahukarului*. Mai proastă era situaţia arendaşului. Şi el era un iobag al *sahukarului* sau îngroşa rîndurile armatei tot mai numeroase a proletariatului pauperizat, lipsit de pămînt. Financiarul sau bancherul, transformat astfel în proprietar funciar, nu era legat de pămînt sau de arendaşi. De obicei locuia la oraş, unde se ocupa cu operaţiile sale bancare,

însărcinînd cu încasarea arenzii agenţi care o făceau cu cruzimea şi lipsa de omenie a unor automaţi.

Creşterea progresivă a datoriilor agricole era, prin ea însăşi, un indiciu al caracterului precar şi lipsit de stabilitate al sistemului de proprietate asupra pămîntului. Marea majoritate a populaţiei nu avea nici un fel de rezerve fizice sau materiale, nici o putere de rezistenţă şi trăia la limita foamei. Ea nu era în stare să reziste la fenomene ce ieşeau din comun şi aveau un caracter nefavorabil. Epidemiile secerau milioane de oameni. Comitetul de anchetă provincial pentru problemele creditului — instituit de autorităţi — a evaluat în 1929 şi 1930 datoriile agricole din India (inclusiv Birmania) la 860 crori de rupii. Această cifră cuprindea datoriile moşierilor, ale ţăranilor-proprietari şi ale arendaşilor, dar cea mai mare parte o constituiau datoriile celor care-şi lucrau singuri pămîntul. Politica valutară a guvernului favoriza din toate punctele de vedere pe creditori, ceea ce sporea şi mai mult greaua povară a datoriilor. Astfel, faptul că cu toate protestele energice din India cursul unei rupii a fost stabilit la un şiling şi şase pence, în loc de 16 pence, însemna o sporire a datoriilor agricole cu 12½%, respectiv cu circa 107 crori [1].

După creşterea postbelică a preţurilor, a urmat o scădere treptată, dar continuă, şi condiţiile din agricultură s-au înrăutăţit. La toate acestea s-a mai adăugat catastrofa din 1929 şi din anii următori.

În Provinciile unite consideram în 1931 că arenda trebuie să corespundă nivelului preţurilor, adică să fie redusă la nivelul la care se afla în trecut într-un moment cînd preţurile erau tot atît de scăzute ca şi în 1931. Acesta era cazul cu 30 de ani în urmă, cam prin 1901. Criteriul era foarte aproximativ şi greu de aplicat, deoarece existau numeroase categorii de arendaşi — ereditari, temporari, subarendaşi etc. —, iar cel mai mult aveau de suferit categoriile cele mai inferioare de arendaşi. Singurul criteriu posibil — şi fără îndoială cel mai drept — era de a stabili puterea de plată a arendaşului după scăderea cheltuielilor de producţie şi a

---

[1] Cifra de 860 crori indicată ca total al datoriilor agricole din India înseamnă probabil o subestimare serioasă şi în orice caz cifra trebuie să fi crescut considerabil în ultimii patru sau cinci ani. Conform datelor comitetului de anchetă provincial din Penjab pentru problemele creditului, Penjabul participa în 1929 la suma totală cu 135 de crori. În raportul comitetului special care pregătise proiectul de lege privind uşurarea situaţiei debitorilor din Penjab (prezentat în octombrie 1934), se arată că „povara datoriilor ce apasă asupra agricultorilor este uriaşă şi se ridică, după calcule modeste, la 200 crori de rupii". Această nouă cifră depăşeşte cu aproape 50% evaluarea comitetului pentru problemele creditului. Dacă acelaşi ritm de creştere este aplicabil şi celorlalte provincii, cifra actuală (1934) a datoriilor agricole din întreaga Indie trebuie să se ridice la peste 1.200 crori de rupii (1 cror = 10.000.000 de rupii).

necesarului pentru trai. Dar, conform acestui criteriu, un foarte mare număr de gospodării devin — oricît de jos s-ar lua costul vieţii — complet nerentabile şi, după cum am demonstrat cu exemple din Provinciile unite, mulţi nu puteau plăti în 1931 nici o arendă dacă nu-şi vindeau o parte din avere (admiţînd că aveau ce vinde), sau dacă nu împrumutau bani cu dobînzi foarte ridicate.

La început comitetul Congresului din Provinciile unite propusese, cu titlu de încercare, o reducere generală de 50% a arenzii pentru toţi arendaşii permanenţi şi un procent mai ridicat pentru ceilalţi arendaşi, care erau într-o situaţie şi mai grea. Cînd, în mai 1931, Gandhiji a venit în Provinciile unite şi l-a vizitat pe guvernator, Sir Malcolm Hailey, între ei s-au ivit divergenţe şi n-au putut ajunge la o înţelegere. Curînd după aceea Gandhiji adresă apeluri zamindarilor şi arendaşilor din Provinciile unite. În apelul către arendaşi el i-a îndemnat să plătească cît pot mai mult, şi a fixat o cifră ceva mai ridicată decît cea pe care o propusesem înainte. Comitetul provincial a acceptat cifra indicată de Gandhiji, dar fără rezultat, căci guvernul n-a fost de acord cu ea.

Guvernul provincial era într-o situaţie grea. Impozitul funciar era principala sa sursă de venit şi el nu putea admite anularea lui sau o reducere foarte importantă fără a fi ameninţat de a da faliment. Pe de altă parte, avea o frică teribilă de tulburări la sate şi voia, pe cît posibil, să-i liniştească pe arendaşi prin reduceri substanţiale de arendă. Dar nu era atît de uşor să împaci capra cu varza. Între stat şi agricultor stătea zamindarul — intermediar inutil din punct de vedere economic — pe seama căruia putea fi ajutat atît statul cît şi agricultorul. În compoziţia lui actuală guvernul englez nu putea însă — din motive politice — să-şi înstrăineze una din puţinele clase care erau de partea lui.

În sfîrşit, guvernul provincial anunţă reducerea impozitului funciar pentru moşieri şi a arenzii pentru arendaşi. Reducerile se bazau pe un sistem destul de complicat, şi la început nu era uşor să-ţi dai seama ce reprezentau. Era totuşi clar că erau departe de a fi suficiente. În plus, se refereau la plăţile curente şi nu pomeneau nimic de restanţele sau datoriile arendaşilor. Era evident că dacă arendaşul nu e în stare să-şi plătească arenda pentru jumătatea de an în curs, va putea cu atît mai puţin plăti restanţele pe anii trecuţi sau vechile sale datorii. Moşierii aveau obiceiul de a socoti toate încasările în contul restanţelor din trecut. O asemenea practică era primejdioasă pentru arendaş, căci putea fi oricînd dat în judecată şi lipsit de pămînt, sub pretextul neplăţii unei anumite părţi din datorie.

Consiliul executiv provincial al Congresului era într-o situaţie neobişnuit de grea. Eram convinşi că se face o nedreptate arendaşilor şi totuşi nu-i puteam ajuta cu nimic. Nu voiam să ne asumăm

răspunderea de a-i sfătui să nu plătească. Noi continuam să le spunem că trebuie să plătească atît cît vor putea şi în general să le exprimăm compătimirea noastră pentru nenorocirile lor, încercînd să le dăm curaj. Eram de acord cu ei că şi după reducerile efectuate li se cerea încă prea mult.

Aparatul de constrîngere, atît cel legal cît şi cel ilegal, începu să se pună în mişcare : s-au introdus acţiuni de evacuare împotriva a mii de oameni, se sechestrau vaci, boi şi obiecte de uz personal, agenţii moşierilor băteau ţăranii. Mulţi arendaşi au plătit o parte din suma cerută ; după cum afirmau, era tot ce puteau plăti atunci. E foarte probabil ca în unele cazuri să se fi putut plăti mai mult, dar era evident că pentru marea majoritate a fost o povară grea. Dar plăţile parţiale nu i-au salvat. Tăvălugul legii îşi continua drumul, zdrobind fără milă tot ce i se ivea în cale. S-au dat sentinţe de evacuare chiar dacă s-au făcut plăţi parţiale ; continuau sechestrările şi vînzarea de vite şi de obiecte de uz personal. Situaţia arendaşilor n-ar fi putut fi mai proastă chiar dacă n-ar fi plătit nimic. Ba ar fi fost poate ceva mai bună, căci ar fi păstrat cel puţin banii plătiţi.

Mulţi din ei veneau la noi, plîngîndu-se amarnic şi spunîndu-ne că după sfatul nostru au plătit cît au putut şi iată consecinţele ! Numai în districtul Allahabad şi-au pierdut avutul multe mii de oameni, iar împotriva altor mii au fost iniţiate diferite acţiuni judiciare. O mare mulţime de oameni, înnebuniţi de durere, stăteau toată ziua în faţa clădirii comitetului districtual al Congresului. Şi casa mea era asediată, şi de multe ori îmi venea să fug şi să mă ascund undeva, oriunde, numai să scap de această situaţie îngrozitoare. Mulţi din arendaşii care veneau la noi purtau urme de răni ce le-au fost provocate, după cum spuneau, de agenţii zamindarilor. Am trebuit să-i internăm în spitale. Ce puteau ei face ? Ce puteam noi face ? Am trimis lungi scrisori guvernului Provinciilor unite. Comitetul nostru îl desemnase pe Govind Ballabh Pant pentru a ţine legătura cu guvernul provincial la Naini Tal sau la Laknau. El scria mereu guvernului. Tasadduk A. K. Şervani, preşedintele comitetului nostru provincial, scria şi el din cînd în cînd şi tot astfel procedam şi eu.

O altă dificultate s-a ivit în iunie-iulie o dată cu apropierea musonilor. Era perioada aratului şi a semănatului. Trebuiau oare arendaşii deposedaţi de loturile lor să stea cu mîinile încrucişate şi să vadă cum pămîntul lor rămîne nelucrat ? Acest lucru era foarte greu pentru ţăran, era împotriva firii lui. În multe cazuri deposedarea era pur juridică şi formală, fără ca arendaşii să fi părăsit efectiv pămîntul. Tribunalul dăduse o sentinţă şi atîta tot. Să are ei oare pămîntul, săvîrşind astfel infracţiunea de violare a unei proprietăţi străine, ceea ce putea să ducă la tulburări locale ? Dar şi să vadă cum alţii lucrează fostul lor pămînt le era foarte

greu ţăranilor. Veneau la noi după sfat. Dar ce sfat le puteam noi da ?

În timpul verii, cînd împreună cu Gandhiji vizitasem Simla, am expus această dificultate unui funcţionar superior al guvernului englez din India, întrebîndu-l ce sfat le-ar fi dat el în locul nostru. Mi-a dat un răspuns foarte semnificativ. Mi-a spus că dacă o asemenea întrebare i-ar fi fost pusă de un ţăran căruia i se luase pămîntul, ar fi refuzat pur şi simplu să-i răspundă ! Deci nici el n-ar fi îndrăznit să-i spună pe faţă ţăranului să nu-şi lucreze pămîntul, deşi acesta îi fusese luat în mod legal. De pe înălţimile Simlei, unde-şi avea reşedinţa, îi era uşor să dea dispoziţii de parcă ar fi avut de-a face cu o problemă abstractă de matematică. Nici el, nici mărimile provinciale din Naini Tal, nu veneau în contact direct cu factorul om şi nu vedeau suferinţele oamenilor.

Ni s-a mai spus la Simla să dăm un singur sfat ţăranilor, acela de a plăti toată suma sau atît cît pot. Ar fi trebuit în fond să acţionăm aproape ca agenţi ai moşierilor. Cerînd ţăranilor să plătească pînă la limita posibilităţilor, le spusesem de fapt ceva asemănător. Este adevărat că le mai spusesem că n-ar trebui să-şi vîndă vitele sau să facă noi datorii. Şi rezultatele le-am văzut.

Pentru noi toţi a fost o vară îngrozitoare. Ţăranul indian are o putere uimitoare de a îndura nenorociri, şi întotdeauna avusese parte de ele mai mult decît destul — foamete, inundaţii, boli şi o permanentă, chinuitoare mizerie —, iar atunci cînd nu mai poate, se culcă liniştit, aproape fără să se plîngă, şi moare — cu miile sau cu milioanele. Aceasta e metoda lui de a scăpa de suferinţă. Ce s-a întîmplat în 1931 nu era nimic în comparaţie cu marile nenorociri care se abătuseră periodic asupra lui. Dar, într-un fel oarecare, evenimentele din 1931 nu-i păreau să facă parte din planurile de nepătruns ale naturii, pe care trebuie să le îndure cu răbdare ; vedea în ele mîna omului şi de aceea îl revoltau. Educaţia politică pe care o primise în ultimul timp începea să-şi dea roadele. Evenimentele din 1931 erau şi pentru noi deosebit de dureroase, căci ne consideram în parte răspunzători de ele. În această chestiune nu urmaseră oare ţăranii în foarte mare măsură sfaturile noastre ? Şi totuşi sînt ferm convins că fără ajutorul nostru permanent, situaţia ţăranilor ar fi fost mult mai proastă. Noi îi unisem şi ei au rămas o forţă de care trebuia să se ţină seamă, şi de aceea au obţinut reduceri mai importante decît ar fi putut obţine în alte condiţii. Pînă şi constrîngerile şi maltratările la care erau supuşi nu erau — oricît de grozave ar fi fost — ceva neobişnuit pentru aceşti oameni nenorociţi. Diferenţa faţă de trecut era în parte o chestiune de amploare (deoarece acum se întîmplau pe o scară mult mai largă), şi în parte o chestiune de publicitate. De obicei maltratarea sau chiar torturarea unui arendaş de către agentul zamindarului din sat sînt considerate aproape ca ceva de la sine înţeles şi — dacă victima nu

moare — puțini sînt aceia care află de aceste lucruri dincolo de regiunea respectivă. Acum situația se schimbase mulțumită organizației noastre și conștiinței mai ridicate a țărănimii, care o făcea să fie mai solidară și să aducă la cunoștința organizațiilor locale ale Congresului toate incidentele de acest fel.

Către sfîrșitul verii încercările de a încasa arenda cu forța s-au micșorat, iar măsurile coercitive au devenit mai rare. Ceea ce ne neliniștea acum era marele număr de arendași alungați de pe pămînt. Ce trebuia făcut cu ei ? Am insistat pe lîngă guvern ca acesta să-i ajute să-și recapete loturile care, în majoritatea cazurilor, erau neocupate. Și mai importantă era chestiunea viitorului. Reducerile acordate erau numai pentru sezonul trecut și nimic nu se hotărîse încă în privința viitorului. În octombrie urma să înceapă noua perioadă de încasare a arenzii. Ce se va întîmpla atunci ? Va trebui să trecem din nou prin toate aceste grozăvii ? Pentru examinarea acestei probleme guvernul provincial a instituit un comitet restrîns, alcătuit din propriii săi funcționari și cîțiva zamindari — membri ai Consiliului legislativ local. Din comitet nu făcea parte nici un reprezentat al țăranilor. În ultimul moment, după ce comitetul își începuse lucrările, guvernul îl invită pe Govind Ballabh Pant să intre în comitet ca reprezentant al nostru. El n-a considerat însă util să-și înceapă colaborarea într-un stadiu atît de avansat, cînd se și luaseră o serie de hotărîri importante.

Comitetul Congresului din Provinciile unite instituise și el o mică comisie cu misiunea de a strînge diferite date privind situația de la sate din trecut și din prezent și de a întocmi un raport despre situația existentă. Comisia prezentă un amplu raport cuprinzînd o expunere serioasă a condițiilor agrare din Provinciile unite și o analiză a dezastrului provocat de scăderea prețurilor la produsele agricole. Recomandările comisiei erau foarte cuprinzătoare. Raportul, publicat sub formă de broșură, a fost semnat de Govind Ballabh Pant, Rafi Ahmad Kidvai și Venkateș Naraian Tevari.

Cu mult înainte de apariția acestui raport, Gandhiji plecase la Londra la Conferința mesei rotunde. Ezitase mult înainte de a pleca, și una din cauzele ezitării sale era situația țăranilor din Provinciile unite. De fapt, el era aproape hotărît ca, în caz că nu va pleca la Londra, să vină în Provinciile unite și să se ocupe de această problemă complexă. Ultimele sale discuții pe care le avusese la Simla cu guvernul priveau, între altele, Provinciile unite. După plecarea sa în Anglia noi l-am ținut permanent la curent cu desfășurarea evenimentelor. Primele două luni îi scriam regulat în fiecare săptămînă, atît prin poșta aeriană cît și prin cea obișnuită. În a doua jumătate a ședерii sale la Londra n-am mai fost atît de punctual, căci așteptam mereu să se întoarcă. Ne spusese că se va înapoia după cel mult trei luni, adică în noiembrie, și sperasem ca pînă atunci să nu se producă nici o criză în India. Mai mult decît

orice voiam să evităm în lipsa lui crize şi conflicte cu guvernul. Dar deoarece înapoierea sa se tot amîna, iar la sate situaţia începea să se precipite, i-am trimis o telegramă amănunţită, informîndu-l asupra ultimelor evenimente şi arătîndu-i că sîntem siliţi să acţionăm. Ne-a răspuns telegrafic că în această chestiune e complet neputincios şi că în acel moment nu poate face nimic pentru noi, spunîndu-ne să procedăm cum vom crede de cuviinţă.

Consiliul executiv provincial ţinea la curent cu evenimentele şi Comitetul de lucru al Congresului. Eu eram întotdeauna de faţă la şedinţele acestui comitet, putîndu-i da informaţii din prima sursă ; cum însă lucrurile luau o întorsătură serioasă, Comitetul de lucru se sfătui şi cu preşedintele comitetului din provincia noastră — Tasadduk Şervani — şi cu preşedintele comitetului districtual Allahabad, Puruşottam Das Tandon.

Comitetul agrar instituit de guvern îşi publică raportul făcînd unele recomandări complicate şi vagi şi care lăsau multe la aprecierea autorităţilor locale. În ansamblu, reducerile propuse erau mai mari decît în sezonul trecut, dar ne dădeam seama că sînt insuficiente. Noi am ridicat obiecţii atît împotriva principiilor ce stăteau la baza acestor recomandări cît şi împotriva aplicării lor. În plus, raportul se referea numai la viitor, ignorînd restanţele, datoriile şi problema numeroşilor arendaşi deposedaţi de pămînt. Ce trebuia să facem ? Să-i sfătuim pur şi simplu pe ţărani să plătească cît vor putea, aşa cum făcusem în primăvară şi în vară, şi să ne lovim apoi de aceleaşi consecinţe ? Văzusem doar că acest sfat era cel mai prost dintre toate pe care le-am putea da şi că nu-l mai puteam repeta. Ţăranilor nu le rămînea decît, fie să facă un efort foarte mare şi să plătească în întregime suma redusă — şi rămînea de văzut dacă puteau s-o facă —, fie să nu plătească deocamdată nimic şi să aştepte evoluarea evenimentelor. O plată parţială a arenzii n-avea nici un rost ; arendaşii îşi epuizau resursele financiare şi-şi pierdeau totodată pămîntul.

Consiliul executiv al Congresului din provincia noastră a examinat îndelung şi amănunţit situaţia, ajungînd la concluzia că propunerile guvernului nu sînt destul de avantajoase pentru a fi acceptate ca atare, deşi sînt în progres faţă de reducerile din vară. Mai exista încă posibilitatea de a le modifica în avantajul ţăranilor, şi în acest sens insistam pe lîngă guvern. Ne dădeam însă seama că sînt puţine speranţe şi că conflictul pe care ne străduisem să-l evităm părea să se apropie destul de repede. Atitudinea faţă de Congres — atît a guvernului central cît şi a guvernului provincial — se schimbase treptat şi devenise mai rece. La lungile noastre scrisori primeam răspunsuri scurte, care ne trimiteau la autorităţile locale. Era evident că politica guvernului era de a nu ne încuraja în nici un fel. Posibilitatea ca prestigiul Congresului să crească în urma reducerilor acordate ţăranilor era pentru guvern o sursă de

nemulţumire şi dificultăţi. Potrivit unui vechi obicei, el nu privea lucrurile decît prin prizma prestigiului, şi numai gîndul că masele ar putea atribui Congresului meritul acestor reduceri îl irita şi, pe cît putea, voia să evite acest lucru.

Între timp începură să ne vină din Delhi şi din alte localităţi informaţii că guvernul englez din India ar fi pe punctul de a porni o mare ofensivă împotriva întregii mişcări congresiste. Degetul cel mic urma să intre acum în acţiune cu mai multă vigoare şi harapnicele erau gata să ne lovească. Am aflat chiar o serie de amănunte despre acţiunea ce se pregătea. După cîte îmi amintesc, în noiembrie d-rul Ansari mi-a trimis (şi separat lui Vallabhbhai Patel, preşedintele Congresului) un mesaj prin care ne confirma multe din informaţiile pe care le primisem înainte, dîndu-ne în special amănunte asupra ordonanţelor care urmau să fie emise pentru Provincia de graniţă şi Provinciile unite. Cred că Bengalul primise între timp în dar o nouă ordonanţă sau trebuia s-o primească din clipă în clipă. Mesajul d-rului Ansari a fost confirmat în întregime, pînă în cele mai mici amănunte, cîteva săptămîni mai tîrziu, cînd au fost publicate noile ordonanţe sub pretextul de a face faţă unei situaţii noi. Se credea în general că guvernul îşi amînase acţiunea din cauza prelungirii neprevăzute a Conferinţei mesei rotunde. El voia să evite represiuni masive în India atîta timp cît participanţii la Conferinţa mesei rotunde făceau schimb de amabilităţi.

Aşadar încordarea creştea şi aveam cu toţii sentimentul că evenimentele îşi urmează cursul în pofida străduinţelor noastre — şi că nimic nu le poate schimba drumul predestinat. Nu puteam decît să ne pregătim pentru a le face faţă şi pentru a juca, fiecare în parte şi toţi împreună, rolurile noastre în drama sau, mai bine zis, în tragedia vieţii. Dar tot mai speram că Gandhiji va fi înapoi înainte de a se fi ridicat cortina asupra acestei ciocniri de forţe şi că va lua pe umerii săi răspunderea pentru pace sau război. În lipsa lui nimeni dintre noi nu voia să-şi asume această povară.

În Provinciile unite guvernul mai luase o măsură care a stîrnit emoţii în regiunile rurale. S-au trimis arendaşilor înştiinţări cu indicarea reducerilor acordate, dar aceste înştiinţări cuprindeau şi ameninţarea că dacă suma astfel redusă nu va fi plătită în decurs de o lună (cîteodată erau indicate şi termene mai scurte), reducerea va fi anulată şi suma va fi urmărită pe cale legală, ceea ce însemna alungarea de pe pămînt, sechestrarea avutului etc. În anii normali arendaşii plăteau de obicei arenda în rate, în decurs de două-trei luni. Nu li se acorda deci nici măcar acest răgaz obişnuit. Dintr-o dată întreaga regiune era ameninţată de o nouă criză şi, cu înştiinţările în mînă, arendaşii alergau de la unul la altul, protestînd, reclamînd şi cerînd sfaturi. Era o ameninţare stupidă din partea guvernului sau a funcţionarilor săi locali şi, după cum ni s-a spus mai tîrziu, nici nu era serioasă. Ea micşora însă foarte mult şan-

sele de a se ajunge la o reglementare paşnică şi ducea în mod inevitabil, pas cu pas, la conflict.

Ţăranii şi Congresul trebuiau să ia neîntîrziat o hotărîre ; nu o puteam amîna pînă la înapoierea lui Gandhiji. Ce trebuia să facem ? Ce sfat să le dăm ? Era oare rezonabil să cerem ţăranilor să plătească suma reclamată în termenul scurt ce li s-a stabilit, cînd ştiam dinainte că mulţi din ei nu sînt în stare să o facă ? Şi apoi cum rămîne cu restanţele pe care le mai aveau de plătit ? Nu riscau ei oare să li se ia pămîntul chiar dacă plăteau o bună parte din suma cerută, sau chiar întreaga sumă, care putea fi apoi socotită în contul restanţelor ?

Comitetul Congresului din districtul Allahabad, din care făceau parte numeroşi ţărani, se hotărî pentru luptă. El decise că nu poate sfătui pe ţărani să plătească. I se arătă însă că fără o dezlegare expresă din partea Consiliului executiv provincial şi a Comitetului de lucru nu poate lua nici o măsură energică. Întreaga problemă a fost deci transmisă spre examinare Comitetului de lucru, unde Tasadduk Şervani şi Puruşottam Das Tandon puteau susţine cauza provinciei şi a districtului. Problema ce ni se punea privea numai districtul Allahabad şi avea un caracter pur economic ; ne dădeam însă seama că, faţă de încordarea politică din acel moment, ea putea avea repercusiuni serioase. Trebuia oare să permitem Comitetului districtual Allahabad să-i sfătuiască pe ţărani ca deocamdată să nu plătească arenda sau impozitul şi să aştepte noi tratative şi condiţii mai bune ? Era o chestiune limitată, al cărui cadru nu voiam să-l depăşim. Dar era oare posibil ? Comitetul de lucru voia cu tot dinadinsul să evite o ruptură cu guvernul înainte de înapoierea lui Gandhiji, şi mai ales voia să evite ca ruptura să fie provocată de o problemă economică ce s-ar fi putut transforma într-o problemă de clasă. Comitetul, care avea concepţii politice progresiste, nu era însă la fel de progresist în problemele sociale şi nu voia să ridice o problemă care ar fi opus pe arendaşi zamindarilor.

Din pricina înclinaţiilor mele spre socialism, nu eram considerat un sfetnic de încredere în probleme economice şi sociale. Personal eram de părere că Comitetul de lucru ar trebui să înţeleagă că situaţia din Provinciile unite era de aşa natură, încît pînă şi membrii mai moderaţi şi cei de dreapta din comitetul nostru erau siliţi de împrejurări să pornească la acţiune cu toată atitudinea lor negativă faţă de vreo acţiune. De aceea mă bucuram că la şedinţa comitetului va participa Şervani şi alţi reprezentanţi ai provinciei noastre, căci Şervani (preşedintele Comitetului nostru provincial) era departe de a fi un exaltat. El făcea parte din aripa dreaptă a Congresului, atît din punct de vedere politic cît şi social, iar la începutul anului se pronunţase împotriva politicii agrare a comitetului din Provinciile unite. Cînd a ajuns însă în fruntea co-

mitetului şi a trebuit să-şi asume răspunderea, şi-a dat seama că n-aveam alt drum de urmat. Toate acţiunile întreprinse ulterior de Comitetul provincial s-au hotărît în cea mai strînsă colaborare cu el, şi de multe ori au fost chiar aduse la îndeplinire de el, în calitatea sa de preşedinte.

De aceea expunerea făcută de Tasadduk Şervani în faţa Comitetului de lucru a produs asupra membrilor acestuia o puternică impresie — mult mai puternică decît ar fi putut-o produce o expunere făcută de mine. După multe ezitări, dar dîndu-şi seama că nu poate refuza, Comitetul de lucru a autorizat comitetul Provinciilor unite să permită în orice regiune suspendarea plăţii arenzii şi a impozitului funciar. Comitetul de lucru a insistat însă totodată ca cei din Provinciile unite să evite pe cît posibil acest pas şi să continue tratativele cu guvernul provincial.

Tratativele au mai continuat un timp, dar fără succes. Pe cît îmi amintesc, s-au obţinut în districtul Allahabad reduceri ceva mai mari. În împrejurări normale s-ar fi putut poate ajunge la o înţelegere, sau cel puţin s-ar fi putut evita un conflict deschis, deoarece divergenţele deveneau treptat mai mici. Dar împrejurările erau cu totul anormale şi ambele părţi — atît guvernul cît şi Congresul — aveau sentimentul că nu va putea fi evitat conflictul care se apropia, astfel încît tratativele noastre n-aveau nici un fel de bază reală. Orice pas făcut de una din părţi dădea impresia că e o manevră şi că izvorăşte din dorinţa de a-şi asigura o poziţie mai favorabilă. Guvernul avea posibilitatea — pe care a şi folosit-o — de a se pregăti în cel mai mare secret. Forţa noastră era însă exclusiv moralul poporului, iar acesta nu putea fi pregătit sau ridicat printr-o activitate secretă. Unii din noi — şi eram şi eu printre cei vinovaţi — repetau adesea în cuvîntările lor ţinute în public că lupta pentru libertate e departe de a fi terminată şi că într-un viitor apropiat ne mai aşteaptă multe încercări şi greutăţi. Chemam poporul să fie pregătit, şi de aceea eram criticaţi ca aţîţători la război. În realitate, activiştii Congresului care aparţineau claselor mijlocii aveau o aversiune pronunţată de a privi lucrurile în faţă şi sperau că într-un fel oarecare conflictul va putea fi evitat. Atenţia celor care citeau ziarele era distrasă şi de şederea lui Gandhiji la Londra. Şi totuşi, cu toată pasivitatea intelectualilor, evenimentele, mai ales în Bengal, în Provincia de graniţă şi în Provinciile unite, îşi urmau cursul, şi în noiembrie mulţi au început să-şi dea seama că se apropie o criză.

Temîndu-se să nu fie depăşit de evenimente, comitetul Congresului din Provinciile unite luă o serie de măsuri interne pentru eventualitatea unui conflict. Comitetul din Allahabad a convocat o mare conferinţă a ţăranilor, care a adoptat cu titlu de încercare o rezoluţie, în care se spunea că, dacă nu se vor obţine condiţii mai bune, el va trebui să-i sfătuiască pe ţărani să se abţină de a

plăti arenda şi impozitul funciar. Rezoluţia a iritat foarte mult guvernul provincial, care, considerînd-o ca un *casus belli*, a refuzat să mai discute cu noi. La rîndul ei, această atitudine a avut repercusiuni asupra organizaţiei congresiste provinciale, care a interpretat-o ca un semn al furtunii iminente şi şi-a accelerat pregătirile. La Allahabad s-a mai ţinut încă o conferinţă a ţăranilor, unde se adoptă o rezoluţie mai energică şi mai categorică, îndemnîndu-i pe ţărani să nu plătească pînă la noi tratative şi pînă ce nu se vor fi obţinut condiţii mai bune. Şi atunci, ca şi mai tîrziu, nu a fost vorba de o campanie pentru „neplata arenzii", ci pentru o „arendă echitabilă", iar noi continuam să cerem tratative, deşi partea adversă se eschiva în mod vădit. Rezoluţia din Allahabad privea în egală măsură pe zamindari şi pe arendaşi, dar noi ştiam că în realitate ea se referea numai la arendaşi şi la cîţiva mici zamindari.

Aceasta era situaţia în Provinciile unite la sfîrşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie 1931. Între timp evenimentele evoluaseră în direcţia unei crize şi în Bengal şi în Provincia de graniţă, iar în Bengal intrase în vigoare o nouă şi teribil de cuprinzătoare ordonanţă. Toate acestea erau semne de război, nu de pace, şi se punea întrebarea : cînd se va înapoia oare Gandhiji ? Va sosi el în India înainte ca guvernul să-şi înceapă marea ofensivă pentru care se pregătise atîta timp ? Sau va găsi el la înapoiere pe mulţi din colegii săi în închisoare şi lupta în plină desfăşurare ? Am aflat că era pe drum şi că în ultima săptămînă a anului va sosi la Bombay. Noi toţi, adică toţi militanţii de seamă ai Congresului — atît cei de la centru cît şi cei din provincii — doream să evităm lupta pînă la înapoierea sa. În însuşi interesul luptei era de dorit să ne întîlnim cu el şi să beneficiem de sfatul şi de îndrumările sale. În această competiţie eram neputincioşi. Iniţiativa o avea guvernul englez.

CAPITOLUL AL PATRUZECILEA

SFÎRŞITUL ARMISTIŢIULUI

DEŞI eram foarte ocupat în Provinciile unite, doream de mult să vizitez şi celelalte două centre ale furtunii — Provincia de graniţă şi Bengalul. Voiam să studiez situaţia la faţa locului şi să-mi revăd vechii colegi, căci pe mulţi nu-i mai văzusem de aproape doi ani. Dar mai mult decît orice doream să-mi exprim admiraţia faţă de curajul şi dîrzenia populaţiei din aceste provincii şi faţă de jertfele pe care le adusese în lupta naţională. Pentru moment Provincia de graniţă era inaccesibilă, căci guvernul englez din India nu dădea nici unui membru marcant al Congresului aprobarea de a o vizita, şi faţă de acest refuz noi nu intenţionam să plecăm acolo şi să creăm astfel o situaţie fără ieşire.

În Bengal situaţia se înrăutăţea, şi, oricît mă atrăgea această provincie, ezitam să mă duc. Îmi dădeam seama că acolo voi fi neputincios şi că nu voi putea fi de mare folos. O îndelungată şi regretabilă dispută între două grupuri de congresişti din această provincie a speriat multă vreme pe membrii Congresului din alte regiuni, care se ţineau departe de Bengal de teamă să nu fie implicaţi în dispută luînd partea unuia din grupuri. Era o dovadă de slăbiciune şi semăna cu politica struţului; această atitudine n-a contribuit nici la pacificarea Bengalului şi nici la rezolvarea problemelor lui. La cîtva timp după plecarea lui Gandhiji la Londra, două evenimente au stîrnit deodată interesul întregii Indii pentru situaţia din Bengal. Unul s-a petrecut la Hijli, celălalt — la Cittagong.

Hijli era un lagăr special unde erau ţinuţi oameni arestaţi pe cale administrativă fără nici o condamnare judiciară. S-a anunţat oficial că în lagăr izbucnise o revoltă, că deţinuţii atacaseră administraţia, care fusese nevoită să facă uz de arme. Un deţinut a fost ucis şi mulţi alţii răniţi. O anchetă oficială făcută imediat de autorităţile locale a absolvit complet administraţia lagărului de orice răspundere pentru deschiderea focului şi pentru consecinţele care au rezultat. Erau însă multe lucruri stranii şi s-au aflat unele fapte care nu se potriveau cu versiunea oficială. S-a cerut atunci insistent să se efectueze o anchetă mai amplă. Contrar practicii oficiale obişnuite din India, guvernul Bengalului a instituit o comisie de anchetă alcătuită din magistraţi superiori. Era o comisie

pur oficială, dar ea a strîns declaraţii şi a examinat chestiunea sub toate aspectele ; concluziile la care a ajuns erau în defavoarea administraţiei lagărului de deţinuţi. S-a stabilit că de vină era în primul rînd administraţia şi că nu exista nici un motiv justificat pentru a se face uz de arme. Comunicatele anterioare date de guvern în această chestiune erau deci în întregime false.

Cele petrecute la Hijli nu erau ceva deosebit. Din păcate, asemenea incidente, sau accidente, nu sînt o raritate în India şi poţi citi adesea despre „revoltele din închisori" şi despre vitejia cu care gardienii înarmaţi au reprimat deţinuţi lipsiţi de arme şi de apărare. Cazul de la Hijli ieşea din comun fiindcă dezvăluise, şi încă oficial, cît de unilaterale şi chiar false sînt comunicatele guvernamentale în asemenea cazuri. Şi pînă atunci nu se dăduse prea multă crezare acestor comunicate, acum însă erau complet discreditate.

După evenimentele de la Hijli s-au produs în întreaga Indie numeroase „incidente" în închisori, în timpul cărora personalul de pază fie că făcea uz de arme, fie că folosea forţa sub alte forme. Printr-o stranie coincidenţă, în toate aceste „revolte din închisori" se pare că numai deţinuţii aveau de suferit. Aproape întotdeauna se publica un comunicat oficial care învinuia deţinuţii de tot felul de nelegiuiri şi scotea basma curată administraţia închisorii. Foarte rar se întîmpla ca personalul închisorii să primească sancţiuni administrative. Toate cererile de a se face o anchetă amănunţită erau categoric respinse, considerîndu-se suficientă o anchetă departamentală. Guvernul învăţase, evident, din lecţia primită la Hijli că e periculos a face o anchetă serioasă şi imparţială şi că cel mai bun judecător este însuşi acuzatorul. E oare de mirare că poporul învăţase şi el din lecţia de la Hijli că prin comunicatele sale guvernul ne spune ceea ce vrea ca noi să credem, şi nu ceea ce se întîmplă în realitate ?

Cazul de la Cittagong era mult mai grav. Un terorist oarecare împuşcase un inspector de poliţie musulman. După aceea au urmat ciocniri între hinduşi şi musulmani — sau cel puţin aşa au fost intitulate. Era însă, fără îndoială, ceva mult mai serios, ceva deosebit de obişnuitele ciocniri între comunităţile religioase. Era evident că acest act terorist nu avea nimic comun cu discordiile dintre comunităţile religioase şi că era îndreptat împotriva unui ofiţer de poliţie indiferent dacă era hindus sau musulman. E însă adevărat că după aceea s-au produs ciocniri între hinduşi şi musulmani. Cum au izbucnit ele, care a fost pretextul care le-a declanşat n-a fost clarificat nici pînă azi, deşi fruntaşi de seamă ai vieţii publice au formulat grave acuzaţii. O altă particularitate a acestor tulburări a fost intervenţia altor grupuri de oameni — anglo-indieni —, mai ales funcţionari de la căile ferate şi alţi funcţionari de stat, care, după cum se afirmă, s-au dedat la represalii

pe scară largă. J. M. Sen-Gupta şi alţi cunoscuţi militanţi din Bengal au făcut declaraţii speciale privind evenimentele din Cittagong, somînd guvernul să deschidă o anchetă sau chiar să le intenteze un proces de calomnie. Guvernul a preferat însă să nu ia o asemenea măsură.

Evenimentele din Cittagong — oarecum ieşite din comun — au atras atenţia asupra a două posibilităţi periculoase. Terorismul a fost condamnat din multe puncte de vedere, chiar şi din cel al tehnicii revoluţionare moderne. Întotdeauna m-a îngrozit una dintre consecinţele sale posibile, şi anume primejdia ca în India să se extindă acte sporadice de violenţă, izvorîte din discordii religioase. Nu sînt în suficientă măsură un „hindus timid", pentru a mă speria de violenţă ca atare, deşi, într-adevăr, îmi displace. Îmi dau însă seama că forţele centrifuge mai sînt încă foarte puternice în India şi că acte sporadice de violenţă le-ar întări, fără îndoială, îngreuind şi mai mult procesul de formare a unei naţiuni unite şi disciplinate. Cînd oamenii ucid în numele religiei sau pentru a-şi asigura un loc în rai, e primejdios să-i obişnuim cu ideea violenţei teroriste. Asasinatul politic este un lucru reprobabil. Cu un terorist politic se poate însă sta de vorbă şi el poate fi convins să folosească alte metode, căci e de presupus că ţelul pe care-l urmăreşte e un ţel pămîntesc, care nu are un caracter personal, ci unul naţional. Asasinatul religios e mult mai grav, căci aici e vorba despre lumea de dincolo de mormînt şi nu se pot aduce nici un fel de argumente raţionale. Uneori linia de demarcaţie între ele e aproape imperceptibilă sau dispare aproape complet, asasinatul politic transformîndu-se, în virtutea unui proces metafizic, în asasinat semireligios.

Asasinarea unui ofiţer de poliţie din Cittagong de către un terorist şi consecinţele pe care le-a avut au arătat în mod pregnant posibilităţile primejdioase ale activităţii teroriste şi imensele prejudicii pe care le poate aduce cauzei unităţii şi libertăţii Indiei. Represiunile care au urmat ne-au arătat că şi în India au început să apară metode fasciste. De atunci s-au întîmplat multe cazuri de astfel de represiuni, mai ales în Bengal, iar mentalitatea fascistă s-a răspîndit, fără îndoială, în colonia europeană şi în cea anglo-indiană. Unii acoliţi indieni ai imperialismului s-au pătruns şi ei de acest spirit.

Este curios că înşişi teroriştii, sau mulţi dintre ei, au concepţii fasciste, dar ele merg în altă direcţie. Fascismul lor naţionalist înfruntă fascismul imperialist al europenilor, al anglo-indienilor şi al unor indieni din clasele de sus.

În noiembrie 1931 am plecat pentru cîteva zile la Calcuta. Aveam un program foarte încărcat, căci, pe lîngă întîlniri particulare cu diferite persoane şi grupuri, am luat cuvîntul şi la o serie de mitinguri de masă. La toate aceste mitinguri am discutat pro-

blema terorismului, străduindu-mă să arăt cît e de greşit, de inutil şi de dăunător pentru libertatea Indiei. Nu-i insultam pe terorişti şi nici nu-i numeam „degeneraţi" şi „laşi", după cum e obiceiul unora dintre compatrioţii noştri care rareori au cedat ispitei — dacă în general i-au cedat vreodată — de a săvîrşi o faptă care cere curaj sau presupune un risc. Mi s-a părut întotdeauna absurd să învinuiesc de laşitate bărbaţi sau femei care-şi riscă permanent viaţa. Rezultatul va fi că un astfel de om va dispreţui şi mai mult pe criticii săi timoraţi, care ţipă la el de la distanţă, dar nu sînt capabili de acţiune.

În ultima seară a şederii mele la Calcuta, cu puţin înainte de a pleca la gară, m-au vizitat doi tineri. Ambii erau foarte tineri, în jurul a 20 de ani, şi aveau feţe palide, nervoase şi ochi strălucitori. Nu ştiam cine sînt, dar mi-am dat repede seama ce urmăreau. Erau foarte porniţi împotriva mea din cauza propagandei pe care o făceam împotriva violenţei teroriste. Spuneau că aceasta are o influenţă proastă asupra tineretului şi că nu pot tolera un asemenea amestec din partea mea. Între noi s-a încins o mică dispută, ce e drept cam în grabă, căci era timpul să plec. Mă tem că am devenit vehemenţi şi că ne-am înfierbîntat, iar eu le-am spus cîteva cuvinte tari. Înainte de a-i părăsi m-au prevenit că, dacă nu-mi voi schimba atitudinea, se vor răfui şi cu mine la fel cum au făcut-o cu alţii.

Astfel am părăsit Calcuta, şi în acea noapte, culcat pe patul meu din vagonul de dormit, n-am putut uita mult timp feţele surescitate ale celor doi tineri. Erau plini de viaţă şi de energie nervoasă. Ce minunat material dacă ar putea fi îndrumaţi pe drumul drept! Regretam că vorbisem cu ei în grabă şi poate prea aspru şi aş fi dorit să fi putut discuta cu ei pe îndelete. Poate că i-aş fi putut convinge să-şi consacre tinereţea unui alt ţel — slujirea Indiei şi a libertăţii ei — care oferea şi el suficiente posibilităţi de a-ţi arăta curajul şi devotamentul. În anii ce au urmat m-am gîndit adesea la ei. Dar niciodată nu le-am aflat numele şi nici n-am mai auzit vreodată de ei. Mă întreb cîteodată dacă au murit sau dacă putrezesc în vreo celulă de pe insulele Andamane.

Venise şi decembrie. La Allahabad s-a ţinut cea de-a doua conferinţă a ţăranilor, după care m-am grăbit să plec în sud, la Karnataka, pentru a-mi ţine făgăduiala ce o făcusem de mult doctorului N. S. Hardiker, vechiul meu tovarăş din Hindustani Seva Dal. Seva Dal, organizaţia de voluntari din mişcarea naţională, era de fapt un organ auxiliar al Congresului, deşi îşi păstrase autonomia. În vara anului 1931, Comitetul de lucru se hotărîse însă să-l includă complet în organizaţia Congresului şi să-l transforme în secţia de voluntari a Congresului. Aşa s-a şi făcut, iar conducerea detaşamentelor ne-a fost încredinţată lui Hardiker şi mie. Cartierul general al Seva Dalului rămăsese în provincia Karnataka, la Hubli,

şi Hardiker m-a convins să vizitez acest oraş pentru diferite chestiuni legate de Seva Dal. Apoi m-a plimbat cîteva zile prin Karnataka, unde am rămas uimit de extraordinarul entuziasm pe care l-am întîlnit peste tot. La înapoiere am vizitat Solapur, devenit vestit prin introducerea legii marţiale.

Această călătorie prin Karnataka a căpătat pentru mine caracterul unei „reprezentaţii de adio" ; discursurile mele au devenit un fel de cîntec al lebedei, deşi erau suficient de agresive şi cred că nu prea melodioase. Ştirile din Provinciile unite erau clare şi precise : guvernul lovise, şi lovise tare. În drumul de la Allahabad la Karnataka am condus-o pe Kamala la Bombay. Era din nou bolnavă şi aranjasem totul ca să se trateze la Bombay. Aici, aproape imediat după ce sosisem de la Allahabad, am aflat că guvernul englez din India emisese un decret special pentru Provinciile unite. El îse hotărîse să nu aştepte înapoierea lui Gandhiji, deşi era pe drum şi trebuia să sosească curînd la Bombay. În principiu decretul se referea la tulburările agrare, dar era atît de atotcuprinzător şi de larg, încît făcea imposibilă orice activitate politică sau obştească. El prevedea chiar pedepsirea părinţilor şi a tutorilor pentru păcatele copiilor şi pupilelor, adică inversul vechii practici din biblie.

Cam în timpul acela am citit ştirea despre interviul pe care Gandhiji l-ar fi acordat la Roma ziarului „Giornale d'Italia". Pentru noi era o surpriză, deoarece aşa cum îl cunoşteam noi pe Gandhi nu ne venea să credem că el a dat la Roma un astfel de interviu. Citindu-l mai cu atenţie, am găsit multe fraze şi expresii complet străine de Gandhiji, şi încă înainte de apariţia dezminţirii ne-a fost clar că interviul nu a putut fi dat sub forma în care fusese publicat. Pe vremea aceea am crezut că trebuie să fie vorba de o grosolană denaturare a unor cuvinte spuse de el. A apărut apoi dezminţirea sa categorică şi declaraţia că nu dăduse niciodată nici un fel de interviu la Roma. Pentru noi era evident că cineva îi jucase o festă. Dar, spre surprinderea noastră, ziarele şi oamenii politici din Anglia nu l-au crezut şi l-au numit cu dispreţ mincinos. Aceasta ne-a jignit şi ne-a indignat.

Eram nerăbdător să mă înapoiez la Allahabad şi voiam să renunţ la călătoria prin Karnataka. Simţeam că locul meu este alături de tovarăşii mei din Provinciile unite şi mi-era foarte greu să fiu departe de casă cînd acolo se petreceau asemenea evenimente. M-am hotărît totuşi să mă ţin de program. Cînd m-am înapoiat la Bombay, unii prieteni m-au sfătuit să-l aştept acolo pe Gandhiji, care trebuia să sosească peste exact o săptămînă. Mi-era însă imposibil. Din Allahabad au sosit ştiri despre arestarea lui Puruşottam Das Tandon şi a altor persoane. În plus, pentru săptămîna aceea mai era fixată la Etava şi conferinţa noastră provincială. M-am hotărît deci să plec la Allahabad şi să mă înapoiez la Bombay — dacă voi mai fi liber — peste şase zile pentru a-l întîmpina pe Gand-

hiji şi a participa la o şedinţă a Comitetului de lucru. Pe Kamala am lăsat-o la Bombay ţintuită în pat.

Încă înainte de a fi ajuns la Allahabad mi s-a înmînat în staţia Ciheoki un ordin emis în virtutea noului decret. În gara Allahabad s-a mai făcut o încercare de a mi se înmîna o copie a acestui ordin, iar la mine acasă o a treia persoană a făcut aceeaşi încercare. Era clar că autorităţile voiau să meargă la sigur. Mi s-a ordonat să nu părăsesc limitele oraşului Allahabad, interzicîndu-mi-se să particip la adunări publice sau la festivităţi, să iau cuvîntul în public sau să scriu în ziare sau foi volante. Mai erau şi multe alte restricţii. Am aflat că ordine asemănătoare au fost înmînate multor colegi de-ai mei, inclusiv lui Tasadduk Şervani. În dimineaţa următoare i-am scris magistratului districtual (care emisese ordinul), confirmîndu-i primirea şi înştiinţîndu-l că nu aveam intenţia să-i solicit consimţămîntul pentru tot ce trebuia sau nu să fac, că-mi voi continua, ca şi mai înainte, activitatea mea obişnuită şi că în cadrul acestei activităţi mă pregăteam să mă înapoiez curînd la Bombay pentru a-l întîmpina pe Gandhi şi a participa la şedinţa Comitetului de lucru, al cărui secretar eram.

În faţa noastră se punea şi o altă problemă. În săptămîna aceea trebuia să aibă loc la Etava conferinţa organizaţiei noastre din Provinciile unite. Mă înapoiasem de la Bombay cu intenţia de a propune o amînare a conferinţei, deoarece ea coincidea în oarecare măsură cu sosirea lui Gandhiji şi totodată pentru a evita un conflict cu guvernul. Dar înainte încă de înapoierea mea la Allahabad, preşedintele nostru — Şervani — primise din partea guvernului Provinciilor unite un mesaj foarte categoric, în care i se cerea să răspundă dacă la conferinţă se va discuta problema agrară, căci în caz afirmativ guvernul va interzice conferinţa. Era limpede că principalul scop al conferinţei era tocmai de a discuta problema agrară, care frămînta întreaga provincie. A ne întruni şi a nu o discuta ar fi fost culmea absurdităţii şi ne-ar fi pus într-o situaţie ridicolă. Şi, în orice caz, nici preşedintele nostru şi nici vreo altă persoană nu avea dreptul de a lega mîinile conferinţei. Cu totul independent de ameninţarea guvernului, unii dintre noi avusesem intenţia de a amîna conferinţa, dar această ameninţare schimba situaţia. Mulţi dintre noi eram destul de încăpăţînaţi în asemenea chestiuni, şi gîndul că guvernul va începe să ne dicteze ce să facem nu era tocmai agreabil. După multe discuţii ne-am hotărît să renunţăm la orgoliu şi să amînăm conferinţa. Am făcut-o pentru că tot mai doream să evităm — aproape cu orice preţ — agravarea conflictului, care se şi declanşase, înainte de sosirea lui Gandhiji. Nu voiam ca el să se afle în faţa unei situaţii în care să nu-şi poată exercita conducerea. Deşi amînasem conferinţa, Etava era plină de poliţişti şi de unităţi militare. Cîţiva delegaţi izolaţi au fost arestaţi, iar expoziţia svadeşi a fost ocupată de armată.

Şervani şi cu mine am hotărît să plecăm de la Allahabad spre Bombay în dimineaţa zilei de 26 decembrie. Şervani fusese special invitat la şedinţă Comitetului de lucru pentru a se discuta cu el situaţia din Provinciile unite. În baza decretului ni se interzisese amîndurora să părăsim oraşul Allahabad. Oficial decretul era îndreptat împotriva agitaţiei pentru neplata arenzii în regiunile rurale din districtul Allahabad şi din alte districte ale Provinciilor unite. Nu era deci greu de înţeles că guvernul ne va împiedica să mergem în aceste regiuni rurale. Dar era evident că nu puteam face agitaţie printre ţărani în oraşul Bombay ; iar dacă decretul avea într-adevăr în vedere numai situaţia agrară, guvernul nu putea decît să se bucure de plecarea noastră din provincie. De la promulgarea decretului politica noastră fusese în general defensivă şi evitasem să intrăm în conflict cu prevederile sale, deşi au existat cazuri izolate de nesupunere. Era clar că organizaţia congresistă din Provinciile unite voia — cel puţin pentru moment — să evite sau măcar să amîne conflictul cu guvernul. Şervani şi cu mine plecam la Bombay, unde Gandhiji şi Comitetul de lucru urmau să discute aceste probleme, şi nimeni nu ştia — în orice caz eu nu aveam nici o certitudine — ce se va hotărî în cele din urmă.

Toate aceste considerente m-au făcut să cred că ni se va îngădui să plecăm la Bombay şi că, cel puţin pentru moment, guvernul va trece cu vederea încălcarea formală a ordinului de a nu părăsi localitatea. Şi totuşi, în adîncul sufletului presimţeam altceva.

În tren am aflat din ziarele de dimineaţă de noul decret pentru Provincia de graniţă şi de arestarea lui Abdul Gaffar-han, a d-rului Han Sahib şi a altora. După foarte puţin timp, trenul nostru — rapidul de Bombay — s-a oprit pe neaşteptate la Iradatganj, o staţie mică unde de obicei nu se oprea, şi în vagon au intrat poliţişti pentru a ne aresta. O dubă aştepta lîngă linia ferată, şi Şervani şi cu mine ne-am urcat în această dubă închisă şi am fost duşi la Naini. Şeful poliţiei, un englez, care ne-a arestat în acea dimineaţă de ajun de crăciun avea o înfăţişare ursuză şi nemulţumită. Mă tem că i-am stricat crăciunul.

Aşadar, în închisoare !

Lipseşte-te, un timp, de fericire
Şi rabdă-un timp
O viaţă grea de chin.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI UNULEA

ARESTĂRI, DECRETE, PROSCRIPŢII

GANDHIJI sosi la Bombay două zile după arestarea noastră şi abia atunci află de ultimele evenimente. Auzise la Londra despre decretul pentru Bengal, care-l indignase profund. Constata acum că-l aşteaptă noi daruri de crăciun, sub forma decretelor pentru Provinciile unite şi Provincia de graniţă şi că în aceste provincii fuseseră arestaţi cîţiva dintre cei mai apropiaţi colegi ai săi. Sorţii păreau să fie aruncaţi şi dispăruse orice speranţă de pace. Dar el a făcut totuşi eforturi pentru a găsi o ieşire şi a solicitat o întrevedere cu viceregele lord Willingdon. I s-a comunicat din Delhi că întrevederea nu poate avea loc decît în anumite condiţii, şi anume că n-are voie să discute ultimele evenimente din Bengal, Provinciile unite şi Provincia de graniţă şi nici noile decrete şi arestările făcute în baza lor. (Scriu din memorie şi nu am în faţa mea răspunsul viceregelui). E greu de conceput ce ar fi putut — după părerea autorităţilor — discuta cu viceregele, Gandhiji sau orice alt conducător al Congresului în afara acestor teme interzise, care frămîntau întreaga ţară. Devenise absolut evident că guvernul englez din India se hotărîse să zdrobească Congresul şi că nu voia să aibă de-a face cu el. Comitetului de lucru nu-i mai rămînea decît să recurgă la nesupunerea civilă. Membrii comitetului se aşteptau din clipă în clipă să fie arestaţi şi înainte de plecarea lor forţată voiau să indice ţării calea de urmat. Cu toate acestea însă, hotărîrea de a se începe mişcarea de nesupunere civilă nu a fost luată decît cu titlu de încercare, şi Gandhiji a mai făcut o încercare de a se întîlni cu viceregele, trimiţîndu-i o a doua telegramă prin care-l ruga să-i acorde o întrevedere fără condiţii. Ca răspuns guvernul a dispus arestarea lui Gandhiji şi a preşedintelui Congresului şi a apăsat butonul care trebuia să declanşeze o represiune sălbatică în întreaga ţară. Era limpede că, indiferent dacă alţii doreau sau nu doreau lupta, guvernul o dorea din toată inima şi era mai mult decît bine pregătit pentru ea.

Noi eram, bineînţeles, în închisoare şi ştirile ne parveneau confuze şi disparate. Procesul nostru a fost amînat pînă după Anul nou, astfel încît ca inculpaţi puteam avea vorbitor mai des decît un condamnat. Am aflat că se duc discuţii aprinse dacă viceregele ar fi trebuit sau nu să accepte întrevederea, de parcă acest lucru

ar fi avut într-adevăr vreo însemnătate. Chestiunea întrevederii umbrise toate celelalte probleme. Unii spuneau că lordul Irwin ar fi acceptat întrevederea și că, dacă el și Gandhiji s-ar fi întîlnit, totul s-ar fi aranjat. Am rămas surprins de extraordinara superficialitate cu care presa indiană aprecia situația și de totala ei necunoaștere a realității. Putea oare lupta inevitabilă între naționalismul indian și imperialismul englez, adică, în ultimă instanță, lupta între două forțe de neîmpăcat, să fie redusă la capriciile unor persoane ? Puteau oare zîmbetele și politețea reciprocă să înlăture conflictul celor două forțe istorice ? Gandhiji se văzuse nevoit să acționeze într-un anumit fel, deoarece naționalismul indian nu-și putea face harakiri și nici să se supună de bunăvoie unui dictat străin în probleme de importanță vitală ; pe de altă parte, viceregele englez al Indiei a fost și el nevoit să acționeze în felul său pentru a para sfidarea ce i-a fost aruncată de acest naționalism și pentru a încerca să apere interesele engleze, fără să aibă nici cea mai mică importanță cine anume era în acel moment vicerege. Lordul Irwin ar fi procedat exact la fel ca lordul Willingdon, căci și unul și celălalt nu erau decît instrumentul politicii imperialiste engleze și nu se puteau abate decît în probleme minore de la linia fixată. Ulterior lordul Irwin a devenit membru al guvernului englez și a sprijinit întru totul măsurile luate de autorități în India. Mi se pare absurd să lauzi sau să condamni diferiții viceregi pentru politica engleză din India, iar obiceiul nostru de a o face totuși nu poate fi explicat decît prin necunoașterea adevăratelor probleme sau prin eludarea lor conștientă.

Ziua de 4 ianuarie 1932 a fost o zi memorabilă. Ea a pus capăt controverselor și discuțiilor. În zorii acestei zile, Gandhiji și Vallabhbhai Patel, președintele Congresului, au fost arestați și întemnițați, fără judecată, ca criminali de stat. Au fost promulgate patru noi decrete prin care se dădeau judecătorilor și ofițerilor de poliție cele mai largi împuterniciri. Libertățile cetățenești au încetat să mai existe, iar autoritățile puteau sechestra atît pe om cît și avutul lui. În întreaga Indie se decretase un fel de stare de asediu a cărei sferă și intensitate a fost lăsată la discreția autorităților locale [1].

În aceeași zi de 4 ianuarie am fost judecați în închisoarea Naini pe temeiul decretului pentru împuternicirile extraordinare în Provinciile unite. Șervani a fost condamnat la 6 luni temniță grea și o amendă de 150 de rupii, iar eu la doi ani temniță grea și o amendă de 500 de rupii (iar în caz de neplată la încă 6 luni de închisoare). Crimele noastre erau identice ; ni se înmînaseră aceleași ordine de a nu părăsi orașul Allahabad ; le-am încălcat în același fel, încercînd să plecăm împreună la Bombay ; am fost amîndoi

[1] La 24 martie 1932, Sir Samuel Hoare, secretar de stat pentru India, a declarat în Camera comunelor : „Recunosc că decretele aprobate de noi sînt extrem de drastice și severe. Ele cuprind aproape toate laturile vieții indiene".

arestaţi şi judecaţi pe baza aceluiaşi paragraf şi totuşi condamnările au fost foarte diferite. Exista totuşi o deosebire între noi : eu îi scrisesem magistratului districtual şi-l înştiinţasem că, în pofida ordinului, intenţionez să plec la Bombay ; Şervani nu făcuse o asemenea comunicare oficială, dar şi intenţia sa de a pleca era bine cunoscută şi se pomenise de ea chiar în ziare. Imediat după pronunţarea sentinţei, Şervani, stîrnind ilaritatea întregii asistenţe şi punîndu-l în încurcătură pe judecător, îl întrebă dacă nu cumva condamnarea sa mai blîndă se datora unor considerente de ordin religios.

Multe s-au petrecut în toată ţara în acea zi fatală de 4 ianuarie. La Allahabad, nu departe de locul unde ne aflam, s-au produs ciocniri între poliţie şi trupe, pe de o parte, şi mari mase de oameni, de altă parte. Au urmat obişnuitele atacuri cu bastoane lathi. Au fost morţi şi răniţi. Închisorile începeau să se umple cu participanţi la mişcarea de nesupunere civilă. La început arestaţii erau trimişi la închisorile districtuale, iar Naini şi celelalte mari închisori centrale nu primeau decît ceea ce nu mai încăpea acolo. Mai tîrziu însă toate închisorile se umpluseră şi s-au creat mari lagăre provizorii.

În mica noastră baracă din închisoarea Naini au venit foarte puţini deţinuţi. Au fost aduşi la noi vechiul meu tovarăş Narmada Prasad, Ranjit Pandit şi vărul meu Mohanlal Nehru. O neaşteptată completare a micii noastre societăţi din baraca nr. 6 a fost Bernard Aluvihare, un tînăr prieten din Ceilon abia întors din Anglia după ce fusese autorizat să practice avocatura. Sora mea îl prevenise să nu participe la demonstraţiile noastre, dar într-un moment de entuziasm se alătură unei procesiuni organizate de Congres — şi o dubă l-a dus la închisoare.

Congresul a fost declarat ilegal, începînd cu Comitetul de lucru şi continuînd cu comitetele provinciale pînă la nenumăratele comitete locale. O dată cu Congresul au fost declarate ilegale tot felul de organizaţii afiliate, sau simpatizante, sau pur şi simplu progresiste — kisan sabha şi alte uniuni ţărăneşti, ligi ale tineretului, asociaţii studenţeşti, organizaţii politice progresiste, universităţi naţionale, şcoli şi spitale, întreprinderi svadeşi, biblioteci. Lista era într-adevăr impunătoare şi cuprindea pentru fiecare mare provincie multe sute de nume. Totalul pe întreaga Indie trebuie să fi fost de cîteva mii şi acest uriaş număr de organizaţii interzise era prin el însuşi un omagiu adus Congresului şi mişcării naţionale.

În timpul acesta soţia mea zăcea bolnavă la Bombay şi se necăjea că nu poate participa la mişcarea de nesupunere civilă. Mama şi cele două surori ale mele s-au avîntat pline de energie în mişcare şi curînd amîndouă surori au fost condamnate fiecare la cîte un an închisoare. Unele ştiri răzlete ne parveneau în închisoare prin noii veniţi sau prin gazeta săptămînală locală, care ni se îngăduia s-o citim. Multe din cele ce se întîmplau nu le puteam de-

cît ghici, deoarece presa era supusă unei cenzuri foarte severe, iar ziarele şi agenţiile telegrafice trăiau sub permanenta ameninţare a unor aspre sancţiuni. În unele provincii chiar şi pomenirea unui nume de arestat sau condamnat era considerată crimă.

Astfel am stat la Naini, rupţi de lupta ce se dădea în afara zidurilor închisorii şi totuşi legaţi de ea prin sute de fire ; torceam, citeam, ne ocupam de altele, uneori discutam despre cu totul altceva, dar gîndul la ce se petrecea dincolo de zidurile închisorii nu ne părăsea nici o clipă. Eram în afara acestor evenimente şi totuşi în mijlocul lor. Aşteptarea devenea uneori foarte apăsătoare ; ne înfuriam cînd ceva nu se făcea cum trebuie şi eram plini de dezgust pentru manifestările de slăbiciune sau vulgaritate. Alteori aveam un ciudat sentiment de detaşare şi puteam privi lucrurile cu calm şi sînge rece, dîndu-ne seama cît de puţină importanţă au micile greşeli sau slăbiciuni ale oamenilor cînd intră în luptă forţe uriaşe şi uriaşele pietre de moară încep să macine. Ne întrebam ce lupte şi furtuni, ce entuziasm minunat, ce represiuni crude şi ce laşitate odioasă ne va aduce ziua de mîine şi spre ce ţeluri ne vor duce toate acestea ? Încotro ne îndreptăm ? Viitorul ne era necunoscut şi e bine că era aşa ; pentru noi personal chiar şi prezentul era în parte acoperit de un văl. Un lucru însă ştiam : şi astăzi şi mîine ne aşteaptă luptă, suferinţe şi jertfe.

Va reîncepe mîine bătălia.
De sînge, Xanthos se va înroşi.
Pe-un zid, Elena va privi urgia.
Hector şi Ajax nelipsiţi vor fi.

Rugină-om dobîndi, sau strălucire
Între nădejdi şi deznădejdi trecînd,
Vom crede în a vieţii împlinire
Şi nu vom şti ce-i sufletul nicicînd [1].

[1] Matthew Arnold.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI DOILEA

ZARVĂ

PRIMELE luni ale anului 1932 erau remarcabile, printre altele, printr-o neobişnuită exhibiţie de zarvă şi agitaţie din partea autorităţilor engleze. Slujbaşi mari şi mici strigau în gura mare cît de virtuoşi şi paşnici erau şi cît de păcătos şi de belicos era Congresul. Ei erau pentru democraţie, în timp ce Congresul prefera dictatura. Nu dăduse el preşedintelui său denumirea de dictator ? În entuziasmul lor, aceşti campioni ai unei cauze drepte uitau de asemenea nimicuri ca decretele, suprimarea tuturor libertăţilor, căluşele puse ziarelor şi tipografiilor, întemniţările fără judecată, confiscarea averilor şi a capitalurilor şi celelalte multe lucruri sinistre care se petreceau zi de zi. Uitau şi de caracterul dominaţiei engleze în India. Miniştrii guvernului (compatrioţi de-ai noştri) deveneau elocvenţi arătînd cum congresiştii „îşi ascut topoarele" (în închisoare), în timp ce ei munceau pentru binele public contra unui salariu mizerabil de cîteva mii de rupii pe lună. Instanţele judecătoreşti inferioare nu ne condamnau numai la detenţiuni îndelungate, dar ne mai şi făceau morală în şedinţă, iar uneori insultau Congresul şi membrii săi. Chiar şi Sir Samuel Hoare a declarat cu demnitatea senină a înaltei sale funcţii de secretar de stat pentru India că, deşi cîinii latră, caravana îşi continuă drumul. Uitase pentru o clipă că acei cîini erau în închisoare, unde nu le era prea uşor să latre, iar celor rămaşi în libertate li se pusese căluşe foarte sigure.

Dar mai surprinzător ca orice era acuzaţia adusă Congresului că el ar fi vinovat de pogromurile religioase de la Kanpur. Toate grozăviile acestor pogromuri, cu adevărat înfiorătoare, au fost date publicităţii, declarîndu-se în repetate rînduri că răspunderea pentru ele o poartă Congresul. Adevărul e că singurul care în această împrejurare jucase un rol demn a fost Congresul, care-şi pierduse chiar pe unul din cei mai buni fii ai săi, regretat de toate grupurile şi comunităţile din Kanpur. Sesiunea de la Karaci a Congresului, aflînd de pogromuri, a numit o comisie de anchetă care a făcut cercetări foarte amănunţite. După multe luni de muncă susţinută, comisia a publicat un amplu raport care a fost imediat interzis de guvern, exemplarele tipărite fiind confiscate şi, cred, distruse. De altfel, această încercare de a ascunde rezultatele cercetărilor nu i-a împiedicat pe criticii noştri oficiali şi presa care aparţinea englezilor

să repete din cînd în cînd că pogromurile fuseseră opera Congresului. Nu încape nici o îndoială că, pînă la urmă, adevărul va triumfa şi în această problemă, ca şi în altele, dar cîteodată minciuna se poate menţine foarte mult timp.

Sfîrşindu-şi crugul, va pieri minciuna.
Măreţul Adevăr va triumfa,
Chiar dacă nimănui nu-i va păsa.

Cred că această exhibiţie de mentalitate isterică de război era foarte firească şi în împrejurările de atunci nu ne puteam aştepta la adevăr sau la o atitudine stăpînită. Dar tot ceea ce se petrecea acum depăşea toate limitele, fiind de o intensitate şi deşănţare surprinzătoare. Era o indicaţie a stării în care se găseau nervii grupului dominant din India şi a măsurii în care se stăpîniseră ei în trecut. Probabil că furia lor nu a fost provocată de ceva ce făcusem sau spusesem, ci de conştiinţa propriei lor frici din trecut de a-şi pierde imperiul. Guvernanţi siguri de forţa lor nu se comportă astfel. Contrastul dintre spectacolul pe care-l ofereau aceşti guvernanţi şi situaţia părţii adverse era izbitor. Căci de partea cealaltă domnea tăcerea, dar nu tăcerea unei rezerve voite şi demne, ci tăcerea închisorii, a fricii şi a unei cenzuri atotputernice. Fără aceste căluşe, care i s-au pus cu forţa, cealaltă parte ar fi excelat şi ea, fără îndoială, prin izbucniri isterice, prin exagerări şi insulte. O cale de exprimare a existat totuşi — din cînd în cînd apăreau în diferite oraşe buletine de ştiri neautorizate de autorităţi.

Ziarele anglo-indiene aparţinînd englezilor au participat cu mult entuziasm la această zarvă, exprimînd multe gînduri pe care de mult le nutriseră probabil în taină. De obicei trebuiau să fie atente la ceea ce spuneau, deoarece mulţi din cititorii lor sînt indieni, dar criza din India a măturat toate aceste reticenţe şi ne-a îngăduit să aruncăm o privire în inimile tuturor, fie ei englezi sau indieni. În India au rămas puţine ziare anglo-indiene : unul după altul au dispărut. Unele din cele care s-au menţinut sînt ziare de mîna întîi atît prin informaţiile pe care le publică cît şi prin aspectul lor general. Articolele lor de fond despre probleme internaţionale, deşi exprimă întotdeauna un punct de vedere conservator, sînt scrise cu talent şi dau dovadă de competinţă şi pricepere. Nu încape îndoială că, din punct de vedere gazetăresc, sînt probabil cele mai bune din India. În privinţa problemelor politice indiene, ele sînt la un nivel mult mai scăzut şi le tratează uimitor de unilateral, iar în perioade de crize această părtinire se transformă adesea în isterie şi vulgaritate. Ele slujesc cu devotament guvernul englez din India, iar propaganda continuă pe care i-o fac nu are nici măcar meritul de a fi discretă.

În comparaţie cu aceste cîteva ziare anglo-indiene, ziarele indiene au de obicei un nivel foarte scăzut. Resursele lor financiare

sînt limitate şi proprietarii acestor ziare fac puţine încercări de a îmbunătăţi conţinutul lor. Ele îşi duc cu greu zilele de azi pe mîine şi amărîţii lor de redactori nu au o viaţă uşoară. Aspectul lor e sărăcăcios, anunţurile pe care le publică sînt adesea de un gust foarte discutabil, iar atitudinea lor generală faţă de viaţă şi politică e sentimentală şi isterică. Cred că în parte aceasta se datoreşte faptului că sîntem o rasă sentimentală, iar în parte şi împrejurării că ziarele care apar în limba engleză trebuie să folosească o limbă străină, şi în asemenea cazuri nu e uşor să scrii simplu şi totodată convingător. Adevărata cauză este însă că noi toţi suferim de o sumedenie de complexe generate de îndelungata noastră asuprire şi înrobire şi orice izbucnire riscă să fie exagerat de emoţională.

Dintre ziarele de limbă engleză care aparţin unor proprietari indieni, cel mai bun e, probabil, „The Hindu" din Madras, cel puţin ca prezentare şi informare. El îmi aminteşte întotdeauna de o fată bătrînă foarte afectată şi pudică, care e şocată de orice cuvînt mai uşuratic pronunţat în prezenţa ei. Este ziarul tipic al burghezului cu o bună situaţie materială. Latura întunecată a vieţii, vijeliile şi conflictele ei nu sînt pentru el. Aceeaşi atitudine de fată bătrînă o mai au şi alte ziare moderate, dar fără distincţia pe care o are „The Hindu", şi de aceea devin extrem de plicticoase din toate punctele de vedere.

Era evident că guvernul îşi pregătise de mult lovitura şi că voia ca ea să fie de la bun început cît mai puternică şi mai ameţitoare. În 1930 el încercase prin decrete speciale să redreseze o situaţie care se înrăutăţea tot mai mult. Pe vremea aceea iniţiativa o avea însă Congresul. În 1932 metodele s-au schimbat, iar guvernul a trecut la ofensivă pe tot frontul. Numeroase decrete — unele cu valabilitate generală, altele pentru anumite provincii — acordau autorităţilor împuterniciri nelimitate ; organizaţii întregi au fost declarate ilegale ; se sechestrau clădiri, proprietăţi şi automobile, se popreau conturi bancare ; adunările publice şi procesiunile au fost interzise, iar ziarele şi tipografiile erau strict supravegheate. Pe de altă parte, şi spre deosebire de 1930, Gandhiji era hotărît să evite în acel moment orice nesupunere civilă, iar majoritatea membrilor Comitetului de lucru gîndeau la fel. Unii, şi printre aceştia mă număram şi eu, consideram că, oricît n-am dori-o, lupta este inevitabilă şi că ar trebui deci să fim pregătiţi ; iar tensiunea tot mai mare din Provinciile unite şi din Provincia de graniţă a făcut ca în mintea populaţiei să se nască convingerea unui conflict apropiat. Dar în general clasele mijlocii şi intelectualii nu se gîndeau atunci la luptă, deşi nu puteau ignora complet această posibilitate. Ei sperau că după înapoierea lui Gandhiji această luptă va putea fi într-un fel oarecare evitată. Era evident că-şi luau dorinţele drept realitate.

Aşadar, la începutul anului 1932, iniţiativa era vădit de partea guvernului, iar Congresul era tot timpul în defensivă. În numeroase localităţi, conducătorii organizaţiilor Congresului au fost luaţi prin surprindere de precipitarea cu care evoluau evenimentele, care au dus la promulgarea decretelor şi la nesupunerea civilă. Cu toate acestea, chemarea Congresului a avut un răsunet remarcabil şi campania de nesupunere civilă nu ducea lipsă de participanţi. Cred într-adevăr că în 1932 rezistenţa opusă guvernului englez era incontestabil mult mai puternică decît în 1930, deşi pe atunci mişcarea era mai spectaculoasă şi se vorbise mai mult de ea, în special în marile oraşe. Deşi în 1932 poporul a dat dovadă de mai multă stăpînire de sine şi, în majoritatea covîrşitoare a cazurilor, a rămas paşnic, elanul iniţial era mult mai mic decît în 1930. Dădea impresia că porneam fără dorinţă la luptă. În 1930 mişcarea avea o aureolă care pălise puţin în acest interval de doi ani. Guvernul a folosit împotriva Congresului toate mijloacele de care dispunea. Practic, India trăia sub stare de asediu, iar Congresul n-a mai recăpătat de fapt niciodată iniţiativa sau libertatea de acţiune. Primele lovituri au uluit Congresul şi pe cei mai mulţi dintre simpatizanţii burghezi, care în trecut fuseseră principalii săi susţinători. Lovitura era dată buzunarului lor şi era evident că cei ce aderaseră la mişcarea de nesupunere civilă sau o ajutaseră într-un fel sau altul riscau să-şi piardă nu numai libertatea, dar poate chiar şi întregul lor avut. În Provinciile unite, unde Congresul se sprijinea pe păturile sărace ale populaţiei, chestiunea aceasta n-avea atîta importanţă, dar în marile oraşe, ca, de pildă, la Bombay, problema căpăta un cu totul alt aspect, şi anume ruina totală a negustorilor şi pierderi serioase pentru liber-profesionişti. Simpla ameninţare (care uneori era pusă şi în aplicare) paraliza aceste clase înstărite ale populaţiei urbane. Am aflat mai tîrziu că un mic, dar prosper negustor care — cu excepţia poate a unor donaţii ocazionale — n-avea nimic de-a face cu politica fusese ameninţat de poliţie cu o amendă de cinci milioane de rupii, în afara unei condamnări pe termen lung. Asemenea ameninţări erau destul de frecvente şi nu erau cîtuşi de puţin vorbe goale, căci pe atunci poliţia era atotputernică şi zilnic se întîmplau cazuri cînd ameninţările erau puse în practică.

Nu cred ca un congresist să aibă dreptul de a se plînge de procedeele guvernului, deşi din punct de vedere al normelor oricărei societăţi civilizate violenţa şi constrîngerea la care recurgea guvernul împotriva unei mişcări în esenţă non-violente sînt, desigur, foarte condamnabile. Dacă ne-am hotărît să recurgem la metode revoluţionare directe, oricît de non-violente ar fi ele, trebuie să ne aşteptăm la orice fel de împotrivire. Nu ne putem juca de-a revoluţia de salon, dar mulţi vor să profite de avantajele ambelor metode. Cine vrea să recurgă la metode revoluţionare trebuie să fie pregătit să piardă tot ce are. De aceea oamenii prosperi şi

înstăriţi sînt rareori revoluţionari, deşi unele persoane izolate pot face — din punctul de vedere al oamenilor „prudenţi" — prostii şi să trădeze propria lor clasă.

Alte metode trebuiau însă, bineînţeles, adoptate faţă de mase, care nu aveau nici automobile, nici conturi la bănci, nici altă avere suficient de valoroasă pentru a fi confiscată, dar care suportau adevărata povară a luptei. Acţiunile necruţătoare ale guvernului, care loveau în toată lumea, au avut un efect interesant, şi anume acela de a trezi la acţiune pe acei numeroşi oameni care (după o expresie dintr-o carte recent apărută) ar putea fi numiţi „guvernamentali". Neştiind ce poate aduce viitorul, unii dintre ei începuseră în ultimul timp să cocheteze cu Congresul. Guvernul nu putea însă tolera aşa ceva şi nu se mulţumea cu o loialitate pasivă. Cum spunea Frederick Cooper, unul din „eroii" înăbuşirii răscoalei din 1857, autorităţile „au nevoie de o loialitate absolută, activă şi pozitivă. Guvernul nu poate accepta ca existenţa sa să fie doar tolerată de supuşii săi". Acum un an, Lloyd George îi denumise pe foştii săi colegi, lideri ai partidului liberal englez, care intraseră în guvernul naţional „varietate de reptile schimbătoare care-şi schimbă culoarea potrivit cu mediul înconjurător". Noul mediu din India nu îngăduia o culoare neutră şi de aceea unii compatrioţi de-ai noştri arborară cele mai vii culori admise, trîmbiţîndu-şi cu surle şi trompete dragostea şi admiraţia pentru stăpînii noştri. Ei nu aveau de ce să se teamă de decrete speciale şi de numeroasele interdicţii şi restricţii, nici de interdicţiile de circulaţie în oraş după apusul soarelui. Nu se declarase oare oficial că toate aceste măsuri sînt îndreptate împotriva elementelor subversive şi rebele şi că oamenii loiali nu au nici un motiv de alarmă ? Ei puteau deci privi cu destulă linişte furtuna şi conflictele din jurul lor, fără acea teamă de care erau stăpîniţi mulţi dintre compatrioţii lor. Ei ar fi putut poate să spună împreună cu Chloe (din „Păstoriţa fidelă") :

> Eu n-am de ce mă teme-ntr-o privinţă :
> Să fiu sedusă, e cu neputinţă
> Mă dau de bună voie.

Din nu ştiu ce motive, guvernul îşi închipui că Congresul intenţionează să se folosească în luptă de femei, umplînd închisorile cu ele, în speranţa că vor fi bine tratate sau că vor scăpa cu sentinţe uşoare. Era o idee absurdă, căci cine ar putea dori să trimită în închisoare femeile familiei sale ? Cînd fete sau femei participau activ la mişcare, ele o făceau de obicei împotriva dorinţei taţilor, fraţilor sau soţilor lor, sau, în orice caz, fără ajutorul lor. Guvernul se hotărî totuşi să sperie femeile, dîndu-le pedepse grele şi aplicîndu-le un tratament rău în închisori. Curînd după arestarea şi condamnarea surorilor mele, cîteva fete, cele mai multe de 15—16 ani, s-au adunat la Allahabad pentru a discuta ce ar putea face. N-aveau

nici o experienţă, dar erau pline de entuziasm şi voiau să se sfătuiască. În timpul unei întruniri într-o locuinţă particulară au fost arestate şi fiecare a fost condamnată la cîte doi ani temniţă grea. Era un mic incident, de mică importanţă, unul din numeroasele incidente care se repetă zilnic în întreaga Indie. Majoritatea fetelor şi femeilor condamnate au dus-o foarte rău în închisoare, mai rău chiar decît bărbaţii. Am auzit de multe cazuri dureroase, dar cel mai extraordinar raport pe care l-am văzut era cel întocmit de Miraben (Madeleine Slade), în care descria prin ce a trecut ea şi alte deţinute ale mişcării de nesupunere civilă într-o închisoare din Bombay.

În Provinciile unite lupta noastră se concentra în districtele rurale. În urma neîncetatelor presiuni ale Congresului ca reprezentant al ţărănimii, guvernul promisese reduceri relativ substanţiale, deşi noi le consideram insuficiente. Imediat după arestarea noastră au fost anunţate noi reduceri. Este ciudat că această comunicare nu se făcuse înainte, căci ar fi putut schimba mult situaţia. Ne-ar fi fost greu s-o respingem ca atare. Guvernul ţinea însă foarte mult ca Congresul să nu aibă creditul moral al acestor reduceri, căci pe de o parte el voia să zdrobească Congresul, iar pe de altă parte voia să acorde ţăranilor reduceri cît mai mari pentru a-i ţine liniştiţi. Se putea observa că cele mai mari reduceri se acordau tocmai acolo unde presiunea exercitată de Congres fusese mai puternică.

Oricît de mari ar fi fost aceste reduceri şi deşi au uşurat simţitor situaţia, ele nu au rezolvat totuşi problema agrară. Ele au făcut să scadă rezistenţa ţăranilor şi, din punctul de vedere al obiectivelor mai largi ale luptei noastre, ne-au slăbit pentru cîtva timp. Această luptă a adus suferinţe pentru zeci de mii de ţărani din Provinciile unite şi mulţi au fost complet ruinaţi. Datorită ei însă milioane de ţărani au obţinut aproape cele mai mari reduceri posibile în actuala orînduire şi au scăpat de foarte multe belele (fără a mai vorbi de consecinţele nesupunerii civile şi de tot ce era legat de ea). Aceste mici avantaje sezoniere obţinute de ţărani n-au fost prea însemnate, dar sînt convins că, aşa cum erau, ele se datorau în mare măsură luptei perseverente duse de Comitetul congresist din Provinciile unite, care apără interesele ţărănimii. În ansamblul ei, ţărănimea a obţinut avantaje trecătoare, dar cei mai curajoşi dintre ţărani au fost printre victimele acestei lupte.

Decretul special pentru Provinciile unite, emis în decembrie 1931, a fost însoţit de o expunere de motive. Aceasta, ca şi expunerile care însoţeau celelalte decrete, cuprindea multe jumătăţi de adevăruri şi neadevăruri, menite a fi folosite în scopuri propagandistice. Totul făcea parte din zarva iniţială, iar noi nu aveam posibilitatea de a răspunde sau cel puţin de a dezminţi cele mai grosolane denaturări. O încercare deosebit de revoltătoare de a calomnia pe Şervani a fost pusă de el la punct scurt timp înainte de

arestarea sa. Era interesant să citeşti toate aceste declaraţii şi justificări ale guvernului. Ele arătau cît de speriat era şi cît de zdruncinaţi erau nervii lui. Citind zilele acestea decretul prin care regele Spaniei Carol al III-lea expulza pe iezuiţi din regatul său, mi-am amintit fără să vreau de decretele şi ordonanţele guvernului englez din India şi de motivele invocate de el. În acest decret, promulgat în februarie 1767, regele îşi justifica acţiunea prin „motive extrem de serioase, izvorînd din datoria mea de a menţine supunerea, liniştea şi justiţia în rîndurile supuşilor mei, precum şi prin alte cauze urgente, drepte şi necesare, pe care le păstrez în sufletul meu de rege".

Tot astfel adevăratele motive ale acestor decrete speciale, deşi îndeajuns de străvezii, au rămas ferecate în sufletul viceregelui sau în sufletele imperialiste ale consilierilor săi. Explicaţiile oficiale ne-au ajutat să înţelegem noua tactică de propagandă pe care o elabora guvernul englez din India. Cîteva luni mai tîrziu am aflat că în toate regiunile rurale se distribuiau pe scară largă broşuri şi foi volante semioficiale în care se făceau surprinzător de multe afirmaţii eronate, insinuîndu-se, printre altele, că scăderea preţurilor la produsele agricole, care lovise atît de puternic în ţărani, ar fi fost provocată de Congres. Era un deosebit omagiu adus puterii Congresului, din moment ce era în stare să provoace o depresiune mondială ! Şi totuşi această minciună era răspîndită cu perseverenţă şi tenacitate în speranţa că ar putea dăuna prestigiului Congresului.

În unele din principalele districte ale Provinciilor unite, ţărănimea a răspuns — în ciuda acestei propagande — cu multă căldură la campania de nesupunere civilă, care în mod inevitabil s-a combinat cu discuţiile despre arendă echitabilă şi reduceri. Mişcarea ţăranilor era mult mai largă şi mai disciplinată decît în 1930. La început a existat chiar şi bună dispoziţie. Am auzit o poveste delicioasă despre o vizită a unui detaşament de poliţie în satul Bakulia din districtul Rae Bareli. Poliţia venise să pună sechestru pentru neplata arenzii. Satul era relativ înstărit, iar locuitorii săi nu erau lipsiţi de umor. Ţăranii i-au primit foarte politicos pe perceptori şi poliţişti, deschizînd larg toate uşile şi poftindu-i să meargă oriunde doresc. S-au pus unele sechestre pe vite şi pe alte bunuri. După aceea ţăranii au oferit poliţiştilor şi perceptorilor *pan supari,* astfel încît aceştia au plecat jenaţi şi destul de ruşinaţi ! Era însă un caz excepţional şi foarte curînd n-a mai fost vorba de umor, milă sau omenie. De altfel, umorul nu i-a ajutat pe bieţii ţărani din Bakulia să scape de pedepsele la care i-a expus curajul lor.

Luni de zile arendaşii din aceste districte nu şi-au plătit arenda şi se pare că abia la începutul verii au început să intre unele sume. S-au făcut, firește, şi multe arestări, însă aproape în pofida politicii

duse de guvern. În general se arestau numai anumiți activiști și lideri ai țăranilor. Ceilalți erau numai bătuți. Bătaia a fost considerată mai avantajoasă decît închisoarea sau împușcarea. Ea putea fi repetată ori de cîte ori era nevoie și, cum lucrurile se petreceau în regiuni rurale îndepărtate, nu prea atrăgeau atenția. În plus, nu se mărea numărul — și așa destul de mare — al deținuților. Au fost, bineînțeles, numeroase cazuri de evacuări, sechestrări ale avutului și vînzări de vite și de alte bunuri. Țăranii priveau sfîșiați de durere cum puținul ce-l aveau le era luat și vîndut pe prețuri ridicole.

Svaraj Bhavan, ca și multe alte clădiri din întreaga țară, au fost rechiziționate de guvern. Au fost confiscate și toate materialele și întregul echipament — foarte valoros — aparținînd spitalului Congresului care funcționa în Svaraj Bhavan. Timp de cîteva zile spitalul și-a încetat complet activitatea, dar apoi s-a organizat într-un parc din apropiere un dispensar în aer liber. Mai tîrziu, spitalul, sau mai bine zis dispensarul, a fost mutat într-o mică casă vecină cu Svaraj Bhavan, unde a funcționat aproape doi ani și jumătate.

Circulau zvonuri că guvernul intenționează să ne ia și casa noastră — Anand Bhavan — fiindcă refuzasem să plătesc o sumă mare datorată ca impozit pe venit. Impozitul fusese fixat în 1930 pe veniturile tatălui meu și el nu-l plătise atunci din cauza mișcării de nesupunere civilă. În 1931, după pactul de la Delhi, am avut discuții cu autoritățile fiscale, dar în cele din urmă am acceptat să plătesc și am și plătit o primă rată. Imediat după aceea au apărut decretele speciale și m-am hotărît să nu mai plătesc. Mi se părea complet greșit și chiar imoral să îndemn pe țărani să nu-și plătească arenda și impozitul funciar, iar eu să-mi plătesc impozitul pe venit. De aceea mă așteptam ca guvernul să ne ia casa noastră. Ideea îmi displăcea profund, căci ar fi însemnat ca mama să fie evacuată, iar cărțile, actele, mobilierul și multe alte lucruri, la care țineam din motive personale și sentimentale, să ajungă în mîini străine și poate chiar să se piardă ; steagul nostru național ar fi fost coborît și înlocuit cu cel englez. Pe de altă parte, gîndul de a pierde casa mă atrăgea. Mi se părea că lucrul acesta m-ar apropia de țăranii deposedați și le-ar fi dat curaj. Din punctul de vedere al mișcării noastre era, desigur, un lucru de dorit. Guvernul a hotărît însă altfel și nu s-a atins de casa noastră, poate din considerație pentru mama mea, sau poate fiindcă a socotit, pe drept cuvînt, că aceasta ar da un nou impuls mișcării de nesupunere civilă. Multe luni mai tîrziu fiscul a descoperit că posed cîteva acțiuni de căi ferate și le-a sechestrat pentru neplata impozitului pe venit. Automobilul meu și al cumnatului meu fuseseră de mai mult timp sechestrate și vîndute.

Un fapt m-a mîhnit mult în acele luni, și anume coborîrea steagului nostru național de către diferite consilii municipale și orga-

nizaţii obşteşti, şi mai ales de către Consiliul municipal din Calcuta, unde se spunea că există o majoritate congresistă. Steagul a fost coborît sub presiunea poliţiei şi a guvernului, care ameninţau cu măsuri severe în caz de nesupunere. Refuzul ar fi însemnat probabil dizolvarea Consiliului municipal sau pedepsirea membrilor săi. Organizaţiile care reprezintă anumite interese materiale au tendinţa de a fi timorate şi era poate inevitabil ca ele să procedeze aşa cum au făcut-o, dar faptul rămîne totuşi dureros. Acest steag devenise pentru noi simbolul a tot ceea ce preţuiam foarte mult şi nu o dată jurasem în faţa lui să-i apărăm onoarea. A-l coborî cu mîinile noastre sau a da o asemenea dispoziţie mi se părea nu numai o încălcare a jurămîntului, dar aproape un sacrilegiu. Era o supunere a spiritului şi o lepădare de adevăr, era afirmarea neadevărului sub presiunea unei forţe fizice superioare. Cei care se plecau în felul acesta coborau moralul naţiunii şi loveau în respectul pe care ea trebuia să-l aibă faţă de sine însăşi.

Nimeni nu le cerea, firește, să se comporte ca eroi şi să se arunce în foc. Ar fi greşit şi absurd să condamni pe cineva pentru că nu stă în primele rînduri şi nu rîvneşte la închisoare sau la alte suferinţe şi pierderi. Fiecare avea multe îndatoriri şi răspunderi şi nimeni n-avea dreptul să-i condamne. Dar una e să nu faci nimic sau să nu stai în primele rînduri şi alta e să renegi adevărul sau ceea ce consideri a fi adevărul. Cînd li s-a cerut să facă ceva ce era împotriva intereselor naţiunii, consilierii municipali puteau foarte bine să demisioneze. În general însă ei au preferat să-şi păstreze locurile.

Albina nu mai zumzăie în clipa
Cînd pe o floare şi-a culcat aripa.
La fel şi-un Whig: cînd capătă-un locşor,
Devine-ndată necuvîntător [1].

Poate că nu este drept să critici pe cineva pentru felul în care se comportă atunci cînd izbucneşte pe neaşteptate o criză care ameninţă să-l copleşească. Nervii celor mai curajoşi cedează cîteodată, aşa cum a dovedit-o atît de des războiul mondial. Iar mai înainte, cînd cu teribila catastrofă a „Titanicului" din 1912, persoane cunoscute care niciodată n-au putut fi bănuite de laşitate s-au salvat mituind echipajul şi lăsîndu-i pe ceilalţi să se înece. Recent de tot, incendiul de pe „Morro Castle" a scos la iveală o stare de lucruri ruşinoasă. Nimeni nu poate şti cum se va comporta într-o criză analogă, cînd instinctele primare înăbuşă raţiunea şi stăpînirea de sine. De aceea e mai bine să nu condamnăm. Dar aceasta nu ne împiedică de a releva această abatere de la comportarea dreaptă şi de a avea grijă ca pe viitor cîrma corăbiei statului să nu încapă pe mîini care tremură şi care te lasă în pană cînd nevoia e mai mare. Şi mai grav e să încerci a justifica asemenea slăbiciune

[1] Thomas Moore.

şi să o prezinţi drept comportare dreaptă. E, desigur, o greşeală mai gravă decît slăbiciunea însăşi.

Rezultatul oricărei lupte între forţe rivale depinde în mare măsură de moralul şi de nervii adversarilor. Chiar şi rezultatul celui mai sîngeros război tot de aceasta depinde. „În ultimă instanţă — spunea mareşalul Foch — soarta bătăliilor o decid nervii". Cu atît mai necesari sînt nervii şi moralul într-o luptă non-violentă, şi oricine slăbeşte prin comportarea sa moralul şi zdruncină nervii naţiunii aduce serioase prejudicii cauzei.

Lunile treceau, aducînd în fiecare zi veşti bune şi veşti rele, iar noi ne obişnuisem în închisorile noastre cu existenţa noastră plictisitoare şi monotonă. Veni şi săptămîna naţională — de la 6 la 13 aprilie — şi noi ştiam că se vor întîmpla multe lucruri deosebite. A fost într-adevăr o săptămînă bogată în evenimente, pentru mine însă toate îşi pierdeau din importanţă în faţa unei întîmplări. La Allahabad mama mea participase la o procesiune care a fost oprită şi apoi atacată de poliţie cu bastoane lathi. Cînd procesiunea fusese oprită, cineva i-a adus mamei un scaun, pe care şedea în stradă în fruntea procesiunii. Cîteva persoane care se ocupau în mod special de dînsa, printre care şi secretarul meu, au fost arestate şi îndepărtate, iar apoi a început atacul poliţiei. Mama a fost răsturnată de pe scaun şi lovită de cîteva ori cu bastonul peşte cap. Din rana deschisă a ţîşnit sîngele, ea şi-a pierdut cunoştinţa şi a rămas la marginea drumului, care între timp fusese curăţat de demonstranţi şi public. După cîtva timp un ofiţer de poliţie a ridicat-o şi a dus-o cu maşina sa la Anand Bhavan.

În noaptea aceea s-a răspîndit la Allahabad zvonul neîntemeiat că mama ar fi murit. O mulţime de oameni mîniaţi s-au strîns şi, uitînd de pace şi de non-violenţă, au atacat poliţia. Aceasta a deschis focul şi cîţiva oameni au fost ucişi.

Cînd după cîteva zile am aflat de cele întîmplate (primeam o gazetă săptămînală), gîndul la mama mea plăpîndă zăcînd în sînge pe drumul prăfuit începu să mă obsedeze şi m-am întrebat ce aş fi făcut dacă aşi fi fost acolo. În ce măsură m-ar fi reţinut non-violenţa ? Mă tem că nu prea mult, căci această priveliştе m-ar fi făcut să uit lecţia pe care mă străduisem s-o învăţ de mai bine de 12 ani ; şi mi-ar fi păsat puţin de consecinţe, fie ele personale sau naţionale.

Mama îşi revenea încet şi cînd m-a vizitat luna următoare în închisoarea Bareilly era încă bandajată. Dar era plină de bucurie şi mîndrie că împărtăşise cu voluntarii noştri — băieţi şi fete — privilegiul de a fi primit loviturile bastoanelor lathi. Însănătoşirea ei era însă mai mult aparentă decît reală şi se pare că teribilul şoc pe care-l primise la vîrsta ei a dezechilibrat întregul ei organism şi a scos la suprafaţă tulburări latente care după un an au luat proporţii primejdioase.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI TREILEA

ÎN ÎNCHISORILE BAREILLY ŞI DEHRA-DUN

După o şedere de şase săptămîni la Naini am fost transferat la închisoarea districtuală din Bareilly. Eram din nou puţin suferind şi ce mă supăra mai mult era că făceam zilnic temperatură. După patru luni petrecute la Bareilly într-un timp cînd căldura verii atinsese aproape apogeul, am fost iarăşi transferat, de data aceasta într-un loc mai răcoros, în închisoarea Dehra-Dun, la poalele munţilor Himalaia. Aici am stat fără întrerupere timp de patrusprezece luni şi jumătate, aproape pînă la împlinirea celor doi ani la care fusesem condamnat. Primeam, bineînţeles, ştiri atît prin cei ce veneau să mă vadă cît şi prin scrisori şi unele ziare pe care le citeam, dar eram complet rupt de multe din cele ce se întîmplau şi n-aveam decît o vagă imagine despre principalele evenimente.

După ce fusesem eliberat eram preocupat de chestiuni personale şi de situaţia politică pe care am găsit-o. După cinci luni şi mai bine de libertate am fost din nou adus în închisoare, unde mai sînt şi astăzi. În felul acesta mi-am petrecut ultimii trei ani mai mult în închisoare, rupt de evenimente şi n-am avut decît rară ocazie de a cunoaşte în amănunt cele întîmplate în acest răstimp. Nici astăzi n-am decît o foarte vagă idee de cele petrecute în culisele celei de-a doua Conferinţe a mesei rotunde la care participase Gandhiji. Pînă acum n-am avut ocazia să stau de vorbă cu el despre această chestiune şi nici să discut cu el sau cu alţii multe din cele ce s-au întîmplat de atunci.

Nu cunosc îndeajuns evenimentele din 1932 şi 1933 pentru a înfăţişa mersul luptei noastre naţionale. Cunoşteam însă bine scena, culisele şi actorii şi interpretam instinctiv multe fapte mărunte. Mi-am putut astfel forma o imagine destul de fidelă despre mersul general al luptei. În primele patru luni, nesupunerea civilă a funcţionat puternic şi agresiv, apoi a început o perioadă de declin treptat cu răbufniri ocazionale. O luptă dusă sub formă de acţiuni directe nu-şi poate menţine decît foarte puţin timp intensitatea revoluţionară. Ea nu poate rămîne statică, trebuie să crească sau să scadă. După primul elan, mişcarea de nesupunere civilă descreştea încet, dar mai putea continua vreme îndelungată la un nivel mai scăzut. Deşi ilegală, organizaţia Congresului naţional indian continua să funcţioneze cu destul de mult succes. Menţinea

legătura cu activiştii săi din provincii, trimitea instrucţiuni, primea rapoarte şi ocazional dădea ajutoare băneşti.

Şi organizaţiile provinciale îşi continuau activitatea cu mai mult sau mai puţin succes. Nu cunosc prea bine ce s-a întîmplat în celelalte provincii în anii cît am stat în închisoare, dar după eliberare am strîns unele informaţii privind activitatea din Provinciile unite. Organizaţia congresistă din Provinciile unite a funcţionat normal în tot cursul anului 1932 şi pînă la jumătatea lui 1933, cînd, la sfatul lui Gandhiji, preşedintele de atunci al Congresului a suspendat pentru prima oară campania de nesupunere civilă. În tot acest răstimp se trimiteau deseori directive districtelor, apăreau regulat buletine tipărite sau şapirografiate, din timp în timp se controla munca în districte, iar activiştii Serviciului nostru naţional (National Service) îşi primeau salariile. De bună seamă, o mare parte a acestei munci era conspirativă, dar secretarul comitetului provincial care conducea aparatul administrativ etc. lucra întotdeauna făţiş pînă cînd era arestat şi un altul îi lua locul.

Experienţa anilor 1930 şi 1932 a dovedit că puteam organiza cu uşurinţă o reţea de informaţie conspirativă pe întreaga Indie. Fără prea mult efort şi în ciuda unei oarecare opoziţii, s-au obţinut rezultate bune. Mulţi dintre noi considerau însă că conspirativitatea nu cadra cu spiritul mişcării de nesupunere civilă şi că exercită o influenţă negativă asupra conştiinţei maselor. Ca o mică parte a unei mari mişcări de masă făţişe, ea era utilă, exista însă întotdeauna pericolul, mai ales cînd mişcarea era în descreştere, ca activitatea conspirativă, lipsită mai mult sau mai puţin de eficienţă, să ia locul mişcării de masă. În iulie 1933 Gandhiji a condamnat orice conspirativitate.

În afară de Provinciile unite, mişcarea agrară pentru neplata impozitelor a căpătat pentru un timp o mare amploare la Gujarat şi Karnatak. În ambele provincii existau ţărani-proprietari care au refuzat să plătească guvernului impozitul funciar, din care cauză au avut mult de suferit. Congresul a depus unele eforturi, fatal insuficiente, de a ajuta pe cei ce avuseseră de suferit şi de a alina mizeria pricinuită de evacuări şi de confiscarea avutului. Organizaţia Congresului din Provinciile unite nu a depus nici un efort de acest fel pentru a ajuta pe arendaşii deposedaţi. Aici problema era mult mai vastă (existau mult mai mulţi arendaşi decît ţărani-proprietari), teritoriul este mult mai întins, iar resursele de care dispunea provincia erau foarte limitate. Ne era absolut imposibil de a ajuta zecile de mii de persoane care suferiseră de pe urma campaniei şi ne era la fel de greu să facem o deosebire între aceştia şi mulţimea celor care duseseră întotdeauna o existenţă de mizerie cruntă. A ajuta numai cîteva mii de oameni însemna să provocăm agitaţie şi nemulţumire. De aceea ne-am hotărît să nu dăm ajutoare băneşti, lucru pe care l-am spus de la bun început, iar ţăranii au

înțeles perfect poziția adoptată de noi. Era de necrezut cîte îndurau ei fără să murmure sau să se plîngă. Desigur, ori de cîte ori puteam, ne străduiam să ajutăm oameni izolați, mai ales soțiile și copiii activiștilor trimiși în închisoare. Atît de mare e mizeria acestei țări nenorocite, încît pînă și o rupie pe lună era socotită o mare fericire.

În tot acest timp, comitetul Congresului din Provinciile unite (care era, bineînțeles, o organizație interzisă) continua să plătească activiștilor săi salariați obișnuita și mizera lor remunerație, iar dacă erau în închisoare — ceea ce se întîmpla pe rînd cu fiecare — să le sprijine familiile. Aceste plăți erau principalul capitol de cheltuieli din bugetul comitetului. Urmau apoi cheltuielile pentru tipăritul și multiplicatul foilor volante și al buletinelor, ceea ce necesita de asemenea fonduri însemnate. Un alt capitol important erau cheltuielile de transport și, în plus, mai trebuiau date oarecare subvenții districtelor mai puțin prospere. Cu toate aceste cheltuieli și a altora cărora trebuia să le facem față în perioada de intensă luptă de masă împotriva unui guvern puternic și bine pregătit, cheltuielile comitetului din Provinciile unite au însumat în douăzeci de luni — ianuarie 1932 pînă la sfîrșitul lui august 1933 — circa 63.000 de rupii, adică aproximativ 3.140 de rupii pe lună. (În această cifră nu sînt incluse cheltuielile făcute de unele comitete districtuale mai puternice și prospere, ca, de pildă, cele din Allahabad, Agra, Kanpur, Laknau). În 1932 și 1933 Provinciile unite au stat tot timpul în primele rînduri ale luptei și cred că față de rezultatele obținute au cheltuit surprinzător de puțin. Ar fi interesant să se compare această modestă cifră cu cheltuielile speciale făcute de guvernul provincial pentru a înăbuși mișcarea de nesupunere civilă. Cred (deși nu cunosc cifrele) că alte mari organizații provinciale ale Congresului au cheltuit mult mai mult. Din punct de vedere congresist însă Bihar era o provincie și mai săracă decît vecina sa Provinciile unite, și a avut totuși un rol strălucit în luptă.

Mișcarea de nesupunere civilă descreștea deci treptat, dar totuși continua, și nu fără succes. Încetul cu încetul înceta de a mai fi o mișcare de masă. Abstracție făcînd de crunta represiune din partea guvernului, prima grea lovitură a fost dată mișcării în septembrie 1932, cînd Gandhiji a declarat prima sa grevă a foamei în legătură cu problema harijanilor [1]. Această grevă a foamei a trezit conștiința maselor, dar a îndreptat-o în altă direcție. Practic, mișcarea de nesupunere civilă a fost complet lichidată prin suspendarea ei din mai 1933. Ea a mai continuat și după aceea, însă mai mult în teorie decît în practică. Nu încape îndoială că și fără această suspendare

[1] Harijani („oamenii lui dumnezeu") — așa erau denumiți în India „intangibilii". Greva foamei declarată de Gandhiji avea drept scop desființarea reprezentării separate a castelor de jos. — *Nota Red.*

ea s-ar fi stins cu încetul. India a fost năucită de violenţa şi cruzimea represiunii. Energia nervoasă a naţiunii în ansamblul ei a fost pentru moment epuizată şi nu se refăcuse încă. Mai existau încă mulţi care ca indivizi puteau continua rezistenţa civilă, ei activau însă într-o atmosferă oarecum artificială.

Pentru noi, în închisoare, nu era tocmai plăcut să aflăm despre această decădere lentă a unei mari mişcări, deşi foarte puţini dintre noi se aşteptau la un succes fulgerător. În cazul unor mişcări de mase irezistibile există, ce-i drept, întotdeauna o oarecare posibilitate să se producă evenimente neaşteptate. Dar pe aceasta nu se putea conta şi de aceea ne aşteptam la o luptă îndelungată cu alternanţe de avînt şi declin, cu multe perioade de stagnare şi cu o treptată întărire a disciplinii, a unităţii de acţiune şi a ideologiei maselor. Cîteodată, în acele zile de început ale anului 1932, mă temeam aproape de un succes rapid şi spectaculos, căci mi se părea că ar fi dus în mod inevitabil la un compromis, care ar fi menţinut rolul dominant al „guvernamentalilor" şi al oportuniştilor. Experienţa anului 1931 fusese instructivă. Succesul are numai atunci valoare cînd poporul este suficient de puternic şi de pregătit din punct de vedere ideologic pentru a putea profita de el. Altfel, masele vor lupta şi se vor sacrifica, iar la momentul oportun vor veni alţii şi vor culege roadele. Acest pericol era foarte real, căci chiar în sînul Congresului erau mulţi care nu se puteau orienta şi nu aveau o imagine clară a sistemului de guvernare sau a societăţii spre care tindeam. În fond, unii membri ai Congresului nu se gîndeau la mari schimbări în actualul sistem de guvernare, ci doar la o înlocuire a englezilor şi străinilor cu svadeşi autohtoni.

„Guvernamentalii" de speţă pură nu prea contau, căci principalul lor simbol de credinţă era supunerea faţă de puterea de stat, oricare ar fi ea. Dar chiar şi liberalii şi responsiviştii acceptau aproape în întregime ideologia guvernului englez, astfel încît critica lor ocazională era complet neeficientă şi fără valoare. Se ştia că erau legalişti cu orice preţ şi ca atare nu puteau privi cu simpatie mişcarea de nesupunere civilă. Ei au mers însă mult mai departe, au luat — mai mult sau mai puţin — partea guvernului. Ei asistau aproape muţi şi destul de speriaţi la suprimarea totală a tuturor libertăţilor cetăţeneşti. Nu era vorba numai de loviturile date de guvern mişcării de nesupunere civilă şi de înăbuşirea acesteia, dar şi de oprirea oricărei vieţi politice şi activităţi publice. Şi nu se auzea aproape nici un glas de protest. Cei care de obicei apărau aceste libertăţi erau direct implicaţi în luptă şi fuseseră sancţionaţi pentru refuzul lor de a se supune constrîngerii statului. Alţii erau atît de timoraţi încît deveniseră de o docilitate respingătoare şi abia dacă mai deschideau gura să critice ceva. Dar şi această critică timidă — cînd în general se manifesta — era făcută

pe un ton apologetic şi era însoţită de o energică denunţare a Congresului şi a celor ce continuau lupta.

În ţările occidentale există o puternică opinie publică în favoarea libertăţilor cetăţeneşti şi orice îngrădire a lor provoacă nemulţumire şi opoziţie. (Poate că acum aceasta să fi ajuns de domeniul trecutului). Acolo sînt mulţi oameni care, deşi nu sînt dispuşi să participe personal la acţiuni directe şi energice, preţuiesc totuşi în suficientă măsură libertatea cuvîntului şi a scrisului, a întrunirilor şi a asocierii, a persoanei şi a presei pentru a le susţine neîncetat, contribuind astfel la frînarea tendinţei statului de a atenta la aceste libertăţi. Într-o oarecare măsură liberalii indieni pretind a continua tradiţiile liberalismului englez (deşi, în afară de nume, n-au nimic comun cu el) şi ne-am fi putut aştepta la o oarecare opoziţie intelectuală a lor faţă de suprimarea acestor libertăţi, căci şi ei sufereau de pe urma acestui fapt. Dar n-au făcut-o. Nu era felul lor de a spune ca Voltaire : „Nu sînt de loc de acord cu ce spuneţi, dar voi apăra pînă la ultima mea suflare dreptul vostru de a o spune".

E poate nedrept să-i condamnăm pentru atitudinea lor, căci nu s-au erijat niciodată în campioni ai democraţiei şi libertăţii şi au trebuit să facă faţă unei situaţii în care un cuvînt necugetat le-ar fi putut pricinui multe neplăceri. Este mult mai indicat să vedem cum au reacţionat la represiunile din India vechii prieteni ai libertăţii — liberalii englezi — şi proaspeţii socialişti din partidul laburist englez. Ei au izbutit — oricît de greu le-a fost — să privească spectacolul din India cu oarecare nepăsare, iar uneori era evidentă satisfacţia lor faţă de ceea ce corespondentul ziarului „Manchester Guardian" numea succesul „aplicării ştiinţifice a represiunilor". Recent, guvernul naţional al Angliei a încercat să treacă un proiect de lege cu privire la instigarea la rebeliune, care a provocat multe critici mai ales din partea liberalilor şi laburiştilor, printre altele pe motiv că îngrădeşte libertatea cuvîntului şi dă judecătorului dreptul de a emite ordine de percheziţie. De cîte ori citeam aceste critici eram de acord cu ele, dar îmi evocau imaginea Indiei, unde legile acum în vigoare sînt de o mie de ori mai rele decît ceea ce se intenţiona în Anglia prin proiectul de lege cu privire la instigarea la rebeliune. M-am întrebat cum se poate ca englezii, care în Anglia strîmbă din nas cînd văd un ţînţar, înghit în India, fără a clipi din ochi, o cămilă. M-a surprins întotdeauna şi am admirat uimitoarea capacitate a englezilor de a-şi adapta normele morale intereselor lor materiale şi de a vedea o virtute în tot ceea ce favorizează planurile lor imperiale. Cu toată sinceritatea şi cu o dreaptă indignare, ei îi condamnă pe Mussolini şi pe Hitler pentru atacul lor împotriva libertăţii şi democraţiei şi cu aceeaşi sinceritate consideră necesare atacurile similare şi suprimarea libertăţilor din India, apelînd la cele mai înalte motivări morale pentru a dovedi

că aceste măsuri le sînt dictate de considerente complet dezinteresate.

În timp ce văpaia cuprindea întreaga Indie şi sufletele bărbaţilor şi femeilor erau puse la încercare, în îndepărtata Londră se întrunea un grup de aleşi pentru a elabora o constituţie pentru India. În 1932 a avut loc a treia Conferinţă a mesei rotunde şi s-au format numeroase comitete, iar numeroşi deputaţi ai Adunării legislative căutau prin toate mijloacele să devină membri ai acestor comitete pentru a îmbina astfel obligaţiile lor obşteşti cu plăcerile lor personale. Mulţi au plecat pe cheltuiala statului. Ceva mai tîrziu, în 1933, a fost instituit Comitetul mixt cu asesori indieni, şi guvernul, plin de solicitudine, acorda din nou călătorii gratuite celor care plecau în calitate de observatori. Din nou au traversat mulţi Oceanul pe cheltuiala statului în dorinţa lor arzătoare de a sluji India, şi se spune chiar că unii s-au tocmit pentru a obţine cheltuieli de drum mai mari.

Nu era de mirare că aceşti reprezentanţi ai grupurilor privilegiate, speriaţi de mişcarea de masă din India, se întruneau la Londra sub egida imperialismului englez. Sentimentele noastre naţionale erau însă jignite văzînd cum se comportă unii indieni în timp ce patria-mumă era implicată într-o luptă pe viaţă şi pe moarte. Totuşi mulţi dintre noi considerau că dintr-un anumit punct de vedere lucrul are şi partea lui bună, căci, după cum credeam (ceea ce s-a dovedit a fi greşit), se vor delimita odată pentru totdeauna elementele reacţionare din India de cele progresiste. Această triere putea contribui la educarea politică a maselor, astfel încît tuturor celor interesaţi să le devină şi mai clar că numai prin independenţă vom putea spera să facem faţă problemelor sociale şi să uşurăm povara care apasă pe umerii maselor.

Era însă uimitor să constaţi cît de mult s-au înstrăinat aceşti oameni de masele populare din India nu numai în viaţa lor de toate zilele, dar şi din punct de vedere moral şi spiritual. Nimic nu-i lega de aceste mase, ei nu le înţelegeau şi nu simţeau impulsul lăuntric care le împingea spre sacrificii şi suferinţe. Aceşti distinşi oameni de stat nu recunoşteau decît o singură realitate — puterea imperiului britanic, pe care nu o puteau înfrunta cu succes şi care trebuia deci acceptată de voie sau de nevoie. Nu-şi dădeau, pare-se, seama că fără sprijinul maselor le va fi absolut imposibil să rezolve problema indiană sau să elaboreze o constituţie reală, viabilă. Într-o lucrare recent apărută, „Short History of Our Times", J. A. Spender vorbeşte despre eşecul Conferinţei mixte irlandeze din 1910, care încercase să pună capăt crizei constituţionale. El spune că liderii politici care în toiul crizei se străduiau să elaboreze o constituţie aminteau de acei oameni care vor să-şi asigure casa în timp ce arde. În 1932 şi 1933 incendiul din India era mult mai puternic decît cel din 1910 din Irlanda şi, chiar dacă flăcările se

potolesc, cărbunii vor mai rămîne încă multă vreme încinşi, tot atît de arzător şi de nestins ca şi năzuinţa Indiei spre libertate.

În cercurile oficiale din India creştea uimitor spiritul violenţei. Era o veche tradiţie şi englezii guvernau ţara mai ales cu metode de stat poliţienesc. Pînă şi concepţiile funcţionarilor civili erau, înainte de toate, concepţii militare ; aveai întotdeauna impresia unei armate duşmane care ocupase un teritoriu străin, cucerit. Iar grava sfidare la adresa ordinii existente a accentuat această mentalitate. Actele ocazionale de terorism din Bengal şi din alte regiuni ofereau un prilej pentru intensificarea acestei violenţe din partea autorităţilor şi serveau în oarecare măsură ca justificare a propriilor lor acţiuni. Diferitele decrete speciale şi politica guvernului dădeau organelor executive şi poliţiei o putere atît de mare, încît de fapt India era sub dominaţia poliţiei, pe care nu o îngrădea aproape nimic.

Prin focul acestor crunte represiuni au trecut mai mult sau mai puţin toate provinciile indiene, dar cel mai mult au avut de suferit Provincia de graniţă şi Bengalul. Provincia de graniţă era întotdeauna o regiune mai mult militară, avînd un regim semimilitar. Poziţia ei strategică era foarte importantă, iar mişcarea „cămăşilor roşii" a îngrijorat teribil de mult guvernul. Detaşamentele militare au avut un rol de frunte în „pacificarea" provinciei şi în reprimarea „satelor recalcitrante". În întreaga Indie se practica pe scară largă metoda de a impune mari amenzi colective satelor şi uneori (mai ales în Bengal) şi oraşelor. Adesea erau cantonate detaşamente poliţieneşti de pedepsire, iar uriaşele puteri de care dispuneau şi lipsa oricărui control duceau inevitabil la excese. Au existat cazuri tipice de fărădelegi şi samavolnicii comise de cei care trebuiau să apere legea şi ordinea.

Unele regiuni din Bengal aveau un aspect cu totul neobişnuit. Guvernul trata întreaga populaţie (sau, mai exact, populaţia hindusă) ca pe nişte duşmani şi toţi — bărbaţi, femei, băieţi şi fete de la 12 la 25 de ani — trebuiau să poarte asupra lor un certificat de identitate. S-au făcut arestări şi deportări în masă, s-a reglementat îmbrăcămintea, şcolile erau riguros controlate sau închise, s-a interzis folosirea bicicletelor, orice deplasare trebuia anunţată poliţiei. La toate acestea se mai adăugau interdicţia de a ieşi din casă după apusul soarelui, demonstraţia forţei militare, poliţia represivă, amenzile colective, precum şi multe alte dispoziţii şi regulamente. Dădea impresia că regiuni întregi sînt într-o permanentă stare de asediu, iar locuitorii nu aveau o situaţie mult mai bună decît criminalii eliberaţi înainte de termen şi supuşi unei foarte stricte supravegheri. Nu sînt în măsură să apreciez dacă din punctul de vedere al guvernului englez toate aceste uimitoare dispoziţii şi regulamente erau sau nu necesare. Dacă nu erau necesare, guvernul

s-a făcut vinovat de o gravă crimă — aceea de a fi asuprit şi umilit populaţia unor regiuni întregi şi de a-i fi cauzat pagube importante. Dacă erau necesare, ele constituie fără îndoială condamnarea definitivă a dominaţiei engleze din India.

Spiritul violenţei a urmărit poporul nostru pînă şi în închisori. Împărţirea deţinuţilor pe categorii era o farsă şi de multe ori o tortură pentru cei din categoriile superioare. Foarte puţini erau încadraţi în aceste categorii superioare şi mulţi bărbaţi şi femei cu o sensibilitate dezvoltată erau nevoiţi să trăiască în condiţii care îi condamnau la permanente suferinţe. Guvernul căuta — pare-se — intenţionat să facă soarta deţinuţilor politici mai rea decît aceea a criminalilor de drept comun. Un inspector general al închisorilor a mers atît de departe, încît a trimis tuturor închisorilor o circulară confidenţială, specificînd că cei care au fost arestaţi pe motiv de nesupunere civilă trebuie să fie „trataţi cu asprime“ [1]. Biciuirea devenise o pedeapsă frecventă în închisoare. La 27 aprilie 1933, subsecretarul de stat pentru India a declarat în Camera comunelor „că Sir Samuel Hoare ştie că în decursul anului 1932 peste 500 de persoane au fost biciuite în India pentru infracţiuni în legătură cu mişcarea de nesupunere civilă“. Nu e clar dacă în această cifră sînt incluse şi numeroasele cazuri de biciuire din închisori pentru încălcarea disciplinei. Cînd în 1932 au parvenit şi la noi în închisoare ştiri despre frecventele biciuiri mi-am amintit de protestul nostru şi de greva foamei de trei zile din decembrie 1930 pe care o făcusem cu ocazia celor unu sau două cazuri izolate de biciuire. Fusesem revoltat de această brutalitate şi eram şi de data aceasta revoltat, iar undeva, în fundul sufletului, simţeam o durere surdă, dar nu mi-a trecut prin minte că aş trebui din nou să protestez şi să fac greva foamei. Mă simţeam cu mult mai neputincios decît atunci. După un timp raţiunea încetează de a mai reacţiona la bestialităţi. E de ajuns ca un rău să dureze un timp îndelungat pentru ca lumea să se deprindă cu el.

În închisori oamenii noştri erau puşi la cele mai grele munci — la mori, la prese de ulei etc. Se încerca să li se facă soarta cît mai grea pentru a-i sili să-şi ceară iertare şi să fie eliberaţi din închisoare pe baza unui angajament faţă de guvern, ceea ce era considerat ca un mare succes al administraţiei închisorii.

Cele mai multe pedepse din închisori cădeau asupra băieţilor şi tinerilor care nu se puteau împăca cu constrîngerea şi umilinţele. Erau tineri minunaţi, neînfricaţi, avînd sentimentul demnităţii lor,

[1] Această circulară, datată 30 iunie 1932, are următorul conţinut: „Inspectorul general atrage atenţia directorilor şi personalului de serviciu din închisori asupra faptului că nu există nici un motiv ca cei care au fost arestaţi pentru participare la mişcarea de nesupunere civilă să aibă ca atare o situaţie privilegiată. Deţinuţii din această categorie trebuie puşi la locul lor şi trataţi cu asprime“.

plini de energie şi curaj. În „şcolile publice" sau în universităţile engleze ar fi fost lăudaţi şi stimulaţi prin toate mijloacele. Aici în India însă idealismul lor tineresc şi mîndria lor le-au adus lanţuri, detenţiune celulară şi biciuire.

Femeile noastre o duceau deosebit de greu în închisori şi era dureros să vezi situaţia în care se găseau. Erau în special femei aparţinînd claselor mijlocii, obişnuite să ducă o viaţă izolată şi care sufereau mai ales din cauza tiraniei şi a obiceiurilor cărora le-a dat naştere o societate în care dominau bărbaţii. Pentru ele libertatea avea întotdeauna un dublu înţeles, iar entuziasmul şi energia cu care se aruncau în luptă îşi aveau, fără îndoială, izvorul în dorinţa lor confuză şi probabil inconştientă, dar totuşi puternică, de a se elibera în acelaşi timp şi de robia casnică. Cu excepţia cîtorva, ele au fost încadrate în categoria deţinutelor de drept comun şi erau ţinute la un loc cu cei mai decăzuţi oameni şi de multe ori în condiţii înspăimîntătoare. Odată am fost cazat într-o baracă care se afla lîngă o secţie de femei de care mă despărţea numai un perete. Pe lîngă alte deţinute erau în această secţie şi cîteva deţinute politice, din care una fusese gazda unei case în care am fost odată. Ne despărţea un zid înalt, care însă nu mă împiedica să aud cu groază limbajul şi înjurăturile cu care li se adresau deţinutele ce îndeplineau funcţia de gardiene.

Era vizibil că în 1932—1933 tratamentul deţinuţilor politici era mai rău decît cu doi ani în urmă, în 1930. Acest lucru nu putea fi explicat numai prin capriciul anumitor funcţionari şi singura concluzie rezonabilă e că a fost o politică conştientă a guvernului. Făcînd chiar abstracţie de deţinuţii politici, departamentul închisorilor din Provinciile unite avea pe vremea aceea reputaţia de a fi un adversar categoric a tot ce putea aminti de omenie. Dintr-o sursă mai presus de orice bănuială am aflat de un caz interesant care confirmă aceasta. Odată ne-a vizitat în închisoare un oaspete distins, un brav şi nobil cavaler, nu un rebel şi instigator ca noi, ci o persoană foarte onorată de guvern. Acesta ne-a povestit că în urmă cu cîteva luni vizitase o altă închisoare şi în raportul pe care l-a făcut despre inspecţia sa îl caracterizase pe gardianul închisorii drept un „paznic uman". Gardianul l-a rugat să nu pomenească nimic despre omenia sa, deoarece în ochii oficialităţii aceasta era un defect. Dar nobilul cavaler a insistat, căci nu-şi putea închipui că descrierea sa ar putea dăuna gardianului. Rezultatul a fost că scurt timp după aceea gardianul a fost transferat disciplinar într-o localitate îndepărtată şi complet izolată de lume.

Unii gardieni cu reputaţia de a fi deosebit de cruzi şi de lipsiţi de scrupule au fost avansaţi în funcţie şi grad. Mita este un fenomen atît de generalizat în închisori, încît e îndoielnic să poţi găsi un singur gardian corect. Dar propria mea experienţă şi cea a multor prieteni mi-a arătat că cel mai mult păcătuiesc în această

privinţă cei din personalul închisorilor care îşi dau un aer de gardieni deosebit de severi.

Personal am avut întotdeauna noroc, atît în închisoare cît şi în libertate, şi aproape toţi cei cu care am avut de-a face s-au purtat politicos cu mine şi mi-au dat toată consideraţia chiar atunci cînd, poate, nu o meritam. Dar un incident din închisoare mi-a produs mie şi familiei mele multe necazuri. Mama mea, Kamala şi fiica mea Indira s-au dus odată la închisoarea districtuală din Allahabad pentru a-l vedea pe cumnatul meu Ranjit Pandit şi, fără a fi avut vreo vină, au fost insultate şi alungate de gardian. M-a durut foarte mult cînd am aflat acest lucru, iar reacţia guvernului provincial m-a revoltat. Pentru a nu o mai expune pe mama insultelor din partea personalului închisorii, am hotărît să renunţ cu totul la vorbitor. Aproape şapte luni cît am stat în închisoarea Dehra-Dun n-am mai avut vorbitor.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI PATRULEA

STAREA DE SPIRIT DIN ÎNCHISOARE

DOI dintre noi, Govind Ballabh Pant şi cu mine, am fost transferaţi din închisoarea districtuală Bareilly la cea din Dehra-Dun. Pentru a evita posibilitatea unei demonstraţii nu am fost urcaţi în tren la Bareilly, ci într-o haltă situată la 50 de mile de oraş. Am fost transportaţi în taină cu maşina şi după îndelungatele luni de detenţiune drumul şi răcoarea nopţii ne-au făcut o deosebită plăcere.

Înainte de a părăsi închisoarea din Bareilly s-a produs un mic incident care m-a mişcat şi care mi-e încă viu în memorie. La plecarea noastră asista şi şeful poliţiei din Bareilly, un englez, şi cînd m-am urcat în maşină el mi-a înmînat timid un pachet în care, după cum mi-a spus, erau vechi reviste ilustrate germane. Mi-a explicat că aflase că studiez limba germană şi de aceea îmi adusese revistele. Nu-l văzusem niciodată pînă atunci şi nici după aceea nu l-am mai revăzut. Nici nu ştiu cum îl cheamă. Acest act spontan de politeţe şi buna intenţie care-i stătea la bază m-a mişcat şi i-am fost profund recunoscător.

În timpul acestei lungi călătorii nocturne mă gîndeam la relaţiile dintre englezi şi indieni, dintre guvernanţi şi guvernaţi, dintre persoane oficiale şi neoficiale, la relaţiile dintre cei care deţin puterea şi cei care sînt nevoiţi să se supună. Cît de mare era prăpastia care despărţea cele două popoare şi cît de profundă era neîncrederea şi aversiunea unuia faţă de celălalt! Dar şi mai mare decît neîncrederea şi aversiunea era necunoaşterea reciprocă şi de aceea fiecăruia îi era puţin teamă de celălalt şi era permanent în gardă. Fiecare vedea în celălalt o fiinţă morocănoasă şi neprietenoasă şi nici unul şi nici celălalt nu-şi dădeau seama că sub această mască se ascund cinste şi bunătate. Ca stăpîni ai ţării şi dispunînd de uriaşe posibilităţi de a distribui slujbe şi tot felul de avantaje, englezii au fost punctul de atracţie pentru o sumedenie de carierişti şi oportunişti servili, şi ei judecau India după aceste specimene abjecte. Indienii nu-l vedeau pe englez decît ca persoană oficială, acţionînd cu lipsa de umanitate a unui automat şi cu toată patima omului care caută să-şi apere privilegiile. Cît de mult se deosebeşte comportarea omului ca individ, care ascultă de propriile sale impulsuri, de comportarea lui ca funcţionar de stat sau ca militar! Executînd ordinele, soldatul uită de omenie şi ca un automat îm-

puşcă şi ucide oameni inofensivi şi paşnici care nu i-au făcut nici un rău. Şi mă gîndeam că un ofiţer de poliţie care ar ezita să facă cuiva o neplăcere va comanda a doua zi un atac cu bastoane lathi împotriva unor oameni nevinovaţi. În acel moment el nu se va mai gîndi că e om şi nici în mulţimea pe care o loveşte sau în care trage nu va mai vedea oameni.

De îndată ce omul începe să vadă în partea adversă o masă, o mulţime, dispare, pe cît se vede, orice sentiment general-uman. Uităm că mulţimea e alcătuită tot din oameni, din bărbaţi, femei şi copii care iubesc, urăsc şi suferă. Dacă ar vrea să fie sincer, englezul mijlociu ar recunoaşte, probabil, că cunoaşte cîţiva indieni foarte cumsecade, dar ei sînt o excepţie şi luaţi în ansamblu indienii sînt o gloată detestabilă. Indianul mijlociu va admite că unii englezi pe care îi cunoaşte sînt oameni minunaţi, dar că, în afara acestor cîţiva, englezii sînt aroganţi, brutali şi foarte vicioşi. E ciudat că fiecare judecă celălalt popor nu după persoanele cu care a venit în contact, ci după alţii, pe care-i cunoaşte foarte puţin sau de loc.

Personal am avut noroc şi aproape întotdeauna atît compatrioţii mei cît şi englezii au fost politicoşi cu mine. Pînă şi temnicerii şi poliţiştii care m-au arestat sau m-au escortat dintr-un loc într-altul s-au purtat bine cu mine şi în bună parte amărăciunea conflictelor şi neplăcerile vieţii de închisoare au fost atenuate de această atitudine umană. Nu e de mirare că compatrioţii mei mă tratau astfel, căci îmi cîştigasem o oarecare notorietate şi popularitate. Dar chiar pentru englezi eram un om, şi nu numai unul dintr-o masă. Cred că faptul că am fost educat în Anglia şi mai ales că învăţasem într-o „şcoală publică" engleză i-a apropiat de mine. De aceea, oricît de pervertită le-ar fi părut activitatea mea publică, ei nu puteau să nu mă considere ca pe un om mai mult sau mai puţin civilizat, în sensul cum înţelegeau ei civilizaţia. Cînd comparam soarta mea cu aceea a majorităţii colegilor mei mă simţeam adesea puţin jenat şi umilit.

Dar cu toate avantajele de care mă bucuram, închisoarea tot închisoare rămînea şi atmosfera apăsătoare devenea cîteodată aproape de nesuportat. Pînă şi aerul din închisoare era saturat de violenţă, josnicie, corupţie şi minciună, iar oamenii erau sau servili sau înjurau. Un om cît de cît sensibil trăia într-o permanentă stare de tensiune. Orice fleac îi zdruncina echilibrul. O veste rea primită într-o scrisoare, o informaţie citită în ziar te aducea pentru un timp într-o stare de extremă nelinişte sau mînie. În afara închisorii poţi întotdeauna găsi alinare în muncă, iar interesele variate şi activitatea felurită îţi dau echilibru sufletesc şi fizic. În închisoare însă nu exista nici un derivativ şi, simţindu-se ferecat şi oprimat, omul îşi face inevitabil o imagine unilaterală şi denaturată despre evenimente. În închisoare boala are un efect deosebit de deprimant.

Şi totuşi am izbutit să mă obişnuiesc cu rutina închisorii, şi

prin exerciţii fizice şi muncă intelectuală destul de intensă m-am menţinut în formă. Oricît de importantă ar fi munca şi exerciţiile în libertate, în închisoare sînt esenţiale, căci fără ele omul nu poate rezista mult timp. Îmi impusesem un program foarte riguros şi pentru a-mi menţine moralul mă străduiam să-mi păstrez cît mai mult deprinderile mele normale, ca, de pildă, bărbieritul zilnic (mi se îngăduise un aparat de ras). Pomenesc de acest amănunt fiindcă în general oamenii renunţau să o facă şi se delăsau şi în alte privinţe. După o zi de muncă grea, seara simţeam o oboseală plăcută şi somnul era binevenit.

Aşa se depănau zilele, săptămînile şi lunile. Cîte o lună însă se prelungea groaznic de mult şi nu mai voia să se termine, sau cel puţin aşa mi se părea mie. Iar uneori eram plictisit şi furios şi mi-era lehamite de aproape toate şi toţi : de tovarăşii mei din închisoare, de personalul închisorii, de cei din afară pentru ce au făcut sau pentru ce n-au făcut, de imperiul britanic (dar acesta era un sentiment permanent) şi, în primul rînd, de mine însumi. Deveneam un ghem de nervi, foarte receptiv pentru starea de spirit provocată de viaţa de închisoare. Din fericire, îmi reveneam repede din această stare de spirit.

În închisoare zilele de vorbitor erau zile de sărbătoare. Cît de mult şi le doreau oamenii, cît le aşteptau şi cum numărau ei zilele ! Iar după emoţia revederii urma inevitabila reacţie şi sentimentul de goliciune şi singurătate. Dacă, aşa cum se întîmpla uneori, întrevederea nu era tocmai reuşită, fie că primisem ştiri rele, care mă întristau, fie din alte cauze, mă simţeam după aceea tare nenorocit. La vorbitor asista, bineînţeles, cineva din personalul închisorii, dar la Bareilly mai asistaseră de două-trei ori şi cîte un agent de poliţie cu hîrtie şi creion care-şi nota cu mult interes aproape fiecare cuvînt spus. Faptul m-a iritat extrem de mult şi aceste vizite au fost un eşec total.

Din cauza felului în care fuseseră tratate soţia şi mama mea la o vizită făcută la închisoarea din Allahabad şi a atitudinii adoptate apoi de guvern am renunţat mai tîrziu la aceste vizite, atît de preţioase pentru mine. Timp de aproape şapte luni n-am primit nici o vizită. Era o perioadă groaznică pentru mine, iar cînd, după aceea, m-am hotărît să le primesc din nou şi ai mei au venit să mă vadă am fost aproape nebun de bucurie. Veniseră să mă vadă şi copiii surorii mele, iar cînd una dintre micuţe a vrut, ca altădată, să mi se urce pe umăr a fost pentru mine o emoţie mai mare decît puteam suporta. Această imagine a vieţii de familie, venită după atîta dor de oameni, m-a răscolit pînă în adîncul sufletului.

Cît timp nu primeam vizite, cele două scrisori pe lună — de acasă sau din altă închisoare, căci ambele surori ale mele erau şi ele închise, — erau cu atît mai preţioase şi mai cu nerăbdare aşteptate. Dacă vreuna întîrzia, eram îngrijorat. Iar cînd venea, ezitam

aproape s-o deschid. Mă jucam cu ea aşa cum fac cei ce încearcă să-şi prelungească plăcerea, iar în adîncul sufletului era şi o urmă de teamă ca nu cumva scrisoarea să conţină o veste sau o informaţie care m-ar putea indispune. A scrie sau a primi scrisori în închisoare era întotdeauna un eveniment serios în viaţa noastră paşnică şi monotonă, care ne provoca o stare emoţională destul de tulburătoare. Timp de două-trei zile după aceea mintea hoinărea şi cu greu ne puteam concentra asupra muncii noastre normale.

În închisorile din Naini şi Bareilly aveam cîţiva tovarăşi. La Dehra-Dun eram la început trei — Govind Ballabh Pant, Kunvar Anand Singh din Kaşipur şi cu mine —, dar Pant a fost eliberat după două luni, la expirarea celor şase luni la care fusese condamnat. Mai tîrziu au mai venit încă doi. La începutul lui ianuarie 1933, toţi m-au părăsit şi am rămas singur. Timp de aproape opt luni, înainte de a fi eliberat la sfîrşitul lui august, am dus o viaţă izolată în închisoarea Dehra-Dun şi nu aveam cu cine schimba un cuvînt, cu excepţia cîtorva minute pe zi cînd vorbeam cu cîte cineva din personalul închisorii. Formal nu era o detenţiune celulară, dar semăna foarte mult cu ea şi pentru mine era o perioadă tare neplăcută. Din fericire, am reînceput să primesc vizite şi ele mi-au adus o oarecare alinare. Mi s-a îngăduit — şi cred că era o favoare specială — să primesc din afară flori şi să păstrez cîteva fotografii, ceea ce era o mare bucurie pentru mine. De obicei florile şi fotografiile nu erau admise şi de cîteva ori nu mi s-a permis să primesc florile ce-mi fuseseră trimise. Încercările de a da celulei un aspect mai prietenos nu erau încurajate şi-mi amintesc că un director de închisoare a făcut odată observaţii unui tovarăş de-al meu a cărui celulă era lîngă a mea pentru felul cum îşi aranjase obiectele sale de toaletă. I-a atras atenţia că n-are voie să dea celulei sale un aspect atrăgător şi „luxos". Obiectele de lux erau: periuţa şi pasta de dinţi, cerneala de stilou, o sticluţă cu briantină, o perie, un pieptene şi, poate, încă unul sau două mărunţişuri.

În închisoare începi să preţuieşti lucrurile mărunte. Obiectele personale ale unui deţinut sînt foarte puţine şi greu de completat sau de înlocuit şi de aceea ţii la ele şi strîngi lucruri care în afara închisorii ar fi aruncate la gunoi. Omul nu pierde sentimentul proprietăţii nici chiar atunci cînd nu mai posedă nimic de valoare care ar merita să fie păstrat.

Te cuprinde cîteodată un dor fizic după bucuriile vieţii, ţi-e dor de confort, de un mediu plăcut, de societatea prietenilor, de o discuţie interesantă, ţi-e dor să te joci cu copiii... O fotografie sau cîteva rînduri din ziar îţi reînvie în memorie zilele tinereţei lipsite de griji şi te cuprinde atunci o asemenea nostalgie încît eşti toată ziua plin de nelinişte.

De obicei torceam în fiecare zi cîte puţin, deoarece constatasem că oarecare muncă fizică linişteşte şi odihneşte după prea multă

muncă intelectuală. Principala mea ocupaţie era însă cititul şi scrisul. Din cauza restricţiilor existente şi a cenzurii nu puteam avea toate cărţile pe care le voiam, iar cenzorii nu erau întotdeauna foarte competenţi în meseria lor. Cartea lui Spengler „Declinul Occidentului" a fost reţinută deoarece titlul părea periculos şi subversiv. Totuşi n-am voie să mă plîng, căci în general am avut o varietate de cărţi destul de mare. Se pare că şi în această privinţă eram o persoană privilegiată, căci mulţi din colegii mei (deţinuţi din clasa A) întîmpinau cele mai mari greutăţi în a obţine cărţi pe teme curente. Mi s-a povestit că în închisoarea din Benares nu era permisă nici Cartea albă oficială, care cuprinde propunerile constituţionale ale guvernului englez, deoarece trata probleme politice. Singurele cărţi pe care funcţionarii englezi le recomandau cu căldură erau cărţi religioase sau romane. E surprinzător cît îi e de scumpă guvernului englez religia şi cu cîtă imparţialitate încurajează el toate varietăţile ei!

Nu prea este potrivit să vorbeşti despre drepturile deţinuţilor într-un moment cînd în India au fost ciuntite cele mai elementare libertăţi cetăţeneşti. Şi totuşi problema merită să fie examinată. Dacă un tribunal condamnă un om la închisoare, rezultă oare de aici că nu numai corpul, dar şi mintea sa trebuie puse sub lacăt? De ce să nu fie liberă mintea deţinutului chiar dacă corpul său nu e liber? O asemenea întrebare îi va îngrozi fără îndoială pe cei ce răspund de administraţia închisorilor indiene, deoarece capacitatea lor de a-şi însuşi idei noi şi de a gîndi logic este de obicei limitată. În orice vremuri cenzura e destul de supărătoare, e stupidă şi părtinitoare. În India ea ne împiedică să cunoaştem o bună parte din literatura modernă, din revistele şi ziarele progresiste. Lista cărţilor interzise e foarte lungă şi des completată. Peste toate acestea deţinutul este supus unei cenzuri speciale, astfel încît nu ajung pînă la el multe cărţi şi ziare care în afara zidurilor închisorii pot fi cumpărate şi citite.

Acum cîtva timp s-a pus această problemă şi în Statele Unite, în vestita închisoare Sing-Sing din New York, unde au fost interzise unele ziare comuniste. Starea de spirit anticomunistă e foarte puternică la clasele guvernante din America, dar, cu toată această stare de spirit, administraţia închisorii a fost de acord ca deţinuţii să primească orice publicaţie doresc, inclusiv ziare şi reviste comuniste. Directorul închisorii a făcut o singură excepţie, şi anume pentru caricaturi politice pe care le-a considerat deosebit de periculoase.

Este oarecum absurd să se discute problema libertăţii spiritului în închisorile din India, cînd marea majoritate a deţinuţilor nu au voie să primească ziare sau să aibă toc şi hîrtie. Aici nu mai e vorba de cenzură, ci de o interdicţie totală. Numai deţinuţii din clasa A (sau, după cum se spune în Bengal, din secţia întîi) au

voie să aibă în mod curent toc şi hîrtie, dar nu tuturor li se permite să primească zilnic ziare. Alegerea ziarului al cărui acces este permis se face de către guvern. În principiu, deţinuţii din clasele B şi C, fie ei deţinuţi politici sau nu, nu au dreptul la obiecte de scris. Ca o deosebită favoare deţinuţii din clasa B pot primi uneori acest drept, care le este însă adesea retras. Faţă de numărul total al deţinuţilor, cei din clasa A reprezintă probabil unul la o mie, astfel încît vorbind despre situaţia deţinuţilor în India ei pot fi foarte bine neglijaţi. Trebuie însă observat că chiar şi aceşti deţinuţi favorizaţi din clasa A se bucură de mult mai puţine drepturi în materie de cărţi şi ziare decît deţinuţii de rînd din majoritatea ţărilor civilizate.

Restului de 999 dintr-o mie li se permite să aibă cîte două-trei cărţi, dar condiţiile sînt de aşa natură încît nu pot profita întotdeauna de acest drept. A scrie sau a lua note din cărţile citite este o îndeletnicire primejdioasă care nu le e îngăduită. Această împiedicare intenţionată a dezvoltării intelectuale e ciudată, dar semnificativă. Pentru a îndrepta pe deţinut şi a face din el un cetăţean folositor trebuie să te adresezi adeseori raţiunii sale şi să-i dai o ocupaţie. Deţinutul trebuie să înveţe carte şi să-şi însuşească o meserie. La aşa ceva se pare însă că nu s-a gîndit administraţia închisorilor din India. Deosebit de izbitoare este lipsa unei astfel de preocupări în Provinciile unite. În ultimul timp s-au făcut în unele închisori încercări de a-i învăţa pe băieţi şi tineri să citească şi să scrie, dar fără rezultate practice, căci cei care primiseră această însărcinare erau complet nepricepuţi. Uneori se spune că deţinuţii nu vor să înveţe. Propria mea experienţă mi-a dovedit însă exact contrariul, căci am constatat că mulţi dintre ei, care veneau la mine în acest scop, aveau o adevărată pasiune de a învăţa carte. Aveam obiceiul să-i instruim pe deţinuţii cu care veneam în contact şi ei învăţau cu multă perseverenţă ; uneori, trezindu-mă noaptea din somn, vedeam cu uimire cum unul sau doi din ei îşi pregăteau, la palida lumină a lanternei din baracă, lecţiile pentru a doua zi.

Aşadar mă ocupam de cărţile mele, trecînd de la un gen de lectură la altul, preferînd însă de obicei cărţile „grele". Romanele îţi lenevesc mintea şi n-am citit prea multe. Uneori oboseam de prea mult citit, atunci mă apucam de scris. Seria de scrisori despre istorie pe care le trimiteam fiicei mele m-au ocupat în tot timpul celor doi ani de detenţiune şi m-au ajutat foarte mult să mă menţin în formă din punct de vedere intelectual. Retrăiam oarecum trecutul despre care scriam şi uitam aproape de închisoare.

Cărţile despre călătorii erau întotdeauna preţuite : însemnările unor călători din trecut — Hiuan Tzan, Marco Polo, Ibn-Battuta şi alţii — sau ale unor autori moderni ca Sven Hedin, care cutreierase deşerturile Asiei centrale, şi Roerich, care avusese aventuri

stranii în Tibet. Preţuite erau şi albumele ilustrate, mai ales cele înfăţişînd munţi, gheţari şi deşerturi, căci în închisoare tînjeşti după întinderea mărilor şi a munţilor. Aveam cîteva albume minunate cu fotografii de pe Mont Blanc, din Alpi şi Himalaia şi adesea, cînd în celula mea sau în baracă temperatura atingea 115° Fahrenheit sau mai mult, eu le răsfoiam şi priveam gheţarii. Un atlas geografic era ceva emoţionant. Răscolea tot felul de amintiri şi vise despre locurile pe care le văzusem sau pe care dorisem să le vedem. Şi se trezea în noi dorul de a revedea aceste locuri pe care le iubisem odinioară şi de a vizita îmbietoarele semne şi puncte care reprezentau mari oraşe, de a cutreiera regiunile haşurate care înfăţişau munţii şi petele albastre care erau mări, de a vedea frumuseţile lumii şi de a urmări lupta şi conflictele omenirii în veşnică schimbare. Nostalgia după toate aceste lucruri ne cuprindea puternic şi, sufocîndu-ne aproape de dor, închideam în grabă şi plini de regrete atlasul şi ne întoarcem la pereţii binecunoscuţi care ne înconjurau şi la monotona existenţă care ne era hărăzită.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI CINCILEA

ANIMALE ÎN ÎNCHISOARE

ÎN mica mea celulă sau odaie din închisoarea Dehra-Dun am trăit paisprezece luni şi jumătate şi începusem să am aproape impresia că fac parte din ea. Fiecare colţişor mi-era familiar; cunoşteam fiecare semn şi fiecare zgîrietură de pe zidurile ei tencuite, de pe podeaua inegală şi de pe tavanul cu căpriorii roşi de viermi. În mica curte a închisorii, eu salutam din ochi ca un vechi prieten fiecare pietricică şi fiecare tufă de iarbă. Nu eram singur în celulă, căci mai locuiau acolo cîteva roiuri de viespi şi bondari, iar după căpriori se adăposteau numeroase şopîrle, care ieşeau seara în căutarea prăzii. Dacă e adevărat că gîndurile şi emoţiile lasă urme în mediul înconjurător, atunci pînă şi aerul din celulă trebuie să fie îmbibat de ele şi urmele lor trebuie să se regăsească pe fiecare obiect din acest mic spaţiu.

În alte închisori avusesem celule mai bune, dar la Dehra-Dun aveam un avantaj pe care-l preţuiam foarte mult. Închisoarea propriu-zisă era mică, iar pe noi ne-au instalat într-o veche clădire care, deşi situată pe teritoriul închisorii, era totuşi în afara zidurilor ei. Locul era atît de mic, încît nu aveam unde să ne plimbăm, din care cauză ni se îngăduia să ieşim dimineaţa şi seara şi să ne plimbăm în faţa porţii pe o distanţă de aproximativ 100 de iarzi. Rămîneam pe teritoriul închisorii, dar faptul că ieşeam dincolo de ziduri ne permitea să vedem munţii şi cîmpiile şi o şosea care trecea la oarecare distanţă. Nu era un privilegiu special, de care mă bucuram numai eu, ci era al tuturor deţinuţilor din clasele A şi B din închisoarea Dehra-Dun. Tot pe teritoriul închisorii, însă în afara zidurilor ei, mai era încă o mică clădire, denumită arestul european. Ea nu era împrejmuită cu ziduri, iar cel închis acolo într-o celulă putea să vadă munţii şi să privească la viaţa din afara închisorii. Deţinuţilor europeni şi celorlalte persoane închise acolo li se îngăduia şi lor să se plimbe în fiecare dimineaţă şi seară în faţa porţilor închisorii.

Numai un deţinut care a trăit timp îndelungat în dosul zidurilor înalte poate aprecia excepţionala valoare psihologică a acestor plimbări şi a orizonturilor deschise. Ţineam foarte mult la aceste plimbări şi nu le-am întrerupt nici în perioada musonilor, cînd zile întregi cădeau ploi torenţiale şi trebuia să merg prin

apă pînă la glezne. Oriunde aş fi fost bucuros să mă pot plimba, dar priveliştea munţilor Himalaia, care se înălţau în apropiere, era o bucurie în plus, care mă ajuta mult să alung oboseala închisorii. Era o adevărată fericire că în tot acel timp cînd nu aveam vorbitor şi cînd multe luni în şir eram complet singur am putut privi la aceşti munţi atît de dragi mie. Din celula mea nu-i puteam vedea, dar sufletu-mi era plin de ei şi eram mereu conştient de apropierea lor şi mi se părea că între noi s-a stabilit parcă o tainică intimitate.

Stoluri de paseri zburat-au, golindu-mi înaltul.
A plecat, nu ştiu unde, şi norul acela stingher
Iar eu stau singur, cu muntele Cin-ţin, ce se-nalţă spre cer —
Şi nu ne plictisim niciodată unul de altul.

Mă tem că nu pot spune împreună cu poetul Li Tai-po că nu m-am plictisit niciodată de munţi ; dar asta se întîmpla rareori şi în general apropierea lor era o mare mîngîiere pentru mine. Uriaşi şi impasibili, ei mă priveau din înălţime cu înţelepciunea lor milenară, zîmbind parcă de schimbătoarele mele dispoziţii sufleteşti şi alinîndu-mi mintea înfierbîntată.

Primăvara la Dehra era foarte plăcută şi ţinea mult mai mult decît jos în vale. Iarna despuiase aproape toţi copacii de frunzele lor, şi ei stăteau goi şi dezbrăcaţi. Spre surprinderea mea, chiar şi cei patru splendizi arbori — pipal — din faţa porţii închisorii şi-au scuturat aproape toate frunzele. Desfrunziţi şi trişti au stat acolo pînă cînd aerul primăverii i-a încălzit din nou, trimiţînd mesajul vieţii pînă în cele mai ascunse celule ale lor. Un freamăt a cuprins brusc pipalii şi ceilalţi arbori şi îi învăluia un aer de mister de parcă s-ar săvîrşi undeva procese tainice, şi plin de uimire vedeam cum de pretutindeni se iveau mici muguri verzi. Era o priveliştе veselă şi îmbucurătoare. Iar apoi — foarte repede — apăreau milioane de frunze, strălucind în soare şi fremătînd în vînt. Ce minunată e brusca transformare a mugurelui în frunză !

Niciodată nu observasem pînă atunci că frunzele tinere ale arborelui mango sînt brun-roşiatice, de o culoare ruginie ce-ţi aminteşte surprinzător de mult coloritul tomnatic al dealurilor din Kaşmir. Dar după foarte scurt timp ele îşi schimbă culoarea şi devin verzi.

Ploile din perioada musonilor erau întotdeauna binevenite, căci cu ele se termina arşiţa verii. Dar şi prea mult bine poate plictisi. Dehra-Dun este una dintre reşedinţele de predilecţie ale zeului ploilor. În primele cinci sau şase săptămîni după începutul musonilor cădeau circa 50 sau 60 de ţoli de apă, şi nu era o plăcere să stai închis într-o încăpere mică şi strîmtă, încercînd să eviţi apa care curgea din tavan sau năvălea prin ferestre.

Toamna era de asemenea plăcută, ca de altfel şi iarna, cu excepţia zilelor de ploaie. Cînd tuna, ploua şi şuierau vînturile reci, care-ţi pătrundeau în oase, ţi-era dor de o locuinţă bună, de puţină căldură şi confort. Cîteodată cădea grindina, şi piatra de mărimea bilelor cu care se joacă copiii lovea în acoperişurile de tablă ruginite, făcînd un zgomot infernal, de parcă ar fi fost un bombardament de artilerie.

Ziua de 24 decembrie 1932 mi-a rămas în mod deosebit întipărită în memorie. Toată ziua a fost furtună, ploua şi era grozav de frig. A fost — din punct de vedere fizic — una dintre cele mai grele zile petrecute în închisoare. Seara însă s-a înseninat brusc şi toate nenorocirile mele s-au spulberat la vederea munţilor şi dealurilor din apropiere acoperite de o pătură groasă de zăpadă. A doua zi — de crăciun — era senin şi frumos şi în faţa mea aveam minunata privelişte a munţilor acoperiţi de zăpadă.

Lipsiţi de posibilitatea unei activităţi normale, devenisem mai atenţi la fenomenele naturii. Studiam şi diferitele animale şi insecte care nimereau la noi. Am ajuns să observ tot felul de insecte care trăiau în celula mea sau în curticica din jurul ei. Mi-am dat seama că, în timp ce mă plîngeam de singurătate, curtea, care părea pustie şi părăsită, fremăta de viaţă. Toate aceste insecte care se tîrau, săreau sau zburau îşi trăiau viaţa fără să mă stingherească cu nimic şi nici eu nu aveam nici un motiv să le stingheresc. Doar cu ploşniţele, cu ţînţarii şi, în oarecare măsură, cu muştele duceam un război permanent. Toleram viespile şi bondarii, care trăiau cu sutele la mine în celulă. O singură dată ne-am certat puţin, cînd o viespe, cred din greşeală, m-a înţepat. Înfuriat, am încercat să extermin întregul roi, dar ele şi-au apărat vitejeşte locuinţa lor provizorie unde-şi depuseseră, probabil, ouăle, iar eu am renunţat la intenţia mea, hotărîndu-mă să le las în pace dacă nu mă mai vor deranja. După aceea am mai trăit mai bine de un an în această celulă înconjurat de viespi şi bondari. Nu m-au mai atacat însă niciodată şi ne-am respectat reciproc.

Liliecii îmi displăceau, dar a trebuit să-i rabd. Zburau fără să-i auzi în amurg, profilîndu-se pe fondul întunecat al cerului. Erau fiinţe fantomatice şi îmi inspirau groază. Aveam impresia că trec la un centimetru de faţa mea şi mi-era întotdeauna teamă că m-ar putea atinge. Sus, în aer zburau liliecii mari — „vulpi zburătoare".

Ore întregi observam furnicile, termitele şi alte insecte. Urmăream şi şopîrlele, care îşi făceau apariţia seara şi-şi pîndeau prada sau se goneau, dînd din coadă într-un fel foarte comic. De obicei se fereau de viespi, dar le-am văzut de două ori cum se apropiau cu cea mai mare băgare de seamă de viespi şi le apucau de cap. Nu ştiu dacă evitau astfel intenţionat acul sau dacă era o întîmplare.

Apoi erau veveriţele, o sumedenie de veveriţe, cînd existau arbori în apropiere. Deveneau foarte îndrăzneţe şi veneau pînă în imediata noastră apropiere. În închisoarea din Laknau obişnuiam să citesc stînd mult timp nemişcat, şi se întîmpla ca o veveriţă să mi se caţere pe genunchi, unde se aşeza şi privea în jur. La un moment dat mă privea în ochi şi-şi dădea seama că nu eram arborele sau obiectul drept care mă luase. În prima clipă încremenea de teamă, după aceea însă o lua la sănătoasa. Cîteodată cădeau din arbori pui de veveriţă. Mama venea după ei, îi făcea ghem şi îi punea în siguranţă. Uneori însă puiul se pierdea. Un tovarăş de-al meu a găsit trei pui de veveriţă rătăciţi, pe care apoi i-a îngrijit. Erau atît de mici încît era o problemă cum să-i hrăneşti. Problema a fost însă destul de ingenios soluţionată. O pompă de stilou cu o bucată de vată s-a dovedit a fi un biberon foarte eficace.

În toate închisorile prin care am trecut, cu excepţia aceleia din Almora — situată în munţi —, erau mulţi porumbei. Erau cu miile, iar seara acopereau cerul. Uneori personalul închisorii îi împuşca şi îi folosea ca hrană. Existau, bineînţeles, şi grauri, pe care-i puteai întîlni pretutindeni. O pereche îşi făcuse cuibul deasupra uşii celulei mele din Dehra-Dun, iar eu îi hrăneam. Se domesticiseră într-atît, încît, dacă masa lor de dimineaţă sau de seară întîrzia, se aşezau lîngă mine şi-şi cereau gălăgios hrana. Era amuzant să urmăreşti semnele pe care mi le făceau şi să le asculţi glasurile nerăbdătoare.

La Naini erau mii de papagali şi mulţi trăiau în crăpăturile din pereţii barăcii mele. Era întotdeauna fascinant să le urmăreşti giugiulelile şi jocurile de dragoste. Uneori erau bătălii crunte între doi masculi din cauza unei femele, care aştepta liniştită rezultatul duelului, gata să-şi ofere favorurile învingătorului.

La Dehra-Dun era o varietate mare de păsări şi se auzeau într-una cîntatul şi ciripitul lor, iar de sus din aer venea chemarea tristă a păsării koël. În timpul musonilor şi chiar înainte venea „pasărea migrenei" şi mi-am dat repede seama de ce i se spune aşa. Avea o perseverenţă uluitoare în a repeta mereu aceleaşi sunete — ziua şi noaptea, pe soare şi pe ploaie. Majoritatea acestor păsări nu le puteam vedea, le auzeam doar, căci în mica noastră curte nu erau pomi. Urmăream însă vulturii şi găile, care pluteau graţios la mari înălţimi, alunecînd uneori brusc în jos şi lăsîndu-se apoi duşi în sus de un curent de aer. Adesea zburau deasupra noastră cîrduri de raţe sălbatice.

În închisoarea din Bareilly erau foarte multe maimuţe, ale căror pozne meritau întotdeauna să fie urmărite. O anumită întîmplare m-a impresionat. Un pui de maimuţă izbutise să coboare în curtea barăcii noastre, dar nu s-a mai putut căţăra pe perete. Gardianul împreună cu cîţiva supraveghetori şi cu alţi deţinuţi l-au prins şi i-au legat de gît o bucată de sfoară. Două maimuţe

mature (probabil părinţii puiului) cocoţate pe zidul înalt urmăreau cele ce se petrec şi deveneau tot mai furioase. Pe neaşteptate una din ele, o maimuţă foarte mare, a sărit jos şi s-a avîntat direct în mulţimea care înconjura puiul. Era un act de mare vitejie, căci erau mulţi oameni, iar paznicul şi gardienii erau înarmaţi cu beţe şi cu bastoane lathi pe care le tot agitau. Temeritatea a triumfat, iar oamenii au luat-o speriaţi la fugă, lăsîndu-şi beţele în urmă! Puiul de maimuţă a fost salvat.

Ne vizitau adesea şi oaspeţi nepoftiţi. De multe ori găseam în celule scorpioni, mai ales după furtună. Mă mir că n-am fost niciodată înţepat, căci îi descopeream în locurile cele mai improbabile: în pat sau pe o carte pe care tocmai o luasem. Am ţinut cîtva timp într-o sticlă un scorpion deosebit de negru şi cu o înfăţişare deosebit de veninoasă şi l-am hrănit cu muşte etc. Cînd l-am legat apoi cu o aţă de perete a reuşit să fugă. Cum nu doream de loc să-l mai întîlnesc în libertate, am făcut mare curăţenie în celulă şi l-am căutat pretutindeni, dar dispăruse.

În celulă şi în preajma ei am găsit şi trei sau patru şerpi. Despre existenţa unuia din ei s-a aflat şi în afara închisorii şi ştirea a apărut în presă. În realitate, pentru mine era o distracţie. Viaţa în închisoare e destul de plicticoasă şi orice întrerupe această monotonie e binevenit. N-aş putea afirma că-mi plac şerpii sau că prezenţa lor mi-e agreabilă, dar nici nu-mi inspiră groază ca altora. Mă tem, fireşte, de muşcătura lor şi m-aş apăra dacă aş vedea un şarpe. Dar n-aş simţi nici o repulsie şi nici nu m-aş speria peste măsură. Mult mai mult mă sperie cîrcăiecii, şi nu-i atîta teama cît o repulsie instinctivă. În închisoarea Alipore din Calcuta m-am trezit odată noaptea simţind că se tîrăşte ceva pe piciorul meu. Am aprins lanterna şi am văzut pe aşternut un cîrcăiac. Instinctiv şi cu o repeziciune uimitoare am sărit din pat de era cît pe-aci să mă lovesc de peretele celulei. Atunci am înţeles eu bine ce sînt reflexele lui Pavlov.

La Dehra-Dun am văzut odată un animal necunoscut sau, mai bine zis, un animal necunoscut mie. Stăteam de vorbă la poarta închisorii cu un gardian, cînd am zărit de partea cealaltă a porţii un om care ducea un animal ciudat. Gardianul l-a chemat şi am văzut ceva intermediar între şopîrlă şi crocodil — lung de vreo două picioare, cu gheare şi solzi. Acest ciudat animal, de altfel foarte vioi, era curios încolăcit, formînd un fel de nod, iar posesorul lui trecuse un băţ prin acest nod şi-l purta foarte încîntat. Spunea că e un „bo". Întrebat de gardian ce are de gînd să facă cu acest animal, el i-a răspuns zîmbind că va face *bhujji* din el. Era un locuitor al pădurii. Mai tîrziu, citind cartea lui F. W. Champion „The Jungle in Sunlight and Shadow", am aflat că acest animal este un pangolin.

Deţinuţii, în special cei condamnaţi la termene lungi, suferă foarte mult de lipsă de satisfacţii emoţionale. Adesea caută să gă-

seasc㠠o satisfacţie emoţională ţinînd animale. Deţinutul de rînd nu o poate face, dar deţinuţii care îndeplinesc funcţia de supraveghetori au ceva mai multă libertate, iar personalul închisorii de obicei nu se opune. De cele mai multe ori animalele preferate erau veveriţele şi, oricît de curios ar părea, mangustele. Nu era îngăduit să ţii cîini în închisori, pisici însă da. M-am împrietenit odată cu un motănaş. Aparţinea unui funcţionar al închisorii şi cînd acesta a fost transferat l-a luat cu el. Mi-a lipsit şi-i duceam dorul. Deşi cîinii erau interzişi, am avut incidental de-a face cu cîini la Dehra-Dun. Un funcţionar al închisorii îşi adusese o căţea, pe care a părăsit-o cînd a fost transferat. Bietul animal devenise un vagabond fără stăpîn, adăpostindu-se după burlane şi hrănindu-se cum putea cu resturile de mîncare rămase de la gardieni, dar în general flămînzea. Cum eu eram ţinut în afara închisorii propriu-zise, cîinele s-a obişnuit să vină la mine după hrană. Am început să-i dau regulat de mîncare, iar ceva mai tîrziu a fătat după un burlan. O bună parte din pui au fost luaţi, dar trei au rămas şi eu îi hrăneam. Un căţeluş s-a îmbolnăvit foarte grav de jigodie şi mi-a dat multă bătaie de cap. L-am îngrijit cu multă atenţie şi cîteodată mă sculam de zece ori pe noapte pentru a vedea ce face. Căţelușul s-a vindecat, iar eu am fost fericit că reuşisem să-l salvez.

În închisoare am venit mult mai mult în contact cu animale decît în libertate. Întotdeauna am iubit cîinii şi am avut cîţiva, dar niciodată nu mă putusem ocupa de ei cum trebuie, căci atenţia mea era acaparată de alte chestiuni. În închisoare însă societatea lor îmi procura o mare bucurie. În general, indienilor nu le place să ţină animale de casă. E curios că, în ciuda filozofiei lor de non-violenţă faţă de animale, adeseori ei sînt surprinzător de lipsiţi de grijă şi de bunătate faţă de ele. Chiar vacile, aceste animale privilegiate, pe care mulţi hinduşi le venerează şi aproape le divinizează — şi care au fost adesea cauză de dezordini —, sînt prost tratate. Veneraţia şi bunătatea nu merg totdeauna mînă-n mînă.

Diferite state au adoptat diferite animale ca simboluri ale ambiţiei sau ale caracterului lor — vulturul în Statele Unite ale Americii şi în Germania, leul şi buldogul în Anglia, cocoşul în Franţa, ursul în vechea Rusie. În ce măsură influenţează aceste animale formarea caracterului naţional ? Cele mai multe sînt animale agresive, sălbatice, de pradă. Nu e de mirare că un popor educat cu asemenea exemple le imită în mod conştient, ia o atitudine agresivă, rage şi se năpusteşte asupra altora. Nu e de mirare nici că hindusul e blînd şi non-violent, căci animalul său ocrotitor e vaca.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI ŞASELEA

LUPTA

DINCOLO de zidurile închisorii lupta continua şi oameni curajoşi — bărbaţi şi femei — înfruntau, ca şi mai înainte, prin mijloace paşnice un guvern puternic şi bine organizat, deşi ştiau că nu le e dat să-şi atingă ţelul în prezent sau într-un viitor apropiat. Iar represiunile necontenite şi tot mai intense arătau pe ce se bazează dominaţia engleză în India. Acum nu mai exista nici un camuflaj, şi cel puţin aceasta era o oarecare satisfacţie. Baionetele triumfau, dar un mare comandant de oşti a spus odată că „poţi face tot ce vrei cu baionetele, numai să şezi pe ele nu poţi". Socoteam că e preferabil să fim guvernaţi în felul acesta decît să ne vindem sufletele şi să acceptăm o prostituţie spirituală. Fiziceşte stăteam neputincioşi în închisoare, dar eram convinşi că şi aici slujim cauzei noastre şi că-i slujim mai bine decît mulţi alţii care se găseau în libertate. Trebuia noi oare să sacrificăm, din cauza slăbiciunii noastre, viitorul Indiei pentru a ne salva pe noi ? Este adevărat că vitalitatea, forţa omului sînt foarte limitate şi că mulţi au devenit infirmi, au pierit, au abandonat sau au devenit chiar trădători. Dar cauza continua să trăiască în ciuda insuccesele trecătoare. Cît timp idealul rămînea neîntinat şi spiritul neînfricat nu putea fi vorba de înfrîngere. Adevărata înfrîngere ar fi fost trădarea principiului, renegarea dreptului nostru şi josnica supunere faţă de puterea răului. Rănile pe care ţi le faci singur se vindecă întotdeauna mai greu decît cele pe care ţi le face adversarul.

De multe ori slăbiciunea noastră şi vitregia lumii dădeau naştere unui sentiment de oboseală, dar rămînea totuşi o anumită mîndrie pentru realizările noastre. Căci poporul nostru se comportase într-adevăr minunat şi era o bucurie să simţi că faci parte din acest detaşament viteaz.

În această perioadă de nesupunere civilă s-a încercat în două rînduri să se ţină deschis sesiuni ale Congresului — o dată la Delhi şi apoi la Calcuta. Era evident că o organizaţie interzisă nu se poate întruni în mod normal şi nestingherit şi că orice tentativă de a o face însemna un conflict cu poliţia. Şi, într-adevăr, adunările au fost împrăştiate cu forţa de poliţie cu ajutorul bastoanelor lathi şi mulţi oameni au fost arestaţi. Ceea ce era extraordinar la aceste adunări a fost faptul că mii de oameni au venit din toate colţurile

Indiei pentru a participa ca delegaţi la aceste adunări ilegale. M-am bucurat să aflu că la ambele sesiuni reprezentanţii Provinciilor unite au jucat un rol proeminent. Şi mama mea insistase să meargă la sfîrşitul lui martie 1933 la sesiunea de la Calcuta. În drum spre Calcuta a fost însă arestată împreună cu Pandit Malavia şi cu alţii şi deţinută cîteva zile în închisoarea din Asansol. Am rămas surprins de energia şi vitalitatea de care dăduse dovadă ea, care era atît de plăpîndă şi de suferindă. Închisoarea n-o speria — trecuse prin încercări mai grele. Fiul ei, cele două fete şi ceilalţi oameni care îi erau dragi au petrecut ani de zile în închisoare, iar casa pustie în care locuia devenise pentru dînsa un adevărat coşmar.

Pe măsură ce lupta noastră descreştea şi se stabiliza la un nivel mai scăzut, evenimentele emoţionante deveneau tot mai rare. Gîndurile mele se îndreptau mai mult spre alte ţări şi, în măsura în care o puteam face în închisoare, studiam situaţia lumii strînse în cleştele marii crize. Am citit toate cărţile pe care mi le-am putut procura în această chestiune, şi cu cît citeam mai mult, cu atît eram mai fascinat. India cu problemele şi luptele ei nu mai era decît o părticică din marea dramă mondială, din marea luptă a forţelor politice şi economice care se desfăşura pretutindeni pe scară naţională şi internaţională. În această luptă simpatiile mele erau tot mai mult de partea comuniştilor.

Socialismul şi comunismul mă atrăgeau de mult şi tot astfel Rusia. Multe lucruri din Rusia Sovietică îmi displac — înăbuşirea nemiloasă a opiniilor contrarii, reglementarea totală, violenţa (după cum credeam) inutilă la aplicarea diferitelor măsuri politice. Dar violenţa şi represiunea nu lipseau nici în lumea capitalistă şi îmi dădeam tot mai bine seama în ce măsură e violenţa însăşi baza şi temeiul societăţii şi proprietăţii noastre bazate pe profit. Fără violenţă ele nu s-ar fi putut menţine mult timp. O oarecare libertate politică nu contează, într-adevăr, prea mult cînd spectrul foamei sileşte întotdeauna covîrşitoarea majoritate a oamenilor din lumea întreagă să se supună voinţei cîtorva oameni, spre gloria şi folosul acestora din urmă.

Violenţa era proprie ambelor lumi, dar violenţa lumii capitaliste părea inerentă ei, pe cînd în Rusia violenţa — oricît de reprobabilă ar fi — avea drept scop crearea unei orînduiri noi, bazată pe pace, cooperare şi adevărată libertate pentru mase. Cu toate greşelile comise, Rusia Sovietică a învins greutăţi uriaşe şi a făcut un mare pas înspre această nouă orînduire. În timp ce restul lumii se zbătea în ghearele crizei şi, din anumite puncte de vedere, regresa, Ţara Sovietelor făurea sub ochii noştri o lume nouă şi măreaţă. Păşind pe urmele marelui Lenin, Rusia privea în viitor şi nu se gîndea decît la ceea ce va fi, în timp ce alte ţări zăceau amorţite sub povara moartă a trecutului, irosindu-şi energia pentru a păstra inutilele relicve ale unor vremuri apuse. M-au impresionat în spe-

cial ştirile despre marile progrese făcute în timpul Puterii sovietice de regiunile înapoiate ale Asiei centrale. Cumpănind deci totul, eram în întregime de partea Rusiei ; existenţa şi exemplul Uniunii Sovietice erau un fenomen luminos şi îmbărbătător într-o lume întunecată şi tulbure.

Dar ca experiment practic de creare a unui stat comunist, succesul sau eşecul Rusiei Sovietice, oricît de imensă i-ar fi însemnătatea, nu afectează justeţea teoriei comuniste. Bolşevicii pot greşi sau pot avea chiar eşecuri din motive naţionale sau internaţionale, şi totuşi teoria comunistă poate fi justă. Ar fi absurd ca, pornindu-se de la această teorie, să se imite orbeşte tot ce s-a făcut în Rusia, căci aplicarea teoriei depinde de condiţiile concrete din ţara respectivă şi de stadiul ei de dezvoltare istorică. În afară de aceasta, India, ca şi orice altă ţară, ar putea profita atît de pe urma succeselor cît şi a inevitabilelor greşeli ale bolşevicilor. Poate că, înconjuraţi fiind de o lume de duşmani, bolşevicii au încercat să înainteze prea repede, temîndu-se de o agresiune din afară. Un ritm mai lent ar fi putut poate evita în bună parte privaţiunile pe care le-au avut de îndurat regiunile rurale. Se pune însă întrebarea dacă încetinindu-se ritmul transformărilor s-ar fi putut obţine rezultate într-adevăr radicale. Într-un moment critic cînd înseşi bazele orînduirii sociale trebuiau schimbate, reformismul nu putea fi în nici un caz soluţia pentru nici o problemă de importanţă vitală şi, oricît de lent ar fi după aceea progresul, primul pas trebuie să fie o ruptură totală cu ordinea existentă, care-şi îndeplinise misiunea şi nu mai era decît o frînă a progresului viitor.

Numai un plan revoluţionar ar putea rezolva în India cele două probleme interdependente — a pămîntului şi a industriei —, ca şi aproape toate celelalte probleme importante ale ţării. „Nu există o greşeală mai gravă — spune Lloyd George în cartea sa „Memorii din război" — decît să sari peste prăpastie din două salturi".

Dar şi abstracţie făcînd de Rusia, teoria şi filozofia marxistă mi-au luminat multe unghere întunecoase ale minţii mele. Istoria a căpătat pentru mine un înţeles cu totul nou. Interpretarea marxistă a aruncat o lumină vie asupra acestei istorii şi ea mi-a apărut ca o dramă care se deapănă, deşi inconştient, după anumite legităţi şi cu un anumit ţel. Cu toată îngrozitoarea risipă şi mizerie din trecut şi prezent, viitorul era plin de speranţă, chiar dacă mai aveam de trecut prin multe primejdii. Ceea ce mă atrăgea era absenţa totală a dogmatismului şi concepţia ştiinţifică a marxismului. E adevărat că era destul dogmatism în comunismul oficial din Rusia şi din alte ţări şi adesea se organizau prigoane împotriva ereziilor. Acest lucru părea destul de regretabil, dar putea fi uşor înţeles, deoarece faţă de uriaşele schimbări care se produceau cu mare rapiditate în republicile sovietice o opoziţie efectivă ar fi putut duce la un eşec catastrofal.

Marea criză şi depresiune mondială păreau să confirme justeţea analizei marxiste. Pe cînd toate celelalte sisteme şi teorii orbecăiau în beznă, marxismul era singurul care a dat o explicaţie mai mult sau mai puţin satisfăcătoare şi propunea o soluţie reală.

Pe măsură ce în mine se întărea această convingere, simţeam cum îmi recapăt energia şi cum se împrăştia deprimarea pe care mi-o provocase insuccesul mişcării de nesupunere civilă. Nu se îndrepta oare lumea cu paşi repezi spre ţelul dorit ? Pericolul războiului şi al altor catastrofe mai era încă foarte mare, dar în orice caz progresam, nu era stagnare. Lupta noastră naţională devenea o etapă a unui drum mai lung şi dintr-un anumit punct de vedere era bine că represiunile şi suferinţele căleau poporul nostru în vederea viitoarelor lupte şi-l obligau să mediteze asupra noilor idei care frămîntau lumea. Prin înlăturarea elementelor slabe vom deveni mai puternici, mai disciplinaţi şi mai călîţi. Timpul lucra pentru noi.

Studiam deci cu atenţie ceea ce se petrecea în Rusia, Germania, Anglia, America, Japonia, China, Franţa, Spania, Italia şi Europa centrală, încercînd să mă descurc în complicatul labirint al evenimentelor curente. Urmăream cu interes încercările fiecărei ţări în parte şi ale tuturor împreună de a rezista furtunii. Repetatele eşecuri ale conferinţelor internaţionale de a găsi o ieşire din calamităţile politice şi economice şi de a rezolva problema dezarmării mi-au amintit de o problemă de-a noastră — ce-i drept mică, dar destul de grea — aceea a comunităţilor religioase. Cu toată bunăvoinţa noi nu reuşisem încă să o rezolvăm, după cum nici marii oameni de stat din Europa şi din America nu izbutiseră să cadă de acord, cu toată convingerea generală că eşecul va duce la o catastrofă mondială. Şi într-un caz şi într-altul atitudinea oamenilor era greşită, iar cei în cauză nu îndrăzneau să meargă pe drumul cel bun.

Tot meditînd asupra nenorocirilor şi conflictelor mondiale, uitam în oarecare măsură de nenorocirile mele personale şi de cele naţionale. Cîteodată mă simţeam chiar plin de bună dispoziţie la gîndul că trăiesc în această mare perioadă revoluţionară a istoriei mondiale. Poate că în această parte a lumii voi aduce şi eu mica mea contribuţie la marile schimbări care se prevedeau în viitor. Erau însă şi zile cînd atmosfera de conflicte şi de violenţă ce domnea în lumea întreagă avea un efect foarte deprimant asupra mea. Şi mai jalnică era privelişte a anumitor intelectuali care se deprinseseră într-atîta cu degradarea umană şi cu robia, încît sufletele lor abrutizate nu mai reacţionau la suferinţe, mizerie şi neomenie. În această atmosferă morală înăbuşitoare înfloreau vulgaritatea zgomotoasă şi înşelătoria organizată, în timp ce oamenii cinstiţi păstrau tăcerea. O grea lovitură a fost pentru mine triumful lui Hitler şi teroarea brună ce i-a urmat, deşi mă consolam cu gîndul că nu

poate dura. Aveam aproape sentimentul că toate eforturile omeneşti sînt zadarnice. Maşina funcţiona orbeşte şi ce putea face o mică rotiţă ?

Tot teoria comunistă mi-a adus consolare şi speranţă. Dar cum trebuia aplicată în India ? Noi nu rezolvasem încă problema libertăţii politice şi concepţia naţionalistă stăpînea minţile noastre. Trebuia oare să cucerim concomitent cu libertatea politică şi pe cea economică, sau trebuiau obţinute pe rînd, chiar dacă intervalul ar fi foarte scurt ? Evenimentele mondiale, ca şi cele din India, puneau pe primul plan problema socială şi se părea că libertatea politică nu mai poate fi separată de ea.

Politica guvernului englez din India a avut drept rezultat că clasele reacţionare din punct de vedere social au devenit adversare ale independenţei politice. Acest rezultat era inevitabil şi eu salutam delimitarea mai precisă a diferitelor clase şi grupuri din India. Apreciau însă şi alţii acest lucru ? Se pare că nu prea mulţi. Este adevărat că în unele oraşe mari exista o mînă de comunişti ortodocşi, dar şi ei erau ostili mişcării naţionale, pe care o criticau cu asprime. Mişcarea muncitorească organizată, mai ales la Bombay şi într-o mai mică măsură la Calcuta, era şi ea într-un anumit sens socialistă, dar era scindată şi se resimţea de pe urma crizei. Vagi idei comuniste şi socialiste erau răspîndite printre intelectuali şi chiar printre funcţionarii de stat mai inteligenţi. Membrii mai tineri ai Congresului, care înainte vreme citeau lucrările lui Bryce despre democraţie sau pe Morley, Keith şi Mazzini, citeau acum, atunci cînd le puteau obţine, cărţi despre socialism şi comunism şi despre Rusia. Procesul complotului de la Mirut a contribuit în mare măsură ca oamenii să se intereseze de aceste idei noi, iar criza mondială le forţa atenţia. Pretutindeni se putea observa un nou spirit de cercetare, discutare şi sfidare a instituţiilor existente. Orientarea generală a năzuinţelor ideologice era evidentă, deocamdată însă nu erau decît manifestări timide, nesigure. Unii cochetau cu ideile fasciste. Lipsea o ideologie clară şi bine precizată. Naţionalismul continua să fie concepţia dominantă.

Mi se părea limpede că atîta timp cît nu se va fi atins un anumit nivel de libertate politică, principala forţă motrice va rămîne naţionalismul. De aceea Congresul a fost şi mai este încă (exceptînd unele organizaţii muncitoreşti) cea mai înaintată organizaţie din India, după cum era şi cea mai puternică. În ultimii treisprezece ani, Congresul obţinuse, sub conducerea lui Gandhiji, o minunată trezire a maselor şi, în ciuda ideologiei sale vag burgheze, slujise un ţel revoluţionar. El nu-şi pierduse încă utilitatea şi nu e probabil să şi-o piardă cît timp tendinţele naţionaliste nu vor ceda locul celor sociale. De aceea progresul viitor, atît în domeniul ideologic cît şi în domeniul acţiunilor practice, va trebui să fie în mare măsură opera Congresului, deşi se vor putea folosi şi alte căi.

Socoteam deci că a abandona Congresul echivala cu o îndepărtare de năzuinţele vitale ale naţiunii, cu pierderea celei mai puternice arme de care dispunem şi, poate, cu irosirea energiei în aventuri sterile. Puteam noi însă presupune că, în compoziţia sa actuală, Congresul va accepta vreodată o soluţie într-adevăr radicală a problemei sociale ? Dacă i s-ar pune o asemenea problemă, rezultatul inevitabil ar fi scindarea lui în două sau mai multe părţi sau, cel puţin, desprinderea unor importante grupuri. În sine, o asemenea soluţie n-ar fi rea sau de nedorit dacă s-ar ajunge la o clarificare a poziţiilor şi dacă un grup strîns unit — fie el majoritatea sau minoritatea Congresului — s-ar pronunţa pentru un program radical în problemele sociale.

Dar în prezent Congresul era de fapt Gandhiji. Ce va face el ? Din punct de vedere ideologic era uneori surprinzător de înapoiat, şi totuşi în acţiunile practice a fost cel mai mare revoluţionar pe care-l avusese India în ultimul timp. Era o personalitate unică şi nu putea fi măsurat după calapodul obişnuit şi nici nu i se puteau aplica legile obişnuite ale logicii. Dar cum era un revoluţionar pînă în măduva oaselor şi îşi consacrase viaţa luptei pentru independenţa politică a Indiei, el trebuia să se situeze pe o poziţie intransigentă pînă ce se va fi obţinut această independenţă. Iar pe măsură ce acest proces se desfăşura, el ar declanşa uriaşele energii ale maselor şi s-ar îndrepta — după cum voiam să sper — spre ţelul social.

Ani de-a rîndul comuniştii ortodocşi din India şi de dincolo de hotarele ei au criticat aspru atît pe Gandhiji cît şi Congresul, atribuind liderilor acestuia tot felul de motive josnice. Multe din criticile lor teoretice la adresa ideologiei Congresului erau abile şi ascuţite, iar evenimentele ulterioare le-au confirmat, în parte, temeinicia. Unele din primele analize comuniste ale situaţiei politice generale din India s-au dovedit a fi remarcabil de juste. De îndată însă ce se îndepărtează de principiile generale şi intră în amănunte, şi mai ales cînd examinează rolul Congresului, ei se încurcă definitiv. Una din cauzele numărului redus de comunişti în India şi a slabei lor influenţe este că, în loc să răspîndească teoria ştiinţifică a comunismului şi să caute a cuceri minţile oamenilor, ei nu fac decît să înjure pe ceilalţi. Această tactică s-a întors împotriva lor, pricinuindu-le mari prejudicii. Cei mai mulţi dintre ei sînt obişnuiţi să activeze în cartierele muncitoreşti, unde cîteva lozinci sînt de obicei suficiente pentru a-i cîştiga pe muncitori. Dar unui intelectual nu-i sînt de ajuns numai lozinci, iar comuniştii nu au înţeles încă că în India cea mai revoluţionară forţă sînt astăzi intelectualii legaţi de clasele mijlocii. Aproape în pofida voinţei comuniştilor ortodocşi, comunismul a atras numeroşi intelectuali, dar şi în acest caz între primii şi ceilalţi există totuşi o prăpastie.

Comuniştii pretind că obiectivul liderilor Congresului ar fi de a obţine de la guvern — sub presiunea maselor — concesii în dome-

niul industriei şi comerţului în interesul capitaliştilor şi zamindarilor indieni. Sarcina Congresului este de a „înhăma nemulţumirea de ordin economic şi politic a ţărănimii, a păturilor de jos ale claselor mijlocii şi a muncitorilor industriali la carul fabricanţilor şi al bancherilor din Bombay, Ahmedabad şi Calcuta". Lucrurile sînt prezentate ca şi cum capitaliştii indieni ar da din culise ordine Comitetului de lucru al Congresului ca întîi să organizeze o mişcare de masă, iar apoi, cînd aceasta va deveni prea puternică şi primejdioasă, să o suspende sau să o abată de pe drumul ei. Apoi se mai insinuează că liderii Congresului nu doresc cu adevărat plecarea englezilor, deoarece aceştia sînt necesari pentru a ţine în frîu şi a exploata populaţia înfometată, ceea ce clasa mijlocie indiană nu se simte în stare să facă.

Este uimitor ca oameni atît de capabili cum sînt comuniştii să creadă în justeţea acestei analize fantastice, dar, din moment ce par să creadă acest lucru, nu trebuie să ne mire că au avut în India un insucces atît de mare. Greşeala lor fundamentală pare să fie aceea de a judeca mişcarea naţională din India după criteriile mişcării muncitoreşti europene, şi, amintindu-şi că nu o dată liderii muncitorilor au trădat mişcarea muncitorească, ajung să aplice această analogie şi Indiei. Este evident că mişcarea naţională din India nu este o mişcare muncitorească sau proletară. Ea este, după cum o indică însăşi denumirea ei, o mişcare burgheză, iar pînă acum obiectivul ei nu a fost schimbarea orînduirii sociale, ci independenţa politică. Acest obiectiv poate fi criticat ca prea mărginit, iar naţionalismul ca atare poate fi condamnat ca perimat. Dar, o dată ce ai acceptat bazele acestei mişcări, este absurd să afirmi că liderii ei trădează masele fiindcă nu încearcă să răstoarne sistemul proprietăţii funciare sau sistemul capitalist. Ei nici nu au pretins vreodată că o vor face. Unii membri ai Congresului — şi numărul lor creşte mereu — vor să schimbe sistemul proprietăţii funciare şi sistemul capitalist, dar ei nu pot vorbi în numele Congresului.

Este adevărat că, datorită boicotării firmelor engleze şi altor firme străine, precum şi datorită impulsului pe care l-a căpătat svadeşi, clasele capitaliste indiene (nu însă marii zamindari şi talukdari) au cîştigat mult de pe urma mişcării naţionale. Acest lucru era inevitabil, căci orice mişcare naţională încurajează industria naţională şi propovăduieşte boicoturi. Realitatea este însă că în plină campanie de nesupunere civilă, cînd noi propovăduiam boicotarea mărfurilor engleze, industria din Bombay a avut îndrăzneala să încheie un pact cu Lancashire-ul. Din punctul de vedere al Congresului, acest act însemna o gravă trădare a cauzei naţionale şi astfel a şi fost caracterizat. De altfel, reprezentantul fabricanţilor din Bombay în Adunarea legislativă a ponegrit permanent Congresul şi pe „extremişti", în timp ce cei mai mulţi dintre noi eram în închisoare.

Chiar şi din punct de vedere congresist şi naţionalist, rolul pe care l-au jucat în ultimii ani în India multe elemente capitaliste era scandalos. Acordul de la Ottawa a putut aduce avantaje temporare unor cercuri restrînse, dar el a prejudiciat interesele generale ale industriei indiene, punînd-o într-o şi mai mare stare de dependenţă faţă de capitalul şi de industria engleză. El dăuna maselor şi a fost încheiat într-un moment cînd lupta noastră continua încă şi mii de oameni zăceau în închisori. Fiecare dominion a smuls Angliei condiţii foarte grele, însă Indiei i-a revenit cinstea să-i ofere un adevărat dar. La aceasta se mai adaugă că în ultimii ani aventurieri financiari speculau în detrimentul Indiei cu aur şi argint.

În ce-i priveşte pe marii zamindari şi talukdari, ei luaseră la Conferinţa mesei rotunde o atitudine categorică împotriva Congresului şi în tot timpul campaniei de nesupunere civilă s-au declarat pe faţă şi în mod agresiv de partea guvernului. Cu ajutorul lor guvernul a făcut să se adopte într-o serie de provincii legi represive întocmai în spiritul decretelor speciale. Iar în Consiliul legislativ din Provinciile unite, marea majoritate a zamindarilor a votat împotriva eliberării din închisori a participanţilor la mişcarea de nesupunere civilă.

La fel de greşită este şi afirmaţia că, din cauza presiunii maselor, Gandhiji ar fi fost silit să declanşeze în 1921 şi 1930 mişcări aparent agresive. Au existat, firește, mişcări populare, dar în ambele cazuri Gandhiji a fost acela care a dat tonul. În 1921 el a condus Congresul aproape de unul singur şi l-a împins în mişcarea de noncolaborare. În 1930 ar fi fost cu neputinţă să se organizeze o acţiune directă, agresivă şi eficace dacă el ar fi opus cea mai mică împotrivire.

E foarte regretabil că se formulează astfel de critici absurde şi nedocumentate cu caracter personal, căci ele abat atenţia de la adevăratele probleme. A pune la îndoială *bună-credinţa* lui Gandhiji înseamnă a-ţi dăuna ţie însuţi şi cauzei tale, căci pentru milioane de indieni el este întruchiparea adevărului, şi oricine îl cunoaşte cît de cît îşi dă seama cu cîtă seriozitate pasionată caută el întotdeauna să procedeze după dreptate.

Comuniştii din India sînt legaţi de muncitorii industriali din marile oraşe. Ei vin puţin în contact cu regiunile rurale şi nu le cunosc prea bine. Cu toată importanţa pe care o au în prezent şi care va fi, probabil, şi mai mare în viitor, muncitorii industriali nu pot juca decît un rol secundar în comparaţie cu ţăranii, căci astăzi principala problemă din India este problema ţărănească. Pe de altă parte, activiştii Congresului acţionează în toate regiunile rurale şi în mod normal Congresul va trebui să se transforme într-o vastă organizaţie ţărănească. Ţăranii rămîn rareori revoluţionari după ce şi-au atins obiectivele imediate şi este probabil ca în viitor să se

pună şi în India problema oraşului şi a satului, a muncitorului industrial şi a ţăranului.

Am avut cinstea să am legături foarte strînse cu un mare număr de lideri şi activişti ai Congresului şi nu-mi puteam dori oameni mai minunaţi. Şi totuşi am avut în probleme de importanţă vitală concepţii diferite de-ale lor şi adesea eram puţin descurajat, constatînd că ei nu apreciază sau nu înţeleg ceva ce mie îmi părea absolut evident. Şi nu putea fi vorba de lipsă de inteligenţă, ci doar de faptul că ne călăuzeam de concepţii ideologice diferite. Îmi dădeam seama cît este de greu să treci dintr-o dată peste aceste bariere. Sînt concepţii diferite despre lume pe care ni le însuşim treptat şi inconştient. Nu are nici un sens să condamni pe cine gîndeşte altfel. Socialismul implică o anumită atitudine psihologică faţă de viaţă şi de problemele ei. Este ceva mai mult decît numai logică. Există şi alte atitudini, bazate pe ereditate, pe educaţie, pe influenţele invizibile ale trecutului şi ale mediului înconjurător. Viaţa singură cu învăţămintele ei amare ne împinge pe drumuri noi şi — ceea ce e mult mai greu — ne schimbă pînă la urmă felul de a gîndi. Poate că am putea şi noi contribui cu ceva la acest proces. Dar poate că

Ades, Ursita-ţi întîlneşti
Pe căile pe care mergi, crezînd c-o ocoleşti.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI ŞAPTELEA

CE ESTE RELIGIA?

ÎN septembrie 1932, o ştire — explodînd ca o bombă — ne-a tulburat pe neaşteptate paşnica şi monotona existenţă din închisoare. A sosit vestea că Gandhiji „a declarat greva foamei, hotărînd să moară prin foame" în semn de dezaprobare a colegiilor electorale separate care s-au înfiinţat pentru castele asuprite prin hotărîrea pronunţată de Ramsay MacDonald în problema reprezentării comunităţilor religioase. Cît de bine ştia Gandhiji să zguduie oamenii ! Brusc au început să mă frămînte tot felul de gînduri : îmi apăreau în minte cele mai diferite posibilităţi şi eventualităţi şi-mi zdruncinau cu desăvîrşire echilibrul sufletesc. Două zile am rătăcit ca în beznă, fără să întrevăd nici cea mai mică rază de lumină, şi mi se strîngea inima cînd mă gîndeam la unele consecinţe ale acţiunii lui Gandhiji. Aspectul personal era destul de puternic şi mă gîndeam cu groază că poate nu-l voi mai vedea. Ultima oară îl văzusem cu mai bine de un an în urmă pe puntea vasului cu care plecase în Anglia. Fusese oare ultima noastră întîlnire ?

În afară de aceasta, mi-era şi ciudă că-şi alesese pentru sacrificiul suprem o problemă secundară — aceea a colegiilor electorale. Ce efect va avea aceasta asupra mişcării noastre de eliberare ? Nu vor trece oare problemele mai importante — cel puţin pentru un timp — pe planul al doilea ? Iar dacă îşi va atinge obiectivul imediat, obţinînd ca în colegiul comun să fie admise castele asuprite, nu se va naşte oare, ca reacţie, sentimentul că se obţinuse ceva şi că pentru un timp oarecare nu mai e nevoie să se facă nimic altceva ? Şi nu era oare acţiunea sa o recunoaştere şi în parte o acceptare a hotărîrii luate în problema reprezentării comunităţilor religioase şi a planurilor generale ale guvernului? Era aşa ceva compatibil cu non-colaborarea şi cu nesupunerea civilă ? Şi va ajunge oare mişcarea noastră — după atîtea sacrificii şi eforturi curajoase — să devină ceva cu totul neînsemnat ?

Mă supăra felul său religios şi sentimental de a privi problemele politice şi desele lui referiri la dumnezeu. Lăsa chiar să se înţeleagă că dumnezeu îi indicase data precisă la care trebuie să înceapă de data aceasta greva foamei. Ce exemplu groaznic dădea !

Dar dacă va muri Bapu ? Ce se va întîmpla atunci cu India ? Cum va evolua viaţa ei politică ? Viitorul apărea trist şi sumbru, şi la gîndul acesta mă apuca desperarea.

Gîndurile acestea mă tot frămîntau şi în sufletul meu era confuzie, supărare şi deznădejde, dar şi dragoste pentru cel ce era cauza acestei furtuni. Nu ştiam ce să fac şi eram iritabil şi pornit pe ceartă cu toţi şi mai ales cu mine însumi.

Apoi s-a petrecut ceva ciudat cu mine. Am trecut printr-o adevărată criză emoţională, la sfîrşitul căreia m-am simţit mai liniştit, iar viitorul îmi apărea mai puţin sumbru. Bapu avea un dar extraordinar de a face ceea ce e potrivit în momentul psihologic respectiv şi s-ar putea ca acţiunea sa — deşi complet nejustificată din punctul meu de vedere — să aibă rezultate importante nu numai în sfera îngustă la care se limita, dar şi sub aspectul mai larg al luptei noastre naţionale. Şi chiar dacă Bapu ar muri, lupta noastră pentru libertate va continua. De aceea trebuie să fim pregătiţi pentru orice eventualitate. Hotărîndu-mă astfel să întîmpin pînă şi moartea lui Gandhiji fără a mă lăsa abătut, m-am simţit liniştit şi calm şi eram gata să înfrunt lumea şi tot ce s-ar putea întîmpla.

Ne-au parvenit apoi ştiri despre uriaşa fierbere din întreaga ţară ; un minunat val de entuziasm cuprinsese lumea hindusă şi se părea că intangibilitatea era condamnată. Ce vrăjitor, mă gîndeam eu, e acest omuleţ care stă în închisoarea de la Ieravda şi ce bine ştie el să atingă coardele inimii omeneşti !

Am primit de la el o telegramă. De cînd fusesem condamnat era prima ştire pe care o primeam de la el şi mă bucuram să primesc după atîta timp o veste. În telegramă îmi scria :

„În zilele acestea de suferinţă mă gîndesc tot timpul la d-ta. Doresc foarte mult să-ţi cunosc părerea. Ştii cît de mult ţin la părerea d-tale. Am văzut-o pe Indu (şi) pe copiii Sarupei. Indu pare fericită şi s-a mai îngrăşat. Mă simt foarte bine. Telegrafiază-mi răspunsul. Cu dragoste".

Era surprinzător, dar şi caracteristic pentru el că, deşi trecea prin suferinţele grevei foamei şi cu toate multiplele sale griji, nu uitase de vizita pe care i-au făcut-o fiica mea şi copiii surorii mele, menţionînd chiar că Indira se îngrăşase ! (Şi sora mea era pe atunci în închisoare, iar copiii erau la şcoala din Puna). El nu uită niciodată de chestiunile aparent mărunte ale vieţii, care în realitate înseamnă atît de mult.

Tot atunci a venit şi vestea că s-ar fi ajuns la o oarecare înţelegere în problema colegiilor electorale. Directorul închisorii a fost atît de amabil, încît mi-a permis să-i răspund lui Gandhiji, căruia i-am trimis următoarea telegramă :

„Telegrama dv. şi veştile sumare că s-ar fi ajuns la o oarecare înţelegere m-au bucurat şi m-au liniştit. Primele ştiri despre ho-

tărîrea dv. de a declara greva foamei mi-au provocat suferinţe sufleteşti şi confuzie, dar în cele din urmă optimismul a triumfat şi mi-am redobîndit liniştea sufletească. Nu există sacrificiu prea mare pentru binele castelor asuprite şi oropsite. Libertatea trebuie judecată după libertatea celor mai de jos, dar presimt pericolul ca alte probleme să nu împingă pe al doilea plan unicul nostru ţel. Nu sînt în măsură să judec chestiunea din punct de vedere religios. Există pericolul ca metodele dv. să fie exploatate de alţii, dar cum m-aş putea încumeta să dau sfaturi unui vrăjitor. Cu dragoste".

Oamenii întruniţi la Puna au semnat un „pact", iar prim-ministrul englez l-a acceptat cu o grabă neobişnuită, schimbîndu-şi în mod corespunzător hotărîrea anterioară. Greva foamei a fost întreruptă. Asemenea pacte şi acorduri îmi displăceau foarte mult, dar m-am bucurat de pactul de la Puna, indiferent de conţinutul lui.

Agitaţia trecuse, iar noi ne-am reluat monotona noastră existenţă din închisoare. Ne-au parvenit veşti despre mişcarea pentru apărarea harijanilor şi despre activitatea depusă de Gandhiji în închisoare, şi ele nu m-au prea bucurat. Nu încape nici o îndoială că nu atît pactul cît extraordinarul entuziasm care cuprinsese întreaga ţară a dat un uriaş avînt mişcării pentru lichidarea intangibilităţii şi pentru îmbunătăţirea soartei castelor oropsite şi asuprite. Aceasta trebuia să ne bucure. Dar tot atît de evident era că mişcarea de nesupunere civilă se resimţise. Atenţia ţării s-a îndreptat spre alte probleme şi mulţi activişti ai Congresului se ocupau de problema harijanilor. Cei mai mulţi dintre ei căutau probabil un pretext pentru a reveni la o activitate mai puţin primejdioasă, care să nu implice riscul închisorii sau, ceea ce era şi mai grav, loviturile de lathi şi confiscarea averii. Acest lucru era firesc şi ar fi fost nedrept să se ceară ca toţi activiştii noştri să fie întotdeauna gata să sufere, să se ruineze şi să-şi distrugă căminele. Era totuşi dureros să asişti la această decădere lentă a marii noastre mişcări. Nesupunerea civilă mai continua însă, luînd ocazional forma unor demonstraţii de masă, cum a fost, de pildă, cazul sesiunii Congresului ţinute în martie—aprilie 1933 la Calcuta. Gandhiji era în închisoarea de la Ieravda, dar i se dăduse dreptul să aibă întrevederi şi să dea directive pentru mişcarea de apărare a harijanilor. Acest lucru slăbea, într-o anumită măsură, efectul şederii sale în închisoare. Toate acestea mă deprimau.

Multe luni mai tîrziu, la începutul lui mai 1933, Gandhiji a început greva foamei de 21 de zile. Primele ştiri despre această grevă a foamei m-au zguduit din nou, dar am acceptat-o ca ceva inevitabil şi m-am deprins cu acest gînd. Mă irita chiar că, după ce Gandhiji luase hotărîrea şi o anunţase în public, unii oameni încercau să-l înduplece să renunţe la intenţia sa. Pentru mine greva foamei era ceva de neconceput şi, dacă aş fi fost întrebat înainte de a se fi luat hotărîrea, m-aş fi pronunţat desigur categoric împotriva ei.

Preţuiam însă foarte mult cuvîntul lui Gandhiji şi mi se părea greşit ca cineva să încerce a-l determina să şi-l calce într-o chestiune personală care pentru el era de cea mai mare însemnătate. De aceea, oricît aş fi fost de mîhnit, m-am resemnat.

Cu cîteva zile înainte de a începe greva foamei mi-a scris o scrisoare, tipică pentru el, care m-a mişcat foarte mult. Întrucît mă ruga să-i răspund, i-am trimis următoarea telegramă :

„Răspund la scrisoarea dv. Ce pot spune despre lucruri pe care nu le înţeleg ? Mă simt pierdut într-o ţară străină unde dv. sînteţi singurul jalon pe care-l cunosc. Încerc să-mi găsesc drumul prin beznă, dar mă poticnesc. Orice s-ar întîmpla, dragostea şi gîndurile mele vor fi cu dv.".

Mă străduisem să înving în mine profunda dezaprobare a actului său şi nu voiam să-l jignesc. Simţeam totuşi că nu i-am trimis un mesaj încurajator, iar acum, cînd se pregătea pentru teribila sa încercare care putea să se termine chiar cu moartea, aş fi trebuit să-i dau cît mai mult curaj. Lucrurile mărunte au o mare importanţă psihologică şi el trebuia să-şi încordeze toate forţele pentru a supravieţui. Îmi dădeam de asemenea seama că trebuie să acceptăm cu bărbăţie orice s-ar întîmpla, chiar şi moartea sa, dacă, din nefericire, s-ar produce. De aceea i-am trimis o a doua telegramă :

„Acum, cînd aţi început marea dv. acţiune, îngăduiţi-mi să vă asigur încă o dată de dragostea mea şi să vă trimit salutările mele, încredinţîndu-vă că acum îmi dau mai bine seama că orice s-ar întîmpla va fi bine şi că orice s-ar întîmpla veţi învinge".

A supravieţuit grevei foamei. În prima zi a fost eliberat din închisoare şi, la sfatul său, mişcarea de nesupunere civilă a fost suspendată pentru şase săptămîni.

Din nou am asistat la emoţia ţării în timpul grevei foamei şi-mi puneam tot mai mult întrebarea dacă aceasta este o metodă justă în politică. Părea să fie extaz religios de cea mai pură speţă, faţă de care raţiunea era complet neputincioasă. Întreaga Indie, sau cea mai mare parte a ei, privea cu veneraţie la Mahatma, aşteptînd să săvîrşească minune după minune, să pună capăt intangibilităţii, să obţină svarajul etc., — ea singură însă făcea foarte puţin. Dar nici Gandhiji nu-i stimula pe alţii să gîndească ; el nu făcea decît să insiste pentru puritate şi sacrificiu. Simţeam că, în ciuda puternicului meu ataşament emoţional, mă îndepărtam tot mai mult de dînsul din punct de vedere spiritual. În activitatea sa politică se lăsa destul de des călăuzit de infailibilul său instinct. Avea un simţ deosebit al acţiunii, dar era oare credinţa calea cea bună pentru a educa o naţiune ? Un timp oarecare ar putea da rezultate, dar oare şi în perspectivă ?

Nu înţelegeam nici cum de se putea el împăca — aşa cum dădea impresia — cu actuala orînduire socială, bazată pe violenţă şi

conflicte. Şi în sufletul meu erau conflicte şi eram sfîşiat de afecţiuni rivale. Ştiam că îndată ce va dispărea protecţia forţată a închisorii mă aşteaptă multe necazuri. Mă simţeam singur şi izolat, iar India, căreia îi dăruisem dragostea mea şi pentru care luptasem fără preget, mi se părea o ţară străină şi de neînţeles. Era oare vina mea că nu puteam avea mentalitatea şi felul de a gîndi al compatrioţilor mei ? Chiar şi în societatea celor mai apropiaţi tovarăşi simţeam cum între noi se ridica o barieră invizibilă şi, neputînd-o trece, mă închideam nenorocit în găoacea mea. Ei păreau învăluiţi de vechea lume, de vechea lume a unor ideologii, speranţe şi năzuinţe apuse. Lumea cea nouă mai era încă foarte departe.

Între două lumi trec : una-i moartă,
Cealaltă-i prea slabă spre a se naşte.
Şi nu pot să bat la nici-o poartă.

India este considerată, înainte de toate, ca o ţară religioasă, iar hinduşii, musulmanii, sikhii şi alţii se mîndresc fiecare cu religia lor şi-i demonstrează adevărul spărgîndu-şi unii altora capetele. Mi-e oroare de spectacolul pe care îl oferă în India şi în altă parte ceea ce se numeşte religie sau cel puţin religia oficială. Deseori am condamnat-o şi nu voiam să am de-a face cu ea. Aproape întotdeauna ea pare să întruchipeze credinţa oarbă şi reacţiunea, dogma şi bigotismul, superstiţiile, exploatarea şi menţinerea grupurilor privilegiate. Şi totuşi îmi dădeam foarte bine seama că mai cuprinde şi altceva, ceva ce corespunde celor mai profunde năzuinţi ale oamenilor. Cum ar fi putut ea altfel să fie o forţă atît de mare şi să aducă pace şi alinare nenumăratelor suflete torturate ? Dar pacea aceasta era ea oare numai adăpostul pe care îl dă o credinţă oarbă şi lipsa de îndoieli, era ea calmul pe care ţi-l dă siguranţa portului apărat de furtunile ce bîntuie în larg sau era ceva mai mult ? În unele cazuri era, fără îndoială, mai mult.

În zilele noastre religia oficială nu este însă în general — oricare ar fi fost trecutul ei — decît o formă goală, lipsită de conţinut real. G. K. Chesterton a comparat-o (nu propria sa religie, ci celelalte !) cu o fosilă, care este *forma* unui animal sau organism din care a dispărut complet substanţa sa organică, dar care şi-a păstrat conturul deoarece a fost umplut cu o substanţă cu totul diferită. Şi chiar dacă mai rămîne ceva valoros, e îngropat într-un alt şi dăunător conţinut.

Aceasta s-a întîmplat, pare-se, atît cu religiile occidentale cît şi cu religiile noastre orientale. Biserica anglicană este poate cel mai evident exemplu de religie care nu mai e religie în accepţia reală a cuvîntului. Acest lucru este în parte valabil pentru toate varietăţile de biserici protestante, dar cea anglicană a mers probabil

mai departe fiindcă a devenit de mult un instrument politic în mîinile statului [1].

Mulţi dintre adepţii ei au, desigur, un caracter foarte nobil, dar e totuşi remarcabil cum această biserică a slujit ţelurile imperialismului englez şi a dat o justificare morală şi creştină atît capitalismului cît şi imperialismului. Ea a căutat să justifice prin cele mai înalte principii etice politica engleză de jaf în Asia şi în Africa şi să dea englezilor sentimentul extraordinar şi demn de invidiat de a avea întotdeauna dreptate. Nu ştiu dacă biserica este aceea care a contribuit la crearea acestei atitudini de rectitudine îngîmfată sau dacă nu este ea însăşi produsul ei. Alte ţări, mai puţin norocoase, de pe continentul european şi din America îi învinuiesc adesea pe englezi de ipocrizie — de mult i se spune Angliei în zeflemea *perfidul Albion* —, dar această învinuire se datoreşte probabil invidiei faţă de succesele englezilor şi desigur că nici o altă putere imperialistă nu are dreptul să arunce cu piatra în Anglia, căci nici propriul lor trecut nu e ireproşabil. Nici o naţiune cu bună ştiinţă ipocrită nu ar putea avea rezervele de forţă de care în repetate rînduri au dat dovadă englezii, iar religia adoptată de ei i-a ajutat în această privinţă, adormindu-le susceptibilităţile morale ori de cîte ori e vorba de propriile lor interese. Alte popoare şi naţiuni se comportă adesea mult mai rău decît englezii, dar niciodată nu izbutesc în aceeaşi

[1] În India biserica anglicană aproape nu poate fi deosebită de aparatul de stat. Preoţii şi capelanii, plătiţi de stat (din veniturile Indiei), sînt, ca şi înalţii funcţionari de stat, simboluri ale puterii imperiale. În general, biserica reprezintă în politica indiană o forţă conservatoare şi reacţionară, opunîndu-se de obicei reformelor sau progresului. Misionarul de rînd este în general complet ignorant în ce priveşte istoria şi cultura Indiei şi nu-şi dă nici cea mai mică osteneală să afle ce a fost sau ce este această ţară. Pe el îl interesează mai mult să scoată la iveală păcatele şi greşelile păgînilor. Există, firește, multe excepţii remarcabile. India nu are un prieten mai devotat decît Charlie Andrews, care, prin dragostea, devotamentul şi atitudinea sa atît de prietenească, şi-a cucerit dragostea tuturor. În asociaţia creştină Seva Sangh din Puna există cîţiva englezi minunaţi, a căror credinţă i-a ajutat să înţeleagă şi să slujească, şi nu să aibă o atitudine de condescendenţă protectoare, şi care în mod dezinteresat şi-au pus toate talentele în slujba poporului indian. Mai există şi mulţi alţi preoţi englezi al căror nume e amintit cu recunoştinţă în India.

La 12 decembrie 1934, arhiepiscopul de Canterbury, luînd cuvîntul în Camera lorzilor, a vorbit despre preambulul planului de reforme constituţionale prezentat de Montagu-Chelmsford în 1919, spunînd că „uneori i se pare că marea declaraţie a fost făcută oarecum în pripă" şi, după cum presupune. „a fost unul dintre pripitele şi mărinimoasele gesturi făcute după război", dar că „nu se mai poate reveni asupra ţelului propus". Este semnificativ că şeful bisericii anglicane are concepţii atît de conservatoare în privinţa politicii indiene. O măsură pe care opinia publică indiană o considera complet insuficientă şi care, din această cauză, a dus la mişcarea de non-colaborare cu toate urmările ei e considerată de arhiepiscop drept „pripită şi mărinimoasă". Pentru clasele guvernante engleze este o doctrină comodă şi, fără îndoială, această convingere despre propria lor generozitate mergînd pînă la pripire trebuie să le dea un sentiment de justificată satisfacţie.

măsură să transforme în virtute orice e în folosul lor. Noi toți descoperim cu o surprinzătoare ușurință paiul din ochiul altuia și trecem cu vederea bîrna din ochiul nostru, dar englezii excelează probabil în această privință [1].

Protestantismul a căutat să se adapteze noilor condiții, voind să ia ce e mai bun de la ambele lumi. În ce privește această lume a reușit strălucit, dar din punct de vedere religios, ca religie oficială, a rămas între două scaune și religia a cedat treptat locul sentimentalismului și marelui bussines. Catolicismul a evitat această soartă deoarece se ținea de vechiul scaun și, atîta timp cît acest scaun stă în picioare, religia catolică va înflori. El este astăzi în Apus singura religie vie în sensul strict al cuvîntului. Un prieten al meu catolic mi-a trimis în închisoare multe cărți despre catolicism și enciclicele papale, pe care le-am citit cu interes. Studiindu-le, am înțeles taina influenței pe care o are asupra atîtor oameni! Ca și islamismul și hinduismul popular, catolicismul oferă un refugiu sigur împotriva îndoielilor și conflictului sufletesc, o asigurare pentru o viață de apoi care va compensa lipsurile vieții pămîntești.

Mă tem că mie mi-e imposibil să caut liniștea pe această cale. Prefer largul mării cu toate furtunile și uraganele lui. Și nici nu sînt prea interesat în viața de apoi, în ceea ce se întîmplă după moarte. Găsesc că problemele vieții noastre sînt suficient de captivante pentru a mă ocupa complet. Mă atrage tradiționala concepție chineză, etică în esență și totuși ireligioasă, sau cu o nuanță de scepticism religios, deși nu pot fi de acord cu aplicarea ei în viață. Ceea ce mă interesează e *Dao*, drumul ce trebuie urmat și felul de viață; cum trebuie înțeleasă viața, nu respingînd-o, ci acceptînd-o, conformîndu-ne ei, dar și îmbunătățind-o. Obișnuita concepție religioasă despre lume nu se ocupă însă de viața pămîntească. Această concepție îmi pare a fi un dușman al rațiunii, căci este bazată nu numai pe acceptarea totală a unor teorii și dogme fixe și imuabile, dar totodată pe sentiment, emoție și pasiune. Ea este foarte departe de tot ce consider eu ca spirit sau preocupări spirituale și, conștient sau inconștient, închide ochii în fața realității de teamă că realitatea ar putea să nu corespundă unor noțiuni preconcepute. E mărginită și intolerantă față de alte păreri și

[1] Am aflat recent de un caz care ilustrează felul în care biserica anglicană influențează indirect politica în India. La o conferință a creștinilor indieni din Provinciile unite, ținută la Kanpur la 7 noiembrie 1934, E. V. David, președintele comisiei de primire, a declarat: „Ca creștini sîntem obligați să fim credincioși regelui care este apărătorul credinței noastre". Ceea ce înseamnă, inevitabil, sprijinirea imperialismului englez din India. În continuare David și-a exprimat simpatia față de unele concepții pe care le au elementele conservatoare, „retrograzii" din Anglia despre Serviciul civil indian, despre poliție și în general despre proiectul de constituție, care, după părerea lor, putea periclita situația misiunilor creștine din India.

idei, e egocentrică şi egoistă şi e de multe ori exploatată de oameni interesaţi şi oportunişti.

Aceasta nu înseamnă că printre oamenii religioşi nu au fost şi nu există adesea oameni cu o foarte înaltă ţinută morală şi spirituală. Înseamnă însă — dacă judecăm morala şi dezvoltarea spirituală după normele acestei lumi, şi nu după cele ale lumii de apoi — că concepţia religioasă despre lume nu ajută, ci, dimpotrivă, împiedică dezvoltarea morală şi spirituală a poporului. De obicei religia devine o căutare asocială a lui Dumnezeu sau a Absolutului, iar omul religios este mult mai preocupat de propria-i mîntuire decît de binele societăţii. Misticul se străduieşte să scape de *eul* lui şi devine deseori obsedat de acest *eu*. Normele morale nu au nici o contingenţă cu nevoile sociale, ci se bazează pe o doctrină foarte metafizică despre păcat. Religia oficială se transformă întotdeauna într-o organizaţie care urmăreşte interese egoiste şi este deci inevitabil ca ea să devină o forţă reacţionară care se opune schimbărilor şi progresului.

Este bine cunoscut că la începuturile ei biserica creştină nu i-a ajutat pe sclavi să-şi îmbunătăţească situaţia socială. În Europa medievală sclavii au devenit iobagi datorită anumitor condiţii economice. Atitudinea bisericii, chiar încă cu vreo 200 de ani în urmă (în 1727), reiese clar dintr-o scrisoare adresată de episcopul Londrei stăpînilor de sclavi din coloniile sudice din America [1].

„Creştinismul şi credinţa în evanghelie — scria episcopul — nu schimbă cu nimic starea socială sau îndatoririle ce rezultă din relaţiile existente în societate ; dimpotrivă, în toate aceste privinţe. creştinismul menţine oamenii în exact aceeaşi stare în care i-a găsit. Libertatea dăruită de creştinism este libertatea de cătuşele păcatului şi ale satanei, de domnia poftelor, pasiunilor şi dorinţelor nesăbuite ale oamenilor ; în ce priveşte însă condiţia lor exterioară — oricare ar fi fost înainte, de robi sau de oameni liberi —, ea nu se schimbă în nici un fel prin botez sau creştinare".

Nici o religie oficială nu se va exprima azi atît de deschis, dar atitudinea ei faţă de proprietate şi de orînduirea socială existentă rămîne aceeaşi.

Se ştie că cuvintele ca atare sînt un mijloc de comunicare cît se poate de imperfect şi că adesea sînt înţelese cu totul diferit. Poate nici un cuvînt din nici o limbă nu este interpretat mai felurit de oameni decît cuvîntul „religie" (sau echivalentul lui în alte limbi). Probabil că nu există doi oameni care să-şi formeze acelaşi complex de idei şi imagini auzind sau citind acest cuvînt. Pot fi idei şi imagini despre rituri şi ceremonii, despre cărţi sfinte, despre o comu-

[1] Scrisoarea este citată de Reinhold Niebuhr în „Moral Man and Immoral Society" (pag. 78), o carte foarte interesantă şi instructivă.

nitate de oameni, despre anumite dogme şi norme de morală, despre evlavie, dragoste, teamă, ură, binefacere, jertfire de sine, ascetism, post, ospeţe fastuoase, rugăciuni, despre istoria veche, căsătorie, moarte şi lumea de dincolo de mormînt, despre tulburări şi capete sparte etc. În afară de teribila confuzie creată de imensa diversitate de imagini şi interpretări mai există aproape întotdeauna şi o puternică reacţie emoţională, care face cu neputinţă o abordare calmă a lucrurilor. Cuvîntul „religie" şi-a pierdut orice semnificaţie precisă (dacă a avut-o vreodată) şi nu provoacă decît confuzie, dînd naştere la nesfîrşite discuţii şi polemici în cursul cărora cuvîntul este destul de des interpretat în înţelesuri cu totul diferite. Ar fi mult mai bine dacă ar fi cu totul scos din uz, folosindu-se în schimb alte cuvinte cu un sens mai limitat, ca de pildă: teologie, filozofie, morală, etică, spiritualitate, metafizică, datorie, ceremonial etc. Şi aceste cuvinte sînt destul de imprecise, dar au totuşi un înţeles mult mai limitat decît cuvîntul „religie". Un mare avantaj al lor ar fi că de ele nu se leagă în aceeaşi măsură pasiunile şi sentimentele care înconjură cuvîntul „religie".

Ce este deci religia (pentru a folosi acest cuvînt evident necorespunzător)? Ea constă probabil în dezvoltarea lăuntrică a individului, în evoluţia conştiinţei sale într-o anumită direcţie considerată ca bună. Care este însă această direcţie, va fi din nou subiect de discuţii. După cîte îmi dau însă seama, religia pune accentul pe această schimbare lăuntrică şi consideră schimbările exterioare doar ca o proiectare a dezvoltării lăuntrice. Nu încape îndoială că această dezvoltare lăuntrică exercită o puternică influenţă asupra mediului exterior. Dar tot atît de evident este că mediul exterior influenţează puternic dezvoltarea lăuntrică. Ele sînt interdependente. Este îndeobşte cunoscut că în Occidentul industrial contemporan dezvoltarea exterioară a luat-o cu mult înaintea celei lăuntrice. De aici nu rezultă însă cîtuşi de puţin — după cum par să-şi închipuie mulţi oameni din Orient — că, dat fiind că am rămas în urmă din punct de vedere industrial, iar dezvoltarea noastră exterioară a fost foarte lentă, evoluţia noastră lăuntrică ar fi fost mai intensă. E una dintre iluziile cu care încercăm să ne consolăm şi să învingem sentimentul nostru de inferioritate. Este foarte posibil ca unii indivizi să se poată ridica deasupra condiţiilor şi a mediului, atingînd adevărate culmi de evoluţie lăuntrică. Pentru mari grupuri însă şi pentru naţiuni, un anumit nivel de dezvoltare exterioară este necesar pentru ca să poată avea loc o evoluţie lăuntrică. Un om care e victima împrejurărilor economice şi e îngrădit şi încătuşat de lupta pentru existenţă poate foarte rareori atinge o treaptă mai ridicată de conştiinţă lăuntrică. O clasă asuprită şi exploatată nu poate niciodată progresa din punct de vedere lăuntric. O naţiune subordonată alteia din punct de vedere

politic şi economic şi care este supusă persecuţiilor, îngrădirilor şi exploatării nu poate niciodată creşte din punct de vedere lăuntric. Libertatea exterioară şi un mediu corespunzător devin deci necesare chiar şi pentru dezvoltarea lăuntrică. Este de dorit ca atunci cînd — pentru a se înlătura toate obstacolele în calea dezvoltării lăuntrice — se încearcă obţinerea acestei libertăţi exterioare şi schimbarea mediului înconjurător, mijloacele folosite să fie de aşa natură încît să nu zădărnicească adevăratul obiectiv. Cred că Gandhiji are ceva asemănător în vedere cînd spune că mijloacele sînt mai importante decît ţelul. Mijloacele trebuie să contribuie însă la atingerea ţelului, căci altfel nu reprezintă decît un efort zadarnic şi pot chiar pricinui o şi mai mare decădere exterioară şi lăuntrică.

„Omul nu poate trăi fără religie — a scris undeva Gandhiji. — Există unii care în egotismul lor declară că nu au nimic de-a face cu religia. E ca şi cum cineva ar spune că respiră, dar că nu are nas". Apoi mai spune: „Dragostea mea de adevăr m-a adus la politică şi pot afirma fără nici o ezitare şi totuşi cu toată umilinţa că cei ce pretind că religia n-ar avea nimic de-a face cu politica nu ştiu ce înseamnă religia". Poate că ar fi fost mai corect dacă ar fi spus că majoritatea oamenilor care vor să excludă religia din viaţă şi din politică dau cu totul alt înţeles decît el cuvîntului „religie". Este evident că el îl foloseşte într-un anumit sens — probabil mai mult etic şi moral — care diferă de cel în care îl folosesc criticii religiei. Această folosire a aceluiaşi cuvînt în înţelesuri diferite îngreuiază şi mai mult înţelegerea reciprocă.

O definiţie foarte modernă a religiei, cu care nu vor fi de acord oamenii religioşi, este cea dată de profesorul John Dewey. El spune că religia este „tot ce dă o perspectivă adevărată episoadelor răzleţe şi schimbătoare ale existenţei", sau — în alt loc — „orice activitate în vederea unui ţel ideal, dusă — în urma convingerii că acest ţel are o valoare generală şi durabilă — în ciuda obstacolelor şi a riscului de pierderi personale, este în esenţă o activitate religioasă". Dacă aceasta este religie, atunci, desigur, nimeni nu va avea nimic de obiectat împotriva ei.

Romain Rolland a lărgit şi el cadrul religiei, astfel încît să însemne ceva ce va îngrozi probabil pe adeptul ortodox al religiilor oficiale. În cartea sa „Viaţa lui Ramkrişna", el spune:

„...Multe suflete care sînt sau cred că sînt libere de orice credinţă religioasă trăiesc în realitate într-o stare de conştiinţă supraraţională pe care o denumesc socialism, comunism, umanism, naţionalism sau chiar raţionalism. Nu obiectul, ci calitatea gîndirii determină izvorul ei şi ne îngăduie să hotărîm dacă emană sau nu din religie. Dacă această gîndire se îndreaptă fără teamă spre căutarea adevărului cu orice preţ şi este în toată sinceritatea ho-

tărîtă la orice sacrificii, eu aş numi-o religioasă, căci presupune credinţa că ţelul efortului omenesc e mai presus de viaţa societăţii existente şi chiar mai presus de viaţa întregii omeniri. Chiar şi scepticismul, cînd porneşte de la caractere puternice, cinstite pînă în adîncul sufletului, cînd este expresia forţei, şi nu a slăbiciunii, face parte din Marea armată a sufletului religios".

Nu mă-ncumet să cred că aş corespunde celor spuse de Romain Rolland, dar în asemenea condiţii sînt gata să fiu un umil participant al Marii armate.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI OPTULEA

„DUBLA POLITICĂ" A GUVERNULUI ENGLEZ

MIŞCAREA pentru apărarea harijanilor, condusă de Gandhiji mai întîi din închisoarea Ieravda, apoi din libertate, continua să se desfăşoare. Se făcea multă agitaţie pentru înlăturarea piedicilor care opreau accesul în temple şi în această chestiune s-a prezentat un proiect de lege în Adunarea legislativă. Am asistat apoi la spectacolul neobişnuit al unui lider de seamă al Congresului care umbla la Delhi din casă în casă, vizitîndu-i pe membrii Adunării şi solicitîndu-le votul în favoarea proiectului de lege privind accesul intangibililor în temple. Gandhiji însuşi a adresat prin acest lider un apel către membrii Adunării. În acelaşi timp însă continua şi nesupunerea civilă, oamenii continuau să intre în închisori, Adunarea era boicotată de Congres şi toţi membrii acestuia o părăsiseră. Cei rămaşi şi toţi cei care ocupaseră locurile vacante s-au distins în timpul acestei crize prin opoziţie faţă de Congres şi prin sprijin acordat guvernului. Cei mai mulţi dintre ei au ajutat guvernul să adopte legile represive care imprimau un caracter de oarecare permanenţă prevederilor excepţionale din decretele speciale. Se împăcaseră cu pactul de la Ottawa, se înfruptau de la masa mai marilor lumii, la Delhi, Simla şi Londra, alăturîndu-se corului celor ce cîntau osanale dominaţiei engleze din India şi făcînd rugăciuni pentru succesul a ceea ce se numea „dubla politică" din India.

În asemenea condiţii am rămas surprins de apelul lansat de Gandhiji şi mai mult încă m-au surprins stăruinţele insistente depuse de Rajagopalaceari, care, doar cu cîteva săptămîni în urmă, fusese preşedinte ad-interim al Congresului. Nesupunerea civilă se resimţea, bineînţeles, de pe urma acestor activităţi, dar ceea ce mă mîhnea mai mult era aspectul moral al problemei. Mi se părea imoral şi aproape o trădare ca Gandhiji sau oricare alt lider al Congresului să încurajeze asemenea activităţi cînd atîţia oameni erau în închisori sau continuau lupta. Ştiam însă că el priveşte altfel problema.

Şi atunci şi mai tîrziu atitudinea guvernului faţă de proiectul de lege privind accesul intangibililor în temple a fost foarte semnificativă. Guvernul punea tot felul de piedici susţinătorilor proiectului de lege, amîna examinarea lui şi încuraja pe ce-i care se opu-

neau acestui proiect. În cele din urmă a declarat că se opune proiectului şi a izbutit să-l înmormînteze. Aceasta a fost de altfel — într-o măsură mai mare sau mai mică — atitudinea sa faţă de toate reformele sociale din India ; sub pretextul neamestecului în chestiunile religioase, el împiedica progresul social. E de prisos, cred, să mai spun că aceasta nu a împiedicat guvernul să critice racilele noastre sociale şi să încurajeze şi pe alţii să o facă. Datorită unei întîmplări fericite, proiectul privind interzicerea căsătoriilor între copii a devenit lege, însă istoria ulterioară a acestei nenorocite legi a arătat mai bine ca orice cît de potrivnic era guvernul aplicării unor asemenea măsuri. Guvernul care era în stare să promulge peste noapte decrete speciale creînd infracţiuni noi şi instituind pedepse drastice, guvernul care pentru nerespectarea acestor decrete putea arunca în închisori zeci de mii de oameni, acelaşi guvern era, pare-se, înspăimîntat de perspectiva aplicării unei legi votate cu toate formele, cum era aceea privind interzicerea căsătoriilor între copii. Prima consecinţă a legii a fost o creştere colosală a răului împotriva căruia era chemată să lupte, căci oamenii s-au grăbit să profite de cele 6 luni de graţie, acordate în mod cu totul nechibzuit de lege. Mai tîrziu s-a dovedit că nimeni nu ia în serios această lege şi că poate fi foarte bine ignorată fără ca guvernul să ia măsuri. Autorităţile n-au făcut nici cea mai mică încercare de a lămuri importanţa ei, şi majoritatea locuitorilor de la sate n-au cunoscut niciodată conţinutul legii. Lor nu le-au parvenit decît relatările denaturate ale predicatorilor hinduşi şi musulmani de la sate, care ei înşişi nu erau decît rareori informaţi asupra problemei.

Neobişnuitul spirit de toleranţă manifestat de guvernul englez faţă de plăgile sociale din India nu se datora, bineînţeles, vreunei predilecţii speciale pentru ele. E însă adevărat că nu se prea preocupă de înlăturarea lor, căci ele nu-l împiedică să guverneze India şi să-i exploateze resursele. În plus, există întotdeauna pericolul ca reformele sociale propuse să provoace nemulţumirea anumitor cercuri, iar guvernul englez, care şi aşa avea de înfruntat pe plan politic destule nemulţumiri şi iritări, n-avea nici o dorinţă să-şi creeze neplăceri suplimentare. În ultima vreme, situaţia s-a înrăutăţit pentru partizanii reformelor sociale, căci englezii devin tot mai mult bastionul acestor racile. Lucrul se explică prin strînsa lor legătură cu cele mai reacţionare elemente din India. Pe măsură ce creşte opoziţia faţă de dominaţia lor, ei sînt siliţi să-şi caute noi aliaţi, iar astăzi cei mai hotărîţi campioni ai dominaţiei engleze în India sînt cercurile extremiste din comunităţile religioase, reacţionarii şi obscurantiştii religioşi. E notoriu că organizaţiile comunităţilor musulmane sînt din toate punctele de vedere reacţionare — atît din punct de vedere politic cît şi economic şi social. Hindu Mahasabha concurează cu ele, dar a fost cu mult

depăşit de sanatanişti, care îmbină cel mai extremist obscurantism religios cu cea mai înflăcărată sau cel puţin cea mai zgomotos proclamată lealitate faţă de dominaţia engleză.

Dacă guvernul englez rămînea pasiv şi nu lua nici o măsură pentru a populariza şi a aplica legea privind interzicerea căsătoriilor între copii, de ce nu o populariza Congresul sau alte organizaţii neguvernamentale ? Întrebarea aceasta o pun adesea englezii şi alţi critici străini. În ce priveşte Congresul, el a dus în ultimii cincisprezece ani, şi mai ales după 1930, o luptă înverşunată, pe viaţă şi pe moarte, împotriva cîrmuitorilor englezi, pentru libertatea naţională. Celelalte organizaţii sînt lipsite de forţă reală şi nu au nici o legătură cu masele. Bărbaţii şi femeile însufleţiţi de idealuri şi care au dat dovadă de tărie de caracter şi se bucurau de influenţă în rîndurile maselor fuseseră atraşi în rîndurile Congresului şi şi-au petrecut o bună parte din timp în închisorile engleze.

Celelalte organizaţii puteau rareori merge mai departe decît pînă la adoptarea unor rezoluţii de către un grup de persoane selecte care se temeau de contactul cu masele. Ele acţionau ca gentlemeni sau, cum e cazul Asociaţiei femeilor din întreaga Indie, ca nişte mari cucoane, propaganda activă nefiind în spiritul lor. În afară de aceasta, erau şi ele paralizate de crunta reprimare a oricărei activităţi publice prin decretele speciale şi prin legile adoptate ulterior. Legea marţială poate zdrobi activitatea revoluţionară, dar paralizează în acelaşi timp civilizaţia şi aproape orice activitate culturală.

Dar adevăratul motiv pentru care Congresul şi celelalte organizaţii neguvernamentale nu pot face decît prea puţin pentru înfăptuirea de reforme sociale are rădăcini mai adînci. Noi suferim de boala naţionalismului, care ne absoarbe toată atenţia şi va continua să o facă pînă ce vom fi dobîndit libertatea politică. Cum a spus Bernard Shaw : „O naţiune cucerită e ca un om bolnav de cancer : nu se poate gîndi la nimic altceva... Într-adevăr, nu există blestem mai mare pentru o naţiune decît o mişcare naţionalistă, care nu e decît simptomul dureros al înăbuşirii unei funcţii naturale. Naţiunile cucerite îşi pierd locul în evoluţia lumii căci nu sînt în stare de nimic altceva decît să lupte pentru a scăpa de mişcările lor naţionaliste prin dobîndirea libertăţii naţionale".

Experienţa trecutului ne arată că în condiţiile de azi nu putem face decît foarte puţin în domeniul progresului social, cu toate că aparent o serie de probleme au fost trecute în competenţa unor miniştri aleşi. Extraordinara inerţie a guvernului convine întotdeauna elementelor conservatoare, şi timp de generaţii guvernul englez a înăbuşit iniţiativa, guvernînd prin metode despotice sau, după cum se exprima el, prin metode părinteşti. El nu aprobă nici un fel de eforturi organizate şi serioase ale unor persoane neofi-

ciale, pe care le suspectează de a avea motive ascunse. Chiar şi mişcarea pentru apărarea harijanilor, în ciuda măsurilor de precauţie luate de organizatorii ei, venea uneori în conflict cu autorităţile. Sînt convins că, dacă Congresul ar fi pornit în întreaga ţară o campanie pentru o mai largă folosire a săpunului, el ar fi ajuns, în multe locuri, la un conflict cu guvernul.

Dacă statul vrea, nu cred că e foarte greu să convingi masele de necesitatea reformelor sociale. Cîrmuitorii străini sînt însă întotdeauna suspecţi şi nu pot avea prea multe succese în convingerea maselor. Dacă elementul străin ar fi înlăturat şi s-ar pune accentul pe schimbări economice, o administraţie energică ar putea face cu uşurinţă reforme sociale radicale.

În închisoare nu ne preocupau însă nici reformele sociale, nici legea privind interzicerea căsătoriilor între copii, nici mişcarea pentru apărarea harijanilor, excepţie făcînd faptul că eram puţin iritat de această din urmă mişcare fiindcă stătea în calea nesupunerii civile. La începutul lunii mai 1933, campania de nesupunere civilă a fost suspendată pe şase săptămîni şi noi aşteptam cu îngrijorare desfăşurarea evenimentelor. Suspendarea dăduse lovitura de graţie mişcării, căci cu lupta naţională nu poţi fi inconsecvent şi s-o începi sau s-o întrerupi la comandă. Chiar şi înainte de această suspendare, conducerea mişcării era surprinzător de slabă şi de ineficientă. Se ţineau din cînd în cînd mici conferinţe şi se răspîndeau tot felul de zvonuri, care aveau o înrîurire negativă asupra muncii. Unii dintre preşedinţii ad-interim ai Congresului erau oameni foarte respectabili, dar li se făcu un prost serviciu însărcinîndu-i cu conducerea unei campanii active. La ei se simţea prea mult o oarecare oboseală şi dorinţa de a scăpa de greutăţi. Ezitările şi nehotărîrile în conducere au provocat o oarecare nemulţumire, care însă nu putea fi exprimată în mod organizat, deoarece toate organizaţiile congresiste fuseseră declarate ilegale.

Au urmat apoi greva foamei de douăzeci şi unu de zile a lui Gandhiji, eliberarea acestuia din închisoare şi suspendarea campaniei de nesupunere civilă pe timp de şase săptămîni. Greva foamei a luat sfîrşit şi Gandhiji îşi revenea foarte încet. La mijlocul lunii iunie, perioada de suspendare a campaniei de nesupunere civilă a fost prelungită pe încă şase săptămîni. În timpul acesta guvernul nu-şi slăbise de loc atacurile. Pe insulele Andaman (unde erau trimişi cei condamnaţi în Bengal pentru acţiuni revoluţionare), deţinuţii politici făceau greva foamei în semn de protest contra regimului din închisoare, şi unul sau doi din ei au murit de foame, iar alţii erau pe moarte. Cei ce protestau la mitingurile din India împotriva celor ce se petreceau pe insulele Andaman erau, la rîndul lor, arestaţi şi condamnaţi. Noi nu trebuia numai să suferim, dar n-aveam nici dreptul de a ne plînge, deşi deţinuţii piereau în chinurile îngrozitoare ale grevei foamei, singurul lor

mijloc de a-şi exprima protestul. Cîteva luni mai tîrziu, în septembrie 1933 (după ce ieşisem din închisoare), o serie de personalităţi binecunoscute, printre care Rabindranath Tagore, C.F. Andrews şi mulţi alţii, care în general nu aveau legătură cu Congresul, au semnat un apel prin care cereau ca deţinuţilor din insulele Andaman să li se aplice un tratament mai uman sau — şi mai bine — să fie transferaţi în închisori indiene. Şeful Departamentului afacerilor interne al guvernului englez din India şi-a exprimat nemulţumirea faţă de această declaraţie, criticîndu-i vehement pe semnatari pentru simpatia lor faţă de deţinuţi. Mai tîrziu, exprimarea unei asemenea simpatii a fost — după cîte îmi amintesc — declarată în Bengal delict pasibil de pedeapsă.

Înainte de expirarea celui de-al doilea termen de şase săptămîni de suspendare a campaniei de nesupunere civilă ne parvenise în închisoarea din Dehra-Dun ştirea că Gandhiji convocase la Puna o conferinţă neoficială. Două sau trei sute de persoane s-au adunat acolo, şi, la sfatul lui Gandhiji, nesupunerea civilă ca mişcare de masă a fost revocată, îngăduindu-se însă nesupunerea civilă individuală; totodată au fost interzise orice metode conspirative. Aceste hotărîri nu erau prea încurajatoare, însă n-am obiectat prea mult împotriva lor. Revocarea nesupunerii civile ca mişcare de masă nu însemna decît recunoaşterea şi definitivarea unei situaţii reale, căci, de fapt, nu mai exista pe atunci o mişcare de masă. Munca conspirativă nu era decît un pretext care ne permitea să afirmăm că mai continuăm acţiunea, şi faţă de caracterul mişcării noastre avea adesea un efect demoralizator. În oarecare măsură ea a fost necesară pentru a difuza instrucţiuni şi a menţine legăturile, însă campania de nesupunere civilă ca atare nu putea fi conspirativă.

Ceea ce m-a surprins şi m-a mîhnit era faptul că la Puna nu s-a discutat serios situaţia existentă şi obiectivele noastre. Congresiştii se adunaseră după aproape doi ani de lupte şi represiuni înverşunate; în acest răstimp se petrecuseră numeroase evenimente în întreaga lume şi în India — printre altele publicarea Cărţii albe cu propunerile guvernului englez privind reforma constituţională. Tot timpul acesta fuseserăm siliţi să păstrăm tăcerea, pe cînd cealaltă parte desfăşura o propagandă continuă şi mincinoasă pentru a ascunde esenţa problemei. Nu numai partizanii guvernului, dar şi liberalii şi alţii susţineau adesea că Congresul renunţase la obiectivul său — dobîndirea independenţei. Socoteam că un minim absolut necesar ar fi fost să subliniem obiectivul nostru politic, să-l explicăm din nou şi, dacă se putea, să-l completăm cu obiective sociale şi economice. În loc să se facă acest lucru, discuţiile par să se fi limitat exclusiv la compararea avantajelor respective ale nesupunerii civile de masă şi individuale şi la problema dacă era sau nu conspirativitatea de dorit. Au fost şi unele discuţii ciudate

despre „pace" cu guvernul. După cît îmi amintesc, Gandhiji a trimis o telegramă viceregelui cerîndu-i să-i acorde o întrevedere, ceea ce acesta a refuzat. Apoi Gandhiji a trimis o a doua telegramă, în care spunea ceva despre „o pace onorabilă". Unde era oare această dorită şi insezisabilă pace propusă într-un moment cînd guvernul victorios încerca să sugrume naţiunea prin orice mijloace, iar pe insulele Andaman oamenii se sinucideau prin înfometare ? Ştiam însă că, ori ce s-ar întîmpla, era felul lui Gandhiji de a întinde întotdeauna ramura de măslin.

Represiunile erau în toi şi toate legile excepţionale interzicînd activitatea publică erau în vigoare. În februarie 1933 poliţia a interzis chiar şi un miting de doliu consacrat împlinirii a doi ani de la moartea tatălui meu, deşi era un miting necongresist, ce urma să fie prezidat de un moderat atît de desăvîrşit ca Sir Tej Bahadur Sapru. Ca viziune a viitoarelor binefaceri ni s-a dăruit Cartea albă.

Era un document extraordinar, iar lectura lui îţi tăia pur şi simplu respiraţia. India urma să fie transformată într-un slăvit stat indian cu influenţa precumpănitoare, în cadrul unei federaţii, a reprezentanţilor feudali ai principatelor. Se interzicea însă orice amestec din afară în treburile principatelor, unde avea să se menţină cea mai deplină autocraţie. Adevăratele legături imperiale — cătuşele datoriilor — ne-ar lega pe vecie de City-ul londonez, iar controlul asupra politicii monetare şi valutare l-ar exercita tot Banca Angliei prin intermediul unei Bănci de rezerve. Erau ocrotite cu stricteţe drepturile tuturor grupurilor privilegiate şi, în plus, se mai creau noi grupuri privilegiate. Veniturile noastre erau gajate pentru a asigura interesele acestor grupuri. Marile servicii imperiale, pe care le iubim atît de mult, ar continua — necontrolate şi intangibile — să ne pregătească pentru etape viitoare de autoguvernare. Provinciile căpătau autonomie, însă guvernatorul urma să fie un dictator binevoitor şi atotputernic care să ne ţină în frîu. Iar deasupra tuturor trona dictatorul suprem, viceregele, învestit cu puteri absolute de a face orice şi de a se amesteca oricînd pofteşte. Într-adevăr, niciodată geniul clasei guvernante engleze în materie de administraţie colonială nu se manifestase încă atît de strălucit, iar hitlerii şi mussolinii au toate motivele să-l admire şi să privească plini de invidie la viceregele Indiei.

Acestei constituţii, care lega India de mîini şi de picioare, i se adăugau drept cătuşe suplimentare o serie de „obligaţii speciale" şi de „garanţii" care transformau nefericita noastră ţară într-un ocnaş incapabil de orice mişcare. După cum declarase Neville Chamberlain : „Au făcut tot ce puteau pentru a însoţi propunerile de toate garanţiile pe care le poate născoci o minte omenească".

Ni s-a mai adus la cunoştinţă că pentru aceste privilegii urma să plătim un preţ foarte mare — mai întîi o sumă globală de cîteva crori, iar apoi vărsăminte anuale. Nu ne puteam bucura de ferici-

rile svarajului fără o plată corespunzătoare. Trăiseṃ cu iluzia că India este foarte săracă şi că suportă şi aşa o povară care îi depăşeşte puterile şi-i doream libertatea pentru a o uşura. Acesta fusese pentru mase stimulentul în lupta lor pentru libertate. Acum însă părea că povara avea să devină şi mai grea.

Această ridicolă soluţionare a problemei indiene ne-a fost prezentată cu o graţie cu adevărat engleză, arătîndu-ni-se cît de mărinimoşi sînt cîrmuitorii noştri. Niciodată încă o mare putere imperială nu acordase de bunăvoie unui popor asuprit atîta putere şi atîtea posibilităţi. Iar în Anglia s-a iscat o serioasă controversă între aceşti binefăcători şi cei care, îngroziţi de asemenea generozitate, ridicau obiecţii împotriva ei. Iată rezultatul nenumăratelor călătorii făcute timp de trei ani între India şi Anglia, rezultatul celor trei conferinţe ale mesei rotunde şi al nenumăratelor comisii şi consultări.

Dar nu se sfîrşise încă cu vizitele în Anglia. Continua să existe Comisia mixtă a parlamentului englez care trebuia să se pronunţe asupra Cărţii albe şi la care participau indienii ca un fel de asesori şi observatori. La Londra mai ţineau şedinţe numeroase alte comisii, iar în culise se depuneau stăruinţe indecente pentru participarea la comisii, ceea ce însemna o călătorie gratuită în capitala imperiului. Vitejii care nu s-au lăsat înspăimîntaţi de imposibilele prevederi ale Cărţii albe înfruntau primejdiile unei călătorii pe mare sau în aer şi primejdiile şi mai mari ale şederii la Londra pentru a încerca, cu toată elocvenţa şi forţa lor de convingere, să modifice prevederile Cărţii albe. Ei ştiau şi spuneau că sarcina este aproape deznădăjduită, dar că ei nu sînt oameni care abandonează o chestiune şi vor continua să-şi spună cuvîntul chiar dacă nu va fi cine să-i asculte. Unul dintre ei, un lider al responsiviştilor, a rezistat pînă la sfîrşit, după ce toţi ceilalţi plecaseră, avînd probabil nenumărate întrevederi şi dejunuri cu persoane influente din Londra pentru a le aduce la cunoştinţă modificările politice pe care le doreşte. Cînd s-a înapoiat, în sfîrşit, în ţara sa natală a adus la cunoştinţa publicului, care-l aştepta, că refuzase cu dîrzenia binecunoscută a marathilor să renunţe la misiunea sa şi că a rămas la Londra pentru a-şi spune cuvîntul pînă la sfîrşit.

Îmi amintesc că tatăl meu se plîngea adesea că prietenii săi responsivişti n-au simţul umorului. De multe ori avea neplăceri din pricina observaţiilor sale glumeţe, pe care nu erau în stare să le înţeleagă şi din care cauză tata trebuia să le dea explicaţii şi să-i liniştească, ceea ce era destul de plicticos. Iar eu mă gîndeam la minunatul spirit combativ al marathilor, de care aceştia au dat dovadă nu numai în trecut, dar şi în prezent, în timpul luptei noastre naţionale, precum şi la marele şi curajosul Tilak, care putea fi frînt, dar nu se pleca.

Liberalilor nu le plăcea de loc Cartea albă. Nu le erau pe plac nici represiunile care zi de zi făceau ravagii. Uneori, ce-i drept foarte rar, protestau chiar împotriva lor, subliniind însă întotdeauna că ei condamnă Congresul şi toate acţiunile lui. Cîteodată sugerau guvernului să elibereze din închisoare un congresist de seamă, avînd aproape întotdeauna în vedere vreo persoană cunoscută lor, ei neputînd gîndi decît în termeni individuali. Motivarea pe care o dădeau atît liberalii cît şi responsiviştii era că cutare sau cutare persoană trebuie eliberată deoarece nu mai constituie o ameninţare pentru liniştea publică. Şi apoi guvernul are oricînd posibilitatea de a o aresta din nou dacă acea persoană nu se va comporta bine ; şi atunci o va putea face cu mai mult temei. Şi în Anglia erau oameni binevoitori care din aceleaşi motive pledau pentru eliberarea unor membri ai Comitetului de lucru sau a altor persoane izolate. Nu puteam să nu fim recunoscători celor ce se interesau de noi în timp ce eram în închisoare ; uneori aveam însă sentimentul că ar fi bine dacă am fi scutiţi de aceşti prieteni bine intenţionaţi. Nu puneam la îndoială bunele lor intenţii, dar era evident că ei adoptaseră complet ideologia guvernului englez şi că între noi există o prăpastie de netrecut.

Multe din cele ce se petreceau în India nu erau pe placul liberalilor ; ei erau chiar nenorociţi de ce se întîmpla, dar ce puteau face ? Nu puteau concepe o acţiune efectivă împotriva guvernului. Pentru a se menţine ca entitate separată trebuiau să se îndepărteze şi mai mult de mase şi de elementele active ale populaţiei, trebuiau să meargă tot mai mult spre dreapta, pînă cînd ideologia lor aproape nu mai putea fi deosebită de aceea a guvernului. Puţini la număr şi lipsiţi de popularitate în mase, ei nu puteau influenţa lupta acestora. Printre ei erau însă unii oameni distinşi şi cunoscuţi care personal se bucurau de respect. Iar aceşti lideri, întocmai ca şi grupările liberale şi responsiviste în ansamblu, au făcut un nepreţuit serviciu guvernului englez într-un moment de criză serioasă, aducînd sprijinul lor moral politicii oficiale. Inexistenţa unei critici eficiente şi uneori consimţămîntul şi aprobarea tacită a liberalilor ajutau guvernul chiar în represiunile şi fărădelegile sale. Într-un moment în care guvernului i-ar fi fost foarte greu să-şi justifice acţiunile, liberalii şi responsiviştii dădeau în felul acesta sancţiunea lor morală cruntei şi nemaipomenitei samavolnicii ce domnea în ţară.

Cartea albă este o carte proastă, chiar foarte proastă, spuneau liderii liberali. Dar ce se poate face ? Luînd cuvîntul în aprilie 1933 la o întrunire a Federaţiei liberalilor din Calcuta, Srinivasa Sastri, cel mai eminent lider liberal, a spus că, oricît de nesatisfăcătoare ar fi schimbările constituţionale, ei trebuie să colaboreze la traducerea lor în viaţă. „Astăzi nu e momentul să stăm deoparte şi să lăsăm evenimentele să-şi urmeze cursul" — a declarat el. Se pare că singura atitudine pe care o putea concepe era de a accepta ceea

ce se oferă şi de a încerca s-o traducă în viaţă. Alternativa era de a nu face nimic. În continuare a adăugat: „Dacă sîntem înţelepţi, ponderaţi şi energici, dacă avem experienţă, forţă de convingere, influenţă şi experienţă, dacă dispunem de toate aceste calităţi, acum este momentul să le folosim din plin". „Cuvinte de aur" — a numit ziarul „Statesman" din Calcuta acest elocvent apel.

Sastri este întotdeauna elocvent şi are slăbiciunea oratorului pentru cuvinte frumoase şi sonore. El se lasă însă dus de entuziasmul său şi magia sa verbală întunecă pentru alţii, şi poate chiar pentru el însuşi, ceea ce voia să spună. Este interesant de analizat apelul lansat de Sastri în aprilie 1933 la Calcuta, în timp ce mişcarea de nesupunere civilă continua încă. Lăsînd deoparte principiile şi obiectivele fundamentale, cred că două puncte merită a fi relevate. Primul e că, orice s-ar întîmpla, oricît am fi de insultaţi, împilaţi, umiliţi şi exploataţi de guvernul englez, noi trebuie să ne resemnăm. Limite în această privinţă nu există. Viermele poate să se revolte, poporul indian însă, dacă va urma sfatul lui Sastri, trebuie să rabde totul. După părerea sa nu există altă cale. Aceasta înseamnă că pentru Sastri supunerea şi acceptarea hotărîrilor guvernului englez a devenit un fel de religie (dacă-mi este îngăduit să folosesc acest cuvînt puţin fericit). E o fatalitate — *kismet* — în faţa căreia trebuie să ne înclinăm cu toţii, fie că o dorim sau nu.

Trebuie să relevăm că sfatul său nu se referea la o situaţie cunoscută, bine definită. „Schimbările constituţionale" erau încă în curs de elaborare, deşi îşi dădea destul de bine seama că vor fi complet nesatisfăcătoare. Dacă Sastri ar fi spus că, oricît de nesatisfăcătoare sînt propunerile Cărţii albe, el e totuşi de părere — ţinînd seamă de împrejurări — că trebuie să fie acceptate în caz că vor fi aplicate, sfatul său ar fi putut fi bun sau rău, dar ar fi avut o legătură cu o situaţie existentă. Sastri a mers însă mult mai departe, declarînd că, oricît de nesatisfăcătoare vor fi eventualele schimbări constituţionale, sfatul său rămîne valabil. El era dispus să acorde guvernului englez mînă liberă într-o problemă de însemnătate vitală pentru naţiune. E greu de înţeles cum poate un individ, un grup sau un partid să-şi asume asemenea obligaţii în privinţa unui viitor de neprevăzut, afară doar dacă n-au nici un fel de principii sau concepţii morale şi politice şi dacă crezul şi politica lor nu este supunerea constantă faţă de ordinele stăpînului.

Al doilea punct care mă surprinde e de ordin pur tactic. Cartea albă era o etapă în lungul drum care duce spre introducerea noilor reforme. Din punctul de vedere al guvernului era o etapă importantă, mai rămîneau însă multe altele, şi s-ar fi putut ca în cursul lor Cartea albă să fie modificată în bine sau în rău. Era evident că aceste modificări depindeau de presiunea exercitată de diversele părţi interesate asupra guvernului şi parlamentului englez. Se putea concepe că dorinţa de „a-i atrage de partea sa" pe

liberalii indieni ar fi influenţat guvernul englez şi l-ar fi determinat să dea propunerilor sale un caracter mai liberal sau, cel puţin, să reziste încercărilor de înrăutăţire. Declaraţia categorică a lui Sastri, făcută cu mult înainte de a se fi pus problema acceptării sau respingerii, a aplicării sau a neaplicării noilor reforme, a arătat însă guvernului că poate ignora complet pe liberalii indieni. Nici nu se mai punea problema atragerii lor. Era clar că nici dacă vor fi daţi afară nu vor înceta să susţină guvernul. Privind chestiunea din punctul de vedere liberal — în măsura în care pot să o fac —, mi se pare că discursul ţinut de Sastri la Calcuta denotă o tactică foarte proastă şi aduce prejudicii cauzei liberalilor.

Mi-am îngăduit să scriu atît de mult despre o veche cuvîntare a lui Sastri nu fiindcă această cuvîntare sau întrunirea Federaţiei liberalilor ar fi avut în sine vreo importanţă, ci din dorinţa mea de a înţelege mentalitatea şi psihologia liderilor liberali. Sînt oameni capabili şi demni de stimă, dar, cu cea mai mare bunăvoinţă din lume, mi-e absolut imposibil să-mi dau seama de ce procedează în felul acesta. M-a impresionat mult şi o altă cuvîntare a lui Sastri pe care am citit-o în închisoare. În iunie 1933 a vorbit la Puna, la o şedinţă a societăţii „Slujitorii Indiei", al cărei preşedinte este. După cum s-a comunicat, el ar fi atras atenţia că, în cazul cînd influenţa engleză ar înceta brusc, India ar fi ameninţată de mişcări politice care ar dezlănţui ură reciprocă, persecuţii şi asupriri ale unui partid de către celălalt. Cum, pe de altă parte, toleranţa a fost întotdeauna o caracteristică a vieţii politice engleze, cu cît viitorul Indiei se va baza în mai mare măsură pe colaborarea cu Anglia, cu atît va fi mai mare probabilitatea ca în India să precumpănească toleranţa. Fiind în închisoare, sînt nevoit să iau drept bun rezumatul cuvîntării lui Sastri, publicat în ziarul „Statesman" din Calcuta. Ziarul adăuga : „Este o doctrină frumoasă şi remarcăm că şi doctorul Munji a vorbit în acelaşi sens". În continuare se arăta că Sastri amintise de surprimarea libertăţii în Rusia, Italia şi Germania şi de persecuţiile şi bestialităţile inumane din aceste ţări.

Citind aceste rînduri, m-a uimit extraordinara asemănare care există între concepţiile lui Sastri şi cele ale conservatorilor englezi, „retrograzii", în privinţa Angliei şi Indiei. În chestiuni de amănunt existau, fără îndoială, deosebiri, dar în fond era una şi aceeaşi ideologie. Winston Churchill s-ar fi putut exprima exact la fel fără să vină cîtuşi de puţin în contradicţie cu convingerile sale. Şi totuşi Sastri aparţine aripii de stînga a partidului liberal şi este cel mai capabil lider al acestui partid !

Mă tem că sînt cu desăvîrşire incapabil de a accepta versiunea lui Sastri despre istorie sau părerile sale despre problemele internaţionale şi, în special, despre Anglia şi India. Probabil că nici un străin — dacă nu e englez — nu le-ar accepta ; s-ar putea chiar ca mulţi englezi progresişti să nu fie de acord cu Sastri. El are

fericitul dar de a vedea lumea şi propria sa ţară prin ochelarii coloraţi ai clasei conducătoare engleze. E totuşi demn de relevat că a putut ignora în această cuvîntare evenimentele cu totul neobişnuite care s-au petrecut în India zi de zi mai bine de un an şi jumătate. A amintit de Rusia, de Italia şi de Germania, dar nu de sălbaticile represiuni şi de suprimarea tuturor libertăţilor în propria sa patrie. S-ar putea să nu fi avut cunoştinţă de ororile din Provincia de graniţă şi din Bengal — de „violarea Bengalului", după cum s-a exprimat recent Rajendra Babu în cuvîntarea rostită cu prilejul instalării sale în funcţia de preşedinte al Congresului —, căci cortina deasă a cenzurii ascundea multe din cele ce se întîmplau. Dar uitase el de suferinţele Indiei şi de lupta pentru viaţă şi libertate pe care o ducea poporul său împotriva unui adversar puternic ? Nu aflase el de regimul poliţist instaurat în regiuni întinse ale ţării, de starea asemănătoare celei de asediu, de decretele speciale, de grevele foamei şi de celelalte suferinţe din închisori ? Nu-şi dădea el seama că toleranţa şi libertăţile pentru care elogia Anglia fuseseră nimicite în India tocmai de Anglia ?

Nu importă dacă Sastri era sau nu de acord cu Congresul. Avea tot dreptul să-l critice şi să-i condamne politica. Care era însă reacţia sa ca indian, ca iubitor de libertate, ca om de suflet faţă de minunatul curaj şi de sacrificiile compatrioţilor săi ? Nu simţea el nici o durere şi nici un chin cînd stăpînitorii noştri îşi împlîntau cuţitul în inima Indiei ? Îi era oare indiferent că zeci de mii de oameni refuzau să se plece în faţa puterii unui imperiu trufaş şi preferau să-şi vadă trupurile torturate, casele distruse, prietenii chinuiţi decît să-şi vîndă sufletul ? Noi nu ne pierdeam curajul nici în închisoare şi nici în afara ei, zîmbeam şi rîdeam, însă adesea zîmbetul nostru era înecat în lacrimi, iar rîsul semăna uneori cu plînsul.

Verrier Elwin, un englez plin de curaj şi generozitate, ne povesteşte reacţiile sale : „Era o experienţă minunată — scria el despre evenimentele din 1930 — să urmăreşti cum o naţiune întreagă se leapădă de cătuşele înrobirii spirituale şi se înalţă plină de o hotărîre neînfricată pînă la adevărata ei demnitate". Iar mai departe spune : „În timpul mişcării satiagraha, cei mai mulţi dintre voluntarii Congresului au dat dovadă de o uimitoare disciplină, recunoscută chiar de guvernatorul uneia din provincii..."

Srinivasa Sastri este un om capabil şi sensibil, foarte respectat de compatrioţii săi şi pare imposibil ca el să nu reacţioneze la fel şi să nu fie alături de compatrioţii săi într-o asemenea luptă. Ne-am fi putut aştepta să-şi ridice glasul pentru a condamna suprimarea de către guvern a tuturor libertăţilor cetăţeneşti şi a oricărei activităţi publice. Am fi putut de asemenea nădăjdui că el şi colegii săi vor vizita personal regiunile care au avut cel mai mult de suferit — Bengalul şi Provincia de graniţă —, nu pentru a ajuta Con-

gresul sau campania de nesupunere civilă, ci pentru a demasca — şi implicit a frîna — excesele autorităţilor şi ale poliţiei. Astfel procedează, de obicei, în alte ţări cei care iubesc libertatea şi apără drepturile cetăţeneşti. Dar în loc să facă acest lucru, în loc să încerce a pune frîu puterii executive, care oprima crunt populaţia Indiei şi înăbuşea cele mai elementare libertăţi, în loc să caute cel puţin să afle ce se petrece, el a preferat să dea englezilor un certificat de bună purtare pentru toleranţă şi respectarea libertăţii tocmai în momentul cînd sub dominaţia engleză aceste două virtuţi lipseau în India cu desăvîrşire. El le-a dat sprijinul său moral, încurajîndu-i şi uşurîndu-le acţiunea de represiune.

Sînt absolut convins că el nu avea această intenţie şi că nu-şi dădea seama de consecinţele comportării sale. Era însă în afară de orice îndoială că discursul său a trebuit să aibă un asemenea efect. Atunci de ce gîndea şi acţiona el în felul acesta ?

Acestei întrebări nu i-am găsit alt răspuns satisfăcător decît acela că liderii liberali s-au rupt complet de compatrioţii lor, ca şi de toată gîndirea modernă. Mucegăitele cărţi pe care le-au citit i-au făcut să nu mai vadă poporul indian şi au dezvoltat într-înşii un fel de narcisism. Noi intram în închisori şi trupurile noastre erau ferecate în celule, dar raţiunea ne rămînea liberă şi moralul nostru nu slăbea. Ei îşi construiseră singuri un fel de temniţă spirituală prin care orbecăiau, fără a găsi vreo ieşire. Divinizau starea de lucruri existentă şi, dacă aceasta se schimba, aşa cum se întîmplă în această lume schimbătoare, îşi pierdeau cîrma şi busola, rămînînd neputincioşi, lipsiţi de idealuri şi de criterii morale. Noi nu avem decît alternativa de a merge înainte sau de a ne tîrî în coadă ; nu putem rămîne statici într-un univers dinamic. Temîndu-se de schimbări şi de mişcare, liberalii erau speriaţi de furtunile care bîntuiau în jurul lor ; neputîndu-se ţine ferm pe picioarele lor, ei nu erau în stare să meargă înainte şi de aceea erau aruncaţi din loc în loc, cramponîndu-se de fiecare pai ce le ieşea în cale. Liberalii au devenit un fel de hamleţi ai politicii indiene, purtînd „pe frunte pecetea nehotărîrii", veşnic plini de îndoieli, şovăieli şi nehotărîre.

Că vremile ieşitu-şi-au din matcă —
O, soartă blestemată, nenoroc
Să fiu născut să le adun la loc

În ultima perioadă a mişcării de nesupunere civilă, săptămînalul liberal „Servant of India" i-a acuzat pe congresişti că întîi vor să intre în închisoare, iar apoi, cînd ajung acolo, vor iar să iasă din ea. La aceasta se rezumă întreaga politică a Congresului, afirma el cu carecare iritare. În schimb, liberalii preferau, pare-se, să trimită delegaţii în Anglia şi să se ploconească în faţa miniştrilor englezi sau să aştepte, rugînd providenţa să schimbe guvernul din Anglia.

Într-o oarecare măsură este adevărat că pe atunci politica Congresului consta, mai ales, în nerespectarea legilor promulgate pe baza decretelor speciale, sau a altor măsuri represive, ceea ce ducea direct la închisoare. Este de asemenea adevărat că după această îndelungată luptă Congresul şi naţiunea erau sleite de puteri şi nu puteau exercita o presiune eficientă asupra guvernului. Existau însă alte considerente de ordin practic şi moral.

Violenţa brutală la care era supusă India îi costa scump pe guvernanţii noştri. Chiar şi pentru ei ea este o încercare penibilă care le zdruncină nervii, şi ei îşi dau bine seama că, pînă la urmă, le slăbeşte poziţiile. Această violenţă demască în ochii poporului asuprit şi ai întregii lumi adevăratul caracter al dominaţiei lor. Ei preferă să îmbrace mănuşi de catifea pentru a ascunde pumnul de fier. Nimic nu irită mai mult şi nu e în ultimă analiză mai dăunător unui guvern decît de a avea de-a face cu oameni care — indiferent de consecinţe — nu vor să se supună voinţei lui. De aceea, chiar şi manifestări sporadice de împotrivire faţă de măsurile represive îşi aveau valoarea lor : întăreau voinţa poporului şi zdruncinau moralul guvernului.

Şi mai importante erau considerentele de ordin moral. Într-un pasaj renumit, Thoreau spune : „Cînd oamenii sînt aruncaţi pe nedrept în închisoare, locul oamenilor drepţi este tot în închisoare". Acest sfat nu le spune poate nimic liberalilor şi altora de o seamă cu ei, dar mulţi dintre noi simt adesea că în asemenea condiţii, cînd, independent chiar de nesupunerea civilă, mulţi din colegii noştri sînt permanent în închisoare şi cînd aparatul coercitiv al statului ne oprimă şi ne umileşte mereu, contribuind la exploatarea poporului nostru, o viaţă „morală" devine pur şi simplu intolerabilă. În propria noastră patrie sîntem permanent suspectaţi, urmăriţi şi puşi sub observaţie, cuvintele noastre sînt înregistrate ca nu cumva să contravină legii împotriva instigării la răscoală, corespondenţa ne este deschisă şi trăim mereu sub ameninţarea de interdicţii administrative sau de arestări. Noi nu avem de ales decît între supunere docilă în faţa forţei statului, degradare spirituală, renegarea adevărului care trăieşte în noi, prostituare morală, pentru scopuri pe care le considerăm josnice, — şi împotrivire cu toate consecinţele care decurg din ea. Nimănui nu-i place să meargă în închisoare sau să-şi caute singur neplăceri. De multe ori însă închisoarea este preferabilă celeilalte alternative. „Unica şi adevărata tragedie în viaţă — scria Bernard Shaw — este ca oameni cupizi să te folosească în scopuri despre care ştii că sînt josnice. Numai aceasta este calamitate, sclavie, infern pe pămînt ; restul e, în cel mai rău caz, doar nefericire şi moarte".

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI NOUĂLEA

SFÎRŞITUL UNEI LUNGI DETENŢIUNI

SE apropia momentul eliberării mele. Mi se acordase obişnuita reducere pentru „bună purtare", ceea ce a scurtat detenţiunea mea de doi ani cu trei luni şi jumătate. Liniştea mea sufletească, sau, mai bine zis, acea toropeală intelectuală generală pe care o provoacă închisoarea, a fost întreruptă de agitaţia creată de perspectiva eliberării. Ce trebuia să fac în libertate ? Această întrebare grea şi şovăiala mea în găsirea răspunsului mi-au diminuat bucuria eliberării. Dar aceasta nu era decît un sentiment de moment, energia mea atît de mult timp încătuşată era gata să erupă şi ardeam de dorinţa de a fi liber.

Sfîrşitul lunii iulie 1933 mi-a adus o veste dureroasă şi emoţionantă — vestea morţii subite a lui J. M. Sen-Gupta. N-am fost numai timp de mulţi ani colegi foarte apropiaţi în Comitetul de lucru al Congresului, el mai însemna pentru mine şi amintirea vremurilor petrecute la Cambridge. Ne cunoscusem acolo : eu eram în anul întîi, iar el îşi obţinuse tocmai diploma.

Sen-Gupta a murit în închisoare. Fusese arestat la Bombay ca criminal de stat, la începutul anului 1932, după înapoierea sa din Europa, pe cînd mai era pe bordul vasului. De atunci a fost fie în închisoare, fie ţinut fără judecată într-un lagăr, iar sănătatea i se înrăutăţise. Guvernul îi acordase o serie de înlesniri, însă acestea nu puteau, evident, opri agravarea bolii. Funeraliile lui, care au avut loc la Calcuta, s-au transformat într-o măreaţă demonstraţie de masă ; sufletul îndurerat al Bengalului, încătuşat de-atîta vreme, părea să-şi fi găsit, cel puţin pentru o clipă, posibilitatea de a se manifesta.

Aşadar, Sen-Gupta ne părăsise. Subhas Bose, un alt deţinut politic a cărui sănătate fusese zdruncinată de anii de internare şi închisoare, obţinu în sfîrşit din partea guvernului autorizaţia de a pleca în Europa pentru a urma un tratament. Veteranul Congresului, Vithabhbhai Patel, zăcea şi el bolnav în Europa. Şi cîţi alţii nu şi-au zdruncinat sănătatea sau au pierit fiindcă nu putuseră rezista suferinţelor, vieţii de închisoare şi necontenitei activităţi din libertate. Şi cîţi — deşi în aparenţă neschimbaţi — nu sufereau de un profund dezechilibru sufletesc şi căpătaseră complexe din pricina vieţii anormale pe care trebuiseră s-o ducă !

Moartea lui Sen-Gupta mă făcuse să-mi dau seama cu o deosebită acuitate de întreaga grozăvie a acestei suferinţe mute, pe care o întîlneai în toată ţara, şi mă simţeam obosit şi deprimat. Pentru ce toate acestea ? Pentru ce ?

Nu mă puteam plînge de sănătatea mea şi, în ciuda faptului că munceam foarte mult şi că activitatea în cadrul Congresului mă obliga la o viaţă neregulată, mă simţeam, în general, bine. Datorez aceasta, probabil, în parte puternicei constituţii pe care o moştenisem şi în parte bunei îngrijiri a corpului meu. Bolile, sănătatea şubredă şi obezitatea mi se păreau lucruri foarte puţin potrivite, şi cu exerciţii fizice, mult aer liber şi o hrană simplă am izbutit să le evit. Propria mea experienţă îmi arăta că o bună parte din bolile de care suferă clasele mijlocii din India sînt rezultatul unei alimentaţii neraţionale : hrana lor este prea grea şi copioasă (lucrul nu este valabil decît pentru cei ce-şi pot îngădui asemenea obiceiuri costisitoare). Îndopîndu-şi copiii cu bomboane şi cu aşanumite delicatese, mamele iubitoare din India îi înzestrează pe toată viaţa cu felurite boli ale aparatului digestiv. În plus, copiii sînt prea înfofoliţi. Şi englezii par să mănînce mult prea mult, dar în India hrana lor nu e atît de grea. Ei au făcut probabil unele progrese în comparaţie cu generaţiile anterioare, care consumau cantităţi enorme de alimente condimentate şi consistente.

Nu sînt pretenţios la mîncare, evit însă hrana prea copioasă şi grea. Ca mai toţi brahmanii din Caşmir, familia noastră folosea în alimentaţie carnea, şi încă din copilărie am mîncat întotdeauna carne, deşi nu mi-a plăcut niciodată prea mult. O dată cu începerea mişcării de non-colaborare, în 1920, am renunţat la carne şi am devenit vegetarian. Am rămas vegetarian timp de şase ani, pînă la plecarea mea în Europa, unde am reînceput să mănînc carne. După ce m-am înapoiat în India am redevenit vegetarian, ceea ce în general mai sînt şi astăzi. Carnea pare să-mi priască, dar am început să am o oarecare aversiune împotriva ei şi a o mînca îmi dă un sentiment de vulgaritate.

Perioadele în care nu o duceam bine cu sănătatea, mai ales în închisoare în 1932, cînd timp de mai multe luni am făcut în fiecare zi temperatură, mă iritau, căci îmi zdruncinau încrederea în sănătatea mea. Era prima oară cînd, contrar obiceiului meu, nu mai vedeam în faţa mea o viaţă activă şi energică, ci mi se înfăţişa şi mă speria spectrul unei decăderi şi stingeri treptate. Cred că nu mă tem prea mult de moarte. Dar declinul lent al forţelor fizice şi intelectuale este cu totul altceva. Temerile mele s-au dovedit însă a fi exagerate şi am izbutit să scap de indispoziţie şi să fiu din nou stăpîn pe corpul meu. Îndelungatele băi de soare din timpul iernii m-au ajutat să-mi recapăt senzaţia de sănătate. În timp ce tovarăşii mei de închisoare tremurau sub paltoanele şi şalurile lor, eu şedeam dezbrăcat, încălzindu-mă cu plăcere la ra-

zele soarelui. Acest lucru nu era posibil decît în India de nord în timpul iernii, căci în celelalte regiuni soarele este, de obicei, prea puternic.

Printre exerciţiile mele era unul care-mi plăcea deosebit de mult. E vorba de *şirşasana* — statul cu capul în jos —: mîinile, cu degetele împreunate, sprijină ceafa, coatele sînt aşezate pe podea, iar corpul se înalţă vertical. Cred că din punct de vedere fizic exerciţiul este foarte folositor. Îmi plăcea însă şi mai mult pentru efectele sale psihologice. Poziţia oarecum comică îmi stimula buna dispoziţie, făcîndu-mă mai îngăduitor faţă de vicisitudinile vieţii.

Sănătatea mea în general bună şi senzaţia de bună dispoziţie fizică mă ajutau mult să trec perioadele de depresiune, inevitabile în închisoare. Ele mă mai ajutau să mă pot adapta condiţiilor schimbătoare din închisoare şi din libertate. Am căpătat multe lovituri, care la timpul lor păreau să mă doboare, dar, spre surprinderea mea, îmi reveneam mai repede decît mă aşteptam. Cred că o dovadă a echilibrului şi sănătăţii mele e faptul că n-am suferit aproape niciodată de dureri puternice de cap sau de insomnie. N-am cunoscut aceste boli ale civilizaţiei atît de răspîndite, după cum mi-am păstrat şi o vedere bună, deşi am citit şi scris excesiv de mult, uneori la lumina proastă din închisoare. Un oculist şi-a exprimat cîndva surprinderea că văd atît de bine. Cu opt ani în urmă îmi prezisese că peste un an sau doi va trebui să pun ochelari. Medicul s-a înşelat însă profund, căci o mai duc foarte bine fără ochelari. Deşi toate acestea îmi pot crea o reputaţie de echilibru şi sănătate, trebuie să spun că am oroare de oamenii care sînt permanent şi invariabil echilibraţi şi sănătoşi.

Pe cînd aşteptam să fiu eliberat din închisoare, dincolo de zidurile ei apăruse noua formă de nesupunere civilă individuală. Gandhiji se hotărîse să dea exemplu. Şi, după ce informase autorităţile, plecă la 1 august să propovăduiască ţăranilor din Gujarat rezistenţa civilă. A fost imediat arestat, condamnat la un an închisoare şi retrimis în celula sa de la Ieravda. Mă bucuram că se înapoiase acolo. Curînd s-a ivit însă o nouă complicaţie. Gandhiji ceru să i se permită, ca şi în trecut, să conducă din închisoare mişcarea pentru apărarea harijanilor, ceea ce însă guvernul îi refuză. Am aflat apoi, spre surpriza noastră, că din această cauză Gandhiji reîncepuse greva foamei. Pentru un lucru atît de grav motivul părea disproporţionat de neînsemnat. Mi-era absolut imposibil să înţeleg hotărîrea sa, deşi în diferendul său cu guvernul putea avea perfectă dreptate. Nu puteam face nimic şi asistam nedumeriţi la cele ce se petreceau.

După o săptămînă de grevă a foamei, starea sa începu să se înrăutăţească rapid. A fost transportat la spital, dar continua să fie considerat ca deţinut, şi guvernul nu voia să cedeze în chestiunea autorizaţiei de a conduce mişcarea de apărare a harijanilor.

Gandhiji pierduse voinţa de a trăi (pe care şi-o păstrase în timpul grevelor sale precedente ale foamei), iar moralul îi scăzuse. Sfîrşitul părea apropiat. Îşi luă rămas bun şi îşi împărţi chiar puţinele obiecte personale ce le avea cu dînsul, dăruind unele din ele infirmierelor. Guvernul nu avea însă de loc intenţia ca Gandhi să-i moară în braţe şi în aceeaşi seară îl eliberă pe neaşteptate. Era ultimul moment pentru a putea fi salvat. Dacă ar mai fi trecut o zi, ar fi fost poate prea tîrziu. Meritul salvării sale îi revine, probabil, în mare măsură lui C. F. Andrews, care, contrar sfatului lui Gandhiji, s-a grăbit să vină în India.

Între timp, la 23 august, am fost mutat de la Dehra-Dun şi retrimis la Naini, după o detenţiune de peste un an şi jumătate în alte închisori. Tocmai atunci am primit ştirea că mama mea se îmbolnăvise subit şi fusese internată în spital. Starea mamei mele fiind socotită gravă, am fost eliberat de la Naini la 30 august 1933. În mod normal aş fi fost eliberat cel mai tîrziu la 12 septembrie, cînd expira termenul detenţiunii mele. În felul acesta guvernul provincial mi-a redus detenţiunea cu încă 13 zile.

CAPITOLUL AL CINCIZECILEA

VIZITĂ LA GANDHIJI

IMEDIAT după eliberarea mea m-am grăbit să plec la Laknau, la patul de suferinţă al mamei mele, cu care am rămas cîteva zile. Stătusem în închisoare un timp destul de îndelungat, şi acum mă simţeam detaşat şi rupt de mediul meu. Constatam cu oarecare surprindere — aşa cum o facem cu toţii — că, în timp ce lîncezeam în închisoare, lumea îşi continuase mersul. Copiii crescuseră şi multe se întîmplaseră: căsătorii, naşteri, decese, dragoste şi ură, muncă şi distracţii, tragedii şi comedii. Noi interese în viaţă, noi subiecte de discuţii, — în toate cîte le vedeam şi le auzeam era totdeauna ceva neaşteptat. Viaţa părea să fi trecut pe lîngă mine, lăsîndu-mă deoparte. Era o senzaţie puţin plăcută. M-aş fi putut adapta destul de repede mediului, dar nu simţeam nevoia să o fac. Îmi dădeam seama că nu voi rămîne mult timp în libertate şi că în curînd va trebui să mă întorc în închisoare. De ce mi-aş fi dat deci osteneala să mă acomodez unei situaţii pe care va trebui s-o părăsesc în curînd ?

Din punct de vedere politic, India era, mai mult sau mai puţin, liniştită ; guvernul controla şi înăbuşea aproape complet activitatea publică şi din cînd în cînd se făceau noi arestări. Însă tăcerea Indiei era pe atunci plină de semnificaţie. Era acea tăcere sinistră care urmează după sleirea forţelor, după o perioadă de cumplite represiuni, o tăcere adesea foarte elocventă şi pe care guvernul nu o poate reprima. India era un stat poliţist desăvîrşit, iar spiritul poliţist cuprindea toate domeniile administraţiei. În aparenţă orice nesupunere era suprimată şi o numeroasă armată de spioni şi agenţi secreţi împînzea ţara. Poporul trăia într-o atmosferă de demoralizare şi de teamă generală. Orice activitate politică, mai ales la sate, era imediat înăbuşită, iar diferitele guverne provinciale încercau să-i izgonească pe congresişti din consiliile municipale şi din organele locale. Cei ce trecuseră prin închisori pentru a fi participat la mişcarea de rezistenţă civilă nu erau indicaţi, după părerea guvernului, nici să predea în şcolile comunale şi nici să lucreze în administraţiile municipale. Se exercita o puternică presiune asupra consiliilor municipale etc., ameninţîndu-le cu încetarea subvenţiilor guvernamentale dacă nu vor fi concediaţi congresiştii indezirabili. Cel mai revoltător caz de asemenea constrîngere s-a petrecut în

Consiliul municipal din Calcuta. În ultimul timp mi se pare că guvernul din Bengal a promulgat o lege interzicînd consiliilor municipale de a avea în serviciul lor persoane ce fuseseră condamnate pentru delicte politice.

Veştile despre atrocităţile comise de nazişti în Germania au avut o ciudată influenţă asupra funcţionarilor englezi şi a presei lor din India. Le-au folosit pentru a justifica tot ce făceau ei înşişi în India, subliniindu-ne, cu un aer de virtute conştientă, cu cît ar fi fost mai rea soarta noastră dacă am fi avut de-a face cu naziştii. Aceştia stabiliseră noi criterii şi norme de comportare şi nu era desigur uşor să rivalizezi cu ei. Soarta noastră ar fi fost poate într-adevăr mai rea, mi-e greu să judec, căci nu dispun de toate datele despre evenimentele petrecute în ultimii cinci ani în diferitele părţi ale Indiei. Guvernul englez din India crede în binefacerile preceptului ca dreapta să nu ştie ce face stînga, din care cauză respinge orice propunere de a se organiza o anchetă imparţială, deşi asemenea anchete au aproape întotdeauna tendinţa de a înclina de partea autorităţilor. Cred într-adevăr că englezul de rînd detestă brutalitatea şi nu-mi pot închipui ca englezii să se laude făţiş cu ea sau să repete cu plăcere cuvîntul „Brutalität“ [1] (sau echivalentul său englez), aşa cum o fac naziştii. Chiar atunci cînd recurg la brutalităţi englezii se simt oarecum jenaţi. Dar, orice am fi — germani, englezi sau indieni —, mă tem că spoiala noastră de civilizaţie e foarte subţire şi că atunci cînd răbufnesc pasiunile ea dispare, dînd în vileag lucruri foarte urîte. Marele război a sălbăticit omenirea şi consecinţele le-am putut vedea în acea îngrozitoare blocadă a foamei la care a fost supusă Germania chiar şi după încheierea armistiţiului — „una dintre cele mai absurde, brutale şi hidoase atrocităţi săvîrşite cîndva de vreo naţiune“, cum a caracterizat-o un scriitor englez. India n-a uitat anii 1857 şi 1858. De fiecare dată cînd sînt în joc interesele noastre uităm şi de buna noastră creştere şi de manierele elegante, iar minciuna devine „propagandă“ şi atrocităţile — „represiuni ştiinţifice“ şi menţinere a „legii şi ordinii“.

Aceasta nu este vina indivizilor sau a unui anumit popor. Aproape toţi se comportă astfel în împrejurări similare. În India, ca şi în orice ţară aflată sub dominaţie străină, există întotdeauna o sfidare latentă la adresa puterii dominante şi, din timp în timp, ea devine mai aparentă şi mai ameninţătoare. Ea dezvoltă întotdeauna la cercurile guvernante virtuţile şi viciile militare. În ultimii cîţiva ani am avut în India dovezi extrem de puternice ale acestor virtuţi şi vicii militare, deoarece rezistenţa noastră devenise puternică şi eficace. Într-o anumită măsură însă trebuie întotdeauna să ne împăcăm în India cu mentalitatea militară (sau cu lipsa ei). Este una

[1] Brutalität = brutalitate. — *Nota Trad.*

din consecinţele existenţei imperiului şi degradează ambele părţi interesate. Degradarea indienilor este destul de evidentă, degradarea celeilalte părţi e mai ascunsă, dar în momente de criză devine manifestă. Mai există şi un al treilea grup de oameni care are nefericirea de a avea parte de ambele tipuri de degradare.

Am avut destul răgaz în închisoare pentru a citi cuvîntările funcţionarilor superiori, răspunsurile lor la interpelări în Adunarea legislativă şi în consiliile legislative, precum şi declaraţiile guvernului. Am remarcat că în ultimii trei ani s-au schimbat simţitor şi că schimbarea era tot mai evidentă. Au devenit mai ameninţătoare, amintind din ce în ce mai mult de limbajul sergentului major faţă de soldaţii săi. Un exemplu tipic a fost cuvîntarea rostită, după cîte îmi amintesc, în noiembrie sau decembrie 1933 de comisarul regiunii administrative Midnapur din Bengal. Prin toate declaraţiile sale trecea ca un fir roşu deviza „Vae victis!" Europenii care nu ocupă posturi oficiale merg chiar mai departe decît funcţionarii — mai ales în Bengal —, şi atît în cuvîntările cît şi în acţiunile lor manifestă tendinţe fasciste foarte categorice.

Un alt exemplu revelator al acestei sălbăticiri a fost recenta execuţie publică la Sind a cîtorva criminali condamnaţi. Faţă de creşterea criminalităţii la Sind, autorităţile au hotărît, pentru a da un exemplu, să-i spînzure pe aceşti criminali în public. Publicului i s-au făcut toate înlesnirile pentru a putea asista şi privi la acest îngrozitor spectacol. Se spune că la execuţie au venit mii de oameni.

După eliberarea din închisoare am examinat deci condiţiile politice şi economice din India şi ele nu m-au prea entuziasmat. Mulţi din tovarăşii mei erau în închisoare, arestările continuau, toate legile excepţionale au rămas în vigoare, iar cenzura sugruma presa şi viola secretul corespondenţei noastre. Unul dintre colegii mei, Rafi Ahmad Kidvai, a fost foarte enervat de capriciile pe care şi le permitea cenzorul cu corespondenţa sa. Scrisorile erau reţinute şi îi parveneau cu mari întîrzieri sau se pierdeau, ceea ce îi strica treburile. Voia să-l roage pe cenzor să-şi facă meseria cu mai multă pricepere, dar nu ştia cui să-i adreseze scrisoarea. Cenzorul nu era un funcţionar oficial. Era, probabil, un funcţionar al poliţiei secrete a cărui existenţă şi activitate nici nu erau oficial recunoscute. Rafi Ahmad a soluţionat dificultatea trimiţînd cenzorului o scrisoare şi menţionînd pe plic propria sa adresă! Scrisoarea a ajuns, fără îndoială, la adevărata ei destinaţie şi de atunci corespondenţa lui Rafi Ahmad începu să-i sosească ceva mai regulat.

N-aveam nici o dorinţă să mă reîntorc în închisoare, căci mi-era de ajuns. Nu ştiam însă cum aş fi putut evita acest lucru în împrejurările de atunci, afară doar dacă m-aş fi hotărît să renunţ la orice activitate politică. Cum aşa ceva nu era în intenţia mea, îmi dădeam seama că un conflict cu guvernul era inevitabil. În orice clipă puteam primi un ordin de a face ceva sau de a mă abţine de

la a face ceva, şi toată fiinţa mea se revolta împotriva unei asemenea constrîngeri. Se făcea încercarea de a intimida şi de a constrînge poporul Indiei. Eram neputincios şi nu puteam întreprinde nimic de mai mare amploare, dar în orice caz, personal, puteam refuza să mă las intimidat şi constrîns.

Înainte de a mă înapoia în închisoare voiam să mă ocup de unele chestiuni. În primul rînd trebuia să mă ocup de boala mamei mele. Se restabilea foarte încet, atît de încet încît a mai rămas ţintuită la pat timp de un an. Eram nerăbdător să-l văd pe Gandhiji, care se restabilea la Puna de urmările ultimei sale greve a foamei. Nu-l văzusem de mai bine de doi ani. Mai doream să mă întîlnesc şi cu cît mai mulţi colegi din provincie pentru a discuta cu ei nu numai situaţia politică din India, dar şi cea internaţională şi pentru a le împărtăşi gîndurile care mă frămîntau. Pe atunci socoteam că lumea se îndreaptă cu paşi repezi spre o catastrofă politică şi economică şi că trebuie să ţinem seamă de această împrejurare la alcătuirea programelor noastre naţionale.

De asemenea trebuia să mă ocup de chestiunile mele familiale. Pînă atunci nu mă ocupasem aproape de loc de ele şi de la moartea tatii nu mă uitasem nici măcar prin hîrtiile sale. Ne redusesem simţitor cheltuielile, care continuau totuşi să depăşească posibilităţile noastre. Era însă greu să le reducem şi mai mult atîta timp cît locuiam în vechea noastră casă. Nu aveam automobil fiindcă ar fi depăşit mijloacele noastre materiale şi fiindcă putea fi în orice moment confiscat de guvern. Faţă de aceste dificultăţi financiare mă amuzau numeroasele scrisori prin care mi se cereau ajutoare (cenzura le lăsa să treacă). Părerea generală, dar complet greşită, era — mai ales în India de sud — că aş fi un om bogat.

Curînd după eliberarea mea s-a logodit sora mea mai mică, Krişna. Doream foarte mult ca nunta să se facă cît mai repede, înaintea plecării mele forţate. Krişna ieşise din închisoare cu numai cîteva luni înainte, după ce-şi ispăşise o condamnare de un an.

Îndată ce starea sănătăţii mamei a devenit mai bună, am plecat la Puna pentru a-l vedea pe Gandhiji. M-am bucurat să-l revăd şi să constat că, deşi încă slab, făcea progrese simţitoare. Am stat mult de vorbă împreună. Era evident că în concepţiile noastre despre viaţă, politică şi economie erau mari deosebiri, îi eram însă recunoscător pentru generozitatea cu care încerca să se apropie, pe cît putea, de punctul meu de vedere. Corespondenţa noastră, care mai tîrziu a fost publicată, se referea la unele din marile probleme care mă preocupau şi, deşi se vorbea de ele într-un limbaj destul de neprecis, orientarea generală era clară. Eram fericit că obţinusem declaraţia lui Gandhiji că privilegiile trebuie desfiinţate, desi sublinia că acest lucru trebuie făcut prin persuaziune, şi nu prin constrîngere. Cum unele din metodele sale de persuaziune nu erau — după părerea mea — foarte depărtate de o politicoasă şi

delicată constrîngere, diferența nu mi se părea prea mare. Ca și mai înainte, îmi făcea impresia că, deși avea o aversiune de a se ocupa cu vagi teorii, însăși logica faptelor îl va convinge treptat de inevitabilitatea unor prefaceri sociale radicale. El era un fenomen curios — un tip de sfînt catolic medieval, după cum l-a și denumit Verrier Elwin — și totodată era un conducător cu simț practic care știa întotdeauna starea de spirit a țărănimii indiene. Era greu de prevăzut încotro se va orienta în momentul crizei, dar, oricare ar fi calea pe care ar alege-o, ea va fi de mare importanță pentru țară. Această cale va putea fi, după părerea noastră, greșită, va fi însă întotdeauna o cale dreaptă. Era plăcut să lucrezi cu el, dar, dacă va fi necesar, căile noastre vor trebui să se despartă.

De altfel, credeam că în acel moment această problemă nu se punea. Lupta națională era în toi, iar nesupunerea civilă, deși limitată la acțiuni individuale, rămînea în teorie programul Congresului. Trebuia să continuăm ca și mai înainte, încercînd să răspîndim ideile socialiste în popor și în special printre activiștii Congresului cu un nivel politic mai ridicat, astfel încît să putem face un însemnat pas înainte cînd va sosi timpul pentru proclamarea unui nou program politic. Pentru moment însă Congresul era o organizație interzisă, pe care guvernul englez încerca s-o zdrobească. Datoria noastră era de a respinge acest atac.

Principala problemă care-l preocupa pe Gandhiji era una de ordin personal. Ce trebuia el să facă? Era într-o situație grea. Dacă ar ajunge din nou în închisoare s-ar pune din nou problema dreptului de a conduce de acolo mișcarea harijanilor, și era de presupus că guvernul nu va ceda, astfel încît va trebui din nou să facă greva foamei. Nu se va repeta, oare, aceeași poveste? El refuza să se preteze unui asemenea joc de-a șoarele și pisica și a declarat că, dacă va face din nou greva foamei din cauza acestor privilegii, o va continua chiar dacă va fi eliberat. Aceasta însemna greva foamei pînă la moarte.

A doua cale pe care o putea urma era aceea de a nu oferi prilejul să fie întemnițat înainte de a expira termenul de un an la care fusese condamnat (mai erau încă zece luni și jumătate) și să se consacre mișcării pentru apărarea harijanilor. Dar în acest caz s-ar fi întîlnit în mod inevitabil cu activiștii Congresului și, ori de cîte ori ar fi fost necesar, le-ar fi dat sfatul său.

O a treia posibilitate despre care mi-a vorbit era de a se retrage pentru un timp cu totul din Congres, lăsîndu-l — cum spunea el — pe mîna „tinerei generații".

Prima soluție, care părea să ducă la moarte prin înfometare, era inacceptabilă pentru noi toți. A treia ni se părea complet neindicată într-un moment cînd Congresul era o organizație ilegală. Rezultatul ar fi fost fie încetarea imediată a nesupunerii civile și a tuturor formelor de acțiuni directe și reîntoarcerea la legalitate și

la o activitate constituțională, fie o și mai totală zdrobire de către guvern a Congresului, interzis și izolat de toți, acum chiar și de Gandhiji. În plus, nici nu se putea pune problema ca un grup oarecare să preia conducerea unei organizații interzise, care nu se putea întruni și nu putea dezbate problemele politice. Prin eliminare am ajuns astfel la cea de-a doua cale propusă de el. Celor mai mulți dintre noi le displăcea această cale, căci știam că va da o grea lovitură rămășițelor mișcării de nesupunere civilă. Dacă însuși conducătorul se retrage din luptă nu e probabil că se vor găsi mulți activiști entuziaști care să se arunce în foc. Nu vedeam însă altă ieșire din impas și Gandhiji a făcut o declarație corespunzătoare.

Gandhiji și cu mine am căzut de acord — deși poate din motive diferite — că nu sosise încă timpul pentru încetarea nesupunerii civile și că mișcarea trebuie continuată chiar și la un nivel scăzut. De altfel voiam să îndrept atenția oamenilor înspre doctrina socialistă și situația internațională.

La înapoiere am petrecut cîteva zile la Bombay. Aici am avut fericirea să-l găsesc pe Udai Șankar și să-l văd dansînd. A fost o bucurie neașteptată, care mi-a făcut o mare plăcere. Teatrele, muzica, cinematograful mut și sonor, radioul — toate acestea mi-au fost ani de zile inaccesibile, căci și în perioadele de libertate eram prea prins de alte activități. Pînă azi am văzut un singur film sonor, iar numele stelelor de cinematograf nu sînt pentru mine decît cuvinte lipsite de conținut. Îmi lipsea mai ales teatrul și adesea citeam cu invidie despre noile puneri în scenă din alte țări. În India de nord, chiar cînd eram în libertate, nu prea aveam ocazia să văd piese bune, căci de obicei nu se jucau pe acolo. Cred că dramaturgia bengală, gujarată și marathă a făcut unele progrese, însă teatrul hindustan este sau era (căci nu-i cunosc dezvoltarea din ultima vreme) extrem de necioplit și neartistic. Mi se spune că cele mai multe filme indiene, atît cele mute cît și cele sonore, nu păcătuiesc printr-un exces de nivel artistic. De obicei sînt operete sau melodrame, brodate pe subiecte luate din vechea istorie sau mitologie indiană.

Presupun că ele corespund cerințelor populației urbane. Contrastul dintre aceste spectacole vulgare și jalnice și măiestria artistică, care se mai păstrează încă, a cîntecului și dansului și chiar a teatrului sătesc este foarte mare. În Bengal, în Gujarat și în sud descoperi uneori cu o plăcută surprindere ce simț artistic profund și totodată spontan au țăranii. Alta este însă situația claselor mijlocii ; acestea par a-și fi pierdut rădăcinile istorice și nu mai au tradiții estetice pe care să le poată continua. Le plac litografiile ieftine și oribile produse în cantități industriale în Germania și Austria, iar uneori se ridică chiar pînă la tablourile lui Ravi Varma. Orga portativă e instrumentul lor preferat (trăiesc cu speranța că

unul dintre primele acte ale guvernului național va fi interzicerea acestui îngrozitor instrument). Nicăieri însă nu se pot vedea probabil atîtea absurdități penibile și o asemenea încălcare a oricărui simț artistic ca în casele marilor talukdari din Laknau și din alte regiuni. Au bani și vor să facă paradă cu ei, iar oamenii care îi vizitează au priveliștea penibilă a îndeplinirii acestor dorințe.

În ultima vreme se constată o renaștere artistică, condusă de strălucita familie Tagore, iar influența ei se resimte în întreaga Indie. Cum poate însă înflori arta dacă la fiecare pas poporul e supus persecuțiilor, restricțiilor și asupririi și trăiește într-o atmosferă de teroare ?

La Bombay am întîlnit mulți prieteni și tovarăși, dintre care unii de curînd ieșiți din închisoare. Curentul socialist era aici puternic și exista multă nemulțumire față de cele ce s-au întîmplat în ultima vreme în cercurile conducătoare ale Congresului. Gandhiji a fost sever criticat pentru că aplica în politică concepțiile sale metafizice. Cu multe din critici eu eram de acord, dar era evident pentru mine că în situația în care ne găseam n-aveam ce face și că trebuia să continuăm pe același drum. Încercarea de a sista campania de nesupunere civilă nu ne-ar fi adus nici o ușurare, căci ofensiva guvernului ar fi continuat și orice muncă efectivă ne-ar fi dus, inevitabil, în închisoare. Mișcarea noastră națională ajunsese într-un stadiu în care guvernul era obligat s-o înăbușe, căci altfel ea și-ar fi impus voința guvernului englez. Aceasta însemna că ajunsese într-un stadiu în care putea fi în orice moment scoasă în afara legii, iar mișcarea ca atare nu putea da înapoi, chiar dacă campania de nesupunere civilă ar fi fost contramandată. Continuarea campaniei de nesupunere civilă nu se manifesta în practică decît foarte puțin, dar în acest caz avea sens ca un act de condamnare morală. Ideile noi se propagă mai ușor în timpul luptei decît atunci cînd aceasta este suspendată și începe demoralizarea. Singura alternativă în locul luptei era o atitudine de compromis față de autoritățile engleze și o activitate legală în cadrul organelor legislative.

Situația era grea și nu era ușor să iei o hotărîre. Înțelegeam conflictele lăuntrice ale colegilor mei, căci și eu le-am avut. Dar și aici, ca și pretutindeni în India, am întîlnit oameni care voiau să folosească măreața doctrină socialistă drept pretext pentru inactivitatea lor. Ți-era necaz să vezi oameni care personal nu făcuseră aproape nimic, dar declarau drept reacționari pe cei ce suportaseră toată povara luptei. Acești socialiști de salon sînt deosebit de înverșunați împotriva lui Gandhiji, pe care-l consideră ca fiind un ultrareacționar. Ei formulează argumente care din punct de vedere logic sînt aproape ireproșabile. Rămîne însă un fapt : că acest „reacționar" cunoaște India, înțelege India, este aproape personificarea Indiei țărănești și a zguduit India cum n-a făcut-o nici unul

din aşa-numiţii revoluţionari. Chiar şi activitatea sa din ultima vreme în legătură cu mişcarea pentru apărarea harijanilor a subminat lent, dar sigur hinduismul ortodox, zdruncinîndu-l pînă în temelii. Toată clica de ortodocşi s-a conjurat împotriva lui şi-l consideră cel mai periculos duşman al lor, deşi el continuă să se poarte cu ei la fel de amabil şi de politicos. În felul său, Gandhiji are darul de a dezlănţui forţe puternice care se propagă ca undele pe suprafaţa apei şi care-şi exercită influenţa asupra milioanelor de oameni. Reacţionar sau revoluţionar, el a schimbat înfăţişarea Indiei, a insuflat mîndrie şi dîrzenie unui popor servil şi demoralizat, a inspirat maselor forţă şi conştiinţă şi a făcut din problema indiană o problemă de însemnătate mondială. Independent de obiectivele ce-şi propune şi de implicaţiile ei metafizice, metoda non-colaborării non-violente sau a rezistenţei civile este contribuţia lui uriaşă adusă Indiei şi întregii lumi şi e indiscutabil că această metodă corespunde perfect condiţiilor din India.

Sînt întru totul de acord că trebuie să încurajăm critica cinstită şi să punem cît mai des problemele noastre în discuţia opiniei publice. Din păcate, poziţia predominantă pe care o deţinea Gandhiji în mişcare a împiedicat într-o anumită măsură o asemenea discuţie. Am avut întotdeauna tendinţa de a ne bizui pe el şi de a-i lăsa mînă liberă în luarea hotărîrilor. Este evident o greşeală. Naţiunea nu poate face progrese decît printr-o acceptare conştientă a obiectivelor şi a metodelor, printr-o colaborare şi disciplină bazate pe o asemenea acceptare, şi nu pe supunere oarbă. Nimeni, oricît de mare ar fi el, nu trebuie să fie mai presus de critică. Dar cînd critica devine un pretext pentru inactivitate ea nu mai corespunde scopului ei. Cînd socialiştii recurg la asemenea metode, ei riscă a-şi atrage dezaprobarea publicului, căci masele judecă după fapte. „Cel care tăgăduieşte sarcinile arzătoare ale zilei de astăzi — spune Lenin — în numele unor visuri despre sarcinile uşoare ale viitorului, devine oportunist. Din punct de vedere teoretic, aceasta înseamnă să nu vrei să te bizui pe mersul evenimentelor care se petrec în momentul de faţă în viaţa reală, înseamnă să te detaşezi de aceste evenimente în numele visurilor".

Socialiştii şi comuniştii din India sînt în general educaţi pe bază de literatură despre proletariatul industrial. În unele regiuni, ca, de pildă, la Bombay sau Calcuta, există numeroşi muncitori industriali, restul Indiei rămîne însă o ţară agrară, iar problema indiană nu poate fi rezolvată sau tratată cu succes dacă o privim numai sub aspectul proletariatului industrial. Problemele de bază sînt naţionalismul şi economia rurală, iar socialismul european nu se ocupă decît rareori de ele. Condiţiile antebelice din Rusia amintesc mult mai mult de cele din India. Acolo s-au petrecut însă evenimente cu totul neobişnuite şi ar fi absurd să ne aşteptăm ca ele să se repete în altă parte. Cred că

filozofia comunistă ne ajută să înţelegem şi să analizăm condiţiile existente în orice ţară şi ne arată calea spre progresul viitor. Însă a o aplica orbeşte, fără a ţine seamă de faptele şi condiţiile concrete, înseamnă a o silui şi a o denatura.

Viaţa este, în orice caz, un lucru complex, iar conflictele şi contradicţiile ei ne duc, uneori, aproape la desperare. Nu este de mirare că oamenii se deosebesc în concepţii şi că înşişi tovarăşi care au aceeaşi atitudine faţă de probleme trag concluzii diferite. Cine încearcă însă să-şi ascundă slăbiciunea în dosul unor fraze pompoase şi a unor principii nobile provoacă suspiciune. Cel ce încearcă să scape de închisoare făcînd promisiuni şi dînd asigurări guvernului sau recurgînd la alte metode suspecte, iar apoi are impertinenţa de a critica pe alţii, poate dăuna cauzei pe care o susţine.

Bombay-ul, acest uriaş oraş cosmopolit, are o populaţie foarte pestriţă. Unul dintre cetăţenii săi de vază a dat dovadă de o remarcabilă lipsă de prejudecăţi în convingerile sale politice, economice, sociale şi religioase. Ca lider sindical era socialist ; în politică se califica, de obicei, ca democrat ; era un răsfăţat al organizaţiei „Hindu sabha" şi promitea să apere vechile obiceiuri religioase şi sociale şi să nu îngăduie Adunării legislative să se amestece în acest domeniu ; în alegeri a fost candidatul sanataniştilor, aceşti mari preoţi ai străvechilor taine. Găsind că această activitate nu este încă îndeajuns de variată şi de multilaterală, şi-a folosit surplusul de energie pentru a critica Congresul şi a-l condamna pe Gandhiji ca reacţionar. Împreună cu alţi cîţiva a întemeiat partidul democrat-congresist, care, în treacăt fie spus, n-avea nimic comun cu democraţia, iar cu Congresul n-avea contingenţă decît în măsura în care îl ataca. Căutînd noi domenii pe care le-ar putea cuceri, el a participat apoi ca delegat din partea muncitorilor la conferinţa Biroului Internaţional al Muncii de la Geneva. Se putea aproape presupune că se pregătea pentru funcţia de prim-ministru într-un guvern „naţional" de tipul celui englez.

Puţini sînt cei ce se pot lăuda cu o asemenea varietate de concepţii şi activităţi. Şi totuşi, printre cei ce criticau Congresul erau mulţi care experimentau în diferite domenii şi căutau să nu lipsească de nicăieri. Unii dintre ei îşi spuneau socialişti, şi trebuie spus că făceau un prost serviciu socialismului.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI UNULEA

CONCEPŢIILE LIBERALILOR

PE cînd eram la Puna, unde venisem să-l vizitez pe Gandhiji, l-am însoţit într-o seară la sediul societăţii „Slujitorii Indiei". Timp de vreo oră, cîţiva membri ai societăţii i-au pus întrebări, la care el a răspuns. Preşedintele societăţii, Srinivasa Sastri, lipsea ; nu venise nici Pandit Hridai Nath Kunzru, probabil cel mai capabil dintre ceilalţi membri ; erau însă de faţă cîţiva membri de seamă. Cei dintre noi care au participat la această întîlnire urmăreau discuţiile cu tot mai multă mirare, căci întrebările puse se refereau la cele mai neînsemnate chestiuni. Majoritatea priveau vechea cerere a lui Gandhiji de a avea o întrevedere cu viceregele şi refuzul acestuia. Era oare acesta singurul subiect important care-i interesa într-o lume plină de probleme, cînd patria lor ducea o luptă grea pentru libertate şi sute de organizaţii erau interzise ? Exista o criză agrară şi o depresiune industrială care genera şomaj de masă. În Bengal, în Provincia de graniţă şi în alte regiuni ale Indiei se petreceau lucruri îngrozitoare — era înăbuşită libertatea de gîndire şi a cuvîntului, libertatea presei şi a întrunirilor, existau atîtea alte probleme naţionale şi internaţionale. Întrebările lor se mărgineau însă la evenimente de minimă importanţă şi la reacţia probabilă a viceregelui şi a guvernului Indiei la o eventuală încercare de apropiere pe care ar face-o Gandhiji.

Aveam impresia că am nimerit într-o mănăstire ai cărei călugări pierduseră de mult orice contact real cu lumea exterioară. Şi totuşi prietenii noştri erau politicieni activi, oameni capabili, care aveau la activul lor mulţi ani de sacrificii şi de slujire a intereselor obşteşti. Împreună cu alţi cîţiva, ei constituiau adevărata osatură a partidului liberal. Restul partidului era o masă confuză şi amorfă de oameni care doreau uneori să aibă senzaţia unei activităţi politice. Unii dintre ei, mai ales la Bombay şi Madras, nu se deosebeau cu nimic de funcţionarii guvernului.

Problemele pe care şi le pune o ţară sînt un criteriu pentru aprecierea gradului ei de dezvoltare politică. Adesea insuccesul acestei ţări se explică prin aceea că nu şi-a pus problema care trebuia. Faptul că ne irosim timpul, energia şi nervii cu repartizarea mandatelor între reprezentanţii comunităţilor religioase sau că ne constituim în partide în funcţie de problema colegiilor electorale,

purtînd discuţii sterile în această chestiune şi uitînd de problemele noastre vitale, e o dovadă a înapoierii noastre politice. Tot astfel întrebările ce i se puneau în acea seară lui Gandhiji la sediul societăţii „Slujitorii Indiei" reflectau ciudata mentalitate a acestei societăţi şi a partidului liberal. Era evident că n-aveau nici un fel de principii politice sau economice, nici o concepţie largă, iar politica lor părea să fie un fel de politică de salon sau de curtean : nu-i interesa decît ce vor face sau nu vor face funcţionarii superiori.

Denumirea de „partid liberal" poate induce în eroare. În alte ţări, şi în special în Anglia, acest cuvînt înseamnă o anumită politică economică — liber-schimbismul, laisser-faire etc. — şi o anumită ideologie în privinţa libertăţii individuale şi a libertăţilor cetăţeneşti. Tradiţia liberală engleză avea o bază economică. Dorinţa de a obţine libertatea comerţului şi de a scăpa de monopolurile regale şi de impozitele arbitrare au dat naştere dorinţei de libertate politică. Liberalii indieni nu au o asemenea bază. Ei nu cred în liber-schimbism, căci aproape toţi sînt protecţionişti şi, cum au dovedit-o recentele evenimente, nu acordă decît puţină însemnătate libertăţilor cetăţeneşti. Ei se deosebesc de liberalii de tip european şi prin strînsele lor legături cu semifeudalele şi despoticele principate indiene, cît şi prin sprijinul pe care îl dau acestor principate, în care nu există nici măcar un început de democraţie şi de libertate individuală. Într-adevăr, liberalii indieni nu sînt liberali în nici un înţeles al cuvîntului, sau, cel mult, sînt liberali numai pe ici, pe colo. Ce sînt în realitate e greu de spus, căci le lipseşte o solidă bază ideologică şi, deşi puţini la număr, există mari deosebiri între ei. Ei nu sînt tari decît în negare. Pretutindeni văd greşeli, pe care încearcă să le evite, în speranţa că astfel vor găsi adevărul. Pentru ei adevărul se află întotdeauna între cele două extreme. Criticînd tot ce li se pare extremist, au sentimentul de a fi virtuoşi, moderaţi şi buni. Această metodă îi ajută să evite procesul anevoios şi penibil al gîndirii, precum şi obligaţia de a formula idei constructive. Unii dintre ei îşi dau vag seama că în Europa capitalismul n-a prea reuşit şi trece prin dificultăţi ; pe de altă parte, socialismul este evident reprobabil, deoarece loveşte în interesele grupurilor privilegiate. Probabil că în viitor se va găsi o oarecare soluţie mistică, se va găsi un oarecare compromis, însă deocamdată interesele grupurilor privilegiate trebuie ocrotite. Dacă s-ar isca o controversă în legătură cu problema dacă pămîntul este plan sau rotund, ei ar respinge probabil ambele aceste puncte de vedere extreme şi ar încerca să sugereze că ar putea fi pătrat sau elipsoidal.

Ei se agită teribil de mult în legătură cu problemele mărunte şi neînsemnate, în jurul cărora fac o enormă forfotă şi gălăgie. Ei evită conştient şi subconştient să atace problemele fundamentale, deoarece asemenea probleme cer măsuri radicale şi curaj în gîndire

și acțiune. De aceea înfrîngerile și victoriile liberalilor au puțină importanță. Ei nu sînt legați de nici un fel de principii. Principala caracteristică a partidului și trăsătura sa distinctivă, dacă o putem numi astfel, este deci moderația în toate, în rău ca și în bine. Este o anumită concepție despre viață, iar vechea lor denumire — de „moderați" — era poate cea mai potrivită.

Că-s moderat, în gura mare-o strig,
Deși-mi spun whig-ii „tory", iar tory-i „whig" [1].

Dar, oricît de minunată ar fi, moderația nu este o mare virtute. Ea duce la mediocritate, și de aceea liberalii indieni s-au transformat, din nefericire, „într-o brigadă melancolică", de înfățișare posacă și gravă, plicticoasă în scrieri și conversații, lipsită de umor. Există, desigur, și excepții, cea mai remarcabilă fiind Sir Tej Bahadur Sapru, care în viața sa particulară nu e nici plicticos, nici lipsit de umor și este în stare să aprecieze chiar și o glumă pe socoteala sa. În ansamblu însă grupul liberal reprezintă spiritul burghez prin excelență, cu toată solemnitatea lui plicticoasă. Ziarul „Leader" din Allahabad, care este principalul ziar liberal, a avut anul trecut un editorial foarte revelator. El afirma că marile personalități care ieșeau din comun au adus întotdeauna nenorocire lumii și de aceea preferă oamenii obișnuiți, mediocri. Cu multă eleganță și sinceritate, ziarul a proclamat drept ideal al său mediocritatea.

Moderația, spiritul conservator și dorința de a evita riscul și schimbările neașteptate sînt deseori însoțitori inevitabili ai bătrîneții. Ele nu corespund în aceeași măsură tinereții, însă țara noastră este o țară veche și uneori copiii ei par să se nască obosiți și istoviți, au privirea ștearsă și cu toate semnele bătrîneții. Dar chiar și această străveche țară tresare sub acțiunea forțelor progresului, iar atitudinea moderată își pierde rostul. Lumea veche dispare și toată drăgălașa cuminție de care sînt capabili liberalii devine neputincioasă ; cu tot atîta succes ar putea ei discuta cu un uragan, cu o inundație sau cu un cutremur de pămînt. Vechile premise nu mai există și ei nu îndrăznesc să caute noi căi de gîndire și acțiune. Referindu-se la tradiția europeană, dr. A. N. Whitehead scria : „Întreaga această tradiție a fost denaturată de premisa greșită că fiecare nouă generație va trăi, în fond, în aceleași condiții care au determinat felul de viață al părinților ei și va transmite aceste condiții ca să determine în egală măsură viața urmașilor lor. Noi trăim într-o perioadă a istoriei omenirii cînd pentru prima oară această premisă este greșită". Analiza făcută de dr. Whitehead păcătuiește prin moderație, căci această premisă a fost probabil întotdeauna greșită. Dacă tradiția europeană este

[1] Alexander Pope.

conservatoare, cu cît mai mult este acest lucru valabil pentru tradiţiile noastre ? Cînd vine însă vremea schimbărilor, istoria nu se prea sinchiseşte de aceste tradiţii. Sîntem spectatori neputincioşi care îi învinuiesc pe ceilalţi de eşecul planurilor noastre. Şi, după cum arată Gerald Heard, „cea mai nefastă dintre iluzii este încercarea de a ne convinge singuri că eşecul planurilor noastre nu se datoreşte unei greşeli în propria noastră gîndire, ci piedicilor ce ne sînt puse cu premeditare de altcineva".

Toţi suferim de această teribilă iluzie. Uneori am impresia că nici Gandhiji n-a putut scăpa de ea. Noi, cel puţin, acţionăm, ne străduim să nu pierdem contactul cu viaţa şi, învăţînd din experienţă şi greşeli, atenuăm uneori puterea iluziei şi, de bine de rău, mergem înainte. Cel mai mult suferă de această iluzie liberalii. De teamă să nu greşească, nu întreprind nimic, de teamă să nu cadă, nu fac nici o mişcare, evită orice contact sănătos cu masele şi stau fascinaţi şi autohipnotizaţi în chiliile lor intelectuale. Cu un an şi jumătate în urmă, Srinivasa Sastri i-a avertizat pe colegii săi liberali „să nu stea deoparte, lăsînd evenimentele să-şi urmeze cursul". Acest avertisment cuprindea probabil mai mult adevăr decît îşi dădea singur seama. Nepreocupîndu-se decît de ceea ce face guvernul, Sastri se referea la schimbările constituţionale care se discutau în diferite comisii oficiale. Greşeala liberalilor a fost însă de a fi stat deoparte şi a fi lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul cînd propriul lor popor mergea înainte. Se temeau de propriul lor popor şi preferau să se depărteze de masele populare decît să intre în conflict cu cîrmuitorii noştri. E oare de mirare că au ajuns să fie străini în propria lor ţară şi că viaţa trecea pe lîngă ei şi i-a lăsat în urmă ? În timp ce compatrioţii lor duceau lupte înverşunate pentru viaţă şi libertate, nu putea fi nici un dubiu de care parte a baricadei erau liberalii. De pe cealaltă parte a baricadei ne dădeau sfaturi înţelepte, revărsînd din plin platitudini morale. Colaborarea lor cu guvernul englez la Conferinţele mesei rotunde şi în comisii a fost un preţios sprijin moral dat guvernului. Refuzul de a acorda acest sprijin ar fi avut o mare importanţă. Pînă şi partidul laburist englez s-a abţinut să participe la una din aceste conferinţe ; liberalii noştri însă au luat parte la lucrările ei, cu toate că şi unii englezi i-au îndemnat să nu o facă.

În măsură diferită şi în probleme diferite, noi sîntem cu toţii moderaţi sau extremişti. Cînd o chestiune ne interesează suficient de mult, vom fi probabil pasionaţi şi extremişti, vom da dovadă de energie. Cînd acest interes lipseşte, ne putem îngădui o toleranţă binevoitoare, o moderaţie filozofică care, în realitate, maschează în anumită măsură indiferenţa noastră. Am cunoscut moderaţi foarte blînzi devenind extrem de agresivi şi de extremişti cînd se propunea înlăturarea anumitor privilegii în materie de proprietate asupra pămîntului. Prietenii noştri liberali sînt în oarecare măsură

oameni înstăriți. Ei își pot permite să aștepte în liniște svarajul și n-au de ce să se agite în această chestiune. Dar orice propuneri de schimbări sociale radicale îi neliniștește teribil, făcîndu-i să nu mai fie moderați și rezonabili. Moderația lor se mărginește deci în fond la atitudinea pe care o au față de guvernul englez și ei speră că, dacă vor fi îndeajuns de respectuoși și de dispuși la compromisuri, li se va da poate ascultare ca recompensă pentru buna lor purtare. În mod inevitabil ei sînt siliți să accepte punctul de vedere englez. Cărțile albastre sînt pentru ei un obiect de studiu pasionat, „Parliamentary Practice" a lui Erskine May și alte lucrări de acest fel sînt cărțile lor de căpătîi, iar un nou raport al guvernului e un subiect de emoții și speculații. Liderii liberali care se întorc din Anglia fac declarații misterioase despre activitatea marilor oameni din Whitehall, căci Whitehall-ul este Valhalla pentru liberali, responsiviști și alte grupări similare. Odinioară se spunea că după moarte bunii americani se duc la Paris, și s-ar putea ca umbrele bunilor liberali să rătăcească uneori prin împrejurimile Whitehall-ului.

Vorbesc de liberali, dar ceea ce spun despre ei e valabil și pentru mulți congresiști de-ai noștri. În și mai mare măsură e însă valabil pentru responsiviști, care prin moderația lor i-au întrecut pe liberali. Între un liberal mijlociu și un congresist mijlociu e o mare deosebire, însă linia de demarcație nu e precisă și clară. Din punct de vedere ideologic este greu să deosebești un liberal înaintat de un congresist moderat. Mulțumită lui Gandhiji, fiecare congresist și-a păstrat însă în oarecare măsură legătura cu pămîntul natal și cu poporul și a avut cît de cît o oarecare activitate, evitînd astfel unele consecințe ale unei ideologii confuze și dăunătoare. Alta era situația liberalilor: ei au pierdut contactul atît cu vechiul cît și cu noul. Ca grup reprezintă o specie pe cale de dispariție.

Cred că cei mai mulți dintre noi au pierdut vechiul simț păgîn și n-au dobîndit un nou spirit de observație. Nouă nu ne este dat să-l „vedem pe Proteu ridicîndu-se din mare" sau să „auzim cum bătrînul Triton suflă în cornul său răsucit". Puțini dintre noi au fericirea

> Să vadă o lume-ntr-un fir de nisip
> Și-un cer întreg într-o floare.
> Să țină Infinitul în palmă, de-i chip,
> Iar Veșnicia-ntr-o oră ce moare.

Din nefericire, și celor mai mulți dintre noi nu le este dat să simtă viața tainică a naturii, să audă șoaptele ei, să freamăte și să vibreze la atingerile ei. Vremurile acestea au trecut. Deși nu mai vedem poate, ca odinioară, sublimul din natură, noi încercăm să-l găsim în gloria și în tragedia omenirii, în visurile ei cutezătoare și în furtunile ei sufletești, în durerile și în insuccesele ei, în conflictele și în nenorocirile ei și, mai ales, în credința ei într-un destin

măreţ şi în înfăptuirea acestor visuri. Aceasta ne răsplăteşte oarecum de toate suferinţele pe care le implică aceste căutări, şi adesea ne-am ridicat deasupra măruntelor frămîntări ale vieţii. Însă mulţi n-au întreprins asemenea căutări şi, abătîndu-se de pe vechile drumuri, nu mai găsesc azi calea de urmat. Ei nici nu visează, nici nu acţionează. Nu sînt în stare să înţeleagă astfel de convulsii ale omenirii ca Marea revoluţie franceză sau revoluţia rusească. Îi sperie complexele, neaşteptatele şi teribilele erupţii ale dorinţelor omeneşti îndelung înăbuşite. Pentru ei Bastilia nu a căzut încă.

Ni se spune adesea cu o virtuoasă indignare că „patriotismul nu este un monopol al congresiştilor". Această frază este mereu repetată cu o lipsă de originalitate de-a dreptul penibilă. Sper că nici un congresist n-a pretins vreodată că deţine exclusivitatea acestui sentiment. În ce mă priveşte, nu socotesc, bineînţeles, patriotismul ca un monopol al Congresului şi aş fi bucuros să-l ofer oricui doreşte. Patriotismul este destul de des refugiul oportuniştilor şi carieriştilor şi există atîtea variante ale lui încît pot satisface toate gusturile, toate interesele şi toate clasele. Dacă Iuda ar fi trăit astăzi, el ar fi acţionat, fără îndoială, în numele patriotismului. Dar patriotismul nu mai este suficient: noi vrem ceva mai înalt, mai cuprinzător şi mai nobil.

Nici moderaţia ca atare nu mai e suficientă. Reţinerea este bună şi e un indiciu al nivelului nostru cultural, dar îndărătul ei trebuie să existe ceva de reţinut şi de înfrînat. A fost şi este destinul omului să stăpînească elementele, să pună frîu fulgerului, să pună în slujba sa focul mistuitor şi apele năvalnice, dar cel mai greu îi e să-şi stăpînească şi să-şi înfrîneze pasiunile care-l sfîşie. Atîta timp cît nu le va stăpîni, omul nu va intra în folosinţa moştenirii umanităţii. Dar este oare necesar să reţinem picioare care nu se mişcă şi mîini paralizate ?

Nu pot rezista tentaţiei de a cita un catren al lui Roy Campbell despre unii romancieri sud-africani. Cred că el se potriveşte la fel de bine diverselor grupări politice din India :

Ei pentru sobru-ţi stil ţi-aduc elogii,
Iar eu, pînă aici, îi mai pricep :
Ţii bine-n mînă hăţul şi dîrlogii,
Dar unde-i oare calul tău sirep ?

Prietenii noştri liberali ne spun că merg pe îngusta cale de mijloc şi că se menţin între cele două extreme — Congresul şi guvernul. Ei se erijează în judecători ai lipsurilor ambelor părţi şi se felicită că nu au nici una din aceste lipsuri. Se străduiesc să ţină cumpăna şi cred că şi ei, ca şi statuia Justiţiei, au ochii închişi sau legaţi. Fantezia mă duce înapoi de-a lungul veacurilor şi mă face să aud celebra exclamaţie : „Cărturari şi farisei... Povăţuitori orbi care strecuraţi ţînţarul, dar înghiţiţi cămila" !

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI DOILEA

STATUTUL DE DOMINION ŞI INDEPENDENŢA

MAJORITATEA celor care în ultimii şaptesprezece ani au determinat politica Congresului provin din rîndurile claselor mijlocii. Liberali sau congresişti, ei aparţin aceleiaşi clase şi au crescut în acelaşi mediu. Au frecventat aceeaşi societate, legăturile şi prieteniile lor au fost cam aceleaşi, şi la început n-a existat o mare deosebire între cele două variante de idealuri burgheze pe care le profesau. Treptat, deosebirile de temperament şi de psihologie au început să-i despartă şi ei începeau să-şi îndrepte privirile în direcţii diferite : un grup — mai mult spre guvern şi pătura bogată a claselor mijlocii, iar celălalt grup — spre păturile de jos ale claselor mijlocii. Ideologia rămăsese încă aceeaşi, obiectivele nu se deosebeau, însă în dosul celui de-al doilea grup se făcea acum simţită presiunea unui număr mai mare de mici negustori şi meşteşugari, precum şi de intelectuali şomeri. Tonul se schimbă : nu mai era respectuos şi politicos, ci tăios şi agresiv. Lipsiţi de putere pentru a putea acţiona cu energie, oamenii găseau o oarecare uşurare în expresii tari. Speriaţi de această situaţie nouă, elementele moderate au părăsit arena, căutîndu-şi un refugiu în izolare. Totuşi păturile de sus ale clasei mijlocii erau puternic reprezentate în cadrul Congresului, deşi ca număr predomina mica burghezie. Aceştia din urmă erau atraşi nu numai de dorinţa de a obţine succese în lupta naţională, ci şi de aceea de a găsi în această luptă o mulţumire lăuntrică. Căutau astfel să-şi redobîndească mîndria pierdută, respectul de sine şi sentimentul pierdut al propriei lor demnităţi. Era obişnuitul impuls spre naţionalism şi, deşi era propriu tuturor, tocmai aici s-a manifestat deosebirea de temperament între moderaţi şi extremişti. Treptat, păturile de jos ale clasei mijlocii au început să domine Congresul, iar mai tîrziu a început să se facă simţită şi influenţa ţărănimii.

Pe măsură ce Congresul reprezenta tot mai mult masele populaţiei rurale, se adîncea şi prăpastia ce-l despărţea de liberali, iar pentru aceştia devenise aproape cu neputinţă să înţeleagă sau să aprobe punctul de vedere congresist. E greu ca un salon luxos să înţeleagă o modestă căsuţă ţărănească sau un bordei de lut. Dar, în ciuda acestor deosebiri, ambele ideologii erau naţionaliste şi burgheze, deosebirea fiind una de grad, şi nu de esenţă. În Congres

au rămas tot timpul mulţi oameni care s-ar fi simţit foarte bine printre liberali.

Timp de multe generaţii, englezii au considerat India ca un fel de conac uriaş (de tipul vechilor conace engleze) aflat în stăpînirea lor. Ei erau moşierii, care stăpîneau casa şi locuiau în camerele cele mai bune, pe cînd indienilor le erau rezervate încăperile pentru servitori, cămara şi bucătăria. Ca în orice conac respectabil, exista o ierarhie bine stabilită pentru cei din pătura de jos — intendentul, menajera, bucătăreasa, valetul, camerista etc., şi ei respectau cu stricteţe ordinea de întîietate şi precădere. Între pătura de jos şi cea de sus a casei exista însă o barieră socială şi politică de netrecut. Faptul că guvernul englez ne impusese o asemenea rînduială nu era de loc surprinzător; surprinzător poate părea că noi, sau cei mai mulţi dintre noi, o acceptam ca ordinea firească şi inevitabilă a vieţii şi soartei noastre. Căpătasem mentalitatea unui bun servitor de casă mare. Cîteodată ni se făcea marea cinste de a ni se da o ceaşcă de ceai în salon. Culmea ambiţiei noastre era de a deveni respectabili şi de a fi promovaţi individual în pătura de sus. Mai mare decît orice victorie militară sau politică era acest triumf psihologic al englezilor în India. Cum spuneau odinioară înţelepţii, sclavul începuse să gîndească ca sclav.

Vremurile s-au schimbat şi această civilizaţie de conac nu mai e acceptată azi de bunăvoie nici în Anglia, nici în India. Mai există însă printre noi oameni care vor să rămînă în camera slugilor şi se mîndresc cu galoanele aurite şi cu livreaua de lacheu. Alţii, cum sînt liberalii, acceptă conacul ca atare, îi admiră arhitectura şi întregul edificiu, dar speră să ia ei — unul cîte unul — locul actualilor proprietari. Această acţiune ei o denumesc indianizare. Ei nu vor să schimbe decît culoarea administraţiei sau, cel mult, să obţină o nouă administraţie. La un nou stat nici nu se gîndesc.

Pentru liberali svarajul înseamnă că totul va rămîne ca înainte, doar culoarea pielii va deveni mai întunecată. Ei nu pot concepe decît un viitor în care ei — sau alţii ca ei — vor juca rolul principal şi vor lua locul funcţionarilor superiori englezi, în care vor fi menţinute aceleaşi servicii, departamente guvernamentale, adunări legislative, comerţul, industria etc. Totul va rămîne pe loc: funcţionarii Serviciului civil indian vor rămîne în posturile lor; prinţii, care apar din cînd în cînd în costume de bal mascat şi plini de giuvaeruri strălucitoare pentru a-i impresiona pe supuşii lor, vor rămîne în palatele lor; moşierii vor continua să ceară o protecţie specială şi-i vor chinui pe arendaşii lor; cămătarul cu sacii săi de bani îi va jefui atît pe zamindari cît şi pe arendaşi; avocatul va rămîne cu onorariile, şi dumnezeu la el, în cer.

În esenţă, concepţia lor se bazează pe menţinerea situaţiei existente, iar schimbările pe care şi le doresc pot fi denumite schimbări cu caracter personal. Ei caută să obţină aceste schimbări

printr-o infiltraţie lentă şi cu binevoitoarea încuviinţare a englezilor. Temeiul concepţiilor lor politice şi economice e existenţa şi stabilitatea imperiului britanic. Considerînd acest imperiu ca de neclintit — cel puţin pentru un timp îndelungat —, ei se adaptează situaţiei şi îi acceptă nu numai ideologia politică şi economică, dar şi, într-o mare măsură, normele sale morale, care toate sînt astfel construite încît să asigure menţinerea dominaţiei engleze.

Atitudinea Congresului este fundamental deosebită, căci el luptă pentru crearea unui stat nou şi nu numai pentru înlocuirea administraţiei. S-ar putea ca unui congresist de rînd să nu-i fie perfect clar ce va fi acest nou stat, şi în această privinţă părerile pot să difere. Toţi congresiştii însă (poate cu excepţia unui mic număr de moderaţi) sînt de acord că actualele condiţii şi metode nu pot şi nu trebuie să fie menţinute şi că sînt necesare schimbări radicale. Tocmai în aceasta constă diferenţa dintre statutul de dominion şi independenţă. În primul caz se menţine intact vechiul edificiu cu numeroasele sale lanţuri — vizibile şi invizibile — care ne leagă de sistemul economic englez ; în al doilea caz dobîndim, sau ar trebui să dobîndim, libertatea de a înălţa un nou edificiu potrivit cu condiţiile noastre.

Nu este vorba de o duşmănie implacabilă şi ireconciliabilă faţă de Anglia şi de poporul englez şi nici de dorinţa de a rupe cu orice preţ legăturile cu englezii. După toate cele petrecute, duşmănia dintre India şi Anglia ar fi destul de firească. „Stîngăcia puterii — spune Tagore — strică cheia şi se foloseşte de rangă" ; cheia către inimile noastre a fost de mult distrusă, iar ranga, atît de des folosită împotriva noastră, nu ne insuflă prea multă dragoste pentru englezi. Dacă avem însă pretenţia de a sluji cauza Indiei şi a întregii omeniri, nu ne putem permite să fim copleşiţi de pasiunile noastre de moment. Şi chiar dacă ar exista o asemenea înclinaţie, ne-ar reţine aspra şcoală prin care am trecut în ultimii cincisprezece ani sub conducerea lui Gandhiji. Scriu toate acestea într-o închisoare engleză, şi timp de luni de zile sufletul mi-era plin de nelinişte şi am suferit poate în această detenţiune solitară mai mult decît vreodată în altă închisoare. Diversele evenimente mi-au provocat adesea mînia şi indignarea, şi totuşi acum cînd stau aici şi-mi scrutez sufletul şi mintea, nu găsesc în mine nici o mînie împotriva Angliei sau a poporului englez. Îmi displace imperialismul englez şi mă revoltă dominaţia lui asupra Indiei ; îmi displace sistemul capitalist ; îmi displace teribil şi mă revoltă felul în care e exploatată India de către clasele guvernante din Anglia. Nu consider însă că Anglia, sau poporul englez în ansamblu, ar fi răspunzători de toate acestea şi, chiar dacă aş face-o, nu cred să aibă vreo importanţă, căci e oarecum absurd să te superi pe un întreg popor sau să-l condamni în totalitatea lui. El e în aceeaşi măsură ca şi noi o victimă a împrejurărilor.

Personal îi datorez prea mult Angliei sub raportul dezvoltării mele spirituale pentru a mă putea simți vreodată cu totul străin de ea. Şi, orice aş face, nu mă pot dezbăra de obiceiurile intelectuale şi de criteriile şi felul de a judeca alte ţări şi viaţa în general pe care le-am dobîndit în şcoala şi în universitatea din Anglia. Toate înclinaţiile mele (exceptînd cele politice) mă împing spre Anglia şi spre poporul englez şi, dacă am devenit ceea ce se numeşte un adversar intransigent al dominaţiei engleze din India, aceasta s-a întîmplat aproape împotriva mea însumi.

Noi ne ridicăm împotriva acestei stăpîniri, a acestei dominaţii, cu care nu ne putem împăca de bunăvoie, iar nu împotriva poporului englez. Dorim să avem contacte cît mai strînse cu poporul englez şi cu alte popoare străine. Vrem ca în India să intre aer curat, idei noi şi importante, vrem o colaborare sănătoasă ; prea am devenit mucegăiţi cu trecerea anilor. Dar dacă englezii ni se arată sub înfăţişarea de tigri, ei nu se pot aştepta la prietenie sau colaborare. Faţă de tigrul imperialist nu va exista decît cea mai înverşunată împotrivire, iar în prezent ţara noastră tocmai cu o asemenea fiară fioroasă are de-a face. Este, poate, posibil să îmblînzeşti tigrul din pădure şi să pui frîu ferocităţii sale naturale, dar este cu neputinţă să îmblînzeşti capitalismul şi imperialismul cînd împreună se năpustesc asupra unei ţări nenorocite.

Într-un sens e absurd ca cineva să spună că el sau ţara sa nu vor accepta compromisuri, căci viaţa ne obligă mereu la compromisuri. Faţă de altă ţară sau alt popor, o asemenea declaraţie este complet stupidă. Ea conţine însă o doză de adevăr cînd se referă la un anumit sistem sau la anumite împrejurări, căci atunci compromisul devine irealizabil. Libertatea Indiei şi imperialismul englez sînt două noţiuni incompatibile, şi nici starea de asediu, nici cuvinte frumoase nu le vor face compatibile şi nu le vor apropia. Numai înlăturarea imperialismului englez din India va crea condiţiile care să permită o adevărată colaborare indo-engleză.

Ni se spune că independenţa este un crez mărginit într-o lume în care interdependenţa creşte tot mai mult, şi, în consecinţă, cerînd independenţa, noi încercăm să dăm înapoi acele ceasornicului. Liberalii şi pacifiştii, şi chiar aşa-numiţii socialişti din Anglia invocă acest argument, dojenindu-ne pentru naţionalismul nostru îngust, şi ne arată că drumul spre o viaţă naţională plină de conţinut trece prin „Comunitatea britanică de naţiuni". E ciudat cum în Anglia toate drumurile — liberalismul, pacifismul, socialismul etc. — duc la menţinerea imperiului. „Năzuinţa naţiunii dominante de a menţine statu quo — spune Troţki — este adesea învеşmîntată în toga superiorităţii faţă de naţionalism, întocmai cum năzuinţa naţiunii victorioase de a-şi păstra prada ia cu uşurinţă forma pacifismului. De aceea, faţă de Gandhi, MacDonald se simte internaţionalist".

Nu ştiu ce va deveni sau ce va face India după ce va fi dobîndit libertatea politică. Ştiu însă că aceia dintre fiii ei care astăzi luptă pentru independenţă naţională sînt şi pentru cel mai larg internaţionalism. Pentru un socialist, naţionalismul nu are poate nici un sens, dar chiar şi mulţi dintre nesocialiştii care stau în primele rînduri ale Congresului sînt internaţionalişti convinşi. Dacă revendicăm acum independenţa, nu o facem fiindcă am vrea să ne izolăm. Dimpotrivă, sîntem gata să renunţăm, împreună cu alte ţări, la o parte a acestei independenţe în favoarea unei orînduiri cu adevărat internaţionale. Orice sistem imperial, oricît de sonoră i-ar fi denumirea, este un duşman al unei asemenea orînduiri, şi nu printr-un astfel de sistem se poate ajunge la colaborare mondială sau la o pace generală.

Evenimentele din ultima vreme au arătat că în întreaga lume diferitele sisteme imperialiste se izolează din ce în ce mai mult cu ajutorul autarhiei şi al imperialismului economic. În loc să crească internaţionalismul, constatăm un proces invers. Cauzele sînt lesne de găsit şi dovedesc slăbiciunea tot mai accentuată a actualei orînduiri economice. Unul din rezultatele acestei politici este că, paralel cu dezvoltarea colaborării înăuntrul regiunii autarhice, ea duce la izolarea faţă de restul lumii. După cum ne-a arătat-o acordul de la Ottawa şi alte hotărîri, această politică a însemnat pentru India slăbirea treptată a contactului şi a legăturilor cu celelalte ţări. Noi am devenit chiar într-o măsură mai mare decît înainte o anexă a industriei engleze, şi chiar dacă facem abstracţie de prejudiciile imediate care ne-au fost prîcinuite pe diferite căi, primejdiile unei asemenea politici sînt evidente. Statutul de dominion pare deci să ducă la izolare, şi nu la lărgirea contactelor internaţionale.

Prietenii noştri — liberalii indieni — au însă un uimitor dar de a vedea lumea şi în special propria lor ţară prin ochelari trandafirii englezi. Fără a încerca să înţeleagă ce spune Congresul şi de ce o spune, ei repetă vechiul argument al englezilor că independenţa ar fi mai limitată şi mai puţin satisfăcătoare decît statutul de dominion. Pentru ei, internaţionalismul înseamnă Whitehall, căci e surprinzător cît de puţin cunosc ei celelalte ţări, în parte din cauza dificultăţilor de limbă, dar mai ales fiindcă sînt foarte mulţumiţi de această necunoaştere. Ei sînt, bineînţeles, împotriva acţiunilor directe sau a oricărei politici agresive în India. Este însă interesant de notat că unii lideri liberali n-au nimic de obiectat ca asemenea metode să fie aplicate în alte ţări. Ei pot să le aprecieze şi să le admire de la distanţă, şi unii din dictatorii de azi din Occident se bucură de respectul lor.

Denumirile pot induce în eroare, însă în India adevărata problemă este de a ne hotărî dacă ţelul nostru e un nou stat sau numai o nouă administraţie ? Răspunsul liberalilor este clar ; ei doresc o nouă administraţie şi nimic mai mult, însă chiar şi aceasta e un

ideal îndepărtat. Ei pronunţă din cînd în cînd cuvintele „statutul de dominion", dar pentru moment adevăratul lor obiectiv este exprimat de misticele cuvinte „răspundere la centru". Cuvinte pline de conţinut ca „putere, independenţă, libertate" nu le sînt pe plac ; ele sună periculos. Felul de a acţiona şi limbajul juriştilor le convine mai mult, chiar dacă nu e de natură să entuziasmeze masele. Istoria cunoaşte nenumărate exemple de oameni şi de grupuri care au înfruntat primejdii şi şi-au riscat viaţa pentru credinţă şi libertate. Mă îndoiesc însă că ar exista vreun om care să renunţe conştient la o masă sau ar dormi mai puţin bine de dragul „răspunderii la centru" sau a oricărei alte fraze juridice.

Iată deci obiectivul lor şi el urmează să fie atins nu prin „acţiuni directe" sau prin altă activitate energică, ci, aşa cum s-a exprimat Srinivasa Sastri, dînd dovadă de „înţelepciune, experienţă, moderaţie, forţă de convingere, influenţă calmă şi pricepere adevărată". Ei speră că prin buna noastră purtare şi prin munca noastră îi vom convinge în cele din urmă pe cîrmuitorii noştri să renunţe la putere. Cu alte cuvinte, ei sînt azi împotriva noastră ori pentru că sînt supăraţi pe noi din cauza atitudinii noastre agresive, ori pentru că se îndoiesc de capacitatea noastră, ori, în sfîrşit, şi pentru un motiv şi pentru altul. O asemenea analiză a imperialismului şi a situaţiei actuale pare destul de naivă. Într-una din cărţile strălucitului publicist englez profesorul R. Tawney există un pasaj extrem de interesant şi captivant despre teoria de a dobîndi puterea în etape şi în colaborare cu clasele guvernante. El vorbeşte despre partidul laburist englez, cuvintele sale sînt însă şi mai valabile pentru India, căci în Anglia există cel puţin instituţii democratice, în care majoritatea îşi poate — în teorie — impune voinţa. Profesorul Tawney scrie :

„Ceapa poţi s-o mănînci desfăcîndu-i pe rînd foile, nu poţi însă jupui treptat pielea de pe un tigru viu, căci ocupaţia lui e tocmai vivisecţia şi el începe prin a jupui pielea...

Chiar dacă ar exista pe lume o ţară în care clasele privilegiate s-ar distinge prin nerozie, desigur că această ţară nu este Anglia. Ideea că printr-o expunere amabilă şi plină de tact a ţelurilor sale partidul laburist ar putea prosti aceste clase în aşa măsură încît ele să fie convinse că aceste ţeluri sînt şi ale lor este tot atît de absurdă, ca şi încercarea de a-l face pe un avocat cu experienţă să renunţe la o avere atunci cînd are în mînă actele de proprietate. Plutocraţia este alcătuită din oameni agreabili, şireţi, impetuoşi, siguri pe ei, iar cînd sînt la strîmtoare, ştiu să fie şi fără scrupule. Ei ştiu foarte bine de ce depinde bunăstarea lor şi sînt hotărîţi să-şi păstreze izvorul acestei bunăstări... Cînd situaţia lor va fi serios periclitată, ei vor face uz de toate mijloacele politice şi economice care le stau la dispoziţie — camera lorzilor, autoritatea regală, presa, nemulţumirile din armată, criza financiară, dificultă-

ţile internaţionale — şi vor proceda chiar, după cum au dovedit-o în 1931 atacurile din ziare împotriva cursului lirei sterline, întocmai ca şi regaliştii emigranţi, adică în detrimentul propriei lor ţări, pentru a-şi pune la adăpost buzunarul".

Partidul laburist englez este o organizaţie puternică. El e susţinut de trade-unionuri, care numără milioane de membri cotizanţi, de o puternică organizaţie cooperatistă, precum şi de numeroşi membri şi simpatizanţi din rîndurile liber-profesioniştilor. În Anglia există instituţii parlamentare democratice, bazate pe vot universal, şi o îndelungată tradiţie a libertăţilor cetăţeneşti. Şi totuşi, Tawney e de părere — iar ultimele evenimente au confirmat justeţea aprecierii sale — că partidul laburist nu poate spera să obţină puterea efectivă numai prin zîmbete şi persuaziune, oricît de utile şi de dorit ar fi aceste metode. După părerea lui Tawney, chiar dacă partidul laburist ar obţine majoritatea în Camera comunelor, el n-ar putea totuşi face schimbări radicale, din cauza opoziţiei claselor privilegiate, care deţin atîtea poziţii politice, sociale, economice, financiare şi militare. Inutil să mai arătăm că în India condiţiile sînt cu totul altele. Aici nu există instituţii sau tradiţii democratice. În schimb avem practica bine stabilită a decretelor excepţionale şi a regimului dictatorial, iar libertatea individuală, libertatea cuvîntului, a întrunirilor şi a presei e sugrumată. În plus, liberalii nu dispun de o organizaţie puternică. Ei trebuie deci să se bizuie numai pe zîmbetul lor.

Liberalii resping categoric orice activitate „neconstituţională" sau „ilegală". În ţările cu constituţii democratice, cuvîntul „constituţional" are o semnificaţie largă. El înseamnă controlul asupra activităţii legislative, apărarea libertăţilor, un frîu pentru puterea executivă, metode democratice de schimbare a structurii politice şi economice. În India nu există însă o asemenea constituţie şi cuvîntul nu poate avea aceeaşi semnificaţie [1]. A folosi acest cuvînt aici nu înseamnă decît a introduce o noţiune care nu-şi găseşte locul în India de azi. Oricît de ciudat ar părea, cuvîntul „constituţional" este folosit la noi ca justificare pentru acţiunile mai mult sau mai puţin arbitrare ale puterii executive. Mai este folosit şi în sensul de „legal". Ar fi preferabil să ne limităm la cuvintele „legal" sau „ilegal", deşi şi ele sînt destul de vagi şi îşi schimbă sensul de la o zi la alta.

Un nou decret sau o nouă lege stabileşte noi categorii de infracţiuni. Participarea la un miting public poate fi o infracţiune,

[1] Cintamani, eminent lider liberal şi redactor-şef al ziarului „Leader", criticînd în Consiliul legislativ al Provinciilor unite raportul comisiei parlamentare mixte asupra situaţiei din India, a subliniat că în India nu există nici un fel de guvern constituţional: „E mai bine să te supui actualului guvern neconstituţional decît guvernului mai reacţionar şi mai neconstituţional de mîine".

tot astfel mersul pe bicicletă, purtarea unor anumite haine, prezenţa pe stradă după apusul soarelui, neprezentarea în fiecare zi la poliţie, — toate acestea şi multe altele sînt azi infracţiuni într-un loc sau altul din India. Un anumit act poate fi o infracţiune într-o parte a ţării, iar în alta nu. Dacă asemenea legi pot fi oricînd promulgate de o putere executivă iresponsabilă, cuvîntul „legal" nu mai înseamnă decît voinţa acestei puteri executive şi nimic mai mult. De obicei oamenii se supun acestei voinţe — de voie sau de nevoie —, căci consecinţele nesupunerii sînt neplăcute. A declara însă că te vei supune întotdeauna înseamnă acceptarea abjectă a unei dictaturi sau a unei autorităţi iresponsabile, renunţarea la propria-ţi conştiinţă şi imposibilitatea de a dobîndi vreodată libertatea în măsura în care aceasta depinde de propria-ţi activitate.

În toate ţările democratice se discută acum dacă se pot înfăptui transformări economice radicale pe calea normală a mecanismului constituţional existent. Mulţi sînt de părere că aşa ceva este cu neputinţă şi că va trebui să se recurgă la metode excepţionale şi revoluţionare. Pentru noi, în India, rezultatul discuţiei nu are nici o importanţă deoarece nu dispunem de mijloace constituţionale pentru a realiza schimbările pe care le dorim. În cazul cînd Cartea albă sau ceva similar ar intra în vigoare, ar înceta în multe privinţe orice progres constituţional. Nu există ieşire în afară de revoluţie sau acţiuni ilegale. Atunci, ce-i de făcut ? Să abandonăm orice gînd de schimbare şi să ne resemnăm în faţa destinului ?

Azi situaţia din India e şi mai neobişnuită. Puterea executivă poate împiedica sau îngrădi orice fel de activitate publică, şi de altfel o şi face. Este interzisă orice activitate care după părerea sa e primejdioasă. Poate fi deci oprită orice activitate publică efectivă, aşa cum a şi fost oprită în ultimii trei ani. A te supune înseamnă a renunţa la orice activitate publică. O asemenea atitudine este însă de neconceput.

Nimeni nu poate garanta că va proceda legal întotdeauna şi în orice împrejurări. Chiar într-un stat democratic se pot ivi cazuri cînd conştiinţa te sileşte să acţionezi împotriva legii. Într-o ţară guvernată despotic sau samavolnic, asemenea cazuri vor fi, bineînţeles, mai frecvente ; de fapt, într-un asemenea stat legea îşi pierde orice justificare morală.

„Acţiunea directă — spun liberalii — e aliata dictaturii, nu a democraţiei, şi cine vrea triumful democraţiei trebuie să evite acţiunea directă". E o idee confuză şi prost exprimată. Cîteodată acţiunea directă — ca, de pildă, o grevă muncitorească — poate fi chiar legală. Liberalii s-au gîndit însă probabil la acţiunea politică. Ce fel de acţiuni sînt azi posibile în Germania hitleristă ? Ori supunere abjectă, ori acţiuni ilegale şi revoluţionare. Cum mai poate fi acolo slujită cauza democraţiei ?

Liberalii indieni vorbesc de democraţie, dar cei mai mulţi dintre ei nu au nici o dorinţă de a o cunoaşte mai îndeaproape. Unul dintre cei mai proeminenţi lideri liberali, Sir Sivasvami Iyer, a declarat în mai 1934 : „Militînd pentru convocarea unei Adunări constituante, Congresul dă dovadă de prea multă încredere în înţelepciunea maselor şi nu apreciază cum trebuie sinceritatea şi capacitatea celor care au participat la diferitele Conferinţe ale mesei rotunde. Mă îndoiesc că Adunarea constituantă ar fi dat rezultate mai bune". Concepţia lui Sir Sivasvami despre democraţie este deci ceva deosebit de mase şi cadrează mai curînd cu o colecţie de oameni „sinceri şi capabili" numiţi de guvernul englez. În continuare, el dă binecuvîntarea sa Cărţii albe, căci, deşi „nu-l mulţumeşte întru totul", consideră totuşi că „ar fi nechibzuit ca ţara s-o respingă în întregime". Nu vedem nici un motiv ca între guvernul englez şi Sir Sivasvami să nu existe cea mai perfectă colaborare.

Liberalii au salutat, bineînţeles, revocarea de către Congres a nesupunerii civile. Nu este de mirare nici că s-au felicitat de înţelepciunea de care au dat dovadă ţinîndu-se departe de această „mişcare nebunească şi nechibzuită". „Nu v-am spus-o oare ?" — ne declarau ei. Ciudat argument ! Cînd ne-am ridicat şi am luptat bărbăteşte, am fost înfrînţi şi trîntiţi la pămînt, iar morala e că nu e bine să te ridici în picioare. Cel mai bine şi mai sigur e să te tîrăşti pe jos, căci din poziţia orizontală nu poţi fi doborît şi nici nu poţi cădea.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI TREILEA

VECHEA ŞI NOUA INDIE

ERA firesc şi inevitabil ca naţionalismul indian să se ridice împotriva dominaţiei străine. Este totuşi curios cît de mulţi intelectuali de-ai noştri acceptau la sfîrşitul secolului al XIX-lea — conştient sau inconştient — ideologia imperială engleză. Ei îşi construiau argumentele pe această ideologie şi nu se încumetau să critice decît unele din manifestările ei exterioare. Istoria, economia şi alte discipline care se studiau în şcoli şi universităţi erau prezentate exclusiv din punctul de vedere imperial englez, insistîndu-se asupra numeroaselor noastre deficienţe trecute şi prezente şi asupra virtuţilor şi măreţului destin al englezilor. Noi acceptam în oarecare măsură această versiune denaturată şi, chiar dacă instinctiv i ne opuneam, eram totuşi influenţaţi de ea. La început nu exista nici o scăpare intelectuală de această ideologie, căci nu cunoşteam alte fapte sau argumente ; de aceea căutam consolare în naţionalismul religios şi în ideea că, cel puţin în domeniul religiei şi al filozofiei, nu sîntem mai prejos decît oricare alt popor. În nenorocirea şi în înjosirea noastră ne consolam cu gîndul că, deşi lipsiţi de strălucirea şi de splendoarea exterioară a Occidentului, avem în schimb un adevărat conţinut lăuntric, cu mult mai preţios şi mai important. Vivekananda şi alţii, ca şi interesul manifestat de oamenii de ştiinţă din Occident pentru vechea noastră filozofie, ne-au redat în bună parte respectul de sine şi ne-au trezit mîndria pentru trecutul nostru.

Încetul cu încetul am început să punem la îndoială şi să analizăm critic afirmaţiile englezilor despre trecutul şi prezentul nostru, dar încă mai gîndeam şi acţionam în cadrul ideologiei engleze. Dacă un lucru nu era bun era denumit „neenglez", dacă un englez nu se purta bine în India, vina era a lui, şi nu a sistemului. Dar toate materialele critice astfel adunate şi care se refereau la dominaţia engleză din India au folosit — în ciuda concepţiilor moderate ale autorilor lor — unui scop revoluţionar şi au dat naţionalismului nostru o bază economică şi politică. „Poverty and Un-British Rule in India" de Dadabhai Naoroji şi cărţile lui Romesh Dutt, William Digby şi ale altora au jucat un rol revoluţionar în dezvoltarea gîndirii noastre naţionaliste. Cercetări ulterioare în domeniul vechii istorii indiene au arătat că în trecutul nostru înde-

părtat au existat perioade de strălucire cu un înalt nivel de civilizaţie, şi noi citeam despre ele cu mare satisfacţie. Am mai descoperit că trecutul englezilor în India e foarte diferit de ceea ce voiau să ne facă să credem cu lucrările lor de istorie.

Îndoielile noastre faţă de versiunea engleză a istoriei, economiei şi administraţiei în India deveneau tot mai puternice, şi totuşi continuam să ne mişcăm în orbita ideologiei engleze. Aceasta era în pragul noului secol poziţia naţionalismului indian în ansamblu. Aceasta mai este şi azi poziţia grupului liberal şi a altor mici grupări, precum şi a unui număr de congresişti moderaţi, care sentimental fac din cînd în cînd un pas înainte, dar continuă din punct de vedere intelectual să trăiască în secolul al XIX-lea. Din această cauză liberalul nu este în stare să înţeleagă ideea libertăţii Indiei, căci ea este absolut incompatibilă cu ideologia engleză. El îşi închipuie că se va ridica treaptă cu treaptă la funcţii tot mai înalte şi va mînui dosare tot mai voluminoase şi mai importante. Mecanismul conducerii va funcţiona la fel de bine, numai că la tabloul de comandă va fi el, iar undeva, în spate, fără a se face prea mult simţită va fi armata engleză, pentru a-l ocroti la caz de nevoie. Aşa îşi închipuie liberalul statutul de dominion în cadrul imperiului. E o idee naivă şi irealizabilă, căci preţul protecţiei engleze este aservirea Indiei. Nu putem avea şi una şi alta — şi libertate şi ocrotire militară engleză —, chiar dacă acest lucru n-ar fi umilitor pentru demnitatea unei mari ţări. Sir Frederick Whyte (care nu e partizan al naţionalismului indian) scria într-o carte recent apărută [1]: „El (indianul) tot mai crede că Anglia îl va apăra de dezastru şi, atîta timp cît va avea această iluzie, nu poate pune nici măcar temeliile propriului său ideal de autoguvernare". El se referă, evident, la indienii de felul liberalilor, reacţionarilor şi militanţilor din comunităţile religioase cu care a venit probabil în contact pe vremea cînd era preşedintele Adunării legislative a Indiei. Congresul şi, cu atît mai puţin, celelalte grupări progresiste nu împărtăşesc acest crez, sînt însă de acord cu Sir Frederick că nu poate exista libertate atîta timp cît dăinuieşte această iluzie şi India nu va fi lăsată să înfrunte singură dezastrul, dacă asta îi va fi soarta. Desfiinţarea completă a controlului militar englez în India va fi începutul libertăţii indiene.

Nu e de mirare că în secolul al XIX-lea intelectualii indieni au ajuns sub influenţa ideologiei engleze; surprinzător este că, în ciuda frămîntărilor şi a schimbărilor care au avut loc în secolul al XX-lea, mai există şi astăzi oameni care se lasă amăgiţi. În secolul al XIX-lea, clasele guvernante engleze constituiau aristocraţia

[1] *Sir Frederick Whyte*: „The Future of East and West".

lumii cu o lungă tradiţie de bogăţie, succese şi putere. Această veche tradiţie şi educaţie făcea ca ele să aibă unele din calităţile şi lipsurile aristocraţiei. Noi, indienii, ne putem consola la gîndul că în decursul ultimilor 175 de ani am contribuit substanţial la procurarea resurselor materiale şi la crearea condiţiilor necesare acestei superiorităţi. Ca şi atîtea alte rase şi naţiuni, ei au început să se considere drept aleşii lui dumnezeu, iar imperiul lor, drept împărăţia cerurilor pe pămînt. Dacă situaţia lor specială le era recunoscută şi superioritatea nu le era contestată, erau binevoitori şi amabili, cu condiţia ca acest lucru să nu le cauzeze vreun prejudiciu. Însă opoziţia faţă de ei devenea o opoziţie faţă de ordinea divină şi ca atare era un păcat de moarte care trebuia stîrpit.

La André Siegfried găsim un pasaj interesant despre acest aspect al psihologiei engleze [1]:

„În virtutea obişnuinţei ereditare de a deţine puterea, legată de bogăţie, ei au ajuns să aibă un fel de a fi aristocratic, foarte curios îmbibat de ideea unui drept divin ce le revine din naştere, iar această atitudine a continuat să se accentueze chiar atunci cînd supremaţia Angliei începuse să fie contestată. Tinerele generaţii de la sfîrşitul secolului... au ajuns a-şi spune în mod inconştient că acest succes li se cuvine de drept...

Acest fel de a interpreta lucrurile este interesant de subliniat, căci el explică reacţiile psihologiei engleze în acest domeniu deosebit de delicat. Aţi observat, desigur, că întotdeauna Anglia crede a fi găsit izvorul dificultăţilor sale în cauze externe: de la bun început este întotdeauna vinovat altcineva, şi dacă acest altcineva va voi să se îndrepte, Anglia îşi va putea redobîndi prosperitatea... mereu găsim acest instinct de a voi să-i schimbe pe ceilalţi, în loc să se schimbe pe ei înşişi!"

Dacă în genere aceasta era atitudinea englezilor faţă de restul lumii, apoi cea mai vizibilă era ea în India. Felul cum priveau englezii problema indiană avea ceva fascinant, deşi era totodată extrem de iritant. Convingerea calmă că au întotdeauna dreptate şi că poartă cu demnitate o grea povară, credinţa în destinele naţiunii lor şi în specificul imperialismului englez, dispreţul şi mînia faţă de necredincioşii şi păcătoşii care contestă temelia adevăratei credinţe, — toată această atitudine avea ceva religios în ea. Ca şi inchizitorii din trecut, ei erau hotărîţi să ne mîntuiască fără a se sinchisi dacă o dorim sau nu. Incidental ei profitau de pe urma acestui trafic cu virtutea, demonstrînd astfel adevărul vechiului proverb: „Cinstea este cea mai bună politică". Progresul Indiei a devenit sinonim cu acomodarea ţării la structura imperiului şi cu reeducarea anumitor indieni aleşi după modelul englez. Cu cît

[1] „La Crise Britannique au XX-ème Siècle".

acceptam mai mult idealurile şi obiectivele engleze, cu atît deveneam mai apţi de „autoguvernare". Libertatea ne va fi acordată imediat ce vom dovedi şi vom da garanţii că o vom folosi numai în conformitate cu dorinţele englezilor.

Mă tem că indienii şi englezii nu vor ajunge să aibă aceeaşi părere despre istoria dominaţiei engleze în India. Acest lucru este poate firesc, totuşi nu se poate să nu rămîi uimit cînd englezi sus-puşi, inclusiv secretari de stat pentru India, zugrăvesc un tablou fantezist al trecutului şi prezentului Indiei şi fac declaraţii lipsite de orice bază reală. Este extraordinar cît de puţin cunosc englezii India, cu excepţia cîtorva experţi. Iar dacă nu cunosc faptele, cu cît mai inaccesibil le este spiritul Indiei! Ei au pus stăpînire pe trupul Indiei şi l-au posedat, dar a fost o posedare obţinută prin siluire. Ei n-au cunoscut-o şi nici n-au încercat să o cunoască. Ei n-au privit-o niciodată în ochi, căci privirea lor era îndreptată în altă parte, iar ochii Indiei erau lăsaţi în jos, de ruşine şi de umilire. După secole de convieţuire stau în faţă la fel de străini şi plini de aversiune reciprocă.

Cu toată mizeria şi starea ei de înapoiere, India mai avea destulă noblеţe şi grandoare şi, deşi încovoiată sub povara străvechilor tradiţii şi a mizeriei de azi, cu pleoapele puţin obosite, ea avea totuşi „o frumuseţe lăuntrică care îi lumina trupul, şi fiecare celulă a ei era depozitarul unor gînduri neobişnuite, unor visuri fantastice şi pasiuni subtile". În trupu-i martirizat se mai poate încă distinge măreţia sufletului ei. Ea a călătorit timp de multe veacuri şi a adunat pe drum multă înţelepciune, a întîlnit străini şi i-a atras în marea sa familie; a cunoscut vremuri de glorie şi vremuri de decadenţă; a suferit umilinţe şi nespuse dureri şi a văzut multe lucruri ciudate; dar în tot cursul lungii sale călătorii, ea şi-a păstrat vechea ei cultură, din care a sorbit forţă şi vitalitate, împărtăşind-o şi altor ţări. A oscilat ca un pendul, încercînd cu îndrăzneala gîndirii ei să se înalţe la ceruri şi să le descifreze misterele, însă a cunoscut şi amărăciunea infernului. În ciuda tragicului balast de superstiţii şi obiceiuri înapoiate, care o împovăra şi o trăgea la fund, ea niciodată n-a uitat cu totul inspiraţia pe care, în zorile istoriei sale, i-au dăruit-o prin „Upanişade" cei mai înţelepţi fii ai ei. Minţile lor agere şi mereu neliniştite, mereu în căutare şi explorare nu-şi căutau refugiul în dogme oarbe şi nu se complăceau în respectarea formelor moarte şi a ritualului religios. Ei nu căutau alinarea suferinţelor în prezent sau un loc într-un viitor paradis, ci lumină şi înţelegere: „Du-mă de la nereal la real, du-mă din întuneric spre lumină, du-mă din moarte spre nemurire" [1]. Cea mai cunoscută rugăciune, care şi azi mai e repetată

[1] „Brihadaraniak Upanişad", 1, 3, 27.

de milioane — Gaitri manta —, cere divinității să dea oamenilor cunoaștere și luminare.

Deși adesea frîntă din punct de vedere politic, spiritul ei a păstrat întotdeauna moștenirea comună, și în diversitatea ei se simțea o uimitoare unitate [1]. Ca toate țările vechi, ea era un ciudat amestec de bun și rău, dar bunul era ascuns și trebuia căutat, în timp ce mirosul de descompunere era evident, iar soarele ei dogoritor și neîndurător punea în lumină tot ce era rău.

Există o oarecare asemănare între Italia și India. Amîndouă sînt țări vechi, cu o lungă tradiție culturală, deși, în comparație cu India, Italia este încă tînără, iar India e o țară mult mai mare. Ambele țări sînt din punct de vedere politic scindate, dar ideea Italiei, ca și cea a Indiei, n-a pierit niciodată, și în toată diversitatea lor domnea unitatea. În Italia unitatea era în mare măsură de esență romană, deoarece marele oraș domina țara și era izvorul și simbolul unității ei. În India n-a existat un asemenea centru unic sau oraș dominant, deși Benaresul poate fi foarte bine denumit cetatea eternă a Orientului, nu numai pentru India, dar și pentru întreaga Asie răsăriteană. Spre deosebire însă de Roma, Benaresul n-a cochetat niciodată cu ideea imperiului sau cu gînduri despre putere temporală. Cultura indiană a fost atît de răspîndită în întreaga Indie, încît nici o parte a țării nu poate fi numită inima acestei culturi. De la capul Comorin pînă la Amaranath și Badrinadh în Himalaia, de la Dvarka și pînă la Puri circulau aceleași idei și, chiar dacă într-un loc oarecare se producea o ciocnire între ele, răsunetul acestei ciocniri ajungea curînd pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării.

Tot astfel cum Italia a dăruit Europei occidentale cultura și religia, India a făcut același dar Asiei răsăritene, deși China era tot atît de veche și de venerată ca și India. Și chiar cînd din punct de vedere politic Italia zăcea doborîtă, viața ei pulsa în vinele Europei.

Metternich a spus că Italia este „o noțiune geografică", și mulți pretendenți la rolul de Metternich au folosit aceste cuvinte referindu-se la India; e curios că există o oarecare asemănare pînă și în așezarea lor geografică în cele două continente. Și mai interesantă este comparația dintre Anglia și Austria, căci nu se asea-

[1] „Cea mai importantă dintre toate contradicțiile din India constă în aceea că această diversitate se îmbină cu o unitate mai largă care nu devine imediat evidentă, deoarece din punct de vedere istoric nu a reușit să-și găsească expresia într-o coeziune politică aptă să facă din țară un singur tot, dar care este o realitate atît de mare și de puternică, încît pînă și musulmanii din India sînt siliți să recunoască că, odată ajunși în orbita influenței ei, au resimțit-o profund". *Sir Frederick Whyte:* „The Future of East and West".

mână oare Anglia secolului al XX-lea cu mîndra şi aroganta Austrie a secolului al XIX-lea, încă puternică, deşi rădăcinile din care îşi trăgea forţa se uscau, iar descompunerea îi măcina ţesuturile.

E curios cum omul nu poate rezista tendinţei de a-şi reprezenta ţara sub forma antropomorfică. Este puterea deprinderii şi a unor vechi asociaţii. India devine Bharat Mata — Mama Indie —, o femeie frumoasă, foarte bătrînă, dar cu înfăţişarea veşnic tînără, părăsită şi cu privirea tristă, tratată cu cruzime de duşmani şi de venetici, chemîndu-şi copiii să-i vină în apărare. Această imagine trezeşte emoţiile a sute de mii de oameni şi-i îndeamnă la acţiuni şi sacrificii. Şi totuşi India este în primul rînd ţăranul şi muncitorul, nu prea frumoşi la vedere, căci mizeria nu este frumoasă. Reprezintă oare frumoasa femeie a imaginaţiei noastre pe muncitorii goi şi încovoiaţi de pe ogoare şi din fabrici ? Sau reprezintă ea micul grup al acelora care de veacuri au asuprit şi exploatat masele, impunîndu-le obiceiuri crude şi transformînd chiar pe mulţi în intangibili ? Cu ajutorul creaţiilor imaginaţiei noastre încercăm să ascundem adevărul şi să fugim de realitate în lumea visurilor.

Dar, în ciuda acestor clase diferite şi a conflictelor dintre ele, exista totuşi în India o legătură comună care le unea, iar noi rămînem uimiţi de stabilitatea, trăinicia şi puternica vitalitate a acestei legături. Prin ce se explică ea ? Nu numai prin forţa şi greutatea pasivă a inerţiei şi a tradiţiei, oricît ar fi ele de puternice. A existat un principiu activ care o susţinea, căci a rezistat cu succes unor puternice influenţe din afară şi a absorbit forţe interne care s-au ridicat la luptă împotriva ei. Dar, cu toată forţa ei, această legătură nu a putut menţine libertatea politică şi nici n-a dus la unitate politică. Se considera probabil că nu merită să lupţi pentru ele ; importanţa lor era în mod greşit subapreciată, iar noi suferim de pe urma acestei neglijări. Niciodată în decursul istoriei vechiul ideal indian nu a proslăvit victoriile politice şi militare şi întotdeauna a dispreţuit banii şi clasele a căror profesiune era de a cîştiga bani. Onorurile şi bogăţia nu mergeau mînă în mînă, iar onorurile trebuiau să revină — cel puţin în teorie — celor care slujeau societatea aproape fără nici o recompensă bănească.

Străvechea cultură a reuşit să supravieţuiască multor uragane şi furtuni, dar, deşi şi-a menţinut forma exterioară, ea şi-a pierdut conţinutul real. În prezent ea duce o luptă tăcută şi desperată împotriva unui adversar nou şi atotputernic — civilizaţia *bania* a Occidentului capitalist. Ea va sucomba în faţa acestui nou venit, căci Occidentul aduce cu sine ştiinţa, iar ştiinţa aduce hrană milioanelor de oameni flămînzi. Occidentul aduce însă cu sine şi antidotul pentru racilele acestei civilizaţii hrăpăreţe : principiile so-

cialismului, ale colaborării şi ale slujirii societăţii în folosul binelui general. Aceasta aminteşte în oarecare măsură de vechiul ideal brahman al slujirii societăţii, dar înseamnă brahmanizarea (bine-înţeles nu în sens religios) a tuturor claselor şi grupurilor şi desfiinţarea deosebirilor de clasă. S-ar putea ca atunci cînd India va îmbrăca haine noi — şi va trebui s-o facă, căci cele vechi îi sînt rupte şi zdrenţuite —, ea să şi le croiască în aşa fel încît să corespundă atît condiţiilor actuale cît şi vechiului ei fel de gîndire. Ideile pe care le adoptă trebuie să devină populare.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI PATRULEA

REZULTATELE DOMINAŢIEI ENGLEZE

CARE sînt rezultatele dominaţiei engleze în India ? Mă îndoiesc că există un indian sau englez în stare să aprecieze obiectiv şi imparţial rezultatele îndelungatei dominaţii engleze. Şi chiar dacă s-ar putea face o asemenea apreciere, ar fi mai greu a se cumpăni şi cîntări factorii psihologici şi alţi factori imateriali. Ni se spune că dominaţia engleză „a dat Indiei ceea ce nu avusese niciodată în decursul veacurilor — un guvern a cărui autoritate este necontestată în toate regiunile acestui subcontinent“ [1]; că a instaurat legalitatea şi a creat un aparat administrativ drept şi eficient; că a introdus în India concepţiile occidentale despre guvernare parlamentară şi libertăţi individuale şi că, „prin transformarea Indiei britanice într-un singur stat unitar, a trezit la indieni sentimentul unităţii politice“, contribuind astfel la apariţia celor dintîi germeni ai naţionalismului. Acesta este punctul de vedere englez şi el conţine o însemnată parte de adevăr, cu toate că vreme îndelungată n-am avut în ţară nici legalitate, nici libertăţi individuale.

Părerea indiană despre această perioadă pune accentul pe mulţi alţi factori şi relevă prejudiciile materiale şi spirituale pe care ni le-a pricinuit dominaţia străină. Cele două puncte de vedere sînt atît de diferite, încît uneori acelaşi lucru pe care-l laudă englezii e condamnat de indieni. Doctorul Ananda Kumarasvami scrie : „Una dintre cele mai caracteristice trăsături ale dominaţiei engleze în India este că cele mai grave prejudicii pricinuite poporului indian au aparenţa de binefaceri“.

În realitate, schimbările care s-au produs în India în ultimii o sută şi ceva de ani sînt schimbări prin care a trecut întreaga lume şi sînt comune majorităţii ţărilor din Orient şi Occident. Dezvoltarea industriei în Europa occidentală, iar apoi şi în restul lumii a adus pretutindeni cu sine naţionalismul şi state unitare puternice. Englezii îşi pot atribui meritul de a fi deschis pentru prima oară în India fereastra spre Occident şi de a-i fi adus unul din aspectele industrialismului şi ştiinţei occidentale. După ce au făcut-o, ei au frînat dezvoltarea industrială a ţării cît timp le-au permis-o împreju-

[1] Citat după raportul Comisiei parlamentare mixte pentru pregătirea reformelor constituţionale indiene (1934).

rările. Şi în trecut India fusese locul de întîlnire a două culturi — cea vest-asiatică a islamului şi cea orientală, adică propria ei cultură, extinsă şi asupra Extremului Orient. Acum venise din Occidentul îndepărtat un al treilea şi mai puternic imbold, iar India a devenit focarul şi cîmpul de luptă pentru diversele idei, vechi şi noi. Este neîndoielnic că acest al treilea imbold ar fi triumfat, soluţionînd astfel multe din vechile probleme ale Indiei, însă englezii, care ei înşişi au ajutat la apariţia lui, au încercat să oprească acţiunea lui ulterioară. Împiedicînd dezvoltarea noastră industrială, ei au amînat implicit şi dezvoltarea noastră politică şi au menţinut toate învechitele relicve feudale şi de altă natură pe care le-au găsit în ţară. Ei au oprit pînă şi modificarea legilor şi obiceiurilor noastre care progresau în oarecare măsură, menţinîndu-le neschimbate în stadiul în care le-au găsit şi îngreuindu-ne eliberarea de cătuşele acestor obiceiuri. Dezvoltarea burgheziei în India nu s-a produs prin bunăvoinţa sau ajutorul englezilor. Dar după ce au introdus căile ferate şi celelalte realizări ale industrialismului, ei n-au mai putut opri roata transformărilor, ei nu puteau decît s-o frîneze şi să-i încetinească mersul, ceea ce au şi făcut spre evidentul lor folos.

„Pe acest solid fundament se bazează majestuosul sistem de guvernare din India, şi se poate afirma cu certitudine că, începînd din 1858, de cînd Coroana şi-a asumat puterea supremă asupra tuturor teritoriilor Companiei Indiilor orientale, progresul în domeniul învăţămîntului şi al vieţii materiale a Indiei a întrecut tot ce putuse atinge această ţară în oricare altă perioadă a lungii sale istorii pline de vicisitudini“ [1]. Această afirmaţie nu este chiar atît de evidentă cum pare, şi mulţi afirmă că în realitate, o dată cu instaurarea dominaţiei engleze, ştiinţa de carte a scăzut. Dar chiar dacă afirmaţia ar fi riguros exactă, nu trebuie uitat că în fond ea se bazează pe o comparaţie între actuala eră industrială şi o epocă trecută. Aproape în toate ţările lumii, progresul cultural şi material a fost uriaş în cursul ultimului secol ca urmare a dezvoltării ştiinţei şi industriei şi despre oricare din aceste ţări s-ar putea afirma cu certitudine că acest progres „a întrecut tot ce putuse atinge această ţară în oricare altă perioadă a lungii sale istorii pline de vicisitudini“, deşi poate istoria ţării respective n-a fost chiar atît de lungă ca cea a Indiei. Am fi oare foarte nedrepţi şi răutăcioşi dacă am afirma că în această eră industrială am fi avut în orice caz sub o formă sau alta un asemenea progres tehnic chiar şi fără dominaţia engleză ? Într-adevăr, dacă vom compara soarta noastră cu cea a multor altor ţări, n-am putea noi risca oare presupunerea că progresul ar fi fost chiar mai mare dacă nu am fi trebuit să luptăm şi împotriva sugrumării acestui progres de către înşişi englezii ? Drumurile de fier, telegraful, te-

[1] Din raportul Comisiei parlamentare mixte (1934).

lefonul, radioul şi altele nu pot servi drept criterii ale bunătăţii sau binefacerilor dominaţiei engleze. Ele au fost binevenite şi necesare, şi fiindcă din întîmplare englezii sînt cei care le-au introdus pentru prima oară trebuie să le fim recunoscători. Dar chiar şi aceşti mesageri ai industrialismului au apărut iniţial la noi pentru consolidarea dominaţiei engleze. Ei au fost vinele şi arterele prin care trebuia să circule sîngele naţiunii, extinzîndu-i comerţul, transportîndu-i produsele şi aducînd viaţă nouă şi bogăţie milioanelor ei de locuitori. Este adevărat că pînă la urmă vom ajunge probabil la acest rezultat, însă ele erau gîndite şi folosite cu un alt scop — cel al întăririi dominaţiei imperiale şi al acaparării de pieţe pentru mărfurile engleze —, ceea ce de altfel au şi reuşit să realizeze. Sînt un adept fără rezerve al progresului industrial şi al introducerii celor mai moderne mijloace de transport, însă uneori, străbătînd în fugă cîmpiile Indiei, calea ferată, acest mecanism dătător de viaţă, mi se părea că seamănă cu nişte benzi de oţel care ţin India ferecată.

Concepţia engleză despre guvernarea Indiei este concepţia statului poliţist. Treaba guvernului era de a ocroti orînduirea de stat, lăsînd tot restul pe seama altora. Activitatea financiară a guvernului cuprindea cheltuielile militare, întreţinerea poliţiei, a administraţiei civile şi asigurarea dobînzilor la împrumuturi. De nevoile economice ale cetăţenilor nu se ocupa nimeni şi erau sacrificate intereselor engleze. Necesităţile culturale şi de altă natură ale poporului, exceptînd cele ale unui număr infim de oameni, erau complet neglijate. Noile concepţii despre finanţele publice, care în alte ţări însemnau introducerea învăţămîntului general şi gratuit, îmbunătăţirea sănătăţii publice, grijă pentru săraci şi deficienţi mintali, asigurarea muncitorilor pentru cazurile de boală, bătrîneţe şi şomaj etc., rămîneau aproape complet în afara preocupărilor guvernului. El nu-şi putea permite să se ocupe de astfel de activităţi costisitoare, căci sistemul său fiscal era extrem de retrograd, impunînd într-o proporţie mult mai mare veniturile mici decît cele mari, iar cheltuielile pentru funcţiile sale de pază şi administraţie erau uriaşe şi înghiţeau aproape toate veniturile.

Trăsătura caracteristică a dominaţiei engleze a fost că ea şi-a concentrat toate eforturile asupra a tot ce contribuia la accentuarea subjugării politice şi economice a ţării. Tot restul se făcea în mod incidental. Dacă englezii au creat un puternic guvern central şi un aparat poliţienesc eficient, este o realizare cu care se pot mîndri, dar poporul indian nu are motive să se felicite pentru aceasta. Unitatea este un lucru bun, însă nu cred că te poţi mîndri cu unitatea în robie. Chiar şi puterea unui guvern despotic poate deveni o mai mare povară pentru popor, iar forţa poliţienească, incontestabil utilă din multe puncte de vedere, poate fi — şi efectiv a fost adesea — îndreptată împotriva poporului pe care ar fi trebuit să-l apere. Com-

parînd civilizaţia modernă cu vechea Grecie, Bertrand Russel a scris recent : „Singura superioritate serioasă a civilizaţiei greceşti faţă de a noastră era lipsa de eficienţă a poliţiei, ceea ce a permis unui număr mai mare de oameni cinstiţi să scape de persecuţiile ei".

Dominaţia Angliei în India ne-a adus pace, şi după dezordinile şi nenorocirile care au urmat prăbuşirii imperiului mogol India avea desigur nevoie de pace. Pacea este un bun preţios şi necesar oricărui progres şi am întîmpinat-o cu bucurie cînd am obţinut-o. Însă chiar şi pacea poate fi cumpărată cu un preţ prea scump ; căci există şi pacea deplină a mormîntului şi siguranţa absolută a cuştii sau a închisorii. Pacea mai poate însemna şi desperarea unor oameni incapabili să-şi îmbunătăţească soarta. Pacea impusă de un cuceritor străin nu aduce liniştea şi alinarea unei adevărate păci. Războiul este un lucru îngrozitor şi trebuie evitat, dar el dezvoltă anumite virtuţi, care, după părerea psihologului William James, sînt : fidelitate, solidaritate, tenacitate, eroism, conştiinţă, educare, inventivitate, economie, sănătate fizică şi vigoare. De aceea James căuta un echivalent moral al războiului, care, fără a avea ororile lui, să contribuie la dezvoltarea acestor virtuţi în societatea umană. Poate că, dacă ar fi aflat despre non-colaborare şi nesupunere civilă, ar fi găsit ceva pe placul său : un echivalent moral şi paşnic al războiului.

E inutil a analiza toate „dacă" şi toate posibilităţile istoriei. Sînt convins că pentru India a fost un lucru bun să vină în contact cu ştiinţa şi industria Occidentului. Ştiinţa a fost un mare dar pe care ni l-a făcut Occidentul, de care India ducea lipsă şi fără de care ţara era condamnată la decădere. Însă forma acestui contact era nefericită, deşi, poate, numai o serie de zguduiri puternice ne puteau scoate din toropeala noastră. Din acest punct de vedere, englezii anglo-saxoni, protestanţi şi individualişti erau foarte indicaţi, deoarece se deosebeau de noi mai mult decît majoritatea occidentalilor şi ne puteau zgudui mai puternic decît alţii.

Ei ne-au dat unitatea politică, ceea ce a fost un lucru bun, dar, indiferent de faptul dacă am fi avut sau nu această unitate, naţionalismul indian ar fi crescut şi ar fi revendicat unitatea. Lumea arabă este astăzi scindată într-un mare număr de state separate — independente, sub protectorat, sub mandat etc. —, care năzuiesc însă toate spre unitatea arabă. Nu poate exista nici un dubiu că naţionalismul arab ar realiza în mare măsură această unitate dacă puterile imperialiste din Occident nu i-ar sta în cale. Ca şi India însă, scopul acestor puteri este de a încuraja tendinţele scizioniste şi de a crea o problemă a minorităţilor naţionale, ceea ce slăbeşte şi în parte contrabalansează impulsul naţionalist şi oferă puterii imperialiste pretextul de a rămîne în ţară şi de a juca rolul arbitrului imparţial.

Unitatea politică a Indiei a fost realizată incidental, ca un rezultat secundar al consolidării imperiului. Mai tîrziu, cînd această unitate s-a aliat cu naționalismul și a aruncat mănușa dominației străine, am putut vedea cum erau încurajate cu premeditare dezbinarea și sectarismul, aceste piedici formidabile în calea progresului nostru viitor.

Cît de mult timp a trecut de cînd au venit englezii : sînt o sută șaptezeci și cinci de ani de cînd și-au instaurat dominația ! Ca și orice guvern despotic, ei s-au bucurat de deplină libertate și au avut un minunat prilej de a dirija dezvoltarea Indiei potrivit cu dorințele lor. În decursul acestei perioade, lumea — Anglia, Europa, America, Japonia — a devenit de nerecunoscut. Neînsemnatele colonii americane care în secolul al XVIII-lea se înșirau de-a lungul Oceanului Atlantic alcătuiesc astăzi cea mai bogată, cea mai puternică și — sub raport tehnic — cea mai înaintată națiune ; Japonia s-a transformat uimitor de mult într-un interval foarte scurt; pe vastele întinderi ale U.R.S.S., unde pînă mai ieri pumnul guvernului țarist înăbușea și sugruma orice dezvoltare, pulsează acum o viață nouă și în fața ochilor noștri se făurește o nouă lume. Și în India s-au produs mari schimbări, iar actuala înfățișare a țării e foarte diferită de cea din secolul al XVIII-lea : au apărut căi ferate, instalații de irigație, uzine, școli și universități, uriașe clădiri guvernamentale etc.

Dar, cu toate aceste schimbări, ce este India azi ? Un stat dependent, a cărui minunată forță e încătușată și care abia îndrăznește să respire în voie, cîrmuit de la distanță de străini, cu o populație nespus de săracă. Durata vieții oamenilor este mică și ei nu pot rezista bolilor și epidemiilor ; analfabetismul este în creștere ; pe întinderi imense lipsește orice deservire sanitară sau medicală, iar șomajul a atins proporții înspăimîntătoare atît printre clasele mijlocii cît și în mase. Ni se spune că libertatea, democrația, socialismul, comunismul sînt lozincile unor idealiști lipsiți de simț practic, unor doctrinari sau șarlatani ; criteriul trebuie să fie bunăstarea poporului în totalitatea sa. Este într-adevăr un criteriu vital și, judecînd după el, India prezintă azi un tablou teribil de jalnic. Citim despre mari planuri de înlăturare a șomajului și de alinare a mizeriei în alte țări ; dar ce se întîmplă cu zecile de milioane de șomeri și cu permanența și atît de răspîndita mizerie din India ? Mai citim și despre planuri de construcții de locuințe tot în alte țări ; unde sînt oare locuințele pentru sutele de milioane din țara noastră care trăiesc în bordeie de lut sau nu au nici un adăpost ? Nu trebuie oare să invidiem soarta țărilor unde învățămîntul, condițiile sanitare, asistența medicală, cultura și producția progresează rapid, în timp ce noi rămînem unde am fost sau ne mișcăm fără vlagă cu iuțeala melcului ? În numai doisprezece ani de mi-

nunat efort, Rusia a lichidat aproape complet analfabetismul pe vastele sale teritorii şi a creat un admirabil şi modern sistem de învăţămînt, strîns legat de viaţa maselor. Sub conducerea lui Mustafa Kemal Ataturk, înapoiata Turcie a făcut şi ea paşi gigantici în răspîndirea ştiinţei de carte. Din primul moment Italia fascistă a pornit cu energie la atac împotriva analfabetismului. Gentile, ministrul învăţămîntului, a chemat la „un atac frontal împotriva analfabetismului". „Această cangrenă care macină forţele statului nostru — spunea el — trebuie arsă cu fierul roşu". Sînt cuvinte grele, nu prea potrivite pentru saloane, dar care dovedesc că în dosul gîndului stă convingere şi energie. Aici, în India, sîntem mai politicoşi şi folosim fraze mai meşteşugite. Ne mişcăm cu multă prudenţă şi ne irosim energia în comisii şi comitete.

Indienii sînt acuzaţi că vorbesc prea mult şi fac foarte puţin. E o acuzaţie îndreptăţită. Dar n-am fi noi oare îndreptăţiţi să ne exprimăm mirarea faţă de inepuizabila capacitate a englezilor de a crea comitete şi comisii, fiecare din ele producînd după o muncă grea un raport savant — „un mare document de stat" — care mai întîi este ridicat în slăvi, iar apoi pus la dosar ? În felul acesta avem senzaţia de a merge înainte, de a progresa, avînd totuşi avantajul de a rămîne pe loc. Onoarea e satisfăcută, iar interesele claselor privilegiate rămîn neştirbite şi în siguranţă. Alte ţări discută cum să progreseze, iar noi discutăm despre frîne şi garanţii de frică să nu înaintăm prea repede.

„Strălucirea imperială devenise măsura mizeriei poporului" — aşa ni se spune (am în vedere Comisia parlamentară mixtă din 1934) despre epoca Marelui Mogol. E o observaţie justă, dar n-am putea noi oare folosi aceeaşi măsură şi azi ? Nu stau şi azi lucrurile la fel cu fastul şi pompa viceregelui la New Delhi şi cu tot luxul etalat de guvernatorii provinciali ? Şi toate acestea se petrec pe fundalul unei mizerii abjecte şi înspăimîntătoare. Contrastul e dureros şi e greu să-ţi închipui cum se pot împăca cu această stare de lucruri oameni dotaţi cu asemenea sensibilitate. În dosul splendidei faţade imperiale, India este azi o privelişte jalnică de mizerie. Există multă cîrpeală de suprafaţă, în dosul căreia trăieşte mica burghezie nenorocită, tot mai mult strivită de condiţiile de existenţă moderne. După ea vin muncitorii, care trăiesc în cea mai neagră mizerie, iar apoi ţăranii, acest simbol al Indiei, a căror soartă e de a fi „născuţi pentru o noapte veşnică".

Încovoiat sub greul veacurilor
Se reazemă în săpăligă, cu ochii-n pămînt.
Deşertăciunea vremurilor i s-a întipărit pe faţă,
Iar în spinare— povara lumii.
. . . . . .
Pe chipul său groaznic se văd veacuri de pătimire
În încovoierea lui s-a strîns întreaga tragedie a vremii.

Prin el, omenirea trădată,
Dezmoștenită, pîngărită, prădată,
Strigă împotriva forțelor care-au făurit lumea,
Iar strigătul acesta e și o prorocire [1].

Ar fi absurd să-i învinovățim pe englezi de racilele Indiei. Răspunderea pentru ele trebuie să ne-o asumăm noi, și nu avem dreptul să ne eschivăm. Ar fi o lipsă de cuviință să-i învinuim pe alții de consecințele inevitabile ale propriilor noastre slăbiciuni. Un sistem autoritar de guvernare, mai cu seamă dacă e în mîna străinilor, trebuie să încurajeze o psihologie de servilism și să limiteze orizontul intelectual al poporului. El trebuie să înăbușe multe din ce e mai bun în tineret — inițiativă, dîrzenie, originalitate, energie — și să încurajeze josnicia, conformismul rigid și dorința de lingușire și de a fi pe placul stăpînilor. Un asemenea sistem nu cultivă mentalitatea adevăratei slujiri și devotamentul față de binele obștesc sau de idealuri ; el promovează oamenii cu cel mai redus simț social, oameni al căror unic țel în viață este de a parveni. Știm ce categorie de oameni atrag englezii în India în serviciul lor ! Unii dintre ei au o minte ageră și sînt în stare să facă treabă bună. Ei nimeresc în slujbe publice sau semipublice din cauză că nu li se oferă altă posibilitate. Treptat, entuziasmul lor scade, devin simple piese ale uriașei mașini, iar mintea le e abrutizată de plicticoasa rutină a muncii lor. Ei capătă calitățile birocratului — „competință în meseria funcționărească și în arta diplomatică, necesară pentru exercitarea funcțiilor". În cel mai bun caz au un devotament pasiv față de binele public. Nu au și nici nu pot avea un entuziasm înflăcărat. Așa ceva nu e posibil sub o guvernare străină.

Însă cu excepția acestui gen de oameni, majoritatea micilor funcționari sînt cu totul mediocri, căci n-au învățat decît să se ploconească în fața superiorilor și să-i terorizeze pe subalterni. Vina nu e a lor. Așa i-a educat sistemul. Și e oare de mirare că servilismul și nepotismul sînt la noi atît de răspîndite ? N-au nici un fel de idealuri în activitatea lor. Teama de șomaj și de a nu mai avea pîinea de toate zilele îi obsedează, și principala lor preocupare este să-și păstreze postul și să găsească alte posturi pentru rude și prieteni. Acolo unde în umbră stă mereu la pîndă spionul și denunțătorul — cea mai odioasă dintre creaturi — este greu să cultivi la un popor virtuți mai nobile.

În urma recentelor evenimente a devenit și mai greu pentru oamenii cinstiți și pătrunși de conștiința datoriei obștești să intre în slujba statului. Guvernul nu-i vrea, iar dacă nu sînt constrînși de cauze economice, nu vor nici ei să se asocieze prea intim cu el.

Dar, după cum știe lumea întreagă, povara imperiului stă pe

[1] Extras din poemul poetului american E. Markhmam „The Man with the Hoe".

umerii albilor, şi nu pe cei ai oamenilor de culoare. Avem diverse organe imperiale cu ajutorul cărora se menţine tradiţia imperială, precum şi un număr suficient de garanţii pentru a apăra privilegiile speciale ale acestor organe, şi, aşa cum ni se spune, totul se face spre binele Indiei. Este uimitor cît de mult pare legat binele Indiei de interesele vădite şi de propăşirea acestor organe. Dacă s-ar desfiinţa vreun privilegiu sau vreun post bine plătit din Serviciul civil indian, ni se spune că rezultatul ar fi incompetenţa şi corupţia. O reducere a posturilor din schema Serviciului indian pentru ocrotirea sănătăţii pune „în primejdie sănătatea Indiei". Iar dacă te atingi de elementele engleze din armată, ne ameninţă, bineînţeles, cele mai îngrozitoare primejdii.

Cred că toate aceste afirmaţii cuprind o oarecare doză de adevăr, căci dacă funcţionarii superiori ar pleca brusc, lăsînd departamentul în grija subalternilor, calitatea muncii s-ar înrăutăţi. Dar aceasta s-ar întîmpla fiindcă astfel e organizat întregul sistem, fiindcă subalternii nu sînt nici pe departe oamenii cei mai capabili şi fiindcă n-au fost niciodată pregătiţi să-şi asume o răspundere. Sînt convins că în India există un număr mai mult decît suficient de oameni capabili şi, dacă s-ar lua măsurile necesare, ei ar putea fi găsiţi într-un timp destul de scurt. Însă aceasta ar presupune o schimbare totală în concepţiile noastre despre administraţie şi problemele sociale, ar însemna crearea unui stat nou.

Dar, aşa cum stau lucrurile, ni se spune că, oricare ar fi schimbările ce s-ar face, în interesul nostru, în aparatul de stat, cadrul rigid al organelor superioare care ne apără şi ne ocrotesc se va menţine neschimbat. Preoţi ai sfintelor taine ale administraţiei, ei vor păzi templul şi vor împiedica gloata să pătrundă între zidurile sale sfinte. Treptat, pe măsură ce vom dovedi că sîntem demni de o asemenea favoare, ei vor înlătura un văl după altul şi, cîndva, într-un viitor îndepărtat, însăşi sfînta sfintelor va apare în faţa privirilor noastre uimite şi pline de veneraţie.

Dintre toate aceste organe imperiale, Serviciul civil indian ocupă primul loc şi lui îi revine în mare parte răspunderea pentru buna sau proasta funcţionare a administraţiei din India. Ni s-a vorbit adesea despre numeroasele virtuţi ale acestui serviciu, iar importanţa lui în sistemul imperial a devenit aproape proverbială. Autoritatea sa necontestată şi puterea aproape absolută pe care i-o conferă această poziţie, ca şi laudele şi reclama de care se bucură în aşa mare măsură, nu sînt tocmai indicate pentru echilibrul mintal al oamenilor sau al întregului grup. Cu toată admiraţia mea pentru acest serviciu, trebuie să admit că el este deosebit de expus, atît ca indivizi cît şi în ansamblu, vechii şi, într-o anumită măsură, noii boli care se numeşte paranoia.

Ar fi zadarnic să negăm calităţile pozitive ale Serviciului civil indian, căci nu ni se permite să uităm de ele, s-au spus însă atîtea

absurdități despre acest serviciu, încît simt uneori că puțin bun simț ar fi foarte de dorit. Economistul american Veblen a denumit clasele privilegiate „clase întreținute". Cred că tot atît de just ar fi să denumim Serviciul civil indian, ca de altfel și celelalte servicii imperiale, „servicii întreținute". Ele sînt un lux foarte costisitor.

Maiorul D. Graham Pole, fost deputat laburist în parlamentul englez și care se interesează mult de problemele indiene, a declarat într-un articol recent publicat în „Modern Review" că „nimeni n-a încercat vreodată să conteste că Serviciul civil indian e un serviciu cît se poate de capabil și eficient". Cum în Anglia se fac adesea asemenea afirmații, cărora li se dă crezare, ele merită să fie analizate. Este întotdeauna riscant să faci astfel de afirmații categorice care pot fi lesne combătute, iar maiorul Graham Pole e complet greșit cînd își închipuie că faptul n-a fost contestat. El a fost chiar de foarte multe ori contestat și însuși G. K. Gokhale a spus încă de mult lucruri foarte neplăcute la adresa Serviciului civil indian. Indianul de rînd, indiferent dacă este sau nu un membru al Congresului, l-ar contrazice fără îndoială pe maiorul Graham Pole. Și totuși s-ar putea ca amîndoi să aibă în parte dreptate, deoarece privesc chestiunea din puncte de vedere diferite. Despre ce fel de eficiență și capacitate e vorba ? Dacă această capacitate și eficiență se măsoară după aportul dat consolidării imperiului britanic în India și exploatării țării, Serviciul civil indian poate, desigur, pretinde că a avut succes. Dacă însă criteriul va fi bunăstarea maselor, el a eșuat în stil mare, iar eșecul său devine și mai evident dacă ne gîndim la uriașa distanță care îi separă — ca venit și nivel de trai — pe funcționarii Serviciului civil de masele în slujba cărora erau presupuși a fi și de la care veneau, în ultimă instanță, diversele lor venituri.

Este perfect adevărat că în ansamblu serviciul s-a menținut la un anumit nivel, deși acest nivel este în mod inevitabil un nivel al mediocrității, iar ocazional a produs și oameni excepționali. Mai mult nu era de așteptat de la un astfel de serviciu. El întruchipează chintesența spiritului școlii publice engleze, cu tot ce are ea bun și rău (deși azi mulți funcționari ai Serviciului civil indian nu provin dintr-o școală publică). Cu tot nivelul său ridicat, Serviciul civil dezaprobă categoric orice abatere de la tipul uzual al funcționarului, iar însușirile speciale ale oamenilor se pierdeau în rutina plicticoasă a muncii cotidiene, în parte și de teama de a nu apărea altfel decît ceilalți. Existau numeroși funcționari serioși, mulți dintre ei dînd dovadă de simț al datoriei, dar al datoriei față de imperiu, pe cînd India rămînea pe planul al doilea. Față de educația lor și de împrejurările existente, ei nu puteau proceda în alt fel. Fiind puțini la număr și înconjurați de un popor străin și adesea ostil, ei trăiau laolaltă și respectau anumite reguli de con-

duită. Aceasta le-o cerea atît prestigiul naţiunii cît şi cel al funcţiei lor. Şi fiindcă erau învestiţi în mare măsură cu puteri autocratice, ei nu admiteau critica, considerînd-o drept unul din păcatele capitale, şi deveneau tot mai intoleranţi şi mai pedanţi, căpătînd multe din defectele monarhilor absoluţi. Erau mulţumiţi de sine şi îngîmfaţi, mărginiţi şi rigizi, statici într-o lume care se schimba şi complet improprii pentru un mediu în progres. Cînd minţi mai capabile şi mai suple se ocupau de problema indiană, ei se supărau, le dădeau porecle jignitoare, îi persecutau şi le făceau tot felul de greutăţi. Iar cînd schimbările postbelice au creat o situaţie dinamică, ei şi-au pierdut complet busola şi au fost incapabili să se adapteze. Educaţia lor mărginită nu-i pregătise pentru asemenea cazuri excepţionale şi situaţii noi. Îi pervertise lunga perioadă de autoritate necontrolată. Ca grup, ei dispuneau de fapt de o putere absolută, supusă doar în teorie unui control din partea parlamentului englez. „Puterea corupe — spunea lordul Acton —, iar puterea absolută corupe complet".

În ansamblu şi în felul lor limitat erau funcţionari buni, care-şi duceau munca de zi de zi cu destulă competinţă, deşi fără strălucire. Dar pregătirea lor era de aşa natură încît o situaţie neaşteptată îi surprindea nepregătiţi, deşi încrederea în sine, felul lor metodic şi spiritul de echipă îi ajutau să treacă peste dificultăţile de moment. Cunoscutul scandal în legătură cu Mesopotamia a scos la iveală ineficacitatea şi stîngăcia administraţiei engleze din India, însă multe scandaluri similare nu ajung să fie cunoscute de opinia publică. Chiar şi felul în care au reacţionat la campania de nesupunere civilă a fost stîngaci. Cu ajutorul gloanţelor şi al bastoanelor poţi scăpa pentru un timp de adversar, dar nu rezolvi nimic, ci, dimpotrivă, subminezi însuşi sentimentul de superioritate pe care aceste gloanţe şi bastoane trebuie să-l apere. Nu este de mirare că recurgeau la violenţă pentru a lupta împotriva unei mişcări naţionaliste în creştere şi ofensive. Acest lucru era inevitabil, căci violenţa este baza imperiilor, şi ei n-au fost învăţaţi să folosească alte metode faţă de opoziţie. Dar faptul că făceau uz de această violenţă excesivă şi inutilă dovedea că au pierdut complet controlul situaţiei şi că nu mai aveau stăpînirea de sine şi reţinerea pe care păreau să le aibă în vremuri normale. De multe ori nervii lor cedau şi chiar în declaraţiile lor publice erau semne de isterie. Încrederea calmă care îi caracteriza odinioară dispăruse. Criza are un fel nemilos de a ne demasca fără cruţare şi de a scoate la iveală cele mai tăinuite slăbiciuni ale noastre. Nesupunerea civilă a fost o asemenea criză şi încercare şi foarte puţini au fost aceia care de ambele părţi ale baricadei — Congres sau guvern — au trecut-o cu succes. În momentele critice ale istoriei, numărul bărbaţilor şi femeilor cu adevărat remarcabili este foarte mic, spune Lloyd George, iar „restul nu contează în timp de criză.

Moviliţele care în timp obişnuit ne pot apărea ca munţi dispar repede sub apă în caz de mare inundaţie, cînd numai vîrfurile cele mai înalte rămîn vizibile deasupra apelor".

Din punct de vedere intelectual şi emoţional, Serviciul civil indian n-a fost pregătit pentru evenimentele care s-au produs. Mulţi dintre funcţionarii săi primiseră în tinereţe o educaţie clasică, ceea ce le asigura un anumit nivel de cultură şi un oarecare farmec personal. Era o educaţie de modă veche, potrivită pentru epoca victoriană, însă cît se poate de deplasată în condiţiile moderne. Ei trăiau în lumea lor anglo-indiană — mărginită şi izolată —, care nu era nici engleză, nici indiană. Ei nu înţelegeau forţele care acţionau în societatea contemporană. În ciuda ridicolei lor pretenţii de a fi împuterniciţii şi păzitorii maselor indiene, ei ştiau foarte puţin despre acestea şi mai puţin încă despre noua burghezie combativă. Ei îi judecau pe indieni după linguşitorii şi carieriştii care roiau în jurul lor, îndepărtînd pe ceilalţi ca agitatori şi ticăloşi. Aveau cunoştinţe foarte reduse despre schimbările care s-au produs după război peste tot în lume, mai ales în domeniul economiei, şi erau prea închistaţi pentru a se acomoda noilor condiţii. Ei n-au înţeles că în condiţiile de azi ordinea pe care o reprezentau se învechise şi că se apropiau ca grup tot mai mult de tipul descris de T. S. Elliot în „The Hollow Men".

Şi totuşi această ordine va dăinui atîta timp cît va dăinui şi imperialismul englez, iar acesta este încă destul de puternic şi are conducători capabili, cu iniţiativă. Administraţia engleză din India seamănă cu un dinte cariat, dar care e încă înfipt puternic în maxilar. Doare, dar e greu de scos. Va continua probabil să doară şi poate chiar mai tare, pînă cînd va fi extras sau va cădea de la sine.

Tipul funcţionarului format de aşa-numita şcoală publică engleză şi-a trăit traiul pînă şi în Anglia, şi el nu mai ocupă acelaşi loc ca în trecut, deşi mai joacă un rol important în viaţa publică. În India el este şi mai deplasat şi nu se va putea niciodată împăca cu naţionaliştii combativi, şi cu atît mai puţin cu cei care luptă pentru transformări sociale.

În aparatul Serviciului civil indian există, desigur, mulţi oameni foarte capabili — atît englezi cît şi indieni —, însă atîta timp cît există actualul sistem capacitatea lor va fi folosită pentru scopuri care nu sînt în folosul poporului indian. Unii funcţionari indieni ai serviciului sînt atît de pătrunşi de spiritul şcolii publice engleze, încît devin mai regalişti decît regele. Îmi amintesc a fi întîlnit odată un tînăr indian funcţionar al Serviciului civil care avea o părere excelentă despre el, pe care, din păcate, eu nu o puteam împărtăşi. El mi-a explicat numeroasele merite ale serviciului său şi a încheiat cu un argument inatacabil în favoarea imperiului bri-

tanic — nu este el mai bun decît imperiul roman sau decît imperiile lui Genghis-han şi Timur ?

Funcţionarii Serviciului civil indian pornesc de la premisa că îşi îndeplinesc în mod foarte satisfăcător îndatoririle şi că de aceea pot insista asupra pretenţiilor lor, iar aceste pretenţii sînt multiple şi variate. Dacă India este săracă, vinovate sînt obiceiurile ei sociale, bania şi cămătarii ei, dar mai ales uriaşa ei populaţie. Dar pe cel mai mare bania — guvernul englez din India —, ei îl ignorează. Nu ştiu care le sînt intenţiile în privinţa acestei populaţii, căci, în ciuda seriosului ajutor dat de foamete, epidemii şi, în general, de mortalitatea ridicată, populaţia continuă să rămînă uriaşă. Se preconizează controlul naşterilor, şi, în ce mă priveşte, sînt pentru răspîndirea cunoştinţelor despre metodele unui astfel de control. Folosirea acestor metode implică însă un nivel de trai mult mai ridicat al maselor, un minim de cultură şi nenumărate clinici în întreaga ţară. În condiţiile actuale, metodele acestui control sînt absolut inaccesibile maselor. Clasele mijlocii pot profita de aceste metode, ceea ce, după cîte ştiu, fac de altfel în tot mai mare măsură.

Dar argumentul suprapopulaţiei merită o examinare mai amănunţită. Azi, în lume nu se pune problema lipsei de produse alimentare sau de alte articole de primă necesitate, ci a lipsei de guri care ar putea fi hrănite, sau, cu alte cuvinte, a lipsei de putere de cumpărare din partea acelora care au nevoie de aceste produse. Chiar în India nu există — ca atare — un deficit de produse alimentare, şi, deşi populaţia a sporit, producţia de alimente a crescut şi mai poate creşte într-o proporţie mai mare decît populaţia. De altfel, creşterea populaţiei Indiei, despre care se vorbeşte atîta, a fost (cu excepţia ultimului deceniu) mult mai mică decît în majoritatea ţărilor occidentale. Este adevărat că în viitor diferenţa va fi mai mare, căci diverşi factori tind să diminueze sau chiar să oprească creşterea populaţiei în ţările occidentale. Este însă probabil ca în scurt timp astfel de factori să frîneze şi în India creşterea populaţiei.

Cînd India va deveni liberă şi va fi în situaţia de a-şi făuri viaţa nouă pe care o doreşte, ea va avea neapărat nevoie de cei mai buni fii ai ei pentru a atinge acest scop. Material uman de bună calitate este întotdeauna rar, iar în India e şi mai rar din cauză că sub dominaţia engleză nu existau condiţii favorabile. Vom avea nevoie de ajutorul multor specialişti străini în numeroase ramuri ale activităţii de stat şi, îndeosebi, în acelea care necesită cunoştinţe tehnice şi ştiinţifice speciale. Mulţi dintre cei — indieni sau străini — care au lucrat în aparatul Serviciului civil indian sau în alte servicii imperiale vor fi necesari şi bine primiţi în noua ordine. De un lucru sînt însă absolut convins, şi anume că nu se va putea crea în India o ordine nouă atîta timp cît administraţia

și serviciile noastre publice vor fi pătrunse de spiritul Serviciului civil indian. Acest spirit de autoritarism este aliatul imperialismului și nu poate coexista cu libertatea. Ori va izbuti să nimicească libertatea, ori va fi el însuși măturat din cale. Autoritarismul nu e compatibil decît cu un singur tip de stat — cel fascist. De aceea mi se pare esențial ca Serviciul civil indian și alte servicii similare să dispară complet înainte ca noi să ne apucăm serios de făurirea unei ordini noi. Dacă-și vor exprima dorința și vor avea competința necesară pentru noua muncă, unii dintre funcționarii acestor servicii vor fi acceptați, însă în alte condiții. Este de neconceput ca ei să mai primească fantasticele salarii și indemnizații care li se plătesc acum. Noua Indie va trebui să aibă în serviciul său oameni serioși și capabili, care cred cu pasiune în cauza pe care o slujesc, care sînt hotărîți să aibă realizări efective și care lucrează nu de dragul unor salarii mari, ci pentru bucuria și cinstea de a munci. Mobilul „bani" trebuie redus la minimum. Nevoia de colaboratori străini va fi foarte mare, cred însă că cel mai puțin va fi nevoie de funcționari administrativi lipsiți de cunoștințe tehnice. De asemenea oameni, India nu va duce niciodată lipsă.

Am arătat mai sus cum au acceptat liberalii indieni și alții de o seamă cu ei ideologia engleză în privința administrării Indiei. Lucrul este deosebit de vizibil în atitudinea lor față de serviciile administrative, căci lozinca lor e „indianizare", și nu schimbarea radicală a spiritului și a caracterului acestor servicii și a structurii statului. Această chestiune e de importanță vitală, în care nu se pot face concesii, căci libertatea Indiei este condiționată nu numai de retragerea trupelor și serviciilor engleze, dar și de dezrădăcinarea spiritului lor autoritar și de reducerea salariilor și a privilegiilor de care se bucură. În aceste vremuri de planuri constituționale se vorbește mult de garanții. Dacă scopul lor e de a servi interesele Indiei, ele trebuie să statornicească, printre altele, că Serviciul civil indian și alte servicii similare trebuie să-și înceteze existența în forma lor actuală, o dată cu puterea și privilegiile pe care le au, și nu mai trebuie să fie sub nici o formă legate de noua constituție.

Și mai misterios și mai greoi este așa-numitul Serviciu al apărării. Noi n-avem voie să-l criticăm și n-avem voie să spunem ceva despre el, căci ce ne pricepem noi în asemenea chestiuni ? N-avem voie decît să plătim, și să plătim din gros, fără a crîcni, pentru întreținerea lui. Recent, în septembrie 1934, Sir Philipp Chetwode, comandantul suprem al trupelor din India, luînd cuvîntul în Consiliul de stat din Simla, a spus oamenilor politici indieni, pe un ton tăios și de comandă militară, să-și vadă de treburile lor și să nu se amestece în ale sale. Vorbind despre cineva care propusese un amendament la un proiect oarecare, el a declarat : „Crede el sau prietenii săi că un popor atît de călit și de

încercat în războaie ca cel englez, care şi-a cucerit imperiul cu ajutorul sabiei şi şi-l menţine de atunci tot cu ajutorul ei, va putea fi convins prin critică de cabinet să renunţe la înţelepciunea militară pe care i-o dă naţiunii această experienţă ?..." El a mai făcut şi multe alte declaraţii interesante şi, ca nu cumva să credem că ar fi vorbit în focul polemicii, ni s-a precizat că-şi pregătise cu grijă cuvîntarea şi că a rostit-o după un manuscris.

Este, bineînţeles, o lipsă de modestie ca un profan să discute chestiuni militare cu un comandant suprem, dar poate că şi unui critic de cabinet îi e îngăduit să facă unele observaţii. S-ar putea concepe ca interesele celor care-şi menţin imperiul prin sabie să difere de ale acelora asupra cărora atîrnă în permanenţă această armă strălucitoare. O armată indiană poate fi pusă în slujba intereselor Indiei sau în slujba intereselor imperiale, iar aceste interese pot fi diferite sau pot fi chiar contrare. Un om politic sau un critic de cabinet s-ar mai putea întreba dacă pretenţiile unor eminenţi generali ca nimeni să nu se amestece în treburile lor mai stau în picioare după experienţa războiului mondial. Pe atunci au avut în mare măsură mînă liberă, şi din toate relatările reiese că au creat groaznice încurcături în toate armatele — atît în cea engleză cît şi în cea franceză, germană, austriacă, italiană şi rusă. Căpitanul Liddel Hart, distinsul istoric şi specialist militar englez, afirmă în lucrarea sa „Istoria războiului mondial" că într-un anumit stadiu al războiului soldaţii englezi luptau împotriva duşmanului, iar generalii englezi se luptau între ei. Pericolul naţional n-a dus la unitate de gîndire sau de efort. Războiul, continuă el, „a zdruncinat credinţa noastră în idoli şi convingerea — generată de cultul eroilor — că oamenii mari sînt plămădiţi din alt aluat decît oamenii obişnuiţi. Conducătorii mai sînt încă necesari, poate chiar mai necesari decît înainte, dar faptul că am ajuns să ne dăm seama că sînt oameni ca toţi ceilalţi constituie pentru noi o garanţie că nu ne vom aştepta la prea mult din partea lor sau că vom avea o prea mare încredere în ei".

Un politician atît de versat ca Lloyd George ne-a zugrăvit în lucrarea sa „Memorii de război" un înspăimîntător tablou al lipsurilor şi greşelilor comise de generali şi amirali în timpul războiului mondial, greşeli care au costat viaţa a sute de mii de soldaţi. Anglia şi aliaţii săi au cîştigat războiul, dar „au mers spre victorie sîngerînd şi împleticindu-se" ; conducerea nechibzuită şi nedibace a trupelor şi greşita apreciere a evenimentelor militare de către ofiţerii superiori au dus Anglia pînă în pragul dezastrului, şi, dacă totuşi ea şi aliaţii săi au fost salvaţi, e în bună parte mulţumită inimaginabilei prostii a duşmanilor lor. Aşa scrie marele prim-ministru englez din timpul războiului ; el explică cum a trebuit să facă adevărate operaţii chirurgicale pentru a-l face pe lordul Jellicoe să înţeleagă unele lucruri, în special propunerea ca vasele

să meargă în convoaie escortate. Despre mareşalul francez Joffre, el pare să creadă că principalul lui merit era că avea trăsături energice, care dădeau oamenilor impresia de forţă : „Acesta e lucrul pe care instinctiv îl caută oamenii cînd sînt în dificultăţi. Ei fac greşeala de a crede că sediul inteligenţei e în bărbie".

Dar Lloyd George îşi îndreaptă principala acuzaţie împotriva comandamentului suprem englez şi a comandantului suprem, feldmareşalul Haig. El arată cum excesiva vanitate a lordului Haig şi refuzul acestuia de a ţine seamă de propunerile prezentate de oamenii politici şi de alte persoane l-au făcut să ascundă cabinetului englez fapte importante şi au dus armata engleză din Franţa la una dintre cele mai mari catastrofe pe care le-a suferit vreodată. Şi chiar atunci cînd eşecul devenise evident, el a perseverat pînă la capăt, continuîndu-şi ofensiva nechibzuită timp de cîteva luni, prin îngrozitoarele noroaie din Passchendaele şi Cambrai, pînă cînd numărul ofiţerilor morţi şi muribunzi a ajuns la 17.000, iar 400.000 de viteji soldaţi englezi au fost trecuţi la rubrica „pierderi". E bine că „soldatul necunoscut" este cinstit acum, după moarte : viaţa lui n-a avut mare preţ şi cînd a trăit nu s-a bucurat de mare consideraţie.

Oamenii politici, ca şi ceilalţi oameni, greşesc de multe ori, dar oamenii politici democraţi trebuie să fie dotaţi cu o sensibilitate deosebită şi să ţină seamă de oameni şi evenimente, şi, de obicei, îşi dau seama de greşelile lor şi caută să le îndrepte. Soldatul este educat într-o altă atmosferă : aici domneşte autoritatea comandantului şi critica nu este tolerată. De aceea, el ia în nume de rău sfaturile altora, şi cînd greşeşte, greşeşte serios şi persistă în eroarea sa. Pentru el bărbia este mai importantă decît mintea sau creierul. În India avem avantajul de a fi produs un tip mixt, căci administraţia civilă s-a dezvoltat şi trăieşte ea însăşi într-o atmosferă semimilitară de autoritate şi înfumurare, şi de aceea are în mare măsură bărbia şi celelalte însuşiri ale soldatului.

Ni se spune că în prezent ar avea loc procesul de „indianizare" a armatei şi că peste vreo 30 de ani, sau mai mult, s-ar putea chiar să avem şi un general indian. Nu e exclus ca peste vreo sută de ani, procesul de indianizare să ajungă destul de departe. E de mirare cum a izbutit Anglia să-şi făurească într-un moment de criză o armată puternică de milioane de oameni în decurs de numai un an sau doi. Dacă ar fi avut mentorii noştri, ar fi procedat poate mai prudent şi mai circumspect. S-ar putea ca războiul să se fi sfîrşit cu mult înainte ca această armată perfect instruită să fi fost gata de luptă. Mă gîndesc şi la Armata Sovietică rusă, care s-a dezvoltat aproape din nimic, înfruntînd şi învingînd o droaie de duşmani şi constituind astăzi una dintre cele mai eficiente maşini de luptă din lume. Se pare că ruşii n-au avut generali „încercaţi şi călîţi în război" care să-i fi sfătuit.

Avem acum o academie militară la Dehra-Dun, unde tineri de familie bună sînt pregătiţi pentru cariera de ofiţeri. Ni se spune că se prezintă foarte bine la parăzi şi vor fi, fără îndoială, ofiţeri admirabili. Mă întreb însă cîteodată la ce foloseşte această instrucţie dacă nu este însoţită şi de o pregătire tehnică ? Infanteria şi cavaleria sînt astăzi tot atît de utile cum ar fi falanga romană, iar în secolul războiului aerian, al gazelor toxice, al tancurilor şi al artileriei puternice puşca nu valorează mult mai mult decît arcul şi săgeata. Sînt convins că instructorii şi profesorii lor îşi dau seama de aceasta.

Care sînt rezultatele dominaţiei engleze în India ? Cu ce drept ne-am plînge noi de deficienţele ei, cînd acestea nu sînt decît consecinţa propriilor noastre lipsuri ? Dacă vom pierde contactul cu progresul şi ne vom complace în stagnare, dacă vom deveni egocentrici şi înfumuraţi şi — ca struţul — vom ignora ce se petrece în altă parte, o vom face pe propriul nostru risc. Englezii au venit la noi aduşi de valul noilor forţe motrice din lume ; ei au fost reprezentanţii unor mari forţe istorice, de care nici ei înşişi nu-şi dau complet seama. Ne putem oare plînge de ciclonul care ne dezrădăcinează şi ne zvîrle dintr-un loc într-altul, sau de vîntul rece care ne face să tremurăm de frig ? Să terminăm cu trecutul şi cu discordiile lui şi să privim viitorul în faţă. Trebuie să le fim recunoscători englezilor pentru darul minunat pe care ni l-au adus — ştiinţa şi splendidele ei roade. Este însă greu să uităm sau să privim cu sînge rece eforturile depuse de guvernul englez din India pentru a încuraja elementele scizioniste, obscurantiste, reacţionare, sectante şi oportuniste. Poate că şi aceasta e o încercare şi o experienţă necesară şi că, înainte ca India să renască, ea va mai trebui să treacă în repetate rînduri prin focul care purifică şi căleşte şi care mistuie pe cei slabi, impuri şi corupţi.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI CINCILEA

O CĂSĂTORIE CIVILĂ ŞI O PROBLEMĂ DE ALFABET

DUPĂ ce am petrecut vreo săptămînă la Puna şi Bombay, m-am înapoiat la Laknau la mijlocul lunii septembrie 1933. Mama mea mai era în spital şi se restabilea foarte încet. Kamala era şi ea la Laknau, încercînd s-o îngrijească pe mama, deşi nici ea nu se simţea prea bine. Surorile mele veneau duminica de la Allahabad. La Laknau am petrecut două sau trei săptămîni. Aici am avut mai mult timp liber decît aş fi putut avea la Allahabad, căci principala mea ocupaţie era să fac de două ori pe zi o vizită la spital. Mi-am folosit orele libere scriind cîteva articole, care s-au bucurat de o largă publicitate în toată ţara. O serie de articole intitulate „Încotro se îndreaptă India ?", în care treceam în revistă evenimentele internaţionale privite sub aspectul situaţiei din India, s-au bucurat de o mare atenţie. Am aflat mai tîrziu că aceste articole au fost publicate la Teheran şi Kabul în traducere persană. Ele nu conţineau nimic nou sau original pentru cine urmărea ultimele evenimente şi gîndirea modernă din Occident. Dar în India poporul era prea preocupat de propriile sale dificultăţi pentru a da mai multă atenţie celor ce se petreceau în altă parte. Felul în care au fost primite articolele mele, ca şi numeroase alte indicii, erau o dovadă că orizontul poporului nostru începea să se lărgească.

Mama începuse să se plictisească de spital şi ne-am hotărît s-o ducem înapoi la Allahabad. Unul din motive era şi logodna surorii mele Krişna, care fusese anunţată tocmai atunci. Doream ca nunta să aibă loc cît mai repede, înainte ca eu să fiu din nou arestat. Nu ştiam cît timp voi fi lăsat în libertate, deoarece nesupunerea civilă continua să fie programul oficial al Congresului, iar Congresul însuşi, ca şi alte zeci de organizaţii erau declarate ilegale.

Ne-am hotărît ca nunta să aibă loc la Allahabad, în a treia săptămînă a lunii octombrie. Urma să fie o căsătorie civilă. Faptul ca atare mă bucura, deşi în realitate nici nu se putea altfel. Era o căsătorie între două caste diferite, brahmană şi nebrahmană, iar după legea anglo-indiană în vigoare nu se puteau încheia în asemenea cazuri căsătorii religioase valabile. Din fericire, ne-a scos din încurcătură o lege recent promulgată cu privire la căsătoria civilă. Existau două asemenea legi : cea de-a doua, pe baza căreia s-a oficiat căsătoria surorii mele, se aplica numai hinduşilor şi celor ce

aparţineau religiilor înrudite — budişti, jainişti şi sikhi. Dacă însă una dintre părţi nu aparţinea — prin naştere sau convertire — uneia din aceste religii, a doua lege nu se aplica şi trebuia să se recurgă la prima. Aceasta cere ambelor părţi un act de repudiere a religiilor principale sau cel puţin declaraţia că nu aparţin acestor religii. Această repudiere inutilă este o adevărată pacoste. Există mulţi oameni care, deşi nu sînt religioşi, sînt împotriva unei asemenea declaraţii şi, în consecinţă, nu pot face uz de lege. Adepţii ortodocşi ai diverselor religii se opun oricăror schimbări care ar înlesni căsătoriile mixte. Rezultatul e că, pentru a se încadra în prevederile legii, oamenii dau declaraţia de repudiere sau se convertesc de formă. Personal aş fi pentru încurajarea căsătoriilor mixte, însă, indiferent dacă acestea sînt sau nu încurajate, este foarte necesar să existe o lege generală de autorizare a căsătoriilor civile, aplicabilă persoanelor de orice religie şi care să le permită să se căsătorească fără o repudiere sau schimbare de credinţă.

Nunta surorii mele s-a făcut fără nici un fel de zarvă: ea a fost cît se poate de simplă. În general îmi displace zarva de care sînt însoţite nunţile indiene. Faţă de boala mamei mele şi — mai mult încă — faţă de faptul că nesupunerea civilă mai continua şi mulţi colegi de-ai noştri erau în închisoare, orice aducea de departe a fast şi exhibiţie ar fi fost complet deplasat. N-au fost invitate decît cîteva rude şi cîţiva prieteni din localitate. Mulţi vechi prieteni ai tatălui meu s-au simţit jigniţi, crezînd, în mod cu totul greşit, că-i omisesem intenţionat.

Scurta invitaţie pe care am trimis-o cu ocazia nunţii era redactată în hindustani şi scrisă cu caractere latine. Era o inovaţie, căci pentru asemenea invitaţii se foloseşte întotdeauna fie alfabetul nagri, fie caracterele persane, iar ideea de a scrie în hindustani cu litere latine e aproape necunoscută în afara armatei şi a cercurilor de misionari. Eu am folosit alfabetul latin cu titlu de experienţă, voind să văd reacţia diferitelor persoane. Iniţiativa mea a fost primită în diferite feluri, însă, în general, în mod nefavorabil. Invitaţiile au fost trimise unui cerc restrîns: dacă numărul invitaţilor ar fi fost mai mare, reacţia ar fi fost şi mai nefavorabilă. Gandhiji n-a aprobat ceea ce făcusem.

N-am folosit alfabetul latin fiindcă aş fi devenit un adept al folosirii lui, deşi mă atrăsese un timp îndelungat. Mă impresionase succesul lui în Turcia şi Asia centrală, iar argumentele în favoarea lui erau foarte serioase. Totuşi nu m-au convins şi, chiar dacă aş fi fost convins, ştiam prea bine că nu exista nici o şansă ca el să fie adoptat în India de azi. Introducerea acestui alfabet ar fi întîmpinat împotrivirea înverşunată a tuturor grupurilor — naţionaliste, religioase, hinduse, musulmane, vechi şi noi. Şi îmi dau seama că împotrivirea n-ar fi numai de ordin sentimental. Schimbarea scrierii este o schimbare vitală pentru orice limbă cu un trecut bogat,

căci scrierea este un element foarte intim legat de literatura ei. Schimbînd scrierea, vor apărea alte imagini, alte sunete, alte idei. Între vechea literatură şi cea nouă se ridică o barieră aproape de netrecut, iar limba celei dintîi devine o limbă aproape străină şi moartă. Unde nu există o literatură care merită să fie păstrată, ar trebui să se accepte acest risc. Pentru India însă nu pot concepe o asemenea schimbare, deoarece literatura noastră nu este numai bogată şi valoroasă, dar este legată de istoria şi gîndirea noastră şi se împleteşte strîns cu viaţa maselor. A forţa o asemenea schimbare ar însemna o vivisecţie barbară şi ar întîrzia progresele noastre pe tărîmul educării poporului.

Dar pentru moment, această problemă nu prezintă în India nici măcar un interes academic. Primul pas pe care cred că ar trebui să-l facem în privinţa reformei scrierii este adoptarea unui alfabet comun pentru limbile provenind din sanscrită — hindi, bengali, marathi şi gujarati. Alfabetele lor au o origine comună şi nu sînt prea diferite, astfel încît n-ar trebui să fie greu să se găsească o formă comună, ceea ce ar apropia mult aceste patru mari limbi înrudite.

Una dintre legendele despre India pe care stăpînitorii noştri englezi au răspîndit-o cu insistenţă în întreaga lume este aceea că în India ar exista cîteva sute de limbi — nu-mi mai amintesc cifra exactă. Ca dovadă se invocă recensămîntul populaţiei. E un fapt cu totul ciudat că foarte puţini sînt englezii care, deşi au trăit o viaţă de om în ţara noastră, cunosc relativ bine măcar una din aceste cîteva sute de limbi. Ei le bagă pe toate în aceeaşi oală, numindu-le *Vernacular* — limba sclavilor (de la cuvîntul latin „verna", care înseamnă un sclav născut în casa stăpînului), iar mulţi compatrioţi de-ai noştri au acceptat, în necunoştinţă de cauză, această nomenclatură. Este surprinzător cum englezii îşi petrec toată viaţa în India fără a-şi da silinţa să-i înveţe bine limba. Cu ajutorul *khansama* şi *aia* ale lor, ei au elaborat un jargon straniu, un fel de anglo-hindustani, despre care îşi închipuie că este limba adevărată. Tot astfel cum îşi culeg informaţiile despre viaţa din India de la subalternii şi lacheii lor, ei capătă noţiunile de hindustani de la servitorii lor, care, intenţionat, vorbesc cu stăpînii lor în această limbă pocită de teamă că altfel nu vor fi înţeleşi. Se pare că aceştia din urmă nici nu bănuiesc că limba hindustani, ca şi celelalte limbi indiene, are mari calităţi literare şi că există o vastă literatură în aceste limbi.

Dacă recensămîntul nostru ne arată că în India există două sau trei sute de limbi, recensămîntul din Germania ne spune că acolo există vreo 50—60 de limbi. Nu-mi amintesc însă ca cineva să fi prezentat aceasta ca argument al lipsei de unitate a Germaniei. Realitatea e că recensămîntul menţionează tot felul de limbi mărunte, uneori vorbite doar de cîteva mii de oameni, şi că din consideraţii ştiinţifice dialectele sînt adesea clasificate ca limbi diferite. Ţinînd

seamă de întinderea ei, India mi se pare a avea surprinzător de puţine limbi. Comparată cu o suprafaţă egală din Europa, India e mult mai omogenă din punct de vedere al limbii, dar, din cauza neştiinţei de carte, nu s-a dezvoltat un fel comun de a vorbi, ci s-au format dialecte. Principalele limbi din India (cu excepţia Birmaniei) sînt hindustani (cu două variante — hindi şi urdu), bengali, gujarati, marathi, tamila, telegu, malaialam şi limba canareză. Dacă mai adăugăm assama, oria, sindhi, puştu şi penjaba, limbile enumerate cuprind toată ţara, cu excepţia cîtorva triburi din regiunile muntoase şi păduroase. Dintre aceste limbi, cele indo-ariene — care cuprind întreaga regiune nordică, precum şi partea centrală şi apuseană a Indiei — se înrudesc foarte mult între ele, iar limbile dravidice din sud, deşi au un caracter deosebit, au suferit o puternică înrîurire a sanscritei şi abundă în cuvinte de origine sanscrită.

În toate cele opt limbi principale menţionate mai sus există o literatură veche şi valoroasă, şi fiecare din ele e vorbită în prezent pe un teritoriu vast, bine şi precis delimitat. Din punct de vedere al numărului populaţiei care le vorbesc, aceste limbi fac deci parte din marile limbi ale lumii. Bengali este vorbită de cincizeci de milioane de oameni. În ceea ce priveşte hindustani şi variantele ei, cred (nu dispun aici de cifre) că este vorbită de circa o sută patruzeci de milioane de oameni şi este parţial înţeleasă de foarte mulţi alţii din întreaga ţară [1]. O asemenea limbă are evident posibilităţi uriaşe. Ea are la bază fundamentul solid al sanscritei şi este foarte apropiată de persană. Ea se poate deci alimenta din două izvoare bogate, iar în ultimii ani s-a îmbogăţit, bineînţeles, şi pe seama limbii engleze. Regiunea dravidică din sud este singura parte a ţării unde hindustani este considerată aproape ca o limbă străină, dar locuitorii de aici depun un mare efort să o înveţe. Acum doi ani (în 1932) am văzut unele date culese de o societate particulară

[1] Cei care militează pentru limba hindustani prezintă cifrele de mai jos. Nu ştiu dacă ele se bazează pe ultimul recensămînt din 1931 sau pe cel anterior, din 1921. Cred însă că se referă la acesta din urmă şi că cifrele actuale ar arăta o creştere considerabilă la fiecare grup.

Hindustani (inclusiv hindi occidental, penjaba şi rajastani)	139,3	milioane
bengali	49,3	„
telegu	23,6	„
marathi	18,8	„
tamila	18,8	„
canareza	10,3	„
oria	10,1	„
gujarati	9,6	„
Total	279,8	milioane

Nu sînt incluse în listă unele limbi, ca puştu, assama şi, bineînţeles, birmana, care e complet diferită din punct de vedere lingvistic şi separată din punct de vedere teritorial.

care îşi propusese să predea limba hindi în sud. Datorită sforţărilor depuse în cei 14 ani care s-au scurs de la crearea ei, au învăţat limba hindi numai în provincia Madras 550.000 de persoane. Pentru o organizaţie particulară care n-a primit nici un fel de sprijin din partea statului este un rezultat remarcabil. Majoritatea celor ce învaţă limba hindi devin ei înşişi propagatori ai răspîndirii ei.

Nu mă îndoiesc nici o clipă că hindustani va deveni limba comună a Indiei. Într-adevăr, în bună parte ea are acest rol şi astăzi în viaţa de toate zilele. Răspîndirea ei a fost frînată de unele controverse absurde în privinţa alfabetului — nagri sau persan — şi de eforturile greşite ale celor două curente, care vor să introducă o limbă ori prea sanscritizată, ori prea persanizată. Din greaua problemă a alfabetului, care provoacă multă discuţie şi patimă, nu există altă ieşire decît adoptarea oficială a ambelor alfabete, lăsînd oamenii să folosească pe cel care-l vor voi. Trebuie să ne străduim însă să evităm extremele şi să elaborăm o limbă literară unificată pe baza celei vorbite. Această evoluţie e inevitabilă o dată cu creşterea nivelului cultural al maselor. În momentul de faţă, micile grupuri ale clasei mijlocii, care sînt considerate ca arbitri ai gustului şi stilului literar, sînt — fiecare în felul său — extrem de mărginite şi de conservatoare. Ele se cramponează de forme învechite, lipsite de viaţă şi n-au decît foarte puţin contact cu poporul sau cu literatura universală.

Dezvoltarea şi extinderea limbii hindustani nu trebuie să împiedice şi nici nu va împiedica folosirea şi îmbogăţirea celorlalte mari limbi ale Indiei — bengali, gujarati, marathi, oria şi limbile dravidice din sud. Unele dintre aceste limbi sînt de pe acum mai mobile şi mai avansate din punct de vedere intelectual decît hindustani şi ele trebuie să rămînă în învăţămînt şi în alte domenii limbile oficiale ale regiunilor respective. Numai cu ajutorul lor, instrucţiunea şi cultura se vor putea răspîndi cu rapiditate în mase.

Unii cred că limba engleză ar putea deveni *lingua franca* a Indiei. O asemenea idee mi se pare cu totul fantezistă şi valabilă numai pentru un număr foarte restrîns de intelectuali din clasele de sus. Engleza n-are nici o contingenţă cu problema instruirii şi culturii maselor. S-ar putea, aşa cum în parte e şi astăzi cazul, ca ea să devină în tot mai mare măsură o limbă folosită pentru legături tehnice, ştiinţifice şi comerciale şi, în special, pentru legături internaţionale. Multora dintre noi le e foarte necesară cunoaşterea de limbi străine pentru a se ţine la curent cu gîndirea mondială şi cu evenimentele internaţionale, şi aş dori ca universităţile noastre să încurajeze nu numai studierea limbii engleze, dar şi cea a altor limbi, ca franceza, germana, rusa, spaniola şi italiana. Aceasta nu înseamnă ca limba engleză să fie neglijată, dar, dacă dorim să avem o imagine obiectivă a lumii, nu trebuie să ne limităm la ochelarii englezi. Concepţiile noastre au devenit şi aşa destul de unilaterale

din cauză că ne-am limitat la un singur punct de vedere şi la o singură ideologie, şi nici cei mai înverşunaţi dintre naţionaliştii noştri nu-şi dau seama în ce măsură este închistat şi îngustat orizontul lor de concepţiile engleze despre India.

Oricît am încuraja însă studierea altor limbi străine, engleza va rămîne principala noastră legătură cu lumea din afară. Aşa şi trebuie să fie. Timp de generaţii ne-am străduit să învăţăm engleza şi am reuşit destul de bine. Ar fi o prostie să renunţăm acum la aceste rezultate şi să nu culegem roadele îndelungatelor noastre străduinţe. Engleza e, de altfel, azi incontestabil cea mai răspîndită şi mai importantă limbă internaţională şi rolul ei creşte rapid în comparaţie cu celelalte limbi. E probabil să devină tot mai mult mijlocul internaţional de comunicare şi de radiodifuzare, afară doar dacă „americana" nu-i va lua locul. De aceea trebuie să continuăm a răspîndi cunoaşterea limbii engleze. Este de dorit s-o învăţăm cît mai bine posibil, cred însă că nu merită să cheltuim prea mult timp şi energie cu însuşirea subtilităţilor ei — cum o fac în prezent mulţi dintre noi. Indivizi izolaţi o pot face, dar a proclama aceasta ca ideal pentru un mare număr de oameni ar însemna să-i împovărăm în mod inutil şi să-i împiedicăm să progreseze în alte direcţii.

În ultima vreme am fost foarte atras de „basic english" şi cred că această engleză simplificată la extrem are un mare viitor. Ar fi de dorit să se predea pe scară largă mai degrabă „basic english" decît limba engleză obişnuită, care poate fi rezervată specialiştilor şi studenţilor de la anumite facultăţi.

În ce mă priveşte, aş dori ca hindustani să-şi însuşească o serie de cuvinte din limba engleză şi din alte limbi străine. Acest lucru este necesar deoarece ne lipsesc mulţi termeni moderni şi este preferabil să folosim cuvinte bine cunoscute decît să creăm cuvinte noi şi dificile din sanscrită, persană sau arabă. Puriştii sînt împotriva folosirii de cuvinte străine, cred însă că fac o mare greşeală, deoarece calea de îmbogăţire a limbii noastre e de a o face suplă şi aptă să asimileze cuvinte şi noţiuni din alte limbi.

Curînd după nunta surorii mele am plecat la Benares pentru a vizita pe un vechi prieten şi coleg, Şiva Prasad Gupta, care fusese bolnav mai bine de un an. Pe cînd era în închisoarea din Laknau suferise un atac brusc de paralizie şi se însănătoşea foarte lent. În timp ce eram la Benares, o mică societate literară care cultiva limba hindi a organizat o recepţie în cinstea mea, unde am avut o discuţie neoficială foarte plăcută cu membrii ei. Le-am spus că ezit a discuta cu specialişti despre probleme asupra cărora sînt puţin informat, dar am făcut totuşi unele sugestii. Am criticat stilul încîlcit şi afectat propriu celor mai mulţi autori care scriu în limba hindi, stil artificial, plin de cuvinte sanscrite dificile şi de forme învechite.

M-am încumetat să le sugerez că acest stil de curte, care se adresează unui cerc select de cititori, ar trebui abandonat şi că

scriitorii de limbă hindi ar trebui să scrie în mod special pentru mase şi într-o limbă pe care acestea o pot înţelege. Contactul cu masele ar da viaţă limbii, ar face-o mai firească, iar scriitorii înşişi ar prinde ceva din energia emoţională a maselor şi ar lucra mult mai bine. Le-am mai sugerat că autorii care scriu în limba hindi ar avea mult de cîştigat dacă ar acorda mai multă atenţie gîndirii şi literaturii occidentale ; ar fi de dorit să avem traduceri din clasicii europeni, precum şi de cărţi care tratează despre probleme actuale. Am menţionat, de asemenea, că bengaleza modernă, ca şi limbile gujarati şi marathi sînt probabil ceva mai avansate în această privinţă decît actuala limbă hindi şi că în ultimii ani au fost desigur mai multe opere de creaţie în bengali decît în limba hindi.

Am discutat aceste chestiuni foarte amical şi după aceea am plecat. N-am ştiut că observaţiile mele vor fi date publicităţii, dar cineva din cei prezenţi a trimis o dare de seamă ziarelor care apar în limba hindi.

A început atunci în presa editată în limba hindi o campanie zgomotoasă împotriva mea pentru că am cutezat să critic limba hindi şi s-o compar — în defavoarea ei — cu limbile bengali, gujarati şi marathi. Am fost numit ignorant — ceea ce şi sînt în această problemă specială — şi s-au folosit şi multe cuvinte mai grave pentru a mă discredita şi a mă sili să tac. N-aveam timp să urmăresc controversa, care, după cum mi s-a povestit, a mai continuat luni de zile, pînă cînd am fost din nou în închisoare.

Acest incident a fost pentru mine o revelaţie. El a scos la iveală extraordinara susceptibilitate a oamenilor de litere şi a ziariştilor de limbă hindi şi refuzul lor de a accepta chiar şi cea mai neînsemnată critică sinceră venită de la un om care le voia binele. Era o evidentă manifestare a unui complex de inferioritate. Le lipsea cu desăvîrşire orice simţ autocritic, iar nivelul criticii era scăzut. Se întîmpla destul de des ca autorul şi criticul său se certe şi să-şi aducă reciproc acuzaţia că atitudinea lor e dictată de motive personale. Întreaga lor concepţie era mărginită, burgheză şi meschină ; dădea impresia că atît ziariştii cît şi scriitorii nu scriau decît pentru ei şi pentru un cerc restrîns, ignorînd publicul larg şi interesele lui. Situaţia mi s-a părut foarte regretabilă şi am avut impresia unei inutile risipe de energie, cu atît mai mult cu cît exista un cîmp de activitate atît de vast şi de interesant.

Literatura în limba hindi are un trecut glorios, dar ea nu poate trăi la infinit pe seama acestui trecut. Sînt încredinţat că are un mare viitor şi că ziaristica în limba hindi va deveni o forţă uriaşă în ţara noastră. Însă nici literatura, nici ziaristica nu vor face progrese atîta timp cît nu se vor libera de convenţionalismul mărunt şi nu-şi vor întoarce cu îndrăzneală faţa spre mase.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI ŞASELEA

PROBLEMA COMUNITĂŢILOR RELIGIOASE ŞI REACŢIUNEA

CAM pe vremea cînd a avut loc nunta surorii mele, ne-a venit ştirea morţii lui Vithalbhai J. Patel, pe atunci în Europa. Era de mult bolnav şi de aceea fusese eliberat din închisoare. Moartea sa a fost un eveniment dureros, şi gîndul că vechii noştri conducători ne părăsesc unul după altul în toiul luptei era teribil de deprimant. Au fost rostite numeroase cuvîntări, în care s-a pus accentul pe calităţile sale de parlamentar şi pe succesele ce le-a avut ca preşedinte al Adunării legislative. Totul era perfect adevărat, şi totuşi repetarea acestor lucruri mă irita. Duceam noi oare lipsă de parlamentari abili sau de oameni capabili să ocupe cu succes scaunul de preşedinte al parlamentului ? Această meserie era singura pentru care ne-a pregătit studiul nostru juridic. Vithalbhai fusese mult mai mult decît atît — era un mare şi neînduplecat luptător pentru libertatea Indiei.

În noiembrie, pe cînd eram la Benares, am fost invitat să iau cuvîntul în faţa studenţilor Universităţii hinduse. Am acceptat cu plăcere şi am rostit o cuvîntare în faţa unei uriaşe adunări, prezidată de vicecancelarul Pandit Madan Mohan Malavia. Am vorbit pe larg despre comunităţile religioase, criticîndu-le cu vehemenţă şi condamnînd în special activitatea organizaţiei Hindu Mahasabha. Nu era propriu-zis un atac premeditat, însă de mult timp eram indignat de acţiunile tot mai reacţionare ale liderilor tuturor comunităţilor religioase şi, pe măsură ce vorbeam despre această problemă, mă înfierbîntam tot mai mult şi în cuvintele mele se făcea simţită această revoltă. Intenţionat puneam accentul pe caracterul reacţionar al exponenţilor comunităţilor hinduse, căci n-avea nici un sens să-i critic pe musulmani la o adunare de hinduşi. Pe moment nu mi-am dat seama că era de prost gust să critic organizaţia Hindu Mahasabha la o adunare prezidată de Malaviaji, care fusese timp îndelungat unul din stîlpii ei. Nu m-am gîndit la aceasta deoarece în ultima vreme el nu mai avusese mult de-a face cu această organizaţie şi aveam chiar impresia că noii şi belicoşii ei lideri l-au înlăturat. Cît timp Malavia fusese unul din conducătorii ei spirituali, Mahasabha, cu tot caracterul ei sectar religios, nu fusese din punct de vedere politic o organizaţie reacţionară. În ultima vreme însă, această nouă orientare reacţionară

devenise foarte vădită și eram convins că Malaviaji nu putea avea vreo legătură cu ea și că trebuia s-o dezaprobe. Totuși, după cum mi-am dat seama mai tîrziu, nu procedasem prea elegant folosind invitația sa pentru a face unele observații care l-au pus într-o situație penibilă. Mi-a părut foarte rău pentru acest lucru.

Am mai regretat și o greșeală stupidă pe care am comis-o. Cineva îmi trimisese prin poștă copia unei rezoluții care, după cum mi s-a comunicat, fusese recent adoptată la Ajmir de o organizație hindusă de tineret. Rezoluția era foarte criticabilă și am pomenit-o în cuvîntarea ținută la Benares. În realitate, o asemenea rezoluție nu fusese adoptată de nici o organizație : fusesem victima unei mistificări.

Cuvîntarea mea de la Benares, expusă pe scurt în presă, a provocat un mare scandal. Deși eram deprins cu asemenea manifestări, am rămas uluit de vehemența atacului pornit de liderii organizației Hindu Mahasabha. În bună parte avea un caracter personal și atingea rareori problema în discuție. Atacurile au întrecut orice măsură, și în curînd m-am bucurat că s-au produs, căci mi-au dat ocazia să-mi expun părerile asupra problemei. De luni de zile, încă de pe vremea cînd eram în închisoare, ardeam de dorința să o fac, dar nu știam cum să abordez problema. Problema aceasta semăna cu un adevărat viespar și, deși eram deprins cu viespile, nu era de loc plăcut să te bagi în controverse care degenerau în înjurături. Acum însă nu mai aveam încotro și am scris un articol — după părerea mea, bine argumentat — despre fanatismul religios hindus și musulman, arătînd că și într-un caz și în altul nu era vorba nici măcar de un fanatism religios de bună-credință, ci de reacțiune politică și socială care se ascundea sub masca religiei. Aveam din întîmplare tăieturi din ziare, pe care le strînsesem în închisoare, cu diverse cuvîntări și declarații ale liderilor comunităților. Aveam într-adevăr atît de mult material, încît nu mi-a fost de loc ușor să-l comprim pînă la dimensiunea unui articol de ziar.

Presa indiană a dat o mare publicitate articolului meu. Oricît ar părea însă de ciudat, nici militanții comunităților hinduse, nici cei ai celor musulmane nu au răspuns la articol, deși vorbeam pe larg și de unii și de ceilalți. Liderii organizației Hindu Mahasabha, care mă atacaseră cu înverșunare și în toate felurile, păstrau acum o tăcere deplină. Din partea musulmană, Sir Muhammed Ikbal a încercat să mă corecteze în privința unor fapte prezentate de mine în legătură cu cea de-a doua Conferință a mesei rotunde, dar despre fondul chestiunii n-a spus nici un cuvînt. În răspunsul meu am propus ca o Adunare constituantă să rezolve atît problema politică cît și cea a comunităților religioase. Am mai scris încă unul sau două articole în legătură cu comunitățile. M-a bucurat mult nu numai felul cum au fost primite aceste articole, dar și efectul

lor vizibil asupra oamenilor care încercau să gîndească. Nu mi-am închipuit, desigur, că aş putea să fac să dispară pasiunile care stăteau la baza spiritului ce domnea în comunităţile religioase. Scopul meu era de a arăta că liderii comunităţilor sînt aliaţii celor mai reacţionare elemente din India şi din Anglia şi că, în realitate, ei erau adversarii progresului politic şi cu atît mai mult ai progresului social. Toate revendicările lor n-aveau nici o legătură cu interesele maselor, ci urmăreau doar îmbunătăţirea situaţiei unor mici pături de sus. Intenţia mea era să-mi continui atacul bazat pe argumente, dar, între timp, am fost din nou arestat. Apelul des repetat la unitatea dintre hinduşi şi musulmani mi se părea — deşi, bineînţeles, folositor — complet zadarnic atîta timp cît nu se vor depune eforturi pentru a înţelege cauzele dezbinării. Se pare însă că unii oameni îşi închipuie că, repetînd mereu formula magică, pînă la sfîrşit unitatea se va realiza totuşi.

Este interesant de urmărit politica dusă de englezi în problema comunităţilor după răscoala din 1857. Era inevitabil ca în esenţa ei această politică să urmărească împiedicarea de acţiuni comune ale hinduşilor şi musulmanilor şi asmuţirea unei comunităţi împotriva celeilalte. După 1857, englezii au lovit mai mult în musulmani decît în hinduşi. Îi considerau pe musulmani mai agresivi şi mai belicoşi, păstrînd încă amintirea recentei lor dominaţii în India şi fiind deci mai primejdioşi. De asemenea, musulmanii se ţinuseră deoparte de noul sistem de învăţămînt şi ocupaseră puţine posturi administrative. Toate acestea îi făceau suspecţi. Hinduşii acceptaseră cu mai multă voie bună limba engleză şi posturi administrative şi păreau mai docili.

Mai tîrziu noul naţionalism a pornit de sus, de la păturile superioare ale intelectualităţii, care vorbea limba engleză, iar aceşti intelectuali au fost în mod firesc hinduşi, deoarece din punct de vedere al instrucţiunii musulmanii erau foarte înapoiaţi. Acest naţionalism se exprima pe un ton extrem de delicat şi slugarnic, şi totuşi nu era pe placul guvernului, care s-a hotărît să-i sprijine mai mult pe musulmani şi să-i ţină departe de noua platformă naţionalistă. Pe atunci, lipsa de cultură engleză a musulmanilor era, în sine, o piedică serioasă, care trebuia însă treptat înlăturată. Foarte prevăzători, englezii făceau pregătiri de viitor, şi în această privinţă au fost ajutaţi de o personalitate proeminentă — Sir Said Ahmad-han.

Sir Said era mîhnit de starea înapoiată a comunităţii sale, mai ales în privinţa învăţămîntului, şi deplîngea faptul că nu se bucura de simpatia guvernului englez şi nu conta în ochii acestuia. Ca mulţi alţi contemporani ai săi, el era un mare admirator al englezilor şi se pare că o călătorie în Europa avusese o foarte puternică influenţă asupra lui. Europa, sau, mai bine zis, Europa occidentală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea era la apogeul civi-

lizației sale, stăpînă necontestată a lumii, manifestîndu-și extrem de vizibil toate calitățile grație cărora ajunsese la această grandoare. Clasele de sus dispuneau în deplină securitate de moștenirea lor, pe care o sporeau necontenit, fără a le fi teamă că cineva ar putea reuși să le zdruncine poziția. Era epoca înfloririi liberalismului și a credinței într-un destin măreț. Nu e de mirare că indienii care veneau în Europa au fost fascinați de acest spectacol impunător. La început plecau în Europa în special hinduși și se întorceau admiratori ai Europei și ai Angliei. Încetul cu încetul ei s-au obișnuit cu această splendoare și strălucire, iar prima surpriză a trecut. Dar în cazul lui Sir Said, această primă surpriză și fascinație era foarte vizibilă. Vizitînd Anglia în 1869, a scris o serie de scrisori în care își povestea impresiile. Într-una din ele spunea : „Rezultatul e că, deși nu-i scuz pe englezii din India că sînt nepoliticoși și că privesc pe băștinașii acestei țări ca pe niște animale care nici dispreț nu merită, cred, totuși, că o fac fiindcă nu ne înțeleg ; și trebuie să mărturisesc că nu greșesc prea mult în părerea pe care o au despre noi. Fără a voi să-i măgulesc pe englezi, pot spune pe bună dreptate că, dacă am face o comparație în ce privește educația, manierele și cinstea între englezi și locuitorii Indiei, aceștia — indiferent dacă e vorba de păturile de sus sau de jos, de comercianți sau de mici dughengii, de oameni culți sau de analfabeți — seamănă cu englezii tot atît cît seamănă un animal murdar cu un om capabil și frumos. Englezii au temeiuri să ne considere pe noi, cei din India, ca pe niște brute stupide... Ceea ce am văzut în fiecare zi întrece cu mult imaginația oricărui locuitor din India... Tot ce ar trebui să fie bun în om — atît sub raport spiritual cît și material — a fost dăruit de cel de sus Europei și mai ales Angliei“ [1].

Nimeni n-ar fi putut aduce mai mari elogii englezilor și Europei și era evident că Sir Said a fost teribil de impresionat. S-ar putea ca el să fi folosit cuvinte atît de tari și să fi exagerat contrastele pentru a trezi propriul său popor din letargie și a-l urni din loc. El era de părere că poporul trebuia să pornească în direcția educației occidentale, fără de care comunitatea sa ar deveni și mai înapoiată, și mai neputincioasă. Educație engleză însemna posturi la stat, siguranța zilei de mîine, influență, onoruri. De aceea, el și-a consacrat întreaga energie acestei educații, străduindu-se să convertească comunitatea la felul său de gîndire. Nu admitea nici o abatere în altă direcție. Era destul de greu de a învinge inerția și ezitarea musulmanilor. Începuturile noului naționalism, încurajat de burghezia hindusă, i se păreau a fi o asemenea abatere, și de aceea el luă atitudine împotriva lui. Hindușii, care în materie de

[1] Acest citat este luat din cartea lui *Hans Kohn* : „History of Nationalism in the East“.

educaţie occidentală aveau un avans de jumătate de secol, îşi puteau permite să critice guvernul, dar Sir Said conta pe concursul total al acestui guvern în acţiunea sa civilizatoare şi nu voia să-l pericliteze printr-un pas necugetat. De aceea, el a întors spatele Congresului naţional, pe atunci încă la începuturile sale, iar guvernul englez era cît se poate de dispus să încurajeze această atitudine.

Hotărîrea lui Sir Said de a-şi concentra toată atenţia asupra educării occidentale a musulmanilor era, incontestabil, justă. Altfel, aceştia n-ar fi putut avea un rol activ în crearea unui naţionalism indian de tip nou şi ar fi fost condamnaţi la rolul de vioara a doua pe lîngă hinduşii mai instruiţi şi deţinînd poziţii economice mai puternice. Nici sub raport istoric şi nici sub cel ideologic, musulmanii nu erau pe atunci pregătiţi pentru mişcarea naţionalistă burgheză, deoarece, spre deosebire de hinduşi, la ei nu se dezvoltase o burghezie proprie. De aceea, activitatea lui Sir Said, deşi aparent foarte moderată, mergea pe calea bună, revoluţionară. Musulmanii mai erau încă prizonierii unei ideologii feudale antidemocratice, pe cînd la hinduşi, clasa mijlocie, în plină ascensiune, începea să gîndească în spiritul liberalilor europeni. Şi unii şi ceilalţi erau extrem de moderaţi şi porneau de la premisa dominaţiei engleze. Moderaţia lui Sir Said era moderaţia clasei moşierilor, căreia îi aparţineau puţinii musulmani înstăriţi. Moderaţia hinduşilor era moderaţia unui prudent liber-profesionist sau om de afaceri în căutare de debuşeuri pentru industrie şi de posibilităţi de a-şi investi capitalul. Aceşti politicieni hinduşi priveau cu admiraţie spre strălucitoarele lumini ale liberalismului englez — Gladstone, Bright etc. Mă îndoiesc dacă o făceau şi musulmanii. Ei îi admirau, probabil, pe tory şi pe moşierii din Anglia. Într-adevăr, Gladstone era sperietoarea lor, căci el condamnase în repetate rînduri Turcia şi masacrarea armenilor ; şi pentru că Disraeli părea mai binevoitor faţă de Turcia, el era oarecum simpatizat de ei, adică de cei cîţiva care erau interesaţi în asemenea chestiuni.

Unele dintre cuvîntările lui Sir Said Ahmad-han produc azi o impresie ciudată. Într-una din ele, rostită la Laknau în decembrie 1887, el pare să fi criticat şi condamnat revendicările foarte moderate ale Congresului naţional, care îşi ţinea tocmai sesiunea anuală. Sir Said spunea : „Dacă guvernul duce război împotriva Afganistanului sau cucereşte Birmania, nu e treaba noastră să criticăm politica lui... Guvernul a înfiinţat un consiliu pentru elaborarea legilor... Pentru acest consiliu el alege din toate provinciile funcţionarii care cunosc cel mai bine administraţia şi condiţiile de trai ale poporului, precum şi cîţiva *raisi,* care, datorită înaltei lor poziţii sociale, merită să facă parte din această adunare. Unii şi-ar putea pune întrebarea de ce se face alegerea pe bază de poziţie

socială, și nu de capacitate... Iar eu vă întreb : le-ar place oare aristocraților noștri ca un om dintr-o castă inferioară sau de origine joasă — fie el chiar bacalaureat sau magistru și avînd chiar capacitatea necesară — să aibă prin poziția sa autoritate asupra lor și puterea de a face legi care ating viața și averea lor ? Niciodată ! Numai pe un om de viță nobilă îl poate accepta viceregele printre colegii săi, numai pe un asemenea om îl poate trata ca pe un frate și îl poate invita la recepții, unde ar putea să ia masa cu duci și conți... Putem noi oare afirma că în practica sa legislativă guvernul nu ține seamă de părerea poporului ? Putem oare afirma că nu participăm la elaborarea legilor ? Desigur că nu !" [1]

Așa vorbea un lider și reprezentant al „democrației islamului" din India ! Este îndoielnic dacă în zilele noastre talukdarii din Aud sau latifundiarii din Agra, Bihar sau Bengal ar îndrăzni să se exprime în felul acesta. Sir Said nu era de loc singurul care avea o astfel de atitudine. Multe cuvîntări ținute în Congres par acum la fel de ciudate. Pare însă clar că pe atunci aspectul politic și economic al problemei hinduso-musulmane era următorul : o parte a proprietarilor funciari feudali (musulmani) se împotrivea clasei mijlocii (hinduse) în ascendență și economicește mai puternică, frînînd în oarecare măsură dezvoltarea ei. Moșierii hinduși erau adesea strîns legați de burghezia lor și de aceea rămîneau neutri sau simpatizau chiar cu revendicările claselor mijlocii, pe care le și influențau de multe ori. Ca întotdeauna, englezii erau de partea elementelor feudale. Masele și păturile de jos ale claselor mijlocii ale ambelor părți nu participau de loc la luptă.

Firea autoritară și energică a lui Sir Said s-a impus musulmanilor indieni, iar Universitatea din Aligarh a devenit simbolul speranțelor și năzuințelor sale. Într-o perioadă de tranziție, un impuls progresist își poate repede pierde acest caracter și începe să joace rolul de frînă. Un exemplu grăitor îl constituie liberalii indieni. Ei ne reamintesc de multe ori că ei sînt adevărații moștenitori ai tradițiilor vechiului Congres și că noi, cei de mai tîrziu, sîntem niște intruși. E adevărat. Ei uită însă că lumea se schimbă și că vechile tradiții ale Congresului au dispărut, la fel cum a dispărut zăpada de anul trecut, și nu mai există decît în amintire. Tot astfel, activitatea inițială a lui Sir Said era oportună și necesară la timpul său, dar nu putea fi idealul final al unei comunități progresiste. Dacă Sir Said ar fi trăit cu o generație mai tîrziu, ar fi imprimat poate el însuși o altă orientare doctrinei sale, sau alți lideri ar fi putut reinterpreta vechea sa activitate, adaptînd doctrina lui condițiilor schimbate. Dar succesul pe care l-a avut Sir Said și veneracția cu care îi era păstrată memoria au făcut ca oamenii să se despartă mai greu de vechiul crez. Din nefericire, oricît de ciudat ar

[1] Citat din *Hans Kohn* : „History of Nationalism in the East".

părea, printre musulmanii din India nu erau personalităţi cu calităţi excepţionale, care să fi putut indica o nouă cale. Universitatea din Aligarh a făcut treabă foarte bună, a scos un mare număr de oameni competenţi şi a schimbat întregul aspect al intelectualităţii musulmane. Ea n-a putut totuşi depăşi cadrul în care se dezvoltase ; deasupra ei plutea spiritul feudal, iar ţelul spre care tindea ambiţia studentului de rînd era o slujbă la stat. El nu era făcut pentru cutezanţa spiritului sau pentru cititul în stele : era fericit dacă primea un post de ajutor de perceptor. Orgoliul lui era satisfăcut dacă i se amintea că este o părticică din marea democraţie a islamului ; iar ca mărturie a acestei fraternităţi purta foarte cochet boneta roşie, denumită fes turcesc, la care ceva mai tîrziu chiar şi turcii au renunţat complet. O dată ce-şi asigurase dreptul inalienabil la democraţie, putînd să ia masa şi să se închine împreună cu fraţii lui musulmani, el nu se mai preocupa dacă există sau nu democraţie politică în India.

Această îngustime în concepţii şi această goană după o slujbă la stat nu se limitau numai la studenţii musulmani din Aligarh şi din alte oraşe. Aceleaşi tendinţe se puteau observa şi la studenţii hinduşi, care erau departe de a fi cutezători din fire. Dar împrejurările au silit pe mulţi să iasă din făgaşul obişnuit. Erau prea mulţi, iar posturile prea puţine, astfel încît au devenit intelectuali declasaţi, care întotdeauna constituie osatura mişcărilor revoluţionare naţionale.

Musulmanii indieni nu-şi reveniseră încă complet de pe urma efectelor pe care le-a avut activitatea politică a lui Sir Said Ahmadhan, cînd evenimentele de la începutul secolului al XX-lea ajutară guvernul englez să adîncească ruptura dintre musulmani şi mişcarea naţionalistă, devenită acum zgomotoasă şi agresivă. În 1910, Sir Valentin Chirol scria în cartea sa „Indian Unrest" : „Se poate afirma cu certitudine că niciodată încă musulmanii din India, în ansamblu, n-au identificat în aşa măsură interesele şi năzuinţele lor cu consolidarea şi menţinerea dominaţiei engleze". Profeţiile politice sînt primejdioase. La cinci ani după ce au fost scrise aceste rînduri, intelectualii musulmani au făcut o încercare serioasă de a sfărîma cătuşele care îi frînau şi de a se alătura Congresului. Zece ani mai tîrziu, musulmanii indieni păreau să fi devansat Congresul, pe care, într-adevăr, îl trăgeau după ei. Dar aceşti 10 ani au fost bogaţi în evenimente : avusese loc şi se terminase războiul mondial, lăsînd ca moştenire o lume prefăcută în ruine.

Şi totuşi, la prima privire, Sir Valentin avea toate motivele să ajungă la concluzia sa. Aga-han devenise liderul musulmanilor ; chiar acest singur fapt era o dovadă că ei mai păstrau încă tradiţiile lor feudale, căci desigur că Aga-han nu era un lider burghez.

Era un prinț excesiv de bogat și șef al unei secte religioase, iar din punct de vedere englez era persona grata din cauza strînselor sale legături cu clasele guvernante engleze. Aga-han era un om de o vastă cultură, trăind mai mult în Europa și ducînd viața unui bogat latifundiar și sportiv englez ; personal era deci departe de a avea concepții mărginite în problema religioasă sau în cea a comunităților. Faptul că era conducătorul musulmanilor însemna că moșierii musulmani și burghezia lor în ascensiune dădeau sprijin guvernului englez ; problema comunităților religioase era în realitate o problemă secundară și i se dădea, evident, importanță numai de dragul obiectivului principal. Sir Valentin Chirol ne povestește că Aga-han îl convinsese pe viceregе, lordul Minto, să accepte „punctul de vedere musulman despre situația politică creată după împărțirea Bengalului, astfel încît să nu se facă în pripă hindușilor concesii politice care ar deschide calea pentru preponderența unei majorități hinduse, la fel de periculoasă pentru stabilitatea dominației engleze, cît și pentru interesele minorității musulmane, a cărei loialitate este incontestabilă".

Îndărătul acestui sprijin de suprafață acordat guvernului englez acționau însă alte forțe. Noua burghezie musulmană era tot mai nemulțumită de condițiile existente, era atrasă de mișcarea naționalistă. Însuși Aga-han a fost silit să țină seamă de acest lucru și să-i prevină pe englezi într-un mod foarte caracteristic. În ianuarie 1914 (adică cu mult înainte de începerea războiului), el a publicat în revista „Edinburgh Review" un articol în care sfătuia guvernul să renunțe la politica de separare a hindușilor și musulmanilor și să unească elementele moderate ale ambelor religii într-o tabără comună, creînd astfel o contrapondere tendințelor naționaliste radicale ale tinerei Indii — atît hinduse cît și musulmane. Era deci clar că Aga-han era mult mai interesat să împiedice modificările politice în India decît să apere interesele comunităților religioase musulmane.

Dar nici Aga-han, nici guvernul englez nu puteau opri orientarea inevitabilă a burgheziei musulmane spre naționalism. Războiul mondial a grăbit acest proces, iar cînd au apărut noi lideri se părea că Aga-han trecuse pe un plan secundar. Pînă și Universitatea din Aligarh își schimbase tonul, iar dintre noii conducători, cei mai dinamici erau frații Ali, absolvenți ai acestei universități. În viața politică a musulmanilor au început să joace un rol de seamă doctorul M. A. Ansari, Maulana Abul Kalam Azad și alți lideri burghezi, printre care și unul mai moderat, M. A. Jinna. Aproape toți acești lideri (în afară de Jinna) și, în general, musulmanii au fost atrași de Gandhiji în mișcarea de non-colaborare și au jucat un rol de frunte în evenimentele din 1919—1923.

Apoi a început o perioadă de reacțiune, și elementele sectare și retrograde, atît din rîndurile hindușilor cît și din ale musulma-

nilor, au început să iasă din ascunzişurile lor silite. Era un proces lent, dar continuu. Mişcarea Hindu Mahasabha a căpătat pentru prima oară o oarecare extindere mai ales ca rezultat al tensiunii dintre comunităţile religioase, însă din punct de vedere politic n-a reuşit să aibă decît prea puţină influenţă asupra Congresului. Organizaţiile comunităţilor musulmane au avut mai mult succes în redobîndirea parţială a vechiului lor prestigiu printre masele musulmane. Totuşi, un grup foarte important de lideri musulmani a rămas tot timpul alături de Congres. Între timp guvernul englez încuraja prin toate mijloacele pe liderii comunităţilor musulmane, care, din punct de vedere politic, erau profund reacţionari. Faţă de succesul acestor reacţionari, Hindu Mahasabha a început să se ia la întrecere cu ei în materie de reacţiune în speranţa de a-şi cîştiga astfel bunăvoinţa guvernului. Numeroase elemente progresiste au fost excluse din Mahasabha sau au părăsit-o din proprie iniţiativă, iar organizaţia se apropia tot mai mult de păturile de sus ale claselor mijlocii, îndeosebi de cămătari şi bancheri.

Militanţii comunităţilor religioase din ambele tabere, care purtau discuţii interminabile despre repartizarea locurilor în organele legislative, nu se gîndeau decît la avantajele pe care le oferă influenţa în guvern. Era o luptă pentru obţinerea de slujbe pentru intelectualii din clasa mijlocie. Cum numărul de slujbe era insuficient, militanţii comunităţilor hinduse şi musulmane se certau între ei, primii în defensivă, căci deţineau majoritatea posturilor existente, iar ceilalţi avînd pretenţii tot mai mari. Îndărătul acestei lupte pentru slujbe se ascundea o alta mai importantă, care, deşi nu avea un caracter propriu-zis religios, exercita totuşi o înrîurire asupra problemei comunităţilor religioase. În Penjab, Sind şi Bengal, hinduşii erau, în general, orăşeni, bogătaşi şi creditori, iar musulmanii din aceste provincii erau ţărani, săraci şi debitori. De aceea, conflictul dintre ei avea adeseori un caracter economic, deşi i se dădea întotdeauna un aspect religios. În ultimele luni, acest lucru a devenit deosebit de vizibil, mai ales în Penjab, cu prilejul dezbaterii diverselor proiecte de legi provinciale pentru uşurarea poverii datoriilor agricole. Reprezentanţii organizaţiei Hindu Mahasabha s-au opus energic acestor măsuri şi făceau front comun cu bancherii.

Ori de cîte ori critică comunităţile religioase musulmane, Hindu Mahasabha subliniază întotdeauna naţionalismul său ireproşabil. E un lucru ştiut de toată lumea că organizaţiile musulmane s-au dovedit a fi extraordinar de sectare. Sectarismul religios al organizaţiei Mahasabha nu e atît de evident deoarece se camuflează în haine naţionaliste. Adevărul iese la iveală cînd vreo hotărîre naţională şi democratică prejudiciază interesele clasei privilegiate a hinduşilor, şi în astfel de ocazii Mahasabha s-a dat în repetate rînduri

de gol. Astfel, de dragul intereselor economice ale unei minorități și împotriva dorinței clar exprimate a majorității, ei s-au opus insistent separării Sindului.

Dar cea mai extraordinară exhibiție de antinaționalism și reacționarism, atît din partea militanților comunităților religioase hinduse cît și a celor musulmane, a avut loc la Conferințele mesei rotunde. Guvernul englez a avut grijă să numească numai musulmani de concepții sectar-religioase clar exprimate, iar acești musulmani, sub conducerea lui Aga-han, au mers atît de departe, încît s-au unit cu elementele cele mai reacționare, și nu numai din punct de vedere indian, dar și din cel al tuturor grupurilor progresiste, cele mai primejdioase din viața publică engleză. Era într-adevăr extraordinar să vezi strînsa legătură dintre Aga-han și grupul său, pe de o parte, și lordul Lloyd și partidul său, pe de altă parte. Ei au mers chiar mai departe, încheind la conferință pacte cu delegații Asociației europene și cu alte organizații similare. Faptul era extrem de regretabil, deoarece această asociație este și rămîne cel mai neînduplecat și mai aprig dușman al libertății Indiei.

Delegații organizației Hindu Mahasabha au răspuns cerînd, mai ales pentru Penjab, tot felul de restricții ale libertății, adică garanții în interesul englezilor. Ei au încercat să-i supraliciteze pe musulmani în ofertele de colaborare cu guvernul englez și, fără nici un folos pentru ei, au compromis propria lor cauză și au trădat pe cea a libertății. Musulmanii au vorbit cel puțin cu demnitate, ceea ce nu era cazul militanților comunităților hinduse.

Cel mai important mi se pare a fi faptul că, de ambele părți, liderii comunităților religioase reprezintă un mic grup reacționar al clasei privilegiate și că ei speculează și folosesc pasiunile religioase ale maselor în propriul lor interes. Și unii și alții fac tot ce pot pentru a evita discutarea problemelor economice. Va veni însă în curînd vremea cînd aceste probleme nu vor mai putea fi trecute sub tăcere, și atunci liderii comunităților din ambele tabere vor repeta desigur apelul adresat de Aga-han acum 20 de ani moderaților — de a se uni într-un front comun împotriva tendințelor radicale. Într-o anumită măsură, acest lucru a și devenit evident: oricît de mult s-ar ataca în public militanții comunităților musulmane și hinduse, ei colaborează în Adunarea legislativă și în alte organizații, ajutînd guvernul să-și impună legile sale reacționare. Ottawa a fost una dintre verigile care a unit pe militanții comunităților hinduse și musulmane și guvernul englez.

Totodată este interesant de notat că strînsa colaborare a lui Aga-han cu aripa de extremă dreaptă a partidului conservator mai continuă și azi. În octombrie 1934, el a fost oaspete de onoare la banchetul Ligii marinei militare engleze, prezidat de lordul Lloyd, și a susținut cu căldură propunerile de întărire a flotei militare engleze făcute de lordul Lloyd la Conferința de la Bristol

a partidului conservator. Un lider indian a arătat deci o asemenea grijă pentru apărarea imperiului şi securitatea Angliei, încît voia să sporească armamentul englez în mai mare măsură decît însuşi Baldwin sau guvernul „naţional". Bineînţeles că totul se făcea exclusiv în interesul păcii !

În luna următoare — noiembrie 1934 — s-a anunţat că la Londra s-a prezentat, în cerc restrîns, un film a cărui temă era „unirea lumii musulmane cu coroana britanică prin legături de veşnică prietenie". Am fost informaţi că oaspeţi de onoare au fost Aga-han şi lordul Lloyd. S-ar părea că în problemele imperiului Aga-han şi lordul Lloyd au devenit prieteni tot atît de nedespărţiţi — două inimi care bat la unison — ca Sir Tej Bahadur Sapru şi M. R. Jaiakar în viaţa noastră politică naţională. Şi merită să fie relevat că în aceste luni cînd erau atît de des împreună, lordul Lloyd ataca cu vehemenţă şi fără încetare conducerea oficială a partidului conservator şi guvernul naţional pentru pretinsa lor slăbiciune de a face prea mari concesii Indiei [1].

În ultimul timp s-a produs o evoluţie interesantă în cuvîntările şi în declaraţiile unora dintre liderii comunităţilor musulmane. În sine faptul nu are o mare importanţă, dar mă îndoiesc că noua orientare e sprijinită de prea multă lume. Ea este totuşi semnificativă pentru mentalitatea ce domneşte în anumite cercuri ale comunităţilor şi i se face multă publicitate. Se pune accentul pe „naţiunea musulmană" din India, pe „cultura musulmană" şi pe totala incompatibilitate dintre cultura musulmană şi cea hindusă. Concluzia inevitabilă e deci (deşi nu se spune pe faţă) că englezii trebuie să rămînă pentru totdeauna în India pentru a menţine echilibrul şi a fi mediatorii între aceste două „culturi".

Cîţiva lideri ai comunităţilor hinduse gîndesc exact la fel, cu singura deosebire că, fiind în majoritate, ei speră că pînă la urmă „cultura" lor va prevala.

„Cultura" hindusă şi „cultura" musulmană, „naţiunea musulmană" — la ce viziuni fascinate de trecut istoric şi de speculaţii prezente şi viitoare ne îmbie aceste cuvinte ! Naţiunea musulmană din India — o naţiune în cadrul unei naţiuni nici măcar compacte, ci împrăştiată şi neconturată. Din punct de vedere politic, ideea este absurdă, iar din cel economic, fantezistă şi nu merită a fi luată în seamă. În oarecare măsură ea ne ajută însă să înţelegem mentalitatea care se ascunde în dosul ei. Astfel de „naţiuni" separate, care nu se amestecau între ele, au trăit alături una de alta în evul mediu şi mai tîrziu. La Constantinopol, în primii ani ai dominaţiei otomane, fiecare din aceste „naţiuni" trăia separat şi se bucura de oarecare autonomie : creştini catolici, creştini ortodocşi, evrei etc. A fost începutul exteritorialităţii, care în timpuri mai recente a

[1] Cîţiva pairi englezi şi musulmani indieni au creat recent un consiliu pentru cimentarea şi promovarea unirii acestor elemente reacţionare extremiste.

devenit un coşmar pentru multe ţări răsăritene. De aceea, a vorbi despre o „naţiune musulmană" înseamnă că nu există naţiuni, ci numai legături religioase ; înseamnă că nu trebuie permisă dezvoltarea de naţiuni în sensul modern al cuvîntului ; înseamnă că civilizaţia modernă trebuie înlăturată şi că trebuie să revenim la evul mediu ; înseamnă fie un guvern autocratic, fie un guvern străin ; înseamnă, în sfîrşit, nimic altceva decît o stare emotivă a minţii şi dorinţa, conştientă sau inconştientă, de a nu privi în faţă realitatea şi mai ales realitatea economică. Sentimentele pot da logica peste cap, şi noi nu trebuie să le ignorăm numai pentru că ni se par atît de neraţionale. Dar această idee a unei „naţiuni musulmane" nu e decît născocirea fantezistă a cîtorva persoane şi, fără publicitatea ce i s-a făcut prin presă, puţini oameni ar fi auzit vreodată de ea. Şi chiar dacă multă lume ar crede în această idee, ea s-ar spulbera la primul contact cu realitatea.

La fel stau lucrurile şi în privinţa „culturilor" hinduse şi musulmane. Trece repede timpul chiar al culturilor naţionale şi lumea devine o singură unitate culturală. Naţiunile pot păstra vreme îndelungată multe din particularităţile lor — limbă, obiceiuri, fel de a gîndi etc. —, dar secolul maşinilor şi al ştiinţei, cu mijloacele sale rapide de transport, cu schimbul său permanent de informaţii, cu radio, cinematograf etc., le va face tot mai uniforme. Nimeni nu poate lupta împotriva acestei tendinţe inevitabile şi numai o catastrofă mondială care ar distruge civilizaţia modernă o poate opri. Există, desigur, multe deosebiri între concepţiile tradiţionale hinduse şi musulmane despre viaţă, dar aceste deosebiri sînt aproape imperceptibile dacă le comparăm cu concepţia ştiinţifică şi tehnică modernă, căci între aceasta din urmă şi primele două există o prăpastie uriaşă. În India, adevărata luptă nu se dă azi între cultura hindusă şi cea musulmană, ci între acestea două şi învingătoarea cultură ştiinţifică a civilizaţiei moderne. Cei ce vor să salveze „cultura musulmană" — indiferent ce ar înţelege ei prin această expresie — n-au de ce să se teamă de cultura hindusă, ci vor trebui să opună rezistenţă asaltului gigantului din Apus. Personal nu mă îndoiesc o clipă că toate eforturile hinduse sau musulmane de a se împotrivi civilizaţiei ştiinţifice şi industriale moderne sînt sortite eşecului şi voi asista la acest eşec fără nici un regret. Involuntar şi fără a ne da seama, noi am ales o dată, atunci cînd în India au venit căile ferate şi alte mijloace tehnice asemănătoare. În numele musulmanilor indieni, Sir Said Ahmad-han a ales şi el atunci cînd a deschis Universitatea din Aligarh. În realitate, nimeni din noi n-a avut altă posibilitate de alegere decît o are omul care se îneacă cînd se agaţă de orice pai care l-ar putea salva.

Dar ce este în fond această „cultură musulmană" ? Este ea un fel de amintire despre glorioasele fapte ale arabilor, persanilor, turcilor etc. ? Sau limba ? Arta sau muzica ? Obiceiurile ? Nu-mi

amintesc să fi auzit vreodată vorbindu-se despre artă sau muzică musulmană modernă. Cele două limbi care au influenţat gîndirea musulmană din India sînt araba şi persana, mai ales aceasta din urmă. Dar influenţa limbii persane nu conţine elemente religioase. Limba persană şi multe obiceiuri şi tradiţii persane au pătruns în ţară în decurs de milenii şi au avut o foarte puternică înrîurire în întreaga Indie de nord. Persia a fost Franţa Orientului, trimiţîndu-şi limba şi cultura tuturor vecinilor ei. Pentru noi toţi din India e o moştenire preţioasă.

Mîndria pentru realizările din trecut ale popoarelor şi ţărilor islamului este probabil una dintre cele mai trainice legături care îi uneşte pe musulmani. Există oare cineva care să nu recunoască musulmanilor minunata istorie a diverselor popoare ? Nimeni nu le-o poate răpi atîta timp cît ei înşişi îi vor păstra memoria şi o vor îndrăgi. De fapt, aceste succese din trecut sînt şi ele în mare măsură o moştenire comună nouă tuturora, poate fiindcă noi, ca asiatici, simţim o legătură comună care ne uneşte împotriva agresiunii din partea Europei. Ştiu că ori de cîte ori am citit despre luptele arabilor în Spania sau în timpul cruciadelor, simpatiile mele erau întotdeauna de partea arabilor. Încerc să fiu imparţial şi obiectiv, dar, oricît aş încerca, asiaticul din mine îmi influenţează judecata cînd este vorba de un popor asiatic.

M-am străduit mult să înţeleg ce este „cultura musulmană", trebuie însă să mărturisesc că n-am reuşit. Există în India de nord un foarte mic număr de musulmani şi de hinduşi din clasa mijlocie care sînt influenţaţi de limba şi de tradiţiile persane. Pentru mase însă, cele mai vizibile simboluri ale „culturii musulmane" par a fi : un tip special de şalvari, nici prea lungi, nici prea scurţi, un fel deosebit de a se bărbieri şi de a-şi tunde mustăţile, lăsînd însă barba să crească şi un *lota* cu un gît special, în timp ce pentru hinduşi este caracteristă purtarea *dhoti*-ului, moţul pe cap şi un lota de altă formă. În realitate, chiar şi aceste deosebiri se întîlnesc mai ales la oraşe şi au tendinţa de a dispărea. Ţăranii şi muncitorii musulmani nu se deosebesc aproape cu nimic de cei hinduşi. Foarte rar vei întîlni azi printre intelectualii musulmani un om care să poarte barbă, dar studenţii Universităţii din Aligarh continuă, totuşi, să poarte fesul roşu turcesc (se numeşte turcesc, deşi turcii nu mai vor să ştie de el). Femeile musulmane încep să poarte *sari* şi, încetul cu încetul, renunţă la văl. Multe din aceste obiceiuri nu-mi plac. Nu port nici barbă, nici mustăţi, nici moţ, dar n-am nici o dorinţă de a impune gusturile mele altora, deşi în privinţa bărbilor trebuie să recunosc că m-am bucurat cînd la Kabul Amanullah a început să le taie fără multă vorbă.

Trebuie să spun că musulmanii şi hinduşii care privesc tot timpul înapoi, cramponîndu-se mereu de lucruri care scapă puterii lor, sînt de-a dreptul mişcători. Nu vreau să condamn trecutul sau

să-l reneg, deoarece în trecutul nostru sînt atîtea lucruri minunate care, fără îndoială, vor rămîne. Dar nu de lucrurile frumoase se cramponează oamenii aceştia, ci de ceva ce rareori merită efortul şi adesea e dăunător.

În ultimii ani, musulmanii indieni au primit o lovitură după alta şi multe din noţiunile lor favorite au fost dărîmate. Turcia, acest campion al islamului, nu a renunţat numai la Califat, pentru care India a luptat cu atît curaj în 1920, dar se îndepărtează pas cu pas şi de religie. Un articol din noua constituţie spune că Turcia este un stat musulman, dar, pentru a evita orice confuzie, Kemal-Paşa a declarat în 1927 : „Prevederea constituţională că Turcia este un stat musulman e un compromis căruia trebuie să-i punem capăt la prima ocazie". Şi cred că mai tîrziu a şi făcut-o. Deşi cu mai multă prudenţă, Egiptul păşeşte pe aceeaşi cale şi separă politica de religie. La fel procedează şi ţările arabe, cu excepţia Arabiei propriu-zise, care este mai înapoiată. Persia îşi caută inspiraţia culturală în vremurile preislamitice. Pretutindeni religia trece pe plan secundar şi apare naţionalismul sub un aspect militant, iar îndărătul naţionalismului vin alte „isme" care vorbesc un limbaj social şi economic. Cum rămîne atunci cu „naţiunea musulmană" şi cu „cultura musulmană" ? Le vom găsi noi în viitor numai în India de nord propăşind sub binevoitoarea dominaţie a englezilor ?

Dacă progres înseamnă ca oamenii să aibă o înţelegere mai largă a ceea ce se numeşte politică, apoi militanţii comunităţilor noastre religioase şi guvernul au născuit cu bună ştiinţă şi stăruitor spre ţelul opus — mărginirea acestei înţelegeri.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI ŞAPTELEA

IMPASUL

EXISTA în orice moment posibilitatea să fiu din nou arestat şi condamnat. Era de fapt mai mult decît o posibilitate, de vreme ce ţara era guvernată cu decrete excepţionale, iar Congresul era o organizaţie ilegală. Aşa cum cunoşteam guvernul englez şi cunoscîndu-mă şi pe mine, înlăturarea mea mi se părea inevitabilă. Această perspectivă mereu prezentă influenţa asupra muncii mele. Nu mă puteam apuca de ceva de durată şi mă grăbeam să fac cît mai multe.

Şi totuşi n-aveam nici o dorinţă de a provoca arestarea şi în mare măsură evitam acţiuni care m-ar fi putut duce la arestare. Primeam invitaţii din multe locuri, atît din provincia noastră cît şi din altele, însă le refuzam, căci orice turneu la care aş fi luat cuvîntul n-ar fi putut fi decît o campanie zgomotoasă care ar fi fost imediat oprită de autorităţi. Pe atunci mi-era cu neputinţă să fac un lucru pe jumătate. Cînd plecam undeva pentru alte treburi, de pildă la o consfătuire cu Gandhiji şi cu membrii Comitetului de lucru, luam cuvîntul la întruniri publice şi-mi exprimam, în mod liber, gîndurile. La Jabbalpur am asistat la un mare miting şi la o procesiune impunătoare ; la Delhi a fost una dintre cele mai mari întruniri pe care le văzusem vreodată acolo. Însuşi succesul acestor mitinguri ne arăta că guvernul nu va tolera frecventa lor repetare. După mitingul din Delhi se răspîndise zvonul insistent despre iminenta mea arestare, dar nu s-a întîmplat nimic şi m-am înapoiat la Allahabad, întrerupîndu-mi călătoria la Aligarh pentru a lua cuvîntul în faţa studenţilor Universităţii musulmane.

Îmi displăcea ideea de a participa la o activitate publică cu caracter nepolitic într-un moment cînd guvernul încerca să împiedice orice activitate politică serioasă. Am constatat o tendinţă marcată printre membrii Congresului de a evita politica şi de a se angaja în acţiuni anoste care — deşi în sine merituoase — n-aveau nici o contingenţă cu lupta noastră. Tendinţa era firească, dar socoteam că nu trebuie încurajată tocmai atunci.

La mijlocul lui octombrie 1933 am ţinut la Allahabad consfătuiri cu militanţii Congresului din Provinciile unite pentru a examina situaţia şi a hotărî asupra viitoarelor acţiuni. Comitetul provincial al Congresului era o organizaţie ilegală şi, cum scopul nos-

tru era de a ne întruni efectiv, şi nu numai de a înfrunta legea, n-am convocat oficial comitetul. Am invitat însă pe toţi membrii comitetului care erau în libertate, precum şi o serie de alţi activişti să participe la o consfătuire neoficială. N-am făcut nici un secret din întîlnirile noastre, deşi ele se ţineau cu uşile închise, şi pînă în ultima clipă n-am ştiut dacă guvernul va interveni sau nu. La aceste consfătuiri am acordat o mare atenţie situaţiei internaţionale — puternicei crize economice, nazismului, comunismului etc. Doream ca tovarăşii noştri să privească lupta Indiei în legătura ei cu ceea ce se petrecea în altă parte. În cele din urmă, conferinţa a adoptat o rezoluţie socialistă, definind ţelul nostru, şi s-a pronunţat împotriva încetării nesupunerii civile. Ştiam prea bine cu toţii că nu existau şanse pentru o vastă campanie de nesupunere civilă şi că însăşi nesupunerea individuală va înceta probabil în curînd sau va continua pe scară foarte redusă. Revocarea mişcării n-avea însă pentru noi mare importanţă, căci guvernul îşi continua ofensiva şi decretele excepţionale rămîneau în vigoare. De aceea am hotărît mai mult demonstrativ menţinerea formală a nesupunerii civile, dar în fapt am dat instrucţiuni activiştilor noştri să nu întreprindă special ceva pentru a provoca arestarea. Ei urmau să-şi continue normal munca, iar dacă în urma acestei munci erau arestaţi să aibă o comportare demnă. Li s-a cerut mai ales să reia contactul cu satele şi să caute a afla care e situaţia ţărănimii după reducerea impozitelor şi după intensificarea represiunilor guvernului. În acel moment nu se punea problema unei campanii de neplată a arenzii. Ea fusese oficial revocată după conferinţa de la Puna, şi era evident că în împrejurările date nu putea fi reînviată.

Acest program era moderat şi inofensiv, fără a conţine nimic propriu-zis ilegal, şi totuşi ştiam că va provoca arestări. De îndată ce oamenii noştri au sosit la sate au fost arestaţi şi învinuiţi, cu totul pe nedrept, de instigare la neplata arenzii (ceea ce, conform decretelor excepţionale, era considerat infracţiune), iar apoi condamnaţi. După arestarea multora dintre tovarăşii mei intenţionam să plec şi eu în aceste regiuni rurale, însă am fost reţinut de alte treburi şi am tot amînat călătoria pînă ce a fost prea tîrziu.

De două ori s-au întrunit în acele luni membrii Comitetului de lucru pentru a examina situaţia internă din India. Comitetul ca atare nu funcţiona, şi nu atît fiindcă fusese declarat ilegal, cît mai ales fiindcă din iniţiativa lui Gandhiji toate comitetele şi serviciile Congresului fuseseră suspendate după conferinţa de la Puna. Eu aveam o situaţie oarecum specială, deoarece, după ieşirea mea din închisoare, refuzasem să recunosc această hotărîre de autorenunţare şi continuam să mă intitulez secretar general al Congresului. Dar funcţionam în gol. Nu existau nici birouri, nici funcţionari şi

nici un preşedinte ad-interim, iar Gandhiji, deşi ne stătea la dispoziţie pentru consultaţii, făcea tocmai una din lungile sale călătorii prin India, de data aceasta în problema harijanilor. Am izbutit să dăm de el la Jabbalpur şi apoi la Delhi, unde am organizat consfătuiri cu membrii Comitetului de lucru. Ele ne-au ajutat să stabilim precis divergenţele care existau între diferiţii membri ai comitetului. Eram în impas şi nu vedeam nici o ieşire care să fi fost acceptabilă pentru toţi. Gandhiji a avut cuvîntul hotărîtor în rezolvarea divergenţelor dintre partizanii şi adversarii încetării campaniei de nesupunere civilă, şi cum pe vremea aceea el înclina de partea acestora din urmă, totul a continuat ca mai înainte.

Problema participării în numele Congresului la alegerile pentru organele legislative a fost uneori discutată de congresişti, deşi pe atunci membrii Comitetului de lucru nu prea se interesau de această problemă. Problema nu s-a pus : era evident prematur să se vorbească de ea. Nu era probabil ca „reformele" să se realizeze în următorii doi-trei ani, şi nu se vorbea nici de noi alegeri pentru Adunare. Personal nu aveam nici o obiecţie teoretică împotriva participării la alegeri şi eram convins că, atunci cînd va sosi momentul, Congresul va trebui să-şi propună candidaţii. A ridica însă atunci această problemă n-ar fi însemnat decît a crea o diversiune. Nădăjduiam că o continuare a luptei va elucida problemele în discuţie şi va împiedica elementele înclinate spre compromisuri să domine situaţia.

Între timp continuam să trimit ziarelor articole şi declaraţii. Într-o anumită măsură am fost silit să moderez tonul articolelor, căci erau destinate publicării şi trebuia să ţin seamă de cenzor şi de diversele legi ale căror tentacule de caracatiţă erau foarte lungi. Şi chiar dacă eu aş fi fost hotărît să-mi asum riscul, proprietarii tipografiilor, editorii şi directorii gazetelor n-ar fi fost de acord să le publice. În general, ziarele aveau faţă de mine o atitudine binevoitoare şi soluţionau multe chestiuni în favoarea mea. Dar nu întotdeauna. Cîteodată erau suprimate unele declaraţii şi pasaje, iar un lung articol, la care am lucrat destul de mult, n-a văzut niciodată lumina zilei. Cînd am fost la Calcuta în ianuarie 1933, redactorul unui mare cotidian a venit să mă vadă. El mi-a povestit că trimisese una din declaraţiile mele redactorului-şef al tuturor ziarelor din Calcuta pentru a-şi da părerea şi, cum redactorul-şef nu o aprobase, declaraţia n-a fost publicată. „Redactorul-şef" era cenzorul guvernamental al presei din Calcuta.

În unele declaraţii şi interviuri ce le dădusem am îndrăznit să critic cu violenţă anumite cercuri politice şi o serie de persoane. Acest lucru a făcut mult sînge rău, în parte din cauza părerii la a cărei răspîndire contribuise Gandhiji, şi anume că Congresul poate fi atacat fără să existe pericolul unei riposte din partea lui.

Gandhiji singur dăduse exemplul, şi membrii de seamă ai Congresului i-au urmat — în măsură mai mare sau mai mică — pilda, deşi nu întotdeauna. Noi foloseam de obicei fraze vagi şi virtuoase, ceea ce dădea criticilor noştri posibilitatea de a nu fi demascaţi pentru argumentele lor false şi pentru tactica lor oportunistă. Ambele părţi se străduiau să evite adevăratele probleme şi rareori avea loc o discuţie cinstită, cu ocazionale izbucniri şi violenţe, aşa cum se întîmplă în ţările din Occident, cu excepţia acelora unde domneşte fascismul.

O prietenă a cărei părere o preţuiam mi-a scris că fusese oarecum surprinsă de tonul violent al unora dintre declaraţiile pe care le făcusem presei şi că devenisem aproape „răutăcios". O fi oare aceasta un rezultat al „spulberării" speranţelor mele ? Mi-am pus şi eu această întrebare. În parte cred că era adevărat, căci, ca naţiune, trăim cu toţii o spulberare a speranţelor. Şi din punct de vedere individual trebuie să fi fost în oarecare măsură adevărat. N-am fost însă prea conştient de acest sentiment, deoarece personal n-aveam senzaţia de a fi fost distrus sau învins. De cînd a intrat Gandhiji în orbita mea politică, un lucru cel puţin l-am învăţat de la dînsul : de a nu-mi ascunde ideile de teama consecinţelor. Această deprindere, pe care am urmat-o în activitatea politică (în alte sfere ale vieţii ar fi mai primejdios şi mai greu de pus în practică), îmi provoca adesea neplăceri, dar era şi izvorul unor mari satisfacţii. Cred că, mulţumită acestei deprinderi, mulţi dintre noi au putut evita adevărata amărăciune şi sentimentul de dezamăgire în forma lui cea mai gravă. Conştiinţa că foarte mulţi oameni se gîndesc la tine cu afecţiune este de asemenea o mare alinare şi un antidot puternic împotriva defetismului şi dezolării. Cred că cel mai îngrozitor sentiment este de a te simţi singur, uitat de toţi.

Dar chiar şi aşa, cum poate cineva scăpa, în această lume străină şi nefericită, de sentimentul dezolării ? Cît de des nu pare totul să meargă pe dos, şi, deşi ne continuăm calea, ne apucă îndoielile cînd vedem calitatea materialului uman de care dispunem. Mă tem că am destul de des un sentiment de mînie şi indignare faţă de diferite evenimente şi acţiuni şi chiar faţă de persoane şi grupuri de persoane. În ultima vreme îmi repugnă tot mai mult atitudinea de salon faţă de viaţă, acea atitudine care închide ochii în faţa problemelor vitale, considerînd că este necuviincios a se vorbi de ele numai fiindcă ating buzunarul oamenilor sau micile lor prejudecăţi. Cu toată această indignare, dezamăgire şi „răutate", sper că n-am pierdut încă darul de a rîde de propriile mele prostii şi de cele ale celorlalţi.

Mă mir cîteodată de credinţa oamenilor într-o providenţă binefăcătoare : această credinţă supravieţuieşte tuturor loviturilor, iar nenorocirile şi întîmplările care dovedesc lipsa oricărei îndurări nu

sînt considerate decît ca o piatră de încercare a credinţei. În multe inimi trezesc ecou minunatele versuri ale lui Gerard Hopkins :

Tu ai dreptate, Doamne, cînd cu tine
Încerc să mă măsor. Dar am şi eu :
De ce strădania mea dă greş mereu ?
De ce-o duc păcătoşii atît de bine ?
Mai grele lovituri, şi mai haine,
Tu nu mi-ai da, de-ai fi duşmanul meu.
În clipa-i de răgaz, un derbedeu
Mai fericit e, Doamne, decît mine,
Care ţi-am închinat întreaga viaţă...

Credinţa în progres, într-o cauză, în idealuri, în bunătate umană şi în destinul omului nu sînt oare toate legate de credinţa într-o providenţă ? Dacă vom încerca să le explicăm prin argumente, prin logică, ne vom lovi imediat de dificultăţi. Există însă ceva în noi care se cramponează de această speranţă şi credinţă, fără de care viaţa ar fi un deşert lipsit de orice oază.

Rezultatele propagandei mele socialiste i-au neliniştit chiar şi pe unii colegi de-ai mei din Comitetul de lucru. Ei s-ar mai fi împăcat cu atitudinea mea fără a se plînge, aşa cum au făcut-o de cîţiva ani de cînd duceam această propagandă, dar acum speriam în oarecare măsură clasele privilegiate din ţară, iar activitatea mea nu mai putea fi socotită inofensivă. Ştiam că unii dintre colegii mei nu erau socialişti ; eram însă întotdeauna de părere că, în calitatea mea de membru al Comitetului executiv al Congresului, eram liber să fac propagandă socialistă fără a angaja răspunderea Congresului. Faptul că unii membri ai Comitetului de lucru socoteau că nu am acest drept a fost pentru mine o surpriză. Îi puneam într-o situaţie falsă şi ei mi-o luau în nume de rău. Dar ce puteam face ? N-aveam de gînd să renunţ la ceea ce consideram a fi partea cea mai importantă a activităţii mele. Dacă există o incompatibilitate, aş fi preferat să demisionez din Comitetul de lucru. Cum puteam însă demisiona cînd comitetul era ilegal şi nici nu funcţiona normal ?

De această dificultate m-am lovit şi mai tîrziu — cred că pe la sfîrşitul lui decembrie —, cînd Gandhiji mi-a trimis o scrisoare din Madras. Îmi trimitea o tăietură din „Madras Mail" cu interviul pe care-l dăduse. Reporterul îi pusese o întrebare în legătură cu mine, iar Gandhiji i-a răspuns aproape scuzîndu-se pentru activitatea mea şi exprimîndu-şi încrederea în corectitudinea mea de a nu angaja Congresul pe această nouă cale. Nu mi-a plăcut prea mult felul în care a vorbit despre mine, dar ceea ce m-a indignat mult mai mult era faptul că în interviul său Gandhiji a luat apărarea sistemului marilor zamindari. El părea să creadă că acest sistem este de dorit pentru agricultura şi economia naţională. Po-

ziţia adoptată de Gandhiji a fost o mare surpriză pentru mine, deoarece marii zamindari şi talukdari au azi foarte puţini apărători. În toată lumea acest sistem de proprietate funciară a fost desfiinţat, şi chiar în India majoritatea oamenilor recunosc că nu mai poate dăinui multă vreme. Înşişi talukdarii şi zamindarii ar saluta desfiinţarea sistemului, bineînţeles cu condiţia să li se asigure o compensaţie suficientă [1]. Într-adevăr, sistemul e în curs de dispariţie. Şi totuşi Gandhiji se pronunţa în favoarea lui şi vorbea de zamindari ca de proprietari fiduciari şi de alte lucruri asemănătoare. Mi-am dat încă o dată seama cît de mult se deosebesc concepţiile noastre şi mi-am pus întrebarea în ce măsură voi mai putea colabora cu el în viitor. Trebuie oare să mai rămîn în Comitetul de lucru ? În momentul acela nu vedeam nici o soluţie, iar peste cîteva săptămîni chestiunea îşi pierduse orice importanţă deoarece am fost din nou arestat.

Treburile mele personale îmi luau o bună parte din timp. Sănătatea mamei se îmbunătăţea, dar foarte încet. Continua să fie ţintuită la pat, însă, după toate aparenţele, primejdia trecuse. Am început să mă ocup de treburile mele financiare, pe care le neglijasem de mult timp şi care erau foarte încurcate. Cheltuiam mai mult decît ne puteam permite şi nu vedeam nici o posibilitate de a restrînge cheltuielile. Nu mă străduiam prea mult să-mi echilibrez bugetul. Aproape că aşteptam să vină o dată momentul cînd nu voi mai avea bani. În lumea modernă, banii şi averea sînt foarte folositoare, dar adesea devin o povară pentru cine vrea să pornească la un drum lung. Pentru oamenii bogaţi e foarte greu să participe la acţiuni care implică un risc ; ei se tem întotdeauna că şi-ar putea pierde averea. La ce folosesc banii sau proprietăţile dacă în orice moment guvernul le poate lua sau chiar confisca ? De aceea aproape doream să scap de puţinul ce-l aveam. Nevoile noastre nu erau mari şi mă credeam în stare să cîştig ceea ce ne trebuia. Principala mea grijă era ca la sfîrşitul vieţii ei, mama să fie ferită de lipsuri şi de o scădere prea pronunţată a standardului ei de trai. De asemenea ţineam foarte mult ca educaţia fiicei mele să continue nestingherită, ceea ce, după părerea mea, implica o şedere mai lungă în Europa. În afară de aceasta, nici soţia mea,

---

[1] P. N. Tagore, preşedintele Comitetului pentru primirea delegaţilor la Conferinţa generală a proprietarilor funciari din Bengal, a declarat în cuvîntarea sa din 23 decembrie 1934 : „Personal nu voi regreta ziua în care pămînturile zamindarilor vor fi naţionalizate, astfel cum s-a procedat în Irlanda, plătindu-se o compensaţie corespunzătoare proprietarului funciar". Nu trebuie uitat că proprietarii funciari din Bengal, unde există sistemul zamindarilor permanenţi, au o situaţie mai bună decît cei din regiunile în care este răspîndit sistemul zamindarilor temporari. Ideile lui P. N. Tagore despre naţionalizare sînt destul de confuze.

nici eu nu aveam o nevoie deosebită de bani. Sau poate că o credeam numai, deoarece niciodată n-am ştiut ce înseamnă a duce într-adevăr lipsă de bani. Sînt însă sigur că atunci cînd nu-i vom avea vom fi destul de nenorociţi. Îmi va fi foarte greu să renunţ la singura pasiune pe care mi-am permis-o, şi anume la cumpărarea de cărţi.

Pentru a redresa situaţia noastră financiară, noi ne-am hotărît să vindem bijuteriile soţiei mele, argintăria şi alte lucruri de felul acesta, precum şi o mulţime de mărunţişuri. Kamala s-a despărţit greu de bijuteriile ei, deşi nu le mai purtase de peste zece ani şi le depusese la bancă. Ea sperase însă să le lase fiicei noastre.

Eram în ianuarie 1934. În statele din districtul Allahabad continuau arestările activiştilor noştri, deşi aceştia nu săvîrşiseră nici un delict. După părerea noastră, trebuia să plecăm la sate pentru a-i înlocui. Energicul secretar al comitetului din Provinciile unite — Rafi Ahmad Kidvai — era şi el arestat. Se apropia ziua de 26 ianuarie — Ziua independenţei — şi noi nu o puteam trece sub tăcere. Începînd din 1930, în ciuda ordonanţelor şi interdicţiilor, am sărbătorit-o an de an, în diferite părţi ale ţării. Dar cine trebuia să dea directivele ? Şi ce trebuia să conţină aceste directive ? În afară de mine, nu exista nimeni care — măcar în teorie — să fi putut exercita funcţia de reprezentant oficial al Congresului naţional indian. M-am consultat cu cîţiva prieteni şi aproape toţi au fost de acord că ceva trebuie făcut, dar nu s-a ajuns la o înţelegere asupra ce trebuie făcut. Am constatat o tendinţă generală de a evita orice acţiune care ar putea duce la arestări masive. În cele din urmă am lansat un scurt apel prin care îndemnam ca Ziua independenţei să fie sărbătorită aşa cum se cuvine ; felul în care se va face sărbătorirea urma să fie hotărît de fiecare regiune în parte. La Allahabad ne gîndeam să dăm sărbătoririi un caracter destul de larg în tot districtul.

Ne dădeam seama că organizatorii acestei sărbătoriri vor fi arestaţi în aceeaşi zi. Înainte de a mă înapoia în închisoare, doream să vizitez Bengalul, în parte pentru a mă întîlni acolo cu vechi colegi. În realitate însă trebuia să fie un gest de omagiu faţă de poporul din Bengal pentru extraordinarele sale suferinţe din ultimii cîţiva ani. Ştiam foarte bine că nu-i puteam ajuta cu nimic. Simpatia şi compasiunea erau desigur insuficiente, dar erau totuşi foarte bine venite, mai ales că Bengalul avea sentimentul de a fi izolat, de a fi fost părăsit de restul Indiei într-o clipă grea. Acest sentiment nu era justificat, dar exista totuşi.

Mai trebuia să mă duc la Calcuta şi cu Kamala pentru a consulta acolo medicii în privinţa tratamentului ei. Nu se simţea de loc bine, dar amîndoi am încercat să ignorăm în oarecare măsură acest fapt şi să amînăm începerea unui tratament care ar fi putut

implica o şedere îndelungată la Calcuta sau în altă parte. Noi doream ca în scurta mea perioadă de libertate să fim cît mai mult timp împreună. Mă gîndeam că după ce mă voi fi înapoiat în închisoare ea va avea destul timp pentru doctori şi tratament. Acum, cînd arestarea părea apropiată, m-am hotărît să fiu de faţă cel puţin la aceste consultaţii din Calcuta. Restul se putea face mai tîrziu.

Ne-am decis deci — Kamala şi cu mine — să plecăm la Calcuta la 15 aprilie, astfel încît să ne putem înapoia la timp pentru sărbătorirea Zilei independenţei.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI OPTULEA

CUTREMURUL

ERA în după-amiaza zilei de 15 ianuarie 1934. Stăteam pe veranda casei mele din Allahabad şi vorbeam cu un grup de ţărani. Începuse sărbătoarea anuală Magh Mela, şi toată ziua se perindau o sumedenie de vizitatori. Brusc am simţit că-mi fuge terenul de sub picioare şi numai cu greu mi-am putut păstra echilibrul, sprijinindu-mă de stîlpul lîngă care stăteam. Uşile au început să pocnească şi se auzeau bubuituri din casa învecinată — Svaraj Bhavan —, de pe al cărei acoperiş cădeau o mulţime de ţigle. Nefiind obişnuit cu cutremure, n-am ştiut în primul moment ce se întîmplă, dar în curînd mi-am dat seama despre ce este vorba. Această nouă senzaţie mă amuza şi mă interesa destul de mult şi mi-am continuat discuţia cu ţăranii, începînd să le povestesc despre cutremure. Mătuşa mea bătrînă mi-a strigat de la oarecare distanţă să fug din casă. Ideea mi s-a părut absurdă. N-am luat cutremurul în serios şi în orice caz nu aveam de gînd să mă îngrijesc de siguranţa mea şi s-o las pe mama ţintuită la pat, la etajul superior, precum şi pe soţia mea (care împacheta probabil lucrurile tot acolo). Zguduirile au mai continuat un timp, care mi s-a părut destul de apreciabil, iar apoi au încetat. Cutremurul a mai fost cîteva minute subiectul nostru de conversaţie şi în curînd am uitat aproape de el. Pe atunci n-am ştiut şi nici nu puteam bănui ce însemnaseră aceste două sau trei minute pentru milioane de oameni din Bihar şi din altă parte.

În aceeaşi seară, Kamala şi cu mine am plecat la Calcuta şi, fără a o bănui, trenul ne-a dus în noaptea aceea prin partea de sud a regiunii lovite de cutremur. A doua zi nu se ştia la Calcuta aproape nimic despre acest dezastru. În ziua următoare au început să sosească unele ştiri răzleţe, iar a treia zi am început să avem o vagă idee despre calamitate.

La Calcuta ne ocupam de îndeplinirea programului nostru. O sumedenie de medici trebuiau vizitaţi în repetate rînduri şi în cele din urmă s-a decis ca soţia mea să se înapoieze la Calcuta pentru tratament peste o lună sau două. Voiam să-i vedem şi pe prietenii şi colegii mei din Congres pe care nu-i mai întîlnisem de mult. Cît timp am stat la Calcuta am avut un foarte puternic sentiment de deprimare. Oamenii dădeau impresia că se tem să întreprindă ceva

de frică să nu aibă neplăceri. Ziarele erau mai prudente decît în restul Indiei. Ca şi în alte părţi, domnea şi aici îndoială şi confuzie în privinţa activităţii noastre viitoare. Şi nu atît teama, cît aceste îndoieli împiedicau orice activitate politică efectivă. Tendinţele fasciste erau foarte vizibile, existau şi tendinţe socialiste şi comuniste : toate însă destul de vagi şi împletindu-se între ele. Era greu să delimitezi precis toate aceste grupuri. N-am avut nici timpul, nici ocazia de a afla multe despre mişcarea teroristă, căreia cercurile oficiale îi acordau o mare atenţie, făcînd multă publicitate în jurul ei. După cîte mi-am putut da seama, mişcarea nu avea nici o însemnătate politică, iar vechii membri ai grupurilor teroriste nu mai credeau în ea. Concepţiile lor începeau să se schimbe. Indignarea provocată de acţiunile guvernului din Bengal a avut însă drept rezultat că pe ici, pe colo oameni izolaţi îşi ieşeau din fire şi începeau să ducă un fel de război personal. Ideea războiului personal părea să predomine la ambele părţi în luptă. La teroriştii individuali lucrul era destul de vizibil. Dar şi guvernul prefera să ducă mai degrabă un astfel de război de răzbunare personală cu represalii ocazionale decît să combată şi să lichideze calm şi organizat un fenomen antisocial.

Orice guvern trebuie să combată actele de terorism şi să încerce a le pune capăt. Unui guvern îi şade însă mai bine să-şi exercite fără patimă puterea decît să recurgă la acţiuni excesive, care lovesc fără discriminare în vinovaţi şi nevinovaţi, şi mai ales în aceştia din urmă, căci numărul lor este desigur mai mare. Poate că nu e uşor să rămîi calm şi liniştit în faţa unei asemenea ameninţări. Actele de terorism deveniseră mai rare, însă ele puteau oricînd să se repete, şi aceasta era de ajuns pentru a le răpi liniştea celor ce trebuiau să lupte împotriva lor. E destul de notoriu că astfel de acte nu sînt o boală, ci simptomele unei boli, şi n-are sens să tratezi simptomul, şi nu însăşi boala.

Cred că mulţi tineri şi fete despre care se presupune că ar întreţine legături cu teroriştii sînt în realitate atraşi de farmecul conspirativităţii. Misterul şi riscul atrag întotdeauna pe tinerii amatori de aventuri ; vor să fie iniţiaţi, să ştie despre ce se tot vorbeşte atît şi cine sînt aceşti oameni care acţionează în culise ! E seducţia romanului poliţist ! Aceşti oameni n-au intenţia să comită ceva, şi în nici un caz un act de terorism, dar simplul fapt că au legături cu oameni suspectaţi de poliţie este suficient pentru a-i face şi pe ei suspecţi. Şi în curînd se vor trezi în dosul gratiilor sau într-un lagăr de corecţie, dacă nu-i aşteaptă o soartă şi mai rea.

Ni se spune că legalitatea şi ordinea fac parte din marile realizări ale englezilor în India. Prin firea mea sînt cu totul de partea legalităţii şi ordinii. Îmi place disciplina în viaţa publică şi îmi displace anarhia, dezordinea şi indisciplina. O amară experienţă m-a făcut însă să mă îndoiesc de valoarea legalităţii şi ordinii impuse

poporului de state şi guverne. Cîteodată plătim pentru ele un preţ excesiv, iar legea nu e decît voinţa unei clici dominante şi ordinea — reflexul unei frici generale. În realitate, uneori legea şi ordinea ar putea fi mai corect denumite fărădelege şi dezordine. O realizare obţinută prin frică nu poate fi de dorit, iar o „ordine" care are la bază aparatul de constrîngere al statului şi nu poate exista fără acest aparat seamănă mai degrabă cu o ocupaţie militară decît cu o administraţie civilă. Am constatat că în „Rajataranghini", epopeea istorică scrisă cu o mie de ani în urmă de poetul Kalhana, se foloseşte în repetate rînduri pentru „lege" şi „ordine" (adică pentru ceva ce cîrmuitorul şi statul au datoria să respecte) cuvintele „dharma" şi „abhaia" — dreptate şi lipsă de frică. Pe vremea aceea, legea era ceva mai mult decît o simplă lege, iar ordinea însemna lipsă de frică la popor. Cu cît e mai frumoasă această idee de a insufla oamenilor sentimentul lipsei de frică decît de a impune „ordinea" unei populaţii înfricoşate !

Am stat trei zile şi jumătate la Calcuta, în care timp am luat cuvîntul la trei mitinguri. Ca şi în alte ocazii, am condamnat actele de terorism şi m-am ocupat de metodele folosite de guvern în Bengal. Am vorbit cu multă însufleţire, căci mă impresionaseră rapoartele despre cele ce s-au întîmplat în provincie. Ce mă durea mai mult era felul în care fusese jignită demnitatea umană prin asuprirea întregii populaţii, fără nici o discriminare. Problema politică, oricît o fi fost ea de urgentă, trecea totuşi pe planul al doilea faţă de această problemă de omenie. Cele trei cuvîntări ţinute de mine au constituit apoi cele trei capete de acuzaţie care mi s-au adus la procesul din Calcuta şi lor le datorez actuala mea condamnare.

De la Calcuta am plecat la Santiniketan pentru a-l vizita pe poetul Rabindranath Tagore. Întîlnirile cu el îmi făceau întotdeauna mare plăcere şi, cum eram în apropiere, nu voiam să pierdem această ocazie. Eu mai fusesem de două ori la Santiniketan, dar Kamala venea pentru prima oară ; voia mai ales să vadă oraşul, căci intenţionam s-o trimitem pe fiica noastră aici. Indira urma să intre curînd la universitate şi eram preocupaţi de viitoarele ei studii. În nici un caz nu voiam ca ea să se înscrie la una din universităţile oficiale sau semioficiale, căci îmi displăceau profund. Atmosfera ce domneşte acolo e oficială, apăsătoare şi autoritară. În trecut au dat, desigur, ţării o serie de oameni excelenţi şi vor mai da şi în viitor. Dar aceste cîteva excepţii nu absolvă universităţile de învinuirea că înăbuşă şi ucid minunatele elanuri ale tineretului. Santiniketan ne permitea să evităm aceste inconveniente şi ne-am hotărît să ne trimitem fiica aici, deşi, în unele privinţe, nu era atît de modernă şi de bine utilată ca celelalte universităţi.

Întorcîndu-ne de la Santiniketan ne-am oprit la Patna pentru a discuta cu Rajendra Babu ajutorarea sinistraţilor de pe urma cu-

tremurului. Babu ieşise tocmai din închisoare şi a preluat imediat conducerea acţiunii de ajutorare. Sosirea noastră a fost pentru el o surpriză, căci nu i se înmînase nici una din telegramele pe care i le trimisesem. Casa fratelui Kamalei, unde intenţionam să ne instalăm, fusese distrusă (era o clădire mare de cărămidă cu etaj). De aceea, ca şi mulţi alţii, ne-am instalat sub cerul liber.

A doua zi am vizitat Muzaffarpur. Trecuseră exact şapte zile de la cutremur, şi, cu toate acestea, cu excepţia cîtorva străzi principale, nu se luase aproape nici o măsură pentru curăţirea oraşului. Pe măsură ce se curăţau străzile se găseau cadavre, dintre care unele în poziţii foarte curioase şi expresive de parcă încercau să se apere de un perete sau de un acoperiş care se prăbuşea. Ruinele constituiau o privelişte impresionantă şi îngrozitoare. Supravieţuitorii nu-şi reveniseră încă de pe urma şocului şi erau îngroziţi de cele prin care au trecut.

După ce m-am înapoiat la Allahabad am organizat imediat o colectă de bani şi obiecte, şi noi toţi — membri sau nemembri ai Congresului — ne-am ocupat foarte serios de această acţiune. Unii dintre colegii mei erau de părere ca, din cauza cutremurului, să revocăm sărbătorirea Zilei independenţei ; alţii însă, printre care şi eu, nu vedeam întrucît cutremurul ar trebui să împiedice înfăptuirea programului nostru. De aceea, la 26 ianuarie am organizat numeroase mitinguri în satele districtului Allahabad, iar unul chiar în oraş, şi am avut mai mult succes decît ne aşteptam. Cei mai mulţi se aşteptau ca poliţia să intervină şi să facă arestări. Pe o scară foarte redusă s-au şi produs unele intervenţii, dar, spre surprinderea noastră, am trecut cu bine mitingul. În unele sate şi în alte oraşe s-au făcut arestări.

Curînd după înapoierea de la Bihar am publicat în legătură cu cutremurul o declaraţie care se termina cu un apel de a se da bani pentru fondul sinistraţilor. În declaraţie criticam inactivitatea guvernului din Bihar în primele zile după cutremur. Nu era în intenţia mea de a critica funcţionarii din regiunile direct lovite, căci aceştia au trebuit să facă faţă unei situaţii foarte grele, care putea pune la grea încercare chiar şi nervii cei mai solizi ; mai tîrziu mi-a părut rău că unora din cuvintele mele li se putea da o astfel de interpretare. Aveam însă convingerea că în primul moment guvernul din Bihar nu dăduse dovadă de mare competinţă, mai ales în privinţa înlăturării dărîmăturilor, prin care s-ar fi putut salva numeroase vieţi omeneşti. Numai în oraşul Monghir au pierit mii de oameni, şi trei săptămîni după cutremur am mai văzut încă multe dărîmături neînlăturate, deşi la numai cîteva mile, în oraşul Jamalpur, erau multe mii de muncitori de la căile ferate care ar fi putut fi folosiţi în acest scop la numai cîteva ore după catastrofă. S-au mai scos de sub dărîmături oameni vii încă douăsprezece zile după cutremur. Guvernul a luat imediat măsuri pentru ocrotirea bu-

nurilor, dar n-a fost tot atît de expeditiv în încercarea de a salva oamenii îngropaţi sub ruine. Consiliile municipale din aceste regiuni nu au acţionat nici ele.

Cred că critica mea a fost justificată, iar mai tîrziu am aflat că marea majoritate a populaţiei din regiunile sinistrate a fost de acord cu mine. Indiferent însă dacă a fost sau nu justificată, critica mea era sinceră şi scopul ei nu era să acuze guvernul, ci să-l facă să acţioneze mai repede. Nimeni nu-l acuza de greşeli şi omisiuni premeditate. Situaţia era nouă şi copleşitor de grea, astfel încît erori erau scuzabile. După cîte ştiu (eram deja în închisoare), guvernul din Bihar a lucrat ulterior cu energie şi competinţă la refacerea regiunilor sinistrate.

Critica mea a stîrnit însă nemulţumiri şi, curînd după aceea — ca un fel de contraacţiune — cîţiva oameni din Bihar au publicat o declaraţie comună în favoarea guvernului. Cutremurul şi consecinţele lui deveniseră aproape o chestiune secundară ; mai important era faptul că guvernul fusese criticat şi că supuşii săi fideli trebuie să-l apere. E un exemplu interesant al unui fenomen foarte răspîndit în India — aversiunea guvernului faţă de critică, adică faţă de ceva ce în ţările occidentale este un lucru obişnuit. Este mentalitatea militarului, care nu poate suporta critica. Ca şi regele, guvernul englez şi demnitarii săi din India nu pot greşi ! Orice aluzie la aşa ceva e o adevărată crimă de lèse-majestate.

Curios este că învinuirea de incapacitate şi incompetenţă provoacă mult mai multă nemulţumire decît acuzaţia de brutalitate sau tiranie. Această din urmă acuzaţie putea să fie într-adevăr un motiv de arestare, dar guvernul s-a obişnuit cu asemenea învinuiri şi în realitate nu-l jenează. În definitiv ar putea chiar fi considerate într-un anumit sens aproape ca un elogiu adus unei rase imperiale. Dar a fi acuzat de incapacitate şi de nervi slabi e foarte dureros, căci loveşte în înseşi bazele stimei de sine şi distruge iluziile mesianice ale autorităţilor engleze din India. El seamănă cu acel episcop anglican care a suportat cu resemnare să fie acuzat de comportare necreştinească, dar s-a supărat şi a ripostat cînd cineva îl numise prost şi incapabil.

Există o convingere generală la englezi — adesea expusă ca o axiomă de necontestat — că o schimbare a sistemului de guvernămînt din India care ar implica o micşorare sau încetare a influenţei engleze ar avea drept consecinţă un guvern mult mai rău şi mai incapabil. Deşi convinşi de acest adevăr, dar plini de generozitate în entuziasmul lor, radicalii şi englezii cu vederi înaintate declară că o guvernare bună nu poate ţine locul autoguvernării, şi dacă indienii vor să se ducă la dracu, trebuie să li se permită acest lucru. Nu ştiu ce se va întîmpla cu India cînd influenţa engleză va fi eliminată. Mult va depinde de felul cum vor pleca englezii şi cine va lua puterea, precum şi de o serie de alţi factori de ordin naţional

şi internaţional. Îmi pot însă imagina foarte bine o stare de lucruri creată cu ajutorul englezilor şi care ar fi mai ineficace şi din toate punctele de vedere mai rea decît tot ce avem astăzi, căci ar avea toate defectele sistemului actual, fără a avea calităţile lui. Pot însă concepe cu şi mai multă uşurinţă o altă stare de lucruri, care, din punctul de vedere al poporului indian, ar fi mult mai eficace şi mai satisfăcătoare decît tot ce avem în prezent. S-ar putea ca aparatul de constrîngere al statului să nu fie atît de eficient şi ca aparatul administrativ să nu fie chiar atît de strălucit, dar am avea mai multe succese în producţie, consum şi în acele activităţi care contribuie la creşterea nivelului fizic, spiritual şi cultural al maselor. Sînt convins că autoguvernarea este bună pentru orice ţară. Nu sînt însă de acord să accept autoguvernarea cu preţul renunţării la un guvern cu adevărat bun. În ultimă analiză, justificarea autoguvernării este o guvernare mai bună pentru mase. Sînt convins că, oricare ar fi fost în trecut meritele de care se face atîta caz, guvernul englez din India nu este azi în stare să asigure o bună guvernare şi o ridicare a nivelului de trai al maselor, şi tocmai din această cauză consider că nu mai prezintă utilitate pentru India. Singura justificare reală a libertăţii Indiei e speranţa într-o guvernare mai bună, în ridicarea nivelului de trai al maselor, în dezvoltarea industriei şi culturii, în risipirea atmosferei de teamă şi de opresiune, consecinţă inevitabilă a dominaţiei imperialiste străine. Deşi pot fi suficient de puternici pentru a-şi impune voinţa, guvernul englez şi Serviciul civil indian nu sînt destul de capabili şi de competenţi pentru a soluţiona problemele actuale ale Indiei, şi cu atît mai puţin cele de viitor, deoarece temelia şi premisele pe care se bazează sînt complet greşite şi nu au nici o legătură cu realitatea. Un guvern sau o clasă guvernantă care nu au suficientă competinţă sau reprezintă o ordine depăşită nu-şi vor putea impune mult timp nici voinţa.

Comitetul din Allahabad pentru ajutorarea sinistraţilor m-a însărcinat să vizitez regiunile lovite de cutremur şi să raportez asupra metodelor folosite în munca de ajutorare. Am plecat imediat singur şi timp de zece zile am cutreierat aceste regiuni distruse şi ruinate. A fost o călătorie foarte obositoare şi aproape că n-am ajuns să dorm. De la cinci dimineaţa şi pînă aproape de miezul nopţii eram în picioare, trecînd cu maşina peste drumuri desfundate şi crăpate sau mergînd cu barca cînd dădeam de poduri distruse şi de şosele inundate în urma alunecărilor de teren. Oraşele erau destul de impresionante cu distrugerile lor uriaşe şi cu caldarîmul străzilor smuls şi uneori răsucit ca de mînă de uriaş sau zvîrlit în dreapta şi în stînga pînă peste soclul clădirilor. Din crăpăturile uriaşe ale acestor străzi ţîşnise apă şi nisip care au măturat din calea lor oameni şi vite. Mai mult decît în oraşe, dezolarea şi distrugerea au lovit în Biharul de nord cîmpiile denumite grădina

Biharului. Nu se vedeau decît vaste întinderi de nisip şi apă, crăpături uriaşe şi un mare număr de mici cratere din care ţîşnise nisipul şi apa. Cîţiva ofiţeri englezi care au zburat deasupra acestor regiuni povesteau că ele aminteau de cîmpurile de bătălie din nordul Franţei din timpul războiului şi imediat după terminarea lui.

Trebuie să fi fost o scenă teribilă. Cutremurul a început cu puternice mişcări orizontale care au aruncat oamenii la pămînt. Au urmat apoi mişcări verticale şi s-au auzit bubuituri asurzitoare, asemănătoare unui bombardament de artilerie sau zgomotului motoarelor a sute de avioane ; apa ţîşnea din nenumărate cratere şi crăpături uriaşe, acoperind pămîntul cu un strat de 10—12 picioare. Aceasta a durat probabil vreo trei minute sau ceva mai mult, apoi totul s-a potolit, însă aceste trei minute au fost îngrozitoare. Nu este de mirare că mulţi martori oculari ai cutremurului şi-au închipuit că venise sfîrşitul lumii. În oraşe se mai adăuga zgomotul clădirilor care se prăbuşeau, şuvoaiele de apă şi norii de praf, care erau atît de deşi, încît la o depărtare de numai cîţiva iarzi nu se putea distinge nimic. La sate n-a fost atîta praf şi vizibilitatea era ceva mai mare, dar nu existau spectatori calmi şi liniştiţi ; cei rămaşi în viaţă zăceau nemişcaţi cu faţa la pămînt sau se rostogoleau pe jos înnebuniţi de spaimă.

Zece zile după cutremur, un băieţaş de 12 ani a fost scos viu de sub dărîmături (cred că a fost în Muzaffarpur). El era foarte mirat, căci, fiind aruncat la pămînt şi îngropat sub dărîmături, îşi închipuise că a venit sfîrşitul lumii şi că era singurul supravieţuitor.

În acelaşi oraş, în momentul cutremurului, în timp ce casele se dărîmau şi în împrejurimi mureau sute de oameni, s-a născut o fetiţă. Tinerii părinţi, lipsiţi de experienţă, nu ştiau ce să facă şi erau complet consternaţi. Am aflat însă că atît mama cît şi fetiţa au supravieţuit şi că se simţeau bine. În amintirea cutremurului s-a dat copilului numele de Kampo Devi.

Oraşul Monghir a fost ultima localitate vizitată de noi. Parcursesem o distanţă destul de mare şi ajunsesem aproape de graniţele Nepalului ; văzusem multe scene sfîşietoare şi începusem să ne deprindem cu ruinele şi cu distrugerile pe întinderi uriaşe. Şi totuşi, cînd am văzut Monghirul şi distrugerea totală a acestui bogat oraş am fost cutremuraţi şi am tresărit de groază. Niciodată nu voi putea uita această teribilă privelişte.

În toată regiunea lovită de cutremur, atît în oraşe cît şi la sate, oamenii dădeau dovadă de o regretabilă lipsă de iniţiativă. Cei mai vinovaţi în această privinţă erau, probabil, clasele mijlocii de la oraşe. Toţi aşteptau ca cineva din afară să le vină în ajutor, fie guvernul, fie o asociaţie particulară. Cei care-şi ofereau serviciile considerau că a munci înseamnă a da celorlalţi ordine. Acest sentiment de neputinţă se datora, în parte desigur, prăbuşirii ner-

voase cauzate de groaza cutremurului şi e probabil că s-a atenuat încetul cu încetul.

Într-un contrast vizibil cu această apatie era energia şi elanul numeroşilor oameni veniţi din alte regiuni ale Biharului şi din alte provincii pentru a da ajutor. Era minunat să vezi entuziasmul acestor tineri — băieţi şi fete — şi, cu toate că activau o mulţime de organizaţii de ajutorare, a existat totuşi multă colaborare.

La Monghir am făcut un gest teatral pentru a determina populaţia localnică să participe la acţiunea de curăţire şi de înlăturare a dărîmăturilor. Am făcut-o cu oarecare ezitare, dar iniţiativa a fost încununată de succes. Toţi conducătorii organizaţiilor de ajutorare au venit cu lopeţi şi coşuri şi am lucrat toată ziua, scoţînd de sub dărîmături cadavrul unei fetiţe. În aceeaşi zi am plecat din Monghir, însă lucrările au continuat şi mulţi localnici au participat la ele cu rezultate foarte bune.

Cea mai importantă dintre organizaţiile neoficiale de ajutorare a sinistraţilor era Comitetul central de ajutorare, în fruntea căruia se afla Rajendra Prasad. Nu a fost o organizaţie pur congresistă, ci una cu caracter general indian, în care erau reprezentate diferite grupuri ale populaţiei şi diferiţi donatori. Ea avea însă marele avantaj de a putea dispune de organizaţiile Congresului din mediul rural. În nici o altă provincie din India, cu excepţia Gujaratului şi a cîtorva districte din Provinciile unite, activiştii nu erau în contact mai strîns cu ţărănimea. De fapt, înşişi activiştii proveneau în mare măsură din rîndurile ţăranilor. Bihar este provincia indiană prin excelenţă agrară şi chiar clasele mijlocii sînt aici strîns legate de ţărănime. Cîteodată, inspectînd în calitatea mea de secretar al Congresului activitatea Comitetului provincial al Congresului din Bihar, criticasem destul de energic ceea ce consideram a fi incapacitate şi neglijenţă în serviciu. Oamenii preferau să şadă decît să stea în picioare şi să stea culcaţi decît să şadă. Încăperile erau dintre cele mai prost mobilate pe care le-am văzut vreodată, şi ei încercau să se dispenseze de multe din cele mai uzuale rechizite de birou. Dar, deşi o criticam, ştiam bine că, din punctul de vedere al Congresului, era una dintre cele mai serioase şi mai devotate organizaţii din ţară. Congresul nu se prea afişa în această provincie, dar se bucura acolo de sprijinul solid al ţărănimii. Chiar şi în Comitetul executiv al Congresului naţional delegaţii din Bihar luau rareori o atitudine combativă în vreo problemă oarecare. Dădeau impresia că sînt puţin miraţi de a fi ajuns în acest comitet. Însă, în ambele campanii de nesupunere civilă, Biharul s-a prezentat minunat. Şi în perioada următoare de nesupunere civilă individuală au avut rezultate bune.

Comitetul de ajutorare se folosea de această minunată organizaţie pentru legătura cu ţăranii. Nici o altă instituţie, nici chiar guvernul n-ar fi putut fi de atîta folos. În plus, Comitetul de ajuto-

rare, ca și organizația congresistă din Bihar aveau în frunte pe Rajendra Babu, liderul necontestat al Biharului. Cu înfățișarea sa de țăran, fiu tipic al Biharului, el nu-ți face la început prea mare impresie, pînă cînd îi vezi privirea sinceră și serioasă. Nu poți uita niciodată această privire sau acești ochi, căci prin ei te privește însuși adevărul și nu te poți îndoi de sinceritatea lor. Ca orice țăran, el e poate puțin limitat în concepțiile sale și, din punctul de vedere al lumii moderne, nu e prea rafinat; însă remarcabilele sale aptitudini, francheța sa minunată, energia sa și devotamentul său față de cauza libertății Indiei sînt calitățile prin care și-a cîștigat dragostea nu numai a provinciei sale, dar și a întregii Indii. În nici o altă provincie a Indiei nu există un conducător atît de unanim recunoscut ca Rajendra Babu în Bihar. Nu știu dacă există în India oameni despre care se poate spune că și-au însușit mai complet esența învățăturii lui Gandhiji decît Babu.

A fost un noroc că s-a găsit un om ca Rajendra Babu pentru a conduce opera de ajutorare în Bihar. Încrederea pe care o aveau toți în el a contribuit ca în întreaga Indie să se strîngă mari sume de bani pentru fondul de ajutorare. În ciuda sănătății sale șubrede, Babu și-a consacrat toate forțele operei de ajutorare. El a muncit peste măsură, căci deveni centrul întregii acțiuni și toți i se adresau lui pentru sfaturi.

În timpul călătoriei mele prin regiunile sinistrate sau cu puțin înainte am citit cu mare uimire declarația lui Gandhiji că cutremurul ar fi fost o pedeapsă pentru păcatul intangibilității. Era o afirmație uluitoare; de aceea am salutat și am fost întru totul de acord cu răspunsul pe care i l-a dat Rabindranath Tagore. Este greu de conceput o afirmație care să contrazică în mai mare măsură concepția științifică despre lume. Poate că astăzi nici știința să nu mai fie absolut dogmatică în privința influenței pe care stările emoționale și fenomenele psihice le au asupra materiei. Șocurile psihice pot duce la indigestie sau la ceva și mai rău. Să susții însă că obiceiurile sau slăbiciunile oamenilor pot trezi reacții în mișcarea scoarței pămîntului e un lucru surprinzător. Ideea despre păcat și mînia lui dumnezeu, ca și cea despre relativa importanță a omului pentru univers ne duc cu sute de ani înapoi, la vremurile cînd inchiziția înflorea în Europa, arzîndu-l pe Giordano Bruno pentru erezia lui științifică și trimițînd multe vrăjitoare pe rug! Încă în secolul al XVIII-lea, clericii de frunte din Boston susțineau în America că cutremurul din Massachussetts a fost o pedeapsă pentru jignirea adusă lui dumnezeu prin instalarea paratrăsnetelor.

Dacă însă cutremurul este o pedeapsă divină pentru păcatele noastre, cum să aflăm pentru care păcat anume sîntem pedepsiți? — căci, vai! avem multe păcate de ispășit. Orice om ar putea să prezinte explicația sa favorită: am fost, poate, pedepsiți pentru că ne-am supus dominației străine, sau fiindcă am acceptat o orîn-

duire socială nedreaptă. Din punct de vedere material, maharajahul Darbhanghi, proprietarul unor imense moşii, a fost unul dintre cei care au suferit cel mai mult de pe urma cutremurului. Am putea tot atît de bine spune că a fost o pedeapsă pentru sistemul zamindari. Ar fi poate mai aproape de adevăr decît afirmaţia că oamenii mai mult sau mai puţin nevinovaţi din Bihar sînt puşi să sufere pentru păcatele popoarelor din sudul Indiei, unde se practică intangibilitatea. De ce nu s-a produs cutremurul în regiunea intangibilităţii ? Sau guvernul englez ar putea considera calamitatea ca o pedeapsă divină pentru nesupunerea civilă, căci Biharul de nord, care a suferit cel mai mult de pe urma cutremurului, a jucat un rol principal în mişcarea pentru libertate.

În felul acesta putem continua la infinit cu speculaţiile noastre. Şi apoi se mai pune o întrebare : de ce să ne amestecăm în acţiunile providenţei, încercînd să atenuăm efectul legilor sale divine prin eforturile noastre omeneşti ? Şi începem să ne întrebăm de ce ne-a jucat providenţa o farsă atît de sinistră : să ne facă plini de imperfecţiuni, să ne înconjure de curse şi capcane, să făurească o lume nefericită şi crudă, să-l creeze pe tigru şi pe miel şi apoi să ne pedepsească.

Cînd stelele-şi vor azvîrli
Săgeţile, şi vor stropi
Cu lacrimi cerul — cuteza-va
Să-şi vadă, El, rîzînd, isprava ?
Te va mai plămădi la fel
Cel ce l-a făurit pe miel ?

În ultima seară pe care am petrecut-o la Patna am stat pînă tîrziu cu numeroşi prieteni şi colegi, veniţi din diverse provincii pentru a se oferi să lucreze la acţiunea de ajutorare. Provinciile unite erau bine reprezentate, şi printre ei erau unii dintre cei mai buni oameni ai noştri. Am discutat problema care ne preocupa, şi anume în ce măsură trebuia să participăm la acţiunea de ajutorare ? Această participare însemna — cel puţin pentru o anumită perioadă — întreruperea activităţii politice. Acţiunea de ajutorare cerea o mare încordare şi nu ne puteam ocupa de ea numai ocazional. A ne lăsa absorbiţi de ea ar putea implica o lungă perioadă de inactivitate politică, ceea ce ar fi avut un prost efect asupra situaţiei politice din provincia noastră. Deşi congresişti erau mulţi, totuşi numărul celor pe care te puteai baza era întotdeauna limitat şi era greu să te dispensezi de ei. Şi totuşi nu puteam ignora cutremurul. În ce mă priveşte, nu intenţionam să mă consacru exclusiv acţiunii de ajutorare. Ştiam că nu vor lipsi oameni dornici să dea ajutor ; în schimb, numai puţini erau gata să preia munci mai riscante.

Am stat de vorbă pînă noaptea tîrziu. Am discutat şi despre ultima sărbătorire a Zilei independenţei şi despre împrejurările în care fuseseră arestaţi unii colegi, pe cînd noi izbutisem să scăpăm. Le-am spus rîzînd că descoperisem secretul de a face politică militantă în deplină securitate.

La 11 februarie, frînt de oboseală, m-am reîntors la Allahabad. După zece zile de mari eforturi ajunsesem să arăt ca o stafie şi familia s-a speriat de înfăţişarea mea. Am încercat să-mi întocmesc raportul despre călătoria făcută pentru a-l prezenta Comitetului de ajutorare din Allahabad, însă m-a biruit somnul şi am dormit cel puţin douăsprezece ore.

A doua zi pe înserate, Kamala şi cu mine băusem tocmai ceaiul şi Puruşottam Das Tandon venise în vizită la noi. Stăteam pe verandă, cînd în faţa casei noastre se opri un automobil din care a coborît un ofiţer de poliţie. Mi-am dat imediat seama că mi se împlinise sorocul şi m-am îndreptat spre ofiţerul de poliţie spunîndu-i : „Bahut dinon se apka intazar tha". — „Vă aştept de mult". Ofiţerul mi-a răspuns oarecum pe ton de scuză că el nu are nici o vină, căci mandatul de arestare venise de la Calcuta.

Cinci luni şi treisprezece zile petrecusem în libertate, iar acum mă înapoiam din nou în singurătate şi izolare. Însă adevărata povară nu cădea pe umerii mei ; aşa cum se întîmplă întotdeauna, ea cădea pe umerii femeilor — ai mamei mele bolnave, ai soţiei şi ai surorilor mele.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI NOUĂLEA

ÎNCHISOAREA DIN ALIPUR

Cum de-am ajuns aşa departe
De clipa ceea ? Mi-e dat oare
Să zbor asemeni frunzei moarte,
Purtat de cea mai slabă boare,
Fără vreo stea să-mi ţină parte ?

ROBERT BROWNING

În aceeaşi noapte am fost transportat la Calcuta. De la gara Haura, o mare dubă neagră m-a dus la Direcţia de poliţie din Lal-Bazar. Citisem multe despre acest faimos cartier general al poliţiei din Calcuta şi mă uitam plin de interes în jurul meu. Erau acolo mulţi sergenţi şi inspectori europeni, mult mai mulţi decît pot fi văzuţi în orice altă direcţie de poliţie din India de nord. Aproape toţi agenţii de poliţie păreau să fie din Bihar sau din districtele răsăritene ale Provinciilor unite. Unii dintre ei m-au însoţit de obicei în numeroasele călătorii pe care le-am făcut cu duba închisorii la tribunal şi înapoi, sau de la o închisoare la alta. Păreau foarte nenorociţi, nu le plăcea meseria şi aveau o vădită simpatie pentru mine. Uneori ochii le erau plini de lacrimi.

La început am fost ţinut în închisoarea prefecturii de poliţie, de unde am fost dus pentru judecată la tribunalul districtual poliţienesc. Era ceva cu totul nou pentru mine. Sala de şedinţe şi clădirea semănau mai mult cu o cetate asediată decît cu un tribunal care judecă în şedinţă publică. Cu excepţia cîtorva reporteri şi a obişnuiţilor avocaţi, nici unui străin nu-i era îngăduit să se apropie de clădire ; în schimb erau destul de mulţi poliţişti. După cît se pare, aceste măsuri n-au fost luate special pentru mine, ci erau o practică obişnuită. Cînd am fost introdus în sala de şedinţe a trebuit să trec printr-un coridor lung (care se afla chiar în încăpere) îngrădit pe deasupra şi în părţi cu o reţea de sîrmă. Aveam impresia că trec printr-o cuşcă. Banca acuzaţilor era departe de fotoliul judecătorului. Sala de şedinţă era ticsită cu poliţişti şi avocaţi îmbrăcaţi în sacouri negre şi în robe.

Eram destul de obişnuit cu procesele. Multe din procesele mele anterioare fuseseră judecate în incinta închisorilor. În apropiere se aflau însă întotdeauna prieteni, rude, feţe cunoscute, şi întreaga

atmosferă fusese mai puţin apăsătoare. Poliţia stătea, de obicei, undeva în fund, şi nicăieri n-au fost construcţii care să semene cu o cuşcă. Aici totul avea alt aspect şi mă uitam la figurile străine şi nefamiliare ale unor oameni cu care n-aveam nimic comun. Era o adunătură de oameni puţin atrăgătoare. Cred că în masă avocaţii îmbrăcaţi în robe nu sînt o privelişte frumoasă, iar avocaţii de pe lîngă tribunalele poliţieneşti au o înfăţişare deosebit de neplăcută. La un moment dat am izbutit să descopăr în această masă neagră figura unui avocat cunoscut, dar şi el s-a pierdut în mulţime.

Chiar cît am stat afară pe balcon înainte de începerea procesului, m-am simţit foarte singur şi izolat. Probabil că pulsul îmi era ceva mai accelerat şi nu mă simţeam chiar atît de liniştit ca la procesele anterioare. Mă gîndeam că dacă şi eu, care eram deprins cu procese şi condamnări, nu eram în stare să reacţionez normal în aceste împrejurări, ce încordaţi trebuie să se simtă oamenii tineri şi neexperimentaţi ?

În boxa acuzaţilor m-am simţit mult mai bine. Ca de obicei, nu m-am apărat, ci am citit o scurtă declaraţie. În ziua următoare, la 16 februarie, am fost condamnat la doi ani închisoare. Începuse a şaptea mea detenţiune.

Mă gîndeam cu oarecare satisfacţie la cele cinci luni şi jumătate petrecute în libertate. Folosisem destul de bine acest răgaz şi izbutisem să fac unele lucruri folositoare. În starea sănătăţii mamei mele se produsese o schimbare în bine : era în afara primejdiei. Sora mea mai mică, Krişna, se măritase. Problema viitoarelor studii ale fiicei mele fusese soluţionată. Pusesem la punct unele încurcături familiale şi financiare şi mă ocupasem de numeroase chestiuni personale pe care le neglijasem vreme îndelungată. Ştiam că pe atunci nimeni nu putea face mult în domeniul activităţii publice. Contribuisem totuşi la o oarecare întărire a poziţiei Congresului şi, într-o anumită măsură, îi îndrumasem atenţia spre problemele sociale şi economice. Corespondenţa mea de la Puna cu Gandhiji, iar apoi articolele publicate în presă au avut şi ele însemnătatea lor. Şi articolele în problema comunităţilor religioase au fost de un anumit folos. În plus, după mai bine de doi ani mă întîlnisem din nou cu Gandhiji şi cu mulţi alţi prieteni şi tovarăşi şi acumulasem energie nervoasă şi emoţională pentru un nou răstimp.

Un nor continua totuşi să-mi umbrească sufletul. Era sănătatea Kamalei. Pe atunci nu-mi dădeam seama cît de grav bolnavă era, căci are obiceiul de a-şi vedea de treabă pînă cînd cade din picioare. Eram totuşi îngrijorat, dar mă gîndeam că acum, cînd eram în închisoare, va avea mai mult timp să-şi vadă de sănătate. Cît eram în libertate era mai greu fiindcă refuza să se despartă de mine pentru un timp mai îndelungat.

Aveam şi un alt regret. Îmi părea rău că nu vizitasem niciodată satele din districtul Allahabad. În ultima vreme, mulţi dintre colegii mei tineri fuseseră arestaţi acolo fiindcă executaseră instrucţiunile noastre, şi de aceea părea aproape o trădare că nu mă dusesem în districtul lor.

Duba m-a dus din nou la închisoare. Pe drum am trecut pe lîngă numeroase coloane de trupe în marş, înarmate cu mitraliere, automobile blindate etc. Mă uitam la ele prin deschizăturile minuscule ale dubei şi mă gîndeam cît de monstruoase sînt automobilele blindate şi tancurile. Îmi aminteau de monştrii antediluvieni — dinozaurii etc.

Din închisoarea prefecturii de poliţie am fost transferat la închisoarea centrală din Alipur, unde mi s-a dat o mică celulă de zece picioare pe nouă. În faţa ei era o verandă şi o mică curte descoperită. Zidul care împrejmuia curtea nu era mai înalt de vreo şapte picioare, şi cînd priveam pe deasupra lui mi se deschidea în faţă o privelişte neobişnuită. De jur împrejur se înălţau, unele mai înalte, altele mai scunde, tot felul de clădiri ciudate — cu un cat, cu două caturi, rotunde, dreptunghiulare, cu acoperişuri bizare. Clădirile păreau a fi fost construite una după alta, la întîmplare, fără plan, pentru a se folosi întregul spaţiu disponibil. Arătau ca un joc de copii sau ca o încercare futuristă de a reda fantasticul. Mi s-a spus însă că toate clădirile fuseseră aranjate foarte metodic, cu un turn în centru (care era o biserică pentru deţinuţii creştini) şi cu drumuri radiale. Închisoarea fiind situată în oraş, suprafaţa disponibilă era limitată şi trebuia folosit fiecare petic de pămînt.

Nu-mi revenisem încă de pe urma primei impresii provocate de aceste construcţii aparent fantastice, cînd în faţa mea apăru o altă privelişte care mă înspăimîntă. Chiar în faţa celulei şi a curţii mele, două coşuri trimiteau spre cer rotocoale dese de fum negru ; uneori vîntul îndrepta fumul înspre mine, astfel încît aproape că mă asfixia. Erau coşurile bucătăriilor închisorii. I-am spus o dată directorului închisorii că pentru a rezista acestei ofensive ar trebui să pună la dispoziţie măşti de gaze.

Nu era un început agreabil, iar viitorul nu era tocmai îmbietor : privelişte mereu aceeaşi a zidurilor roşii ale construcţiilor închisorii din Alipur şi fumul coşurilor bucătăriilor pe care eram obligat să-l respir ! În curtea mea nu erau nici arbori, nici verdeaţă. Abstracţie făcînd de funinginea ce se depunea zilnic, ea era pavată şi curată, dar totodată goală şi neprietenoasă. Nu puteam vedea decît vîrfurile unui copac sau doi din curţile învecinate. Cînd am sosit la închisoare n-aveau nici frunze, nici flori. Treptat s-a produs însă o schimbare misterioasă — ramurile s-au acoperit de mici muguri verzi. Din muguri au apărut frunze care creşteau repede, acoperind cu plăcuta lor verdeaţă goliciunea ra-

murilor. Era o transformare minunată, mulţumită căreia pînă şi închisoarea din Alipur a început să capete o înfăţişare veselă şi prietenoasă.

Pe unul din pomi era un cuib de uliu, care mă interesa şi mă uitam adesea la el. Puii creşteau şi învăţau toate trucurile meseriei ; uneori se lăsau să cadă cu o surprinzătoare repeziciune şi precizie şi smulgeau pîinea din mîinile şi aproape din gurile deţinuţilor.

Aproape tot timpul de la răsăritul şi pînă la apusul soarelui eram închişi în celule, iar lungile seri de iarnă erau greu de suportat. Lectura şi scrisul neîntrerupt mă oboseau şi de aceea începeam să mă plimb prin mica mea celulă : patru sau cinci paşi înainte şi tot atîţia înapoi. Îmi veneau în minte urşii din grădina zoologică care se învîrteau în cuştile lor. Uneori, cînd eram foarte plictisit, recurgeam la leacul meu preferat — şirşasana — statul cu capul în jos.

Prima parte a nopţii era destul de liniştită, iar în celulă pătrundeau zgomotele oraşului — zgomotul tramvaielor, un gramofon sau un cîntec îndepărtat. Era plăcut să asculţi această muzică venită de undeva din depărtare. În general însă nopţile nu erau prea liniştite, căci gardienii de serviciu tropăiau în sus şi în jos, iar la fiecare oră era o altă inspecţie. Cîte un ofiţer făcea rondul închisorii cu un felinar în mînă pentru a se încredinţa că nimeni dintre noi nu evadase. La trei dimineaţa, sau, mai bine zis, la trei noaptea, începea o larmă îngrozitoare şi se auzeau zgomote de frecare şi răzuire. Intrau în funcţiune bucătăriile.

În închisoarea din Alipur, ca şi în cea poliţienească, erau foarte mulţi temniceri, sentinele, ofiţeri şi funcţionari. Împreună, cele două închisori găzduiau cam acelaşi număr de deţinuţi ca şi închisoarea din Naini — între 2.200 şi 2.300 —, însă aici personalul fiecăreia trebuia să fi fost de peste două ori mai numeros ca la Naini. Mulţi temniceri erau europeni şi foşti ofiţeri din armata indiană. Era evident că la Calcuta imperiul britanic funcţiona mai intens şi cheltuia mai mult decît în Provinciile unite. Un simbol şi o permanentă aducere aminte a puterii imperiului erau cuvintele cu care deţinuţii erau obligaţi să-i întîmpine pe funcţionarii superiori. Ei trebuiau să strige prelung cuvintele *„sarkar salam“*, însoţindu-le de anumite mişcări ale corpului. Adesea, mai ales în timpul rondului zilnic al directorului închisorii, vocile deţinuţilor care strigau aceste cuvinte ajungeau pînă la mine prin zidul care împrejmuia curtea mea. Pe deasupra zidului puteam vedea vîrful uriaşei umbrele sub care se plimba directorul.

Mă întrebam dacă acest ciudat salut *„sarkar salam“* şi mişcările care-l însoţeau sînt o rămăşiţă a vremurilor străvechi sau vreo invenţie a unui funcţionar englez bine inspirat. Nu ştiu, dar cred că era o născocire englezească. Avea o rezonanţă tipic anglo-indi-

ană. Din fericire, salutul nu a fost introdus în închisorile din Provinciile unite şi, probabil, nici în alte provincii afară de Bengal şi Asam. Felul în care acest salut impus era strigat mi se părea foarte umilitor.

La Alipur am constatat, cu bucurie, o schimbare în bine. Mîncarea deţinuţilor de rînd era mult mai bună decît cea din închisorile din Provinciile unite, unde deţinuţii sînt hrăniţi mai rău decît în multe alte provincii.

Scurta iarnă a luat în curînd sfîrşit, a trecut repede şi primăvara şi a început vara. Pe zi ce trecea era tot mai cald. Clima din Calcuta nu-mi plăcuse niciodată şi era de ajuns să stau aici cîteva zile pentru a mă simţi moleşit şi obosit. În închisoare, condiţiile erau, firește, mult mai proaste şi pe măsură ce trecea timpul mă simţeam tot mai prost. Lipsa de spaţiu pentru exerciţii fizice şi îndelungatele ore petrecute în această căldură în celulă mi-au vătămat probabil puţin sănătatea şi am început să pierd repede din greutate. Cît de mult am ajuns să urăsc toate lacătele, zăvoarele, îngrădirile şi zidurile !

După o lună mi s-a îngăduit să ies la plimbare în afara curţii. A fost o schimbare plăcută, căci mă puteam plimba dimineaţa şi seara de-a lungul zidului principal. Încet, încet m-am obişnuit cu închisoarea din Alipur şi cu clima din Calcuta şi chiar bucătăria cu fumul şi zgomotul ei devenise suportabilă. Alte probleme mă preocupau acum şi alte griji mă nelinişteau. Veştile primite din afară nu erau bune.

CAPITOLUL AI ŞAIZECILEA

DEMOCRAŢIA ÎN ORIENT ŞI ÎN OCCIDENT

LA Alipur am aflat cu uimire că după pronunţarea sentinţei nu mi se mai îngăduie să primesc ziare. Cît timp am fost sub anchetă primeam zilnic ziarul „Statesman" din Calcuta, însă chiar a doua zi după terminarea procesului nu mi s-a mai adus. În Provinciile unite, deţinuţilor din clasa A sau din secţia întîi, cum i se mai spunea, li s-a îngăduit, începînd din 1932, să primească un ziar (ales de guvern). Aceeaşi regulă exista şi în majoritatea celorlalte provincii şi eram convins că se aplică şi în Bengal. În locul cotidianului mi se dădea însă ediţia săptămînală a ziarului „Statesman". Ea era evident destinată funcţionarilor englezi în retragere sau oamenilor de afaceri întorşi în Anglia şi cuprindea un rezumat al acelor ştiri din India care-i puteau, probabil, interesa. Nu se dădeau nici un fel de ştiri din străinătate, a căror lipsă o resimţeam mult, căci le urmăream foarte atent. Din fericire, mi s-a îngăduit să primesc săptămînalul „Manchester Guardian Weekly", care mă ţinea la curent cu evenimentele europene şi internaţionale.

Arestarea şi judecarea mea în februarie au coincis în timp cu o serie de frămîntări şi conflicte înverşunate din Europa. Franţa era prada unor frămîntări care au dus la dezordini fasciste şi la formarea unui guvern „naţional". În Austria — ceea ce era mult mai grav — cancelarul Dolfuss trăgea în muncitori, distrugînd marele edificiu al social-democraţiei din această ţară. Ştirile despre evenimentele sîngeroase din Austria m-au deprimat foarte mult. Ce îngrozitoare şi sîngeroasă este această lume şi cît de barbar e omul cînd vrea să-şi apere interesele sale! Fascismul părea să progreseze în întreaga Europă şi America. Cînd Hitler venise la putere în Germania credeam că regimul său nu va putea dura multă vreme, deoarece nu oferea nici o soluţie dificultăţilor economice ale Germaniei. Tot astfel, cînd fascismul se răspîndea în alte ţări mă consolam cu gîndul că reprezintă ultimul refugiu al reacţiunii. După aceea cătuşele vor fi sfărîmate. Am început însă să mă întreb dacă nu cumva aceste gînduri sînt numai rezultatul dorinţelor mele. Era oare atît de evident că valul fascist se va retrage uşor şi repede? Iar dacă împrejurările vor deveni cu totul nefavorabile dictaturilor fasciste, nu vor prefera acestea să-şi arunce ţările

într-un război pustiitor decît să cedeze ? Care ar fi rezultatul unui asemenea conflict ?

Deocamdată, fascismul de toate nuanțele și formele continua să se extindă. Spania, această nouă „republică a oamenilor cinstiți" — los hombres honrados —, un adevărat „Manchester Guardian" printre guverne, cum a denumit-o cineva, începuse să dea înapoi, înfundîndu-se în reacțiune. Toate frazele frumoase ale cinstiților ei lideri liberali n-au împiedicat-o să degenereze. Pretutindeni liberalismul își dovedea totala incapacitate de a face față condițiilor moderne. El se crampona de cuvinte și de fraze, închipuindu-și că ele pot înlocui acțiunea. Iar în momentul crizei el dispărea, pur și simplu, întocmai ca ultima scenă dintr-un film.

Citeam cu mult interes și simpatie articolele din „Manchester Guardian" despre tragedia austriacă. „Ce fel de Austrie se va naște din această luptă sîngeroasă ? O Austrie guvernată de cea mai reacționară clică din Europa, cu ajutorul puștilor și al mitralierelor. Dar dacă Anglia este pentru libertate, de ce are primul ei ministru atît de puțin de spus ? I-am auzit laudele pe care le-a adus dictaturilor, l-am auzit spunînd că ele «regenerează sufletul națiunii», că «deschid noi orizonturi și insuflă energie». Un prim-ministru al Angliei ar fi trebuit să aibă ceva de spus despre tirania din diferitele țări, care de multe ori ucide trupul, dar și mai des ucide sufletul".

Dacă „Manchester Guardian" este pentru libertate, de ce are atît de puțin de spus cînd libertatea este suprimată în India ? Și noi cunoaștem nu numai suferințele fizice, dar și chinurile mult mai îngrozitoare ale sufletului.

„Democrația austriacă a fost nimicită, dar s-a acoperit de o glorie veșnică, căci a pierit în luptă, creînd astfel o legendă care în anii care vin ar putea reda avînt spiritului libertății europene".

„Acea parte a Europei care și-a pierdut libertatea a încetat să respire, nu există nici o adiere de gîndire sănătoasă și a început o asfixiere lentă ; numai o comoție violentă sau un paroxism interior și o mișcare foarte puternică o pot salva de la o apropiată moarte intelectuală... De la Rin și pînă în Urali, Europa e o uriașă închisoare".

Aceste cuvinte impresionante au trezit ecou în sufletul meu. Mă întrebam însă : și India ? Cum se poate ca „Manchester Guardian" și numeroșii prieteni ai libertății care există, fără îndoială, în Anglia să uite pînă într-atît de soarta noastră ? Cum de nu văd la noi ceea ce condamnă cu atîta ardoare la alții ? Cu douăzeci de ani în urmă, în ajunul marelui război, un cunoscut liberal englez educat în tradițiile secolului al XIX-lea, om prudent din fire și reținut în declarații, a spus : „Decît să fiu martorul tăcut al tragicului triumf al forței asupra dreptului prefer ca țara noastră să fie ștearsă din paginile istoriei". Este un gînd îndrăzneț, plastic

exprimat şi milioane de tineri şi viteji englezi au pornit să-l apere. Dar ce soartă l-ar aştepta pe indianul care ar îndrăzni să facă o declaraţie asemănătoare celei a lui Asquith ?

Psihologia naţională e un lucru complicat. Cei mai mulţi dintre noi ne credem drepţi şi imparţiali ; întotdeauna alt om sau altă ţară nu are dreptate. Undeva, în fundul sufletului nostru există credinţa că nu sîntem ca ceilalţi ; există o deosebire pe care buna educaţie ne împiedică, de obicei, s-o subliniem. Dacă în plus mai avem şi norocul să aparţinem unei naţiuni dominante care conduce destinele altor ţări e greu să nu fim convinşi că totul este cum nu se poate mai bine în această cea mai bună dintre toate lumile posibile şi că cei care fac agitaţie pentru schimbări sînt fie indivizi interesaţi, fie nişte imbecili înşelaţi care nu ne sînt recunoscători pentru binefacerile ce le-au primit de la noi.

Englezii sînt un popor insular ; succesul şi prosperitatea de care s-au bucurat timp îndelungat i-a obişnuit să privească de sus aproape toate celelalte popoare. Pentru ei, aşa cum a spus cineva, „les nègres commencent à Calais“ [1]. Această afirmaţie este însă prea generală. Clasele de sus ale societăţii engleze ar împărţi, probabil, lumea cam în felul următor : 1) Anglia — apoi la o mare distanţă de ea 2) dominioanele britanice (numai populaţia albă) şi America (numai anglo-saxonii, iar nu italienii, portughezii etc.). 3) Europa occidentală, 4) restul Europei, 5) America de Sud (rasele latine), apoi din nou la o mare distanţă 6) rasele brune, galbene şi negre din Asia şi Africa, toate mai mult sau mai puţin de-a valma.

Cît de departe sîntem noi, care facem parte din aceste din urmă categorii, de culmile pe care trăiesc cîrmuitorii noştri ! Este oare de mirare că privind înspre noi ei abia ne pot vedea şi că îi irită discuţiile noastre despre democraţie şi libertate ? Aceste cuvinte nu sînt făcute pentru uzul nostru. Nu declarase oare marele om de stat liberal John Morley că nu poate concepe existenţa unor instituţii democratice în India nici chiar într-un viitor îndepărtat ? Democraţia, ca şi blana canadiană, nu era potrivită pentru climatul indian. Mai tîrziu, laburiştii englezi, aceşti stegari ai socialismului şi campioni ai drepturilor celor asupriţi, ne-au dăruit, cînd au fost la putere, în 1924, o reeditare a decretului special cu privire la Bengal, iar în timpul celei de-a doua guvernări a lor soarta noastră a fost şi mai proastă. Sînt ferm convins că nici unul dintre ei nu ne vrea răul şi că atunci cînd ni se adresează în cel mai autentic ton de predică : „Fraţii noştri mult iubiţi“, ei sînt pătrunşi de conştiinţa propriei lor virtuţi. În ochii lor, noi nu sîntem însă oameni ca ei şi trebuie să fim judecaţi după alte criterii. Din cauza deosebirilor de limbă şi cultură este destul de greu ca un englez şi

[1] „Negrii încep la Calais“. — *Nota Trad.*

un francez să gîndească la fel ; cu cît mai mare trebuie să fie deci deosebirea între un englez și un asiatic ?

Recent s-a discutat în Camera lorzilor problema reformelor din India și nobilii lorzi au rostit multe cuvîntări foarte instructive. Printre ele era și cuvîntarea lordului Lytton, fost guvernator al unei provincii indiene, care la un moment dat a ținut locul viceregelui. De el s-a vorbit adesea ca de un guvernator liberal și bun la suflet. Se relatează că el a declarat [1] că „guvernul din India este mult mai reprezentativ pentru India în ansamblul ei decît oamenii politici congresiști. Guvernul din India poate vorbi în numele funcționarilor, al armatei și poliției, al principilor, al trupelor active, precum și în numele musulmanilor și hindușilor, pe cînd oamenii politici congresiști nu pot vorbi nici măcar în numele uneia din marile comunități indiene". Mai departe el explica : „Cînd vorbesc despre opinia publică indiană mă gîndesc la cei pe a căror colaborare a trebuit să mă bizui și pe a căror colaborare vor trebui să se bizuie și viitorii guvernatori și viceregi".

Din această cuvîntare rezultă două lucruri extrem de interesante : 1) Indienii care contează sînt cei care-i sprijină pe englezi și 2) guvernul englez din India este cel mai reprezentativ și deci și cel mai democratic organ din țară. Faptul că astfel de argumente pot fi luate în serios sînt o dovadă că, trecînd de Canalul de Suez. cuvintele engleze par să-și schimbe sensul. Pe calea acestui raționament, pasul următor și evident ar fi că un guvern autocrat e cel mai reprezentativ și democratic, deoarece regele îi reprezintă pe toți. Ne întoarcem la dreptul divin al regilor și la „l'état c'est moi!" [2]

De fapt, și autocrația în forma ei pură a căpătat de curînd un apărător distins. Guvernatorul Provinciilor unite, Sir Malcolm Hailey, această mîndrie a Serviciului civil indian, luînd cuvîntul la Benares la 5 noiembrie 1934, s-a pronunțat pentru menținerea autocrației în principatele indiene. Cred că sfatul era inutil, căci nu e de loc probabil ca vreun principat indian să renunțe de bunăvoie la autocrație. Interesantă a fost încercarea de a menține această autocrație pe motivul că democrația suferă eșecuri în Europa. Sir Mirza Ismail, divanul principatului Maisur, și-a exprimat „surprinderea că se revendică reforme radicale într-un moment cînd democrația parlamentară este pretutindeni în declin. Sînt încredințat că conștiința principatului își dă seama că pentru nevoile practice actuala noastră constituție este suficient de democratică" [3]. „Conștiința" principatului Maisur este probabil o abstracție metafizică prin care se subînțelege cîrmuitorul și divanul său. Democrația

[1] În Camera lorzilor la 17 decembrie 1934.
[2] „Statul sînt eu". — *Nota Trad.*
[3] Maisur, 21 iunie 1934 ; vezi de asemenea adnotarea de la pag. 518.

care domneşte astăzi în Maisur nu se deosebeşte cu nimic de autocraţie.

Dacă pentru India democraţia nu este bună, ea pare să fie tot atît de nepotrivită şi pentru Egipt. Am citit recent în „Statesman“ [1] (deoarece în închisoarea în care mă aflu primesc acum acest cotidian) o lungă telegramă din Cairo în care se spune că premierul Nassim-Paşa „a provocat mare îngrijorare în cercurile de răspundere prin declaraţia sa în care îşi exprima speranţa să obţină colaborarea partidelor politice, în special a partidului Vafd, şi fie să convoace o conferinţă naţională, fie să ţină alegeri pentru o Adunare constituantă în vederea elaborării unei noi constituţii. În ultimă analiză, aceasta nu poate însemna decît... reîntoarcerea la regimul de guvernare populară şi democratică, care, după cum ne-o arată istoria, a fost întotdeauna dezastruoasă pentru Egipt, căci în trecut a încurajat întotdeauna cele mai josnice pasiuni ale mulţimii... Nici un om care cunoaşte cîtuşi de puţin mecanismul intern al politicii egiptene şi poporul egiptean nu se va îndoi nici o clipă că partidul Vafd va obţine din nou majoritatea în alegeri. De aceea, dacă nu se va întreprinde ceva pentru a împiedica această procedură, ni se va impune în curînd din nou un regim revoluţionar ultrademocratic şi xenofob“.

Se propune ca în timpul alegerilor să se folosească presiunea administrativă „pentru a contracara influenţa partidului Vafd“, dar că, din nefericire, premierul „are un spirit prea legalist“ pentru a face aşa ceva. Ni se mai spune că alternativa ar fi ca Whitehall să intervină şi „să declare că nu va tolera reîntoarcerea unui asemenea regim“.

Nu ştiu ce măsuri poate sau nu poate lua Whitehall şi nici ce se va întîmpla în Egipt [2]. Dar acest argument prezentat de un englez, probabil iubitor de libertate, ne ajută să înţelegem cêva din complexitatea situaţiei din Egipt şi din India. După cum subliniază „Statesman“ într-un articol de fond, „rădăcina răului stă în aceea că felul de viaţă şi starea de spirit a alegătorului egiptean de rînd nu corespund felului de viaţă şi stării de spirit care dă naştere democraţiei“. Această lipsă de armonizare este apoi ilustrată cu următorul exemplu: „În Europa, democraţia a pierit adesea din cauza numărului prea mare de partide; în Egipt, dificultatea este că nu există decît unul singur — partidul Vafd“.

În India ni se spune că împărţirea în comunităţi religioase stă în calea progresului nostru democratic, şi de aceea, cu logică de

---

[1] Din 19 decembrie 1934.

[2] În noiembrie 1935 au izbucnit în Egipt tulburări politice îndreptate împotriva ocupaţiei engleze.

fier, această împărțire este eternizată. Ni se mai spune că nu sîntem destul de uniți. În Egipt nu există împărțirea în comunități religioase și se pare că acolo domnește cea mai deplină unitate politică. Și tocmai această unitate devine un obstacol în calea democrației și a libertății ! Într-adevăr, calea democrației este dreaptă și îngustă. Pentru o țară orientală democrația pare să însemne un singur lucru : să execute poruncile puterii imperialiste stăpînitoare și să nu se atingă de nici unul din interesele ei. Cu această condiție, libertatea democratică poate înflori nestingherită.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI UNULEA

DEZOLARE

Capul să mi-l culc aş vrea
În otava răcoroasă.
Pe-al tău prunc, măicuţa mea,
Toate visele îl lasă.

APRILIE. În celula mea de la Alipur pătrundeau zvonuri despre evenimentele care se petreceau dincolo de zidurile închisorii, zvonuri neplăcute şi îngrijorătoare. Directorul închisorii m-a informat, în treacăt, că Gandhi revocase campania de nesupunere civilă. Mai mult nu ştiam. Era o veste proastă şi mă întrista gîndul că se pusese capăt unei mişcări care ani de-a rîndul însemnase atît de mult pentru mine. Încercam totuşi să mă conving că sfîrşitul era inevitabil. În sinea mea ştiam că mai devreme sau mai tîrziu nesupunerea civilă va trebui să înceteze, cel puţin pentru un timp. Indivizi izolaţi pot rezista aproape la infinit, indiferent de consecinţe, dar organizaţii naţionale nu pot proceda în felul acesta. Nu mă îndoiam că Gandhiji interpretase corect starea de spirit a ţării şi a marii majorităţi a congresiştilor şi am încercat să mă împac cu noua întorsătură a lucrurilor, oricît de neplăcută ar fi fost.

Auzisem vag şi despre noua încercare de a reînvia vechiul partid al svarajiştilor, cu scopul de a pătrunde în organele legislative. Şi aceasta mi se părea inevitabil şi încă de mult fusesem de părere că Congresul nu poate să nu participe la viitoarele alegeri. În timpul celor cinci luni pe care le petrecusem în libertate mă străduisem să mă împotrivesc acestei tendinţe, căci o consideram prematură şi socoteam că poate abate atenţia de la acţiunile directe şi de la răspîndirea noilor idei de prefaceri sociale care fermentau în rîndurile Congresului. Credeam că cu cît criza se va prelungi, cu atît aceste idei se vor răspîndi mai larg în mase şi printre intelectuali şi vor deveni mai evidente realităţile care stăteau la baza situaţiei noastre economice şi politice. Lenin a spus undeva: „Orice criză politică este folositoare deoarece dezvăluie ceea ce a fost ascuns; scoate la iveală adevăratele forţe antrenate în politică; demască minciuna, frazele înşelătoare şi născocirile; prezintă sub toate aspectele faptele şi sileşte poporul să înţeleagă adevărata stare a lucrurilor". Sperasem că acest proces va transforma Congresul

într-o organizaţie mai bine cimentată, cu concepţii mai precise şi cu un ţel bine definit. Unele elemente mai slabe l-ar fi părăsit, probabil, dar aceasta n-ar fi constituit o pierdere. Iar cînd ar sosi momentul de a se pune capăt şi în teorie acţiunilor directe şi de a ne întoarce la aşa-numitele metode constituţionale şi legale, aripa progresistă şi cu adevărat activă a Congresului ar folosi chiar şi aceste metode pornind de la concepţia mai largă a obiectivului nostru final.

Acest moment părea să fi venit. Dar, spre consternarea mea, oamenii care constituiseră principalul sprijin al mişcării de nesupunere civilă şi al activităţii efective a Congresului treceau pe un plan secundar, iar alţii care nu jucaseră un asemenea rol preluau conducerea.

Cîteva zile mai tîrziu am primit săptămînalul „Statesman" care publica declaraţia făcută de Gandhiji cu ocazia revocării campaniei de nesupunere civilă. Am citit-o cu uimire şi cu inima plină de amărăciune. O citeam şi o reciteam şi nu mă mai gîndeam nici la mişcarea de nesupunere civilă, şi nici la multe alte lucruri, căci eram copleşit de îndoieli şi de conflicte de cu totul altă natură. „Această declaraţie — scria Gandhiji — este sugerată de o convorbire personală avută cu membrii şi participanţii la satiagraha-aşram... Mai precis, este rezultatul unei informaţii revelatoare pe care am primit-o în cursul unei discuţii despre un vechi şi apreciat coleg care s-a dovedit a nu voi să-şi îndeplinească pînă la capăt misiunea şi să meargă de bunăvoie în închisoare, preferînd preocupările sale personale îndeplinirii sarcinii ce i se încredinţase. Această atitudine era, desigur, contrarie regulilor satiagrahei. Mai mult decît imperfecţiunea prietenului meu iubit, ea mi-a dezvăluit, înainte de toate, propriile mele imperfecţiuni. Prietenul mi-a spus că el crezuse că-i cunosc slăbiciunea. Fusesem orb. Pentru un conducător a fi orb este de neiertat. Mi-am dat imediat seama că pentru moment trebuie să rămîn singurul reprezentant activ al mişcării de rezistenţă civilă".

Imperfecţiunea sau culpa „prietenului" — dacă poate fi astfel calificată — era o chestiune de minimă importanţă. Mărturisesc că şi eu m-am făcut adesea vinovat de această greşeală şi nu am nici cea mai mică remuşcare. Dar chiar dacă ar fi fost vorba de o chestiune foarte serioasă, este oare admisibil ca o vastă mişcare naţională, care cuprinde direct zeci de mii şi indirect milioane de oameni, să fie întreruptă din cauza greşelii unui singur individ ? Un asemenea lucru mi se părea monstruos şi imoral. Nu pot avea pretenţia de a afirma ce este sau ce nu este satiagraha, dar pe măsura puterilor mele mă străduiam să urmez anumite norme de conduită, iar declaraţia lui Gandhiji zdruncina şi răsturna toate aceste norme. Ştiam că de obicei Gandhiji se lasă condus în acţiune de intuiţie (prefer să-i spun intuiţie, şi nu „voce lăuntrică" sau

răspuns la rugăciune) şi că de foarte multe ori această intuiţie are dreptate. Nu o dată a dat el dovadă că are un dar minunat de a intui starea de spirit a maselor şi de a acţiona în momentul psihologic potrivit. Argumentele pe care le aduce apoi pentru a-şi justifica acţiunea sînt, de obicei, rodul meditaţiilor sale ulterioare şi numai rareori sînt într-adevăr convingătoare. Într-un moment de criză, un conducător sau un om de acţiune procedează aproape întotdeauna în mod subconştient şi abia după aceea meditează asupra cauzelor acţiunilor sale. Şi eu consideram că Gandhiji procedase bine revocînd campania de rezistenţă civilă. Dar motivul pe care-l invocase mi se părea o insultă la adresa inteligenţei şi o afirmaţie stranie pentru conducătorul unei mişcări naţionale. Avea tot dreptul să-i trateze pe tovarăşii săi din asociaţia Aşram cum voia, căci ei făcuseră tot felul de jurăminte şi acceptaseră un anumit regim. Congresul nu făcuse însă acest lucru şi nici eu nu-l făcusem. De ce trebuia noi să fim aruncaţi de colo-colo din motive pe care le consideram metafizice şi mistice şi pentru care nu aveam nici un interes ? Era oare de conceput ca o mişcare politică să se întemeieze pe asemenea baze ? Acceptasem de bunăvoie (e drept că numai în anumite limite) aspectul moral al mişcării satiagraha aşa cum o înţelegeam eu. Acest aspect fundamental corespundea ideilor mele şi părea să ridice politica la un nivel mai înalt şi mai nobil. Eram gata să fiu de acord că scopul nu scuză orice mijloace. Această nouă situaţie sau interpretare avea însă implicaţii mult mai vaste şi putea da naştere unor posibilităţi care mă speriau.

Întreaga declaraţie m-a speriat şi m-a deprimat. Pe deasupra, în încheiere, el îi sfătuia pe congresişti „să înveţe arta şi frumuseţea autorenunţării şi a săräciei benevole. Ei trebuie să se consacre unor activităţi care să contribuie la ridicarea naţiunii, să propage khaddarul — ocupîndu-se ei înşişi cu torsul şi ţesutul manual —, să propage unitatea spirituală a membrilor tuturor comunităţilor printr-o comportare ireproşabilă unul faţă de altul în toate împrejurările vieţii, să înlăture intangibilitatea în toate manifestările şi formele ei, să propage abstinenţa totală de băuturi alcoolice şi narcotice printr-un contact personal cu cei care se dedau acestor vicii şi prin puritate personală. Această comportare implică o viaţă la nivelul de trai al săracilor. Cei pentru care o asemenea viaţă nu este posibilă trebuie să-şi găsească locul în mici întreprinderi neorganizate de importanţă naţională care plătesc salarii mai mari".

Acesta era programul politic pe care trebuia să-l urmăm. Aveam impresia că mă aflu la o mare distanţă de Gandhiji. Am simţit brusc cu durere că s-au rupt legăturile de fidelitate care vreme atît de îndelungată mă legaseră de el. De mult se dădea în mine o luptă înverşunată. Multe din ceea ce făcuse Gandhiji nu înţelesesem sau nu aprobasem. Totul mă deprima : repetatele greve ale foamei şi faptul că se concentra asupra altor probleme, în timp ce campania

de nesupunere civilă continua, iar tovarăşii săi duceau o luptă grea ; greutăţile lui personale, pe care le crea el însuşi şi care l-au dus la extraordinara situaţie de a se fi obligat faţă de el însuşi să nu participe la mişcarea politică, deşi se afla în libertate ; noile sale legături şi obligaţii, care împingeau pe ultimul plan — deşi lupta nu era încă sfîrşită — vechile sale legături şi obligaţii, precum şi activitatea pe care o începuse împreună cu mulţi tovarăşi de luptă. În scurtul răstimp petrecut în libertate resimţisem mai acut ca oricînd aceste divergenţe şi multe altele. Gandhiji spusese că avem temperamente deosebite. Era poate ceva mai serios decît deosebiri de temperament, şi mi-am dat seama că în multe probleme aveam un punct de vedere clar şi precis care era în contradicţie cu concepţiile sale. În trecut mă străduisem totuşi să subordonez pe cît puteam punctul meu de vedere cauzei pe care o consideram mai importantă, aceea a libertăţii naţionale, pentru care părea să lupte Congresul. Mă străduiam să fiu loial şi credincios faţă de conducătorul şi de colegii mei, căci loialitatea faţă de cauză şi de colegi ocupă un loc însemnat în concepţiile mele. Multe lupte am dus cu mine însumi cînd simţeam că sînt pe cale de a fi abătut de la ceea ce constituia crezul meu spiritual. Într-un fel sau altul izbuteam să ajung la un compromis. Poate că am greşit, căci nimeni nu trebuie să-şi piardă acest punct de sprijin. Însă, în acest conflict între idealuri, mă cramponam de loialitatea mea faţă de colegi şi nădăjduiam că mersul evenimentelor şi dezvoltarea luptei noastre vor rezolva dificultăţile care mă tulburau şi vor apropia colegii mei de punctul meu de vedere.

Şi acum ? Dintr-o dată m-am simţit foarte singur în această celulă a închisorii din Alipur. Viaţa părea tristă, un adevărat pustiu al dezolării. Trebuia acum să fac faţă celei mai grele şi mai dureroase din toate lecţiile pe care le primisem vreodată : că în nici o problemă de însemnătate vitală nu te poţi bizui pe nimeni. Fiecare trebuie să călătorească singur prin viaţă ; a te baza pe alţii înseamnă a-ţi frînge singur inima.

O parte din iritaţia acumulată s-a îndreptat împotriva religiei şi a religiozităţii. Ce inamic al clarităţii de gîndire şi al stabilităţii ţelului e religia, gîndeam eu, căci nu se bazează ea pe emoţie şi pasiune ? Pretinde a fi spirit, dar cît de departe este ea de adevărata spiritualitate şi de tot ce este spirit ! Gîndind în termenii unei alte lumi, ea nu înţelege valorile umane şi sociale şi dreptatea socială. Pornind de la idei preconcepute, ea închide cu bună ştiinţă ochii în faţa realităţii, de teamă că aceasta ar putea să nu corespundă ideilor ei. Ea se întemeiază pe adevăr, şi este atît de sigură a-l fi descoperit şi încă de a fi descoperit întregul adevăr, încît nu şi-a mai dat osteneala să-l caute ; singurul lucru de care se preocupă este să-l transmită altora. Dorinţa de a cunoaşte adevărul nu este acelaşi lucru ca dorinţa de a crede. Religia vorbeşte despre

pace şi totuşi sprijină sisteme şi organizaţii care nu pot exista fără violenţă. Ea condamnă violenţa săbiei, dar nu se ocupă de acea violenţă care, furişîndu-se pe nesimţite şi adesea înveşmîntată în haine paşnice, condamnă oamenii la foamete şi îi omoară sau, ceea ce e şi mai grav, fără a vătăma corpul, jigneşte raţiunea, zdrobeşte spiritul şi frînge inima ? Reîncepeam apoi să mă gîndesc la cel care a fost cauza acestor frămîntări sufleteşti. Ce om minunat este totuşi Gandhiji, cu farmecul său uimitor şi aproape irezistibil, cu puterea sa spirituală asupra oamenilor ! Scrierile şi spusele sale nu ne dau o imagine suficientă despre el ca om ; personalitatea sa este mult mai vastă decît s-ar putea deduce din ele. Cît de mari erau meritele sale faţă de India ! El a insuflat poporului curaj şi bărbăţie, l-a făcut disciplinat şi dîrz, i-a dat puterea să se jertfească cu bucurie pentru o cauză mare şi, cu toată modestia sa, l-a făcut să fie mîndru. Curajul, spunea el, este singura temelie trainică a caracterului. Fără curaj nu există nici moralitate, nici religie, nici dragoste. „Omul nu poate urma căile adevărului sau ale iubirii cît timp se află sub imperiul fricii". Cu toată oroarea sa de violenţă, ne spunea că „laşitatea este mai odioasă decît chiar violenţa". Şi „disciplina este chezăşia că omul este într-adevăr serios. Fără sacrificiu, disciplină şi stăpînire de sine nu există mîntuire sau speranţă. Sacrificiul fără disciplină e zadarnic". Poate că nu sînt decît cuvinte şi fraze pioase, mai degrabă banale, însă în dosul lor se simte forţa, şi India ştie că acest om mititel ia lucrurile în serios.

El a ajuns să fie cel mai strălucit reprezentant al Indiei şi expresia spiritului acestei ţări vechi şi martire. S-ar putea aproape spune că el era India şi că slăbiciunile lui erau slăbiciunile Indiei. Lipsa de respect faţă de Gandhiji nu era o chestiune personală, ci o insultă adusă naţiunii. Iar viceregii şi alţii care-şi îngăduiau asemenea gesturi dispreţuitoare nu-şi dădeau seama ce recoltă primejdioasă va răsări din sentimentele pe care le seamănă. Îmi amintesc cît de jignit am fost cînd am aflat că Papa refuzase să-l primească pe Gandhiji cînd acesta se înapoia, în decembrie 1931, de la Conferinţa mesei rotunde. Refuzul mi se părea a fi un afront adus Indiei şi nu poate exista nici o îndoială că refuzul a fost premeditat, deşi n-a existat probabil intenţia unui afront. Biserica catolică nu aprobă sfinţi sau mahatmi decît dacă fac parte din pantheonul ei, şi cum unii clerici protestanţi îl denumiseră pe Gandhiji o mare figură a religiei şi un adevărat creştin, Roma considerase cu atît mai necesar să se desolidarizeze de această erezie.

Cam în aceeaşi perioadă, prin aprilie 1934, am citit în închisoarea din Alipur noile piese ale lui Bernard Shaw. M-a fascinat prefaţa la „On the Rocks", în care redă o convorbire între Hristos şi Pilat. Aveam impresia că această convorbire are o semnificaţie modernă mai ales azi, cînd un alt imperiu se opunea unui alt om al religiei. „Iar eu vă spun — se adresează în această prefaţă Hristos

lui Pilat — izgoniţi frica. Nu mai rostiţi cuvinte deşarte despre măreţia Romei. Măreţia Romei, cum o numiţi voi, nu este decît frică — frică de trecut şi frică de viitor, frică de săraci şi frică de bogaţi, frică de marii preoţi, frică de iudei şi de greci fiindcă aceştia sînt învăţaţi, frică de gali, de goţi şi de huni fiindcă sînt barbari, frică de Cartagina, pe care aţi distrus-o pentru a scăpa de frica ce vi-o înspira, iar acum resimţiţi o frică mai puternică decît oricînd, frica de împărătescul Cezar, acest idol pe care l-aţi creat voi înşivă, şi frica de mine, un pribeag sărac, lovit şi batjocorit ; frică de orice, numai de dumnezeu nu ; voi nu credeţi în nimic afară de sînge, fier şi aur. Voi, apărătorii Romei, vă temeţi de tot ; eu, care apăr împărăţia lui dumnezeu, am înfruntat tot, am pierdut tot şi am cîştigat coroana veşniciei".

Dar nu e vorba de a se pune în discuţie măreţia lui Gandhiji sau meritele sale pentru India şi nici faptul că personal îi datoram enorm de mult. El putea totuşi în multe probleme să nu aibă dreptate. În definitiv spre ce tindea el ? Deşi timp de mulţi ani am colaborat foarte îndeaproape cu el, tot nu-mi dau încă bine seama care e ţelul său, şi mă îndoiesc dacă el însuşi e lămurit în această privinţă. Îmi este de ajuns un singur pas, spune el, şi nu încearcă să privească în viitor sau să-şi fixeze un ţel clar şi precis. Mijloacele să vă fie preocuparea, căci scopul îşi va purta singur de grijă — iată ce repeta mereu. Fiţi virtuoşi în viaţa voastră personală şi restul va veni de la sine. Această atitudine nu e nici politică, nici ştiinţifică şi poate nici măcar etică. Este îngust-moralistă şi ridică problema : ce este virtutea ? Este ea o chestiune exclusiv individuală sau una socială ? Gandhiji pune tot accentul pe caracter şi acordă puţină însemnătate educaţiei şi dezvoltării intelectului. Intelectul fără caracter este probabil primejdios, însă ce este caracterul fără intelect ? Într-adevăr, cum se dezvoltă caracterul ? Gandhiji a fost comparat cu sfinţii creştini din evul mediu, şi multe din ceea ce spune pare să corespundă acestei comparaţii. Dar nu corespunde de loc experienţei şi metodei psihologiei moderne.

Oricum ar fi însă, lipsa unui ţel bine precizat mi se pare un lucru deplorabil. O acţiune poate fi eficace numai dacă e îndreptată către un ţel clar. Viaţa nu e întotdeauna logică şi ţelurile vor trebui din timp în timp schimbate pentru a fi puse în concordanţă cu ea, întotdeauna însă trebuie să ai în faţă un ţel precis.

Cred că Gandhiji nu e chiar atît de confuz în privinţa ţelului pe cît pare uneori. El doreşte cu pasiune să meargă într-o anumită direcţie, însă această direcţie este în cumplită contradicţie cu ideile şi condiţiile moderne, şi pînă în prezent n-a izbutit să le pună de acord sau să suprime toate stadiile intermediare ce duc spre ţelul său. De aici şi aparenta lipsă de precizie şi tendinţa de a evita claritatea. De un sfert de secol însă de cînd a început să-şi formuleze filozofia în Africa de sud, orientarea generală a înclinaţiilor

sale e destul de limpede. Nu ştiu dacă operele de tinereţe mai exprimă încă concepţiile sale de azi. Mă îndoiesc că acest lucru este valabil pentru toate, dar ele ne ajută totuşi să înţelegem substratul gîndirii sale.

„Salvarea Indiei — scria el în 1909 — stă în a uita tot ce a învăţat în ultimii cincizeci de ani. Căile ferate, telegraful, spitalele, avocaţii, medicii şi toate lucrurile de acest fel trebuie să dispară, iar aşa-numitele clase de sus trebuie să înveţe — cu bună ştiinţă, cu religiozitate şi cu intenţie premeditată — a duce o viaţă simplă de ţăran şi să ştie că aceasta este viaţa care dă adevărata fericire". Şi mai departe: „De cîte ori mă urc într-un tren sau folosesc un autobus ştiu că fac ceva ce e în contradicţie cu ceea ce consider just". „A încerca să transformi lumea prin mijloace de transport artificiale şi rapide înseamnă a încerca imposibilul".

Toată această doctrină mi se pare profund greşită şi dăunătoare şi imposibilă de realizat. Ea are la bază dragostea lui Gandhiji pentru sărăcie, suferinţă şi viaţa ascetică pe care le preamăreşte. Pentru el, progresul şi civilizaţia nu constau în sporirea nevoilor sau în ridicarea nivelului de trai, ci „în limitarea conştientă şi benevolă a nevoilor, care singură îţi dă adevărata fericire şi mulţumire şi te face mai apt să slujeşti societatea". Pornind de la aceste premise, e uşor a urmări mersul gîndirii lui Gandhiji şi a înţelege mai bine activitatea sa. Dar cei mai mulţi dintre noi nu acceptă aceste premise, şi totuşi ne plîngem apoi cînd constatăm că activitatea lui nu ne e pe plac.

Mie personal nu-mi place proslăvirea sărăciei şi suferinţei. Nu le consider cîtuşi de puţin ca ceva de dorit şi cred că ar trebui desfiinţate. Nici viaţa ascetică nu o admit ca ideal social, deşi poate să placă unor persoane izolate. Înţeleg şi preţuiesc simplicitatea, egalitatea şi stăpînirea de sine, dar nu mortificarea trupului. Cred că mintea şi deprinderile trebuie exersate şi stăpînite la fel cum un sportiv trebuie să-şi antreneze corpul. Ar fi absurd să credem că în momente de criză un om care cedează prea mult poftelor sale ar putea fi în stare să suporte multă suferinţă, sau să dea dovadă de o excepţională stăpînire de sine, sau să se comporte ca un erou. O bună condiţie morală cere cel puţin atît antrenament ca şi o bună condiţie fizică. Dar asta nu înseamnă, desigur, ascetism sau mortificare a trupului.

Nu preţuiesc cîtuşi de puţin nici idealizarea „vieţii simple de ţăran". Am aproape oroare de acest fel de viaţă şi, departe de a o accepta pentru mine, vreau să scap şi pe ţărani de ea — nu pentru a-i transforma în orăşeni, ci răspîndind la sate posibilităţile culturale pe care le oferă oraşul. O asemenea viaţă nu numai că nu mi-ar aduce adevărata fericire, dar ar fi pentru mine aproape tot atît de grea ca şi închisoarea. Ce poţi idealiza în „omul cu săpăliga"? Oprimat şi exploatat de-a lungul a nenumărate gene-

rației, el nu se deosebește decît puțin de animalele în mijlocul cărora trăiește.

> Cine-l făcu nesimțitor la toate, —
> La bucurii și la dureri-nătîng
> Și-ndobitocit cu boul frate ?

Această dorință de a te îndepărta de la rațiunea umană pentru a te întoarce la starea primitivă, unde rațiunea nu contează, mi se pare cu totul de neînțeles. Ceea ce constituie gloria și triumful omului este discreditat și contestat, iar condiții materiale care sugrumă rațiunea și îi împiedică dezvoltarea sînt considerate de dorit. Civilizația modernă e plină de rele, dar și de lucruri bune, și are mai ales posibilitatea de a se putea dezbăra de aceste rele. A o distruge din rădăcini înseamnă a-i răpi această posibilitate și a reveni la o existență monotonă, întunecată și jalnică. Și chiar dacă un asemenea lucru ar fi de dorit, el este complet irealizabil. Nu putem opri șuvoiul schimbărilor și nici rămîne în afara lui, iar sub raport psihologic, noi, care am mușcat din fructul oprit, nu-i putem uita gustul și nu ne mai putem întoarce la viața primitivă.

Pe această temă e greu de discutat, căci cele două puncte de vedere sînt complet diferite. Gandhiji pornește întotdeauna de la ideea păcatului și a mîntuirii personale, pe cînd cei mai mulți dintre noi ne gîndim, în primul rînd, la bunăstarea societății. Mi-e greu să concep ideea păcatului și poate tocmai de aceea nu pot să apreciez cum trebuie concepția lui Gandhiji. El nu urmărește schimbarea societății sau a structurii sociale, ci se consacră stîrpirii păcatului din oameni. „Adeptul mișcării svadeși — scria el — nu-și asumă niciodată sarcina zadarnică de a transforma lumea, căci el crede că lumea se mișcă și se va mișca întotdeauna după legi orînduite de dumnezeu". Gandhiji este totuși destul de combativ în încercările sale de a reforma lumea, însă reforma pe care o urmărește este o reformă a individului, este victoria asupra simțurilor și asupra dorinței de a le satisface, căci această satisfacere constituie un păcat. El ar fi, probabil, de acord cu definiția pe care un autor catolic, vorbind despre fascism, a dat-o libertății : „Libertatea nu este altceva decît eliberarea de cătușele păcatului". Aceste cuvinte sînt aproape identice cu cele scrise cu 200 de ani în urmă de episcopul Londrei : „Libertatea pe care o dă creștinismul este libertatea de cătușele păcatului și ale satanei, de dominația poftelor, pasiunilor și dorințelor neînfrînate ale omului".

Dacă pornim de la acest punct de vedere, vom începe a înțelege în oarecare măsură atitudinea lui Gandhiji în problema sexuală, oricît de ciudată ar părea ea azi unui om obișnuit. Pentru el, „orice împreunare care nu are la bază dorința de procreare este o crimă", iar „folosirea de mijloace anticoncepționale trebuie să ducă la imbecilitate și istovire nervoasă". „A încerca să eviți consecințele

propriilor tale fapte este greşit şi imoral... Nu este bine să-ţi satisfaci pofta, iar apoi să eviţi consecinţele luînd tonice sau alte medicamente. E şi mai rău să-ţi satisfaci pasiunile animalice şi să eviţi consecinţele actelor tale".

În ce mă priveşte, consider această atitudine nenaturală şi revoltătoare, iar dacă Gandhiji are dreptate, eu sînt un criminal pe pragul imbecilităţii şi al istovirii nervoase. Catolicii s-au opus şi ei cu toată energia mijloacelor anticoncepţionale, dar nu şi-au dus argumentarea pînă la ultimele consecinţe logice, aşa cum a făcut-o Gandhiji. Ei s-au adaptat realităţii şi au căutat un compromis cu ceea ce considerau a fi natura umană [1]. Gandhiji şi-a dus însă raţionamentul pînă la limita extremă şi nu recunoaşte legitimitatea sau necesitatea actului sexual decît în vederea procreării de copii. El refuză să recunoască atracţia sexuală firească între bărbat şi femeie. „Mi se spune — declară el — că acest ideal este inaccesibil, că nu ţin seamă de atracţia naturală dintre bărbat şi femeie. Refuz să cred că afinitatea senzuală despre care se vorbeşte poate fi, în general, considerată ca naturală ; dacă ar fi aşa, ar trebui să ne aşteptăm pe curînd la un potop mondial. Afinitatea naturală dintre bărbat şi femeie este atracţia dintre frate şi soră, dintre mamă şi fiu sau dintre tată şi fiică. Pe această atracţie naturală se bazează lumea". Mai departe e şi mai categoric : „Nu ! Trebuie să declar cu toată tăria de care dispun că atracţia sexuală chiar între soţ şi soţie este nenaturală".

În vremurile noastre, cînd la modă e Freud şi complexul lui Oedip şi cînd sînt răspîndite ideile psihoanalizei, această categorică profesiune de credinţă sună ciudat şi deplasat. Ea poate fi acceptată ca un act de credinţă sau respinsă. O cale de mijloc nu există, căci e o chestiune de credinţă, nu de raţiune. În ce mă priveşte, cred că în această problemă Gandhiji este complet greşit. Sfatul său poate fi valabil pentru anumite cazuri, dar, aplicat ca normă generală, el nu poate duce decît la dezechilibru, inhibiţii, nevroze şi la tot felul de boli fizice şi nervoase. Moderaţie sexuală este incontestabil de dorit, mă îndoiesc însă că pe scară largă doctrina lui Gandhiji ar avea un asemenea rezultat. Ea e prea extremistă, şi majoritatea oamenilor îşi dau seama că nu o pot aplica şi îşi continuă felul lor normal de trai, căci, în caz contrar, încep fricţiuni între bărbat şi femeie. Gandhiji crede, evident, că folosirea de mijloace anticoncepţionale atrage neapărat după sine des-

[1] În enciclica sa despre „Căsătoria creştină" dată la 31 decembrie 1931, Papa Pius al XI-lea declară : „Nu trebuie considerat că oamenii căsătoriţi comit un act împotriva ordinii naturale dacă uzează chibzuit şi raţional de drepturile lor, chiar dacă din pricina unor circumstanţe de timp sau a unui defect oarecare nu pot da naştere unei vieţi noi". După cum se pare, „circumstanţele de timp" se referă la aşa-numita „perioadă nepericuloasă" cînd concepţia este improbabilă.

frîul sexual şi, dacă am admite atracţia sexuală între bărbat şi femeie, fiecare bărbat va alerga după fiecare femeie, şi vice-versa. Nici una din aceste concluzii nu e întemeiată şi nu ştiu de ce este el atît de obsedat de problema sexuală, oricît de importantă ar fi ea. Pentru el chestiunea e „ori neagră, ori albă", fără să existe nuanţe intermediare. În ambele cazuri el ia o atitudine extremă care mi se pare foarte anormală şi nenaturală. Poate că e o reacţie împotriva avalanşei de literatură în problema sexuală care se revarsă asupra noastră în momentul de faţă. Presupun că sînt un om normal, şi sexul a jucat un anumit rol în viaţa mea, dar nu m-a obsedat şi nu m-a distras de la alte activităţi. Această problemă n-a jucat decît un rol secundar.

În esenţă, atitudinea sa e aceea a ascetului care, întorcînd spatele lumii şi moravurilor ei, neagă viaţa şi o consideră un rău. Pentru un ascet acest lucru e natural, dar pare exagerat să-l aplici unor bărbaţi şi femei de rînd, care acceptă viaţa şi caută să aibă cît mai mult de pe urma ei. Iar evitînd un rău, el se împacă cu multe altele mai grave.

M-am lăsat antrenat de alte probleme, dar în acele zile triste din închisoarea Alipur toate aceste idei mi se învălmăşeau în minte nu într-o ordine sau succesiune logică, ci într-o dezordine totală, care mă tulbura şi mă deprima. Iar mai rău decît orice era sentimentul singurătăţii şi al dezolării, agravat de atmosfera înăbuşitoare din închisoare şi de mica mea celulă izolată. Dacă aş fi fost liber, şocul ar fi trecut mai repede şi aş fi izbutit să mă adaptez mai curînd noilor condiţii, găsind o uşurare în exprimarea sentimentelor mele şi în acţiune. În închisoare nu exista o asemenea uşurare şi am petrecut cîteva zile foarte grele. Din fericire, îmi revin repede de pe urma acceselor de pesimism. Am izbutit curînd să-mi înving deprimarea şi am văzut-o apoi în închisoare pe Kamala, ceea ce m-a îmbărbătat nespus de mult. Sentimentul de izolare a dispărut, căci, orice s-ar întîmpla, ştiam că sîntem împreună.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI DOILEA

PARADOXURI

OAMENII care nu-l cunosc personal pe Gandhiji şi i-au citit doar lucrările sînt înclinaţi să creadă că e tipul preotului calvin, extrem de puritan, cu faţa trasă şi care nu înţelege nici o glumă, ceva în genul „preoţilor în rase negre care umblă cu botezul". Nu-l putem însă judeca după ceea ce scrie ; el e mai mare decît scrierile sale şi de aceea nu e tocmai cinstit să citezi ce a scris şi să-l critici pe această bază. El e tocmai contrariul tipului de preot calvin. Are un surîs fermecător, rîsul său e contagios, iar faţa îi radiază veselie senină. Are ceva de copil într-însul, ceea ce îi dă un farmec special. Cînd intră în odaie aduce cu sine o adiere de aer proaspăt care înseninează atmosfera.

Este un om extraordinar de paradoxal. Presupun că, în oarecare măsură, toţi oamenii mari sînt aşa. Ani de zile m-a preocupat problema : de ce, cu toată dragostea şi solicitudinea lui pentru cei năpăstuiţi, sprijină el un sistem care în mod inevitabil duce la crearea de năpăstuiţi şi la asuprirea lor ; de ce, cu pasiunea lui pentru non-violenţă, apără el o orînduire politică şi socială bazată în întregime pe violenţă şi constrîngere ? Poate că nu este corect a spune că apără un atare sistem, căci din punct de vedere filozofic e mai mult sau mai puţin anarhist. Dar cum statul anarhist ideal este încă prea îndepărtat şi nu poate fi uşor imaginat, el acceptă ordinea existentă. Cred că nu din cauza mijloacelor este el împotriva folosirii violenţei pentru realizarea schimbărilor. Independent de metodele care trebuie folosite pentru a schimba orînduirea existentă, trebuie să-ţi fixezi un obiectiv ideal, ceva ce poate fi înfăptuit într-un viitor nu prea îndepărtat.

Uneori se intitulează socialist, dar el foloseşte acest cuvînt într-un înţeles cu totul special, care nu are aproape nimic sau chiar nimic de-a face cu acea structură economică a societăţii căreia i se dă de obicei denumirea de socialism. Urmîndu-i exemplul, unii membri de frunte ai Congresului au început şi ei să folosească acest cuvînt, înţelegînd printr-însul un fel de umanism confuz. Folosind o terminologie politică atît de lipsită de precizie, ei nu păcătuiesc singuri, ci se află într-o societate distinsă, căci nu fac decît să ur-

meze exemplul primului ministru al guvernului naţional englez [1]. Ştiu că Gandhiji are cunoştinţe în acest domeniu, căci a citit multe cărţi de economie, socialism şi chiar de marxism şi că pe această temă a discutat cu alţii. Dar sînt tot mai mult convins că, în problemele vitale, raţiunea singură nu ne duce prea departe. „Dacă inima nu vrea — spunea William James —, capul nu te va face niciodată să crezi". Emoţiile determină concepţia generală şi controlează raţiunea. Comportarea noastră, atît în domeniul religiei cît şi în cel al politicii sau al economiei, este în realitate bazată pe emoţii şi instinct. După cum spunea Schopenhauer, „omul poate face ce vrea, dar nu poate voi ce să vrea".

În prima perioadă a şederii sale în Africa de sud s-a produs în Gandhiji o foarte mare schimbare, care l-a zdruncinat puternic şi i-a modificat întreaga concepţie despre viaţă. De atunci are o bază solidă pentru toate ideile sale, şi nu se poate spune că n-ar avea idei preconcepute. Ascultă cu cea mai mare răbdare şi atenţie pe cei care-i exprimă idei noi, dar, în ciuda acestui interes politicos, ai impresia că te adresezi unei uşi închise. Anumite idei sînt atît de ancorate într-însul, încît toate celelalte par lipsite de importanţă. A insista asupra altor probleme, şi încă secundare, ar însemna o abatere de la scopul mai cuprinzător şi totodată o denaturare a acestui scop. Dacă ne vom ţine de ancoră, rezultatul va fi că celelalte probleme se vor rezolva neapărat şi aşa cum trebuie. Dacă mijloacele sînt juste, ţelul va fi şi el neapărat just.

Cred că acesta este în esenţă fondul gîndirii sale. El mai are şi suspiciuni faţă de socialism şi mai ales faţă de marxism din cauză că sînt legate de violenţă. Însăşi expresia „luptă de clasă" exprimă conflict şi violenţă şi, în consecinţă, îi repugnă. De asemenea, el nu are nici o dorinţă să ridice nivelul de trai al maselor peste o anumită limită foarte modestă, căci un standard mai ridicat şi mult timp liber ar putea duce la satisfacerea poftelor şi la păcat. Este şi aşa destul de rău că un pumn de bogătaşi îşi satisfac poftele, dar ar fi şi mai rău dacă numărul lor ar creşte. Cam aceasta este concluzia care ar rezulta dintr-o scrisoare pe care a scris-o în 1926 ca răspuns la o scrisoare primită din Anglia în timpul marelui lock-out — sau a grevei — de la minele de cărbuni. Corespondentul său argumenta că minerii vor fi înfrînţi pentru că sînt prea numeroşi şi că ar trebui să folosească mijloace anticoncepţionale pentru a-şi limita numărul. În răspunsul său, Gandhiji spunea printre altele : „În sfîrşit, dacă proprietarii de mine nu au dreptate şi totuşi vor învinge nu e fiindcă minerii se înmulţesc prea repede, ci fiindcă

[1] În ianuarie 1935, Ramsay MacDonald a declarat la Edinburgh, în mesajul său adresat Federaţiei asociaţiilor conservatoare şi unioniste : „Greutăţile perioadei actuale impun fiecărui popor unirea şi concentrarea. Acesta este adevăratul socialism şi totodată şi adevăratul naţionalism, după cum este în fond şi adevăratul individualism".

nu au învăţat să fie cumpătaţi în toate privinţele. Dacă minerii n-ar avea copii, nu ar avea nici un imbold pentru a-şi îmbunătăţi situaţia şi nici un temei serios pentru a cere sporirea salariilor. E oare necesar să bea, să practice jocuri de noroc, să fumeze ? Şi răspundem noi oare la această întrebare dacă spunem că proprietarii de mine fac toate acestea şi sînt totuşi cei care învinge ? Dacă minerii nu pot pretinde a fi mai buni decît capitaliştii, cu ce drept revendică şi simpatia lumii ? Nu înseamnă oare aceasta a spori numărul capitaliştilor şi a întări capitalismul ? Ni se cere să jurăm credinţă democraţiei, promiţîndu-ni-se o lume mai bună pentru timpul domniei ei. Să fim atenţi a nu reproduce pe scară largă tocmai relele pe care vrem să le atribuim capitalistului şi capitalismului" [1].

Cînd am citit această scrisoare mi-au apărut în faţă chipurile supte şi înfometate ale minerilor englezi, ale soţiilor şi copiilor lor aşa cum le-am văzut în acea vară a anului 1926 cînd, neputincioşi şi demni de milă, luptau împotriva monstruosului sistem care-i zdrobea. Faptele nu au fost redate de Gandhiji absolut exact, căci minerii nu ceruseră o urcare a salariilor, ci luptaseră împotriva reducerii lor şi fuseseră concediaţi. Dar nu aceasta trebuie să ne preocupe acum. Nici problema folosirii de către mineri a mijloacelor anticoncepţionale nu trebuie să ne preocupe, deşi este o propunere oarecum stranie de soluţionare a conflictelor din industrie. Am citat din răspunsul lui Gandhiji pentru a contribui la înţelegerea atitudinii sale faţă de problemele muncitoreşti şi faţă de obişnuita revendicare de ridicare a nivelului de trai al muncitorilor. Concepţiile sale sînt cît se poate de îndepărtate de concepţiile socialiste, ca, de altfel, şi de cele capitaliste. Faptul dovedit că ştiinţa şi tehnica industrială pot astăzi asigura tuturor hrană, îmbrăcăminte şi locuinţă şi pot ridica mult nivelul de trai, dacă nu intervin grupurile privilegiate, nu-l interesează prea mult, deoarece — dincolo de o anumită limită — el nu ţine la astfel de rezultate. De aceea promisiunile pe care le face socialismul nu constituie pentru el nici o atracţie, iar capitalismul poate fi tolerat numai în parte, în măsura în care el circumscrie acest rău. Ambele îi displac, dar pentru prezent se împacă cu capitalismul, ca fiind un rău mai mic şi ca ceva ce există şi de care trebuie să ţină seamă.

Greşesc poate atribuindu-i asemenea idei, am însă impresia că el înclină să gîndească în acest fel şi că paradoxurile şi confuziile ce se găsesc în afirmaţiile sale şi care pe noi ne tulbură se datoresc în realitate premiselor complect diferite de la care porneşte. El nu vrea ca oamenii să-şi facă un ideal din prea mult confort şi timp liber. El vrea ca oamenii să se gîndească la viaţa lor morală, să renunţe la deprinderile rele, să-şi satisfacă tot mai puţin dorinţele,

---

[1] Această scrisoare este citată în cartea lui M. K. Gandhi, Self-Restraint vs. Self-Indulgence.

şi astfel să se dezvolte atît din punct de vedere individual cît şi spiritual. Iar cei care vor să slujească masele nu trebuie atît să le ridice nivelul material, cît trebuie să se coboare ei înşişi la nivelul acestora, trăind în mijlocul lor, pe picior de egalitate cu ele. În felul acesta, implicit, ei vor ridica în oarecare măsură nivelul maselor. Aceasta este, după părerea sa, adevărata democraţie. „Mulţi au pierdut speranţa să-mi reziste — scrie el într-o declaraţie publicată la 17 septembrie 1934. — Pentru mine, democrat înnăscut, acest lucru este o descoperire umilitoare. Revendic titlul de democrat în măsura în care identificarea completă cu cei mai săraci, dorinţa de a nu trăi mai bine decît ei şi efortul conştient pe care-l fac de a mă apropia pe cît îmi stă în putinţă de acest nivel îmi pot da dreptul de a face o asemenea declaraţie".

Cu aceste argumente şi concepţii nu va fi de acord nici un democrat modern, fie el capitalist sau socialist, — afară doar de ideea că e indecent şi necuviincios de a te rupe de mase şi de a-ţi etala luxul şi nivelul de trai mult mai ridicat în văzul majorităţii covîrşitoare a oamenilor, care nu-şi pot satisface nici cele mai elementare nevoi. Dar un om cu vechea concepţie religioasă poate avea o oarecare înţelegere pentru ideile lui Gandhiji, căci, din punct de vedere emotiv, ambii sînt legaţi de trecut şi gîndesc întotdeauna sub prisma acestui trecut. Ei se gîndesc mai mult la ceea ce a fost decît la ceea ce este sau va fi. E o diferenţă foarte mare între impulsul psihologic spre trecut şi cel spre viitor. În lumea veche era greu să te gîndeşti la o ridicare generală a nivelului material al maselor. Săraci au existat întotdeauna. Pe atunci, cei cîţiva bogătaşi erau o parte esenţială a structurii sociale, erau necesari sistemului de producţie. De aceea moralistul, reformatorul şi omul chibzuit îi accepta, încercînd totodată să-i facă să înţeleagă obligaţiile pe care le au faţă de fraţii lor nevoiaşi. Ei trebuiau să deţină averile în folosul săracilor. Trebuiau să fie caritabili. Iar caritatea deveni una din principalele virtuţi prescrise de religie. Gandhiji a pus mereu accentul pe ideea că prinţul feudal, marele moşier şi capitalistul deţin puterea şi averile numai în calitate de mandatari ai săracilor. În aceasta el merge pe urmele unui şir întreg de fruntaşi ai bisericii. Papa a declarat că „bogaţii trebuie să se considere slujitori ai atotputernicului şi păzitori şi distribuitori ai bogăţiei lui, cărora însuşi Iisus Hristos le-a încredinţat soarta săracilor". Hinduismul şi islamismul popular reiau această idee, chemînd mereu pe bogaţi să fie caritabili, iar bogaţii răspund ridicînd temple, moschei, sau *dharmaşale*, sau dînd săracilor cîţiva gologani din prisosul lor şi simţindu-se, în consecinţă, foarte virtuoşi.

În vestita enciclică a papei Leon al XIII-lea, „Rerum Novarum" dată în mai 1891, găsim un pasaj foarte interesant, care ilustrează perfect această atitudine religioasă a vechii lumi. Dezvoltîndu-şi argumentele despre noile condiţii industriale, papa declară :

„A suferi şi a îndura este deci soarta omenirii ; oricît s-ar zbate oamenii, nici o forţă şi nici un artificiu nu vor izbuti vreodată să alunge din viaţa lor nenorocirile şi grijile care o apasă. Şi dacă se găsesc unii care susţin că nu ar fi aşa şi promit oamenilor chinuiţi izbăvire de suferinţe şi griji, linişte netulburată şi desfătare neîntreruptă, ei înşală poporul şi îl induc în eroare, iar făgăduielile lor mincinoase nu fac decît să agraveze şi mai mult răul. Nimic nu e mai folositor decît să vezi lumea aşa cum e în realitate, şi totodată să cauţi altundeva un leac pentru nenorocirile ei".

În continuare ni se spune unde se află acest „altundeva" :

„Lucrurile pămînteşti nu pot fi înţelese sau apreciate cum trebuie fără a se ţine seamă de viaţa de apoi, de viaţa veşnică... Marele adevăr, pe care natura însăşi ni-l sugerează, este măreaţa dogmă creştină care stă la baza religiei, şi anume că, atunci cînd încheiem viaţa noastră pămîntească, vom începe să trăim cu adevărat. Dumnezeu nu ne-a creat pentru lucruri pămînteşti deşarte şi trecătoare, ci pentru lucruri cereşti şi veşnice, el ne-a dat lumea ca loc de exil, şi nu ca adevărata noastră patrie. Banii şi toate celelalte lucruri pe care oamenii le consideră bune şi de dorit ne pot prisosi sau lipsi cu desăvîrşire : pentru fericirea veşnică aceasta nu are nici o importanţă..."

Asemenea concepţii religioase sînt legate de o lume de mult trecută, cînd singura scăpare posibilă de mizeria prezentului era speranţa într-o lume viitoare. Dar, deşi condiţiile s-au schimbat şi prosperitatea materială a oamenilor a întrecut cele mai îndrăzneţe visuri ale trecutului, acesta tot ne mai ţine în ghearele lui, accentul punîndu-se acum pe anumite valori spirituale vagi şi insezisabile. Catolicii privesc înapoi spre secolele al XII-lea şi al XIII-lea — pe care ceilalţi le numesc epoca întunericului — ca spre epoca de aur a creştinătăţii, cînd înfloreau sfinţii, cînd suveranii creştini porneau în cruciade şi cînd pretutindeni se înălţau catedrale gotice. După spusele lor a fost epoca „adevăratei democraţii creştine, înfăptuită pe atunci sub controlul breslelor medievale mai complet decît oricînd înainte sau după această epocă". Musulmanii privesc cu dor înapoi spre „democraţia islamului" de pe timpul primilor califi şi spre uimitoarele lor victorii. Hinduşii gîndesc la fel despre perioadele vedice şi epice şi visează la *Rama raj*. Şi totuşi, întreaga istorie ne spune că în acele timpuri trecute masa poporului trăia într-o mizerie extremă, ducînd lipsă de hrană şi neputîndu-şi satisface nevoile cele mai elementare. Un număr restrîns de oameni privilegiaţi, dispunînd de mijloace şi de timp liber, duceau poate o viaţă spirituală, dar în privinţa celorlalţi e greu să ne închipuim că au putut face altceva decît să se zbată pentru a-şi agonisi existenţa. Pentru un om înfometat progresul cultural şi spiritual e foarte improbabil ; gîndurile sale vor fi concentrate asupra hranei şi asupra felului cum să şi-o procure.

Epoca industrială a adus multe rele care iau proporţii îngrijorătoare. Avem însă tendinţa să uităm că, privind lumea în ansamblu şi mai ales regiunile cele mai industrializate, această epocă a pus baza unei bunăstări materiale care a uşurat multora progresul cultural şi spiritual. Acest lucru nu este de loc vizibil în India sau în alte ţări coloniale, deoarece noi n-am profitat de pe urma industrializării. Noi n-am fost decît exploataţi, şi în multe privinţe am ajuns într-o situaţie mai proastă, atît materială cît şi mai ales culturală şi spirituală. Vina nu e a industriei, ci a dominaţiei străine. Pentru moment, aşa-numita occidentalizare a Indiei a întărit de fapt feudalismul şi, în loc să rezolve vreuna din problemele noastre, n-a făcut decît să le agraveze.

Aceasta a fost nenorocirea noastră şi ea nu trebuie să influenţeze concepţia noastră despre lumea de azi, căci în condiţiile actuale omul bogat nu mai este un element necesar sau de dorit al sistemului de producţie sau al societăţii ca atare. El este de prisos şi întotdeauna un obstacol. Iar vechea îndatorire a preotului de a cere bogaţilor să fie caritabili şi săracilor economi, supuşi şi recunoscători pentru soarta lor şi-a pierdut sensul. Resursele oamenilor au crescut enorm şi ei pot face faţă şi soluţiona problemele mondiale. Mulţi bogătaşi au devenit indiscutabil elemente parazitare, iar existenţa unei clase parazitare nu este numai o piedică, dar înseamnă şi o uriaşă risipă a acestor resurse. Această clasă şi sistemul care îi dă naştere frînează efectiv munca şi producţia şi încurajează lipsa de ocupaţie la ambele extremităţi, atît la cei care trăiesc din munca altora cît şi la cei ce nu au de lucru şi flămînzesc. Însuşi Gandhiji a scris nu de mult : „Singura formă acceptabilă în care dumnezeu îndrăzneşte să se arate unui popor înfometat şi leneş e munca şi promisiunea hranei ca răsplată a ei. Dumnezeu l-a creat pe om ca să muncească pentru hrana sa şi a spus că cei care mănîncă fără să muncească sînt hoţi".

A încerca să înţelegem problemele complexe ale lumii moderne cu ajutorul vechilor metode şi formule de pe vremea cînd aceste probleme nu existau încă şi a folosi pentru ele fraze învechite înseamnă a crea confuzie şi a ne condamna la eşec. Însăşi ideea proprietăţii private, care unora li se pare a fi una din noţiunile fundamentale ale lumii, se schimbă neîntrerupt. Cîndva sclavii au fost proprietate, acelaşi lucru se poate spune despre femei şi copii, despre dreptul seniorului asupra primei nopţi a miresei, despre drumuri, temple, bacuri, poduri, servicii publice, despre aer şi pămînt. Animalele mai sînt încă proprietate, deşi în multe ţări legea a îngrădit drepturile proprietarilor. În timp de război are loc o permanentă încălcare a drepturilor de proprietate. În zilele noastre, proprietatea devine tot mai puţin palpabilă : posesiune de acţiuni, un anumit disponibil în bancă etc. Pe măsură ce se schimbă concepţia despre proprietate, statul intervine tot mai mult, iar opinia pu-

blică cere şi legea consfinţeşte o îngrădire a drepturilor nelimitate ale proprietarilor. Tot felul de impozite grele, avînd caracter de confiscare, reduc dreptul de proprietate individuală în interesul binelui obştesc. Binele obştesc devine baza politicii statului, şi omul nu are dreptul să acţioneze împotriva acestui bine obştesc nici chiar pentru a-şi apăra drepturile de proprietate. În definitiv, uriaşa majoritate a oamenilor nu a avut în trecut drepturi de proprietate, ci a fost ea însăşi proprietatea altora.Chiar şi azi foarte puţini au asemenea drepturi. Auzim mult vorbindu-se despre drepturi cîştigate. Azi s-a ajuns a se recunoaşte un nou „drept cîştigat", şi anume acela al fiecărui bărbat şi al fiecărei femei de a trăi, de a munci şi de a se bucura de roadele muncii sale. În urma acestor schimbări în concepţii, proprietatea şi capitalul nu dispar, ci se împrăştie, şi puterea asupra altora, pe care concentrarea capitalului o dăduse cîtorva persoane, e reluată de întreaga societate ca atare.

Gandhiji doreşte desăvîrşirea lăuntrică — morală şi spirituală — a omului şi schimbarea, pe această cale, a mediului exterior. El vrea ca oamenii să renunţe la deprinderile rele, la satisfacerea poftelor lor şi să devină puri. El pune accent pe abstinenţă sexuală, pe renunţare la alcool, fumat etc. Părerile pot fi diferite în ce priveşte relativa necivitate a acestor vicii, dar ne putem noi oare îndoi că şi din punct de vedere individual, şi cu atît mai mult din cel social, aceste slăbiciuni individuale sînt mai puţin dăunătoare decît lăcomia, egoismul şi cupiditatea, decît conflictele înverşunate între indivizi pentru obţinerea de avantaje personale, decît lupta îndîrjită între grupuri şi clase, decît inumana asuprire şi exploatare a unui grup de către altul, decît îngrozitoarele războaie între naţiuni ? Desigur, Gandhiji urăşte toate aceste violenţe şi conflicte degradante. Dar nu sînt ele oare inerente societăţii de azi, bazată pe profit, societate care are drept lege că cel puternic trebuie să-l calce în picioare pe cel slab, şi care şi-a făcut o deviză din vechea zicală : „cei care au putere vor lua, iar cei care pot vor păstra" ? În zilele noastre, goana după profit duce inevitabil la conflicte. Întregul sistem protejează şi dă frîu liber instinctelor hrăpăreţe ale omului ; el încurajează, fără îndoială, şi unele instincte mai nobile, dar mult mai mult pe cele josnice. Succesul înseamnă a doborî pe alţii şi a te înălţa pe cadavrele lor. Dacă aceste tendinţe şi ambiţii sînt încurajate de societate şi atrag chiar pe cei mai buni oameni, crede oare Gandhiji că în acest mediu îşi va putea realiza idealul — omul moral ? Vrea să dezvolte spiritul de sacrificiu ; el va izbuti cu cîţiva oameni, dar cît timp societatea va da drept exemplu pe cei victorioşi într-o societate bazată pe cupiditate, iar imboldul principal va rămîne profitul personal, covîrşitoarea majoritate a oamenilor va continua să meargă pe vechea cale.

Problema nu mai este însă o problemă exclusiv morală sau etică. Este o problemă practică şi urgentă a zilelor noastre, căci lumea se

găseşte într-un haos inextricabil, din care trebuie să se găsească o ieşire oarecare. Nu putem aştepta ca Micawber pînă cînd se va întîmpla ceva. Dar nici nu putem trăi numai prin negaţie, criticînd aspectele rele ale capitalismului, socialismului, comunismului etc. în vaga speranţă a unei căi de mijloc care va izbuti un compromis fericit, prin îmbinarea celor mai bune trăsături ale tuturor sistemelor, vechi şi noi. Boala trebuie diagnosticată, trebuie să prescriem tratamentul şi să-l aplicăm. Este absolut sigur că nici din punct de vedere naţional, nici din cel internaţional nu putem rămîne pe loc ; putem încerca fie să ne întoarcem înapoi, fie să mergem înainte. E însă probabil că n-avem libertate de a alege, căci o înapoiere la ceea ce a fost pare de neconceput.

Multe din acţiunile lui Gandhiji te pot face totuşi să crezi că el vrea să se întoarcă la cea mai îngustă autarhie, nu numai a unei naţiuni care se îndestulează singură, ci aproape la autarhia satului. În comunităţile primitive, satul se îndestula mai mult sau mai puţin singur, se hrănea şi se îmbrăca singur şi-şi satisfăcea singur şi celelalte nevoi. În mod obligatoriu, aceasta înseamnă un nivel de viaţă extrem de redus. Nu cred ca Gandhiji să tindă în permanenţă spre aşa ceva, căci ar fi un ţel imposibil. Uriaşa populaţie de astăzi din unele ţări nici n-ar putea exista în astfel de condiţii şi n-ar admite această înapoiere la lipsuri şi înfometare. Cred că într-o ţară agrară ca India, unde actualul standard de trai este atît de scăzut, dezvoltarea industriilor ţărăneşti ar putea aduce o uşoară îmbunătăţire pentru mase. Ca şi toate celelalte ţări, sîntem însă şi noi legaţi de restul lumii, şi mi se pare absolut imposibil să ne rupem de ea. Trebuie deci să gîndim pe scară mondială, şi astfel privită chestiunea, o autarhie îngustă este complet exclusă. Personal o consider de nedorit din toate punctele de vedere.

Ajungem astfel inevitabil la singura soluţie posibilă — instaurarea unei orînduiri socialiste, la început în limitele graniţelor naţionale, şi în cele din urmă în întreaga lume, cu un control al producţiei şi al repartiţiei bogăţiilor în interesul binelui obştesc. Cum să se realizeze acest lucru este altă chestiune, este însă clar că binele naţiunii sau al omenirii nu trebuie împiedicat fiindcă anumiţi oameni care profită de pe urma orînduirii existente se împotrivesc schimbărilor. Dacă în calea unor asemenea schimbări stau instituţii politice sau sociale, acestea trebuie înlăturate. A admite un compromis plătit cu renunţarea la acest ideal dorit şi realizabil ar însemna o trădare gravă. O asemenea schimbare poate fi în parte impusă sau grăbită de situaţia internaţională, dar nu e posibilă fără consimţămîntul exprimat sau tacit al marii majorităţi a celor în cauză. De aceea trebuie să-i convingem şi să-i cîştigăm pentru această idee. Violenţa conspirativă a unui mic grup nu va ajuta la nimic. Trebuie, bineînţeles, făcute eforturi pentru a atrage chiar pe cei care profită de pe urma sistemului existent, dar e foarte

improbabil că vom reuşi să convingem un procent cît de cît considerabil din aceşti oameni.

Mişcarea pentru introducerea khadi-ului, adică a torsului şi ţesutului de mînă — copilul favorit al lui Gandhiji —, e o accentuare a individualismului în producţie şi ca atare o înapoiere la epoca preindustrială. Ca soluţie a vreunei probleme vitale din zilele noastre, această mişcare nu poate fi luată în serios şi ea creează o mentalitate care poate deveni un obstacol pentru dezvoltarea în direcţia cea bună. Ca măsură temporară sînt totuşi convins că a adus foloase şi că le va mai aduce probabil încă un timp, pînă cînd statul nu va soluţiona el însuşi cum trebuie problemele agrare şi industriale pe scara întregii ţări. În India există un şomaj neînregistrat enorm şi un şi mai mare număr de şomeri parţiali la sate. Statul nu face nici o încercare de a combate şomajul sau de a ajuta într-un fel pe şomeri. Din punct de vedere economic, khadi i-a ajutat întrucîtva pe aceşti şomeri totali şi parţiali şi, cum acesta a fost rezultatul propriului lor efort, le-a crescut încrederea în sine şi au căpătat un oarecare sentiment de siguranţă. Cel mai palpabil rezultat este într-adevăr cel psihologic. Mişcarea khadi a încercat, cu oarecare succes, să arunce o punte peste prăpastia dintre oraş şi sat. Ea a apropiat pe intelectualii din clasa mijlocie de ţărănime. Îmbrăcămintea are un vădit efect psihologic atît asupra celor care o poartă cît şi asupra celorlalţi, iar faptul că clasele mijlocii au început să poarte haine albe simple, ţesute în casă, a dus la creşterea simplicităţii, la diminuarea vulgarităţii şi a ostentaţiei şi a creat un sentiment de unitate cu masele. Păturile de jos ale claselor mijlocii nu se mai străduiau să imite în îmbrăcăminte pe cei bogaţi şi nu se mai simţeau umilite din cauza veşmintelor lor mai ieftine. Într-adevăr, ei nu se simţeau numai ridicaţi în demnitatea lor, dar şi oarecum superiori celor care continuau să etaleze mătasea şi atlasul. Chiar şi cei mai săraci resimţeau ceva din această demnitate şi respect de sine. Într-o mare adunare de oameni îmbrăcaţi în khadi era greu să-i deosebeşti pe bogaţi de săraci, ceea ce a creat un spirit de camaraderie. Khadi a ajutat, fără îndoială, Congresul să se apropie de mase. El a devenit tunica libertăţii naţionale.

Khadi a devenit şi o frînă pentru tendinţa permanentă a fabricanţilor de textile de a ridica preţurile produselor lor. În trecut, fabricanţii din India au fost ţinuţi în frîu numai de concurenţa străină, în special de cea din Lancashire. Ori de cîte ori această concurenţă înceta, ca, de pildă, în timpul războiului mondial, preţurile textilelor creşteau în India enorm de mult, iar fabricile indiene aveau beneficii uriaşe. Mai tîrziu, mişcarea svadeşi şi boicotul ţesăturilor străine au ajutat şi ele foarte mult acestor fabrici, dar existenţa khadi-ului s-a făcut mult simţită, şi preţurile nu s-au putut urca atît de mult cum s-ar fi putut întîmpla în alte condiţii. E drept că fabricanţii au exploatat ataşamentul poporului faţă de khadi

(după cum a făcut-o şi Japonia), fabricînd ţesături grosolane care aproape nu puteau fi deosebite de produsele toarse şi ţesute de mînă. Acum nu mai este probabil ca în împrejurări excepţionale, cum ar fi, de pildă, un război, care ar avea drept rezultat o întrerupere a importului de ţesături străine, fabricanţii indieni să mai poată exploata pe consumatori în aceeaşi măsură în care au făcut-o de la 1914 încoace. Mişcarea khadi va împiedica aşa ceva, iar organizaţiile khadi se pot extinde foarte repede.

Cu toate avantajele prezente ale mişcării khadi din India, o socotesc totuşi o acţiune tranzitorie. Ea ar mai putea continua şi în viitor ca o mişcare auxiliară de trecere la o economie superioară. În viitor însă principala tendinţă va trebui să fie transformarea completă a sistemului agrar şi dezvoltarea industriei. Nici paleativele în domeniul reformei agrare şi nici numeroasele comisii, care costă milioane de rupii şi propun schimbări neînsemnate în suprastructură, nu vor aduce nici cel mai mic folos. Sistemul nostru funciar se prăbuşeşte sub ochii noştri şi este o piedică pentru producţie, repartiţie şi pentru orice acţiuni raţionale pe scară largă. Numai o schimbare radicală care să pună capăt micii gospodării şi să introducă întreprinderi organizate pe bază colectivă şi cooperatistă, dînd cu un efort mult mai mic un randament mult mai mare, va putea corespunde condiţiilor moderne. Agricultura nu va absorbi şi nu poate absorbi întreaga populaţie a ţării noastre, iar producţia pe scară mare va reduce (după cum se şi teme Gandhiji) numărul muncitorilor necesari pentru cultivarea pămîntului. Ceilalţi vor trebui să se îndrepte în parte poate spre mica industrie, dar mai ales spre marea industrie socializată şi spre întreprinderile comunale.

Khadi a adus, desigur, în multe regiuni o oarecare uşurare, dar însuşi succesul implică o anumită primejdie, căci înseamnă menţinerea unui sistem funciar în decădere şi în aceeaşi măsură o amînare a trecerii la un sistem mai bun. Efectul nu e destul de substanţial pentru a fi vizibil, dar tendinţa există. Partea care revine arendaşului sau micului proprietar ţăran din produsul pămîntului nu mai e suficientă pentru a-l menţine chiar la nivelul foarte scăzut la care a ajuns. El trebuie să-şi completeze mizerul său venit cu cîştiguri suplimentare sau, aşa cum se întîmplă de obicei, să se înglodeze şi mai mult în datorii pentru a-şi plăti arenda sau impozitul agricol. Venitul suplimentar al ţăranului permite deci moşierului sau statului să-şi realizeze partea lor, ceea ce altfel n-ar putea-o face. În cazul cînd venitul suplimentar va fi destul de substanţial, arenda va creşte probabil pînă la urmă şi ea, absorbindu-l în întregime. În sistemul actual, moşierul e acela care în ultimă instanţă profită de munca suplimentară a arendaşului şi de încercările acestuia de a fi econom. După cîte îmi amintesc, Henry George a tratat această chestiune în „Progress and Poverty", dînd exemple în special din Irlanda.

Încercarea lui Gandhiji de a reînvia industria ţărănească e o extindere a programului său de introducere a îmbrăcămintei khadi. Ea va aduce un folos imediat, în parte mai mult sau mai puţin permanent, dar în majoritatea cazurilor vremelnic. Ea va ameliora întrucîtva mizeria actuală a ţăranului şi va da viaţă nouă unor valori artistice şi culturale ameninţate să dispară. Dar, în măsura în care e o revoltă împotriva maşinilor şi a industrializării, încercarea nu va avea succes. Într-un recent articol despre industria ţărănească, publicat în „Harijan", Gandhiji spune : „Mecanizarea este bună cînd nu există suficientă mînă de lucru pentru munca ce trebuie îndeplinită. Ea este un rău cînd există mai multă forţă de muncă decît este necesar, aşa cum e cazul în India... La noi problema nu se pune de a găsi timp de odihnă pentru multele milioane de locuitori ai satelor noastre. Problema e de a utiliza orele lor libere, care sînt egale cu zilele de muncă a şase luni din an". Această observaţie este valabilă — în grade diferite — pentru toate ţările care suferă de şomaj. Problema nu e, desigur, că acolo n-ar exista lucruri care trebuie făcute, ci că în actualul sistem, bazat pe profit, munca nu aduce patronilor destule beneficii. Sînt foarte multe lucruri care se cer neapărat făcute — construirea de drumuri, sisteme de irigaţie, case de locuit, extinderea reţelei de instituţii sanitare şi medicale, dezvoltarea industriei, electrificarea, instituţii culturale şi sociale, învăţămînt, îndestularea cu zeci de articole necesare de care poporul duce lipsă. Milioanele noastre de oameni pot lucra din plin în viitorii cincizeci de ani fără a epuiza aceste posibilităţi. Dar aceasta nu se va putea face decît atunci cînd mobilul va fi progresul social, şi nu profitul, cînd comunitatea va organiza această muncă în interesul binelui general. Uniunea Sovietică — oricîte lipsuri ar avea în alte domenii — nu cunoaşte şomajul. Poporul nostru trîndăveşte nu din lipsă de lucru, ci pentru că nu i se asigură posibilităţi de muncă şi progres cultural. Interzicerea muncii copiilor, introducerea învăţămîntului obligatoriu pînă la o vîrstă rezonabilă ar scoate băieţii şi fetele din rîndurile muncitorilor sau ale şomerilor şi ar libera piaţa muncii de zeci de milioane de muncitori potenţiali.

Gandhiji a încercat cu oarecare succes să perfecţioneze *ciarkhi* şi *takli* şi să le sporească productivitatea. Este o încercare de a perfecţiona unealta şi maşina, iar dacă progresul va continua (se poate concepe industrii casnice folosind electricitatea) va apărea din nou goana după profit şi se va naşte ceea ce se numeşte supraproducţie şi şomaj. O industrie ţărănească fără o oarecare tehnică industrială modernă nu va putea niciodată asigura aprovizionarea cu principalele bunuri materiale şi culturale de care avem azi nevoie. În plus, ea nu poate concura cu maşina. Este oare de dorit sau posibil ca noi să oprim în ţara noastră funcţionarea pe scară largă a maşinilor ? În repetate rînduri Gandhiji a spus că

nu este împotriva maşinilor ca atare ; el pare să creadă că în India de azi ele sînt deplasate. Dar putem noi oare desfiinţa industriile de bază, ca, de pildă, fierul şi oţelul, sau chiar industria uşoară, care există de-acum la noi ?

Este evident că nu o putem face. Dacă avem căi ferate, poduri, mijloace de transport etc., trebuie fie să le producem singuri, fie să depindem de alţii. Dacă vrem să avem mijloace de apărare, ne trebuie nu numai o industrie grea, dar şi un sistem industrial foarte dezvoltat. Nici o ţară nu este azi într-adevăr independentă şi nu e în stare să reziste agresiunii dacă nu are o industrie dezvoltată. O industrie de bază implică existenţa altor industrii ca sprijin şi completare, şi pînă la urmă ajungem a avea nevoie de o industrie constructoare de maşini. Dacă există toate aceste ramuri ale industriei grele, este inevitabil să se dezvolte şi industria uşoară. Acest proces nu poate fi oprit, căci de el depinde nu numai progresul nostru material şi cultural, dar însăşi libertatea noastră. Şi cu cît se extinde mai mult marea industrie, cu atît mai puţin pot micile industrii ţărăneşti să concureze cu ea. În sistemul socialist, industria ţărănească ar putea avea o oarecare şansă de a supravieţui, în capitalism însă nu are nici una. Chiar în socialism ea nu poate exista decît ca industrie casnică specializată în producerea anumitor mărfuri care nu se fabrică pe scară mare.

Unii lideri ai Congresului se sperie de industrializare şi cred că dificultăţile de azi din ţările industriale se datoresc producţiei de masă. Este o stranie şi greşită interpretare a situaţiei [1]. Dacă masele duc lipsă de anumite mărfuri, e oare rău să le producem în cantităţi suficiente ? E mai bine să ducem lipsă ca pînă acum decît să avem o producţie de masă ? E evident că greşeala nu e a producţiei, ci a absurdităţii şi a defectelor sistemului de repartiţie.

O altă dificultate căreia trebuie să-i facă faţă promotorii industriilor ţărăneşti este dependenţa agriculturii noastre de piaţa mondială. Ţăranul este obligat să cultive plante agricole în scop comercial şi depinde de preţurile mondiale. Aceste preţuri variază, dar el trebuie să plătească arenda sau impozitul agricol în numerar. Într-un fel sau altul trebuie să-şi procure bani, sau cel puţin încearcă să o facă, şi de aceea seamănă ceea ce crede că-i va aduce preţul cel mai bun. Nu-şi poate îngădui să cultive ceea ce l-ar îndestula pe el şi familia sa cel puţin în materie de hrană.

În ultimii ani, scăderea preţurilor la majoritatea cerealelor şi la alte produse agricole au determinat milioane de ţărani, în special în Provinciile unite şi în Bihar, să cultive trestie de zahăr.

[1] Luînd cuvîntul la 3 ianuarie 1935 la Ahmadabad, Sardar Vallabhbhai Patel a declarat : „Adevăratul socialism constă în dezvoltarea industriei ţărăneşti. Nu vrem să reeditäm în ţara noastră condiţiile haotice care domnesc în ţările occidentale ca urmare a producţiei de masă".

Preţurile ridicate la zahăr avuseseră drept rezultat că fabricile de zahăr răsăreau ca ciupercile, iar trestia de zahăr era mult cerută. În scurt timp însă oferta a depăşit cu mult cererea, fabricanţii au început să-i exploateze crunt pe ţărani, şi preţurile au scăzut.

Aceste cîteva consideraţii şi multe altele exclud, după părerea mea, posibilitatea sau oportunitatea oricărei soluţii îngust-autarhice a problemelor noastre agrare şi industriale. Într-adevăr, ele ating toate laturile vieţii noastre naţionale. Nu ne putem ascunde după fraze vagi şi sentimentale, ci trebuie să privim în faţă faptele şi să ne adaptăm lor, pentru a putea deveni subiect al istoriei, în loc de a fi obiectul ei neputincios.

Din nou mă gîndesc la paradoxul care e Gandhiji [1]. De ce, cu toată mintea sa ageră şi cu pasiunea sa de a îmbunătăţi soarta asupriţilor şi oprimaţilor, sprijină el un sistem — şi încă unul în evidentă decădere — care creează această mizerie şi ruină ? E drept că el caută o ieşire, dar nu este oare calea spre trecut zăvorită ? Între timp însă el dă binecuvîntarea sa tuturor rămăşiţelor vechii orînduiri, care stau în calea progresului — principatele feudale, marii zamindari şi talukdari, actualul sistem capitalist. E oare raţional să crezi în teoria deţinerii prin mandat — să dai unei persoane bogăţie şi putere nelimitată şi să te aştepţi ca ea să le folosească exclusiv în interesul societăţii ? Sînt oare cei mai buni dintre noi atît de perfecţi încît să li se acorde atîta încredere ? Nici chiar regii-filozofi ai lui Platon n-ar fi putut purta cu demnitate această povară. Iar pentru ceilalţi e oare bine să aibă deasupra lor fie chiar pe aceşti supraoameni binevoitori ? Dar în realitate nu există nici supraoameni, nici regi-filozofi, ci numai fiinţe umane slabe, care nu pot să nu creadă că binele lor personal sau promovarea propriilor lor idei se identifică cu binele obştesc. Astfel se perpetuează snobismul naşterii, al poziţiei şi al puterii economice, iar consecinţele sînt în multe privinţe dezastruoase.

Repet că acum nu discut cum să se facă schimbarea sau cum să scăpăm de piedicile ce ne stau în cale — prin constrîngere sau convingere, prin violenţă sau non-violenţă. De acest aspect mă voi ocupa mai tîrziu. Dar necesitatea schimbării trebuie recunos-

[1] Într-una din cuvîntările sale rostite în 1931 la Conferinţa mesei rotunde de la Londra, Gandhiji a spus : „În esenţă, Congresul reprezintă în primul rînd milioanele de oameni necuvîntători, pe jumătate flămînzi, împrăştiaţi de-a lungul şi de-a latul ţării în cele 700.000 de sate, indiferent dacă sînt originari din India britanică sau din aşa-numita Indie indiană (principatele indiene). Orice interes care, după părerea Congresului, merită să fie apărat trebuie subordonat intereselor acestor milioane de oameni necuvîntători ; iar dacă veţi constata din timp în timp un conflict între diverse interese şi dacă va fi vorba de un conflict adevărat, real, nu ezit nici o clipă să declar în numele Congresului că el va jertfi orice interes de dragul intereselor acestor milioane de oameni necuvîntători".

cută şi proclamată fără echivoc. Dacă gînditorii şi conducătorii nu-şi vor da clar seama de acest lucru şi nu-l vor declara, cum pot ei spera să convertească pe cineva la felul lor de a gîndi sau să educe poporul în spiritul cuvenit ? Evenimentele sînt, desigur, cei mai buni educatori, dar ele trebuie corect înţelese şi interpretate, pentru ca semnificaţia lor să devină evidentă, iar din ele să rezulte acţiuni corespunzătoare.

Prieteni şi colegi pe care i-au exasperat uneori părerile mele, m-au întrebat adesea : Nu ai întîlnit niciodată prinţi buni şi binevoitori, moşieri caritabili, capitalişti bine intenţionaţi şi prietenoşi ? Desigur că da. Eu însumi aparţin unei clase care este în relaţii cu aceşti magnaţi funciari şi posesori de bogăţii. Sînt un *burghez* tipic, educat într-un mediu *burghez* şi îmbibat cu toate prejudecăţile pe care ni le-a dat această educaţie. Pe bună dreptate m-au numit comuniştii un mic-*burghez*. Acum m-ar putea, poate, eticheta ca un „*burghez* pocăit". Dar problema nu e ce sînt eu. E absurd să priveşti probleme naţionale, internaţionale, economice şi sociale sub aspectul unor indivizi izolaţi. Înşişi prietenii care mi-au pus această întrebare sînt neobosiţi în a repeta că noi luptăm împotriva păcatului, şi nu a păcătosului. Eu n-aş merge nici măcar atît de departe. Aş spune că lupt împotriva unui sistem, şi nu a unor indivizi. Un sistem e desigur în mare măsură personificat de indivizi şi grupuri, iar aceşti indivizi şi aceste grupuri trebuie convinse sau combătute. Dar dacă un sistem a încetat de a mai fi valabil şi a devenit o piedică, el trebuie înlăturat, iar clasele şi grupurile care se cramponează de el trebuie să sufere şi ele transformări. Acest proces de transformare ar trebui să implice cît mai puţină suferinţă, dar, din păcate, suferinţele şi zguduirile sînt inevitabile. Nu trebuie să ne împăcăm cu un rău mare de teama unui rău mult mai mic şi a cărui înlăturare depăşeşte în orice caz puterile noastre.

Orice tip de asociere umană — politică, socială sau economică — are la bază o anumită filozofie. Cînd aceste asocieri se schimbă, trebuie să se schimbe şi fundamentul filozofic pentru a le corespunde şi a le fi de un folos cît mai mare. De obicei filozofia rămîne în urma evenimentelor, şi de aici provin toate greutăţile. Democraţia şi capitalismul s-au dezvoltat împreună în secolul al XIX-lea, dar nu erau compatibile una cu cealaltă. Între democraţie şi capitalism există o contradicţie fundamentală, căci democraţia pune accentul pe puterea celor mulţi, iar capitalismul dă puterea efectivă celor puţini. De bine, de rău această pereche nepotrivită a putut face menaj comun, deoarece democraţia politică parlamentară era ea însăşi un gen foarte limitat de democraţie şi nu împiedica mult creşterea monopolurilor şi concentrarea puterii.

Dar chiar şi aşa, pe măsură ce spiritul democraţiei creştea, ruptura devenea inevitabilă, şi acum a sosit timpul pentru a o

înfăptui. Democraţia parlamentară are astăzi o proastă reputaţie şi, ca o reacţie împotriva ei, au apărut tot felul de noi lozinci. Din această cauză guvernul englez din India devine şi mai reacţionar şi ia aceste lozinci drept pretext pentru a nu ne acorda nici măcar formele exterioare ale libertăţii politice. Principii indieni, oricît ar fi de straniu, profită de aceste împrejurări pentru a justifica autocraţia lor nelimitată şi îşi proclamă sus şi tare intenţia de a menţine în posesiunile lor rînduieli medievale cum nu mai există nicăieri pe lume[1]. Deficienţa democraţiei parlamentare nu e însă că a mers prea departe, ci că n-a mers destul de departe. Nu a fost destul de democratică căci nu a asigurat democraţia economică, iar metodele ei au fost lente, greoaie şi necorespunzătoare unei epoci de transformări rapide.

Principatele indiene reprezintă azi probabil cel mai extrem tip de autocraţie din cîte există pe lume. Ele sînt, bineînţeles, subordonate suzeranităţii engleze, dar guvernul englez nu intervine decît pentru protejarea sau promovarea intereselor engleze. E într-adevăr de mirare cum aceste enclave feudale ale unei lumi apuse s-au menţinut, aproape fără schimbări, pînă la jumătatea secolului al XX-lea. Acolo aerul e greu şi stătut şi apele curg a lene, iar noul venit, deprins cu schimbările şi mişcarea şi, poate, întrucîtva obosit de ele, simte o toropeală şi e cuprins de un farmec subtil. Totul pare nereal, ca un tablou, în care timpul stă pe loc şi un peisaj nemişcat se prezintă privirii. Aproape inconştient se lasă dus înapoi, spre trecut, spre visele copilăriei sale şi îi revin în minte viziuni de cavaleri în armuri, de frumoase şi curajoase domniţe, de castele cu turnuri şi cavalerism, trezindu-i idei donchişotiste de onoare şi orgoliu, de bărbăţie neegalată şi de dis-

[1] Luînd cuvîntul la 22 ianuarie 1935 în Camera prinţilor din Delhi, maharajahul din Patiala, cancelar al Camerei prinţilor, s-a referit la părerea oamenilor politici indieni care sînt în favoarea unei federaţii în speranţa că împrejurările vor sili pe prinţi să introducă forme democratice de guvernare. El a continuat spunînd că, „deşi prinţii din India sînt întotdeauna dornici să facă ceea ce este spre binele poporului şi vor fi gata să-şi adapteze constituţiile spiritului vremii, trebuie să declarăm deschis că, dacă India britanică speră să ne oblige să purtăm pe trupul politic sănătos al statului nostru cămaşa lui Nessus a unei teorii politice discreditate, ea trăieşte într-o lume nereală" (vezi şi la pag. 491 cuvîntarea divanului din Maisur). Luînd în aceeaşi zi cuvîntul în Camera prinţilor, maharajahul din Bikaner spunea: „Noi, cîrmuitorii principatelor indiene, nu sîntem nişte condotieri. Îmi iau libertatea să declar că noi, care de secole deţinem puterea ereditară, putem afirma că am moştenit instinctul domniei şi — sînt convins — în mare măsură arta de a guverna. De aceea trebuie să ne ferim cu toată grija de a nu fi împinşi la hotărîri pripite şi nechibzuite... Îngăduiţi-mi să declar, cu toată modestia, că prinţii nu înţeleg să se lase distruşi de nimeni, şi dacă, din nefericire, ar veni timpul cînd — în executarea obligaţiilor preluate prin tratate — ,coroana nu ar mai fi în stare să asigure principatelor indiene protecţia necesară, prinţii şi principatele vor muri luptînd pînă la ultima picătură de sînge".

preţ faţă de moarte, mai ales dacă nimereşte în Rajputana, acest leagăn al basmelor şi al faptelor eroice inutile şi imposibile.

Curînd însă viziunile dispar, şi locul lor îl ia un sentiment de opresiune ; respiraţia devine grea şi înăbuşitoare, iar dedesubtul apelor stătute sau care se scurg încet e stagnare şi putrefacţie. Te simţi îngrădit, strîns în chingi, oprimat atît în mintea cît şi în trupul tău. Vezi extrema înapoiere şi mizerie a poporului în cel mai viu contrast cu ostentaţia ţipătoare a palatului princiar. Cît de mult din bogăţia principatului se scurge în acest palat pentru nevoile personale şi pentru luxul prinţului şi cît de puţin se întoarce la popor sub formă de servicii ! Creşterea şi întreţinerea principilor noştri costă teribil de mult. Ce dau ei în schimbul acestor generoase cheltuieli făcute cu ei ?

Un văl de mister înconjură aceste principate. Aici ziarele nu sînt încurajate, şi în cel mai bun caz poate apărea un săptămînal literar sau semioficial. Ziarele din afară sînt adesea interzise. Ştiinţa de carte este foarte redusă, cu excepţia cîtorva principate din sud — Travancore, Cocin etc. —, unde este mult mai răspîndită decît în India britanică. Principalele ştiri care ne parvin din principate sînt fie despre o vizită a viceregelui cu tot fastul şi ceremonialul ei şi cu discursurile de reciprocă felicitare care o însoţesc, fie despre căsătoria sau ziua de naştere a cîrmuitorului, extravagant celebrate, fie, în sfîrşit, despre vreo răscoală ţărănească. Legi speciale feresc pe prinţi de critică pînă şi în India britanică, iar în principate este riguros înăbuşită şi cea mai blîndă critică. Întrunirile publice sînt aproape necunoscute, şi adesea sînt interzise chiar cele cu scopuri nepolitice [1]. Oameni politici de frunte din afară sînt adesea împiedicaţi să intre în principate. Cam prin 1925, C. R. Das fusese grav bolnav şi s-a hotărît să plece în Caşmir pentru a se reface ; nu era în misiune politică. A călătorit fără oprire pînă la graniţa Caşmirului, dar acolo a fost oprit. Pînă şi lui M. A. Jinna i s-a interzis să intre în principatul Haiderabad, iar d-nei Sarojini Naidu, a cărei locuinţă e în oraşul Haiderabad, nu i s-a îngăduit timp îndelungat să meargă acolo.

---

[1] O ştire de presă din Haiderabad (Deccan), purtînd data de 3 octombrie 1934, anunţă : „Întrunirea publică pentru sărbătorirea zilei de naştere a lui Gandhi, care urma să aibă loc aseară la teatrul Vivekvardini, a trebuit să fie contramandată. Întrunirea fusese organizată de «Harijan Sevak Sangh» din Haiderabad („Societatea slujitorilor intangibililor"). Într-o scrisoare adresată presei, secretarul societăţii a declarat că 24 de ore înainte de începerea mitingului autorităţile au anunţat că autorizaţia pentru ţinerea adunării poate fi acordată numai dacă se depune o garanţie de 2.000 de rupii şi dacă se ia angajamentul că nu se vor ţine cuvîntări cu caracter politic şi că nu se va critica nici un act oficial al funcţionarilor guvernului. Întrucît organizatorii nu au mai avut timp suficient pentru a pune la punct chestiunea cu autorităţile, adunarea a trebuit să fie revocată".

Faţă de aceste condiţii din principate ar fi fost firesc ca Congresul să se ridice în apărarea drepturilor elementare ale populaţiei principatelor şi să critice suprimarea totală a acestor drepturi. Gandhiji a impus însă Congresului o nouă politică faţă de principate — „politica neamestecului în administraţia internă a principatelor". El a adoptat această politică de împăciuire în ciuda extrem de gravelor şi dureroaselor întîmplări din principate şi a atacurilor complet neprovocate pe care guvernele principatelor le-au îndreptat împotriva Congresului. Există, pare-se, teama ca critica Congresului să-i jignească pe cîrmuitori şi să facă mai anevoioasă „convertirea" lor. Într-o scrisoare din iulie 1934 adresată lui N. C. Kelkar, preşedinte al Conferinţei supuşilor principatelor, Gandhiji şi-a exprimat din nou convingerea că politica de neamestec este înţeleaptă şi bună, enunţînd cu această ocazie concepţii foarte stranii despre situaţia legală şi constituţională a acestor principate. „Principatele — scria el — sînt unităţi independente, supuse legilor engleze. Acea parte a Indiei care e denumită britanică nu are mai multă autoritate să determine politica principatelor decît pe cea, de pildă, a Afganistanului sau a Ceilonului". Nu este de mirare că pînă şi blajina şi moderata Conferinţă a supuşilor principatelor, precum şi liberalii au ridicat obiecţii împotriva acestei concepţii şi acestui sfat.

Dar aceste concepţii au fost foarte binevenite pentru principi şi ei le-au folosit în avantajul lor. În mai puţin de o lună, guvernul din Travancore a interzis pe teritoriul său Congresul naţional şi a oprit toate întrunirile şi recrutarea de membri. Cu această ocazie, el a declarat că înşişi „lideri responsabili" îi dăduseră acest sfat — făcînd, evident, aluzie la declaraţiile lui Gandhiji. Merită să fie menţionat că această interdicţie a fost pronunţată după revocarea mişcării de nesupunere civilă în India britanică (principatele n-au fost niciodată incluse în această mişcare) şi după ce Congresul fusese din nou declarat o organizaţie legală de către guvernul din India. Interesant mai e şi faptul că principalul consilier politic al guvernului din Travancore era pe atunci (şi mai este încă) Sir C. P. Romaswami Aiyar, fost secretar general al Congresului şi al Ligii de luptă pentru autoguvernare, iar apoi liberal, deţinînd o funcţie înaltă în guvernul din India şi în cel din Madras.

În conformitate cu politica Congresului şi urmînd sfatul lui Gandhiji, nu s-a spus în public nici un cuvînt despre acest atac neprovocat pe care guvernul din Travancore l-a lansat împotriva congresului într-un moment cînd situaţia era normalizată [1]. Pînă şi cîţiva liberali au protestat energic împotriva acestei măsuri. În-

[1] Într-o cuvîntare rostită la Baroda la 6 ianuarie 1935, Sardar Vallabhbhai Patel a insistat asupra acestei politici de neamestec. Se spune că ar fi declarat

tr-adevăr, atitudinea lui Gandhiji față de principate e mult mai moderată și mai reținută decît cea a liberalilor. Printre oamenii politici de vază, doar Pandit Madan Mohan Malavia, care are legături strînse cu numeroși principi, mai e la fel de reținut și de grijuliu să nu jignească susceptibilitatea cîrmuitorilor.

Gandhiji n-a fost însă întotdeauna atît de prudent față de prinții indieni. Cu ocazia — devenită vestită — a inaugurării solemne a Universității hinduse din Benares, în februarie 1916, el a luat cuvîntul la o adunare prezidată de un prinț și la care asistau și mulți alți prinți. Se întorsese recent din Africa de sud, și pe umerii săi nu apăsa încă povara politicii naționale indiene. Cu multă seriozitate și cu focul sacru al profetului, Gandhiji li s-a adresat, îndemnîndu-i să se îndrepte și să renunțe la deșertăciunea fastului și luxului lor: „Prinți! Duceți-vă și vindeți-vă nestematele!" — le-a spus el; nestematele poate că nu și le-au vîndut, dar de dus s-au dus. Foarte consternați, au părăsit sala unul cîte unul sau în grupuri mici, și însuși președintele a plecat, lăsîndu-l pe vorbitor să-și țină singur cuvîntarea. D-na Annie Besant, care era de față, s-a simțit și ea jignită de cuvintele lui Gandhiji și a părăsit adunarea.

În scrisoarea către N. C. Kelkar, Gandhiji mai spune: „Aș vrea ca principatele să dea autonomie supușilor lor și aș vrea ca prinții să se considere, și să fie într-adevăr, curatorii poporului asupra căruia domnesc..." Dacă e ceva real în această idee, de ce am obiecta noi împotriva pretenției guvernului englez de a fi curatorul guvernului din India? Cu excepția faptului că e străin în India, nu văd nici o diferență. Între diferitele popoare ale Indiei există deosebiri de culoare a pielii, de origină rasială și de cultură aproape tot atît de importante.

În ultimii ani a avut loc o rapidă pătrundere de funcționari englezi în principatele indiene — adesea impuși unui cîrmuitor recalcitrant, dar neputincios. Guvernul Indiei a exercitat întotdeauna de sus un destul de sever control asupra principatelor, la aceasta se mai adaugă acum și un control intern în cîteva din cele mai importante principate. De aceea, prin glasurile acestor principate vorbește de multe ori guvernul Indiei, care profită din plin de rînduielile feudale ce mai există acolo.

Pot înțelege că nu e întotdeauna posibil să ai aceeași activitate în principate ca în altă parte a țării. De altfel, și între diferitele provincii din India britanică există deosebiri considerabile — agrare, industriale, religioase, administrative —, iar o politică uniformă nu este întotdeauna posibilă. Dar, deși acțiunea trebuie să

---

că „activiștii din principatele indiene trebuie să-și ducă munca în limitele impuse de stat și, în loc să critice administrația, ar trebui să depună eforturi pentru a menține relații cordiale între guvernanți și guvernați".

depindă de împrejurări, linia noastră politică nu trebuie să varieze în funcţie de localităţi, şi ceea ce este rău într-un loc trebuie să fie rău şi în altul. Altfel vom fi acuzaţi — şi am şi fost acuzaţi — că nu avem o politică fermă şi nici principii şi că singurul lucru pe care-l urmărim e să punem mîna pe putere.

S-a criticat mult, şi pe bună dreptate, existenţa de colegii electorale separate pentru minorităţile religioase şi pentru alte minorităţi. S-a subliniat că sînt absolut incompatibile cu democraţia. Este, bineînţeles, imposibil să avem o democraţie sau ceea ce se numeşte guvern responsabil cînd corpul electoral e strict compartimentat după criterii religioase. Cei mai serioşi şi mai perseverenţi critici, ca, de pildă, Pandit Madan Mohan Malavia şi liderii organizaţiei Hindu Mahasabha, se împacă însă uimitor de uşor cu situaţia din principate şi se pare că sînt de acord cu o uniune federală între autocraţia principatelor şi democraţia (cum e denumită ea) a restului Indiei. O uniune mai incompatibilă şi mai absurdă e greu de imaginat, dar e acceptată fără nici o greutate de campionii democraţiei şi ai naţionalismului din Hindu Mahasabha. Vorbim de logică şi consecvenţă, dar principalul nostru impuls continuă să fie emotiv.

Şi astfel mă întorc la atitudinea paradoxală a Congresului faţă de principate. Îmi amintesc de Thomas Paine şi de cuvintele pe care le-a spus acum aproape un secol şi jumătate despre Burke : „Îi pare rău de pene, dar uită de pasărea care moare". Gandhiji nu uită, desigur, niciodată de pasărea care moare. Dar de ce insistă atît de mult asupra penelor ?

Aceleaşi consideraţii sînt mai mult sau mai puţin valabile şi pentru talukdari şi marii zamindari. Nu mai e nevoie să se demonstreze că acest sistem semifeudal e perimat şi constituie o serioasă piedică pentru producţie şi pentru progresul general. El e în conflict chiar cu un capitalism în dezvoltare ; aproape pretutindeni în lume marile latifundii au dispărut treptat, cedînd locul proprietarilor ţărani. Totdeauna am crezut că singura problemă care s-ar putea pune în India ar fi aceea a despăgubirilor. Spre surprinderea mea, am aflat însă în ultimul an că Gandhiji aprobă sistemul talukdari ca atare şi vrea să-l menţină. În iulie 1934 a declarat la Cawnpore că „relaţii mai bune între moşieri şi arendaşi ar putea fi obţinute prin schimbarea atitudinii sufleteşti de ambele părţi. Dacă aceasta s-ar întîmpla, ambii ar putea trăi în pace şi armonie". El n-a fost niciodată pentru „desfiinţarea sistemului zamindari sau talukdari, şi cei care cred că ar trebui desfiinţat nu ştiu ce spun" (această ultimă învinuire e cam răutăcioasă).

Se afirmă că ar mai fi spus : „Nu voi participa la deposedarea claselor avute dacă nu vor exista motive foarte întemeiate. Ţelul

meu este de a mişca inimile voastre şi de a vă converti (se adresa unei delegaţii de mari zamindari), astfel încît să vă puteţi păstra întreaga voastră proprietate privată ca mandatari ai arendaşilor voştri şi să o folosiţi în primul rînd spre binele lor... Dacă s-ar face însă o încercare nedreaptă de a vi se lua proprietatea, mă veţi găsi luptînd alături de voi... Socialismul şi comunismul din Occident se bazează pe anumite concepţii fundamental deosebite de ale noastre. O asemenea concepţie este credinţa lor că natura umană ar fi esenţial egoistă... Socialismul şi comunismul nostru ar trebui deci să se bazeze pe non-violenţă şi pe colaborarea armonioasă între muncă şi capital, moşier şi arendaş".

Nu ştiu dacă există asemenea deosebiri între concepţiile de bază ale Orientului şi Occidentului. S-ar putea să existe. Dar o deosebire devenită în ultimul timp evidentă e aceea că moşierul şi capitalistul indian ignorau mult mai mult interesele arendaşilor şi muncitorilor decît prototipurile lor occidentale. Practic nu s-a făcut nici o încercare de către moşierii indieni de a se preocupa de luarea unor măsuri sociale pentru binele arendaşilor lor. Un observator occidental, d-l H. N. Brailsford, a remarcat că „moşierii şi cămătarii indieni sînt cei mai hrăpăreţi paraziţi care pot fi întîlniţi în vreun sistem social" [1]. S-ar putea ca vina să nu fie a moşierului indian. Împrejurările au fost mai tari decît el, astfel încît a decăzut treptat, iar acum se găseşte într-o situaţie grea, din care nu se mai poate descurca. Mulţi moşieri au fost deposedaţi de pămînturile lor de către cămătari, iar cei mai mici au ajuns în situaţia de arendaşi ai pămîntului pe care-l posedaseră. Aceşti cămătari din oraşe împrumutau bani pe ipoteci, pe care apoi le executau şi ei se transformau în zamindari. După Gandhiji, ei deţin acum moşiile ca mandatari ai nenorociţilor pe care ei înşişi i-au deposedat de pămînt şi urmează a-şi folosi venitul în primul rînd pentru bunăstarea arendaşilor lor.

Dacă sistemul talukdari este bun, de ce nu l-am introduce în toată India ? Vaste regiuni ale Indiei au proprietari ţărani. Mă întreb dacă Gandhiji ar vedea cu ochi buni crearea de mari moşii de tip zamindari sau talukdari în Gujarat ? Cred că nu. Dar atunci, de ce e un sistem funciar bun pentru Provinciile unite, Bihar sau Bengal şi altul pentru Gujarat şi Penjab ? E totuşi de presupus că nu există o deosebire esenţială între locuitorii Indiei de nord, de răsărit, de apus sau de sud şi că au aceleaşi concepţii de bază. Concluzia e că tot ce există trebuie să continue şi că trebuie menţinut statu quo. Nu sînt necesare nici un fel de cercetări economice despre ce e mai bun sau mai de dorit pentru popor, şi nici încercări de a schimba situaţia actuală ; necesar e doar să se

[1] *H. N. Brailsford,* Property or Peace ?

schimbe sufletul oamenilor. Este o atitudine pur religioasă faţă de viaţă şi de problemele ei. Ea nu are nimic comun cu politica, economia sau sociologia. Şi totuşi, în sfera politică şi naţională Gandhiji merge mult mai departe.

Acestea sînt unele din paradoxurile de care se loveşte astăzi India. Am izbutit să ne încurcăm într-o mulţime de noduri şi va fi greu să facem un pas înainte cît timp nu le vom desface. Această eliberare nu va veni pe cale emotivă. Cu mulţi ani în urmă, Spinoza a întrebat ce e mai bine : „Libertate prin cunoaştere şi înţelegere sau robie emoţională ?“ El prefera prima.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI TREILEA

CONVINGERE SAU CONSTRÎNGERE

ACUM şaisprezece ani Gandhiji a impus Indiei doctrina sa a non-violenţei. De atunci ea a dominat orizontul indian. Mulţi o repetau fără să cugete, dar, declarîndu-se de acord cu ea, unii au luptat împotriva ei, acceptînd-o pînă la urmă cu sau fără rezerve ; alţii, în sfîrşit, şi-au bătut făţiş joc de ea. Această doctrină a jucat un rol de seamă în viaţa noastră politică şi socială şi a trezit mult interes în toată lumea. Doctrina este, bineînţeles, aproape tot atît de veche ca şi gîndirea omenească, dar Gandhiji este poate primul care a aplicat-o pe scară largă în mişcări politice şi sociale. În trecut era o chestiune individuală şi ca atare religioasă în esenţa ei. Ea însemna stăpînirea de sine a individului şi încercarea sa de a ajunge la o detaşare completă şi de a se ridica astfel deasupra conflictelor lumeşti, atingînd un fel de libertate şi mîntuire personală. Ea nu conţinea decît foarte indirect şi ocolit ideea preocupării pentru probleme sociale mai largi şi pentru schimbarea condiţiilor sociale. Ea implica aproape acceptarea orînduirii sociale existente, cu toate inegalităţile şi nedreptăţile ei. Gandhiji a încercat să transforme acest ideal individual în ideal social al unui grup. El urmărea schimbarea atît a condiţiilor sociale cît şi a celor politice şi, în mod deliberat, avînd acest ţel în minte, a aplicat metoda non-violenţei pe un plan mai larg şi complet diferit. „Cei care trebuie să realizeze schimbări radicale în condiţiile şi mediul uman — scria el — nu o pot face fără a crea efervescenţă în societate. Nu există decît două metode de a face acest lucru — cea violentă şi cea non-violentă. Presiunea violentă e resimţită fizic şi înjoseşte pe cel care o aplică după cum umileşte victima, în timp ce presiunea non-violentă, exercitată prin autosuferinţă, ca, de pildă, prin greva foamei, are cu totul alt efect. Ea nu atinge corpul fizic, dar atinge şi întăreşte moralul celor împotriva cărora e îndreptată“ [1].

Ideea era în oarecare măsură în armonie cu gîndirea indiană şi — cel puţin superficial — a fost acceptată cu entuziasm de întreaga ţară. Foarte puţini şi-au dat seama de consecinţele foarte

[1] Extras din declaraţia făcută de Gandhiji la 4 decembrie 1932 cu ocazia uneia din grevele sale ale foamei.

vaste pe care le implică, iar puţinii care au înţeles destul de vag acest lucru căutau refugiu în credinţă şi acţiune. Cînd însă ritmul acţiunii slăbea, în minţile unora se năşteau nenumărate întrebări şi era extrem de greu să le găseşti un răspuns. Aceste întrebări nu afectau calea imediată ce trebuia urmată în politică. Ele priveau mai degrabă întreaga filozofie care stătea la baza ideii de rezistenţă non-violentă. Sub raport politic, mişcarea non-violentă nu a reuşit pînă acum, căci India mai este încă ţinută în ghearele imperialismului. Din punct de vedere social, ea nici n-a luat măcar în considerare schimbări radicale. Şi totuşi, oricine este cît de cît perspicace poate vedea că a produs o mare schimbare în milioanele de oameni din India. Le-a dat tărie de caracter, forţă şi încredere în sine, daruri preţioase fără de care este greu să obţii sau să menţii un progres politic sau social. În ce măsură acest rezultat indiscutabil se datorează non-violenţei sau existenţei conflictului ca atare e greu de spus. Asemenea rezultate au fost obţinute de diferite popoare şi în multe ocazii prin acţiuni violente. După părerea mea, se poate totuşi afirma cu certitudine că în această privinţă metoda non-violenţei a fost pentru noi de o valoare incalculabilă. Ea a contribuit fără discuţie la crearea acelei „efervescenţe în societate" la care se referă Gandhiji, deşi efervescenţa s-a datorat, fără îndoială, unor cauze şi condiţii fundamentale. Această metodă a provocat accelerarea procesului în sînul maselor care precede schimbărilor revoluţionare.

E evident un punct în favoarea ei, dar nu ne duce prea departe. Adevăratele întrebări rămîn fără răspuns. Din nefericire, Gandhiji nu ne ajută prea mult să rezolvăm problema. El a vorbit şi a scris de nenumărate ori pe această temă, dar, după cîte ştiu, nici din punct de vedere filozofic şi nici din cel ştiinţific el n-a discutat niciodată în public toate implicaţiile ei [1]. El subliniază că mijloacele sînt mai importante decît ţelul, iar convingerea mai bună decît constrîngerea, şi are tendinţa să identifice non-violenţa cu adevărul şi cu tot ce e bun. Într-adevăr, el foloseşte de multe ori aceşti termeni ca şi cum ar fi sinonimi. Există la el şi tendinţa de a-i considera pe toţi care nu sînt de acord cu această doctrină ca nefăcînd parte dintre cei aleşi, ca oameni care au păcătuit împotriva legii morale. La unii din adepţii săi, aceasta se transformă inevitabil într-un sentiment de infailibilitate.

Cei dintre noi care nu sînt destul de fericiţi să aibă această credinţă sînt însă tulburaţi de o mulţime de îndoieli. Îndoielile nu se referă atît la nevoile imediate, cît pornesc de la dorinţa raţiunii de a avea o filozofie consecventă a acţiunii, care să fie morală din punct de vedere individual şi totodată eficace din punct de vedere

[1] Richard B. Gregg în „The Power of Non-Violence" a discutat subiectul în mod ştiinţific. Cartea sa este foarte interesantă şi atinge multe probleme.

social. Mărturisesc că aceste îndoieli nu m-au părăsit şi că nu întrevăd o soluţie satisfăcătoare a problemei. Îmi displace profund violenţa, şi totuşi sînt eu însumi plin de violenţă şi — conştient sau inconştient — încerc adesea să-i constrîng pe alţii. Şi poate oare exista o constrîngere mai puternică decît constrîngerea psihică exercitată de Gandhiji, care reduce pe mulţi din adepţii şi colegii săi cei mai apropiaţi la un fel de masă lipsită de personalitate ?

Adevărata întrebare este însă următoarea : pot oare grupurile naţionale şi sociale să-şi însuşească suficient de puternic acest crez individual al non-violenţei, care cere ca omenirea în totalitatea ei să atingă culmile dragostei şi bunătăţii ? E drept că singurul ideal final de dorit e de a ridica omenirea la acest nivel şi de a desfiinţa ura, egoismul şi tot ce este urît. Dacă acest lucru e posibil sau nu, fie chiar şi într-un stadiu final, poate fi discutabil, dar fără această speranţă viaţa ar deveni aproape o „poveste povestită de un idiot, plină de furie şi de sunete lipsite de orice sens". Pentru a atinge acest ideal trebuie noi oare să luptăm direct pentru el propovăduind aceste virtuţi, fără a ţine seamă de piedicile care îngreuiază realizarea lui şi încurajează orice tendinţe contrarii ? Sau nu trebuie noi oare să înlăturăm mai întîi aceste piedici şi să creăm un mediu mai potrivit şi mai prielnic pentru creşterea dragostei, a frumuseţii şi a bunătăţii ? Sau putem noi îmbina cele două procedee ?

Şi apoi este oare linia de demarcaţie între violenţă şi non-violenţă, între constrîngere şi convingere atît de evidentă ? Forţa morală este destul de des un factor coercitiv mult mai teribil decît violenţa fizică. Şi este oare non-violenţa sinonimă cu adevărul ? Ce e adevărul este o veche întrebare căreia i s-au dat mii de răspunsuri ; totuşi întrebarea rămîne. Dar orice ar fi el, adevărul nu poate fi desigur identificat complet cu non-violenţa. Violenţa ca atare, deşi este rea, nu poate fi considerată ca intrinsec imorală. Are şi ea nuanţe şi gradaţii şi poate fi adesea preferabilă unui lucru mai rău. Gandhiji însuşi a spus că este mai bună decît frica, laşitatea şi sclavia, şi s-ar mai putea adăuga o mulţime de alte rele. E adevărat că de obicei violenţa se asociază cu reaua-voinţă, dar în teorie, cel puţin, acest lucru nu e întotdeauna obligatoriu. Se poate concepe o violenţă care să aibă la bază bunăvoinţa (de pildă violenţa chirurgului), şi tot ce are o asemenea bază nu poate fi fundamental imoral. În definitiv, criteriul suprem al eticii şi moralităţii e buna sau reaua intenţie. Aşadar, deşi de foarte multe ori violenţa nu poate fi justificată din punct de vedere moral şi sub acest raport poate fi considerată primejdioasă, nu este întotdeauna aşa.

Viaţa este plină de contradicţii şi violenţe, şi pare să fie adevărat că violenţa generează violenţă, şi deci nu pe această cale poate fi învinsă. Şi totuşi o totală renunţare la violenţă duce la o atitudine complet negativă, ruptă de viaţă. Violenţa este izvo-

rul forţei statului şi a sistemului social modern. Fără aparatul coercitiv al statului nu s-ar încasa impozitele, moşierii nu şi-ar primi arenda şi proprietatea privată ar dispărea. Cu ajutorul forţei armate, legea apără proprietatea privată. Însuşi statul naţional există mulţumită violenţei ofensive şi defensive.

Este adevărat că non-violenţa lui Gandhiji nu este o chestiune pur negativă. Nu e non-rezistenţă, e rezistenţă non-violentă, ceea ce e cu totul altceva, o metodă de acţiune pozitivă şi dinamică. Nu era gîndită pentru cei care acceptă cu umilinţă statu quo. Scopul ei era de a crea „efervescenţă în societate" şi astfel de a schimba condiţiile existente. Deşi intenţia care stă la baza ei este de a convinge oamenii, în practică această metodă a fost şi o puternică armă de constrîngere, ce-i drept o constrîngere care se exercită în forma cea mai civilizată şi mai puţin reprobabilă. Este într-adevăr interesant de notat că, în primele sale scrieri, Gandhiji folosea efectiv cuvîntul „a constrînge". Criticînd, în 1920, cuvîntarea viceregelui (lordul Chelmsford) despre consecinţele negative ale stării de asediu din Penjab, el scria :

„...Cuvîntarea pe care Excelenţa sa a rostit-o la deschiderea Consiliului legislativ îmi dovedeşte o mentalitate care pentru oamenii ce se respectă face imposibilă orice colaborare cu el sau cu guvernul său.

Observaţiile despre Penjab înseamnă un refuz categoric de a îndrepta situaţia. El ar vrea ca noi să ne concentrăm asupra problemelor «viitorului» imediat ! Viitorul imediat este de a constrînge guvernul să se căiască de ce a făcut în Penjab. Dar nu vedem nici un fel de asemenea semn. Dimpotrivă, Excelenţa sa rezistă tentaţiei de a răspunde criticilor săi, înţelegînd prin aceasta că nu şi-a schimbat părerea în multele probleme vitale care afectează onoarea Indiei. El «se mulţumeşte să supună chestiunea verdictului istoriei». După părerea mea, acest limbaj e menit să aţîţe şi mai mult mintea indienilor. De ce folos poate fi un verdict favorabil al istoriei unor oameni care au fost nedreptăţiţi şi mai trăiesc şi acum sub călcîiul unor funcţionari care şi-au dovedit totala incapacitate de a deţine posturi de încredere şi de răspundere ? Faţă de hotărîrea de a refuza Penjabului dreptatea, apelul la colaborare e — pentru a nu spune mai mult — ipocrit".

Este notoriu că guvernele se bazează pe violenţă, nu numai pe violenţa făţişă a forţelor armate, dar şi pe violenţa, cu mult mai primejdioasă şi mai rafinată, a spionilor, a informatorilor şi a agenţilor provocatori, a propagandei mincinoase, exercitată atît direct cît şi indirect prin educaţie, presă etc., a fricii religioase şi a altor forme de frică, a lipsurilor economice şi a înfometării. Tot astfel se consideră de la sine înţeles că în relaţiile dintre două guverne orice fel de perfidie sau trădare e permisă cu condiţia să nu fie descoperită, şi aceasta chiar în timp de pace, şi cu atît mai mult în timp

de război. Acum trei sute de ani, Sir Henry Wotton, poet şi totodată ambasador englez, a spus că ambasadorul este un „om cinstit trimis să mintă în străinătate pentru binele ţării sale". Astăzi ambasadorii sînt asistaţi de ataşaţi militari, navali şi comerciali, a căror principală misiune e să facă spionaj în ţara în care sînt trimişi. În dosul lor acţionează vasta reţea a serviciului secret, cu nenumăratele sale ramificaţii şi păienjenişuri de intrigi şi înşelăciuni, cu spionii şi contraspionii săi, cu legăturile sale cu lumea interlopă a crimei, cu corupţia şi degradarea naturii umane şi cu asasinatele sale secrete. Toate acestea sînt destul de rele în timp de pace, dar războiul le amplifică enorm importanţa şi influenţa lor nefastă se extinde în toate domeniile. Pare de necrezut cînd citim acum ce metode de propagandă s-au folosit în timpul războiului mondial, ce minciuni extraordinare s-au difuzat despre ţările duşmane şi ce sume enorme s-au cheltuit cu această propagandă şi cu serviciul secret. Dar pacea nu este astăzi decît un răgaz între două războaie, o pregătire a războiului şi, într-o anumită măsură, o continuare a conflictului în domeniul economic şi în alte domenii. E o permanentă luptă între învingători şi învinşi, între puterile imperialiste şi coloniile lor, între clasele privilegiate şi clasele exploatate. Atmosfera de război, cu tot alaiul ei de violenţe şi minciuni, continuă deci în bună parte chiar în aşa-numitul timp de pace, şi atît soldatul cît şi funcţionarul civil sînt instruiţi să facă faţă acestei situaţii. Lordul Wolseley scrie în „Soldier's Pocket-Book for Field Service" : „Noi tot continuăm să ne afirmăm convingerea că «cinstea este cea mai bună politică» şi că pînă la urmă tot adevărul e cel care învinge. Frazele acestea frumoase sînt bune pentru cărţi de copii, dar omul care s-ar călăuzi după ele în război ar face mai bine să-şi pună pentru totdeauna sabia în teacă".

În condiţiile de azi, cînd o naţiune se ridică împotriva altei naţiuni şi o clasă împotriva altei clase, această bază de violenţă şi minciună pare aproape inevitabilă. Naţiunile şi grupurile privilegiate, doritoare să-şi menţină puterea şi privilegiile şi refuzînd celor pe care-i oprimă posibilitatea de creştere, trebuie să se sprijine pe violenţă, pe constrîngere şi pe minciună. Nu e exclus ca, pe măsură ce se dezvoltă opinia publică şi devine mai manifestă esenţa acestor conflicte, violenţa să-şi piardă din importanţă. În realitate însă totul în ultimul timp pare să indice contrariul, iar violenţa a crescut pe măsură ce atacul împotriva instituţiilor existente a devenit mai insistent. Chiar atunci cînd violenţa aparentă slăbeşte ea îmbracă forme mai subtile şi mai primejdioase. Nici dezvoltarea raţiunii sau a religiozităţii, nici morala n-au putut frîna cîtuşi de puţin această tendinţă spre violenţă. Individul a progresat şi s-a urcat pe scara umană, şi în lume există azi, probabil, mult mai mulţi indivizi de tip superior (nicidecum însă de tipul cel mai superior) decît în vreo altă perioadă a istoriei ; societatea în an-

şamblu a progresat şi în foarte mică măsură a început să încerce să-şi stăpînească instinctele primitive şi barbare. În general însă grupurile şi societăţile n-au progresat prea mult. Civilizîndu-se, individul a transmis societăţii multe din pasiunile şi viciile sale primitive, şi, cum violenţa atrage întotdeauna pe cei de un nivel moral scăzut, conducătorii acestor societăţi sînt rareori cei mai buni reprezentanţi ai lor.

Dar chiar admiţînd că cele mai rele forme de violenţă vor dispare treptat din stat, nu se poate trece cu vederea faptul că atît guvernarea cît şi viaţa socială necesită o oarecare constrîngere. Viaţa socială implică o formă oarecare de conducere, iar oamenii cărora le este încredinţată puterea trebuie să curme şi să prevină orice tendinţă individuală sau de grup care prin natura ei e egoistă şi ar putea aduce prejudicii societăţii. De obicei ei merg mult mai departe decît ar fi nevoie, căci puterea corupe şi degradează. Oricît ar iubi aceşti guvernanţi libertatea şi oricît ar urî constrîngerea, ei vor trebui să exercite constrîngerea împotriva unor indivizi recalcitranţi atît timp cît fiecare fiinţă umană din acel stat nu va fi devenit perfectă, complet neegoistă şi devotată binelui comun. Guvernanţii acelui stat vor trebui să mai exercite constrîngerea şi împotriva unor grupuri externe care se dedau la atacuri prădalnice, adică vor trebui să se apere, răspunzînd la forţă prin forţă. Această necesitate nu va dispare decît atunci cînd va exista un singur stat mondial.

Dacă, aşadar, forţa şi constrîngerea sînt necesare atît pentru apărarea externă cît şi pentru coeziunea internă, unde să se tragă linia de demarcaţie ? Reinhold Niebuhr [1] subliniază că, o dată ce etica a făcut politicii această fatală concesie şi constrîngerea a fost acceptată ca instrument necesar al coeziunii sociale, nu mai este posibil să se facă o distincţie absolută între tipul de constrîngere non-violent şi cel violent sau între constrîngerea exercitată de guverne şi cea exercitată de revoluţionari.

Nu ştiu sigur, dar cred că Gandhiji va admite că în această lume imperfectă un stat naţional va trebui să folosească forţa pentru a se apăra de atacurile neprovocate din afară. Statul va trebui, desigur, să ducă o politică absolut paşnică şi prietenească faţă de vecinii săi şi de celelalte state, dar ar fi totuşi absurd să negăm posibilitatea unui atac. Statul va trebui să introducă şi legi cu caracter coercitiv, în sensul că acestea vor lua diferitor clase şi grupuri unele drepturi şi privilegii şi vor îngrădi libertatea de acţiune. Toate legile sînt în oarecare măsură coercitive. Programul Congresului adoptat la sesiunea de la Karaci prevede că, „pentru a se pune capăt exploatării maselor, libertatea politică trebuie să includă adevărata libertate economică a milioanelor de oameni în-

[1] În cartea „Moral Man and Immoral Society".

fometaţi". Pentru ca această intenţie lăudabilă să devină fapt, cei supraprivilegiaţi vor trebui să renunţe la multe în favoarea celor neprivilegiaţi. Se mai prevede în program că muncitorii trebuie să aibă salarii din care să poată trăi şi diferite alte avantaje, că se vor înfiinţa impozite speciale asupra averii şi că „statul va avea în proprietate sau va controla industriile cheie, zăcămintele de minereuri, căile ferate, apele, vapoarele şi celelalte mijloace de transport public". De asemenea că „băuturile spirtoase şi stupefiantele vor trebui să fie complet interzise". E probabil că multă lume nu va fi de acord cu aceste măsuri. S-ar putea ca ei să se supună voinţei majorităţii, dar o vor face numai pentru că le va fi teamă de consecinţele nesupunerii. Într-adevăr, democraţie înseamnă constrîngerea minorităţii de către majoritate.

Dacă majoritatea va adopta o lege care se atinge de drepturile de proprietate sau le desfiinţează în mare parte, va trebui noi oare să fim împotriva ei numai pentru că această lege este o constrîngere ? Evident că nu, căci aceeaşi procedură este urmată la adoptarea tuturor legilor democratice. În consecinţă, nu se pot ridica obiecţii pe motivul că ar fi vorba de o constrîngere. S-ar putea spune că majoritatea a acţionat nedrept sau imoral. Problema care ar trebui examinată în acest caz e de a şti dacă legea adoptată de majoritate încalcă un principiu etic. Cine e chemat să hotărască ? Dacă se va permite unor indivizi izolaţi sau unor grupuri să interpreteze principiile etice conform propriilor lor interese, s-a sfîrşit cu procedura democratică. În ce mă priveşte, îmi dau seama că instituţia proprietăţii private (cu excepţia unor limite foarte restrînse) dă anumitor persoane o putere primejdioasă asupra societăţii în întregul ei şi este deci foarte dăunătoare societăţii. O consider mult mai imorală decît beţia, care dăunează mai mult individului decît societăţii.

Mi s-a spus totuşi de către unii oameni care pretind a crede în doctrina non-violenţei că încercarea de a naţionaliza proprietatea privată — cu excepţia cazului că proprietarul ar consimţi — ar fi o constrîngere şi ca atare în contradicţie cu non-violenţa. E drept că acest punct de vedere mi-a fost expus de mari zamindari, care nu-şi fac scrupule de a recurge la ajutorul statului pentru a-şi încasa cu forţa arenda, şi de capitalişti, proprietari a numeroase fabrici, care nu admit în întreprinderile lor existenţa de sindicate independente. Faptul că majoritatea celor interesaţi doresc schimbarea nu este considerat suficient, ci ar trebui convertiţi chiar cei ce riscă să piardă de pe urma acestei schimbări. Or, în felul acesta, cîteva grupuri interesate pot împiedica o schimbare care e evident de dorit.

Dacă există un lucru pe care ni-l arată istoria, apoi este faptul că interesele economice determină concepţiile politice ale grupurilor şi claselor. Nici raţiunea, nici consideraţii morale nu pot înlătura aceste interese. Unele persoane izolate pot fi convinse, ele pot

chiar renunţa la privilegiile lor speciale, deşi aceasta se întîmplă destul de rar, dar clase şi grupuri nu vor proceda astfel. De aceea încercarea de a convinge o clasă guvernantă şi privilegiată să renunţe la putere şi la privilegiile ei nedrepte a eşuat pînă acum întotdeauna şi nu există motive pentru a afirma că în viitor va avea mai mult succes. În cartea sa [1], Reinhold Niebuhr combate pe moraliştii „care-şi închipuie că egoismul indivizilor este tot mai mult ţinut în frîu de dezvoltarea raţiunii sau de creşterea bunăvoinţei, de inspiraţia religioasă şi că, pentru a instaura armonia între toate societăţile şi colectivele de oameni, este suficient ca acest proces să continue". Aceşti moralişti „nu ţin seamă de necesităţile politice în lupta pentru dreptate în societatea omenească, deoarece nu recunosc acele elemente ale comportării colective a oamenilor care derivă din natură şi nu pot fi niciodată subordonate complet raţiunii sau conştiinţei. Ei nu recunosc că, dacă o putere colectivă, fie sub formă de imperialism sau de dominaţie de clasă, exploatează pe cei slabi, ea nu va putea fi niciodată răsturnată fără a se uza de forţă împotriva ei". Şi mai departe : „De vreme ce în condiţiile sociale actuale raţiunea este totdeauna în oarecare măsură în slujba anumitor interese sociale, dreptatea socială nu poate fi obţinută numai prin argumente morale sau raţionale... Conflictul este inevitabil, şi în acest conflict forţa trebuie să fie înfruntată de forţă".

A te întemeia deci numai pe convingerea unei clase sau a unei naţiuni, sau pe înlăturarea conflictului prin argumente raţionale şi apeluri la dreptate înseamnă să te amăgeşti pe tine însuţi. E o iluzie să-ţi închipui că o putere imperialistă dominantă va renunţa la dominaţia ei asupra unei ţări, sau că o clasă va renunţa la situaţia ei preponderentă şi la privilegiile ei fără să se fi exercitat o presiune eficace, mergînd pînă la constrîngere.

Gandhiji vrea evident să exercite o asemenea presiune, deşi nu o denumeşte constrîngere. După cum spune, metoda sa este autosuferinţă. E destul de greu să înţelegi acest lucru, deoarece conţine un element metafizic care nu poate fi măsurat sau examinat cu mijloace materiale. Că metoda are un efect considerabil asupra adversarului e incontestabil. Ea îi zdruncină moralul, îi distruge nervii, face apel la ceea ce e mai bun într-însul şi lasă liberă calea spre conciliere. Nu poate fi nici o îndoială că dragostea şi autosuferinţa au o puternică înrîurire psihică atît asupra adversarilor cît şi asupra celor care nu sînt direct în cauză. Majoritatea vînătorilor ştiu că e foarte important felul cum te apropii de un animal sălbatic. Acesta pare să simtă de la distanţă spiritul agresiv şi reacţionează faţă de el. Chiar şi cea mai mică urmă de frică la om — de care acesta poate că nici nu-şi dă seama — e transmisă într-un fel oarecare animalului şi îl sperie, iar, sub influenţa acestei spaime,

[1] „Moral Man and Immoral Society".

animalul atacă. Dacă numai o singură clipă îmblînzitorul de lei nu e stăpîn pe nervii săi, el e în pericol iminent de a fi atacat. Un om absolut neînfricat riscă rareori ceva din partea animalelor sălbatice, afară doar dacă nu se produce vreun accident nenorocit. Pare deci firesc ca oamenii să fie receptivi la aceste influenţe psihice. Dar deşi indivizii ca atare pot fi influenţaţi, e dubios dacă influenţa psihică se extinde asupra unei clase sau a unui grup. Clasa ca atare nu vine în contact personal şi intim cu partea adversă ; chiar şi ştirile pe care le află sînt părtinitoare şi denaturate. În orice caz, reacţia ei — automată — de furie împotriva oricărui grup care îi contestă poziţia este atît de mare, încît acoperă toate celelalte sentimente minore. Obişnuită de mult cu ideea că poziţia ei predominantă şi privilegiile ei sînt necesare pentru binele societăţii, orice părere contrară capătă iz de erezie. Legea, ordinea şi menţinerea statu quo-ului devin virtuţile cele mai de seamă, iar încercările de răzvrătire împotriva lor cele mai grave păcate.

Deci în ceea ce priveşte grupul advers, procesul de convingere nu este prea eficace. Cîteodată înseşi blîndeţea şi smerenia adversarului îi înfurie şi mai mult, căci pare să-i pună în situaţia de a nu avea dreptate, iar cînd cineva începe să bănuiască că ar putea să nu aibă dreptate, creşte virtuoasa sa indignare. Metoda non-violenţei influenţează totuşi indivizi izolaţi din tabăra adversă şi astfel slăbeşte forţa opoziţiei. În mai mare măsură încă această metodă cucereşte simpatia neutrilor şi e un mijloc puternic de influenţare a opiniei mondiale. Dar şi în acest caz e probabil ca grupul guvernant să împiedice difuzarea informaţiilor sau să le denatureze, căci el controlează agenţiile de presă şi poate împiedica pe această cale ca faptele reale să fie cunoscute. Cel mai puternic şi mai profund efect îl are însă metoda non-violenţei asupra unui mare număr de oameni, mai mult sau mai puţin indiferenţi din ţara în care această metodă este aplicată. Aceştia sînt, desigur, convinşi şi adesea devin entuziaşti ai metodei ; e drept însă că ei n-au nevoie de prea multă convingere, deoarece în general aprobă ţelul urmărit. Efectul nu e atît de vizibil asupra acelora care se tem de schimbare. Rapida extindere a non-colaborării şi a nesupunerii civile în India a fost o demonstraţie a felului cum o mişcare non-violentă exercită o puternică influenţă asupra unui număr uriaş de oameni şi convinge pe mulţi din cei ce şovăie. Nu a convins însă într-o măsură cît de cît apreciabilă pe cei care ab initio îi erau ostili. Mai mult chiar, succesul mişcării le sporea temerile şi-i făcea şi mai ostili.

Din moment ce admitem că statul e îndreptăţit să uzeze de violenţă pentru a-şi apăra libertatea, e greu de înţeles de ce n-ar fi la fel de îndreptăţit de a se recurge la metode violente şi coercitive pentru a obţine această libertate. O metodă violentă poate fi indezirabilă şi necorespunzătoare, dar n-ar fi complet de nejustificat şi interzisă. Simplul fapt că guvernul este cel care dispune de

forţele armate nu-i dă încă un drept mai mare să folosească violenţa. Dacă o revoluţie non-violentă reuşeşte şi deţine puterea în stat, obţine ea imediat dreptul de a folosi violenţa, drept pe care mai înainte nu-l avusese ? Iar dacă se va produce o insurecţie împotriva noii puteri, cum va trebui această nouă putere să reacţioneze ? E firesc că nu va dori să folosească metode violente şi va încerca toate mijloacele paşnice pentru a face faţă situaţiei ; ea nu poate însă renunţa la dreptul de a face uz de violenţă. Vor exista, desigur, în populaţie elemente nemulţumite, ostile schimbării şi ele vor încerca să revină la situaţia anterioară. Dacă vor presupune că violenţa lor nu va fi ţinută în frîu de aparatul coercitiv al noului stat, ele vor fi mult mai înclinate să recurgă la violenţă. Pare deci cu neputinţă să se facă o demarcaţie absolută şi precisă între violenţă şi non-violenţă, între constrîngere şi convingere. Dificultatea este destul de reală în cazul schimbărilor politice, ea devine şi mai mare cînd e vorba de clase privilegiate şi clase exploatate.

Oamenii care suferă pentru un ideal au trezit întotdeauna admiraţie ; a suferi pentru o cauză fără a ceda şi fără a riposta are în sine o noblеţă şi grandoare care nu pot să nu fie recunoscute. Şi totuşi diferenţa între această comportare şi suferinţa de dragul suferinţei este aproape imperceptibilă, iar acest din urmă fel de autosuferinţă poate deveni morbid şi chiar puţin degradant. Dacă violenţa este adesea sadică, non-violenţa, cel puţin în aspectele ei negative, are, probabil, şanse să păcătuiască în sens contrar. Există întotdeauna şi posibilitatea ca non-violenţa să devină pretextul pentru laşitate şi inacţiune, ca şi pentru menţinerea statu quo-ului.

În ultimii ani, de cînd în India ideea unor schimbări sociale radicale a căpătat o oarecare importanţă, s-a spus adesea că asemenea schimbări implică neapărat folosirea violenţei şi deci nu pot fi preconizate. Conflictele de clasă nu trebuie pomenite (oricît de numeroase ar fi ele), deoarece slăbesc perspectiva unei perfecte colaborări şi a progresului non-violent spre un ţel oarecare ce ar putea exista în viitor. Este foarte posibil ca soluţionarea problemei sociale să fie imposibilă fără ca într-un anumit stadiu să nu intervină violenţa, căci pare cert că clasele privilegiate nu vor ezita să facă uz de violenţă pentru a-şi menţine situaţia privilegiată. Dacă însă teoretic este posibil să se înfăptuiască o mare transformare politică prin metode non-violente, de ce nu ar fi la fel de posibil să se realizeze prin aceste metode şi o transformare socială radicală ? Dacă putem obţine libertatea politică şi înlăturarea din India a imperialismului englez, de ce n-am soluţiona în acelaşi fel şi problema principilor feudali şi a moşierilor şi alte probleme sociale, creînd un stat socialist ? Problema nu e atît dacă e sau nu posibil să înfăptuim toate acestea pe cale non-violentă, ci dacă în acest fel pot fi atinse sau ambele obiective, sau nici unul din ele. Nu se poate spune desigur că o metodă non-violentă nu poate fi

folosită decît împotriva unui stăpînitor străin. Prima facie ar trebui să fie mult mai uşor de folosit înăuntrul ţării, împotriva intereselor egoiste şi a obstrucţionişti lor băştinaşi, deoarece efectul psihologic asupra lor va fi mai mare decît în primul caz.

Tendinţa manifestată în ultimul timp în India de a condamna anumite ţeluri sau o anumită politică numai fiindcă sînt presupuse a fi în contradicţie cu non-violenţa mi se pare o denaturare a felului cum trebuie privite aceste probleme. Am adoptat acum cincisprezece ani metoda non-violenţei fiindcă promitea să ne ducă spre ţelul nostru pe calea cea mai eficace şi de dorit. Pe vremea aceea ţelul era ceva diferit de non-violenţă ; nu era un simplu apendice sau un rezultat al ei. Nimeni nu ar fi putut afirma atunci că libertatea sau independenţa nu pot fi ţelul nostru decît dacă poate fi atins cu mijloace non-violente. Acum însă însuşi ţelul nostru e judecat în funcţie de non-violenţă şi este respins dacă pare să nu corespundă acesteia. Ideea de non-violenţă devine astfel o dogmă rigidă, care nu poate fi contestată. Ca atare ea îşi pierde atracţia spirituală pentru intelect şi se plasează în rînd cu credinţa şi religia. Ea devine chiar un fel de colac de salvare pentru grupurile privilegiate, care o exploatează pentru a menţine statu quo-ul.

Acest lucru este foarte regretabil, căci, după părerea mea, ideea rezistenţei non-violente şi tehnica de luptă non-violentă e de mare valoare nu numai pentru India, dar şi pentru restul lumii, iar Gandhiji a adus un imens serviciu omenirii obligînd-o să ţină seama de ea. Cred că aceste idei au un mare viitor. S-ar putea ca omenirea să nu fie suficient de avansată pentru a le adopta în întregime. „Dai candela viziunii tale unui orb — spune un personaj din piesa „Interpreters" —, dar la ce o poate folosi orbul decît doar drept măciucă ?" În momentul de faţă viziunea poate nu se materializează suficient, dar, ca toate marile idei, influenţa ei va creşte şi ea va influenţa tot mai mult acţiunile noastre. Noncolaborarea — refuzul de a colabora cu un stat sau o societate, considerată rea — este o idee puternică şi dinamică. Chiar dacă e practicată numai de un număr redus de persoane, dar de mare valoare morală, efectul ei se extinde şi creşte. Prin participarea unui număr mare de oameni, efectul exterior devine mai vizibil, dar există atunci tendinţa ca alţi factori să-i întunece aspectul moral. Extinderea pare să-i afecteze intensitatea. Omul colectiv înlătură treptat pe individ.

Accentul care se pune pe puritatea non-violenţei a îndepărtat-o şi a rupt-o oarecum de viaţă, şi există tendinţa ca oamenii să o accepte orbeşte şi cu religiozitate, sau să nu o accepte de loc. Elementul intelectual s-a retras pe ultimul plan. În 1920 non-violenţa a avut o puternică influenţă asupra teroriştilor indieni, făcîndu-i pe mulţi să părăsească rîndurile acestora ; şi chiar cei care au

rămas au început să aibă îndoieli şi au pus capăt activităţii lor violente. Astăzi nu mai are o asemenea înrîurire asupra lor. Chiar şi mulţi membri de seamă ai Congresului, care au jucat un rol însemnat în mişcările de non-colaborare şi de nesupunere civilă şi s-au străduit cu toată sinceritatea să trăiască în totul conform normelor pe care le implica metoda non-violenţei, sînt socotiţi azi eretici care nu mai au calitatea de a rămîne membri ai Congresului fiindcă nu sînt de acord să facă din non-violenţă un crez şi o religie sau să renunţe la singurul ţel, pentru care cred că merită să lupte : un stat socialist cu drepturi şi posibilităţi egale pentru toţi, o societate planificată, care nu se poate naşte decît o dată cu desfiinţarea majorităţii privilegiilor şi a drepturilor de proprietate existente azi. Gandhiji continuă, bineînţeles, să fie o forţă vitală, a cărei non-violenţă este dinamică şi combativă, şi nimeni nu poate şti cînd va galvaniza din nou ţara pentru o mişcare progresistă. Grandoarea sa, contradicţiile sale şi puterea sa de a ridica masele îl plasează mai sus de nivelul obişnuit. Nu-l putem măsura sau judeca cu aceeaşi unitate de măsură ca pe ceilalţi. Mulţi din cei care pretind a-l urma au însă tendinţa de a deveni pacifişti sau adepţi ai non-rezistenţei pasive de tip tolstoian, sau pur şi simplu membri ai unei secte limitate, rupte de viaţă şi de realitate. Ei strîng în jurul lor destul de mulţi oameni interesaţi în a menţine orînduirea actuală, în care scop îşi caută în non-violenţă un refugiu. În felul acesta se infiltrează oportunismul, şi procesul de convertire a adversarului duce — de dragul non-violenţei — la propria convertire şi la trecerea de partea adversarului. Cînd entuziasmul scade şi noi ne moleşim, există întotdeauna tendinţa de a ne da puţin înapoi, de a accepta compromisuri, şi este o consolare să numeşti acest lucru arta de a-l cîştiga pe adversar. Cîteodată îl cîştigăm cu preţul vechilor noştri colegi. Dezaprobăm exagerările şi declaraţiile lor care ar putea irita pe noii noştri prieteni, şi îi acuzăm de a distruge unitatea rîndurilor noastre. În locul unei schimbări reale a orînduirii sociale se pune accentul pe caritate şi pe bunăvoinţă în cadrul sistemului existent, grupurile privilegiate menţinîndu-şi poziţiile.

Sînt convins că Gandhiji ne-a făcut un mare serviciu subliniind importanţa mijloacelor. Şi totuşi îmi dau seama că importanţa hotărîtoare o are ţelul pe care ni-l propunem. Fără un asemenea ţel e clar că nu vom putea fi niciodată altceva decît nişte drumeţi care merg la întîmplare, irosindu-ne energia pe chestiuni secundare, lipsite de importanţă. Mijloacele nu pot fi însă ignorate, căci, în afară de aspectul moral, au şi o latură practică. Mijloace rele şi imorale compromit adesea ţelul pe care-l urmărim sau ridică probleme noi şi foarte grele. Şi, în definitiv, ceea ce ne permite să judecăm corect oamenii sînt mijloacele de care uzează, şi nu ţelul pe care-l pro-

clamă. A folosi mijloace care duc la conflicte inutile şi la aţîţarea urii îngreuiază şi întîrzie probabil atingerea ţelului. Ţelul şi mijloacele sînt într-adevăr atît de strîns legate, încît aproape nu pot fi separate. Este deci esenţial ca mijloacele să fie astfel alese încît să atenueze conflictele şi ura sau, în orice caz, să încerce pe cît posibil a le limita (căci par să fie inevitabile) şi să stimuleze bunăvoinţa. E mai de grabă o problemă de motiv, de intenţie şi de temperament decît de o metodă oarecare. Pe acest motiv de bază insistă Gandhiji şi, dacă n-a reuşit să schimbe natura omului în măsură apreciabilă, a izbutit însă surprinzător de bine să imprime acest motiv unei mari mişcări naţionale care îmbrăţişează milioane de oameni. Insistenţa sa asupra unei stricte discipline morale a fost şi ea foarte necesară, deşi normele stabilite de el pentru această disciplină individuală sînt, poate, discutabile. El atribuie o foarte mare importanţă păcatelor sau slăbiciunilor personale şi o importanţă foarte mică păcatelor sociale. Necesitatea acestei discipline este evidentă, căci mulţi congresişti s-au lăsat tentaţi să părăsească masele, trecînd de partea grupurilor privilegiate şi influente. Unui congresist de seamă poarta acestui pămînt al făgăduinţei îi este întotdeauna deschisă.

Întreaga omenire se zbate astăzi în ghearele diferitor crize, dar cea mai gravă este criza spirituală. Aceasta este situaţia mai ales în Orient, căci în ultimul timp schimbările au fost mult mai rapide în Asia decît în altă parte, iar procesul de adaptare este dureros. Problema politică care pare să domine situaţia este, poate, cea mai puţin importantă, deşi pentru noi este problema de primordin şi ea trebuie rezolvată satisfăcător înainte de a ne apuca de adevăratele probleme. Timp de veacuri am fost deprinşi cu o orînduire socială aproape imuabilă, şi mulţi din noi mai cred şi azi că ea este singura bază posibilă şi dreaptă a societăţii şi leagă de ea noţiunile noastre morale. Dar încercările noastre de a pune în concordanţă prezentul cu trecutul eşuează, cum e, de altfel, normal să se întîmple. „În ultimă instanţă — scria economistul american Veblen — morala economică slujeşte necesităţile economice". Necesităţile de azi ne vor forţa să elaborăm o nouă morală în concordanţă cu ele. Dacă vrem să găsim o ieşire din această criză a spiritului şi să înţelegem care sînt adevăratele valori spirituale ale zilelor noastre, va trebui să privim cu îndrăzneală problemele în faţă, şi nu să ne ascundem în dosul dogmelor unei religii. Ceea ce afirmă religia poate fi bun sau rău, dar felul cum o spune şi cum ne cere să o credem nu contribuie la tratarea raţională a problemelor. După cum arăta Freud, dogmele religiei „merită să fie crezute: în primul rînd fiindcă şi strămoşii strămoşilor noştri au crezut în ele; în al doilea rînd fiindcă dispunem de dovezi care ne-au fost transmise încă din aceste timpuri ale antichităţii, şi în al treilea

rînd fiindcă în general este interzis a pune problema autenticităţii lor" [1].

Dacă examinăm non-violenţa şi tot ce implică ea din punct de vedere religios, dogmatic, nu avem ce argumenta. Ea se reduce la un crez îngust al unei secte, pe care oamenii pot sau nu să-l accepte. Ea îşi pierde vitalitatea şi valabilitatea pentru problemele de azi. Dacă sîntem însă gata s-o examinăm în raport cu condiţiile existente, ea ne poate ajuta foarte mult în încercările noastre de a reface lumea. Această examinare trebuie să ţină seama de natura şi de slăbiciunea omului colectiv. Orice activitate care se desfăşoară pe un plan foarte vast, şi în special orice activitate care urmăreşte schimbări radicale şi revoluţionare, este influenţată nu numai de ceea ce gîndesc liderii, dar şi de condiţiile existente şi în mai mare măsură încă de ceea ce gîndesc în această privinţă masele cu care lucrează liderii.

Violenţa a jucat un mare rol în istoria omenirii. Ea joacă şi astăzi un rol tot atît de mare şi îl va mai juca, probabil, încă mult timp. În trecut cele mai multe schimbări au fost cauzate de violenţă şi de constrîngere. W. E. Gladstone spunea cîndva : „Din păcate trebuie să spun că, dacă în perioadele de crize politice nu s-ar fi dat poporului ţării noastre alte poveţe decît că trebuie să urască violenţa, să iubească ordinea şi să dea dovadă de răbdare, n-am fi dobîndit niciodată libertăţile care există astăzi în ţară".

Importanţa violenţei în trecut şi în prezent nu poate fi ignorată. A o face înseamnă a ignora însăşi viaţa. Violenţa este totuşi indiscutabil un lucru rău şi atrage după sine un alai nesfîrşit de consecinţe rele. Mai rele încă decît violenţa sînt ura, cruzimea, răzbunarea şi pedepsele, care foarte des însoţesc violenţa. Într-adevăr, violenţa nu este rea în sine, ci numai din cauza mobilelor care o însoţesc. Poate exista violenţă şi fără aceste mobile ; poate exista violenţă atît în scopuri rele cît şi în scopuri bune. Dar a despărţi violenţa de aceste mobile este extrem de greu, şi de aceea e de dorit a evita pe cît posibil violenţa. Evitînd-o, nu putem totuşi avea o atitudine negativă, de supunere faţă de alte rele mult mai mari. Supunerea faţă de violenţă sau acceptarea unui regim nedrept, bazat pe violenţă, este însăşi negarea spiritului de non-violenţă. Pentru ca metoda non-violenţei să poată fi justificată trebuie să fie dinamică şi capabilă să schimbe un asemenea regim sau o atare orînduire socială.

Dacă o poate sau nu o poate face — nu ştiu. Cred că ea ne poate duce departe, mă îndoiesc însă că ne-ar putea duce pînă la ţelul final. În orice caz, o formă oarecare de constrîngere pare inevitabilă, căci oamenii care deţin puterea şi privilegiile nu renunţă la ele pînă nu sînt constrînşi s-o facă sau pînă nu se vor

[1] „The Future of an Illusion".

crea condiţii care să facă pentru ei mai rea menţinerea acestor privilegii decît renunţarea la ele. Actualele contradicţii din societate, atît cele naţionale cît şi cele de clasă, nu pot fi niciodată soluţionate decît prin constrîngere. Desigur, convingerea trebuie folosită pe scară largă, deoarece, atît timp cît un mare număr de oameni nu va fi convins, nu poate exista o bază reală pentru o mişcare de transformări sociale. Va urma însă şi constrîngerea unora. Nici nu este just să ascundem aceste contradicţii fundamentale şi să încercăm a pretinde că nu există. Ar fi nu numai o suprimare a adevărului, dar acest lucru ar duce direct la sprijinirea orînduirii existente prin înşelarea poporului asupra faptelor reale şi prin crearea bazei morale pentru clasele guvernante, pe care acestea o caută întotdeauna ca să-şi justifice privilegiile speciale. Pentru a combate un sistem nedrept, trebuie să dezvăluim falsele premise pe care se bazează şi să scoatem la iveală realitatea. Unul din meritele non-colaborării este că, prin refuzul nostru de a ne supune lor sau de a colabora la menţinerea lor, ea dezvăluie aceste premise false şi aceste minciuni.

Ţelul nostru final nu poate fi decît o societate fără clase, cu egală dreptate şi egale posibilităţi economice pentru toţi, o societate organizată pe baze planificate în vederea ridicării omenirii la un nivel material şi cultural mai înalt, în vederea cultivării valorilor spirituale, a colaborării, a altruismului, a spiritului de sacrificiu, a dorinţei de a face ce e bine, a bunăvoinţei şi a dragostei, — în ultimă instanţă ţelul nostru e o orînduire mondială. Tot ce va sta în cale trebuie înlăturat — cu binele dacă e posibil, cu forţa dacă e necesar. Şi nu pot exista decît puţine îndoieli că în multe cazuri constrîngerea va fi necesară. Dar dacă se va recurge la forţă, nu trebuie să o facem în spirit de ură sau cruzime, ci cu dorinţa calmă de a înlătura un obstacol. Va fi greu, căci nu e o sarcină uşoară ; nu există o cale uşoară, şi capcanele sînt numeroase. Dificultăţile şi capcanele nu dispar dacă le ignorăm, ci numai dacă vom cunoaşte adevărata lor natură şi le vom înfrunta cu bărbăţie. Toate acestea sună fantezist şi utopic, şi e foarte puţin probabil ca mulţi oameni să se călăuzească după aceste mobile nobile. Putem să le păstrăm însă în minte şi să insistăm asupra lor, şi n-ar fi exclus ca, treptat, treptat, ele să atenueze ura şi pasiunile care există la cei mai mulţi dintre noi.

Metodele noastre trebuie să ne ducă la ţelul acesta şi să se bazeze pe aceste mobile. Dar totodată trebuie să fim conştienţi că natura umană fiind aşa cum este, masa nu va răspunde întotdeauna la apelurile şi încercările noastre de persuasiune sau nu va acţiona în conformitate cu aceste înalte principii morale. Pe lîngă convingere va fi deseori necesară şi constrîngerea, şi tot ce putem face este să limităm această constrîngere şi să uzăm de ea în aşa fel încît răul să fie cît mai mic.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI PATRULEA

DIN NOU ÎN ÎNCHISOAREA DEHRA-DUN

NU o duceam bine cu sănătatea în închisoarea din Alipur. Slăbisem mult, climatul din Calcuta şi căldurile tot mai mari mă chinuiau. Se zvonea că voi fi transferat în alt loc, cu un climat mai bun. La 7 mai mi s-a spus să-mi strîng lucrurile şi să ies din închisoare. Am fost trimis în închisoarea Dehra-Dun. După cîteva luni de izolare, călătoria prin Calcuta şi aerul răcoros al serii au fost foarte plăcute, iar mulţimea din marea gară Haura avea ceva fascinant.

Mă bucuram că sînt transferat şi că voi fi la Dehra-Dun, în apropierea munţilor. Ajungînd acolo, am constatat că lucrurile nu mai erau cum au fost în urmă cu nouă luni, cînd plecasem la Naini. Am fost instalat într-alt loc, un fost grajd, curăţat şi amenajat.

Ca celulă, odaia nu era rea, avea chiar o mică verandă. Era şi o mică curte, lungă de circa cincizeci de picioare. Celula era mai bună decît aceea pe care o avusesem prima oară la Dehra, dar curînd mi-am dat seama că existau şi alte schimbări, dar nu în bine. Zidul înconjurător care înainte avusese o înălţime de zece picioare, a fost recent înălţat — special pentru mine — cu încă patru-cinci picioare. Colinele, a căror privelişte o aşteptam cu bucurie, erau complet ascunse şi abia de puteam zări cîteva vîrfuri de copaci. Am stat în această închisoare mai bine de trei luni şi n-am văzut nici o singură dată munţii. Nu mi s-a îngăduit să mă plimb dincolo de porţile închisorii, cum eram obişnuit să o fac, mica mea curticică fiind socotită complet suficientă pentru acest scop.

Acestea, ca şi alte noi restricţii, m-au dezamăgit şi m-au iritat. Mă cuprinsese un fel de apatie şi aveam tendinţa să nu fac nici micile exerciţii pe care le puteam face în curte. Rar m-am simţit atît de singur şi de izolat de lume. Detenţiunea celulară începea să-mi tocească nervii şi eram în declin fizic şi intelectual. Ştiam că de cealaltă parte a zidului, la numai cîţiva paşi de mine, era răcoare, aerul era înmiresmat cu miros de iarbă proaspătă şi de pămînt reavăn şi se deschideau largi orizonturi. Mie însă îmi erau inaccesibile, iar ochii îmi oboseau şi se întristau privind mereu

aceleaşi ziduri. Nu era nici mişcarea obişnuită a vieţii de închisoare, fiindcă eram ţinut aparte, izolat de ceilalţi deţinuţi.

Peste şase săptămîni a început musonul şi ploua torenţial. În prima săptămînă ploile căzute au atins doisprezece ţoli. Era o schimbare în atmosferă şi se simţea un suflu de viaţă nouă ; temperatura scădea, iar trupul era destins şi alinat. Dar nu exista alinare pentru ochi sau pentru minte. Uneori poarta de fier a curţii mele se deschidea pentru a lăsa să intre sau să iasă cîte un gardian, şi pentru cîteva clipe zăream brusc lumea din afară : copacii şi cîmpurile verzi, viu colorate şi pline de strălucirea picăturilor de ploaie ; doar o clipă, apoi totul dispărea ca o nălucă. Aproape niciodată poarta n-a fost complet deschisă. Gardienii aveau probabil instrucţiuni să nu o deschidă atunci cînd eram prin apropiere, sau cel mult să o întredeschidă. Aceste scurte sclipiri de verdeaţă şi prospeţime îmi făceau plăcere. Priveliştea îmi provoca un fel de nostalgie, o vie durere în inimă şi evitam chiar să privesc cînd porţile erau întredeschise.

De fapt însă nu din vina închisorii eram eu nenorocit, deşi ea contribuia la starea mea. Era reacţia la evenimentele din afară : boala Kamalei şi necazurile mele politice. Începeam să-mi dau seama că Kamala a căzut din nou în ghearele vechii ei boli şi mă simţeam neputincios şi incapabil să-i fiu de folos. Ştiam că prezenţa mea ar fi însemnat mult pentru dînsa.

Spre deosebire de închisoarea din Alipur, în închisoarea Dehra-Dun mi s-a îngăduit să primesc un cotidian, astfel încît mă puteam ţine la curent cu evenimentele politice şi de altă natură. După aproape trei ani (din care majoritatea timpului fusese ilegal) Comitetul de lucru al Congresului s-a întrunit la Patna, dar activitatea lui era deprimantă. După toate cîte se întîmplaseră în India şi în întreaga lume m-a surprins că la această primă şedinţă nu s-a făcut nici o încercare de a se analiza situaţia, de a se discuta chestiunile sub toate aspectele lor şi de a se căuta o ieşire din vechiul făgaş. Judecînd de la distanţă, Gandhiji părea să fie dictatorial ca întotdeauna. El a spus : „Dacă vă veţi hotărî să mă urmaţi, va trebui să-mi acceptaţi condiţiile". Cererea sa era foarte firească, deoarece nu-i puteai cere să acţioneze împotriva convingerilor sale profund înrădăcinate. Prea multe lucruri păreau însă a fi impuse de sus şi n-a existat decît prea puţină discutare şi elaborare în comun a unei linii politice. E curios cum Gandhiji domină spiritele şi apoi se plînge că oamenii nu ştiu să se descurce. Cred că puţini s-au bucurat de mai mult devotament şi de mai multă ascultare din partea maselor decît dînsul, şi nu prea e just să reproşezi maselor că nu s-au ridicat la înaltul nivel pretins de el. La consfătuirea de la Patna el nici n-a rămas pînă la sfîrşit, deoarece trebuia să-şi continue călătoria în problema harijanilor. A recomandat Comitetului executiv al Congresului naţional indian să fie operativ şi să adopte

repede rezoluţiile care îi vor fi supuse de Comitetul de lucru, iar apoi a plecat.

E probabil adevărat că discuţii prelungite n-ar fi ajutat mult. Printre membrii comitetului domnea confuzie şi lipsă de claritate şi, deşi mulţi erau hotărîţi să critice, nu exista aproape nici o propunere constructivă. În împrejurările date, lucrul era firesc, căci greutatea luptei apăsase mai ales pe umerii acestor lideri din diferite provincii, iar ei erau puţin obosiţi şi nu mai aveau aceeaşi prospeţime a minţii. Îşi dădeau confuz seama că trebuiau să spună „stop", că trebuia să se renunţe la nesupunerea civilă. Dar ce să-i urmeze ? S-au conturat două grupuri : unul care dorea o activitate exclusiv constituţională în adunările legislative, şi altul care avea vagi tendinţe socialiste. Majoritatea membrilor nu aparţinea nici unuia din aceste grupuri. Întoarcerea la constituţionalism le displăcea, dar totodată socialismul îi cam speria şi li se părea că el introduce un element care ar putea duce la sciziune. Nu aveau idei constructive, iar singura lor speranţă şi singurul lor colac de salvare era Gandhiji. Ca şi pînă atunci, i se adresau lui şi îl urmau, chiar dacă mulţi dintre ei nu aprobau întru totul spusele sale. Sprijinul acordat de Gandhiji elementelor moderat constituţionaliste a dat acestora preponderenţă în comitet şi în Congres.

Toate acestea erau de aşteptat. Reacţiunea a împins însă Congresul mai departe decît crezusem. Niciodată în ultimii cincisprezece ani de cînd a început mişcarea de non-colaborare n-au folosit liderii Congresului un limbaj atît de ultraconstituţional. Chiar şi partidul svaraj din jurul anului 1925 — el însuşi rezultat al unei reacţiuni — era mult mai avansat decît noua conducere, iar acum nu existau personalităţi atît de proeminente cum avusese partidul svaraj. Mulţi din cei ce se ţinuseră cu grijă deoparte de mişcare cît timp aderarea comporta un risc intrau acum în Congres şi căpătau importanţă.

Guvernul revenise asupra interzicerii Congresului, şi acesta a devenit o organizaţie legală. Multe din organizaţiile sale afiliate şi auxiliare continuau însă să rămînă ilegale, ca, de pildă, organizaţia voluntarilor congresişti Seva Dal, numeroase organizaţii Kisan sabhas, care erau uniuni ţărăneşti semiindependente, şi cîteva instituţii de educaţie şi ligi de tineret, inclusiv o organizaţie de copii. În special „Hudai Hidmatgar" sau, cum li se mai spunea, „cămăşile roşii de la frontieră" erau considerate nelegale. Această organizaţie devenise în 1931 o parte componentă a Congresului şi îl reprezenta în Provincia de graniţă. Deşi Congresul renunţase complet la acţiunile directe ca formă de luptă şi revenise la metodele constituţionale, guvernul a menţinut toate legile excepţionale îndreptate împotriva nesupunerii civile şi continua chiar să menţină interzicerea unei părţi importante a organizaţiilor congresiste. O deosebită atenţie se acorda şi suprimării organizaţiilor ţărăneşti

şi asociaţiilor muncitoreşti. Interesant este că în acelaşi timp înalţi funcţionari ai guvernului îi îndemnau pe zamindari şi moşieri să se organizeze. Acestor organizaţii de moşieri li se făceau toate înlesnirile. Cotizaţiile pentru cele două organizaţii mai importante din Provinciile unite erau încasate de perceptori oficiali împreună cu impozitul agricol şi cu celelalte impozite.

Mă tem că n-am avut niciodată prea mare simpatie pentru organizaţiile religioase hinduse sau musulmane, dar un incident m-a întărîtat în mod special împotriva lui Hindu Mahasabha. Unul din secretarii săi a mers atît de departe, încît să aprobe menţinerea interzicerii „cămăşilor roşii" şi să laude guvernul pentru aceasta. O asemenea aprobare a desfiinţării celor mai elementare drepturi cetăţeneşti într-un timp cînd nu exista nici o mişcare activă m-a uimit. Chiar abstracţie făcînd de această chestiune de principiu, era bine cunoscut că locuitorii de la graniţă s-au comportat minunat în timpul acestor ani de luptă, iar liderul lor, Abdul Gaffar-han, unul din oamenii cei mai curajoşi şi dintr-o bucată din India, mai era încă în închisoare, ca criminal de stat, întemniţat fără nici un fel de judecată. Aveam impresia că mai departe nu se putea merge cu prejudecăţile religioase şi mă aşteptam ca în această problemă liderii mai de seamă ai organizaţiei Hindu Mahasabha să se grăbească a-şi dezavua colegul. Dar pe cît mi-am putut da seama, nici unul din ei n-a spus un cuvînt.

Eram foarte indignat de această declaraţie a secretarului organizaţiei Hindu Mahasabha. Ea era în sine suficient de rea, dar în momentul acela îmi apărea ca un simbol al noii stări de lucruri din ţară. Îmi amintesc cum în căldura acelei după-amieze de vară am aţipit şi am avut un vis ciudat. Abdul Gaffar-han era atacat din toate părţile şi eu l-am apărat. M-am trezit epuizat şi foarte nenorocit, iar perna îmi era udă de lacrimi. Acest lucru m-a surprins, căci în stare trează n-am astfel de exteriorizări emotive.

În zilele acelea nervii îmi erau evident zdruncinaţi. Dormeam agitat şi cu întreruperi, ceea ce era cu totul neobişnuit pentru mine, şi aveam tot felul de coşmaruri. Cîteodată strigam din somn. Odată strigătul a fost, pare-se, mai puternic decît de obicei şi, trezindu-mă brusc, am găsit doi gardieni lîngă patul meu, destul de îngrijoraţi de zgomotele pe care le făceam. Visasem că eram strangulat.

O rezoluţie a Comitetului de lucru a avut, tot cam pe atunci, un efect penibil asupra mea. S-a declarat că această rezoluţie a fost adoptată „din cauza palavragelilor despre confiscarea proprietăţii private şi a necesităţii luptei de clasă", iar în continuare reamintea membrilor Congresului că rezoluţia de la Karaci „nici nu prevede confiscarea proprietăţii private fără motive bine întemeiate sau fără despăgubiri şi nici nu preconizează războiul de clasă. Comitetul de lucru continuă să fie de părere că războiul de

clasă şi confiscarea sînt contrare crezului de non-violenţă a Congresului". Rezoluţia era neglijent redactată şi dovedea că cei care o întocmiseră nu prea ştiau ce este războiul de clasă. Ea era îndreptată în mod vădit împotriva noului partid socialist, recent creat în cadrul Congresului. În realitate nici unul din membrii responsabili ai acestui grup nu a vorbit despre confiscare ; au fost însă frecvente referiri la existenţa războiului de clasă în actualele condiţii. Rezoluţia Comitetului de lucru părea să dea de înţeles că nimeni care crede în existenţa acestui conflict de clasă nu poate fi nici măcar membru de rînd al Congresului. Nimeni nu acuzase vreodată Congresul de a fi devenit socialist sau de a fi fost împotriva proprietăţii private. Unii membri de-ai săi aveau astfel de opinii şi acum se părea că nici ca simpli soldaţi nu este loc pentru ei în această organizaţie naţională atotcuprinzătoare.

S-a spus de multe ori că Congresul reprezintă naţiunea şi include toate grupurile şi toate interesele, de la prinţ la cerşetor. Mişcările naţionale au adesea asemenea pretenţie, înţelegînd probabil prin aceasta că ele reprezintă marea majoritate a naţiunii şi că politica lor este spre binele tuturor grupurilor. La prima vedere această pretenţie nu stă în picioare, deoarece nici o organizaţie politică nu poate reprezenta interese contradictorii fără să se transforme într-un fel de masă inconsistentă, lipsită de sens şi fără trăsături distincte şi distinctive. Congresul este fie un partid politic, cu un ţel şi o filozofie precisă (sau vagă), urmărind să obţină puterea politică şi s-o folosească spre binele naţiunii, fie pur şi simplu o organizaţie umanitaristă, plină de bune intenţii, fără nici un fel de concepţii proprii, dar dorind binele tuturor. El nu poate reprezenta decît pe cei care sînt în general de acord cu ţelul şi filozofia sa, iar cei care i se împotrivesc au toate şansele să fie consideraţi de Congres elemente antinaţionale, sau antisociale, sau reacţionare, a căror influenţă trebuie ţinută în frîu şi eliminată, pentru ca propria-i filozofie să poată fi transpusă în viaţă. Este adevărat că o mişcare naţională antiimperialistă oferă o largă bază pentru înţelegere, deoarece nu se atinge de conflictele sociale. Şi astfel Congresul reprezenta într-adevăr în măsură diferită marea majoritate a poporului indian, atrăgînd sub steagul său tot felul de grupuri deosebite între ele, care nu erau de acord decît în privinţa antiimperialismului, şi chiar în această problemă mai existau încă multe deosebiri. Cei care în această problemă fundamentală a antiimperialismului erau de păreri contrarii se ţineau departe de Congres şi erau, cu diverse gradaţii, de partea guvernului englez. Congresul a devenit deci un fel de Congres permanent al tuturor partidelor, alcătuit dintr-un mare număr de grupuri de nuanţe diferite, ţinute laolaltă de un singur crez comun şi de personalitatea dominantă a lui Gandhiji.

Ulterior Comitetul de lucru a încercat să dea explicaţii în privinţa rezoluţiei sale despre războiul de clasă. Importanţa acestei rezoluţii nu sta atît în conţinut sau formulare, cît în faptul că era o indicaţie în plus a căii pe care merge Congresul. Rezoluţia fusese, evident, inspirată de noua aripă parlamentară a Congresului, care căuta să-şi asigure sprijinul oamenilor avuţi la viitoarele alegeri pentru Adunarea legislativă. La insistenţa lor, Congresul se îndrepta tot mai mult spre dreapta şi încerca să cîştige elementele moderate şi conservatoare ale populaţiei. Cuvinte liniştitoare erau adresate chiar celor care în trecut fuseseră ostili mişcării congresiste şi luaseră partea guvernului în timpul campaniei de nesupunere civilă. O aripă stîngă, zgomotoasă şi critică era considerată o piedică pentru acest proces de conciliere şi „convertire", iar rezoluţia Comitetului de lucru, ca şi multe alte declaraţii individuale, arătau tuturor că critica celor de stînga nu va putea abate Comitetul executiv al Congresului de la noul său drum. Dacă stînga nu se va purta cum trebuie, i se va face seama şi va fi exclusă din Congres. Manifestul lansat de biroul parlamentar al Congresului conţinea un program mult mai precaut şi mai moderat decît toate programele adoptate de Congres în ultimii cincisprezece ani.

Conducerea Congresului, făcînd chiar abstracţie de Gandhiji, era constituită din multe persoane cunoscute, cu importante state de servicii în lupta naţională pentru libertate, din oameni respectaţi de întreaga ţară pentru integritatea şi curajul lor. Noua orientare politică a adus însă în primele rînduri, şi chiar în primul rînd al Congresului, mulţi indivizi care cu greu ar putea fi numiţi idealişti. Printre membrii Congresului erau desigur mulţi idealişti, dar acum uşa era mai larg deschisă decît fusese vreodată în trecut carieriştilor şi oportuniştilor. Lăsînd de o parte personalitatea greu de înţeles şi enigmatică a lui Gandhiji, care domina scena, Congresul părea să aibă două feţe: o latură pur politică, care lua aspectul unui comitet de partid parlamentar, iar celălalt aspect era al unei adunări de rugăciuni, plină de evlavie şi sentimentalitate.

Cercurile guvernamentale etalau un aer de triumf pentru ceea ce considerau a fi succesul politicii lor de reprimare a nesupunerii civile şi a mişcărilor legate de aceasta. Operaţia reuşise şi pentru moment era de mică importanţă dacă pacientul supravieţuia sau murea. Guvernul îşi propunea să continue, cu mici variante, aceeaşi politică, deşi pentru moment Congresul fusese în oarecare măsură domesticit. Guvernul ştia că atîta timp cît problema de bază rămîne nerezolvată, asemenea schimbări în politica naţională nu puteau fi decît temporare, şi orice relaxare din partea lui putea duce la o evoluţie mai rapidă. Se gîndea poate că dacă va continua să reprime elementele mai avansate ale Congresului sau ale muncito-

rilor şi ţăranilor, liderii mai prudenţi ai Congresului nu vor fi prea supăraţi.

În închisoarea Dehra-Dun gîndurile mele mergeau mai mult sau mai puţin pe această linie. Nu eram, efectiv, în situaţia să-mi formez o părere precisă despre mersul evenimentelor, deoarece nu eram la curent cu ele. La Alipur pierdusem aproape complet contactul, iar la Dehra, un ziar, ales de guvern, îmi aducea ştiri incomplete şi uneori unilaterale. Este foarte posibil că dacă aş fi putut lua contact cu colegii mei din afară şi aş fi studiat mai atent situaţia, aş fi avut poate întrucîtva alte păreri.

Mîhnit de prezent, îmi întorceam gîndurile spre trecut, la evenimentele politice din India care au avut loc de cînd începusem să am un oarecare rol în treburile publice. În ce măsură avusesem noi dreptate în ceea ce făcusem ? Cît de mult greşisem ? Mi-a venit ideea că gîndurile mele ar fi mai ordonate şi mai folositoare dacă le-aş aşterne pe hîrtie. Aceasta m-ar ajuta totodată să mă concentrez asupra unui lucru concret şi să-mi distrag astfel mintea de la griji şi deprimare. Aşa am început, în iunie 1934, în închisoarea Dehra-Dun, această „poveste autobiografică", şi în ultimele opt luni am continuat-o ori de cîte ori îmi făcea plăcere. Au existat intervale cînd n-aveam nici o dorinţă să scriu ; trei din ele au durat aproape cîte o lună. Am izbutit totuşi să continui şi acum mă apropii de sfîrşitul acestei călătorii personale. Multe din toate acestea au fost scrise în împrejurări deosebit de nenorocite, cînd sufeream de depresiune şi mă aflam într-o stare de tensiune emotivă. Ceva se oglindeşte poate în ceea ce am scris, dar scrisul m-a ajutat mult să-mi abat gîndurile de la prezentul plin de griji. Cînd scriam nu mă gîndeam la cititori, mă adresam mie însumi, punîndu-mi întrebări şi răspunzînd la ele pentru lămurirea mea şi găsind uneori chiar plăcere în această ocupaţie. Voiam, pe cît posibil, să gîndesc sincer şi îmi închipuiam că această trecere în revistă a trecutului m-ar putea ajuta să o fac.

Spre sfîrşitul lunii iulie sănătatea Kamalei se înrăutăţi rapid şi în cîteva zile deveni critică. La 11 august mi s-a spus pe neaşteptate să părăsesc închisoarea Dehra-Dun şi în aceeaşi noapte am fost trimis sub escortă poliţienească la Allahabad. A doua seară am sosit în gara Praiag din Allahabad, unde magistratul districtual m-a înştiinţat că sînt eliberat temporar pentru a-mi putea vizita soţia bolnavă. Se împliniseră exact şase luni de cînd fusesem arestat.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI CINCILEA

UNSPREZECE ZILE

Spada trăieşte mai mult decît teaca,
Iar sufletul mai mult decît pieptul

BYRON

ELIBERAREA mea se făcuse pe timp limitat. Mi s-a dat să înţeleg că e numai pentru o zi-două sau, dacă medicul o va socoti absolut necesar, pe un termen ceva mai lung. Eram într-o situaţie curioasă, nesigură şi nu mă puteam ocupa de nimic. Dacă s-ar fi fixat un termen, aş fi putut şti cum stau şi aş fi încercat să mă acomodez situaţiei. Dar aşa puteam fi în orice zi şi în orice moment readus în închisoare.

Schimbarea a fost neaşteptată şi nu eram deloc pregătit pentru ea. De la detenţiunea celulară am trecut brusc într-o casă plină de medici, infirmiere şi rude. Fiica mea Indira sosise şi ea din Santiniketan. Veneau mereu mulţi prieteni să mă vadă şi să se intereseze de sănătatea Kamalei. Felul meu de viaţă se schimbase complet: aveam acum o locuinţă cu tot confortul şi o hrană mai bună. Totul era însă umbrit de teama pentru Kamala, a cărei stare era gravă.

Zăcea zdrobită şi extrem de slăbită de parcă era propria ei umbră. Rezista slab bolii, iar gîndul că m-ar putea părăsi deveni o obsesie de nesuportat. Au trecut optsprezece ani şi jumătate de la căsătoria noastră şi m-am întors cu gîndul spre ziua aceea şi spre tot ce ne-au adus anii următori. Aveam pe atunci douăzeci şi şase de ani, iar ea vreo şaptesprezece; o fată fără nici o experienţă în ale lumii. Diferenţa de vîrstă era mare, dar şi mai mare era diferenţa în concepţii, căci eram mult mai matur decît ea. Dar cu toată aparenţa mea de înţelepciune, mai eram foarte copilăros şi nu înţelegeam că această delicată şi sensibilă inteligenţă de fată, deschizîndu-se asemenea unei flori, avea nevoie de o îngrijire atentă şi plină de dragoste. Ne simţeam atraşi unul faţă de celălalt şi ne înţelegeam destul de bine; crescusem însă în medii diferite şi aveam nevoie de o reciprocă adaptare. Deosebirile acestea duceau cîteodată la fricţiuni şi adesea ne certam pentru fleacuri, certuri copilăreşti ce nu durau mult şi se sfîrşeau prin împăcări rapide. Amîndoi eram iuţi din fire, foarte sensibili şi aveam idei copilăreşti

despre păstrarea demnităţii personale. Totuşi afecţiunea noastră reciprocă creştea, deşi deosebirile dintre noi nu scădeau decît foarte lent. Douăzeci şi una de luni după nuntă s-a născut fiica noastră Indira, singurul nostru copil.

Căsătoria noastră a coincis aproape complet cu noile evenimente politice şi am început să fiu tot mai mult absorbit de ele. Era perioada luptei pentru autoguvernare, după care au urmat curînd introducerea stării de asediu în Penjab şi mişcarea de noncolaborare, şi tot mai mult am fost atras în vîltoarea treburilor publice. În asemenea măsură mă cufundasem în această activitate, încît, fără să-mi dau seama, am neglijat-o pe Kamala aproape complet, lăsînd-o singură atunci cînd avea mai multă nevoie de mine. Aveam aceeaşi afecţiune pentru ea, poate chiar mai multă, şi era o mare mîngîiere să o ştiu lîngă mine şi să-i simt influenţa liniştitoare. Mie îmi insufla putere, dar ea suferise şi se simţise probabil puţin neglijată. I-ar fi fost aproape mai uşor să suporte lipsa de dragoste decît această seminepăsare şi lipsă de atenţie.

Au început apoi boala ei, care adesea se agrava, şi lungile perioade de închisoare, cînd nu ne puteam vedea decît în timpul vizitelor din vorbitor. Mişcarea de nesupunere civilă a adus-o în primele rînduri ale luptătorilor noştri şi s-a bucurat cînd a fost şi ea arestată. Ne apropiam tot mai mult. Rarele noastre întîlniri ne-au devenit nespus de preţioase, ne bucuram de ele şi număram zilele ce ne mai despărţeau. Nu ne puteam plictisi unul de altul, şi sentimentele noastre nu se toceau, căci întîlnirile şi scurtele perioade de viaţă comună aveau întotdeauna un element de prospeţime şi noutate. Fiecare descoperea mereu ceva nou la celălalt, deşi cîteodată aceste descoperiri nu ne-au făcut poate plăcere. Chiar neînţelegerile noastre aveau ceva tineresc în ele.

După optsprezece ani de viaţă conjugală ea îşi mai păstrase înfăţişarea de fată ; nu avea nimic dintr-o matroană. Cu uşurinţă putea fi luată drept aceeaşi mireasă care, cu atîţia ani în urmă, venise în casa noastră. Eu însă mă schimbasem mult şi, deşi pentru vîrsta mea eram destul de robust, de vioi şi de activ şi, după cum mi se spunea, păstrasem încă unele din trăsăturile tinereţii, înfăţişarea mă trăda. Începusem să chelesc, părul mi-era cărunt, faţa brăzdată de riduri, iar sub ochi aveam cearcăne negre. Ultimii patru ani, cu necazurile şi grijile lor, au lăsat urme adînci. De multe ori, în aceşti ani, cînd Kamala şi cu mine mergeam undeva printre străini, ea era luată — spre confuzia mea — drept propria mea fiică. Ea şi Indira păreau surori.

Optsprezece ani de viaţă conjugală ! Dar cîţi din ei îi petrecusem în închisori, iar Kamala în spitale şi sanatorii ? Şi acum eram din nou în închisoare, eliberat doar pentru cîteva zile, iar ea zăcea bolnavă, luptîndu-se cu moartea. Mă supărase puţin lipsa de grijă pe care o arătase pentru sănătatea ei. Dar cum aş fi putut-o dojeni

cînd mintea ei ageră era chinuită din cauza inactivităţii şi de faptul că nu putea participa din plin la lupta naţională. Din pricina sănătăţii nu putea să se apuce serios de treabă şi nici nu avea răbdare să urmeze un tratament, iar focul lăuntric îi mistuia trupul.

Nu puteam concepe că mă va părăsi tocmai acum, cînd aveam mai multă nevoie de ea! Abia începusem să ne cunoaştem şi să ne înţelegem cu adevărat; viaţa noastră comună de fapt acum începea. Ne bizuiam atît de mult unul pe celălalt, şi atîtea mai trebuia să facem împreună.

Aşa gîndeam în timp ce o supravegheam zi de zi, ceas de ceas.

Mă vizitau colegi şi prieteni. Îmi povesteau multe din cele întîmplate şi de care nu ştiam nimic. Discutau probleme politice curente şi îmi puneau întrebări. Mi-era greu să le răspund. Mi-era greu să mă gîndesc la altceva decît la boala Kamalei, iar după izolarea şi detaşarea de lume din închisoare nu eram în stare să mă ocup dintr-o dată de probleme concrete. O îndelungată experienţă m-a învăţat că nu se poate aprecia o situaţie bazîndu-te pe informaţiile limitate de care dispui în închisoare. Pentru o bună judecată trebuie să ai contacte personale, căci altfel orice părere exprimată riscă să fie pur academică şi ruptă de realitate. Mi se părea de asemenea că n-ar fi fost cinstit faţă de Gandhiji şi de vechii mei colegi din Comitetul de lucru al Congresului dacă aş formula păreri definitive despre politica Congresului înainte de a fi avut posibilitatea să discut cu ei toate problemele. Aveam multe de criticat din cele ce se făcuseră, dar nu eram dispus să fac propuneri concrete. Cum nu mă aşteptasem să mi se dea tocmai atunci drumul din închisoare, nu mă pregătisem pentru aceasta.

Aveam şi sentimentul că faţă de politeţea guvernului, care-mi îngăduise să-mi văd soţia, n-ar fi fost cuviincios să profit de situaţie în scopuri politice. Nu-mi luasem nici un angajament şi nu dădusem nici o asigurare că mă voi abţine de la asemenea activitate, totuşi această idee mă reţinea mereu.

Am evitat să fac declaraţii publice, cu excepţia cazurilor cînd a trebuit să dezmint zvonuri false. Chiar şi în convorbiri particulare mă abţineam de a mă pronunţa pentru o anumită politică, eram însă destul de liber în critica evenimentelor trecute. Cu puţin timp înainte se constituise în cadrul Congresului Partidul socialist, şi mulţi din colegii mei cei mai apropiaţi aderaseră la el. După cît mi-am putut da seama, linia lui politică generală corespundea vederilor mele, dar făcea să fie un amalgam foarte ciudat şi pestriţ, şi chiar dacă aş fi fost complet liber, n-aş fi aderat imediat la el. Politica locală mi-a răpit o parte din timp, căci la Allahabad, ca şi în alte cîteva localităţi, se desfăşurase o campanie extrem de îndîrjită în timpul alegerilor pentru comitetele congresiste locale. Nu era vorba de principii, ci exclusiv de persoane, şi am fost rugat să ajut la aplanarea unor certuri personale.

N-aveam nici dorinţa, nici timpul de a mă ocupa de aceste chestiuni. Am aflat totuşi unele fapte care m-au mîhnit mult. Era surprinzător că oamenii se pot agita atît de mult din cauza unor alegeri pentru organele locale ale Congresului. Printre cei mai proeminenţi au ajuns să fie oamenii care din diferite motive personale se retrăseseră din luptă. O dată cu revocarea nesupunerii civile aceste motive şi-au pierdut însemnătatea şi ei au reapărut brusc la suprafaţă, ducînd unul împotriva celuilalt o campanie înverşunată şi adesea plină de vulgaritate. Era extraordinar cum din dorinţa pasionată de a înfrînge partea adversă au fost date uitării cele mai elementare reguli de bunăcuviinţă. M-a mîhnit mai ales faptul că pentru a influenţa alegerile locale se făcuse uz de numele Kamalei şi chiar de boala ei.

Printre problemele mai importante care au fost discutate era şi hotărîrea Congresului de a participa la viitoarele alegeri pentru Adunarea legislativă. Multe dintre grupurile mai tinere au ridicat obiecţii împotriva acestei hotărîri, deoarece o considerau ca o revenire la metodele parlamentare şi de compromis, dar ele nu propuneau nici o alternativă eficace. Ciudat e că unii dintre aceşti oponenţi de înaltă principialitate n-au avut nimic de obiectat ca alte organizaţii decît Congresul să se prezinte în alegeri. Îţi dădea impresia că ţelul lor era de a pregăti terenul pentru organizaţiile comunităţilor religioase.

Eram dezgustat de toate aceste certuri locale şi de genul de politică ce începea să se dezvolte cu repeziciune. Mă simţeam atît de departe de toate acestea şi păream străin în propriul meu oraş, Allahabad. Mă întrebam ce voi putea face în atmosfera aceasta cînd va sosi timpul să mă ocup de asemenea probleme.

I-am scris lui Gandhiji despre starea Kamalei. Presupunînd că va trebui să mă întorc curînd în închisoare şi că nu se va mai ivi poate altă ocazie i-am împărtăşit şi o parte din preocupările mele. Ultimele evenimente mă exasperaseră şi mă mîhniseră foarte mult, ceea ce în oarecare măsură s-a oglindit în scrisoarea mea. N-am încercat să fac propuneri de ce anume ar trebui sau nu ar trebui făcut ; explicam doar unele din reacţiile mele la cele întîmplate. Era o scrisoare plină de o emoţie abia reţinută, iar mai tîrziu am aflat că l-a întristat foarte mult pe Gandhiji.

Zilele se scurgeau una după alta şi aşteptam să fiu trimis la închisoare sau să primesc o altă dispoziţie a guvernului. Din timp în timp eram informat că peste o zi, două se vor da noi dispoziţii. Deocamdată medicii au fost rugaţi să trimită zilnic guvernului un buletin despre starea soţiei mele. Faţă de cum era cînd venisem, Kamala se simţea ceva mai bine.

Toţi, inclusiv cei care cunoşteau de obicei intenţiile guvernului, considerau că aş fi fost definitiv eliberat dacă n-am fi fost în preajma a două evenimente : sesiunea Congresului care urma să se

ţină în octombrie la Bombay şi alegerile din noiembrie pentru Adunarea legislativă. În libertate aş fi putut fi un factor de nelinişte, şi de aceea părea probabil că voi fi trimis pentru alte trei luni la închisoare, pentru ca după aceea să fiu pus în libertate. Mai exista şi posibilitatea să nu fiu trimis la închisoare, şi, pe măsură ce zilele treceau, această posibilitate părea să aibă mai multe şanse. Mă hotărîsem aproape să mă aranjez definitiv.

Eram în 23 august, a unsprezecea zi de la punerea mea în libertate. Maşina poliţiei se opri în faţa casei noastre, iar un ofiţer de poliţie veni spre mine şi îmi spuse că termenul a expirat şi că trebuie să-l urmez la închisoarea din Naini. Mi-am luat rămas bun de la familie. Pe cînd urcam în maşina poliţiei, mama mea, bolnavă, alergă spre mine cu braţele întinse. Figura ei m-a urmărit multă vreme.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI ŞASELEA

DIN NOU ÎN ÎNCHISOARE

Umbra ca atare nu are obstacol în calea ei, pe cînd lumina solară, prin însăşi natura sa, are o mie de nuanţe. Tot astfel durerea nu e tot una cu fericirea ; dar sfera fericirii e îngrădită de chinurile şi de tristeţile unei dureri fără de margini.

RAJATARANGHINI [1]

ERAM iarăşi în închisoarea din Naini şi aveam impresia că încep un nou termen de detenţiune. Ba închis, ba liber, apoi iar închis — o adevărată minge de tenis ! Acest veşnic du-te-vino îmi zdruncina întregul sistem nervos şi nu-mi era uşor să mă adaptez repetatelor schimbări. Mă aşteptam ca la Naini să fiu pus în vechea mea celulă, cu care mă obişnuise o îndelungată şedere anterioară. Erau acolo cîteva flori, sădite încă pe vremuri de cumnatul meu, Ranjit Pandit, şi o verandă bună.

Dar această veche baracă nr. 6 era acum ocupată de un deţinut considerat criminal de stat, ţinut în închisoare fără nici o judecată sau condamnare. S-a socotit că nu-i oportun să fiu pus împreună cu el şi, în consecinţă, am fost instalat în altă parte a închisorii, mai îngrădită şi lipsită de flori sau verdeaţă. Locul unde îmi petreceam zilele şi nopţile nu avea însă mare importanţă, căci gîndurile mele erau în altă parte. Mă temeam că uşoara ameliorare ce se produsese în starea Kamalei nu va rezista la şocul rearestării mele. Aşa s-a şi întîmplat. Timp de cîteva zile s-au luat măsuri pentru a mi se trimite zilnic la închisoare un foarte scurt buletin medical. Acesta îmi parvenea pe o cale foarte ocolită. Medicul trebuia să-l telefoneze poliţiei, iar aceasta îl transmitea la închisoare. Nu s-a socotit oportun să existe un contact direct între medic şi personalul închisorii. Timp de două săptămîni am primit aceste buletine uneori destul de neregulat, apoi au fost oprite, deşi sănătatea Kamalei se înrăutăţea tot mai mult.

Veştile rele şi aşteptarea făceau ca zilele să pară intolerabil de lungi, iar nopţile erau uneori şi rele. Timpul părea parcă să se fi

[1] „River of Kings", Taranga, VIII verse, 1913.

oprit în loc sau trecea insuportabil de încet şi fiecare oră era apăsătoare şi îngrozitoare. Niciodată nu avusesem încă atît de acut această senzaţie. Pe atunci credeam că voi fi probabil eliberat după vreo două luni — după sesiunea de la Bombay a Congresului —, dar aceste două luni îmi păreau o veşnicie.

Exact la o lună după rearestarea mea, un ofiţer de poliţie m-a dus să-mi vizitez soţia. Mi s-a spus că mi se va îngădui să o vizitez astfel de două ori pe săptămînă şi se stabilise chiar cînd anume. Am aşteptat patru zile, dar nimeni n-a venit să mă ia ; a trecut a cincea zi, a şasea, a şaptea, dar tot n-a venit nimeni. Obosisem aşteptînd. Am primit veşti că starea ei devenea din nou critică. Proastă glumă — gîndeam — să mi se spună că mă vor duce de două ori pe săptămînă să o văd.

În sfîrşit, trecu şi septembrie. Au fost cele mai lungi şi mai groaznice treizeci de zile pe care le trăisem vreodată.

Prin diferiţi interpuşi mi s-a dat să înţeleg că, dacă aş putea da asigurări, chiar neoficiale, că mă voi ţine departe de politică pe timpul ce mai aveam de executat din condamnarea mea, voi fi pus în libertate pentru a o îngriji pe Kamala. În acel moment gîndurile mele erau destul de departe de politică, iar genul de politică pe care-l văzusem în cele unsprezece zile petrecute în libertate mă dezgustase. De aici însă pînă la a da asigurări ! A-mi trăda jurămîntul, cauza, colegii, pe mine însumi ! Era imposibil, orice s-ar întîmpla. A o face ar fi însemnat să dau o lovitură de moarte înseşi temeiurilor fiinţei mele, să lovesc în tot ce aveam mai sfînt. Mi se spunea că starea Kamalei devenea tot mai gravă şi că prezenţa mea ar putea hotărî de viaţa sau moartea ei. Erau oare îngîmfarea şi orgoliul meu mai puternice decît dorinţa de a-i da această şansă ? Situaţia ar fi putut deveni îngrozitoare pentru mine; din fericire însă, această dilemă nu s-a pus, cel puţin sub această formă. Ştiam că însăşi Kamala n-ar fi fost sub nici un motiv de acord să-mi iau vreun angajament şi, dacă aş fi făcut-o, ar fi fost o lovitură pentru ea de pe urma căreia s-ar fi resimţit.

La începutul lui octombrie am fost din nou dus să o vizitez. Ea sta culcată cu febră foarte mare, aproape inconştientă. Dorea teribil de mult să mă aibă lîngă dînsa, dar, cînd am părăsit-o pentru a mă înapoia la închisoare, mi-a zîmbit cu curaj şi mi-a făcut semn să mă aplec. Aplecîndu-mă spre ea, mi-a şoptit : „Ce se tot vorbeşte că vei da asigurări guvernului ? Să nu faci aşa ceva !".

În cele unsprezece zile cît fusesem în libertate se hotărîse ca, de îndată ce Kamala se va simţi ceva mai bine, să fie trimisă într-un loc mai potrivit pentru tratament. De atunci aşteptam mereu ca starea ei să se îmbunătăţească, dar ea devenea, dimpotrivă, tot mai rea, şi acum, după şase săptămîni, schimbarea în rău era evidentă. Era inutil să mai aşteptăm, privind cum se agravează boala.

De aceea ne-am hotărît să o trimitem aşa cum era la Bhowali, în munţi.

O zi înainte de plecarea ei la Bhowali mi s-a îngăduit să-mi iau rămas bun de la ea. Cînd o voi mai vedea ? Tare aş fi vrut să ştiu. Şi voi mai vedea-o eu oare vreodată ? Dar în ziua aceea era mai vioaie şi bine dispusă, iar eu eram fericit cum nu mai fusesem de foarte multă vreme.

După aproape trei săptămîni am fost transferat de la Naini la închisoarea districtuală din Almora, pentru a fi mai aproape de Kamala. Bhowali era în drumul meu şi — escortat de poliţie — am petrecut acolo cîteva ore. M-am bucurat mult să constat o îmbunătăţire în starea Kamalei şi am părăsit-o cu inima mai uşoară pentru a-mi continua drumul spre Almora. Încă înainte de a fi ajuns la Kamala, munţii îmi umpluseră sufletul de voie bună.

Mă bucuram că mă întorc în munţi, şi, tot timpul cît maşina noastră urca cu mare viteză serpentinele, aerul rece al dimineţii şi panorama care se desfăşura înaintea ochilor noştri îmi dădeau o senzaţie de încîntare. Urcam tot mai sus, defileurile deveneau mai adînci, vîrfurile munţilor se pierdeau în nori, vegetaţia se schimba şi apărură brazii şi pinii, care acopereau povîrnişurile. Cîte o cotitură a drumului deschidea pe neaşteptate în faţa ochilor noştri noi şiruri de munţi şi de văi, iar jos, departe, sub noi, susura un mic rîu. Nu mă mai săturam privind, mă uitam cu aviditate în jur, întipărindu-mi totul în memorie, pentru ca mai tîrziu, cînd nu voi mai putea avea această privelişte, să mi-o pot reînvia în minte.

Mici colibe de munte se lipeau parcă de povîrnişuri, şi în jurul lor se întindeau minuscule ogoare, amenajate prin eforturi uriaşe pe fiecare petic de pămînt accesibil. De departe semănau cu nişte terase cu trepte uriaşe care începeau uneori de jos, din vale, şi se ridicau pînă aproape de vîrful muntelui. Cît de multă muncă se depusese ca să se smulgă naturii puţină hrană pentru puţinii oameni care locuiau aici ! Cît de mult şi fără preget au trebuit ei să lucreze pentru a-şi satisface cele mai elementare nevoi ! Aceste terase cultivate dădeau munţilor un aspect domesticit şi contrastau straniu cu povîrnişurile goale sau acoperite de păduri.

Zilele erau foarte plăcute, iar, pe măsură ce soarele se ridica, munţii se însufleţeau sub efectul căldurii şi păreau să iasă din izolarea lor, devenind prietenoşi şi sociabili. Dar cum îşi schimbă ei înfăţişarea o dată cu trecerea zilei ! Cît de reci şi de severi devin cînd „noaptea păşeşte în lume cu paşi de gigant", cînd viaţa se ascunde şi-şi caută un refugiu lăsînd natura sălbatică să intre în drepturile ei. În semiobscuritatea razelor lunii şi a stelelor, munţii devin misterioşi, ameninţători, copleşitori şi totuşi aproape imateriali, iar în văi se aude urletul vîntului. Bietul călător se înfioară pe drumul său singuratic şi simte de pretutindeni duşmănie. Chiar şi glasul vîntului pare să-şi bată joc de el şi să-l sfideze. Alteori nu

se aude nici suflul vîntului, nici alte sunete şi nu-i decît o tăcere cumplită care te apasă prin intensitatea ei. Numai firele de telegraf şueră uşor, iar stelele par mai strălucitoare şi mai apropiate ca de obicei. Munţii privesc sumbru, iar omului i se pare că e singur în faţa unei taine care îl îngrozeşte. Şi împreună cu Pascal el poate spune : „Le silence éternel de ces espaces infinis m'effraie" [1]. Jos, în şes, nopţile nu sînt niciodată atît de tăcute ; acolo viaţa tot se mai aude, iar murmurul şi zumzetul diferitelor animale şi insecte tulbură liniştea nopţii.

Dar pe cînd mergeam la Almora, noaptea rece şi neospitalieră era încă departe. Ne apropiam de sfîrşitul călătoriei noastre cînd o cotitură a drumului şi o neaşteptată risipire a norilor ne-au dezvăluit o nouă privelişte, pe care am privit-o cu uimire şi încîntare. În depărtare sclipeau vîrfurile înzăpezite ale Himalaiei, înălţîndu-se mult deasupra munţilor împăduriţi din împrejurimi. Păreau calmi şi de nepătruns, deţinători ai înţelepciunii veacurilor trecute, sentinele puternice stînd de strajă vastului şes al Indiei. Priveliştea lor liniştea mintea înfierbîntată, şi în faţa veşniciei lor toate micile conflicte şi intrigi, voluptăţi şi minciuni ale şesului şi ale oraşelor păreau triviale şi îndepărtate.

Mica închisoare din Almora era cocoţată pe o creastă de munte. Mi s-a dat o baracă somptuoasă. Era formată dintr-o încăpere enormă de cincizeci şi unu de picioare pe şaptesprezece cu cacia, adică cu pămînt pe jos şi cu un plafon din lemn ros de carii, din care cădeau mereu mici bucăţele. Avea cincisprezece ferestre şi o uşă, sau, mai bine zis, pereţii aveau tot atîtea deschizături prevăzute cu zăbrele. Nu duceam deci lipsă de aer proaspăt. Cînd se făcea mai frig, unele din aceste găuri-ferestre erau astupate cu rogojini din fibre de cocotier. În această încăpere imensă (mult mai mare decît oricare curte din Dehra-Dun) trăiam într-o grandoare solitară. Nu eram absolut singur, căci sub acoperişul dărăpănat se cuibăriseră cel puţin patruzeci de vrăbii. Uneori mă vizita un nor călător, pătrunzînd prin numeroasele deschizături şi umplînd locuinţa cu o ceaţă umedă.

Mă încuiau aici în fiecare seară cam pe la ora cinci, după ce la patru şi jumătate luam ultima masă, ceai cu o gustare copioasă; iar la şapte dimineaţa uşa era din nou deschisă. Ziua şedeam fie în baracă, fie afară într-o curte alăturată unde mă încălzeam la soare. Puteam zări, peste zidul înconjurător, vîrful unui munte care se afla la o depărtare de circa o milă, iar deasupra mea se întindea nemărginirea cerului albastru presărat cu nori. Aceşti nori luau formele cele mai curioase şi nu mă săturam niciodată observîndu-le. În imaginaţia mea luau forma a tot felul de animale, iar uneori se uneau, părînd un imens ocean. Alteori erau asemănători unei plaje,

[1] „Veşnica linişte a acestor întinderi nesfîrşite mă-ngrozeşte".

iar foşnetul vîntului în ramurile cedrilor de Himalaia răsuna ca fluxul unei mări îndepărtate. Cîteodată venea spre noi un nor semeţ, în aparenţă solid şi compact, dar care, apropiindu-se, se transforma în ceaţă şi ne învăluia.

Deşi mai pustie decît ar fi fost o încăpere mică, preferam imensitatea barăcii mele unei celule strîmte. Chiar dacă afară ploua, mă puteam plimba înăuntru. Dar, pe măsură ce frigul se înteţea, baraca mea căpăta un aspect tot mai dezolant, iar cînd temperatura a scăzut la zero grade a început să scadă şi dragostea mea pentru aer curat şi ferestre deschise. De anul nou a căzut, spre marea mea încîntare, multă zăpadă şi pînă şi peisajul mohorît din jurul închisorii a devenit frumos. Deosebit de frumoşi şi de ireali păreau în podoaba lor de zăpadă cedrii de lîngă zidul închisorii.

Permanentele schimbări în starea Kamalei mă îngrijorau, iar o veste proastă îmi răpea pentru un timp liniştea, dar aerul de munte mă calma şi-mi reda somnul meu profund. Înainte de a adormi mă gîndeam adesea ce lucru minunat şi misterios e somnul. De ce trebuie să te trezeşti ? Cum ar fi dacă nu m-aş mai trezi ?

Mai mult decît oricînd voiam să ies din închisoare. Sesiunea de la Bombay se terminase, noiembrie venise şi trecuse, iar emoţia alegerilor pentru Adunarea legislativă se potolise şi ea. Eram aproape sigur că voi fi în curînd eliberat.

Atunci sosi însă vestea surprinzătoare a arestării şi condamnării lui Abdul Gaffar-han şi a dispoziţiilor de necrezut care s-au dat lui Subhas Bose în timpul scurtei sale şederi în India. Prin ele însele, dispoziţiile erau lipsite de umanitate şi consideraţie ; în plus erau aplicate unui om care se bucura de dragostea şi de stima a numeroşi concetăţeni ai săi şi care, deşi el însuşi bolnav, se grăbise să se reîntoarcă în patrie la patul de moarte al tatălui său, pentru ca totuşi să sosească prea tîrziu. Dacă acestea erau vederile guvernului, n-aveam nici o şansă de a fi pus în libertate înainte de termen. Declaraţii oficiale ulterioare n-au lăsat în această privinţă nici un dubiu.

După ce stătusem o lună în închisoarea din Almora am fost dus la Bhowali s-o văd pe Kamala. De atunci am vizitat-o cam o dată la trei săptămîni. Secretarul de stat pentru India, Sir Samuel Hoare, a declarat în repetate rînduri că mi se îngăduie să-mi vizitez soţia o dată sau de două ori pe săptămînă. Mai aproape de adevăr ar fi fost dacă spunea o dată sau de două ori pe lună. În ultimele trei luni şi jumătate ale şederii mele la Almora am văzut-o de cinci ori. Nu o spun ca o reclamaţie, deoarece cred că în această chestiune guvernul m-a tratat cu multă solicitudine şi mi-a dat posibilităţi cu totul neobişnuite pentru a o vizita pe Kamala. Îi sînt recunoscător pentru aceasta. Scurtele vizite pe care i le-am făcut mi-au fost foarte preţioase şi cred că şi ea le-a preţuit la fel. În zilele cînd o vizitam, medicii îi îndulceau întrucîtva regimul şi mi se îngăduia să stau destul de mult de vorbă cu ea. Ne apropiam tot mai

mult unul de altul şi a o părăsi era o mare durere. Ne întîlneam doar pentru a ne despărţi din nou, iar cîteodată mă gîndeam cu groază că ar putea veni o zi cînd ne vom despărţi pentru totdeauna.

Mama, care nu se refăcuse după boală, plecase la Bombay să se trateze. Părea să facă progrese, dar la mijlocul lui ianuarie telegraful mi-a adus într-o dimineaţă o veste cu totul neaşteptată — paralizase. Nu ar fi fost exclus să fiu transferat într-o închisoare din Bombay ca să o pot vizita, dar, cum starea ei se ameliorase puţin, n-am mai fost mutat.

După ianuarie veni februarie, şi aerul fremăta de şoaptele primăverii. Din nou puteai vedea privighetorile şi alte păsări, le puteai asculta cîntecele, iar din pămînt apăreau misterios mici lăstare care priveau mirate această lume ciudată. Rododendrii sînt pete roşii ca sîngele pe povîrnişul munţilor, iar piersicii şi prunii încep să înflorească. Zilele trec şi eu le număr pe măsură ce se scurg, gîndindu-mă la următoarea mea vizită la Bhowali. Mă întreb cît o fi de adevărată zicala că deziluziei, cruzimii şi despărţirii le urmează bogatele daruri ale vieţii. Poate că altfel n-am preţui aceste daruri. Suferinţa e poate necesară pentru o gîndire clară, dar un exces de suferinţă poate tulbura mintea. Temniţa încurajează introspecţia, şi lungii mei ani de închisoare m-au silit să privesc tot mai mult în sufletul meu. Din fire nu eram un introvert, dar, ca şi cafelele tari sau stricnina, viaţa de închisoare duce la introspecţie. Ca amuzament desenam cîteodată cubul profesorului McDougall pentru măsurarea introspecţiei şi extrospecţiei şi-l examinam pentru a afla cît de frecvente sînt trecerile de la o interpretare la alta. Ele par a fi rapide.

CAPITOLUL AL ŞAIZECI ŞI ŞAPTELEA

UNELE EVENIMENTE RECENTE

Noaptea trece, iar locul ei îl iau zorile,
dar zilele vieţii noastre nu se mai întorc.
Ochiul cuprinde un vast orizont, dar rana
primăverii este adînc ascunsă în inimă.

LI TAI-BO

AM urmărit lucrările sesiunii de la Bombay în ziarele pe care le primeam. Mă interesau, bineînţeles, atît linia politică cît şi persoanele. Douăzeci de ani de strîns contact m-au legat atît de mult de Congres, încît individualitatea mea se confundase aproape cu el, şi, mult mai puternice decît funcţia şi responsabilitatea, erau firele invizibile care mă legau de această mare organizaţie şi de miile de vechi colegi. Şi totuşi lucrările sesiunii nu m-au emoţionat; deşi s-au luat unele hotărîri importante, sesiunea mi s-a părut foarte ştearsă. Problemele care mă interesau n-au fost aproape de loc discutate. Mă întrebam ce aş fi făcut dacă aş fi fost şi eu acolo. Nu-mi dădeam nici eu bine seama şi n-aş putea spune cum aş fi reacţionat faţă de noua situaţie şi de noua ambianţă. Şi nici nu vedeam ce rost ar avea să-mi frămînt mintea pentru a găsi în închisoare această soluţie grea, cînd o asemenea soluţie nu era de loc necesară în acel moment. Va veni şi ziua cînd va trebui să privesc în faţă problemele zilei şi să iau o hotărîre în privinţa căii de urmat. A anticipa această hotărîre, chiar şi în ascunzişurile minţii mele, ar fi fost o nebunie inutilă, deoarece împrejurările puteau să se schimbe înainte ca eu să fiu obligat a lua o asemenea hotărîre.

În măsura în care puteam judeca din îndepărtata şi singuratica mea chilie în munţi, cele două trăsături caracteristice ale sesiunii au fost: personalitatea dominantă a lui Gandhiji şi excepţionala mediocritate a opoziţiei comunităţilor religioase, conduse de Pandit Madan Mohan Malavia şi Aney. Pentru oricine cunoaşte psihologia maselor indiene şi mentalitatea clasei mijlocii nu era o surpriză că Gandhiji continuă să fie mai departe cea mai proeminentă figură din India. Luîndu-şi dorinţele drept realitate, funcţionarii guvernului şi unii oameni politici rupţi de viaţă îşi închipuie adesea că Gandhiji îşi terminase rolul politic, sau, cel puţin, că influenţa sa

e în mare declin. Iar cînd reapare pe scenă, puternic şi influent ca mai înainte, ei sînt consternaţi şi caută noi explicaţii pentru această aparentă schimbare. El domină Congresul şi ţara nu atît din cauza opiniilor sale, care sînt în general acceptate, cît din cauza personalităţii sale cu totul excepţionale. Personalitatea contează pretutindeni foarte mult; în India însă ea joacă un rol mai mare decît oriunde.

Retragerea sa din Congres a fost unul din marile evenimente ale sesiunii. Ea a marcat cel puţin aparent sfîrşitul unei etape importante în istoria Congresului şi a Indiei. În realitate însă însemnătatea evenimentului nu era atît de mare, căci, chiar dacă ar voi-o, Gandhiji nu poate scăpa de poziţia sa dominantă. El nu-şi datoreşte această poziţie unei funcţii sau unei alte situaţii concrete. Congresul exprimă şi azi concepţiile sale aproape în egală măsură ca oricînd în trecut şi, chiar dacă s-ar abate de pe calea indicată de Gandhiji, acesta ar continua, poate fără să-şi dea seama, să influenţeze în foarte mare măsură Congresul şi ţara. El nu se poate dezbăra de această povară şi răspundere. La orice examinare a condiţiilor obiective existente în India, personalitatea sa se impune atenţiei şi nu poate fi ignorată.

În prezent s-a retras din Congres probabil pentru a nu-l pune într-o situaţie dificilă. S-ar putea ca el să plănuiască vreo acţiune directă individuală care va duce inevitabil la un conflict cu guvernul şi nu vrea să facă din ea o chestiune a Congresului.

M-a bucurat că Congresul acceptase ideea unei Adunări constituante pentru adoptarea constituţiei. Mi se părea că nu există altă cale pentru rezolvarea acestei probleme şi sînt sigur că, mai devreme sau mai tîrziu, o asemenea adunare va trebui să se întrunească. E limpede că aceasta nu se va putea face fără consimţămîntul guvernului englez, dacă în ţară nu va fi avut loc o revoluţie încununată de succes. Tot atît de evident e că în împrejurările de faţă nu e probabil ca un asemenea consimţămînt să fie dat. O adevărată Adunare constituantă nu se poate deci întruni atîta timp cît în ţară nu se vor fi dezvoltat forţe suficiente pentru a o impune. Aceasta înseamnă însă în mod inevitabil că pînă atunci problema politică va rămîne nerezolvată. Unii dintre conducătorii Congresului, acceptînd ideea Adunării constituante, încearcă totuşi s-o lipsească de conţinut şi să facă dintr-însa ceva destul de asemănător cu o conferinţă a tuturor partidelor după vechiul model. Un asemenea procedeu n-ar putea însă duce la nici un rezultat. Aceeaşi oameni vechi, în majoritatea cazurilor nealeşi de nimeni, s-ar aduna şi n-ar ajunge la nici un acord. Ideea Adunării constituante e ca ea să fie aleasă pe o foarte largă bază de masă şi să-şi tragă forţa şi inspiraţia de la mase. O asemenea adunare s-ar ocupa imediat de adevăratele probleme şi nu s-ar menţine pe fă-

gaşul disputelor dintre comunităţile religioase sau pe alte făgaşuri, în care ne-am împotmolit atît de des.

E interesant de urmărit cum au reacţionat la această idee Simla şi Londra. S-a comunicat, semioficial, că guvernul n-ar avea obiecţii. Plin de condescendenţă, el a aprobat-o, căci o considera, evident, ca un fel de conferinţă a partidelor de tip vechi, sortită eşecului, ceea ce i-ar întări poziţia. Mai tîrziu guvernul pare să-şi fi dat seama de pericolul şi de posibilităţile pe care le implica ideea şi a început să i se opună energic.

Scurt timp după sesiunea de la Bombay au avut loc alegerile pentru Adunarea legislativă. Cu toată lipsa mea de entuziasm pentru programul parlamentar al Congresului, alegerile m-au interesat foarte mult şi doream succesul candidaţilor Congresului, sau, mai exact, speram că adversarii lor vor fi înfrînţi. Aceşti adversari erau o ciudată adunătură de carierişti, de politicieni ai comunităţilor religioase, de renegaţi şi de zeloşi susţinători ai politicii de represiune duse de guvern. Era aproape sigur că majoritatea acestor indivizi vor fi înlăturaţi la alegeri, din păcate însă hotărîrea în problema comunităţilor întuneca fondul chestiunii, şi mulţi din ei se refugiau sub aripile larg deschise ale organizaţiilor religioase. Congresul a avut totuşi un succes remarcabil şi m-am bucurat că multe persoane indezirabile au căzut la alegeri.

Atitudinea aşa-numitului partid congresist naţionalist mi s-a părut deosebit de deplorabilă. Vehementa lui opoziţie faţă de hotărîrea în problema comunităţilor religioase era de înţeles, dar, pentru a-şi întări poziţia, el s-a aliat cu cele mai reacţionare organizaţii ale comunităţilor, chiar şi cu sanataniştii — gruparea cea mai reacţionară din India atît sub raport politic cît şi social —, precum şi cu mulţi dintre cei mai notorii reacţionari. Cu excepţia Bengalului, unde, datorită unor cauze speciale, a fost sprijinit de un puternic grup congresist, mulţi dintre membrii săi şi-au manifestat în toate felurile atitudinea lor anticongresistă. Se poate chiar afirma că au fost principalii adversari ai Congresului. Dar, în ciuda acestei pestriţe combinaţii de forţe adverse din care făceau parte moşieri, liberali şi, bineînţeles, funcţionari, candidaţii Congresului au obţinut un remarcabil succes.

Atitudinea Congresului faţă de hotărîrea în problema comunităţilor a fost cît se poate de originală, dar în situaţia dată n-ar fi putut fi foarte diferită. Era inevitabila consecinţă a vechii sale politici de neutralitate şi şovăială. Ar fi fost mult mai demn şi mai just dacă s-ar fi dus de la început o politică fermă, fără a ţine seamă de consecinţele imediate. Cum însă Congresul nu a vrut să procedeze astfel, nu i-a mai rămas altă cale decît aceea pe care a păşit. Hotărîrea era, evident, o absurditate şi nu putea fi acceptată, deoarece, cît timp era în vigoare, orice fel de libertate era imposibilă. Aceasta nu fiindcă s-ar fi acordat prea multe avantaje mu-

sulmanilor. Ar fi fost poate posibil să li se acorde sub altă formă aproape tot ce cereau. Guvernul englez împărţise însă India într-un număr de compartimente care se excludeau reciproc, fiecare din ele contrabalansîndu-le şi neutralizîndu-le pe celelalte, astfel ca elementul străin englez să poată rămîne predominant. Aceasta făcu inevitabilă dependenţa faţă de guvernul englez.

Hinduşii erau puşi într-o situaţie excepţional de nefavorabilă în special în Bengal, unde se dăduse puţin numerosului element european o pondere foarte mare. O astfel de sentinţă sau hotărîre, sau oricum i s-ar spune (s-au ridicat obiecţii împotriva denumirii de sentinţă), trebuia obligatoriu să provoace mari nemulţumiri, şi, deşi din motive politice ea poate fi impusă sau temporar tolerată, ea va fi, probabil, un permanent izvor de fricţiuni. Personal consider că caracterul defectuos al hotărîrii vorbeşte în favoarea ei, căci, aşa cum e, nu poate niciodată deveni o bază pentru o reglementare permanentă.

Partidul naţionalist şi, mai mult încă, Hindu Mahasabha şi alte organizaţii ale comunităţilor religioase au fost, desigur, nemulţumite de această hotărîre, dar critica lor se baza, la fel ca şi declaraţiile partizanilor hotărîrii, în fond pe o acceptare a ideologiei guvernului englez. Acest fapt i-a făcut şi-i va face şi în viitor să adopte o politică foarte stranie, care e, desigur, foarte plăcută guvernului. Obsedaţi de această hotărîre şi în speranţa că prin tocmeli sau linguşiri vor determina guvernul să o schimbe în folosul lor, ei îşi slăbesc opoziţia în alte probleme de importanţă vitală. Cel mai departe au mers pe această cale cei de la Hindu Mahasabha. Ei nu par să-şi dea seama că o asemenea atitudine e nu numai umilitoare, dar că îngreuiază foarte mult orice modificare a hotărîrii, căci nu face decît să-i aţîţe pe musulmani şi-i îndepărtează tot mai mult. Guvernul englez nu poate cuceri de partea sa elementele naţionaliste ; prea multe îi despart, iar conflictul de interese e prea accentuat. De asemenea, în problema mai limitată a disensiunilor religioase, nu poate să mulţumească atît comunităţile hinduse cît şi pe cele musulmane. El trebuia să aleagă, şi, din punctul său de vedere, a făcut o alegere bună favorizînd comunităţile religioase musulmane. De ce să-şi schimbe el această politică bine chibzuită şi avantajoasă, jignind pe musulmani, pentru a cîştiga în schimb pe cei cîţiva politicieni ai comunităţilor religioase hinduse ?

Însuşi faptul că hinduşii sînt, ca grup, mai avansaţi din punct de vedere politic şi mai perseverenţi în revendicarea libertăţii naţionale vorbeşte împotriva lor. Căci mici concesii în problemele religioase (şi ele nu pot fi decît mici) nu vor influenţa mult ostilitatea politică a hinduşilor ; dar vor schimba, vremelnic ce e drept, atitudinea musulmanilor.

Alegerile pentru Adunarea legislativă au arătat limpede cine stă în spatele organizației Hindu Mahasabha și al Conferinței musulmane — cele mai reacționare organizații ale comunităților religioase. Candidații și susținătorii lor proveneau din rîndurile marilor proprietari funciari sau aparțineau clasei bancherilor bogați. Mahasabha și-a dovedit solicitudinea pentru clasa bancherilor prin înverșunata sa opoziție împotriva recentelor proiecte de lege pentru scutirea de plata datoriilor. Aceste mici grupuri ale celor mai de sus straturi sociale hinduse formează organizația Hindu Mahasabha, iar o fracțiune a lor împreună cu cîțiva liber-profesioniști formează grupul liberalilor. Ei nu se bucură de mare influență printre hinduși, căci păturile de jos ale clasei mijlocii s-au trezit din punct de vedere politic, iar conducătorii cercurilor industriale se țin departe de ei, căci între interesele industriei în dezvoltare și elementele semifeudale există anumite contradicții. Neîndrăznind să recurgă la acțiuni directe sau la alte metode riscante, industriașii încearcă să rămînă în termeni buni atît cu naționaliștii cît și cu guvernul. Ei nu dau prea multă atenție grupărilor liberale sau comunităților religioase. Mobilul care îi domină e progresul industrial și profitul.

La musulmani nu s-a produs încă această trezire a păturilor de jos ale clasei mijlocii, iar din punct de vedere industrial au rămas de asemenea în urmă. De aceea organizațiile lor religioase sînt dominate de cele mai înveterate elemente feudale și reacționare și de foști funcționari, aceste elemente bucurîndu-se și de o mare influență în sînul comunității. Conferința musulmană e o adevărată pleiadă de nobili, foști miniștri și mari moșieri. Și totuși cred că musulmanii de rînd au — poate datorită unei oarecare libertăți în relațiile sociale — posibilități potențiale mai mari decît masele hinduse și, odată puși în mișcare, vor păși probabil mai repede pe calea socialistă. În momentul de față, intelectualitatea musulmană, lipsită de orice energie, pare paralizată atît spiritual cît și fizic. Ea nu îndrăznește să conteste poziția vechii gărzi.

Chiar conducătorii Congresului, politicește cea mai avansată dintre marile grupări, sînt mult mai prudenți decît ar cere-o starea de spirit a maselor. Ei se adresează maselor pentru ajutor, dar rareori le cer părerea sau încearcă să afle ce le doare. Înaintea alegerilor pentru Adunarea legislativă au făcut tot ce au putut pentru a-și îndulci programul, încercînd să cîștige de partea lor diferitele elemente moderate necongresiste. Și-au schimbat chiar atitudinea față de unele măsuri, ca, de pildă, proiectul de lege privind admiterea în temple, și au dat asigurări liniștitoare cercurilor celor mai ortodoxe din Madras. Un program electoral precis și combativ ar fi stîrnit mai mult entuziasm și ar fi contribuit mult la educarea maselor. Acum, cînd Congresul a formulat un program de activi-

tate parlamentară, se vor face şi mai mari concesii intereselor reacţionare politice şi sociale în speranţa de a obţine cîteva voturi în plus, şi se va adînci ruptura dintre conducerea Congresului şi mase. Se vor ţine discursuri elocvente, se va respecta cea mai impecabilă etichetă parlamentară, iar din cînd în cînd guvernul va fi pus în minoritate, ceea ce guvernul va ignora cu acelaşi calm ca şi în trecut.

În ultimii cîţiva ani, cînd Congresul boicota organele legislative, purtători oficiali de cuvînt ne declarau adesea că Adunarea legislativă şi Consiliile provinciale sînt adevăraţii reprezentanţi ai poporului şi exponenţii opiniei publice. Interesant e că acum, cînd în Adunarea legislativă precumpănesc elemente mai avansate, punctul de vedere oficial s-a schimbat. De fiecare dată cînd se aminteşte de succesul Congresului în alegeri ni se spune că numărul alegătorilor este foarte mic — numai trei milioane dintr-un total de circa trei sute de milioane. După părerea oficială, se pare că milioanele de oameni lipsiţi de dreptul de vot sprijină ferm guvernul englez. Soluţia e foarte simplă. Daţi drept de vot tuturor persoanelor adulte şi vom afla, în sfîrşit, ce gîndesc aceşti oameni.

Curînd după alegerile pentru Adunarea legislativă s-a dat publicităţii raportul Comisiei parlamentare mixte privind reforma constituţiei în India. Printre multiplele şi feluritele critici care i s-au adus s-a subliniat adesea că el denotă „neîncredere" şi „suspiciune" faţă de poporul indian. Acest fel de critică mi se pare a fi un mod foarte ciudat de a privi problemele noastre naţionale şi sociale. Nu există oare nici o contradicţie fundamentală între politica imperiului englez şi interesele noastre naţionale ? Problema este care din aceste interese vor triumfa. Vrem noi libertatea numai pentru a continua aceeaşi politică imperială ? Se pare că aceasta era părerea guvernului englez, căci ne-a adus la cunoştinţă că nu va face uz de „garanţii" cît timp ne vom comporta cum trebuie şi ne vom dovedi aptitudinea pentru autoguvernare făcînd exact ceea ce cere politica engleză. Dar dacă în India trebuie continuată politica engleză, de ce se mai face toată această zarvă despre trecerea frînelor în mîinile noastre ?

Este îndeobşte cunoscut că, din punct de vedere economic, acordurile de la Ottawa nu au fost foarte avantajoase pentru Anglia, cu excepţia comerţului ei cu India [1]. Comerţul Angliei cu India a profitat, desigur, de pe urma acestor acorduri, dar, după părerea cercurilor politice şi comerciale indiene, în dauna intereselor Indiei. Alta este situaţia dominioanelor, în special a Canadei

[1] „Referindu-se la comerţul cu India, Sir William Currie a declarat că acordurile de la Ottawa au fost vădit în avantajul Angliei". Sir William a prezidat la Londra adunarea din 5 decembrie 1934 a Societăţii de navigaţie Pirinei—Orient.

şi a Australiei [1]. Ele s-au tocmit cît au putut şi au obţinut avantaje însemnate în detrimentul Angliei. Cu toate acestea, ele încearcă mereu să scape de acordurile de la Ottawa şi de consecinţele lor, pentru a-şi dezvolta propria lor industrie şi comerţul cu alte ţări [2]. În Canada, unul dintre principalele partide politice — cel liberal —, care va veni probabil în scurt timp la putere, s-a angajat definitiv să anuleze acordurile de la Ottawa [3]. Interpretînd în interesul ei acordurile de la Ottawa, Australia a majorat tarifele vamale la anumite categorii de ţesături şi fire, ceea ce a provocat puternica indignare a proprietarilor de fabrici textile din Lancashire, care au denunţat acest act ca o încălcare a acordului. În semn de protest şi ca represalii s-a iniţiat în Lancashire o mişcare de boicotare a mărfurilor australiene. Dar această ameninţare n-a impresionat decît foarte puţin Australia, care a adoptat o atitudine agresivă [4].

Conflictele economice nu se datorează, desigur, unei animozităţi a populaţiei canadiene şi australiene faţă de Anglia, deşi în cazul Irlandei această animozitate este manifestă. Conflictele sînt provocate de ciocniri de interese, iar scopul „garanţiilor" în India este de a asigura apărarea intereselor engleze ori de cîte ori s-ar putea

---

[1] Revista „Economist" din Londra (iunie 1934) arată că conferinţa de la Ottawa „ar fi putut fi justificată numai dacă ar fi sporit volumul comerţului înăuntrul imperiului" fără a micşora comerţul acestuia cu restul lumii. De fapt, ea nu a dus decît la o foarte neînsemnată sporire a proporţiei cu care comerţul dinăuntrul imperiului participă la comerţul tot mai mic al imperiului. De pe urma acestei schimbări, dominioanele au cîştigat mult mai mult decît Marea Britanie. Importul nostru din ţările imperiului a crescut de la 247.000.000 de lire sterline în 1931 la 249.000.000 în 1933, în timp ce exportul nostru a scăzut de la 170.600.000 de lire sterline la 163.500.000. Şi este un fapt că între 1929 şi 1933 exportul nostru în ţările imperiului s-a micşorat cu 50,9%, pe cînd importul nostru din aceleaşi ţări s-a redus numai cu 32,9%. Exportul nostru în celelalte state nu s-a redus atît de simţitor, dar reducerea importului nostru din aceste ţări a fost mult mai însemnată".

[2] Ziarul „Age" din Melbourne este nemulţumit de acordurile de la Ottawa. După părerea sa, Ottawa „provoacă un permanent sentiment de enervare şi e tot mai des considerat ca o greşeală grosolană". (Se citează după „Manchester Guardian Weekly" din 19 octombrie 1934).

[3] Chiar şi d-l Bennett, actualul prim-ministru conservator al Canadei, e, în problemele comerciale, un ghimpe în ochii guvernului englez. El vorbeşte acum despre un „nou curs" şi dă dovadă de o surprinzătoare convertire. Sub primejdioasa influenţă a lui Litvinov, a lui Sir Stafford Cripps şi John Strachey, el a devenit partizan al colectivismului. Aceasta ar trebui să fie un avertisment pentru toţi conservatorii, liberalii, funcţionarii Serviciului civil indian etc. de a evita să gîndească sau să aibă relaţii cu cei care gîndesc, căci altfel ar putea fi ei înşişi convertiţi la doctrine primejdioase. (De cînd au fost scrise cele de mai sus, partidul liberal din Canada, în frunte cu King, a obţinut victoria în alegeri şi a venit la putere).

[4] Ziarul „Age" din Melbourne a declarat că, dacă boicotul propus de Lancashire nu va fi abandonat, Australia va trebui să lovească şi mai puternic în ceea ce va mai rămîne din comerţul ei cu Lancashire. Trebuie să se răspundă Lancashire-ului cu o reconfirmare nestrămutată a poziţiei noastre". (Se citează după „Manchester Guardian Weekly" din 9 noiembrie 1934).

produce asemenea ciocniri. Recentul acord comercial anglo-indian, încheiat în secret, peste capul şi în ciuda protestului cercurilor de afaceri şi al industriei indiene (industriaşii englezi erau însă ţinuţi la curent cu tratativele), respins de Adunarea legislativă, dar totuşi menţinut de guvern, este o amabilă indicaţie a ceea ce ar însemna „garanţiile". Asemenea „garanţii" par a fi mai urgent necesare în Canada, Australia şi Africa de sud pentru a împiedica popoarele acestor dominioane să apuce pe altă cale nu numai în problemele comerciale, ci şi în altele de mai mare importanţă pentru securitatea şi coeziunea imperiului [1].

Se spune că imperiul înseamnă creanţă şi că „garanţiile" au fost născocite pentru a permite cămătarului imperial să-şi menţină stăpînirea asupra nenorocitului său debitor şi să-şi păstreze intacte toate interesele sale speciale şi autoritatea sa. Există o ciudată versiune, deseori repetată şi oficial, că Gandhiji şi Congresul ar fi fost de acord cu ideea acestor garanţii fiindcă „garanţii în interesul Indiei" au fost prevăzute şi în pactul de la Delhi din 1931.

Ottawa şi garanţiile care privesc comerţul sînt, în definitiv, chestiuni relativ minore [2]. Mult mai importante sînt prevederile care urmăresc eternizarea principalelor mijloace de control politic şi economic asupra poporului indian, care atît în trecut cît şi în prezent au contribuit la exploatarea ţării. Cît timp există asemenea prevederi şi „garanţii" nu e posibil nici un progres real în nici o direcţie şi sînt imposibile încercările de a obţine o schimbare pe cale constituţională. Orice încercare se va izbi de peretele „garanţiilor" şi va dovedi tot mai mult că singura cale posibilă este cea neconstituţională. Sub aspect politic, constituţia propusă, cu monstruoasa ei federaţie, este o absurditate ; sub aspect social şi economic e însă şi mai rea. Calea spre socialism este barată cu bună ştiinţă. În aparenţă se transferă o mare parte din răspundere (ce-i drept, mai ales claselor „sigure"), dar nu se transferă puterea sau mijloacele pentru a înfăptui ceva serios. Anglia păstrează puterea fără a mai avea însă şi răspunderea. Nu mai există nici măcar

---

[1] O. Pirow, ministrul apărării al Uniunii Sud-Africane, a declarat că Uniunea nu va participa la nici un program general de apărare a imperiului şi nici nu va participa la vreun război din alt continent, chiar dacă Anglia ar fi implicată. „Dacă guvernul ar face încercarea pripită de a angaja Africa de sud într-un nou război din alt continent, am avea mari dezordini şi, poate, chiar un război civil. De aceea guvernul nu va participa la nici un fel de program general de apărare a imperiului". (Informaţie transmisă la 5 februarie 1905 de agenţia Reuter din Cape Town). Primul ministru, generalul Hertzog, a confirmat această declaraţie şi a subliniat că ea exprimă punctul de vedere al guvernului Uniunii Sud-Africane.

[2] Revista „Economist" din Londra (octombrie 1934) arăta : „În ce priveşte viitorul, probabil că printre alte avantaje pe care le aduce dominaţia engleză «indigenilor» în multe colţuri ale lumii va fi şi dubiosul privilegiu de a cumpăra la preţuri scumpe mărfurile din Lancashire". Ceilonul este cel mai viu şi mai recent exemplu.

proverbiala foaie de viţă pentru a acoperi goliciunea autocraţiei. Oricine ştie că o cerinţă esenţială a timpurilor noastre este o suplețe şi adaptabilitate foarte mare a constituţiilor, astfel încît să poată face faţă deselor schimbări ale situaţiei. Sînt necesare hotărîri rapide şi puterea de a le traduce în viaţă. Chiar aşa este îndoielnic dacă democraţia parlamentară, astfel cum funcţionează azi în unele ţări occidentale, e capabilă să înfăptuiască schimbările fundamentale necesare pentru viaţa normală a lumii moderne. Dar la noi nici nu se pune această problemă, căci orice mişcare este conştient ferecată în lanţuri şi cătuşe, şi noi sîntem puşi în faţa unei uşi închise cu lacăte şi zăvoare. Ni se dă un automobil cu toate frînele, dar fără motor. Este o constituţie elaborată de oameni în a căror minte e mereu prezentă Curtea marţială. Omul obişnuit să se sprijine pe forţă nu cunoaşte decît o singură alternativă : Curtea marţială sau prăbuşirea.

Libertatea pe care o promite Indiei acest dar al Angliei poate fi măsurată după faptul că pînă şi cele mai moderate şi politiceşte înapoiate grupuri din India o condamnă ca reacţionară. Partizanii tradiţionali şi consecvenţi ai guvernului au fost nevoiţi să îmbine obişnuitele lor genuflexiuni cu observaţii critice. Alţii au fost mult mai vehemenţi.

Faţă de aceste propuneri le-a fost greu liberalilor să-şi păstreze neştirbită credinţa nestrămutată în înţelepciunea de nepătruns a providenţei care a pus India sub stăpînire engleză. Ei au pronunţat critici foarte aspre, dar, dispreţuind realitatea şi îndrăgostiţi de fraze şi „gesturi" frumoase, au pus accentul pe faptul că în raport şi în proiectul de constituţie lipseau cuvintele „statut de dominion". În jurul acestei probleme s-a făcut multă vîlvă, dar acum, cînd Sir Samuel Hoare a făcut un fel de declaraţie în acest sens, onoarea e salvată. Statutul de dominion nu e poate decît o umbră imaterială care se profilează undeva într-un viitor necunoscut, e poate ţara din basme în care nu vom ajunge niciodată, dar la care putem, cel puţin, visa şi vorbi plini de elocvenţă despre multiplele ei frumuseţi. Frămîntat poate de îndoieli în privinţa parlamentului şi poporului englez, Sir Tej Bahadur Sapru caută refugiu sub aripa coroanei. Acest eminent jurist a enunţat o nouă doctrină constituţională : „Indiferent de ce ar face sau nu ar face pentru India parlamentul şi poporul englez, deasupra lor stă coroana, care se îngrijeşte de interesele supuşilor indieni şi de pacea şi propăşirea Indiei" [1]. E o doctrină foarte comodă, care ne scuteşte de orice grijă în privinţa constituţiilor, legilor sau a schimbărilor politice şi sociale.

Ar fi, totuşi, nedrept să afirmăm că liberalii şi-ar fi slăbit opoziţia faţă de constituţia propusă. Cei mai mulţi au declarat

[1] Cuvîntare rostită la 29 ianuarie 1935, la o întrunire publică din Laknau.

foarte clar că preferă situaţia actuală, oricît de rea ar fi, acestui dar nedorit impus Indiei. Principiile lor le interzic însă să facă altceva decît asemenea sublinieri şi e de presupus că şi pe viitor se vor mărgini doar la atît. Drept motto ei şi-ar putea alege adaptarea modernă a unei vechi zicale: „Dacă ceva nu-ţi reuşeşte din prima oară, mai strigă o dată!“ [1]

Liderii liberali, ca şi mulţi alţii probabil, inclusiv unii membri ai Congresului, îşi pun mari speranţe în victoria partidului laburist în Anglia şi în crearea unui guvern laburist. Nu există nici un motiv ca India să nu se străduiască să obţină colaborarea grupărilor înaintate din Anglia pentru progresul său şi să nu tragă foloase de pe urma instaurării unui guvern laburist. Dar a nu face altceva decît a spera că în Anglia se vor produce schimbări nu e nici demn şi nici compatibil cu onoarea naţională. Chiar dacă facem abstracţie de demnitate, o asemenea atitudine e contrară bunului simţ. De ce ne-am aştepta oare la ceva din partea partidului laburist englez? Noi am mai avut două guverne laburiste şi e puţin probabil că vom uita darurile pe care le-au făcut Indiei. Deşi Ramsay MacDonald a părăsit rîndurile laburiştilor, foştii săi colegi nu par să se fi schimbat prea mult. La conferinţa de la Southport a partidului laburist, ţinută în octombrie 1934, V. K. Krişna Menon a prezentat o rezoluţie „care exprimă convingerea că este imperios necesar a se traduce imediat în viaţă principiul autodeterminării cu scopul de a da Indiei o autoguvernare deplină“. Arthur Henderson a cerut insistent retragerea rezoluţiei, refuzînd făţiş să-şi ia vreun angajament în numele Comitetului executiv de a duce faţă de India o politică de autodeterminare. El spunea: „Am declarat foarte clar că, pe cît posibil, vom consulta toate păturile poporului indian. Acest lucru ar trebui să-i satisfacă pe toţi“. Satisfacţia va fi poate temperată de faptul că e exact politica proclamată de ultimul guvern laburist şi de guvernul naţional, al cărei rezultat a fost Conferinţa mesei rotunde, Cartea albă, raportul Comisiei mixte şi Legea cu privire la administrarea Indiei.

Este absolut limpede că, în materie de politică imperială, diferenţa dintre torii şi laburiştii englezi nu este mare. E drept că laburiştii de rînd sînt mult mai avansaţi, dar ei nu au prea mare înrîurire asupra conducerii lor, care e foarte conservatoare. S-ar putea ca aripa de stînga a laburiştilor să se întărească, căci situaţia se schimbă azi foarte repede, dar pot oare mişcările naţionale sau sociale să se culce pe o ureche şi să doarmă liniştite în aşteptarea unor schimbări problematice care trebuie să se producă într-altă parte?

Această speranţă a liberalilor noştri în partidul laburist englez

[1] Joc de cuvinte: „cry again“ — „mai strigă o dată“, în loc de „try again“ — „mai încearcă o dată“. — *Nota Trad.*

are un aspect curios. Dacă acest din urmă partid ar merge, printr-o întîmplare oarecare, spre stînga şi ar înfăptui în Anglia programul său socialist, care ar fi reacţia în India şi, mai ales, care ar fi reacţia la liberali şi la celelalte grupuri moderate ? Din punct de vedere social, cei mai mulţi dintre ei sînt conservatori de cea mai pură speţă. Reformele sociale şi economice ale laburiştilor nu le vor plăcea şi le va fi frică să nu fie introduse şi în India. S-ar putea chiar ca dragostea lor pentru legătura cu Anglia să se schimbe dintr-o dată atunci cînd această legătură ar deveni simbolul unor transformări sociale. S-ar mai putea ca oameni de felul meu, care doresc independenţa naţională şi ruperea acestei legături, să-şi schimbe părerea şi să prefere o strînsă colaborare cu Anglia socialistă. Nimeni dintre noi nu are, desigur, nici un fel de obiecţie împotriva colaborării cu poporul englez, obiecţii avem împotriva imperialismului, şi, de îndată ce vor renunţa la el, calea spre colaborare va fi deschisă. Dar ce vor face în acest caz moderaţii ? Ei vor accepta probabil noua orînduire ca pe o nouă dovadă a înţelepciunii de nepătruns a providenţei.

Una dintre cele mai remarcabile consecinţe ale Conferinţei mesei rotunde şi ale propunerii de creare a unei federaţii este promovarea pe primul plan a prinţilor indieni. Solicitudinea cercurilor conservatoare reacţionare pentru prinţi şi „independenţa" lor i-a readus la viaţă. Niciodată nu li s-a dat atîta importanţă. În trecut nu cutezau să se împotrivească nici celei mai mici aluzii a rezidentului englez, iar atitudinea guvernului englez din India faţă de numeroasele „Înălţimi" era făţiş dispreţuitoare. Guvernul se amesteca permanent în treburile lor interne, şi această intervenţie era adesea perfect justificată. Numeroase principate mai sînt şi azi încă, direct sau indirect, administrate de funcţionarii englezi care le-au fost „împrumutaţi". Dar campania desfăşurată de Churchill şi de lordul Rothermere pare a fi descurajat întrucîtva guvernul din India, şi el a devenit foarte precaut în anularea hotărîrilor luate de principi. Aceştia vorbesc acum pe un ton mult mai arogant.

Am încercat să urmăresc aceste evenimente de suprafaţă din viaţa politică a Indiei, dar nu mă pot dezbăra de impresia că ele sînt nereale, iar situaţia reală a Indiei mă apasă. Această realitate este constituită dintr-o permanentă reprimare a tuturor libertăţilor, din suferinţe şi lipsuri de necrezut, din denaturarea oricărei bune intenţii şi din încurajarea a tot felul de tendinţe dăunătoare. Mulţi zac în închisori, irosindu-şi anii tinereţii în chinuri cumplite [1]. Fa-

[1] Sir Harry Haig, şeful Departamentului afacerilor interne, a declarat, la 23 iulie 1934, în Adunarea legislativă că numărul total al persoanelor ţinute fără judecată în închisori şi lagăre speciale este de 1.500 pînă la 1.600 în Bengal şi de 500 în lagărul din Deoli, în total 2.000—2.100 de oameni. Acesta este numărul persoanelor deţinute fără judecată sau condamnare. El nu cuprinde deţinuţii condamnaţi pe motive politice, şi de obicei se dau sentinţe

miliile lor, prietenii şi mii de alţi oameni sînt exasperaţi şi au un sentiment îngrozitor de umilire şi de neputinţă în faţa forţei brute care îi domină. Numeroase organizaţii sînt interzise chiar în timp normal, iar „împuternicirile excepţionale" şi „legile de menţinere a ordinii" au devenit arme aproape permanente în arsenalul guvernului. Îngrădiri ale libertăţii considerate ca excepţii devin repede regulă generală. Numeroase cărţi şi reviste sînt interzise sau împiedicate să intre în ţară cu ajutorul „legii vămilor maritime", iar deţinerea de literatură „primejdioasă" poate atrage după sine o condamnare la închisoare pe termen lung. Exprimarea sinceră a părerilor despre problemele economice şi politice la ordinea zilei sau o relatare favorabilă despre condiţiile sociale şi culturale din Rusia e foarte sever blamată de cenzor. „The Modern Review" a primit un avertisment din partea guvernului din Bengal fiindcă a publicat un articol al lui Rabindranath Tagore despre Rusia, articol scris după ce vizitase această ţară. Subsecretarul de stat pentru India a comunicat în parlament că „articolul prezenta denaturat realizările guvernării engleze în India" şi de aceea s-au luat măsuri împotriva lui [1]. Aceste realizări le poate aprecia numai cenzorul, iar noi nu avem voie să avem sau să exprimăm altă părere. Guvernul s-a împotrivit şi publicării unui scurt mesaj trimis de Rabindranath Tagore Societăţii prietenilor din Dublin. Dacă asemenea represiuni se aplică unui înţelept ca Tagore, care nu se interesează decît de probleme culturale şi cu bună ştiinţă se ţine departe de politică şi care e venerat în India şi renumit în toată lumea, ce să mai vorbim de muritorii de rînd ? Mai grav însă decît cazurile de represiune propriu-zisă e atmosfera de teamă pe care o creează. În asemenea condiţii nu poate exista jurnalism onest şi nici o apreciere sau o predare serioasă a istoriei, a economiei, a politicii sau a treburilor curente [2]. Este o situaţie foarte improprie pentru realizarea de reforme sau pentru instituirea unui guvern responsabil.

---

foarte aspre. Potrivit unei ştiri a agenţiei Associated Press (17 decembrie 1934), într-un recent proces din Calcuta, Înalta Curte a condamnat un acuzat la nouă ani temniţă grea pentru crima de a fi posedat arme şi muniţii fără autorizaţia cuvenită. Cu prilejul arestării au fost găsite la acuzat un revolver şi şase cartuşe.

[1] 12 noiembrie 1934.

[2] La 4 septembrie 1935 s-a făcut în Adunarea legislativă o declaraţie oficială cu privire la aplicarea legilor presei în India. După cum s-a arătat, începînd din 1930, 514 ziare au fost supuse confiscărilor şi cererilor guvernului de a se depune cauţiuni. Dintre acestea, 348 de ziare şi-au încetat apariţia nemaiputînd depune noi cauţiuni, iar 166 au depus cauţiuni totalizînd 252.852 de rupii.

Recent (în a doua jumătate a anului 1935) s-au introdus iarăşi pe o perioadă îndelungată o serie de legi care ştirbesc libertăţile cetăţeneşti. Cea mai importantă — legea pentru modificarea Codului penal — e aplicată în întreaga Indie. Ea a fost respinsă de Adunarea legislativă, dar ulterior a fost aprobată de guvernatorul general. Multe provincii au introdus şi ele asemenea legi.

Orice om inteligent ştie că astăzi lumea e într-o stare de frămîntare intelectuală şi că din cauza condiţiilor existente se observă o nemulţumire uneori confuză, alteori acut simţită, în orice caz însă foarte puternică. Sub ochii noştri se săvîrşesc transformări profunde, iar viitorul, oricare ar fi el, nu este ceva îndepărtat, care să stîrnească doar un interes pur academic în minţile detaşate de realitate ale filozofilor, sociologilor şi economiştilor. Într-un fel sau altul, această problemă atinge pe fiecare şi e desigur datoria oricărui cetăţean de a încerca să înţeleagă forţele care acţionează şi să-şi determine singur calea pe care vrea să meargă. Se apropie sfîrşitul unei lumi vechi şi se profilează contururile unei lumi noi. Pentru a rezolva o problemă trebuie s-o cunoşti. La drept vorbind, e tot atît de important să cunoşti problema cît să-i cauţi soluţia.

Din păcate, la oamenii noştri politici se observă o uimitoare ignoranţă sau o indiferenţă faţă de ce se întîmplă în lume. Această ignoranţă se extinde probabil la marea majoritate a persoanelor oficiale din India, căci Serviciul civil trăieşte fericit şi tihnit în mărginita sa lume. Numai funcţionarii noştri superiori sînt obligaţi să se ocupe de aceste probleme. Guvernul englez trebuie, bineînţeles, să urmărească evenimentele mondiale şi să-şi pună politica în acord cu ele. Este îndeobşte cunoscut că stăpînirea şi apărarea Indiei exercită o mare influenţă asupra politicii externe a Angliei. Cîţi oameni politici indieni îşi dau oare seama că imperialismul japonez, sau puterea crescîndă a Uniunii Sovietice, că intrigile anglo-ruso-japoneze din Sin-ţzian, sau evenimentele din Asia centrală, Afganistan sau Persia afectează direct politica Indiei ? Situaţia din Asia centrală afectează vădit situaţia Caşmirului, transformîndu-l în pivot al apărării şi politicii engleze.

Şi mai importante sînt însă rapidele schimbări economice care se săvîrşesc în întreaga lume. Trebuie să înţelegem că sistemul secolului al XIX-lea şi-a trăit traiul şi nu mai corespunde cerinţelor de azi. Mentalitatea juristului, atît de răspîndită în India, de a rezolva problemele în funcţie de precedente îşi pierde sensul cînd nu există precedente. Nu putem pune pe şine o căruţă cu boi şi s-o denumim tren. Căruţa trebuie să lase drumul liber şi să fie înlăturată ca ceva învechit. Chiar şi în afara Rusiei se vorbeşte mult despre un curs nou şi despre mari schimbări. Deşi este pentru menţinerea şi întărirea sistemului capitalist, preşedintele Roosevelt a elaborat cu mult curaj planuri grandioase care pot schimba viaţa Americii. El vorbeşte despre necesitatea „de a se pune capăt existenţei grupurilor ultraprivilegiate şi de a se îmbunătăţi substanţial situaţia celor obidiţi". Ar putea să reuşească sau nu, dar nu se poate nega curajul acestui om şi dorinţa sa de a-şi scoate ţara din vechile făgaşuri. El nu se teme să-şi schimbe politica şi nici să-şi recunoască greşelile. În Anglia, Lloyd George a prezentat un „curs nou" propriu. Şi noi, în India avem nevoie de multe „cursuri noi".

Vechea afirmaţie că „tot ce merită a fi cunoscut se cunoaşte şi tot ce merită a fi făcut s-a şi făcut" este o absurditate primejdioasă.

În faţa noastră stau multe probleme şi trebuie să le rezolvăm cu îndrăzneală. Are oare actualul sistem social sau economic dreptul la existenţă dacă nu este în stare să îmbunătăţească serios situaţia maselor ? Există oare un alt sistem care să promită o asemenea largă îmbunătăţire ? În ce măsură va duce o schimbare exclusiv politică la îmbunătăţiri radicale ? Dacă grupurile privilegiate vor sta în calea unor transformări într-adevăr de dorit, este oare înţelept sau moral să încercăm a le păstra cu preţul suferinţelor şi mizeriei maselor ? Scopul nu e de a prejudicia grupurile privilegiate, ci de a le împiedica să prejudicieze pe alţii. Dacă ar fi posibil să se ajungă la o înţelegere cu grupurile privilegiate, ar fi foarte bine. Ar putea exista divergenţe de păreri dacă acest lucru este sau nu drept, dar numai puţini oameni vor pune la îndoială oportunitatea unei asemenea înţelegeri. Este evident că înţelegerea nu poate însemna desfiinţarea unui grup privilegiat şi înlocuirea lui cu un altul. Ori de cîte ori va fi posibil şi oportun se va putea plăti o despăgubire rezonabilă, căci un conflict ar costa probabil mult mai mult. Din nefericire, istoria ne arată însă că grupurile privilegiate nu acceptă astfel de compromisuri. E de necrezut cum clasele care au încetat să mai joace un rol de importanţă vitală în societate sînt lipsite de înţelepciune. Ele vor totul sau nimic şi de aceea dispar.

Există multă „palavrageală" (după cum îi spune Comitetul de lucru al Congresului) despre confiscări şi alte măsuri similare. Confiscarea — repetată şi continuă — e baza sistemului existent, iar transformările sociale propuse au tocmai scopul de a-i pune capăt. Există confiscarea zilnică a unei părţi din produsul muncii muncitorului ; peticul de pămînt al ţăranului este în cele din urmă confiscat, căci se urcă atît de mult arenda şi impozitul, încît ţăranul nu mai e în stare să le plătească. Înainte vreme pămînturile care erau proprietate obştească au fost confiscate de diferite persoane şi transformate în mari moşii. În felul acesta au fost lichidaţi şi mulţi ţărani proprietari. Confiscarea e baza şi esenţa sistemului actual.

Pentru a remedia cel puţin în parte situaţia, societatea recurge la diferite expediente, avînd şi ele caracter de confiscare, ca de pildă : impozite mari, impozitul pe succesiune, legi pentru reducerea de datorii, inflaţie etc. Recent am fost martori la refuzul unor state de a plăti datorii uriaşe. Şi nu numai Uniunea Sovietică a procedat astfel, dar şi importante ţări capitaliste. Exemplul cel mai remarcabil a fost anularea de către Anglia a datoriei sale către Statele Unite, dînd astfel Indiei un primejdios exemplu ! Dar toate aceste confiscări şi refuzuri de a plăti nu ajută decît în foarte mică măsură şi nu ne scapă de cauza principală. Pentru a construi din nou e necesar să se înlăture această cauză principală.

La examinarea metodei de schimbare a orînduirii existente va trebui să cîntărim cît ne costă ea din punct de vedere material şi spiritual. Nu ne putem permite a fi prea miopi. Trebuie să vedem în ce măsură contribuie aceste schimbări la fericirea şi la progresul omenirii atît material cît şi spiritual. Va trebui să avem însă totdeauna în vedere preţul colosal pe care-l plătim menţinînd orînduirea existentă, continuînd a trăi ca şi mai înainte, cu uriaşa povară a vieţilor mutilate şi frînte, a foametei şi mizeriei, a degradării spirituale şi morale. Ca o inundaţie care se repetă veşnic, actualul sistem economic ia cu sine şi distruge un mare număr de fiinţe umane. Nici inundaţia n-o putem opri şi nici pe aceşti oameni nu-i putem salva scoţînd apa cu găleata. Trebuie construite diguri şi canaluri, iar forţa distructivă a apei trebuie folosită pentru binele omenirii.

Este evident că uriaşele schimbări preconizate de socialism nu pot fi înfăptuite dintr-o dată prin votarea cîtorva legi. Legile fundamentale şi puterea sînt însă necesare pentru a stabili direcţia mişcării şi a pune temelia edificiului. Pentru ca măreaţa construcţie a unei societăţi socializate să poată progresa, nu o putem lăsa la voia întîmplării şi nici nu trebuie să se desfăşoare în salturi, întrerupte de perioade în care să se distrugă ceea ce s-a construit. Principalele piedici trebuie, deci, înlăturate. Ţelul nu e de a lua, ci de a da, de a transforma lipsa de azi în abundenţa de mîine. Dar pentru a o putea face, calea trebuie curăţită de toate piedicile şi grupurile egoiste, care tind să oprească mersul societăţii. Iar la alegerea drumului pe care mergem nu se pune problema de plăcere sau neplăcere şi nici chiar problema unei dreptăţi abstracte, ci a ceea ce din punct de vedere economic este sănătos, capabil de progres şi de adaptare la condiţiile în permanentă schimbare — a ceea ce este în folosul celui mai mare număr de oameni.

Ciocnirea de interese pare inevitabilă. Cale de mijloc nu există. Fiecare din noi trebuie să aleagă de care parte se situează. Dar înainte de a putea alege trebuie să cunoaştem şi să înţelegem. Atracţia emotivă a socialismului nu este suficientă. Ea trebuie completată printr-o atracţie intelectuală, raţională, bazată pe fapte, argumente şi o critică amănunţită. În Occident există o vastă literatură de acest fel, pe cînd India duce mare lipsă de asemenea literatură, iar pentru multe cărţi bune accesul în ţară este interzis. Dar nu este suficient a citi cărţi străine. Dacă vrem să construim socialismul în India, el trebuie să se dezvolte din condiţiile indiene, iar studierea minuţioasă a acestor condiţii este imperios necesară. Avem nevoie de specialişti care să studieze şi să pregătească planuri detaliate. Din păcate, majoritatea specialiştilor noştri sînt în serviciul statului sau lucrează în universităţi semioficiale şi nu îndrăznesc să meargă prea departe în această direcţie.

Pentru a ajunge la socialism nu e suficientă numai fundamentarea ştiinţifică. Sînt necesare şi alte forţe. Dar sînt convins că fără această fundamentare nu vom putea niciodată cunoaşte problema şi nici nu vom putea crea o mişcare puternică. În momentul de faţă, problema agrară este pentru India cea mai importantă şi va rămîne probabil cea mai importantă. Dar importanţa industriei e doar cu puţin mai mică şi e în creştere. Care este ţelul nostru : un stat ţărănesc sau unul industrial ? Va trebui, desigur, să rămînem o ţară mai ales agrară, dar putem şi cred chiar că e necesar să dezvoltăm industria.

Magnaţii industriei noastre au idei surprinzător de înapoiate, nici măcar capitalişti moderni nu sînt. Masele sînt atît de sărace, încît industriaşii nu le consideră drept cumpărători potenţiali ai mărfurilor lor şi luptă cu înverşunare împotriva oricărei propuneri de ridicare a salariilor sau de reducere a zilei de muncă. În ultimul timp s-a redus ziua de muncă în fabricile textile de la zece la nouă ore. Acest fapt a determinat pe fabricanţii din Ahmadabad să reducă salariile, chiar şi cele pentru lucrul în acord. În felul acesta, reducerea zilei de muncă înseamnă pentru bietul muncitor un venit mai mic şi un nivel de trai şi mai scăzut. Raţionalizarea care se înfăptuieşte într-un ritm rapid aruncă însă asupra muncitorului o povară tot mai grea, extenuîndu-l tot mai mult fără ca el să capete un salariu mai mare. Întreaga concepţie a industriaşilor este cea de la începutul secolului al XIX-lea. Cînd condiţiile le sînt favorabile obţin profituri uriaşe, iar situaţia muncitorului rămîne neschimbată ; cînd se produce însă o scădere bruscă a preţurilor, patronii se plîng că nu-şi pot continua afacerile fără să reducă salariile. Ei se bucură nu numai de ajutorul statului, dar de obicei şi de simpatia oamenilor noştri politici proveniţi din clasa mijlocie. Şi totuşi soarta muncitorului textil din Ahmadabad e mai bună decît cea a unui muncitor similar din Bombay sau din altă parte. În ansamblu, muncitorii din fabricile textile au o situaţie mult mai bună decît cei din fabricile de iută din Bengal sau decît minerii. Situaţia cea mai grea o au muncitorii neorganizaţi din micile întreprinderi industriale. O comparaţie între măreţele palate ale regilor iutei şi ale magnaţilor industriei textile cu etalarea lor ostentativă de lux şi fast şi jalnicele cocioabe în care trăiesc muncitorii lor pe jumătate goi ar trebui să fie un mijloc de educaţie extrem de impresionant. Dar noi am ajuns să considerăm aceste contraste ca ceva de la sine înţeles şi trecem pe lîngă ele calmi şi impasibili.

Oricît de grea ar fi însă soarta muncitorului industrial indian, ea este, din punct de vedere al venitului, mult mai bună decît cea a ţăranului. Ţăranul are un singur avantaj : el trăieşte în aer liber şi nu cunoaşte umilinţele îngrozitoarelor cartiere muncitoreşti, mizere şi suprapopulate. Dar el a decăzut în asemenea măsură, încît, după expresia lui Gandhiji, îşi transformă satul adesea într-un

„morman de bălegar". El nu cunoaşte spiritul colaborării sau al efortului comun pentru binele comunităţii. Este uşor să-l condamni, dar ce poate face această creatură nefericită cînd viaţa îi apare ca o înverşunată şi neîncetată luptă individuală, în care toată lumea e împotriva lui ? E aproape o minune de necrezut cum reuşeşte în general să trăiască. S-a calculat că în 1928—1929 venitul mediu zilnic al unui ţăran obişnuit din Penjab era de circa nouă anna (aproximativ nouă pence) pe cap de om. În 1930—1931 el s-a redus la nouă paia ($^3/_4$ pence)! Ţăranul din Penjab este considerat ca mult mai prosper decît cel din Provinciile unite, Bihar şi Bengal. În unele regiuni răsăritene ale Provinciilor unite (Gorakhpur şi altele), salariul muncitorului agricol era în perioadele prospere dinaintea crizei de două anna (2 pence) pe zi. A vorbi despre îmbunătăţirea acestor condiţii monstruoase prin mijloace filantropice sau prin eforturi locale de ridicare a agriculturii înseamnă a ne bate joc de ţăran şi de mizeria lui.

Cum putem ieşi din această mocirlă ? Se pot imagina, desigur, diverse mijloace, deşi e foarte greu să ridici mase de oameni căzuţi atît de jos. Adevărata dificultate vine de la grupurile privilegiate, care se împotrivesc schimbărilor, iar sub dominaţia imperialistă schimbări par excluse. Încotro se va îndrepta India în anii viitori ? Comunismul şi fascismul par să fie principalele curente ale secolului, iar curentele intermediare şi grupurile şovăielnice sînt treptat eliminate. Sir Malcolm Hailey a prezis că India va merge pe calea naţional-socialismului, adică a unei varietăţi a fascismului. S-ar putea să aibă dreptate, cel puţin în ce priveşte viitorul apropiat. Printre tineretul din India există de pe acum tendinţe fasciste pronunţate — în special în Bengal, dar în anumită măsură şi în celelalte provincii —, iar Congresul începe şi el să oglindească aceste tendinţe. Fascismul fiind atît de strîns legat de forme extreme de violenţă, membrii mai bătrîni ai Congresului, devotaţi ideii de non-violenţă, au un fel de repulsie instinctivă pentru el. Dar aşanumita bază filozofică a fascismului — statul corporatist, în care se menţine proprietatea privată, iar grupurile privilegiate sînt îngrădite, dar nu desfiinţate — le va fi, probabil, pe plac. La prima vedere pare să fie o cale minunată de a păstra vechiul şi a avea totuşi şi noul. Dar dacă va fi sau nu posibil să fie şi cu slănina-n pod şi cu curechiul uns, este o altă chestiune.

Adevăratul impuls spre fascism poate veni, bineînţeles, de la tînăra generaţie a clasei mijlocii. Revoluţionari sînt în momentul de faţă în India nu atît muncitorii sau ţăranii, cît o parte a clasei mijlocii, deşi muncitorii industriali sînt potenţial, desigur, mai revoluţionari. Această clasă mijlocie naţionalistă este un teren favorabil pentru răspîndirea ideilor fasciste. Însă fascismul în sens european nu se poate răspîndi la noi cît timp avem o guvernare străină. Fascismul indian trebuie obligatoriu să se pronunţe pentru

independenţă şi ca atare nu se poate alia cu imperialismul englez. El va trebui să caute sprijin în mase. Dacă dominaţia engleză ar fi complet înlăturată, fascismul s-ar dezvolta probabil repede, mai ales că ar fi sprijinit de păturile de sus ale clasei mijlocii şi de grupurile privilegiate.

E însă puţin probabil ca dominaţia engleză să fie curînd înlăturată, şi deocamdată se răspîndesc şi ideile socialiste şi comuniste, cu toată crunta represiune din partea guvernului englez. Partidul comunist este ilegal, iar denumirea de comunist este interpretată în sensul cel mai larg pentru a include şi pe simpatizanţi şi sindicatele cu programe progresiste.

Între fascism şi comunism, simpatia mea este în întregime de partea comunismului. După cum reiese din aceste pagini, sînt foarte departe de a fi comunist. Concepţiile mele mai sînt poate şi azi, în parte, cele ale secolului al XIX-lea şi sînt mult prea influenţat de tradiţia umanistă liberală pentru a mă putea dezbăra complet de ea. Acest fundal burghez mă însoţeşte pretutindeni şi este firească o sursă de iritaţie pentru mulţi comunişti. Îmi displace dogmatismul, îmi displace că operele lui Karl Marx sau orice alte cărţi sînt tratate ca o sfîntă scriptură ce nu poate fi contestată şi-mi displace şi reglementarea excesivă şi vînătoarea de erezii, care par a fi o trăsătură caracteristică a comunismului modern. Îmi displac şi multe din cele ce s-au petrecut în Rusia, şi mai ales aplicarea excesivă a violenţei în timpuri normale. Cu toate acestea, înclin tot mai mult spre o filozofie comunistă.

S-ar putea ca Marx să fi greşit în unele din afirmaţiile sale sau în teoria sa a valorii — nu sînt competent să judec. Mi se pare însă că avea o capacitate neobişnuită de a pătrunde în esenţa fenomenelor sociale, şi această perspicacitate se datora, probabil, metodei ştiinţifice alese de el. Această metodă aplicată la istorie, ca şi la evenimentele curente ne ajută să le înţelegem mult mai bine decît oricare altă metodă. Tocmai de aceea analiza cea mai revelatoare şi mai pătrunzătoare a schimbărilor care se petrec azi în lume o fac autorii marxişti. E uşor de afirmat că Marx a ignorat sau a subapreciat unele tendinţe care s-au manifestat ulterior, ca, de pildă, creşterea elementului revoluţionar în clasa mijlocie, atît de vizibilă acum. Cred însă că valoarea marxismului constă în lipsa de dogmatism, în accentul pe care-l pune pe o anumită concepţie şi metodă de cercetare, precum şi în atitudinea sa faţă de acţiune. Această concepţie ne ajută să înţelegem fenomenele sociale ale timpurilor noastre şi ne indică calea spre acţiune şi salvare.

Dar şi această metodă de acţiune nu e fixă şi imuabilă, ci trebuie adaptată împrejurărilor. Aceasta a fost cel puţin părerea lui Lenin şi el a justificat-o în mod strălucit, conformîndu-şi acţiunea condiţiilor schimbătoare. El ne spune că „a încerca să rezolvăm problema mijloacelor concrete de luptă fără a examina în toate

detaliile situaţia concretă din momentul respectiv, dintr-un anumit stadiu al dezvoltării ei, înseamnă a ne îndepărta cu totul de marxism". El spune de asemenea : „Nimic nu este definitiv ; trebuie să ţinem întotdeauna seamă de împrejurările concrete".

Datorită acestei concepţii largi şi cuprinzătoare, comunistul adevărat, cugetător, capătă în oarecare măsură capacitatea de a înţelege organic viaţa socială. Pentru el politica încetează de a fi o chestiune de oportunism sau o rătăcire în beznă. Idealul şi ţelul pentru care militează dau un sens luptei şi sacrificiilor pe care este gata să le facă. El simte că este o părticică dintr-o mare armată care păşeşte înainte pentru a realiza soarta şi destinul omenirii şi are sentimentul de „a merge în pas cu istoria".

E probabil că majoritatea comuniştilor sînt departe de a simţi toate acestea. Poate că numai un Lenin a posedat în toată plenitudinea acest sentiment organic al vieţii în interdependenţa ei, şi de aceea a şi fost activitatea sa atît de eficientă. În oarecare măsură îl are însă fiecare comunist care a înţeles filozofia acestei mişcări.

Cu mulţi comunişti e greu să-ţi păstrezi calmul ; ei au un dar special de a-i irita pe ceilalţi. Ei sînt însă oameni cărora le-a fost dat să sufere mult, iar în afara graniţelor Uniunii Sovietice ei trebuie să lupte împotriva unor dificultăţi enorme. Am admirat întotdeauna marele lor curaj şi capacitatea lor de sacrificiu. Suferă mult, cum, din păcate, suferă sub diferite forme milioane de oameni necunoscuţi, dar ei nu se înclină orbeşte în faţa unei soarte crude şi atotputernice. Ei suferă ca fiinţe umane, şi o asemenea suferinţă are o anumită noblеţă tragică.

Succesul sau eşecul experienţelor sociale din Rusia nu afectează direct valabilitatea teoriei marxiste. S-ar putea concepe, deşi e foarte improbabil, ca un concurs nefavorabil de împrejurări sau o combinaţie de puteri să zădărnicească aceste experimentări. Dar valoarea acestor mari transformări sociale va rămîne. Cu toată aversiunea mea instinctivă faţă de multe lucruri ce s-au petrecut acolo, îmi dau seama că ele constituie cea mai mare speranţă a lumii. Nu cunosc destul şi nu sînt în situaţia de a le judeca acţiunile. Principala mea teamă e că excesul de violenţă şi represiuni poate avea consecinţe nefaste de care va fi greu să ne dezbărăm. Dar în favoarea actualilor conducători ai soartei Rusiei vorbeşte mai ales faptul că nu se tem să înveţe din propriile lor greşeli. Ei sînt capabili să revină asupra hotărîrilor luate şi să construiască din nou. Şi niciodată nu pierd din vedere idealul lor. Activitatea lor în alte ţări, desfăşurată prin intermediul Internaţionalei Comuniste, a avut foarte puţin succes, dar se pare că această activitate este acum redusă la un minimum.

În ce priveşte India, comunismul şi socialismul par să fie o chestiune a viitorului îndepărtat, afară doar dacă o precipitare a

evenimentelor externe ar grăbi şi la noi pasul. Noi nu avem de-a face cu comunismul, ci (adăugînd o silabă !) cu comunalismul, adică cu discordiile dintre comunităţile religioase. Sub raportul comunităţilor religioase, India nu a ieşit încă din evul mediu. Oameni de acţiune îşi irosesc energia pe tot felul de lucruri mărunte, intrigi şi manevre, străduindu-se să se înşele unul pe altul. Pe foarte puţini dintre ei îi interesează încercarea de a face lumea mai bună şi mai fericită. S-ar putea însă ca acesta să fie doar un fenomen trecător, de scurtă durată.

În orice caz, Congresul s-a ţinut în general deoparte de discordiile dintre comunităţile religioase, dar concepţiile sale sînt mic-burgheze, şi el caută să rezolve această problemă, ca şi celelalte, în spirit mic-burghez. E puţin probabil că va putea reuşi pe această cale. El reprezintă azi păturile de jos ale clasei mijlocii, căci acestea sînt în momentul de faţă cele mai active şi mai revoluţionare. Dar el nu este totuşi atît de viabil pe cît pare. El stă sub presiunea a două forţe : una bine consolidată, cealaltă încă slabă, dar în creştere rapidă. În momentul de faţă, el trece printr-o criză şi e greu de spus ce se va întîmpla pe viitor. El nu poate trece de partea forţelor consolidate înainte de a-şi fi îndeplinit misiunea istorică — de a obţine libertatea naţională. Dar înainte ca el să-şi atingă acest ţel, alte forţe pot deveni puternice şi l-ar putea influenţa în sensul lor sau i-ar putea lua încetul cu încetul locul. E totuşi probabil că atîta timp cît nu se va fi obţinut într-o largă măsură libertatea naţională, Congresul va juca în India un rol dominant.

Orice activitate violentă pare să fie exclusă, ca o irosire dăunătoare şi inutilă de forţe. Cred că acest lucru e general recunoscut în India, în ciuda rarelor cazuri de violenţă sporadică şi zadarnică. Această din urmă cale nu ne poate duce decît la un cerc vicios, de violenţă şi contraviolenţă, din care va fi greu să găsim o ieşire.

Ni se spune adesea că trebuie să ne unim şi să ne prezentăm în „front unit". D-na Sarojini Naidu pledează pentru aceasta cu multă elocvenţă şi cu toată ardoarea ei poetică. Ea este poetă şi-i îndreptăţită să sublinieze frumuseţea armoniei şi înţelegerii. Un „front unit" este evident întotdeauna de dorit cu condiţia de a fi într-adevăr un front. Dacă vom analiza însă această formulă, vom ajunge la concluzia că ceea ce se urmăreşte este un pact sau un compromis între diverşi oameni sus-puşi. O asemenea combinaţie înseamnă că cei mai prudenţi şi mai moderaţi vor stabili ţelul şi vor fixa ritmul. Cum unii dintre ei sînt bine cunoscuţi a fi împotriva oricărei mişcări, rezultatul va fi o stagnare unită. În locul unui front unit, vom avea un spate de front unit şi vast.

Ar fi, desigur, absurd să declarăm că nu vom colabora cu alţii sau nu vom accepta un compromis. Viaţa şi politica sînt mult prea complexe pentru ca noi să putem gîndi mereu în linii drepte. Pînă

şi intransigentul Lenin a spus că „a merge înainte fără a recurge la compromisuri şi fără a ne abate de la calea dreaptă" este o „copilărie, iar nu o tactică serioasă a clasei revoluţionare". Vor fi, desigur, compromisuri şi n-ar trebui să ne facem prea multe griji în privinţa lor. Dar, indiferent dacă vom încheia sau nu compromisuri, ceea ce importă e ca problemele de primă importanţă să fie întotdeauna pe primul plan şi niciodată copleşite de cele secundare. Dacă principiile şi ţelurile ne vor fi perfect clare, compromisuri vremelnice nu vor cauza nici un prejudiciu. Primejdia este însă ca noi să trecem peste aceste principii şi ţeluri de teamă să nu-i jignim pe fraţii noştri mai slabi. A induce în eroare e mult mai grav decît a jigni.

Scriu vag şi oarecum academic despre evenimente curente şi încerc să joc rolul de observator obiectiv. De obicei nu sînt considerat a fi un spectator cînd e vorba de acţiune. Greşeala mea — mi s-a spus adesea — e că mă avînt nebuneşte, fără o provocare serioasă. Cum aş proceda acum ? Ce sfat aş da compatrioţilor mei ? Poate că prudenţa instinctivă a omului care se ocupă de treburile publice mă împiedică să mă angajez înainte de timp. Dar dacă mi-e permis să mărturisesc adevărul, eu efectiv nu ştiu şi nici nu încerc să ştiu. De ce să-mi fac griji dacă tot nu pot acţiona ? Îmi fac şi aşa destule griji, dar acest lucru e inevitabil. Cît timp sînt în închisoare încerc cel puţin să nu mă gîndesc la problemele acţiunii imediate.

În închisoare orice activitate pare ca ceva foarte îndepărtat. Omul devine obiectul evenimentelor, şi nu subiectul acţiunii. Şi el tot aşteaptă şi aşteaptă să se întîmple ceva. Scriu despre problemele politice şi sociale ale Indiei şi ale lumii, dar ce înseamnă ele pentru mica lume din închisoare, care de atîta timp e locuinţa mea ? Deţinuţii n-au decît un singur interes major — data eliberării lor.

În închisoarea din Naini şi aici, în Almora, mulţi deţinuţi au venit să mă întrebe plini de îngrijorare despre „jugli". La început nu mi-am dat seama despre ce este vorba, dar apoi am descoperit că ei schimonoseau de fapt cuvîntul „jubileu". Ei se refereau — fără să o ştie — la zvonurile despre celebrarea jubileului de argint [1] al regelui George. Pentru ei, reminiscenţe din trecut au dat cuvîntului un singur înţeles : amnistie parţială sau reducere substanţială a condamnărilor. De aceea, toţi deţinuţii, şi mai ales cei condamnaţi la termene lungi, se interesează de viitorul „jugli". Pentru ei „jugli" este mult mai important decît reformele constituţionale, actele parlamentare, socialismul şi comunismul.

[1] Jubileu de argint = a douăzeci şi cincea aniversare a unui eveniment oarecare. — *Nota Trad.*

LXVIII

EPILOG

Ni s-a poruncit să ne trudim, dar să ne terminăm operele noastre nu ne este dat.

TALMUD

AM ajuns la sfîrşitul povestirii. Această descriere subiectivă a întîmplărilor vieţii mele este dusă pînă în ziua de azi, 14 februarie 1935, cînd mă aflu în închisoarea districtuală din Almora. Exact trei luni în urmă am sărbătorit în această închisoare cea de-a 45-a aniversare a zilei mele de naştere şi presupun că mai am mulţi ani de trăit. Cîteodată mă cuprinde o senzaţie de bătrîneţe şi oboseală, alte ori însă mă simt plin de energie şi vitalitate. Am un organism destul de viguros, iar psihicul meu are o mare capacitate de a-şi reveni de pe urma şocurilor, astfel încît presupun că voi mai trăi mult timp, dacă nu se va întîmpla ceva neprevăzut. Dar înainte de a scrie ceva despre viitor trebuie să-l trăieşti.

Aventurile vieţii mele n-au fost poate foarte captivante, dar îndelungaţii ani petrecuţi în închisoare nu pot fi numiţi aventuroşi. De asemenea nu se poate spune că ar fi fost ani excepţionali, căci am împărtăşit vicisitudinile lor cu zeci de mii de compatrioţi şi compatrioate, şi această istorie de stări de spirit schimbătoare, de exaltări şi depresiuni, de activitate intensă şi de singurătate forţată e istoria noastră comună. Am fost unul dintr-o masă, mişcîndu-mă o dată cu ea, conducînd-o cîteodată şi fiind cîteodată influenţat de ea. În acelaşi timp însă sînt — ca orice altă unitate — un individ aparte de ceilalţi, trăind viaţa mea separată în mijlocul mulţimii. Adesea am pozat şi ne-am complăcut în atitudinea dinainte studiată, dar în multe din cele ce-am făcut a fost ceva foarte real şi profund adevărat, şi aceasta ne-a ridicat deasupra micimii noastre, ne-a făcut mai plini de viaţă şi ne-a dat o importanţă pe care altfel n-am fi avut-o. Am fost uneori destul de norocoşi pentru a simţi acea plenitudine a vieţii pe care ţi-o dă încercarea de a-ţi pune idealurile de acord cu acţiunea. Şi ne-am dat seama că orice altă viaţă, care ar implica renunţarea la aceste idealuri şi o supunere docilă faţă de o forţă superioară, ar fi fost o existenţă irosită, plină de nemulţumire şi de durere lăuntrică.

Aceşti ani mi-au adus, printre multe altele, un dar bogat. Tot mai mult am privit viaţa ca o aventură captivantă, din care se poate

învăţa atît de mult şi unde e atît de mult de făcut. Tot timpul am avut sentimentul de a creşte şi acest sentiment îl mai am şi astăzi ; el dă preţ activităţii şi lecturilor mele şi face în general ca viaţa să merite a fi trăită.

Scriind această istorisire, am încercat să redau stările de spirit şi gîndurile pe care le-am avut cu ocazia fiecărui eveniment şi să prezint pe cît puteam sentimentele mele din acel moment.

E greu să restabileşti o stare de spirit trecută şi nu e nici uşor să uiţi evenimentele ulterioare. Este deci inevitabil ca idei de mai tîrziu să fi colorat relatările mele despre perioade anterioare, dar ţelul meu era să redau — în primul rînd pentru mine însumi — propria mea dezvoltare spirituală. Poate că ceea ce am scris nu e atît o relatare a ceea ce am fost, cît a ceea ce voiam uneori să fiu sau îmi închipuiam că sînt.

Acum cîteva luni Sir C. P. Ramasvamy Aiyar a declarat în public că nu reprezint sentimentele maselor, dar că, din cauza abnegaţiei mele, a idealismului şi a ardorii convingerilor mele, pe care o caracteriza drept „autohipnotizare", sînt cu atît mai periculos. Un om suferind de autohipnoză nu poate fi propriul său judecător, şi, în orice caz, nu mă voi încumeta să contrazic pe Ramasvamy Aiyar în această chestiune personală. Nu ne-am văzut de mulţi ani, dar a fost odată o vreme cînd eram amîndoi secretari ai Ligii pentru autoadministrare. De atunci s-au întîmplat multe : Ramasvamy Aiyar s-a ridicat pînă la înălţimi ameţitoare, iar eu am rămas un simplu muritor. În afară de naţionalitatea noastră, avem astăzi foarte puţine lucruri comune. El e acum un apologet pasionat al dominaţiei engleze în India — mai ales de cîţiva ani încoace ; e un admirator al dictaturii în India şi în alte ţări şi o preţioasă podoabă a autocraţiei într-unul din principatele indiene. Presupun că avem păreri diferite în mai toate problemele, dar sîntem de acord într-o chestiune destul de neînsemnată. El are perfectă dreptate cînd spune că eu nu exprim sentimentele maselor. Nu-mi fac nici un fel de iluzie în această privinţă.

Mă întreb chiar adesea dacă în general reprezint pe cineva şi înclin a crede că nu reprezint pe nimeni, deşi mulţi au faţă de mine sentimente de prietenie şi de afecţiune. Am devenit un curios amestec de Orient şi Occident, pretutindeni străin, nicăieri acasă. Felul meu de a gîndi şi concepţia mea despre viaţă sînt poate mai apropiate de ceea ce se numeşte occidental, dar de India mă leagă, ca şi pe toţi copiii ei, nenumărate fire şi în adîncurile subconştientului meu trăieşte amintirea străveche a sute — sau a cîte or fi fost — de generaţii de brahmani. Nu mă pot dezbăra nici de această moştenire a trecutului şi nici de ceea ce am învăţat recent. Şi una şi alta fac parte din mine şi, deşi mă ajută în Răsărit cît şi în Apus; îmi dau un sentiment de singurătate spirituală nu numai în activitatea mea publică, dar şi în propria mea viaţă. În Apus sînt un

străin, un om diferit de ceilalţi. Nu pot să-i aparţin. Dar şi în propria mea ţară mă simt uneori un exilat.

Din depărtare munţii par uşor accesibili şi culmile te cheamă, dar cînd te apropii încep dificultăţile şi, cu cît urci mai sus, cu atît drumul devine mai greu şi piscul se ascunde în nori. Ascensiunea merită însă efortul şi-ţi dă o bucurie şi o mulţumire cu totul deosebită. Poate că ceea ce dă preţ vieţii nu e atît rezultatul final cît lupta. Adesea e greu să ştii care este calea bună şi, uneori, e mai uşor să-ţi dai seama ce e greşit, iar a evita greşelile înseamnă totuşi ceva. Îmi îngădui cu toată umilinţa să citez ultimele cuvinte ale marelui Socrate: „Nu ştiu ce este moartea — poate că e un lucru bun, şi nu mă tem de ea. Dar ştiu că e un lucru rău să-ţi renegi trecutul, şi prefer ceea ce poate fi bun unui lucru despre care ştiu că este rău".

Cîţi ani am petrecut în închisoare! Singur, cufundat în gînduri, am văzut atîtea anotimpuri perindîndu-se şi dispărînd în neant! De cîte ori n-am privit eu luna crescînd şi descrescînd şi alaiul stelelor mişcîndu-se implacabil şi majestuos! Cîte zile ale tinereţei mele n-au fost înmormîntate aici, şi uneori îmi apare în faţă spectrul acestor zile trecute, trezindu-mi amintiri amare şi şoptindu-mi: „Merita oare?" N-am nici o ezitare în răspuns. Dacă mi s-ar da putinţa să trec din nou prin viaţă, avînd în plus cunoştinţele şi experienţa mea de azi, aş încerca fără îndoială să schimb multe în viaţa mea şi m-aş strădui să îmbunătăţesc în multe privinţe ceea ce am făcut, însă hotărîrile majore privind treburile publice ar rămîne neschimbate. De altfel nici nu le-aş putea schimba, căci ele au fost mai puternice decît mine, şi am fost împins spre ele de o forţă ce mă depăşea.

S-a împlinit aproape un an de cînd am fost condamnat; a trecut un an din cei doi la care sînt condamnat. Îmi mai rămîne un an întreg, căci de data aceasta nu vor fi nici un fel de înlesniri, deoarece la detenţiune simplă nu se fac reduceri de pedepse. Chiar şi cele unsprezece zile petrecute în afara închisorii în august anul trecut s-au adăugat la termenul detenţiunii mele. Dar va trece şi acest an, şi din nou voi fi liber. Ce voi face atunci? Nu ştiu, dar simt că s-a încheiat un capitol din viaţa mea şi că va începe altul. Nu-mi pot face o imagine clară a ceea ce va fi. Cartea vieţii este închisă.

POST-SCRIPTUM

Badenweiler, Schwarzwald
25 octombrie 1935

În mai soţia mea a părăsit Bhowali şi a plecat în Europa pentru a-şi continua tratamentul. După plecarea ei n-au mai existat nici vizite la Bhowali, nici — de două ori pe lună — plimbări cu

maşina pe drumuri de munte. Le-am resimţit lipsa, iar închisoarea din Almora părea mai tristă decît înainte.

Au sosit ştiri despre cutremurul de la Quetta, şi pentru un timp tot restul a fost dat uitării. Dar nu pentru multă vreme, căci guvernul Indiei nu ne îngăduie să-l uităm nici pe el şi nici metodele sale speciale. După scurt timp am aflat că Rajendra Prasad, preşedintele Congresului — care ca nimeni altul în India ştie cum trebuie organizat ajutorul sinistraţilor —, n-a primit autorizaţia de a pleca la Quetta pentru a ajuta la organizarea acestui ajutor. Nici Gandhiji şi nici alt om politic de vază n-a avut voie s-o facă. Multor ziare indiene li s-a confiscat garanţia depusă fiindcă publicaseră articole despre Quetta.

Pretutindeni — în Adunarea legislativă, în administraţia civilă, în bombardarea Provinciei de graniţă — se manifestă mentalitatea militară şi concepţiile poliţiste. S-ar părea aproape că guvernul englez din India duce un permanent război împotriva unei bune părţi a poporului indian.

Poliţia este o instituţie utilă şi necesară, dar o lume plină de poliţişti şi de ciomege nu poate fi locul indicat pentru o viaţă plăcută. S-a spus de multe ori că folosirea excesivă a forţei înjoseşte pe cel care o aplică, după cum jigneşte şi umileşte pe cel împotriva căruia este aplicată. Nimic nu te izbeşte mai mult în India ca decăderea progresivă (morală şi intelectuală) a instituţiilor administrative superioare, şi în special a Serviciului civil indian. Acest lucru este cel mai vizibil la funcţionarii superiori, dar e valabil pentru întregul aparat administrativ. Ori de cîte ori se iveşte ocazia unei noi numiri într-un post înalt, este întotdeauna ales omul care reprezintă cel mai bine acest nou spirit.

La 4 septembrie am fost pe neaşteptate eliberat din închisoarea Almora, deoarece sosise ştirea că starea soţiei mele este critică. Ea era în tratament la Badenweiler, în Schwarzwald (Germania). Mi s-a spus că sentinţa e „suspendată" şi am fost eliberat cu cinci luni şi jumătate înainte de termen. Am plecat cu avionul spre Europa.

Europa e în efervescenţă, se teme de război şi tulburări şi e mereu ameninţată de crize economice; Abisinia e invadată şi locuitorii ei bombardaţi, diferitele sisteme imperialiste sînt în conflict şi se ameninţă reciproc, iar Anglia, cea mai mare dintre puterile imperialiste, luptă pentru pace şi apără statutul Ligii naţiunilor, dar bombardează şi asupreşte cumplit popoarele înrobite de ea. Aici, în Schwarzwald, domneşte însă pacea şi liniştea, şi nici chiar zvastica nu se prea vede. Privesc cum ceaţa umple valea şi ascunde graniţa îndepărtată a Franţei, acoperind peisajul. Şi mă întreb ce o fi dincolo de această ceaţă ?

CINCI ANI MAI TÎRZIU

ACUM cinci ani şi jumătate am scris în închisoarea din Almora ultimele rînduri ale autobiografiei mele. Opt luni şi jumătate mai tîrziu am adăugat un post-scriptum la Badenweiler în Germania. Autobiografia, publicată în Anglia, a fost primită cu bunăvoinţă în diferite ţări de cei mai diferiţi oameni şi m-am bucurat că cele scrise de mine au apropiat India de mulţi prieteni din străinătate, dîndu-le posibilitatea de a înţelege în oarecare măsură însemnătatea lăuntrică a luptei noastre pentru libertate.

Recent, editorul meu m-a rugat să adaug un nou capitol autobiografiei pentru a o aduce la zi. Cererea lui e îndreptăţită, şi n-am putut-o refuza. Nu mi-a fost însă uşor să-i satisfac dorinţa. Trăim timpuri neobişnuite, cînd cursul normal al vieţii este complet răsturnat. M-am lovit însă de o dificultate mai serioasă. Mi-am scris întreaga autobiografie în închisoare, rupt de ceea ce se întîmpla în afara ei. În închisoare am avut, ca orice deţinut, cele mai diferite stări de spirit, dar cu timpul am ajuns într-o dispoziţie de introspecţiune şi de oarecare linişte sufletească. Cum mă voi putea transpune acum în această stare de spirit, cum să-mi continui cartea ? Cînd o răsfoiesc astăzi, am impresia că altcineva a scris o poveste despre lucruri de mult trecute. Ultimii cinci ani au schimbat faţa lumii, lăsîndu-şi urmele şi asupra mea. Din punct de vedere fizic sînt, bineînţeles, mai bătrîn, dar înainte de toate mintea mea e aceea care a primit mereu lovituri şi impresii şi a devenit mai insensibilă sau, poate, s-a călit. Moartea soţiei mele în Elveţia a încheiat un capitol al existenţei mele şi mi-a răpit multe din cele ce făceau parte din însăşi fiinţa mea. Mi-a fost greu să mă deprind cu gîndul că ea nu mai este şi nu mi-a fost uşor să-mi recapăt echilibrul. M-am cufundat în muncă, sperînd să găsesc în ea o oarecare mulţumire. Am cutreierat India în lung şi în lat, şi poate mai mult încă decît înainte, viaţa mea a devenit o alternanţă de mulţimi uriaşe, de activitate intensă şi de singurătate. Ceva mai tîrziu moartea mamei mele a rupt ultima verigă ce mă mai lega de trecut. Fiica mea studia la Oxford, iar după aceea plecase să se trateze într-un sanatoriu. Mă întorceam din călătorii aproape în silă şi şedeam singur în această casă pustie, încercînd

chiar să evit orice întîlniri. După atîtea mulţimi de oameni doream liniştea şi singurătatea.

Dar în munca şi în gîndurile mele nu găseam linişte şi adesea mă apăsa mult răspunderea pe care eram nevoit s-o port. Nu puteam găsi un limbaj comun cu diferitele partide şi grupuri; şi nici chiar cu cei mai apropiaţi colegi ai mei nu mă împăcam. Nu puteam acţiona cum voiam şi în acelaşi timp îi împiedicam şi pe alţii să acţioneze cum voiau. Creştea în mine sentimentul de deprimare şi de deziluzie, şi am devenit un izolat în viaţa publică, deşi mulţimi uriaşe veneau să mă asculte şi mă întîmpinau cu entuziasm.

Evoluţia evenimentelor din Europa şi din Extremul Orient mă afecta mai mult decît pe ceilalţi. München-ul a fost o lovitură greu de suportat, iar tragedia Spaniei am resimţit-o ca pe o durere personală. Pe măsură ce se scurgeau aceşti ani de groază, eram copleşit de presentimentul unei catastrofe iminente şi credinţa mea într-un viitor luminos începu să slăbească.

Şi acum s-a dezlănţuit catastrofa. Vulcanii din Europa aruncă foc şi aduc distrugeri, iar aici, în India, şed pe un alt vulcan, fără a şti cînd va erupe. E greu să mă detaşez de problemele momentului, să-mi recapăt tendinţa spre retrospecţiune şi să trec în revistă ultimii cinci ani, scriind liniştit despre ei. Şi chiar dacă aş putea-o face, ar trebui să scriu încă o carte întreagă, căci sînt atîtea de spus. De aceea mă voi strădui — pe cît voi putea mai bine — să mă refer pe scurt numai la anumite evenimente şi evoluţii în care am avut un oarecare rol sau care m-au privit în mod direct.

Eram lîngă soţia mea cînd a murit la Lausanne, la 28 februarie 1936. Cu puţin înainte primisem vestea că am fost pentru a doua oară ales preşedinte al Congresului naţional indian. După scurt timp m-am înapoiat în India pe calea aerului, şi în drum, la Roma, s-a petrecut un incident interesant. Cu cîteva zile înainte de plecare fusesem înştiinţat că Mussolini ar dori să se întîlnească cu mine cu ocazia trecerii mele prin Roma. Cu toată categorica mea dezaprobare a regimului fascist, în condiţii normale mi-ar fi făcut plăcere să mă întîlnesc cu Mussolini pentru a-mi da eu singur seama ce fel de om e acela care joacă un rol atît de important în treburile lumii. Dar în momentul acela nu eram în dispoziţie de a mă întîlni cu cineva. Iar ceea ce m-a determinat în primul rînd a fost continuarea campaniei din Abisinia şi teama că o astfel de întîlnire va fi inevitabil folosită pentru scopurile propagandei fasciste. Nici un fel de dezminţire n-ar fi fost crezută. Mi-am adus aminte cum în 1931, cînd Gandhiji era în trecere prin Roma, ziarul „Giornale d'Italia" îi atribuise un interviu pe care în realitate nu-l acordase. Îmi aminteam şi de alte cazuri cînd indieni care vizitau Italia au fost, împotriva voinţei lor, folosiţi pentru propagandă

fascistă. Mi s-au dat asigurări că nimic asemănător nu se va întîmpla cu mine şi că întrevederea va fi strict confidenţială. M-am hotărît totuşi să evit întîlnirea şi i-am transmis lui Mussolini scuzele mele.

N-am putut însă evita să trec prin Roma, deoarece avionul societăţii olandeze de transporturi aeriene cu care călătoream se oprea acolo peste noapte. Scurt timp după ce am sosit la Roma am fost vizitat de un funcţionar superior, care mi-a transmis invitaţia de a mă întîlni cu Mussolini chiar în acea seară. El mi-a comunicat că totul fusese pregătit. Am rămas foarte surprins şi i-am răspuns că rugasem deja să fiu scuzat că nu pot primi invitaţia. Am discutat o oră întreagă, pînă cînd trecuse timpul fixat pentru întîlnire, şi pînă la urmă mi-am impus părerea. Întîlnirea nu a avut loc.

M-am înapoiat în India şi m-am cufundat în muncă. Cîteva zile după înapoiere a trebuit să prezidez sesiunea anuală a Congresului naţional. În ultimii ani, petrecuţi mai ales în închisoare, fusesem rupt de evenimente. Am constatat multe schimbări, noi regrupări de forţe şi o ascuţire a luptei interne de partid în Congres. Domnea o atmosferă de suspiciune, de înverşunare şi conflict. N-am dat prea multă importanţă acestor chestiuni, avînd încredere în capacitatea mea de a face faţă situaţiei. Un timp am crezut chiar că voi duce Congresul pe calea dorită de mine. Mi-am dat însă curînd seama că conflictul are rădăcini mai adînci, că nu este atît de uşor să spulberi suspiciunea pe care fiecare o avea faţă de ceilalţi şi nici înverşunarea din rîndurile noastre. Am început să mă gîndesc serios să demisionez din funcţia de preşedinte, dar m-am abţinut de la acest pas, dîndu-mi seama că el ar înrăutăţi şi mai mult situaţia.

În următoarele cîteva luni chestiunea demisiei m-a preocupat de multe ori. Mi-era greu să lucrez în armonie cu propriii mei colegi din Comitetul executiv al Congresului, şi devenise limpede că ei privesc activitatea mea cu teamă. Nu aveau propriu-zis obiecţii faţă de anumite acţiuni concrete ale mele, ci erau mai ales împotriva tendinţei şi direcţiei generale a activităţii mele. Atitudinea lor era justificată, deoarece concepţiile mele erau diferite de ale lor. Eram perfect loial faţă de hotărîrile Congresului, dar subliniam anumite aspecte ale acestor hotărîri, pe cînd colegii mei puneau accentul pe altele. În cele din urmă m-am hotărît să demisionez, lucru pe care l-am comunicat lui Gandhiji. În scrisoarea pe care i-am trimis-o scriam că „de la înapoierea mea din Europa am constatat că şedinţele Comitetului de lucru mă obosesc foarte mult; ele au un efect dăunător asupra mea şi după fiecare şedinţă am sentimentul de a fi îmbătrînit cu cîţiva ani. Nu m-ar surprinde dacă acest sentiment ar fi împărtăşit şi de colegii mei din comitet. E o situaţie nesănătoasă, care împiedică orice muncă rodnică".

Curînd după aceea un eveniment petrecut departe de noi şi care nu avea nici o contingenţă cu India m-a afectat foarte mult şi m-a făcut să-mi schimb hotărîrea. Era ştirea despre rebeliunea generalului Franco în Spania. Consideram că această rebeliune şi sprijinul pe care i-l dădeau Germania şi Italia se pot transforma într-un conflict european sau chiar mondial. India ar fi inevitabil atrasă în acest conflict, şi nu-mi puteam permite să slăbesc organizaţia noastră şi să provoc prin demisia mea o criză internă tocmai în momentul cînd pentru noi era esenţial să ne strîngem rîndurile. Această apreciere a situaţiei internaţionale, deşi prematură, nu era complet greşită, iar concluziile, pe care m-am pripit să le trag, s-au realizat abia peste cîţiva ani.

Reacţiunea mea faţă de războiul din Spania dovedeşte cît de strîns se împletea în mintea mea problema Indiei cu celelalte probleme internaţionale. Tot mai mult am ajuns să cred că aceste diferite probleme — politice sau economice — din China, Abisinia, Spania, Europa centrală, India sau din alte ţări nu erau decît faţete ale aceleiaşi probleme mondiale. Nici una din ele nu va putea fi definitiv rezolvată înainte de a se fi rezolvat această problemă generală. Dar pînă se va ajunge la soluţia definitivă e foarte probabil că se vor produce zguduiri şi dezastre. Aşa cum se spune că în lumea de azi pacea este indivizibilă, tot astfel este indivizibilă şi libertatea, iar lumea nu va putea rămîne mult timp parte liberă şi parte neliberă. Sfidarea aruncată de fascism şi nazism era în esenţă o sfidare aruncată de imperialism. Ei sînt fraţi gemeni, cu deosebirea că imperialismul domina în străinătate, în colonii şi în ţările dependente, pe cînd fascismul şi nazismul dominau — cu aceleaşi metode — în propriile lor ţări. Pentru ca libertatea să poată fi instaurată în întreaga lume, nu trebuie să dispară numai fascismul şi nazismul, ci trebuie complet lichidat şi imperialismul.

Nu numai eu aveam această atitudine faţă de evenimentele din străinătate. Mulţi alţii au început să simtă în India oarecum la fel şi s-a trezit chiar interesul publicului. Acest interes a fost menţinut prin mii de mitinguri şi demonstraţii organizate de Congres în întreaga ţară pentru sprijinirea popoarelor din China, Abisinia, Palestina şi Spania. Am făcut şi unele încercări de a trimite ajutor Chinei şi Spaniei sub formă de medicamente şi alimente. Interesul crescînd pentru evenimentele internaţionale ne-a ajutat să ridicăm propria noastră luptă naţională la un nivel mai înalt şi să înlăturăm întrucîtva mărginirea, care e întotdeauna caracteristică naţionalismului.

Evenimentele internaţionale n-au atins însă, firește, direct viaţa omului de rînd, absorbit de propriile sale griji. Ţăranul indian era înainte de toate preocupat de greutăţile sale tot mai mari, de îngrozitoarea sa mizerie şi de multiplele poveri care-l copleşeau. În definitiv problema agrară era problema principală a Indiei, şi Con-

gresul elaborase treptat un program agrar, care, deşi prevedea reforme importante, accepta totuşi sistemul actual. Muncitorul industrial nu o ducea decît cu puţin mai bine şi deseori izbucneau greve. Oamenii care se interesau de politică discutau despre noua constituţie impusă Indiei de parlamentul englez. Deşi dădea oarecare drepturi provinciilor, constituţia concentra adevărata putere în mîna guvernului englez şi a reprezentanţilor săi. Se propunea o federaţie care unea principate feudale şi autocrate cu provincii semidemocrate şi a cărei menire era perpetuarea sistemului imperialist englez sub conducerea unui guvern central. Era un plan fantezist, nerealizabil, care prevedea toate garanţiile imaginabile pentru asigurarea intereselor engleze. Această constituţie a fost respinsă cu indignare de Congres, şi nu exista efectiv aproape nici un om în India care să aibă pentru ea un cuvînt bun.

La început s-a aplicat acea parte a constituţiei care privea provinciile. Deşi respinsesem constituţia, ne-am hotărît să participăm la alegeri, deoarece ele ne puneau într-un contact foarte strîns nu numai cu milioanele de alegători, dar şi cu celelalte pături ale populaţiei. Aceste alegeri generale au fost pentru mine un eveniment memorabil. Eu însumi n-am candidat, dar am cutreierat întreaga Indie, făcînd propagandă pentru candidaţii Congresului, şi cred că am bătut un fel de record în materie de campanie electorală. Timp de vreo patru luni am parcurs în jurul a 50.000 de mile, folosind în acest scop cele mai felurite mijloace de transport, mergînd adesea în regiuni agrare foarte îndepărtate, unde nu existau mijloace normale de locomoţie. Am călătorit cu avionul, cu trenul, cu maşina, cu camionul, în căruţe trase de cai sau de boi, pe bicicletă, călare pe elefanţi, cămile sau cai, cu vaporul, cu luntrea şi pe jos.

Căram cu mine microfoane şi difuzoare şi în fiecare zi luam cuvîntul la zece-douăsprezece mitinguri, fără a mai socoti întrunirile improvizate de-a lungul drumurilor. La unele mitinguri uriaşe se adunau pînă la 100.000 de persoane, iar în medie erau de obicei 20.000 de oameni. Totalul zilnic al participanţilor ajungea la 100.000 şi uneori chiar mult mai mult. După calcule aproximative se poate spune că am vorbit efectiv în faţa a 10.000.000 de oameni şi într-un fel sau altul am mai venit în contact pe drum cu alte cîteva milioane.

Am cutreierat toată India, de la graniţele ei de nord pînă la ţărmurile din sud, aproape fără să mă odihnesc, susţinut de emoţiile campaniei şi de uriaşul entuziasm cu care eram întîmpinat. Era o extraordinară performanţă de rezistenţă fizică care m-a uimit pe mine însumi. Campania electorală, la care au participat din partea noastră un mare număr de oameni, a pus în mişcare întreaga ţară, şi pretutindeni au apărut semne de viaţă nouă. Pentru noi era mult mai mult decît o campanie electorală. Ne interesau

nu numai cei aproximativ 30.000.000 de alegători, ci şi sutele de milioane care nu aveau drept de vot.

Această foarte lungă călătorie prin ţară mai avea şi un alt aspect care mă captiva. Pentru mine era o călătorie de descoperire a Indiei şi a poporului ei. Am văzut o mie de faţete ale acestei ţări, în toată bogata lor diversitate, însă toate purtînd amprenta aceleiaşi Indii. Mă uitam la milioanele de ochi prietenoşi aţintiţi asupra mea şi căutam să înţeleg ce se ascunde în dosul lor. Cu cît vedeam mai mult din India, cu atît simţeam mai mult cît de puţine ştiu despre infinita ei diversitate şi despre farmecul ei şi cît de multe mai trebuia să cunosc. Adesea India părea să-mi surîdă, iar, uneori, să rîdă de mine şi să mă evite.

Cîteodată, deşi rareori, mă făceam liber pentru o zi şi vizitam cîte un monument din apropiere — peşterile din Ajanta sau Mohenjo-Daro din Valea Indusului. Pentru scurt timp trăiam în trecut şi sufletul mi-era plin de Bodisatva şi de frumoasele femei de pe frescele din Ajanta. Mi se întîmpla cîteva zile mai tîrziu să privesc o femeie oarecare lucrînd pe cîmp sau scoţînd apă dintr-o fîntînă ţărănească şi să constat deodată cu surprindere că-mi reamintea de femeile din Ajanta.

Congresul a repurtat o mare victorie în alegerile generale şi s-au iscat discuţii dacă trebuie să acceptăm posturi ministeriale în guvernele provinciale. În cele din urmă am hotărît să o facem cu condiţia însă ca nici viceregele şi nici guvernatorii să nu se amestece în activitatea miniştrilor.

În vara anului 1937 am vizitat Birmania şi Malaia. Nu era o vacanţă, căci pretutindeni eram asaltat de mari mulţimi şi din toate părţile curgeau invitaţii. Era totuşi o schimbare agreabilă, şi-mi plăcea să văd poporul plin de tinereţe al Birmaniei, atît de deosebit în multe privinţe de cel din India, care poartă pecetea atîtor veacuri trecute.

În India ne aşteptau noi probleme. În majoritatea provinciilor guvernele erau alcătuite din membri ai Congresului şi mulţi miniştri petrecuseră ani de zile în închisoare. Sora mea, vijaia Lakşmi Pandit, a devenit ministru în guvernul Provinciilor unite — prima femeie ministru din India. Efectul imediat al numirii de miniştri congresişti a fost în toată ţara un sentiment de uşurare, de parcă s-ar fi înlăturat o grea povară. O viaţă nouă pulsa în întreaga ţară, iar muncitorii şi ţăranii se aşteptau să se producă imediat mari schimbări. Deţinuţii politici au fost eliberaţi şi s-au introdus libertăţi cetăţeneşti într-o măsură necunoscută pînă atunci. Miniştrii congresişti munceau din greu şi-i puneau şi pe alţii să muncească. Erau însă nevoiţi să lucreze cu vechiul aparat, care le era cu totul străin şi adesea ostil. Nici măcar organele administrative centrale nu se supuneau controlului lor. De două ori s-au produs conflicte cu guvernatorii, iar miniştrii noştri şi-au dat demisia. Consecinţa

a fost că guvernatorii au cedat, iar criza s-a aplanat. Dar puterea şi influenţa vechilor organe — serviciul civil, poliţia şi altele — susţinute de guvernator şi ocrotite de constituţie — era foarte mare şi se făcea pretutindeni simţită. Progresul era lent şi nemulţumirea creştea.

Această nemulţumire s-a manifestat şi în Congres, iar elementele mai progresiste au început să dea semne de îngrijorare. Eu însumi eram nemulţumit de mersul evenimentelor, văzînd că minunata noastră organizaţie de luptă începe să se transforme treptat într-o simplă organizaţie electorală. Lupta pentru independenţă era inevitabilă, iar această etapă de autonomie a provinciilor nu era decît o fază de trecere. În aprilie 1938 i-am scris lui Gandhiji o scrisoare, exprimîndu-mi nemulţumirea faţă de activitatea miniştrilor congresişti. „Ei încearcă să se adapteze mult prea mult vechii ordini şi s-o justifice. Dar, oricît de rău ar fi, acest lucru ar mai putea fi tolerat; mult mai rău este însă că pierdem inimile oamenilor cucerite cu atîta trudă. Ne coborîm la nivelul unor politicieni obişnuiţi".

Eram poate prea aspru faţă de miniştrii congresişti; vina era mai mult a situaţiei şi a împrejurărilor. Ministerele au depus în realitate o muncă uriaşă în multe domenii ale vieţii noastre. Ele trebuiau însă să se menţină în anumite limite, în timp ce problemele noastre cereau depăşirea acestor limite. Printre numeroasele lucruri bune pe care le-au făcut se numără legislaţia agrară, care a uşurat simţitor situaţia ţăranilor şi introducerea învăţămîntului elementar, prevăzut a fi de şapte ani, gratuit şi obligatoriu pentru toţi copiii de la vîrsta de şapte la paisprezece ani. El se bazează pe metoda modernă de a învăţa concomitent o meserie şi a fost astfel elaborat încît să reducă foarte mult cheltuielile de investiţii şi cele curente, fără a prejudicia însă cîtuşi de puţin eficienţa învăţămîntului. Pentru o ţară atît de săracă ca India, cu zeci de milioane de copii în vîrstă şcolară, problema cheltuielilor e importantă. Noul sistem a şi revoluţionat învăţămîntul din India şi e foarte promiţător.

Guvernele congresiste s-au ocupat serios şi de învăţămîntul superior şi de sănătatea publică, dar în momentul cînd au demisionat eforturile lor nu dăduseră încă rezultate însemnate. Alfabetizarea adulţilor a fost însă întreprinsă cu mult entuziasm şi a dat rezultate bune. S-a dat multă atenţie şi reconstrucţiei agriculturii.

Activitatea guvernelor congresiste a fost impresionantă, dar n-a putut rezolva problemele fundamentale ale Indiei. O asemenea rezolvare cerea schimbări mai profunde şi mai radicale şi lichidarea sistemului imperialist, care apăra tot felul de interese ale grupurilor privilegiate.

Înăuntrul Congresului se adîncea conflictul între grupurile mai moderate şi cele mai progresiste. Prima izbucnire făţişă s-a produs la şedinţa plenară din octombrie 1937 a Comitetului executiv al

Congresului naţional indian. Acest fapt l-a mîhnit mult pe Gandhiji, şi, în convorbiri particulare, el şi-a spus părerea în termeni foarte tari. Ulterior a scris şi un articol în care a dezaprobat unele acţiuni întreprinse de mine ca preşedinte al Congresului.

Mi-am dat seama că nu mai pot rămîne un membru cu funcţie de răspundere în Comitetul executiv, dar m-am hotărît să nu fac nimic ce ar putea precipita criza. Termenul pentru care fusesem ales preşedinte se apropia de sfîrşit, şi atunci aş fi putut părăsi scena fără vîlvă. Fusesem preşedinte de două ori la rînd, în total de trei ori. Se vorbea în unele cercuri de o realegere a mea pe încă o perioadă, dar eram hotărît să nu-mi pun candidatura. Cam în acel timp mi-am permis să fac o farsă care m-a amuzat mult. Am scris un articol — publicat fără semnătură în „Modern Review" din Calcuta — în care mă opuneam propriei mele realegeri. Nimeni, nici chiar redactorul ziarului, n-a ştiut cine l-a scris, iar eu urmăream cu mare interes ce reacţie provoacă la colegii mei şi la ceilalţi oameni. S-au făcut cele mai fanteziste presupuneri cu privire la autorul articolului, dar foarte puţini au cunoscut adevărul înainte ca John Gunther să fi menţionat întîmplarea în cartea sa „Inside Asia".

La următoarea sesiune a Congresului, ţinută la Haripura, a fost ales preşedinte Subhas Bose, iar curînd după aceea m-am hotărît să plec în Europa. Voiam să-mi revăd fiica, dar adevăratul motiv era dorinţa de a-mi împrospăta mintea obosită şi tulburată.

Europa nu era însă locul pentru meditări liniştite sau pentru rezolvarea problemelor care mă frămîntau. Acolo domnea bezna şi acalmia prevestitoare de furtună. Era Europa anului 1938, în care politica de pacificare a d-lui Neville Chamberlain era în plină desfăşurare, călcînd, peste trupul naţiunilor trădate şi zdrobite, spre scena finală jucată la München. Am intrat în această Europă sfîşiată de conflicte, zburînd direct la Barcelona. Am rămas acolo cinci zile, privind bombele care noapte de noapte cădeau asupra oraşului. Am mai văzut şi multe alte lucruri care m-au impresionat puternic; şi acolo, în mijlocul mizeriei, al distrugerilor şi al primejdiei care-i ameninţa pe toţi, am simţit un echilibru sufletesc ca nicăieri în Europa. Acolo era lumină, lumina curajului, a hotărîrii şi a unui ţel pentru care merită să lupţi.

Am plecat în Anglia, unde am petrecut o lună, întîlnind oameni din toate păturile sociale şi de toate convingerile. Simţeam o schimbare la omul de rînd, o schimbare în direcţia bună. Dar sus, unde domnea triumfător chamberlainismul, nu era nici un fel de schimbare. Apoi am plecat în Cehoslovacia şi am urmărit de aproape cum se joacă jocul greu şi complicat de a-ţi trăda prietenul şi cauza care trebuie apărată, aşa cum o cer cele mai înalte principii morale. Din Londra, Paris şi Geneva am urmărit acest joc în timpul crizei de la München şi am ajuns la multe concluzii

stranii. Ce m-a surprins cel mai mult a fost prăbuşirea totală, în momentul crizei, a tuturor aşa-numitelor persoane şi grupuri progresiste. Geneva mi-a făcut impresia unor ruine arheologice presărate pretutindeni cu cadavrele a sute de organizaţii internaţionale care-şi aveau acolo sediul. Londra îşi arăta nespusa uşurare că războiul fusese evitat şi nu se sinchisea de nimic altceva. Alţii plătiseră preţul, şi acest lucru părea să n-aibă nici o importanţă. Dar în mai puţin de un an urma să aibă o foarte mare importanţă. Acum însă steaua lui Chamberlain era în ascensiune, deşi se auzeau şi glasuri de protest. Parisul m-a mîhnit mult, mai ales păturile mijlocii, care nici măcar nu protestau prea mult. Şi acesta era Parisul Revoluţiei, socotit în întreaga lume simbol al libertăţii!

M-am înapoiat din Europa cu inima întristată şi cu multe iluzii spulberate. La înapoiere m-am oprit în Egipt, unde am fost întîmpinat cu multă căldură de conducătorii partidului Vafd. M-am bucurat să-i revăd şi să discut cu ei problemele noastre comune în lumina evenimentelor mondiale în atît de rapidă schimbare. Cîteva luni mai tîrziu o delegaţie a partidului Vafd ne-a vizitat în India şi a asistat la sesiunea anuală a Congresului.

În India vechile probleme şi conflicte continuau şi m-am lovit de vechea chestiune: cum să găsesc un limbaj comun cu colegii mei. M-a întristat mult că în ajunul unor zguduiri mondiale, mulţi membri ai Congresului erau preocupaţi de certuri mărunte. Printre membrii organelor superioare ale Congresului se putea totuşi observa un oarecare simţ al proporţiilor şi o anumită înţelegere a situaţiei. În afara Congresului înrăutăţirea situaţiei era şi mai vădită. Rivalitatea şi tensiunea dintre comunităţile religioase se accentuaseră, iar Liga musulmană, condusă de M. A. Jinnah, era pronunţat antinaţionalistă şi cu concepţii foarte mărginite, continuînd să ducă o politică stranie. Nu existau nici un fel de propuneri constructive, nici o încercare de apropiere, nici un răspuns la întrebarea ce urmăresc ei în realitate. Programul lor era un program negativ, de ură şi violenţă, amintind de metodele naziste. Deosebit de supărătoare era vulgaritatea tot mai mare a organizaţiilor religioase, ceea ce influenţa asupra vieţii noastre politice. Erau, bineînţeles, şi multe organizaţii musulmane şi mulţi musulmani care dezaprobau activitatea Ligii musulmane şi sprijineau Congresul.

Mergînd pe această linie, Liga musulmană se izola tot mai mult şi în cele din urmă s-a pronunţat făţiş împotriva democraţiei în India, reclamînd chiar împărţirea ţării. Această revendicare fantezistă era încurajată de oficialitatea engleză, care dorea să folosească Liga musulmană, ca şi toate celelalte forţe scizioniste, pentru a slăbi influenţa Congresului. Straniu era că această revendicare de împărţire a Indiei s-a produs tocmai atunci cînd devenise evident că micile naţiuni nu se mai pot menţine în lume altfel decît

ca părți ale unei federații. Această cerere nu a fost probabil gîndită ca serioasă, dar era consecința logică a teoriei celor două națiuni, formulată de Jinnah. Noile certuri între comunitățile religioase n-au fost legate decît în mică măsură de divergențele religioase. După cum s-a recunoscut, acestea din urmă puteau fi aplanate. Era de fapt un conflict politic între cei care voiau o Indie liberă, unită și democratică și anumite elemente reacționare și feudale care, sub paravanul religiei voiau să-și păstreze privilegiile speciale. Așa cum e practicată și exploatată de adepții diferitelor credințe, religia mi se pare un blestem și o piedică pentru orice progres social și individual. Religia, presupusă a încuraja spiritualitatea și sentimentele frățești, a devenit un izvor de ură, de îngustime de minte, de ticăloșie și de cel mai josnic egoism.

Criza din Congres a izbucnit la începutul lui 1939, cu ocazia alegerilor pentru funcția de președinte. Din păcate, Maulana Abul Kalam Azad a refuzat să candideze și, după multe discuții, a fost ales Subhas Ciandra Bose. Acest lucru a dat naștere la tot felul de complicații și a dus la un impas care a durat luni de zile. La sesiunea de la Tripuri s-au produs scene penibile. Pe vremea aceea eram într-o stare de deprimare și, dacă mi-aș fi continuat munca, aș fi riscat o prăbușire nervoasă. Evenimentele politice, situația internațională și internă m-au afectat bineînțeles, dar cauzele imediate nu aveau legătură cu viața politică. Eram scîrbit de mine însumi și într-un articol am scris: „Mă tem că le dau prea puțină satisfacție (colegilor mei), ceea ce nu e de mirare, căci eu însumi sînt și mai puțin mulțumit de mine. Un conducător trebuie să fie plămădit dintr-un alt aluat, și cu cît vor înțelege colegii mei mai devreme acest lucru cu atît mai bine va fi și pentru ei și pentru mine. Mintea mai funcționează destul de bine, intelectul își continuă activitatea din obișnuință, dar izvoarele care dau viață și vitalitate acestor funcțiuni par să fi secat".

Subhas Bose a demisionat din funcția de președinte și a creat organizația Forward Block, care era concepută aproape ca o organizație rivală Congresului. După cum era și de așteptat, Forward Block s-a destrămat după scurt timp, dar a contribuit la accentuarea tendințelor scizioniste și la înrăutățirea situației generale. În dosul unor fraze frumoase s-au adăpostit elemente aventuriste și oportuniste, și, involuntar, mi-am amintit de ascensiunea partidului nazist în Germania. Metoda lor a fost de a mobiliza masele pentru un anumit program, folosindu-le apoi pentru cu totul alte scopuri.

Intenționat m-am ținut deoparte de noul Comitet executiv al Congresului. Îmi dădeam seama că nu ne vom putea înțelege și multe din cele ce se făcuseră nu-mi plăceau. Greva foamei decla-

rată de Gandhiji în urma întîmplărilor din Rajkot [1] şi evenimentele ulterioare m-au mîhnit adînc. Scriam atunci că „după evenimentele din Rajkot creşte sentimentul neputinţei. Nu pot lucra cînd nu înţeleg, şi nu înţeleg de loc logica evenimentelor care s-au produs". Şi adăugam : „Multora dintre noi le vine tot mai greu să aleagă, şi problema nu e de a alege între dreapta sau stînga şi nici de a lua anumite hotărîri politice. Trebuie să alegi între acceptarea oarbă a unor hotărîri, care uneori se contrazic reciproc şi nu au o înlănţuire logică, şi opoziţie sau inacţiune. Nici una din aceste alternative nu poate fi recomandată. Acceptarea oarbă a ceea ce tu nu poţi înţelege sau accepta de bunăvoie duce la moleşire şi paralizie intelectuală. Nici o mare mişcare nu poate fi dusă pe asemenea bază, şi cu atît mai puţin o mişcare democratică. Opoziţia este primejdioasă dacă ne slăbeşte şi ajută adversarilor noştri. Inacţiunea dă naştere la decepţii şi la tot felul de complexe într-un moment cînd de pretutindeni răsună chemări la acţiune".

Curînd după ce m-am înapoiat din Europa, la sfîrşitul anului 1938, a trebuit să mă ocup de alte două activităţi. La Ludiana am prezidat Conferinţa generală a popoarelor din principatele indiene, intrînd în felul acesta în şi mai strînsă legătură cu mişcările progresiste din principatele semifeudale ale Indiei. În multe din aceste principate era o efervescenţă tot mai mare, ducînd uneori la ciocniri între organizaţiile populare şi autorităţi, care erau adesea sprijinite de trupe engleze. E greu să scrii liniştit despre aceste principate sau despre rolul pe care l-a jucat guvernul englez în menţinerea acestor rămăşiţe ale evului mediu. Recent, un autor le-a denumit, pe bună dreptate, coloana a cincea a Angliei în India. Există şi unii prinţi luminaţi care vor să treacă de partea poporului şi să introducă reforme substanţiale, dar îi împiedică puterea suzerană. Un principat democratic nu va juca rolul de coloană a cincea.

Este limpede că aceste 550 şi ceva de principate nu vor putea exista ca unităţi politice sau economice separate. Ele nu pot rămîne enclave feudale într-o Indie democratică. Unele mai mari ar putea deveni unităţi democratice în cadrul unei federaţii, celelalte trebuie complet absorbite. Reforme minore nu pot rezolva problema. Sistemul principatelor va trebui să dispară, şi va dispare cînd va fi înlăturat imperialismul englez.

Cealaltă activitate a mea a fost preşedinţia unui Comitet naţional de planificare, creat sub auspiciile Congresului cu colaborarea guvernelor provinciale. Pe măsură ce avansam în muncă, ea a luat o tot mai mare amploare, pînă a cuprins aproape toate sferele vieţii

---

[1] În 1938—1939 s-a desfăşurat în principatul Rajkot, sub conducerea lui Gandhi, mişcarea pentru introducerea unei guvernări constituţionale.— *Nota Red.*

naţionale. Am creat 29 de subcomitete pentru diferite grupe de probleme — agricole, industriale, sociale, economice, financiare — şi am căutat să coordonăm activitatea lor, astfel încît să alcătuiască un proiect de economie planificată a Indiei. Proiectul nostru va fi, bineînţeles, elaborat numai în linii mari, detaliile urmînd a fi ulterior precizate. Comitetul de planificare îşi continuă şi astăzi activitatea şi nu-i probabil să-şi termine lucrările înainte de cîteva luni. Pentru mine e o muncă captivantă şi am învăţat mult din ea. E clar că orice proiect am alcătui, el nu poate fi aplicat decît într-o Indie liberă. Este de asemenea clar că orice planificare eficace implică o socializare a structurii economice.

În vara anului 1939 am făcut o scurtă călătorie în Ceilon, deoarece acolo se iviseră fricţiuni între populaţia indiană şi guvern. M-am bucurat că sînt din nou în această frumoasă insulă şi cred că vizita mea a pus bazele unor relaţii mai strînse între India şi Ceilon. Mi s-a făcut cea mai cordială primire de către toţi, inclusiv de membrii singalezi ai guvernului. Nu mă îndoiesc că, oricare va fi în viitor structura de stat, Ceilonul şi India trebuie să fie împreună. Imaginea mea despre viitor e o federaţie care ar include China şi India, Birmania şi Ceilonul, Afganistanul şi, poate, şi alte ţări. Dacă se va crea o federaţie mondială, eu aş saluta-o.

În august 1939 situaţia din Europa era ameninţătoare şi nu voiam să plec din India într-un moment de criză. Doream totuşi foarte mult să vizitez — chiar şi pentru scurt timp — China. Am plecat deci cu avionul în China şi peste două zile am fost la Ciunţin. Dar foarte curînd am fost nevoit să mă înapoiez în India, deoarece în Europa izbucnise totuşi războiul. Am petrecut mai puţin de două săptămîni în China liberă, dar au fost două săptămîni memorabile atît pentru mine personal cît şi pentru viitoarele relaţii dintre India şi China. Am constatat, spre bucuria mea, că dorinţa ca India şi China să se apropie cît mai mult era întru totul împărtăşită de conducătorii chinezi şi mai ales de marele om care a devenit simbolul unităţii Chinei şi al hotărîrii ei de a-şi cuceri libertatea. M-am întîlnit de mai multe ori cu mareşalul Cian Kai-şi şi cu d-na Cian şi am discutat despre prezentul şi viitorul ţărilor noastre. M-am înapoiat în India şi mai mare admirator al Chinei şi al poporului chinez decît fusesem înainte, şi nu-mi puteam imagina o soartă vitregă, care să poată frînge spiritul acestui străvechi popor, care devenise din nou atît de tînăr.

Războiul şi India. Ce trebuia să facem ? Ani de zile am meditat asupra acestei probleme şi am proclamat făţiş politica noastră. Cu toate acestea, guvernul englez a declarat India ţară beligerantă fără să consulte poporul nostru, Adunarea legislativă sau guvernele provinciale. Era o lovitură greu de suportat, căci ea însemna că imperialismul domina ca şi înainte. La jumătatea lunii septembrie 1939, Comitetul de lucru al Congresului a publicat o importantă

declarație în care s-a definit politica noastră trecută și prezentă, cerîndu-se totodată guvernului englez să-și precizeze țelurile de război, mai ales în privința imperialismului englez. Condamnasem de multe ori fascismul și nazismul, dar mult mai mult ne interesa imperialismul, care ne stăpînea pe noi. Va fi el oare înlăturat ? Vor recunoaște ei independența Indiei și dreptul acesteia de a-și da o constituție proprie pe calea unei Adunări constituante ? Ce măsuri imediate vor fi luate pentru a stabili controlul poporului asupra guvernului central ? În continuare — pentru a preîntîmpina orice obiecții din partea grupărilor minoritare — a fost dezvoltată ideea care stătea la baza Adunării constituante. Totodată se sublinia că revendicările minorităților vor fi rezolvate de Adunare cu consimțămîntul minorității respective și nu cu majoritate de voturi. În cazul cînd nu se va putea ajunge la o înțelegere într-o chestiune oarecare, ea va fi supusă unui tribunal imparțial pentru a hotărî definitiv. Din punct de vedere democratic era o propunere primejdioasă, dar Congresul era hotărît să facă aproape orice concesii pentru a înlătura suspiciunile minorităților.

Răspunsul guvernului englez a fost cît se poate de clar. Nu lăsa nici umbră de îndoială că nu avea intenția să-și precizeze țelurile de război sau să transfere reprezentanților poporului controlul asupra guvernului. Vechea ordine rămîne și va continua să rămînă în vigoare, căci interesele engleze în India nu pot fi lăsate fără apărare. În urma acestui răspuns, miniștrii congresiști au demisionat din guvernele provinciale, deoarece nu erau de acord să colaboreze în asemenea condiții la ducerea războiului. Constituția a fost suspendată și s-a restabilit regimul autocratic. Vechiul conflict constituțional din țările occidentale între parlamentul ales și prerogativele regelui — conflict care a costat viața a doi regi în Anglia și Franța — s-a conturat și în India. Aici se mai adăuga însă ceva mult mai serios decît acest aspect constituțional. Vulcanul nu intrase încă în acțiune, dar el exista, și se auzeau bubuiturile sale subterane.

Impasul continua, iar între timp se abăteau asupra noastră noi legi și ordonanțe, emise prin decrete speciale, și membrii Congresului și alții erau arestați în număr tot mai mare. Nemulțumirea creștea, și ni se cerea tot mai insistent să pășim la acțiune. Dar mersul războiului și primejdia în care se găsea Anglia ne făceau să ezităm, căci nu puteam uita complet vechiul învățămînt pe care ni-l dăduse Gandhiji, și anume că obiectivul nostru nu trebuie să fie de a crea dificultăți adversarului într-un moment greu pentru el.

Pe măsură ce războiul continua, au apărut noi probleme sau vechile probleme îmbrăcau o formă nouă. Vechile grupări păreau să se modifice, iar vechile criterii să dispară. S-au produs multe evenimente care au făcut senzație și era greu să te adaptezi situației.

Pactul ruso-german, pătrunderea sovieticilor în Finlanda, apropierea prietenească a Rusiei de Japonia. Existau oare principii şi norme de conduită în această lume sau totul e numai oportunism ?

Sosi aprilie şi dezastrul Norvegiei. Mai aduse cu sine şi tragedia Olandei şi Belgiei. În iunie se prăbuşi brusc Franţa, iar Parisul, acest oraş mîndru şi frumos, leagănul libertăţii, zăcea zdrobit şi subjugat. Franţa nu suferise numai o înfrîngere militară, dar, ceea ce era mult mai grav, era supunerea şi decăderea ei spirituală. Mă întrebam cum de s-au putut întîmpla toate acestea. Cauza nu putea fi decît un putregai lăuntric. Să fi fost oare faptul că Anglia şi Franţa erau reprezentanţii cei mai proeminenţi ai unui vechi sistem, sortit pieirii, şi că din această cauză nu puteau rezista ? Sau poate că imperialismul, care aparent le dădea putere, era cauza slăbiciunii lor în această luptă ? Ele nu puteau lupta pentru libertate din moment ce ele înseşi o refuzau altora, iar imperialismul lor degenera în fascism făţiş, aşa cum se şi întîmplase în Franţa. Umbra lui Neville Chamberlain şi a politicii sale de odinioară tot mai plutea deasupra Angliei. Pentru a împăca Japonia a fost închis drumul Birmania-China. Iar aici, în India, nu se simţea nici un semn de schimbare, şi reţinerea pe care ne-am impus-o a fost considerată ca incapacitate de a întreprinde acţiuni eficiente. Eram uimit de totala lipsă de perspicacitate a guvernului englez, de extraordinara lui incapacitate de a înţelege spiritul vremii, de a pricepe sensul evenimentelor şi de a se adapta lor. Exista oare o lege naturală ca în domeniul evenimentelor internaţionale, ca şi în alte domenii, cauza să fie implacabil urmată de efect şi ca un sistem care încetase de a mai avea o funcţie utilă să nu se mai poată nici măcar apăra în mod inteligent ?

Dacă guvernul Angliei înţelegea atît de greu şi nu era în stare să înveţe din experienţă, ce să mai spunem despre guvernul din India ? Activitatea acestuia din urmă are ceva comic şi totodată tragic, căci nimic nu pare să-l trezească din tradiţionala sa linişte, nici logica, nici argumentele, nici primejdia, nici dezastrul. Ca Rip Van Winkle [1], guvernul doarme pe colinele Simlei chiar atunci cînd pare treaz.

Schimbările din situaţia militară au pus Comitetul de lucru al Congresului în faţa unor noi probleme. Gandhiji voia ca comitetul să extindă principiul non-violenţei, pe care îl adoptasem în lupta noastră pentru libertate, şi asupra activităţii unui stat liber. India liberă trebuia să se lase în nădejdea acestui principiu pentru a se apăra împotriva unei agresiuni din afară sau a unor dezordini

[1] Personaj din nuvela cu acelaşi nume a cunoscutului scriitor american Washington Irving. Bînd o băutură fermecată, Rip Van Winkle, supus al regelui Angliei, George al III-lea, a dormit 20 de ani şi s-a trezit tocmai atunci cînd în America se terminase războiul pentru independenţă, care l-a transformat în cetăţean al Statelor Unite. — *Nota Red.*

interne. În acel moment problema nu ni se punea, dar pe el îl preocupa şi considera că sosise timpul ca ideea să fie clar enunţată. Fiecare dintre noi era convins că în lupta noastră trebuie să ne menţinem la politica de non-violenţă, aşa cum o făcusem pînă atunci. Războiul din Europa întărise această convingere. Dar a angaja viitorul stat era o altă chestiune, mult mai grea şi nu era uşor de înţeles cum ar putea-o face cineva care se ocupă de politică.

Gandhiji considera, şi probabil pe bună dreptate, că nu putea renunţa la mesajul pe care-l adusese lumii şi că nici nu-l putea atenua. El trebuia să aibă libertatea de a-l propovădui aşa cum înţelegea şi să nu se lase reţinut de considerente politice. Pentru prima oară deci calea lui Gandhiji şi a Comitetului de lucru s-a despărţit. N-a fost o ruptură, căci legătura era prea puternică, şi nu mă îndoiesc că va continua să ne dea în multe probleme sfatul său şi adesea chiar să ne conducă. Este totuşi probabil adevărat că, o dată cu retragerea sa parţială, s-a încheiat o anumită perioadă din istoria mişcării noastre naţionale. În ultimii ani am observat la el o oarecare rigiditate şi o slăbire a capacităţii sale de adaptare. Dar vechiul farmec mai există, vechea vrajă îşi mai face efectul, iar personalitatea şi grandoarea lui se ridică mult deasupra celorlalţi. Să nu-şi închipuie nimeni că influenţa sa asupra milioanelor de indieni ar fi scăzut. De mai bine de douăzeci de ani el este acela care a făurit soarta Indiei, şi opera sa încă nu s-a terminat.

La insistenţa lui Rajagopalaceari, Congresul a mai făcut în ultimele săptămîni o nouă propunere Angliei. Se spune că Rajagopalaceari ar aparţine aripii de dreapta a Congresului. Strălucitul său intelect, caracterul său dezinteresat şi pătrunzătoarea sa putere de analiză au fost de un enorm folos cauzei noastre. A fost prim-ministru la Madras pe timpul cînd acolo funcţiona un guvern al Congresului. Dornic de a evita un conflict, el a formulat o propunere care a fost acceptată cu ezitări de către unii din colegii săi. El propunea ca Anglia să recunoască independenţa Indiei şi să se creeze imediat un guvern naţional provizoriu care să răspundă în faţa actualei Adunări legislative. Dacă acest lucru s-ar înfăptui, guvernul provizoriu ar prelua apărarea Indiei şi ar contribui astfel la eforturile de război.

Această propunere a Congresului era perfect realizabilă şi putea fi imediat şi fără nici o tulburare tradusă în viaţă. Guvernul naţional ar fi trebuit neapărat să fie un guvern de coaliţie cu reprezentarea completă a grupurilor minoritare. Propunerea era absolut moderată. În ceea ce priveşte apărarea şi efortul de război, este ştiut că orice efort serios implică încrederea şi colaborarea poporului. Numai un guvern naţional le-ar putea avea. Pe calea imperialismului lucrul nu e posibil.

Dar imperialismul crede contrariul şi-şi închipuie că poate continua să acţioneze şi să oblige poporul să se supună voinţei lui. Nici în faţa primejdiei nu va consimţi să accepte acest ajutor foarte substanţial dacă el ar implica renunţarea la dominaţia politică şi economică asupra Indiei. Imperialismul nu se sinchiseşte nici de imensul prestigiu moral pe care l-ar cîştiga dacă ar face un act de dreptate faţă de India şi de restul imperiului.

Astăzi, 8 august 1940, cînd scriu aceste rînduri, viceregele ne-a transmis răspunsul guvernului englez. E redactat în vechiul limbaj al imperialismului, iar conţinutul său nu aduce nimic nou. Deznodămîntul se apropie atît aici, în India, cît şi în Europa şi în întreaga lume.

Mulţi dintre colegii mei sînt din nou în închisoare, şi într-o anumită măsură îi invidiez. În singurătatea închisorii e poate mai uşor să înţelegi viaţa în plenitudinea ei decît în această lume înnebunită de război şi de politică, de fascism şi imperialism.

Izbutesc totuşi cîteodată să scap, cel puţin pentru scurt timp, de această lume. Luna trecută am reuşit să fac o vizită în Caşmir după o absenţă de 23 de ani. N-am stat acolo decît 12 zile, dar au fost zile pline de frumuseţe, şi mi-am umplut cu nesaţ sufletul cu minunăţiile acestei ţări de basm. Am hoinărit prin văi şi pe munţi, m-am urcat pe un gheţar şi am simţit că viaţa merită să fie trăită.

JAWAHARLAL NEHRU

Allahabad
8 august 1940

JURĂMÎNT DEPUS ÎN ZIUA INDEPENDENŢEI
26 ianuarie 1930

Noi credem că e un drept inalienabil al poporului indian, ca şi al oricărui alt popor, de a fi liber, de a se bucura de roadele muncii sale şi de a dispune de cele necesare vieţii, astfel încît să aibă toate posibilităţile de dezvoltare. Noi credem de asemenea că dacă un regim lipseşte poporul de aceste drepturi şi-l asupreşte, poporul are dreptul să-l schimbe sau să-l suprime. Guvernul englez din India nu a lipsit numai poporul indian de libertate, dar şi-a întemeiat existenţa pe exploatarea maselor şi a ruinat India din punct de vedere economic, politic, cultural şi spiritual. De aceea credem că India trebuie să rupă legătura cu Anglia şi să obţină Purna Svaraj, adică independenţa deplină.

India este ruinată din punct de vedere economic. Impozitele percepute de la poporul nostru sînt cu totul disproporţionate faţă de veniturile noastre. Venitul nostru mediu este de şapte paia pe zi (mai puţin de 2 pence), iar grelele impozite pe care le plătim provin în proporţie de 20% din impozitul funciar încasat de la ţărani şi de 3% din taxa asupra sării, care împovărează mai ales pe cei săraci.

Industriile ţărăneşti, ca, de pildă, torsul manual, au fost ruinate, lăsîndu-i pe ţărani cel puţin patru luni fără ocupaţie, îngustînd prin această lipsă de lucru intelectul lor. Spre deosebire de alte ţări, meseriile ruinate n-au fost cu nimic înlocuite.

Taxele vamale şi moneda sînt astfel manipulate încît să arunce poveri suplimentare pe umerii ţărănimii. Mărfurile engleze constituie majoritatea importului nostru. Tarifele vamale trădează o vădită părtinire a industriaşilor englezi, iar veniturile obţinute de pe urma acestor taxe nu sînt folosite pentru a uşura povara maselor, ci pentru a menţine un aparat administrativ extrem de umflat. Şi mai arbitrară e manipularea cursului devizelor, avînd ca rezultat scoaterea din ţară a milioane de rupii.

Sub raport politic, India n-a fost niciodată atît de lipsită de drepturi ca sub stăpînirea engleză. Nici o reformă nu a dat poporului drepturi politice reale. Cei mai destoinici dintre noi trebuie să se plece în faţa autorităţii străine. Ni s-a răpit dreptul de liberă exprimare a părerilor şi de liberă asociere, iar mulţi compatrioţi de-ai noştri sînt nevoiţi să trăiască în exil şi nu se pot întoarce la casele lor. Orice talent administrativ e înăbuşit şi oamenii din popor trebuie să se mulţumească cu mici slujbe la sate şi cu posturi de conţopişti.

Sub raport cultural, actualul sistem de învăţămînt ne-a rupt de tradiţiile noastre şi ne educă să îndrăgim lanţurile care ne încătuşează.

Sub raport spiritual, dezarmarea forţată ne-a făcut să ne pierdem bărbăţia, iar prezenţa unei armate străine de ocupaţie, folosită pentru a înăbuşi în noi spiritul de împotrivire, ne-a făcut să credem că nu sîntem în stare să avem grijă de noi şi nici să ne apărăm împotriva unei agresiuni din afară sau chiar să ne apărăm casele şi familiile de hoţi, tîlhari şi răufăcători.

Considerăm că ar fi o crimă împotriva omului şi a lui dumnezeu de a ne supune mai departe unei dominaţii care a cauzat ţării noastre acest împătrit dezastru. Recunoaştem însă că cea mai eficientă cale spre libertatea noastră nu e cea a violenţei. De aceea ne vom pregăti, refuzînd, pe cît ne va fi posibil, guvernului englez orice colaborare de bunăvoie şi ne vom mai pregăti şi pentru nesupunere civilă, inclusiv neplata impozitelor. Avem convingerea că este suficient să refuzăm orice ajutor de bunăvoie şi să încetăm plata impozitelor, fără a recurge la violenţă nici chiar în caz de provocare, pentru ca sfîrşitul acestui regim inuman să fie asigurat. De aceea ne legăm solemn de a traduce în viaţă directivele pe care din timp în timp le dă Congresul cu scopul de a obţine Purna Svaraj.

ANEXA B

SCRISOAREA din 15 august 1930 TRIMISĂ DE LIDERII CONGRESULUI DIN ÎNCHISOAREA DIN IERAVDA LUI SIR TEJ BAHADUR SAPRU ŞI LUI M. R. JAIAKAR, CU PROPUNEREA CONDIŢIILOR DE PACE

Închisoarea centrală din Ieravda

Dragi prieteni!

Vă sîntem profund recunoscători că v-aţi luat misiunea de a încerca o înţelegere paşnică între guvernul englez şi Congres. După ce am citit încă o dată corespondenţa Dumneavoastră cu Excelenţa sa viceregele, după îndelungatele noastre convorbiri cu Dumneavoastră şi după discuţiile pe care le-am avut între noi, am ajuns la concluzia că nu a sosit încă timpul pentru un acord onorabil pentru ţara noastră. Oricît de minunată a fost trezirea maselor în ultimele cinci luni şi oricît de mari au fost suferinţele oamenilor de toate categoriile, clasele şi religiile, ne dăm seama că suferinţele n-au fost nici destul de susţinute şi nici destul de mari pentru atingerea imediată a ţelului. Inutil să menţionăm că nu împărtăşim de loc părerea Dumneavoastră sau a viceregelui că nesupunerea civilă ar fi adus prejudicii ţării sau că era inoportună sau neconstituţională. Istoria Angliei abundă în exemple de răscoale sîngeroase, pe care englezii le-au proslăvit peste măsură, învăţîndu-ne şi pe noi să o facem. De aceea nu-i stă bine viceregelui sau oricărui englez inteligent să condamne o răscoală care în intenţie e paşnică şi, în covîrşitoarea majoritate a cazurilor, a rămas paşnică şi în execuţie; dar noi n-avem intenţia de

a intra în discutarea condamnării — oficiale sau neoficiale — a actualei campanii de nesupunere civilă. Socotim că felul minunat în care masele au răspuns la mişcarea noastră constituie o suficientă justificare a ei. Ceea ce importă însă în cazul de faţă e faptul că sîntem din toată inima alături de Dumneavoastră în dorinţa de a revoca sau suspenda nesupunerea civilă, dacă există vreo posibilitate de a o face. Nu ne poate face nici o plăcere să expunem în mod inutil bărbaţii, femeile şi copiii ţării noastre arestărilor, bătăilor sau altor lucruri şi mai grave. De aceea ne veţi crede cînd vă asigurăm, şi prin Dumneavoastră pe vicerege, că sîntem dispuşi să facem tot ce e cu putinţă pentru a folosi orice cale şi mijloc în vederea unei păci onorabile ; trebuie să vă spunem însă deschis că nu vedem încă la orizont semne favorabile. Nu vedem nici un simptom că oficialitatea engleză s-ar fi convertit la concepţia că bărbaţii şi femeile din India sînt cei care trebuie să hotărască ce este mai bine pentru India. Nu avem încredere în pioasele declaraţii, adesea bine intenţionate, ale autorităţilor. Exploatînd peste un secol poporul acestei străvechi ţări, englezii aproape nu mai sînt în stare să vadă ruina morală, economică şi politică pe care ne-a adus-o această exploatare. Ei nu vor să înţeleagă că singurul lucru ce le mai rămîne de făcut e să plece de aici şi să compenseze, măcar în parte, răul ce ni l-au pricinuit în trecut ajutîndu-ne să scăpăm de cătuşele care au împiedicat dezvoltarea noastră timp de un secol de dominaţie engleză.

Ştim însă că Dumneavoastră şi unii din eruditii noştri compatrioţi gîndiţi altfel. Dumneavoastră credeţi că s-a produs o convertire suficientă în orice caz pentru a îndreptăţi participarea noastră la conferinţa propusă. De aceea, cu toate îngrădirile care ne sînt impuse, am fi cu plăcere dispuşi să colaborăm cu Dumneavoastră în limita posibilităţilor noastre.

Cele ce urmează reprezintă cel mai bun răspuns pe care — în situaţia în care ne găsim — îl putem da iniţiativei Dumneavoastre prieteneşti :

(1) Considerăm că limbajul folosit de vicerege în răspunsul său la scrisoarea ce i-aţi adresat-o în privinţa conferinţei propuse e prea vag pentru a se putea aprecia valoarea lui în lumina revendicării naţionale elaborate anul trecut la Lahore. De asemenea nu sîntem în măsură să facem o declaraţie autorizată fără a consulta Comitetul de lucru al Congresului întrunit în şedinţă regulat convocată şi, dacă va fi necesar, a Comitetului executiv al Congresului, putem însă declara că noi personal nu vom considera satisfăcătoare nici o soluţie care :

(a) nu va recunoaşte explicit dreptul Indiei de a ieşi din imperiul britanic dacă o va dori ;

(b) nu va da Indiei un guvern naţional, răspunzător faţă de poporul ei, în competinţa căruia va intra controlul asupra forţelor armate şi asupra economiei ţării, satisfăcîndu-se totodată cele unsprezece puncte cuprinse în scrisoarea adresată de Gandhiji viceregelui ;

(c) nu va da Indiei dreptul de a supune, în caz de necesitate, unui tribunal independent orice pretenţii sau concesii ale englezilor — inclusiv aşa-

numita datorie publică a Indiei — pe care guvernul naţional le-ar considera nedrepte sau în contradicţie cu interesul poporului Indiei.

Notă. Aranjamentele care, în interesul Indiei, ar putea deveni necesare în perioada de transmitere a puterii vor trebui stabilite de reprezentanţii aleşi de India.

(2) Dacă cele de mai sus vor părea acceptabile guvernului englez şi dacă se va face în acest sens o declaraţie satisfăcătoare, vom recomanda Comitetului de lucru revocarea nesupunerii civile, adică a nesupunerii de dragul nesupunerii faţă de anumite legi. Dar boicotarea paşnică a ţesăturilor străine şi a băuturilor alcoolice va continua cît timp guvernul însuşi nu va interzice aceste băuturi şi ţesături. Poporul va putea continua să extragă sare, iar clauzele penale ale legii sării nu vor fi aplicate. Nu se vor întreprinde atacuri împotriva depozitelor de sare private sau ale guvernului.

(3) Concomitent cu revocarea nesupunerii civile:

(a) vor fi eliberaţi toţi deţinuţii participanţi la mişcarea satiagraha şi ceilalţi deţinuţi politici condamnaţi sau în curs de judecare care nu s-au făcut vinovaţi de violenţă sau de instigare la violenţă;

(b) se vor restitui proprietăţile confiscate pe baza legii sării, a legii presei, a legii fiscale etc.;

(c) se vor restitui amenzile şi cauţiunile percepute de la cei condamnaţi pentru participarea la mişcarea satiagraha sau potrivit legii presei;

(d) se vor reintegra toţi funcţionarii, inclusiv cei de la sate, care au demisionat sau au fost concediaţi în timpul mişcării de nesupunere civilă şi care ar dori să reintre în serviciul statului.

Notă. Toate punctele de mai sus se aplică şi perioadei de non-colaborare.

(e) Toate ordonanţele date de viceregе vor fi abrogate.

(4) Numai după ce chestiunile preliminare enumerate mai sus vor fi fost rezolvate în mod satisfăcător, se va putea hotărî componenţa conferinţei propuse şi eventuala participare a Congresului.

Ai Dumneavoastră

Motilal Nehru,
M. K. Gandhi,
Sarojini Naidu,
Vallabhbhai Patel,
Jairamdas Doulatram,
Said Mahmud,
Jawaharlal Nehru.

ANEXA C

REZOLUŢIE ÎN MEMORIA PARTICIPANŢILOR LA LUPTĂ
26 ianuarie 1931

Noi, cetăţenii din..., exprimăm mîndria şi recunoştinţa noastră fiilor şi fiicelor Indiei care au participat la marea luptă pentru independenţă, care au suferit şi au adus sacrificii pentru ca patria să fie liberă, marelui şi iubitului nostru conducător, Mahatma Gandhi, care ne-a însufleţit întotdeauna, arătîndu-ne calea marelui ţel şi nobilelor eforturi; sutelor de tineri curajoşi care şi-au jertfit viaţa pe altarul libertăţii; martirilor din Peşavar şi din întreaga Provincie de graniţă, din Şolapur, din districtul Midnapur şi din Bombay; zecilor de mii de oameni care au înfruntat atacurile barbare ale forţelor duşmane înarmate cu bastoane lathi; soldaţilor din regimentul Garhvali şi tuturor celorlalţi indieni din armata şi poliţia guvernului care primejduindu-şi viaţa au refuzat să tragă în compatrioţii lor sau să întreprindă alte acţiuni împotriva lor; neîmblînziţilor ţărani din Gujarat, care au îndurat neînfricaţi şi fără să cedeze toate grozăviile terorii, precum şi ţăranilor curajoşi şi obidiţi din celelalte regiuni ale Indiei care, în pofida încercărilor de a-i împiedica, au participat din plin la luptă; negustorilor şi celorlalţi membri ai tagmei comerciale care, cu mari pierderi pentru ei, au dat ajutor luptei naţionale, mai ales boicotînd ţesăturile străine şi mărfurile engleze; celor o sută de mii de bărbaţi şi femei arestaţi care au îndurat în închisori tot felul de lipsuri şi uneori chiar lovituri şi bătăi; şi, în mod special, voluntarilor de rînd, care, ca nişte adevăraţi soldaţi ai Indiei, fără să se preocupe de glorie sau de recompensă, nu s-au gîndit decît la marea cauză căreia i-au slujit neobosiţi şi paşnic, în ciuda suferinţelor şi a greutăţilor.

Exprimăm omagiul şi profunda noastră admiraţie femeilor indiene, care, în ceasul cînd patria era în primejdie, şi-au părăsit căminele şi, cu bărbăţie şi dîrzenie, au luptat cot la cot cu bărbaţii în primele rînduri ale armatei naţionale indiene, participînd la jertfele şi victoriile luptei; sîntem mîndri de tineretul ţării şi de Vanar Sena, pe care vîrsta fragedă nu i-a împiedicat să participe la luptă şi să se sacrifice pentru cauza comună.

Ne exprimăm şi profunda noastră recunoştinţă pentru faptul că toate comunităţile şi clasele din India — mari şi mici — s-au unit în măreaţa luptă şi i-au dat pe cei mai buni fii ai lor; în special sîntem recunoscători comunităţilor minoritare — musulmanilor, sikhilor, parşilor, creştinilor şi altora — care prin vitejia lor şi prin devotamentul pentru cauza patriei noastre comune au contribuit la crearea unei naţiuni unite şi indivizibile, sigură de victorie şi hotărîtă să obţină şi să apere independenţa Indiei, să folosească această nouă libertate pentru a elibera de cătuşe toate clasele din ţară, înlăturînd inegalitatea şi slujind în felul acesta cauza întregii omeniri. În faţa acestui minunat şi înălţător exemplu de sacrificiu şi suferinţe pentru cauza Indiei repetăm jurămîntul nostru pentru independenţă şi sîntem hotărîţi să continuăm lupta pînă cînd India va fi complet liberă.

DICŢIONAR DE EXPRESII INDIENE

Aiia — dădacă, doică.

Akali — (aici) „nemuritori". Cea mai răspîndită sectă a sikhilor, creată în secolul al XVII-lea sub conducerea lui Govind Singh. În 1917—1918 asemenea organizaţii au fost în fruntea luptei sikhilor pentru restituirea templelor comunităţii religioase sikhe — halsa.

Alam — flamură (cu astfel de flamuri ies musulmanii în procesiunile religioase).

„Aman sabha" — „societate de ordine"; asemenea societăţi au fost create de guvernul englez în India pentru a îndepărta populaţia de la participarea la campania de nesupunere civilă.

Aria Samaj — mişcare religioasă din secolul al XIX-lea care tindea să adapteze hinduismul la viaţa contemporană. Organizatorul ei a fost Svami Daianand.

Aşram — schit, mănăstire. Satiagraha — aşram: denumire sub care Gandhi a înfiinţat în apropierea oraşului Ahmadabad o asociaţie de foşti participanţi ai mişcării indienilor din Africa de sud pentru egalitate în drepturi.

Babu — în limba bengaleză „domn".

Bakr-id — sărbătoare musulmană comemorînd jertfirea lui Isaac de către Avram. În această zi musulmanii din India sacrifică vaci şi alte animale domestice.

Bania — denumirea unei caste ai cărei membri se ocupă în special cu comerţul şi cămătăria.

Bo — pangolin.

„Bhagavadghita" — tratat filozofic-religios formînd o parte din epopeea indiană „Mahabharata", în care se istoriseşte activitatea lui Krişna.

Bhikku — călugăr budist cerşetor.

Bhuji — un fel de mîncare din carne.

Cearkha — furcă de tors.

Dangal — un fel de luptă (sport).

Deşbandhu — „prietenul ţării", titlu personal dat de Congres lui C. R. Das.

Divan — ministru principal într-un principat indian.

Dharmaşala — sanctuar, adăpost pentru pelerini.

Dhoti — o bucată de pînză care se înfăşoară pe şolduri, ceva în genul unei fuste scurte sau al chiloţilor (se poartă de către bărbaţi).

Gaekvar — titlul prinţului principatului Barod.

Chat — (aici) chei.
Gurdvara — templu sikh.
Guru — îndrumător spiritual, institutor, învățător.
Han bahadur — han viteaz. Titlu decernat oficial de către autoritățile engleze funcționarilor, moșierilor indieni etc.
Harijani — „oamenii lui dumnezeu". Astfel numeau congresiștii pe „intangibili", adică pe cei aparținînd castelor celor mai de jos ale societății indiene. A avea relații cu ei era considerat de reprezentanții castelor superioare drept un păcat.
Hartal — grevă.
Jaghir — moșie dată în dar în India feudală pentru îndeplinirea unei slujbe.
Jallianvala Bag — loc viran în Amritsar unde, la 13 aprilie 1919, generalul Dyer a tras într-o demonstrație pașnică.
Janmaștami — sărbătoarea zilei de naștere a lui Krișna, încarnarea zeului Vișnu.
Jatha — detașament.
Karma — doctrină care pretinde că pentru toate faptele sale omul este fie răsplătit, fie pedepsit în lumea viitoare.
Khaddar — îmbrăcăminte din stofă țesută în casă.
Khadi — țesătură de bumbac făcută în casă.
Khansama — servitor indian.
Kisan — țăran.
Kotval — șef de poliție.
Lathi — baston din bambus cu un vîrf de metal.
Lokamanea — „cel care respectă poporul". Titlu dat lui Tilak de discipolii săi.
Lota — vas de aramă.
Mantram — descîntec.
Marathi — una dintre cele mai mari populații ale Indiei apusene (peste 20.000.000 de oameni).
Margșirș Badi — numele unei luni (aproximativ noiembrie).
Maulana — „domnul nostru". Titlu de cinste la musulmani.
Mela — mare aglomerație de oameni, în special în timpul sărbătorilor religioase.
Moulvi — „domnul meu". Se adaugă ca titlu numelor de persoane.
Moharram — sărbătoare în mare cinste la musulmanii șiiți, în amintirea asasinării copiilor lui Ali — Hasan și Husein.
Munși — secretar, scrib.
Nevar — un fel de stofă.
Pandit — om care a primit educație teologică indiană. Se adaugă numelor brahmanilor din Caşmir ca un fel de titlu.
Pan supari — amestec aromatic care se mestecă.
Panci — cinci.
Panceaiat — un colectiv de cinci care conducea comunitățile sătești.
Patani — triburi afgane care trăiesc pe teritoriul Indiei și Pachistanului.
Pipal — copac, un fel de smochin.

Praiag — vechea denumire a Allahabadului.
Puja — închinare către dumnezeu, ceremonie religioasă, rugăciune.
Rais — mare zamindar musulman.
Ramaceandra — figură de rege ideal din epopeea „Ramaiana", una din personificările zeului Vișnu.
Rișî — proroci, profesori de religie la hinduși.
Savar — călăreț.
Calendar samvat — una din erele indiene.
Sanataniști — cea mai ortodoxă sectă a hindușilor.
Saniasi — ascet.
Sari — îmbrăcăminte de femei; e formată dintr-o bucată mare de stofă înfășurată ca o fustă în jurul șoldurilor și acoperind capul.
Sarkar — guvern.
Satiagraha — „perseverență în adevăr". Termen introdus de Gandhi pentru a desemna metoda de luptă politică care se reduce la împotrivirea pasivă a maselor pe calea nesupunerii civile de masă prin refuzul de a îndeplini diferitele dispoziții ale organelor puterii și de a colabora cu ele, de a plăti impozitele etc., cu evitarea oricăror acțiuni violente.
Svadeși — mișcare pentru dezvoltarea industriei naționale.
Svami — titlu de onoare hindus.
Svaraj — „independență", „autoadministrare".
Taluk — unitate administrativă mai mică decît districtul (raionul) în sudul și răsăritul Indiei. În India de nord-vest, unitatea administrativă corespunzătoare se numește „tahsil".
Talukdar — mare moșier în provincia Aud.
Uleme — înaltul cler la musulmani.
„Upanișade" — tratate filozofice-religioase.
Șikar — vînătoare.
Vakil — avocat.
Zamindar — proprietar de pămînt.

CUPRINS

	Pag.
Prefață	5
Originari din Caşmir	7
Copilăria	12
Teozofia	18
Harrow şi Cambridge	23
Din nou acasă. Viaţa politică din India în timpul războiului	34
Căsătoria mea şi întîmplarea din Himalaia	44
Venirea lui Gandhiji. Satiagraha şi Amritsar	47
Expulzarea mea şi urmările ei	55
Cutreierînd satele	63
Non-colaborarea	70
Anul 1921 şi prima mea arestare	82
Non-violenţa şi doctrina spadei	89
Închisoarea districtuală din Laknau	97
Din nou liber	105
Îndoieli şi conflicte	111
Incidentul din Nabha	116
Kokonada şi M. Muhammed Ali	124
Tatăl meu şi Gandhiji	131
Discordiile dintre comunităţile religioase	141
Activitate municipală	150
În Europa	156
Controverse în India	163
Congresul popoarelor asuprite de la Bruxelles	168
Mă reîntorc în India şi din nou mă afund în politică	173
Simt pe propria mea piele bastoanele poliţiştilor	184
Congresul sindicatelor	189
Bubuituri de tunet	197
Rezoluţia despre independenţă şi evenimentele ulterioare	207
Începutul campaniei de nesupunere civilă	215
În închisoarea din Naini	223
Tratativele de la Ieravda	232
Campania pentru neplata impozitelor în Provinciile unite	241
Moartea tatălui meu	251
Pactul de la Delhi	255
Sesiunea de la Karaci a congresului	265
Vacanţă în sud	275
Fricţiuni în perioada armistiţiului	279
Conferinţa mesei rotunde	290
Tulburările agrare din Provinciile unite	300
Sfîrşitul armistiţiului	315
Arestări, decrete, proscripţii	322

Zarvă 326
În închisorile Bareilly şi Dehra-Dun 336
Starea de spirit din închisoare 346
Animale în închisoare 353
Lupta 359
Ce este religia ? 368
„Dubla politică" a guvernului englez 379
Sfîrşitul unei lungi detenţiuni 392
Vizită la Gandhiji 396
Concepţiile liberalilor 405
Statutul de dominion şi independenţa 411
Vechea şi noua Indie 420
Rezultatele dominaţiei engleze 427
O căsătorie civilă şi o problemă de alfabet 443
Problema comunităţilor religioase şi reacţiunea 450
Impasul 464
Cutremurul 472
Închisoarea din Alipur 483
Democraţia în Orient şi în Occident 488
Dezolare 494
Paradoxuri 504
Convingere sau constrîngere 525
Din nou în închisoarea Dehra-Dun 540
Unsprezece zile 547
Din nou în închisoare 552
Unele evenimente recente 558
Epilog 579
Post-scriptum 581
Cinci ani mai tîrziu 583

ANEXE

A. Jurămînt depus în ziua independenţei, 26 ianuarie 1930 . . . 599
B. Scrisoarea din 15 august 1930 trimisă de liderii Congresului din închisoarea din Ieravda lui Sir Tej Bahadur Sapru şi lui M. R. Jaiakar, cu propunerea condiţiilor de pace 600
C. Rezoluţie în memoria participanţilor la luptă, 26 ianuarie 1931 . . 603
Dicţionar de expresii indiene 604

Dat la cules 22.04.57. Bun de tipar 29.06.57. Tiraj 10.250. Hîrtie semi velină de 65 gr/m². 600×920/16. Coli editoriale 44,90. Coli tipar 38 + 8 planşe tiefdruck. A. 01755/957

Tiparul executat sub com. nr. 3.378/645 de Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

PANDIT MOTILAL NEHRU.
tatăl autorului

SVARUP RANI NEHRU,
mama autorului

NEHRU VORBIND LA UN MITING

INDIRA PRIIADARŞINI,
fiica lui J. NEHRU

Anul 1932
JAWAHARLAL NEHRU şi ŞERVANI
se duc să-l întîmpine pe Mahatma Gandhi

JAWAHARLAL NEHRU

KAMALA NEHRU

Jawaharlal Nehru

AUTOBIOGRAFIE